

చివరకు మిగిలేది!

[నవల]

బుచ్చిబాబు

శ్రీ వేమన గ్రంథాలయం
తెలపాళా. (కృష్ణా జిల్లా.)

దేశికవితామండలి

విజయవాడ-2

13

దేశీ పశు చరణ

పృథమ ముద్రణ

౧౦౦౦ ప్రతులు

జూన్ — 1952

హక్కులు రచయితవి

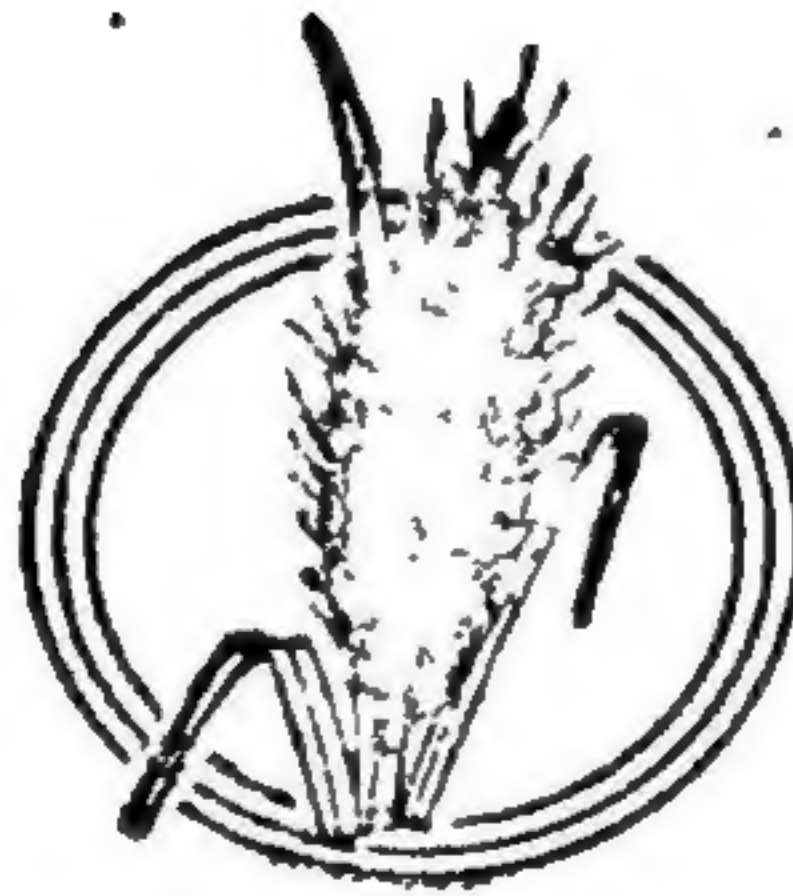
కిసాన్ ప్రెస్, విజయవాడ.

వెల : ఐదు రూపాయలు

ముఖచిత్రం :

అజంతా చిత్తరువు

నకలు : శ్రీ దళిత శ్రీరామమూర్తి

సంపాదకులు :

బొందలపాటి శకుంతలాదేవి

శివరామకృష్ణ

చి వ ర కు మి గి లే ది !

శ్రీ వేమన గ్రంథాలయం
తెలపొర్రు. (కృష్ణా జిల్లా.)

వీరి కొన్ని ఇతర రచనలు

నాటకాలు :

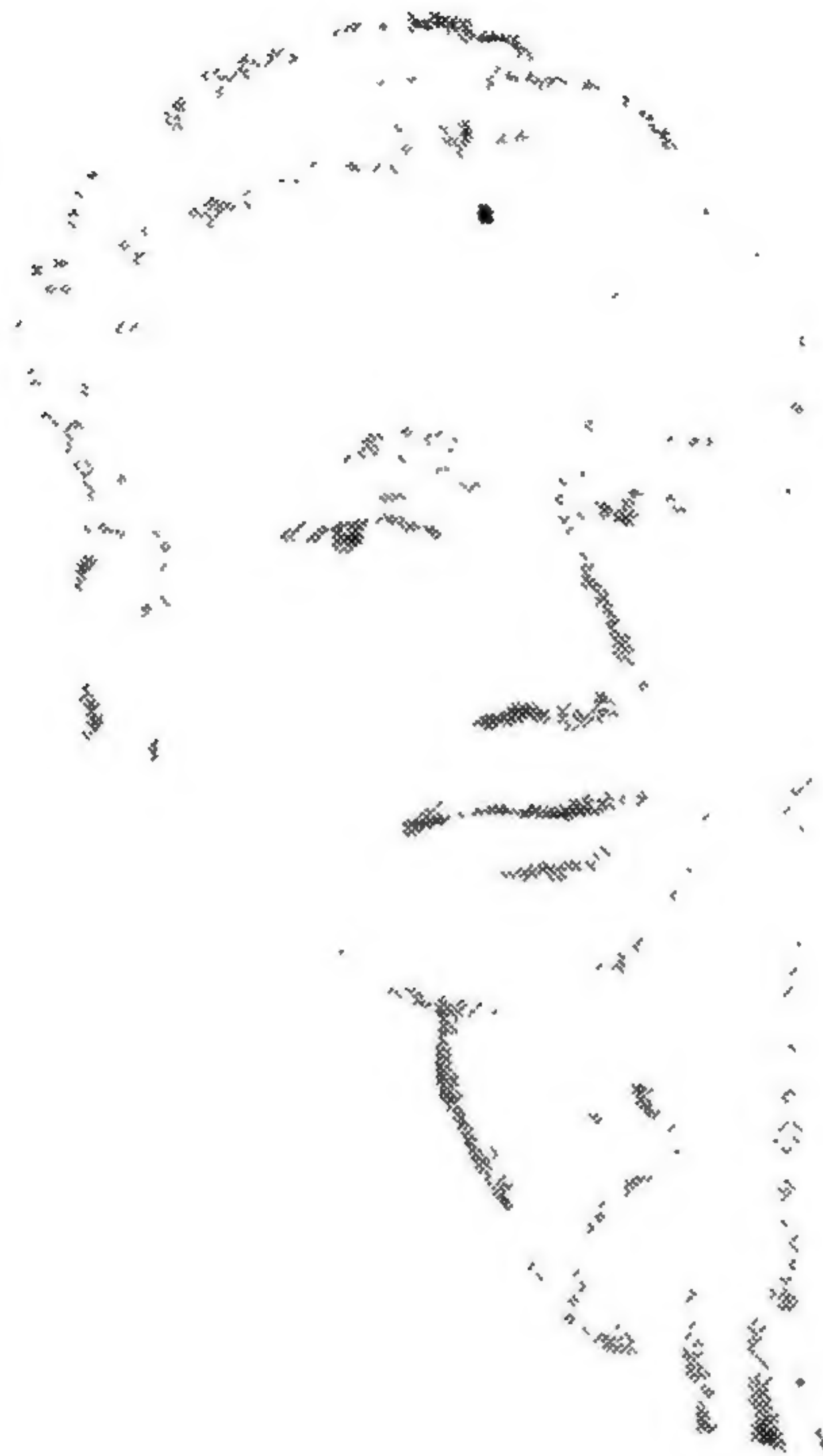
ఒమూర్ ఖయ్యాం
 రాయల కరుణకృత్యం
 తిష్యరక్షిత
 ఆత్మవంచన
 దారినపొయ్యే దానయ్య

కథలు :

నన్ను గురించి కథ వ్రాయవూ ?
 మరతుమన్న మరపురాదు
 అడివికాదిన పెన్నెల
 మేడమెట్లు
 త్రినేత్రుడు

... ..

E. TPLA108B \ 19

మ చ్చి బా మ

(శ్రీ వేదాంగోగ్రంథాలయము
శ్రీ వేదాంగోగ్రంథాలయము. (కృష్ణా జిల్లా)
తొలపాట
* శ్రీ వేదాంగోగ్రంథాలయము
శ్రీ వేదాంగోగ్రంథాలయము

1

F

1

1

1

1

‘వీరా మిత్రులెవరో చెబితే - మీ గుణగణాలు గ్రహించవచ్చు’ అన్నది ఒక సామెత.

‘మీ పుస్తకాల ప్రచురణకర్త లెవరో తెల్పితే, వాటి సాహిత్య విలువలు నిర్ణయించవచ్చు’ అన్నది మరొక సామెత.

ఈ సామెత మన దేశంలోకన్న ఇతర దేశాలలో ఎక్కువ ప్రచారంలోవుంది. మన దేశంలో కూడా ప్రచురణ కర్తలనుబట్టి పుస్తకం విలువ పెరుగక పోవటం లేకపోలేదు.

స్వంతంగా వ్రాసుకున్న పుస్తకాలు అందంగా, అచ్చు తప్పులులేకుండా ప్రచురించుకోవడానికి పడిన యిబ్బందులు, చేసిన ప్రయత్నాలు మమ్మల నీ ప్రచురణసంస్థ నెలకొల్పటానికి కారణభూతమైనాయి.

ఇంతవరకు ఎక్కువగా అంతర్జాతీయంగా ప్రసిద్ధి జెందిన రచనలను తెలుగు పాఠకలోకాని కందించి సేవ చేయగలిగాం. ఇకనుండి వాటితోపాటు ఆంధ్రదేశంలోని ప్రముఖ రచయితల రచనలన్నీ తీసుకురావాలన్న సంకల్పాల్తో - ప్రథమసోపానం ఇది.

ఇక ‘బుచ్చిబాబు’ గారి రచనల సారథాన్ని గురించి మేము వేరుగా చెప్పవసరం లేదు. ఇందులో ప్రముఖ సాహితీ పరులు యిచ్చిన అభిప్రాయాలే వాటి సాహిత్య విలువను చాటుతాయి.

ఇందులోని అధ్యాయాలు

1. గడ్డిపూచ విలువెంత ?	1
2. అనుభవానికి హద్దులులేవు	34
3. మూణ్ణాళ్ల ముచ్చట	135
4. చప్పుడుచెయ్యని సంకెళ్లు	203
5. సౌందర్య రాహిత్యం	233
6. స్వయం సంస్కారం	257
7. చీకటి సమస్య	276
8. రాళ్ల సీమ	300
9. కాయాని సంతతి	317
10. ఆకులు రాలడం	367
11. చివరకు మిగిలేది !	404

అంకితం:
ఆంధ్ర 'మాత' కు

కృత జ్ఞత :

ఈ నవలకి నామకరణంచేసి.

ముఖచిత్ర నిర్మాణానికి సూచనలిచ్చిన

అచంట జానకిరామ్ కి

శ్రీ వేమన గ్రంథాలయము
తెలంగాణ. (కృష్ణా జిల్లా.)
ఆంధ్ర సమర్పణ

ఈ నవల 1943లో తలపెట్టినా, రచన 1946లో "నవోదయ"లో సీరియల్ గా ప్రారంభమై, పదహారు మాసాల తర్వాత పూర్తయింది. నవల ముగియగానే శ్రీపిలకా గణపతి శాస్త్రి, శ్రీమతి ఆచంట శారదాదేవి, 'నవోదయలో' విపులంగా, రోతుగా పరిశీలిస్తూ, విమర్శలు ప్రచురించారు. వారికి నాకృతజ్ఞత.

పాశ్చాత్య దేశాలలో నవల జీవితం మూడుమాసాలుట. పానదేశంలో మూడుసంవత్సరాలనుకన్నా, యీ నవల మరుగునపడి నాలుగేండ్లు కావొస్తోంది. 'దేశికవితామండలి'వారి సాహసంవల్ల ఈనాటికి పుస్తకరూపంగా వెలువడుతోంది. దని విని, కొందరు స్నేహితులు యిందులో విశేష మేదిటని ప్రశ్నించారు. నిజంగా నాకు ఏం సమాధానం చెప్పాలో తెలీదు. ఈప్రశ్ననే నేనూ వేసుకుని మరొకరి పుస్తకాన్ని చదివి నట్లుగా, తిరిగి చదివితే కొన్నివిషయాలు స్పష్టమైనై. కాలం గడిచిన తర్వాత, రచయితకి తనరచనపై, పొరపాటు ఏవగింపు వుండుతుంది. ఈరకం రోతవల్లనే కాబోలు కొన్ని టంతువులు తమ నంతానాన్ని, పుట్టగానే తినేస్తుంటాయి. ఇన్ని పుటల గ్రంథంతో విడవడం, యింకా కొంత వ్యాఖ్యానంతో పాఠకుణ్ణి యిట్నుంది పెట్టడం అన్యాయంగా తోచినా, ఏవగింపుని కాసేపు దిగమింగుకుని, నవల పుట్టు పూర్వోత్తరాలని పరిచయం చేద్దామని, ఈ ఉపోద్ఘాతం సాగిస్తున్నాను.

1943లో రాయలసీమ ప్రజల్ని పరిశీలించే అవకాశం కలిగింది నాకు. వార్షి పూర్తిగా అర్థంచేసుకున్నానని కాదు. చాలాకాలం దగ్గర పరిచయంవల్ల వ్యక్తుల్ని అర్థంచేసుకోడం సులభమన్నది నా అనుభవంకాదు. భూరంగా, అప్పుడప్పుడు లభ్యమయ్యే తాత్కాలిక పరిచయంవల్ల, చెత్తాచెవారం లేకుండా, వ్యక్తుల ప్రచార మనిస్తత్వాలు, లక్షణాలు ప్రస్తుత మవుతాయనుకుంటాను. ఈ పరిచయంవల్ల రాయలసీమ ప్రజకి, సర్కారు జిల్లాల ప్రజకి, పరస్పరవైముఖాలున్నాయన్న సంగతి నాకు స్పష్టమైంది. వారినిగాని, వీరినిగాని విమర్శించాలన్న వుద్దేశం నాకు లేదు. అర్థిక స్థితిగతులు, చరిత్ర యీ విముఖత్వానికి కొంతవరకూ కారణాలైనా, కేవలం అవేకారజాలనలేము. అసలు జనం ఎందుకు

పరస్పరం ద్వేషించుకుంటారు? ఇరుగు పొరుగు ప్రాంతాలవారి నేహదావానికి అటంకాలేవి? పరస్పర ద్వేషం, అసహనం — యివి ఆరోజుల్లో నన్ను కలవర పెట్టినై. భాష, ఆర్థిక పరిస్థితులు, రాకపోకల సౌకర్యాలు — యివన్నీ సంతృప్తిగా ఏర్పాటైనా, యిరుగు పొరుగు ప్రాంతాల ప్రజలలో, ద్వేషచిహ్నాలుంటూనే వుంటాయి. ఒకవేళ, సర్కారు జిల్లాలవారు, రాయలసీమవారు ఏకమై ఆంధ్రరాష్ట్రం నిర్మించినప్పటికీ, వీరిరువురూకలిసి ద్వేషించే టందుకు, మరో ప్రాంతం ప్రజ — ఏ తమిళులో, మహారాష్ట్రలో, కన్నడలో — ఎవరో వాకరు కనిపిస్తూనే వుంటారనుకుంటాను. ప్రాంతీయవైరాలు, అంతర్జాతీయ రంగంలోనూ వుంటున్న విషయం మన మందరమూ గమనిస్తూనేవున్నాము.

ఇందులో నాయకుడు సర్కారు జిల్లాల వాతావరణంలో యిమడలేడు. అనేక అనుభవాలు అతన్ని ఏకాకిని చేస్తాయి. రాయలసీమలో మరోజీవితం ప్రారంభిస్తాడు. అదృష్టవశాత్తు అతనికి భాగ్యం లభిస్తుంది. స్థిమిత పడుతుండగానే మళ్ళా పూర్వపు అనుభవాలు, శక్తులు అతన్ని చుట్టుముట్టుతాయి ప్రేమ రాహిత్య ప్రవాహంలో పడిపోతాడు. ప్రాణాలలో దైటపడి, మరోచోట, మరో జీవితం సాధించడానికి వెళ్ళిపోతాడు. ఇదీ, యిందులో కథ. అతనేమీ సాధించలేడు. కాని సాధించ లేకపోయ్యానన్న జిజ్ఞాస అతన్ని జీవితానికి కట్టిపడేసినా కూడా, నిస్పృహుణ్ణి చెయ్యలేదు.

గతించిపోయిన యౌవనం, జాడ్యం, వీరతనం, మృత్యువు — ఇవి జీవితంలోని చెడుగు. ఈ చెడుగులో, మానవుడు గుండె బాదుకోవల్సిన విషాదం ఏమీ లేదు. జీవితంలో నిజమైన విషాదం ద్వేషించడం కూడా కాదు; నిజమైన విషాదం ప్రేమించ లేకపోవడం. ద్వేషించడంలో కొంతపట్టుదల, కార్యసాధనకూడా వుంటావు; కాని ప్రేమించలేక పోవడంలో అట్లా సమాధాన పడేటందుకేమి లేదు; * “నాకొరకు చెమ్మగిలు నయనమ్ములేదు.” — కంటే విషాదకరమైన గీతం ఏదుంది? ఈ ననుస్య నన్ను బాధించింది. దీన్ని జట్టి యీ సమస్యని నవలలో చర్చించి, వాకసమాధానం కనుక్కున్నానని కాదు. ఈ వస్తువుని వ్రాసేస్తే విషయం నాకు విశదపడుతుందనీ, నలుగురితో పంచుగుంటే బాధనుండి విముక్తి లభిస్తుందనీ తోచింది. వ్యక్తిగతమైన విముక్తి యీనవలకి ప్రేరణ.

ప్రేమించలేకపోవడం వాకరేకాదు యీనవలలో వస్తువు. జీవితంలో 'చెడుగు' — పాపం — ముఖ్యంగా పెద్దలుచేసిన తప్పిదాలు పిన్నలపైబడి వారి జీవితాల్ని ఏవిధంగా వికసించనీకుండా, పాడుచేసింది — యిదికూడా వాక ప్రధానమైన అంశమే. ఒకరుచేసిన అపచారాలకి మరివాకరు బాధ్యులై బాధ పడటంవల్ల సమాజంలో వ్యక్తిగతమైన నైతిక విలువలకి తావులేకుండా పోతుంది. ఒకవ్యక్తికి కంటిలో మెల్లపున్నప్పుడు, అతణ్ణి హింసించదలుచుకున్నప్పుడు సంఘం, అతని గుడ్డితనాన్ని వేలెత్తి చూపుతుంది. ఈకథలో నాయకుడి 'తల్లి' పాత చిత్రించబడిలేదు. కాని ఆమెచేసిన అపచారాల ఫలితం, నీడలా అతన్ని వెంటాడి, సంఘవిమర్శవ్వారా, జీవితాన్ని కలుషితం చేస్తుంది. ఈ దౌర్జన్యాన్ని ఎదుర్కోడంలో అతను కొన్ని విలువల్ని సాదిస్తాడు. ఆపలువలతో యీనవలకి నిమిత్తం వుంది.

ఈనమస్యని కథావస్తువుగా తీసుకొని, యిదిథరలో అనేకులు వ్రాశారు. మనప్రాచీన వాఙ్మయంలో రేణుక, జమదగ్నుల కథ ఎన్నదగ్గది. తల్లి అపచారం చేసిందిగనక, ఆమెని సంహరించమని, ఆయుషి తనపుత్రుల నడుగుతాడు. ఎవ్వరూ అంగీకరించరు. ఒక్కకుమారుడుమాత్రం సిద్ధపడి, ఆకార్యం నెరవేరుస్తాడు. తండ్రి దానికి సంతోషించి, ప్రసాదించిన వరంవల్ల, తనతల్లిని బ్రతికించుకుంటాడు. తల్లిని బ్రతికించుకోగలనన్న దైర్యంవల్లనే, అతనిపని చెయ్యగలిగాడని నాకు స్ఫురిస్తుంది. ఇందులోభవని కేవలం 'మాతృప్రేమ కాదు: అసలు మానవత్వంయొక్క ప్రేమప్రకర్ష.

షేక్స్పియర్ తన 'హామలెట్' నాటకంలో యీవస్తువునే కథానుగుణంగా ప్రదర్శించయత్నించాడు. ఈయత్నంలో షేక్స్పియర్ విఫలమయ్యాడని తీర్మానం చేస్తూ, T. S. Eliot యిట్లా విమర్శిస్తున్నాడు.

* కళద్వారా వుద్రేకాన్ని ప్రవర్ధించాలంటే, ఆ వుద్రేకంతో సమంగా తూగే పరిస్థితులను గాని, వస్తువులనుగాని సృష్టించాలి; చౌతికానుభవంలో అంతమయ్యే ఆ పరిస్థితులను, వస్తువులను చిత్రించగానే, ఆ వుద్రేకం వుద్భవిస్తుంది. బాహ్యస్థితి గతులకు, ఆంతరంగిక వుద్రేకానికి సమత్వం కుదిరినప్పుడే రసానుభూతి కలుగుతుంది. 'హామలెట్' లో యిదిలేదు. స్థూలజగత్తులో కనపడే వాటికి

మించిపోయిన వుద్రేకానికతను లొంగిపోయాడు. తల్లిచర్య అతనికి రోతపుట్టి
స్తుంది, కాని ఆ రోత తీవ్రతకి 'తల్లిప్రతిమ' సరిపడలేదు. అతని ఏవగింపు
అమెనికమ్మివేసి, అతీతమైంది. ఆబాధకి సరిపడ్డ వస్తువు బాహ్యజగత్తులో లేక
పోవడంవల్ల, అతను విముఖుడయ్యాడు."

నాయకుని బాధకీ, స్పృశించగల శక్తులకూ సమత్వం కుదర్చడానికి నవల
యత్నిస్తుంది

తరువాత 1887లో గైడి మొపాసా యీసంఘటననే, తన 'పెరి ఎండ్
జాన్' (Pierre and Jean) అనే పెద్దకథలో చిత్రించాడు. ఇందులో
తల్లిచేసిన అపచారాలు ఆమెజీవించి వుండగానే తనసంతానంపై కురిపించిన
అరిష్టాలని అందంగా చూపించాడనిపిస్తుంది. మొపాసా తన కథకు వ్రాసిన వుపో
ద్వాతంలో "చిత్రపటం గీయదల్చుకున్న చిత్రకారుడు, ఎముకుల సొంపుని
గురించి పట్టించుకోడు" అని వ్రాశాడు. ఫ్రెంచి విమర్శకులు యీరచన చదివిన
వాడు దాదా పడతాడుగాని, రంజితుడు కాలేకన్నారు. ఎముకల అమరికతో
నిమిత్తం లేకుండా చిత్రపటం గీయటానికి పూనుకోడం సాహసమే మరి.

తల్లివండ్రుల గుణాలుగాని, అవగుణాలుగాని రక్తంద్వారా పిల్లలకు ఏ
విధంగా సంక్రమిస్తాయో పవరించడం 'చివరకుమిగిలేది' తలపెట్టాడు. తన తల్లిని
గురించి సమాజంలో చాటుచాటుగా నీచికి, ఆవినీతికి సంబంధంలేని కథలేవో
ప్రచారమవుతుండగా వింటున్న కొడుకుజీవితం ఎన్నివిధాల కుంటుబడి పోతుందో
చిత్రించడమే ఈ నవల లక్ష్యం. అంచేత ఈ ప్రచారాలకి తావునిచ్చిన తల్లి
జీవితంలోని ఘట్టాలలోని సంఘర్షణ తొలిగించి, వాటిని మరుగు పరచడం
జరిగింది.

ఈ సంకల్పం దోష భూయిష్టమైందని పాఠకులకి తోస్తే యీ వస్తువే
సారస్వతంలో కళానుగుణంగా ప్రదర్శించడానికి అర్హత లేనిదని అనుకోవల్సి
వోస్తుంది. ఈ విషయం పాఠకునికే వాదిలేస్తున్నాను. ఇవన్నీ అనవసరమని
తోచినవారు 'చీకటిసమస్య' అన్న అధ్యాయాన్ని వాదిలెయ్యవొచ్చును.

సమాజాల మధ్యవున్న ద్వేషాలకి వ్యక్తులు ప్రేమించలేకపోవడానికి ఏదో
సంబంధం వుండివుండాలని నా నమ్మకం. అదేవిటో, ఎల్లావుంటుందో కను
క్కుందామని యీనవలా రచన సాగిందనిపిస్తుంది. ఇదంతా చదివి యీ నవల

సమస్యలలో ప్రమేయంపున్న ప్రచారక గ్రంథం అనుకోవద్దని విన్నవం. తిరిగి చదివి, వెదికితే స్ఫురించే వ్యాఖ్యానా లివన్నీను. సమస్యల చర్చే ప్రధాన విషయమైతే యీ నవలే వ్రాయను. ఏవొక్క విలువతోనూ యీ నవలకి ప్రమేయం లేదు. అంతమాత్రంచేత, దీనిలో ఏ విలువా లేదనుకోకూడదు.

కొందరు రచయితలవల్ల గ్రంథంలో పుష్పయోగించే నిమిత్తమై, అనుభవాన్ని నేను అన్వేషించను. సంస్కృతిని, సంస్కృతికోసమే ఆరాధించే వాణ్ణికాను. ప్రవర్తనపైన, శీలంపైన, పున్నప్రభావంలోనే సంస్కృతి. కళల ప్రయోజనం వుందను కుంటాను. ఇదినేను ప్రగల్భంగా చెప్పడంకాదు. ఇందులో నాయకుడు, చివరలో జీవితానికి అర్థంలేదన్న నిర్ణయానికొస్తాడు. తననిగురించిన నిజం తెలుసుకోవాలని బయలుదేరిన వాతయువకుని అభిప్రాయంగాని, అది రచయిత నేర్చుకున్నపాఠం అనుకోవద్దని కోరుతున్నాను. నిజంగా కూడా, పాఠకునికి రచయిత పుద్దేశాలతోనూ, నమ్మకాలతోనూ, 'స్వీయ'గాథతోనూ నిమిత్తంవుండదు. ఇవి, ఆతనికి జీవితంపైపున్నజిజ్ఞాసని, సమగ్రంగా, నిజాయితీతో, అనుభవించగలిగేటట్లుగా చిత్రితమైనవా లేవా, అన్నదే పాఠకునికి కావల్సింది.

ప్రథమరచనలో, కొంత పాండిత్య ప్రకర్ష వుంటుంది. కాను తెలుసుకున్న విజ్ఞానాన్ని పాఠకుడికి తెలియచెయ్యాలని రచయిత వుబలాట పడతాడు కాబోలు. ఇదిలోపమే. ఇట్లాంటిది అక్షరకర్షక యీ నవలలోకూడా కనిపించింది. కాని అది కథాసంవిధానంలో యిమిడిపోయింది. దాన్నివిడదీసి, సంక్షిప్తం చెయ్యడం నావల్ల కాలేదు. ఆధ్యాత్మిక, సాంఘిక విషయాలను గురించిన తర్కం, జీవిత సమస్యలపై నిర్వచనాలు, కొందరికి విసుగు పుట్టించవచ్చు; మరొకొందరికి, కథ, పాత్రలకంటే, యీనిర్వచనాలే ప్రధానంగా తోచొచ్చు. ఇప్పుడు ఆవిషయమై నవలలో శిల్పంగురించి నిర్వచనాలు చెయ్యపూనుకోవడం లేదు. నవలను గురించిన రచయిత అభిప్రాయాలు, కాను రచించే నవలల్ని సమర్థించేవిగా వుంటాయనుకుంటాను.

ఏ వ్యక్తి జీవితంలోనూ అన్నీ రనవత్తరమైన ఘట్టాలుండవు. చాలాకాలం మామూలుగా జీవించి, వొక్కక్షణంలో మహత్తరమైన అనుభవాలకి గురి

కావొచ్చు. * "అట్లాగే పెద్దగ్రంథంలో కొన్ని విసుగుపట్టించే ఘట్టాలుంటాయి.....మొదటి పుటనుండి, చివరి పుటవాకా, చమత్కారంగా, అద్భుతంగా, విసుగులేకుండా నవచిన గ్రంథం, గొప్పగ్రంథం అవను," అన్నాడు బెర్ట్రాండ్ రసెల్. ఈకారణంగా, యీ ఘట్టాలని భరాయించ మనడంలేదు నేను. రెండుమహా సంగ్రహాల మధ్యకాలంలో, తెనుగునాట కొందరి యువతీ యువకుల జీవితం చిత్రీకృతిమైంది యీనవలలో. ఆ ఆల్లికలో యివన్నీ పోగులు. వాటిని తొలిగిస్తే, మంచం తగ్గొచ్చు కాని, ఆకృతి పోతుందనుకుంటాను.

అంతేకాదు. రచయితకి ముఖ్యమని తోచిన విషయాలే, పాఠకుడికి కూడా ముఖ్యంగా తోస్తే, యీ ఘట్టాలని హర్షించడం తేలిక. అట్లా కొందరు సాహితీ ప్రేమియులు యీ గ్రంథం కుతూహలంతో చదివారనడానికి, యిందు పొందుపరచిన కొన్ని అభిప్రాయాలు తార్కాణం. తన విమర్శకోసం రచన సాగించినా, తన అంతరంగికాన్ని నలుగురితోనూ పంచుకున్నప్పుడే, రచయితకి నిజమైన సంతృప్తి కలుగుతుంది. అట్లా పంచుకోడంలో దానికొక మూల్యం, సామాజిక ప్రయోజనం ఏర్పడుతుంది. ఇందుకుగాను యీ అభిప్రాయాలు తోడ్పడతాయని తోచినప్పుడు వాటిని పొందుపరచడంలో ఆక్షేపణేమీ కనబడలేదు. 'నా ఆనందంకోసం నేను వ్రాసుకున్నాను; ఎవరి కర్తవ్యంకాకపోయినా, ఎవరు బాగులేదన్నా నాకులెక్కలేదు' అని నేననుకోలేను. ఏ రచయితైనా, అట్లాఅన్నా అదినేను నమ్మను. నా సమకాలికులలో కొందరు పిన్నలకీ పెద్దలకీ కూడా నే చెప్పదల్చుకున్నవి అవగాహన కావడం, రుచించడం, సానుభూతితో వారు విమర్శించగలగడం నాకు ఉత్సాహాన్ని, సంతృప్తిని కలిగించింది. ఇది నా అదృష్టం.

ఈ గాథకి నేను మొదట అనుకున్న పేరు 'ఏ కాంతం'. కథంతా చెప్పగా విని, 'చివరకు మిగిలేది' అని నామరణం చేసింది శ్రీ ఆచంట జానకిరామ్. ఈ పేరు, గాథకి సమగ్రత నివ్వడమే కాకుండా, సరిహద్దుల్ని కూడా నిర్ణయించింది. ముఖ చిత్ర నిర్మాణంలో సూచనలు చేసి, రచన సాగుతున్నప్పుడు తన విమర్శతో ఎక్కువ ప్రోత్సాహం కూడా యిచ్చారాయన. ఇట్లాంటివి ఆయనకి నచ్చకపోయినా, కృతజ్ఞత చెప్పడం నా కర్తవ్యంగా తోచింది.

* The Conquest of Happiness

ఈ సవలలో పాత్రలు, ఎవర్ని వుద్దేశించినవి కావని రచయిత చెప్పుకోడం, తప్పుకం కా అవి ఫలానా వార్ని వుద్దేశించినవి అని చదువరి అనుకోడం పరిపాటి అందుచేత ఆ విషయం కూడా చెప్పడంలేదు. -

పుస్తకాలపై, కాస్తోకూస్తో గౌరవం, అభిమానం వుండి, సారస్వతాన్ని నమ్మి, దానికొక స్థానం యివ్వడానికి అలవాటు పడ్డవారు, ఎందరు చదివి అనుభవం పొందితే అంతటి సంతృప్తి. ఎందుకంటే జీవితంపై చొక దృక్పథాన్ని కలగ చెయ్యాలన్న వుద్దేశంతోనే యీ రచన సాగింది. ఆర్థిక, సాంఘిక చారిత్రిక వ్యత్యాసాల కతీతమై మనిషిని మనిషిని స్నేహపాశంలో బిందించివేసే మానవత్వం యొక్క శక్తుల్ని తరచి చూసినప్పుడు, ఆ దృక్పథాన్ని తన్మయతతో అనుభవించగలం. కాని ఆ అనుభవాన్ని మాటల్లో చెప్పలేం. ఈజీవిత రహస్యం-దాన్ని తెలుసుకోవానికి మానవుడు చేసే యత్నం - ఏగొప్ప గ్రంథానికైనా యివి పునాది. ఈసవలకీ అదేపునాది.

ఇది చదివినవారు, విషయం ఏమిటో తెలిసిపోయిందికదా అనుకొని విరమించకుండానే యీ ప్రస్తావన ముగించి, నవల సమర్పించుకుంటున్నాను.

విజయవాడ, }
1-7-1952. }

ఐ చ్చి బా ఐ

—శ్రీవేమన గ్రంథాలయం
తెలపూరు. (కృష్ణజిల్లా.)

*

*

*

“ఒక భక్తుడు స్వర్గలోకానికి చేరుకోగానే, దేవతనృ అతనికొక బంగారు కిరీటాన్ని బహూకరించింది. అతను చుట్టూ చూశాడు. మిగత భక్తుల శిరస్సులపై పున్న బంగారు కిరీటాలన్నీ వజ్రాలతో కూర్చబడి వున్నాయి. తన కిరీటంలో ఒక్కవజ్రం కూడా లేదు. ఇదేమిటని అడిగాడు.

“అవజ్రాలన్నీ ఆ భక్తులు భూలోకంలో వాదిలిన కన్నీటి బిందువులు. నువ్వు ఒక్క కన్నీటి బిందువు కూడా విడవలేదు” అన్నది దేవతనృ:

“పరమాత్మలో ఐక్యదైపోయిన ఆనందంలో నా హృదయం నిండగా, నే కన్నీడెట్లా కార్చను?” అని ప్రశ్నించాడు ఆ భక్తుడు.

“కన్నీరు కార్చిన వారికే వజ్రాలు” అన్నదామె:

దుఃఖించే వారు నిజంగా ధన్యులు. దాదాపుగాల హృదయమే ప్రేమించ గలిదు; అదెంత సున్నితమైనదైతే అంత దాదాపుతుంది. విశాల హృదయాల దుఃఖంలో కన్నీటికి కూడా అస్కారంలేదు.”

సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణన్: ‘నా సత్యాన్వేషణ.’

*

*

*

శ్రీమద్భక్తవల్లభాద్వైతము

1

గడ్డి పూచ విలువెంత?

చివరికి మిగిలేదేమిటి? దీనికి సమాధానం తెలిస్తే జీవితరహస్యం తెలుసుకున్నట్లే. అసలు జీవితాని కర్థమేమై వుంటుంది? మానవుడు యీ ప్రశ్నని వేసే అవసరం రావడమే జీవితాని కేవల అర్థం వుందనుకోడానికి తార్కాణం. అర్థంలేదని యితరులు రుజువుచేస్తే మనం అంగీకరించలేము; ఆ నిరూపణ మన కేవల భానాన్ని పెక్కిరించి, ధ్వంసం చేస్తుంది. అది మానవుడు సహించలేడు. జీవితాని కర్థంలేదన్న నిర్వచనానికి అసలే అర్థంలేదు. కాని దాన్ని మనంతట మనమే ఋజువు చేసుకుంటే, సృష్టి అంత భయంకరంగా వుండకోపోవచ్చు. సృష్టికి యితరులు కర్తవించిన అర్థాలని మనం అంగీకరించలేము; మనం కనుక్కుని, ఎముకలలో జీర్ణించుకున్న అర్థాలని యితరులకి చెప్పలేం. ఇతరులతో సంపర్కం వొడులుకొని, ఏకాంతంగా మనం తెలుసుకున్న జీవిత రహస్యాన్ని యదార్థం అని నమ్మి సమాధానం పరుచుకోవడం, సంఘటనోత్తరం వున్న మనిషికి చేతకాదు కాబోలు. చక్ర తక్కువన్న ప్రాచీన సాదులు, సంఘం పాతుకున్న మట్టి విత్తినాలు, వాటిని మనహాయిస్తే మానవుడిలో చివరికి మిగిలేదేమిటి?

చివరికి మిగలడం! పడమటి ఆకాశంలో సూర్యుడు ఎర్రగా ఆవులించి పువసంచంలో మూర్ఛిల్లిపోతే మిగిలినవి, పగటిని వదలలేక రాత్రిని వెతుక్కునే మత్తు మేఘాలు. నక్షత్రాలు భయంతో మెరుస్తున్నాయి. కాలవ తోకని త్రిప్పుకుంటున్న నల్లత్రాచులా వంకరతరిగి దూరంగా అంతర్ధానమైంది. ఆకాశంకేసి చూస్తూ వడ్డన గడ్డిపోచలయ్య దయానిధి నవ్వుకున్నాడు. గడ్డిపోచని తెంపి, చిటికెనవ్రేలికి చుట్టుకున్నాడు. గాలికి భయపడుతూ దగ్గరగా జరిగి తలకాయ లొంచుకున్న గడ్డిపోచలపై అలను పడుకున్నాడు. గాలికి చొక్కా కాలర్ కదిలి చెవులో చక్కిలిగింతి పెడుతోంది. శరీరాన్ని ఆవరించుకున్న గాలి అందమైన అల్పాచుక్కవం. శరీరం దాహంతో బాధపడుతున్నది. లేపి కొద్దిగా తాగి తీయిస్తుంది గాలి; ఇలా దయాలు మోకరి

చెందుతాయి; చర్మం, లోపలి భాగాన్ని మైకి తెచ్చుకుంటుంది. గుండెలు
లయతప్పి మళ్ళా తేరుకుంటాయి; కళ్లు చూడడం మానుకుని దర్శిస్తాయి;
పడమటి ఆకాశంలో పూడుకుంటున్న పుండు రాత్రి వెదకటం విరమించు
కున్న మేఘాలు, భయం లేకుండా మెరుస్తున్న నక్షత్రాలు, తోకని త్రిప్ప
డం మానుకున్న నల్లత్రాచులా నిశ్చలత్వం పొందిన కాలవ, పక్షత్రంగా కదు
ల్తున్న గడ్డిపోచలు, ముంగభక్తితో ప్రశాంతంచెందిన ప్రకృతి, తనూ-అన్నీ
వీకమైపోయి, వొక్కసారి చైతన్యం పోగొట్టుకుని, ప్రపంచంతో నిమిత్త
లేకుండా వుండిపోయాయి. 'కాలం', 'స్థలం', 'పునిక', 'లేమి'-'అంతం'
'జనంతం'-యీ ద్వందా లిక లేవు.

'పొద్దోయింది యింటికిరాండి బాబుగోరు.' కాలం పొద్దు,
యిల్లు-యీ ద్వందా లెక్కడికి పోతాయి? లేచి కూర్చున్నాడు దయానిధి

'ఇంట్లో ఎక్కడనుంచి నారయ్యా?

'ఆవుని యింటకి తోలుకెడుతుందానండి. లెగండి పోదాం. అమ్మ
గారూ మీకోసరం చూస్తూంటారండి...'

.. దయానిధి లేచి చొక్కా దులుపుకున్నాడు. గడ్డిపూచని తెం
కాలవలో పోలేశాడు.

'మధ్యాహ్నం మీరొచ్చేసిం తర్వాత, యింటికాడ పెద్ద గొడవ
గిండండి. అయ్యగారు, అన్నయ్యగారు తగువులాడుకున్నారుండి. అమ్మగారు
రుంటే నే వుండను. అమ్మగారెన్నా వుండాలి, నేనన్నా వుండాలి
కొంపలో అన్నారండి అన్నయ్యగారు. అమ్మగార్ని అయ్యగారు కూర్చో
రండి. అన్నయ్యగారు, భూలక్ష్మమ్మగారు రి గంటల బండి కేళిపోయ్యా
రండి. భూలక్ష్మమ్మగా రొచ్చిం తర్వాత, అన్నయ్యగారు మరీ తొందరపడు
తున్నారుండి.'

దయానిధి మాట్లాడలేదు... నారయ్య నమ్మకస్తుడే; తన చిన్నప్పటి
నుంచి అతను వాళ్ళింట్లో పనిచేస్తూండడంవల్ల యింటి గొడవలు అతని
తెలిసినా ప్రవాలేదుకాని, అతనితో యివన్నీ ముచ్చటించకం, విసుగుకం
లేవు.

'నారయ్యా, సుప్పించిక్కే నే కానేవుంది పాగా.'

‘అమ్మగారు, మీరు మధ్యాహ్నం కాఫీకూడా తాగలేదని, కంట తడిబెట్టుకుని, ఎక్కడున్నారో కొంచెం చూసి తొందరగా యింటికి తీసుకు రమ్మని చెప్పారండి: మీరు మద్దినాశే ఎందుకొచ్చారండి! కామాక్షి కూతురు పూర్నించి యింకా రాలేదుగదాండి?’

అతని కీవిషయంకూడా ఎట్లా తెలిసిందో దయానిధికి అర్థంకాలేదు; ఆలోచించడం మొదలెట్టాడు. కామాక్షి చెప్పివుండొచ్చు; లేకపోతే అమ్మ చెప్పిందో...

‘నారయ్య...ఐతే, ఊర్నుంచి ఎప్పుడొస్తుందిట?...సరేలే. నువ్వెప్పుడే నేనల్లా పికారెళ్ళి వో గంటలో వస్తానని చెప్పా.’

నారయ్య దూడపలుపు నడుంకిచుట్టి, పొగాలోంచి చుట్టతీసి ముట్టించాడు.

‘అయితే అబ్బాయిగారు - మీకు కోపంరాయ గదాండి, వో సంగతి చెబుతాను. మీరు దబ్బుని పెండ్లి చేసుకోరాదంటుండీ?’

నారయ్య నవ్వేశక్తి పోగొట్టుకోలేదు. అతని జీవితంలో కష్టసుఖాలంటూ విడివిడిగా కేటాయించిన అనుభవా లేవీలేవు. పెండ్లాం చంద్రన్నతో లేచి పెళ్ళినరాత్రి పదిమందిని పోగుచేసి చెరువుగట్టున చెడుగుడి అడి తెచ్చార గట్ల వేడినీళ్ళు పోయ్యమని చంద్రన్న యింటికెళ్ళాడు. మాధవయ్య గుర్రానికి వాతంకమ్మితే, బెంగెట్టుగుని రెండుపూట్ల సరిగా తిండికూడా తినలేదు. లాలాసాహెబు మేకకి కాలు బరువేస్తే తనింట్లో మంచంకింద పడుకోబెట్టుకుని తెల్లవాల్లూ తోమేడు. తనకి ప్రాప్తించిన వాటికి నవ్వుకుంటాడు; ఇతరులకి ప్రాప్తించిన వాటికి ఏడుస్తాడు. నారయ్య స్వభావం అది. దశదశ రామయ్యగారి యింటి వ్యవహారాలు నారయ్య మనశ్శాంతిని భంగంచేసినా అతను నవ్వుకునేటందుకు కనబడ్డ బోలెడు కారణాలలో కామాక్షి కూతురు కోసం, అబ్బాయిగారు కాలవ గట్టుకి రావడం.

దయానిధి లోపల నవ్వుకున్నాడు. ఈ నారయ్య కన్నీ తెలుసు. పెద్దవాడై పోయాడు, తెనీనల్లు పూరుకోరామా.

‘రండి బాబుగారు, సీకట్లో పురుగు, పుట్రా వుంటుంది జేగిరం రండి.’ నారయ్య ఆవుని తోలుతూ ప్రయాణమయ్యాడు. కొంగలగుంపు సిగ్గు

పడే వెన్నట్లో మెరుస్తూ పోతున్నాయి. ఏదో పిట్ట కాలవ నీళ్ళని కదిపింది. గడ్డిపూచలు కామంతో వొణికి పోతున్నాయి. దూరంగా చెట్లు చీకటి ముసుగుల్ని కప్పుకుని గుసగుసలు మొదలెట్టాయి. నారయ్య చుట్ట తాలూకు పొగ చంద్రుడిదగ్గరకు పోయింది. వేసంగి పగటినిద్ర ముత్తుతో బరువెక్కిన మొహంలోని కాంతితో చంద్రుడుచుట్టూ వొళ్లు విరుచుకుంది వెన్నెల అప్రయత్నంగా. పూల్లోకినడిచి, కామాక్షి గారి దొడ్లోకి చేరుకున్నాడు దయానిధి. ఆ సందులో జనం ఎవ్వరూ లేరు. కూడుగుడిసెలూ, పెంకుటిళ్ళూ, రెండున్నాయి. మెట్లదగ్గర నీడల్ని మంచుని తలుపుకేసి చూశాడు. తలుపుమీద అతని నీడని చూసుకున్నాడు.

అతని నీడ ఎంతో బాగుంది. నీడలో అంత అందంగా కనిపించే ముక్కు అద్దంలో అల్లా వుంటుండే? ఆ తలుపుమీద ఎన్ని సార్లు కోమలి నీడ పడిందో-అదేచోట. తలలో వేళ్లుపెట్టి జుత్తుని కదుపుకున్నాడు. మెట్ల మీదనుంచే కోమలి ఎన్ని సార్లు నడిచిందో, తనో మెట్టుగా మారిపోకూడదు! నవ్వుకున్నాడు. నీడ నవ్వుతే అతనికి భయమేసి వులిక్కిపడ్డాడు. ఏదో ధ్వని అతని కంఠంలోనుంచి వచ్చింది.

లోపల్నించి 'ఎవరది? మంగమ్మా, చింతపండు తెచ్చావా-ఉండు, తలంటు పోసుకుంటున్నా,' ఒకడుగు వెనక్కివేళాడు. ఊర్నించి సాయంత్రం వొచ్చారన్నమాట. తలుపు బీటలోనుంచి తొంగిచూశాడు. ఎదోవేరం చేసిన వాడిలా చిన్నబుచ్చుకున్నాడు. అతని వెనకాల మరో తలుపుసందులోనుంచి అతను యిల్లా చూడడం, మరోరుచూస్తే ఎల్లావుంటుంది. మనస్సే ఎవ్వరూ చూడడం లేదన్న ధైర్యం వున్నప్పుడు ఎన్నో పళ్లు చేస్తాం-ఎవరెన్నాచూస్తే ఎల్లావుంటుందో వూహించుకుని, అవకాశంవున్నా ఆపళ్లు చెయ్యడానికి జంకుతాం. తలుపుసందు నీతి మనది, అనుకున్నాడు.

సందుచివర ఏదో మెదిలింది. తిండి యత్నం విరమించుకుని, కాల తేపానికి ఫారాచేస్తున్న గాడిదచేస్తున్న అలజడి. అత నల్లా చూడడం చూసి ఆ గాడిద వీమనుకుంటుందో. ఎనాటమీ ప్రొఫెసర్ మొహం అన్నంగా దానిలావుంటుంది. ఎండిలోయిన ఇస్తరాకుల్ని పరామర్శచేసి, వొడ్డించడానికి విఫలయత్నంచేసి గాడిద నిమ్మమించింది. కొంచెం ధైర్యంచేసుకుని తలుపు సందులోంచి తొంగిచూశాడు. లోపల ఎవ్వరూ కనబడలేదు. నేల

మీద నీళ్లు పడుతున్న చప్పుడు. అవిగో చెంబు, చెయ్యి మోకాలుచిప్ప వూగిసలాడడం. తలుపులో నీట కొంచం పక్కగా కుడివెంపున వుండ కూడదూ! గుండెలు దడదడ కొట్టుకుంటున్నాయి. అరిచెయ్యి తలుపుమీద ఆనించినచోట, చెమట మరకపడింది. వెదుక్కుంటూ నారయ్య తనకోసం రాదుకదా కొంపతీసి, వొస్తేమాత్రం ఏం? నారయ్యకితెలుసు. “దబ్బుని పెండ్లిచేసుకోరాదంటుంది?” అని అనగలిగేటందుకు అవసరమైన ధీమా వుండా లంటే ఎంతవరకూ తెలియాలో అంతవరకు తెలుసు. చెయ్యి తలుపుమీద నుంచి తీసేశాడు. ఇదివర కెన్నడూ చూడని మోకాలు చూశాడు. అమా వాస్య వెళ్ళిన మూడోనాటి చందమామలా మోకాలు తడో తళుక్కు మంది. ఎనాటమి ప్రొఫెసర్ ఏమంటాడోయీ మోకాలు చూసి!

చెమట డాగుపడ్డచోట తలుపుని ఉభయం వూచాడు. మళ్లా ఎడమ చెయ్యి ఆనించాడు. లోపల చెంబుజారి బందలో పడిన చప్పుడు.

‘అబ్బ సాట్టచెంబమ్మా!’ అన్నకంతం వినిపించింది. ఏనో ఆకృతికని లింది. గంగాళం వూగిసలాట నిలిచిపోయింది. తలుపుమీదనుంచి చెయ్యి తటాలున తేసేశాడు; ఉంగరం రాపిడి ‘కిర్’ మంటూ ధ్వనించింది.

‘ఎవరూ పలకరేం? మంగమ్మేనా? వొడ్డున్నా...అమ్మ గుళ్ళో— కళ్ళింది...’

తలుపు తెరిచింది. తలుపుతీసిన వ్యక్తిలోపలేవుంది. దయానిధి లోపలికి నడిచి, తలుపు దగ్గరగామూసి నిలబడ్డాడు. తెల్లబట్ట సగంవొంటికి చుట్టుకుని పీటమీద కూర్చుని జుట్టు సవరించుకుంటున్న కోమలి, వెన్నెల నగ్నంగా కూర్చుని తల్లో ఎర్రటి పిచ్చిపువ్వుని అముచ్చకుంటున్నట్లుగా వుంది.

‘ఎవరూ-ఇదేమిటి-మీరా!’ అని చీరకొంగుని కుడిభుజంమీదనించి లొక్కుని, మెడచుట్టూ తిప్పింది. దయానిధి ఆమెని పరకాయించి చూచాడు. క్రితం జేసంగి సెలవుల్లో మొట్ట మొదటసారి ఆమెను చూచాడు. క్రిస్మస్లో-మొత్తం అంతవరకూ నూట పందొమ్మిది మార్లు చూడడం అతనికి గుర్తుంది. ఆమె నిజమైన సౌందర్యం యీనాడు చూశాననుకున్నాడు.

కోమలి అన్ని సమయాలలోనూ, అన్నిచోట్లా, వొకేమాదిరిగా కనబడే చక్కదనం కాదనుకుని కొంచం విచారించాడు. పెట్టుపోతలు, సం

రక్షణ, సింగారింపు, యివన్నీ బాగా జరిగితేనే గాని ఆమెలో నిజమైన అందం బహిష్కరణ కాదు. వాళ్ళమ్మ మా అమ్మాయి మొన్నేనే రజస్వలైందంటుంది. కాని కోమలికి పదహారేండ్లు నిండాయి. ఐనా ఆమె ఎదగడం పూర్తికాలే నట్లుగానే వుంటుంది. సన్నటి పొడిగాటి చేతులు, మొనలన్నీ సద్దకోని భుజాలు, మరో శరీరానికి వుద్దేశింపబడినదానిలా కనబడే సన్నటి నడుం; సన్నగిలటం మానుకుని వ్యాపించినవోట, ఏ చీరపడేసినా, చిలక్కొయ్యలా పట్టుకునే వొంకర. వికసించటం ప్రారంభించినట్లుగా వుండి, స్ఫుటమైన ఆకృతి తెచ్చుకుని మొగపిల్లాడి గొమ్ములు, పూర్ణ చంద్రుడికి అడ్డం వచ్చిన సల్పడి మేఘంలాంటి, మెత్తటి శరీరచ్ఛాయ-యీ కోమల్ని చూస్తూ కూర్చోడం, దయానిధికి వొక ఉత్కృష్టమైన అనుభవం. అన్ని ఆకర్షణీయమైన శరీర అవయవాలున్నప్పుడు, ప్రత్యేకం దేనికేసి చూడాలో అతను నిర్ణయించుకోలేడు. అంగ నిర్మాణం సగం సగం చేసి, దైవం వూరుకున్నట్లుగా వుంటుంది. యదవనం టైటుపడి దర్శనం యివ్వడానికి భయపడు తున్నట్లుగా వుండే ఆమె అమాయకపు మేహాన్ని చూస్తూన్నాడు. ఆ చింపిరిజిట్టు, యిష్టం వచ్చినట్లుగా అరణ్యంగా సహజత్వాన్ని అనుకరిస్తున్నట్లు పెరిగిపోయి, ఎక్కడ పాపిడి తీసినా లొంగదు. ఆ ముంగుర్లు మదుటిని గట్టిగా పట్టుకుని, ఏ దువ్వెన్నకీ సందివ్వదు. సౌందర్యం నిద్రలో మూర్ఛపోయి, ఏవో స్మరణకువచ్చి లేచినట్లుగా వెర్రిమాపులు చూచే నేత్రాలు అతనికి అమాయకంగా వుండొచ్చు. లేకపోతే బుద్ధిమాంద్యమేమో!

‘ఉ’ అంది కోమలి ప్రశ్నార్థకంగా, కనుబొమ్మలు వొక్కసారి వొంకర తిరిగాయి; రెండు పెదవులు ముడుచుకుని, చెక్కిళ్ళ చెర్మాన్ని లాక్కుని సున్నా చుట్టాయి.

‘నీకోసం వచ్చా’ అన్నాడు.

‘నాతో ఏంటిపని మా అమ్మతోగాని, ఎల్లండి కూర్చున్నామనికీ లేచి, రెండుచేతులు తలుపులకు ఆనించి నిలబడింది. కంఠానికి చుట్టుకున్న కొంగు కిందికి జారింది; గొమ్ములో పట్టుడొరక్క, తడినిపట్టుకుని నడుంమీద నిలిచి పోయింది. ఆనాటి దృశ్యం, అతనికి కొత్త-గొజువు నిచ్చింది. ఆమె అతనికి అర్థం విపోయినట్లు తోచింది. స్త్రీత్వంగాని ‘మాయ’ శరీరాన్ని తాకి కోర్కె

చినవాళ్లకి కాని చేదించటం సాధ్యంకాదు. ప్రపంచంలోనో ఏజన్సీలోనో వారిద్దరూ వొకరినొకరు వెదుకుతూ, యీ నాటికి కలుసుకుని గుర్తించుకున్నట్లు అతనికి అనిపించింది.

‘నాకు మీ అమ్మతో ఏం పనుంటుంది?’

‘నాతో సీక్వెన్స్ ఏం పని మీకు. రాత్రి మాయింటికి రాకండి ఎప్పుడూ- మా అమ్మ సూసిందంటే తన్నుద్ది.’

‘నీ కిష్టంలేకపోతే రాత్రిస్లు ఎప్పుడూరాను. ఇంట్లో గొడవగావుంటే ఏమీతోచక నిన్ను చూద్దామని వచ్చాను.’ అని కొంచెం నిదానించి మళ్లా మొదలెట్టాడు.

‘ఐతే కోమలి, ఎవ్వరూలేరు కాబట్టి, ధైర్యం చేసి అడుగుతున్నాను నిజంచెప్ప. నేనంటే నీకిష్టమేనా?’

ఈప్రశ్న అతను పగలు వేసివుండడు, కోమలి వొకడుగు ముందుకు వేసి వెన్నెట్లో నిలబడ్డింది. తెల్లటిచీర ఆమెకి బాగా తగిందని నిర్ణయించుకున్నాడు. శిథిలావస్థలోవున్న తులసి దిమ్మచూడ కూర్చుంది; అతను చీర మడతలు తెక్క పెడుతున్నాడు. శరీరంలో వొంపున్న చోటులో పది హీను మడతలు జమకొచ్చాయి; అల్పమైన మనిషి; వొంటిని తడినికూడా ఆర్పుకోలేని నీరశించిన శరీరం.

‘ఉ’ అంటూ పెదవుల్ని సున్నాచుట్టింది.

‘ఇష్టమంటే?’

అతను ఆమెవైపు నడిచాడు; లేచి దూరంగా వెళ్ళింది.

‘అమ్మో, దగ్గరగా రాకండి మా అమ్మమాస్తే తన్నుద్ది.’

‘ఇష్టమంటే నీకు తెలదా? నాతో వుండాలని వుంటుందీ?’

‘ఉండదు.’

‘పోనీ నేను నీతోవుంటే నీకు సరదాగా వుంటుందీ?’

‘అంటే?’

కోలగా నవ్వింది. చందనూమ సిగ్గిండి మేఘాల్ని ముసుగేసుకుంది.

జేర్లు లేకుండానే వుద్భవించి, వృద్ధిపొందిన లతలా, పల్చగా నవ్వింది.

‘ఏది, మళ్లా నవ్వు.’

‘నాతో నవ్వుతా లేమిటి? మీరు బ్రామ్మలు-పెద్దవాళ్లు...’

‘పెద్దవాళ్ళతో స్నేహం నీ కిష్టమేగా...’

‘భయం.’

‘ఎందుకు?’

‘మీరు గొప్పారు. ఇన్ని సార్లు మా యింటి కొచ్చారు నాకోసరం
వీమన్నా తెచ్చారా?’

‘మీ అమ్మ అడగమందా?’

“చీ, పాడు-మా కట్లాంటి వృత్తిలేదు. అట్లాటివన్నీ మీ వాళ్ల
ల్లోనే...”

“అట్లాంటి మాట్లాడొచ్చా?”

“మీ రనొచ్చు నేం?”

“అవునుమరి-లేకపోతే డబ్బు విషయం ఎందుకు? దబ్బిస్తే నన్ను
వుండ నిస్తావా?”

“ఏమ్యాట! అవి? ఊరుకుంటున్నాననా? వెళ్లండి, మా అమ్మొచ్చిందంటే
మాటదక్కదు. మీ ఎదవడబ్బు మాకేమీ అక్కర్లేదు.”

“అప్పుడే కోపమే-పోనీ రేపు సర్కస్‌కి తీసుకెడతా వొస్తావా?”

“ఎందుకు లంచు-మీ నాన్న గారిలా మేం లంచాల్ తీసుకోం.”

“మా నాన్న లంచం విషయం నాకెల్లా తెలుసు?”

“నెప్పుకుంటారు. కృష్ణమాచారి అన్నాడు.”

“అవన్నీ నువ్వు నమ్మకూడదు-సరదాగా మనిద్దరంకలిసి సర్కస్
మాసివొద్దాం, రేపు- వొస్తావా?”

“నేను రాను, సర్కస్‌లో పుల్లు, సింహాలూవుంటాయి. నాకు నయం-
నన్ను తీసుకెళ్లేందుకు మీ దగ్గర డబ్బెక్కడికీ? మీ నాన్న యిస్తేగా?”

అతని దగ్గరగావెళ్ళి “చూపించు జేబు” అని చొక్కాలో చెయ్యిపెట్టి
గాలించి, బైటకీ తీసింది గడ్డిపూచని.

“ఇదేంటి-చీ పాడు-గడ్డి, దాచుకో-”

అని అతని వొంటిమీద పారేసింది.

దాన్ని తీసుకుని ఆమెచేరి గడ్డిగా పట్టుకుని, గడ్డిపూచని తల్లి

పెట్టబోయాడు. ఆమె శరీరాన్ని అతను ముట్టుకోవడం ఆదే మొదటిసారి. అతనికోసం సృష్టించబడిందని, యింద్రియాలు ఋషువు చేస్తున్నాయి. స్వచ్ఛతతో అతని శరీరం కంపించిపోయింది. సముద్ర కెరటాలపై నురుగు మంటలు గాలేచి ఆకాశాన్ని ఆవరించుకుంటే మళ్ళా ఆ బాటలని ఆ రేపటంచుకు, ఆమె శరీరాన్నే తాకాలేమో, అనిపించింది. అతని చేతిని విడిచిపెట్టారేసింది; గడ్డిపూచని రెండు ముక్కలుచేసి అతని మొహాన్ని కొట్టింది.

“గడ్డి నోట్లో పెట్టాలి, కాని తల్లూ కాదు, అంది. ఆ వాక్యంలోకి అర్థం అతనికి బోధ పడలేదు అర్థపూరితమైన భాష ప్రయోగించి సంస్కారం ఆమెకి లేదని అతనికి తెలుసు. అందులో ఎంతో క్షోభం, “కని” యివ్వడం గలిగింది. అతనికి కోపంవచ్చింది. నాలుగు లాగేస్తున్నాయి; రక్తి ముగ్ధాలు తప్పి, పార్శ్వ పొంగిపోతోంది. ఏమీ జరగదు-ఏమీ జరగదు-ఏమీ జరగదు పోయింది అతని శరీరం. దేనికి తగలకుండా రుద్దిన కదిలిపోయే బానిసల యింద్రియాలన్నీ సాగిపోతున్నాయి-ఎక్కడికి? అన్ని నీటికాలవలు, నదులు కష్టసుఖాలలోంచి ప్రవహించి మహాసముద్రంలోకి చేరుకుని నిశ్చలత్వంలో పరిపూర్ణతని పొందుతాయి-వాటిక విముక్తి వుంది. అతనికి శరీరంపై యవ్వనం దౌర్జన్యంచేసి అధికారం చలాయించ గల్గుకాని, విముక్తి నివ్వలేదు. రెండు ఆకుపచ్చగాజులు కలుక్కుమన్నాయి. ఎవరో తలుపుకొట్టిన చప్పుడు-తలుపు సందులోంచి ఎవరో రహస్యంగా చూస్తోన్నట్లు. ఎవరో అతన్ని చూస్తే ఏంభయం? ఈ ప్రపంచంలోని జనమంతా వొకరివెనక వొకరు క్యూగా, మాదిరి నిలబడి మనిషి మనిషికి మధ్య తలుపుల్ని అమర్చి, ప్రతివాళ్ళూ, తలుపు సందులోనుంచి చూస్తూ నిలబడితే, ఎంత మంది సృష్టి రహస్యాన్ని, తలుపు సందులోంచి శోధించడం మానేస్తారు? ఏ వొక్కడో చూడడం మానేసి, వెనక్కితిరిగి నిలిచిపోతే ఏమాత్రం? అర్థకాక కొందరు, విసుగెత్తి కొందరు చూడడం మానేస్తారేమో కాని చూస్తే ఏమీ లేదనుకుని ఎవ్వరూ మానేయరు.

కోమలి వెళ్ళి తలుపు తీసింది. ఎవ్వరూలేరు.

“వెళ్లండి నాకు పనుంది ఎప్పుడూ రాకండి.”

“అంతే? ఊరికే వచ్చిచూసి పోకూడమా?”

“చూసేందుకు ఏముంది? ఉత్తుత్త మాపులేగా?”

“నా కవే చాలు; అంతకంటే ఏమీ అక్కర్లేదు.”

ఇంతలో మరో వ్యక్తి లోపలికొచ్చాడు; తలకి చుట్టుకున్న టర్నీస్ తువ్వలు విప్పి, దులిపి బుజాన వేసుకున్నాడు; రేగిపోయిన మ్యూ పాపిడి సరిచేసుకుని అగ్ని వెట్టికోసం జేబు తడుముకుంటున్నాడు.

“రాండి ఆచారిగారూ-నువ్వు తెచ్చేవా...” అంటూ కోమలి అతని దగ్గరగా వెళ్ళి ఆహ్వానించింది.

“మధ్యాహ్నం వొచ్చారుగదా, కబురేనా చెయ్యలేదేమే?”
‘నూ అమ్మ మీయింటికాడికి రాలేదు? గుడికొట్టించి అట్లా వెడతా నంది...”

‘అబ్బే, రాండే... ఏమిటి యీపూట వంట నున్నేనా ఏమిటి?’
‘అన్నంవారా ఇంకా సార్చేగారి... మీరు తింటానంటే గుడ్లు పులు సొండుతా...”

‘ఛ, ఛా, కోడిగుడ్డలా మొహం నువ్వునూ, ఏం మాటలివి...’
దయానిధి వాళ్ళకేసి చూస్తూ నిలబడి పోయాడు.

‘సరే నేను వెడుకున్నా కోమలీ...’ అన్నాడు ఆకాశంకేసి చూస్తూ. ఆ వ్యక్తులు వినిపించుకున్నట్లు లేదు. తులసి దిమ్మూద ఆచారి కూర్చో బొతున్నాడు.

‘ఉండండి - బట్టలు పూడవుతాయి. మంచం వేస్తాగా...’ అంటూ పులకారంగా నూతన పల్లెనికి ఆనించివున్న నులకమంచాన్ని తెచ్చి వేసింది. దానికి వున్న దుప్రచతుష్టయంలాంటి నాలుగు కాళ్ళలోనూ, కటి భూమిమీద ఆనదు. భారతదేశంతో వికమత్వం లేదనడానికి ఆ మంచం ఋజువు.

‘ఐతే కృష్ణమోచారిగారూ, నా మొహం కోడిగుడ్డన్నార గదా, మర మీదో?’

‘కోడిపుంజు... ఏం?’

‘కోమలి విరగబడి నవ్వింది. ‘అగండి’ అని అతని చెయ్యిపట్టుకుని లేవదీసి మంచంమీద కూర్చోపెట్టింది.

‘మంచిదీళ్లు కావాలా?’

‘అహా! అతిథిని నులకమంచంమీద కుకేసి సత్కృతులైన, పత్ర, ఫల తోయము లొసంగిన...’

నవ్వుకుంటూ కోమలి కళ్ళింది. నీర్లు తీసుకొని మళ్ళీ వచ్చింది.

‘మరి నే వెదుకున్నా...’ అన్నాడు దయానిధి.

‘వెళ్ళింది-సర్కూరు మీరుతీసుకొళ్ళేమిటి? కృష్ణమాచారి నేనూ వెదతాం...’

‘అవును. అసలందుకనే వచ్చానుకూడా. లే, లే. దబ్బున తిండితిని పోదాం’ అన్నాడు కృష్ణమాచారి. దయానిధి వెళ్ళిపోయాడు. బయట మెట్లు మీదనుంచుని అప్రయత్నంగా రెండు తల్లపులూ ద్వారగా జేరవేశాడు. సందు వేపు చూశాడు. కుక్క దూరంగా మొగింది. ఎండిపోయిన ఆకులు రెప రెప మన్నాయి.

కోమలి తలుపుతీసి అటూ యిటూ చూసి, మళ్ళా భగ్గుమని వేసేసింది. అతనేకో అడుగుదామనుకున్నాడు. వీపు చరిచిట్లు. తలుపు చప్పుడైంది. వెళ్ళిపోయాడు. అతనికి కోమలి ప్రవర్తన అర్థంకాలేదు. తను ఆమెకోసం ఎంత ప్రాకులాడుతున్నా, ఆమె సమాధానం ఇవ్వదు సరికా, అతన్ని వెటకారంచేసి వీడిపిస్తుంది. అతని యవ్వనంకాని, చక్కదనంకాని, హోదా కాని, - వీదీ ఆమెని ఆకర్షించలేదు; అసలూ ఆకర్షించ బడేటందుకు తగినంతగా ఆమె శరీరం పక్కానికి రాలేదేమో అనొక మందుగుండు సామగ్రి వేసిన పెట్టి; దానికి ఎవరో నిప్పు ముట్టించాలి; అప్పుడు కాని అది బ్రహ్మతే బెట పడదు. నిప్పుపుల్ల-నవ్వుకున్నాడు. కృష్ణమాచారికి తనే నిప్పుపుల్ల వేస్తానంది. నూనెలో ముంచని కాగడా కోమలి; ఆమె చేతని తాకినప్పుడు వేడితో తన శరీరం కాలిపోయినట్లు అనిపించింది కాని, యిప్పుడు ఆలోచించిచూస్తే ఆ వేడి తనలోదే నమకున్నాడు. రాత్రంతా మంచుపీల్చుకుని వికసించలేని పుప్పొంటి కోమలిని, ఉదయభానుడి కిరణాలు మాత్రం ఏం చేస్తాయి. యవ్వనం యింకా గృహప్రవేశం చెయ్యలేదు; నిలయం వెతుక్కుంటూ ఆమె శరీరంలో విహారం చేస్తోంది-ఈ ఉపమానాల సారాంశం ఏమిటి? ‘శిశిడి’ సాపం! ఆమెపై కోపగిస్తే ఏమిటి ప్రయోజనం? మంచుకొండ అగ్ని పర్వతం కాగూడదూ!

చి వ ర కు మి గి లే ది

మాపుల్లో ఏముంది? అని అన్న మాటల్లో ఎంతో అర్థం
అర్థం కాని అమాయకురా లనుకోకూడదు; స్త్రీ పురుషుల్లో
అప్రయత్నంగా వేటక రగల్చడం, అందకపోడం, మరింత కోరదగింది కావడం
యిది అనాదినుంచీ వున్నదే - దాన్నే వ్యక్తపరుస్తోంది. ఆ కృష్ణమా
చారెవడూ ?

అతన్ని వేటక రగల్చడానికి, వాడితోనా సరసాలు? వాడితోసర్
కస్కి వెడుతుందిట! ఎంతదైర్యం, ఎంత తెలింపు! తనంటే ఎంత నిర్లక్ష్యం
నిరాదరణ! కాని అదంతా సహజమైన చర్య, లేకపోతే, నటనా? నటనైతే
అతను క్షమించలేడు; ఏమిటో శ్రీ, క్షమించక చేసేదేముంది? అతను వేట
మానుకోలేడు; ఇంద్రియాలు పీకేస్తున్నాయి. పల్పుటి ఎముకలు, చల్లటి
మాంసం, నీటికి తన యవ్వనం శాస్త్రం చెయ్యక తప్పదు. అతనికి ఏంకావాలి?
మర్చించి తేల్చుకున్నాడు, సంస్కారం? ఆమెకు లేదు, తనకి అక్కర్లేదు,
యవ్వనం వొక ప్రాచీనశక్తి తరతరాల వ్యక్తులను కాన్పి వట్టిచేసిన బలంతో.
శక్తి నే జేధించిన ఆ మహాత్తరశక్తికి, సంస్కారం, వన్నె చిన్నెలు, సగి
షీలు, వంకరితనికి తిరిగి, బైల్దైన స్థానానికి తెచ్చే మానసిక మెట్టు-కీట్టుతో
ఏం సంబంధం? తర్కం, తారతమ్యం, మంచిచెడ్డలు, నాగి, నీడి - యిది
సంస్కారం కట్టుకున్న పరిమాణాలు. నీటిని నీటినీ వొక్క తాళతన్ని,
తదబడే దృష్టితో చీకట్లో చూసి, మట్టిలో కలిసిపోయి నిశీధి, తరచుకున్న
గూరాల మగ్గ, ఆత్మహత్య చేసుకున్న యవ్వనపు శక్తి, సంస్కారాన్ని
కోరదు.

పోనీ, చదువు, తెలివితేటలు? ఏ చదువు యీ అస్తిపంజరపు నిర్మా
ణాన్ని మార్చగలదు? బుర్ర, మెదడు, యివి దాస్యానికి, అంతరాయాలే-
అతనికి చదువక్కర్లేదు. సిపాయి విప్లవానికి కారణాలతో ఆ ఎముకులకు
నిమిత్తమేమిటి? అనే విప్లవంచేసి, దాస్యం అనుభవిస్తాయి.

కుటుంబం, మద్యాద, కులం, గౌరవం యివి కావాలా? మొదలే
అక్కర్లేదు. కోమలి వాళ్ళ వాళ్ళల్లో, పుట్టివుండకూడదూ? అదేంకర్మమో
వాళ్ళ వాళ్ళల్లో ఎందరో స్త్రీలున్నారు, పెళ్ళికి సిద్ధంగా. వాళ్ళల్లో
వొక్కళ్ళు నచ్చకూడదూ? అది అతని దౌర్భాగ్యం. మరోదేశపు ముగ్ధ సౌంద
ర్యంలో వున్న ఆకర్షణ కోమలిలో వుంది. గట్టిగా ఎముకల్ని పట్టుకునే

చర్మం-పదునైన మాంసం, ఆ కొత్తదనం, మరొకళ్లో వుండి వుంటే ఎంత బాగుండును? కోమలి కుటుంబం, మర్యాద, కులం, గౌరవం-యివన్నీ లేదు. ఇవికూడా తన ఆకస్మాదికి కారణాలే కాబోలు ఖర్మ.

కోమలే కానాలి-యింకెవ్వరూ పనికిరారు. ఆమె శరీరానికి అతను దాస్యం చెయ్యవలసి వచ్చినందుకు తిట్టుకున్నాడు. కోమల్ని చూచి పోవాలి-యవ్వనానికి వీస్త్రీ ఐతే వీరి, భార్యలతో ఎందరు స్త్రీలు లేరు. కోమలికంటే అందమైనవారు, తెలివైనవారు, గౌరవమైనవారు, తనే ఎరుగున్నవారు ఆరుగురుదాకా వున్నారు. అతనితో కాలేజీలో చదువుకున్న మళయాళీ పిల్ల కోభ లేదు? భాస్కరరావుగారి శిష్యులైనా లేరు? అప్పారావుగారి ఆఖరమ్మాయి శకుంతల? అందాకా ఎవరూ, స్నేహితు గుమాస్తా కుటుంబయ్యగారి కూతురు శ్యామల? కొండంపెల్ల కన్ను వున్నా, ఎంత బాగుంటుంది? ఎంత అందమైన మెల్ల?

కీర్తనలన్నీ మొక్కసారి ఊహాప్రపంచ లో తిప్పిమాశాడు. ఆమె సుబంధాలు మూడు చూసి వచ్చాడు. ఒకమ్మాయి తండ్రి, ఇంకొండు సంపదానికి సిద్ధపడ్డాడు కూడాను; వాళ్ళనికూడా, సరే గుర్రాలలా తిప్పిమాశాడు. కోమలి సర్వస్వానికి వెదుకుంచి కాబోలు. ఈ ఏం లాభం? అని దృష్టి వాళ్ళలో ఎవరినిగానా కేంద్రీకరించడం? వాళ్ళని వాంఛించలేదు-వాళ్ళంతా మహా ప్రతిభతలు-వాళ్ళవనూ వాళ్ళతో ముట్టాడొచ్చు, చీట్లాడొచ్చు, బజార్లొచ్చు చెయ్యొచ్చు, కాని బాబో, వాళ్ళని తాకడం ఎట్లా? గుర్రంలా, ఇంద్రియాలు వెనక్కి నడుస్తున్నాయి; వెనకటి ఐస్టాన్లో ముంచినట్లు ఛీ, ఛీ ఏమి ఆలోచన. తప్పదు కోమల కోమల్ని చంపివేస్తే! ఒక ప్రాణికి, వొక ప్రతిభతో కోమలదయానికి, వొక సృష్టికోసం నిశీధి తలుపులు పగల కొట్టిన ఆమె కలిగించిన బాధకి అదే ప్రాయశ్చిత్తం. అట్లాంటేవాళ్ళని చంపి అపహరంకాదు; సంసుసేవ. ప్రపంచానికి పరమాధ్దం.

పాపం, ఆవులించడంకూడా చేతగాని అమాయకురాలు కోమల్ని అని ఏంలాభం. కోమలితో యీ ప్రపంచానికి నిమిర్తం వుంది; ఆమె తల్లిగా అయి, స్త్రీత్వాన్ని నిలబెట్టి, సృష్టికి వొక పుష్పం అర్పిస్తుంది. తనెందుకు?

డాక్టర్ తన ప్రసంగాన్ని వ్యూహం చేశాడేమిటి? తనే చచ్చిపోవే యీ బాధ
వుండదుగా; నిజంగాయితే మేస్తలు, డాక్టర్లు, మరణించిన వాళ్ళ
సంఘానికి వుపయోగపడతాను. మేస్తలు చచ్చిపోయారంటే ఇంకా
తెలవు; డాక్టర్ పోయాడంటే క్షీణింపు వేరవుతుంది. కోమలి
ఎనాటమీ బిల్లుని దా వూహించాడు. అబ్బ, డాక్టర్లు ఉన్నారు. ప్రతి ఒక్కరూ వాన్నీ
కోసి, చీల్చిపోలేకాదు. అబ్బ, వాళ్ళు అరుక్కు ని కంటి అరన్న వెక్కిరిం
చారు. శీ శీ, ఏమిటి అరన్న!

అప్పుడే గొంతు కొచ్చెగాడు. ఇంటి నుంచు బారత జరుగుతోంది; ఏమో వేరైనా వెళ్ళుకున్నా ముక్కడు ఎగురుతున్నారు. చెవులు బ్రష్టలమ్యుటట్టు తపోశమైన దుష్టాన్ని చూచుకున్నాను. గుంపు గో తప్పుయ్యడైన నారయ్య. కుటుంబయ్య గారి శ్యామల ఎక్కు అరుగునిద నుంచుని చోద్యం మాగ్నోంది. అతను తాము ద్వార నిలబడి గుంపుని చూస్తున్నాడు. ఇప్పుడు ఇంట్లోకి నాన్న గారు కదలేస్తారు. ఎక్కడికి వెళ్ళిందో ఆరా తీస్తారు. ఈ ద్వార వాగేసి నుండినాడు. అంతకూ నిద్రపోయిం లేవ్వో, వెళ్ళగా ఇంట్లో దూరి అరుగునిద పంపంనాల్గుతు పనుకుంటే, రాత్రి గడిచిపోతుంది. ఉదయం పువస్తత్తులు సూరతాయి. అప్పుడికి ఎనిమిది కావొస్తుంది. అంతా నిద్రపోవ్యోవరహా మీ చెయ్యదం? కోమలి, కృష్ణమాచారి, పుర్రోకనకి మున్నాను. తనూ వెళ్ళడానికి నిశ్చయించుకున్నాడు.

[illegible]

‘అవునవును, మద్రాసులో చదువుకుంటున్న యావకులకే యీ పూర్వజ్ఞుల పం తోస్తుంది? మీ నాన్న గారు క్లబ్బునుంచి వచ్చారా...’

‘తొయ్యకేమండి - పుస్తకాలు, చదువు, క్లబ్బు, స్నేహితులు, కాలవగట్టు - ఎంతోహాయిగా వుంటుంది...పైగా సర్కస్ వాకటాచ్చిందిగా. వెడదామని బుద్ధిపుట్టింది. మీరు చూశారా...?’

‘ఇద్దరి భార్యల్ని భరాయింపే అప్టుడేట్ భర్తలాంటిది కాదు యీ కుంజం - వారేయి గోపూ, ఆకుచ్చి యిల్లా లాక్కురా...’

ఆ కుచ్చి యిద్దరు ముగ్గురు కలిసి లాక్కుస్తేకాని, వాళ్ళేరకం కాదు; ఏభాగాని కాభాగం వూడనూ వూడనూ, అతకనూ అతకడు. పై కుంతంగారు దాన్ని ప్రేమతో తిలకించాడు.

‘నా హెడ్ మాస్టర్ లాంటిదే దాని బ్రతుకూను...’

‘మూకేమండి...కీర్తి సంపాదించారు.’

‘మేష్టరుకి బ్రతకుండగా కీర్తిరాదు; ఆ మాటకొస్తే చచ్చిం తర్వాత కూడా రాదు. రిటైరయిం తరువాత దివంగతుడైతే కనీసం నెలజేనా యివ్వరు...’ అని ఆయనే నవ్వుకున్నాడు.

‘ఐతే మేష్టరు, మొత్తంమీద మీరు మేష్టరుగా పని చేసినందుకు మీకు గర్వంగా వుందా?’

‘అసలు జీవించినందుకే గర్వంగా వుందను కుంటాను...ఏమిటీ, నువ్వు అందరిలోనూ అడగకూడని ప్రశ్నలడుగుతున్నావు? ఏంకన, కొంప తీసి డాక్టరు చదువు చాలించి మేష్టరవుతావా ఏమిటి?’

దయానిధి నవ్వాడు. ‘లేదండి-డాక్టరుగా వుంటే మేష్టరీవృత్తి బోడించొచ్చు; పైగా యీ రెండు వృత్తులకీ యింకా దగ్గర సంబంధం వుంది లెండి-మేష్టరు నేడు బోధించే బోధనవల్ల, పిల్లలందరూ పెద్దవాళ్లు కాగావే పేషంట్లకింద మారిపోతారు...’ అని యింకా వాక్యం పూర్తి కాకుండానే, పై కుంతంగారు అందుకుని ‘ఓను, ఆ పేషంట్లని, నేటి డాక్టరు, అధమం బబ్బు పేరేనా చెప్పకుండా, పై లోకానికి రవాణా చేసేస్తారు...’ పూర్తి చేశారు.

‘మేష్టా! మీకు యీలోకం, పరలోకం అంటూ వున్నాయని నమ్మకం వుందన్నమాట. ఐతే, దీనితానికి అర్థమేమిటంటారూ?’

‘జైతుంతులగాను లేచి నిలబడ్డాడు. ఎవరో కొంటె పిల్లలు ఆరున పాగా లాగేసినట్లయింది.

‘మాడు, ఇట్లాంటి ప్రమాదకరమైన ప్రశ్నలు ఇంటిద్వార నలుగురూ వింటుండగా వెయ్యకూడదు, తెలిసిందా?’ అంటూ, దయానిధి బుర్రం పొడ చెయ్యివేసి లేవదీయబోయాడు. ఇద్దరూ రెండడుగులు ముందుకి నేళాడు.

‘ఇట్లాంటి ప్రశ్న వెయ్యవచ్చిన అవసరం ఏముచ్చింది నీకు యింత చిన్న వయస్సులో?’

‘అదగడం తప్పుగాతోస్తే నన్ను తులించండి...’

‘అదికాదు నిధీ...స్వల్పనిగురించి వొకశ్చక్తి ప్రశ్నలు వేళాడొస్తే, ఆ వ్యక్తి సేవలెంతో వీరో లోపం వుందన్నమాట. గొప్ప రాజులను సంగు టనలు వంటింట్లో జనిస్తాను; గొప్ప వేదాంతపు వుద్యమం పడకట్టింట్లో పుడతుంది...మరిచాను, నీకింకా పెండ్లి కాలేదుగా...మాకాంతానికి ఏదేనా సంబంధం చూడవోయి దబ్బున.

దయానిధికి ధయమేసింది, అలెక్సే చీసుకో మాంటాడే కూనని; మాట తప్పించడానికి యత్నించాడు.

‘ఇంతకీ నా ప్రశ్నకి సమాధానం చెప్పారుకాదు.’ అన్నాడు.

‘నీ పెళ్ళికొనే తరువాత అడుగు చెయితాను. మా కాంతానికి మంచి కుర్రాడిని చూడాలియి - మీ కాలేదీయి నీతో చదువుకున్న వాళ్ళల్లో ఎవరేనా...’

‘తరువాత వాక్యం దయానిధి వినిపించుకోలేదు. అతన్ని చీసుకోమని అదగనందుకు ఆశ్చర్యపడ్డాడు. మంచికుర్రాడిని, చూడాలిట! తను మంచి వాడు కాడూ? జైతుంతులగాన్ని గురించి తనకున్న అభిప్రాయం మార్పు గోవాలనుకున్నాడు. ఇప్పుడు తనకి కావల్సింది డబ్బు.

‘నేను సర్కస్‌కి వెడదామనుకుంటున్నాను. మీరూ పోస్తారా ఏమిటి?’

‘నా ఇల్లే, వో సర్కస్-వేరే సర్కస్ చూడటందేనికి? మా ఆడ కింగ్ మాస్టర్-సారీ, మిస్ట్రెస్...’

‘హానీ, మీ గోపీని పంపండి. ఇద్దరం వెళ్ళొస్తాం...’

‘గోపీ మొన్న వెళ్ళొచ్చాడు. ఐనా యిప్పుడేం తొందర, నువ్వింకా నెలగాకా వుంటావుకదా-యీ సర్కస్ వొచ్చింది మొన్న సేగా... వెళ్ళొచ్చునే...’ డియానిథికి కావలసిన డబ్బు ఏ ముషమీద అడగాలో తోలేదు. సర్కస్ దగ్గరికి వెడతే, అక్కడ ఎరుగున్న వాణ్ణవరేనా వుండొచ్చు; పర్సన్ పోలీసుందంటే, ప్రొప్రయిటర్ తరవాత చూసుకోవొచ్చునని, ప్రజేశం యివ్వొచ్చు; అసలు టిక్కెట్టు లేకపోతే నూత్రం ఏమొచ్చిందీ. అతను చూడ దలుచుకున్నది సర్కస్ కాదు గా: ఎల్లాగా డేరాకి బోలెడుకంటే లుంటాయి. వాట్లోంచి చూడొచ్చు-సగం ఆట అయితర్వాత టిక్కెట్టు పట్టింపు వుండదు. ఏమీ లేకపోతే, ఆట ముగిసితర్వాత, కోమలి బైట కొస్తుందికదా అప్పుడే చూడొచ్చు. కైకుంతంగా దగ్గర శలవు తీసుకుని నడవడం మొదలెట్టాడు.

నడుస్తుంటే ఏవేవో ఆలోచనలొస్తుంటాయి. స్థితింగా కూర్చుని ఆలోచించడం చేతకాదు. ఆలోచన సాగిస్తుంటే ఏమో బరువు తగ్గినట్లుగా వుంటుంది. కాని ప్రస్తుతపు విషయాలను గురించి అతను ఆలోచించలేక పోతున్నాడు; ప్రస్తుతం అంటే-యదార్థం; ఇప్పుడే ఏమో నిష్క్రయించుకోవాలి; కర్తవ్యానికి దిగాలి. దీనికి ధైర్యంలేదు; భయంకరమైన యదార్థం; ఇతరుల సలహా పని చెయ్యదు; దీనికి సమాధానం పుస్తకాలివ్వలేవు. చికిత్స తననితా నే అనుకరిస్తుందన్నది సత్యంకాదు. ఒక సమయంలో వొకచోట ఏర్పడ్డ పరిస్థితులు, ఎప్పుడూ, ఎక్కడా మళ్ళా ఏర్పడవు. ప్రతి సంభవం ఆపూర్వమే నది. వానికదేసాటి. అట్లాంటుప్పుడు చరిత్రలో మానవసంఘాన్ని, హృదయం

యొక్క పరిణామాన్ని కొలుచుకుని, అందులోంచి భగవ్యునికి నుపయుక్త మయ్యే సిద్ధాంతాలను, ప్రతిపాదించటం గొప్ప పొరపాటు. ప్రాకృతి సిద్ధాంతాలను అనుకోవడమోచు; అవి తప్పువు. వాటిని ఎవ్వరు అతిక్రమించలేరు; సాధ్యమైన ప్రతినిత్యము శూన్యమైన ఉదయస్తాడని అనుకొని ప్రకర్తించడంలో హాస్యాస్పదమేమీలేదు. కాని సిసాయిల తరుగుబాటు, విజయనగర సామ్రాజ్య పతనం మళ్ళా ఆ పరిస్థితులను సృష్టిస్తే సంభవిస్తాయనుకుని, చారిత్రక సిద్ధాంతాలని ప్రతిపాదించి వాటిని తొలగించడానికి మార్గాలు వెదకటం హాస్యాస్పదమే.

అలాగే, వర్తమానాన్నుంచి తప్పింసుకుని పారిపోయేటందుకు యివ్వబడిందా?

జరిగిపోయిన విషయాలను స్మరించుకోవడం, ముందు జరగజూడే విషయాలను, వూహించుకోటం - యిదే అలాగే చేసేపని. వర్తమానాన్నుంచి పారిపోతుంది. ఫలితం? సరం, సరం అలాగే చనలు; బుర్ర అలసిపోవడం, శరీరం బాగపడటం.

అన్నయ్య దెబ్బలాడి వెళ్ళిపోయాడు - ఆనాడు పెట్టి పీఠుగాకి గిరవాల్పాడు; తక్షణం యింట్లోనుంచి పొమ్మన్నాడు; ఎక్కడికి పోతుంది! 'మా అమ్మని మా నాన్న వదిలేస్తే, కీకభ్యంతరంవుందా?' ఎంత వైర్యంగా అడిగాడు! తను అర్థం రాకపోతే, వీనాలో ఆ సంసారం శిక్ష మెసోను. కోమలికోసం పడేబాగ అమ్మకి తెలుసు, రక్తం చెబుతుంది; హృదయంలో అగ్గిచేసుకుంటుంది; తప్పని దండించదు; సరేనంటుంది. ప్రపంచంలో అందరికీ అమ్మలా అగ్గిచేసుకునే హృదయం వుండకూడదా! అమ్మనే సంఘం ఏముంది! హృదయం వున్నవాళ్ళేని సంఘం దూషిస్తుంది. సంఘం కోరేది, మానవుడి ఆనందం, క్షేమంకావు. అది కోరేది, నమ్రతా, విలువలు. మనకి లేని అనుభవం, ఆనందం, యితరుల కెందుకు? అనుకొని సంఘం వాటి వినా శానికి దారిద్ర్యం ద్వారా బంధాలని నిర్మాణం చేస్తుంది.

కొపం, సంఘాన్ని దూషించడం ఎందుకు? సంఘం ఏం చేసింది? కాస్త, నాసుఖాన్ని, ఆనందాన్ని, వీటినిగురించి ఆలోచించడం మానుకుని, కొంచెం వీటిని త్యాగంచేస్తేనా, యితరులుకూడా హాయిగా వుంటారు - కాబట్టి, నేపెట్టిన నియమాలని అతిక్రమించకుండా, జాగ్రత్తగా నడుచుకోమంటుంది సంఘం. 'నీయిష్టం, నీతి అనుకో, సాంప్రదాయమనుకో - నీకు సంఘంలా వున్నంతవరకూ వీటితో నిమిత్తం తప్పదు పిచ్చివాడా' అంటుంది. నక్షత్రాలని తారామండలంలో 'విధి' పడిపోకుండా నడుపుతుంది; సూర్యచంద్రాదులు, కీటికి అతీతం కాలేదు; చెట్లు, నదులు, కొండలు అట్లావుండిపోతాయి; సృష్టిని వైతం నోరునొక్కి కట్టిపడేసింది 'విధి.'

కోమలికి ఇవేమన్నా అశ్మశాళానా? ఆమె కోసం అతని హృదయం ఎట్లా తన్నుకు లాడుతోందో, తెలియచెయ్యడం ఎట్లా? ఆమె పాదాల బూడిదతీసి, థేన్ పౌడర్ కింద రాసుకుంటానంటే! 'ఛీ' అని వుమ్మేస్తుంది. మగో ప్రపంచంలో వార్షిద్దరూ వొక శరీరమే; ఇక్కడెందుకో విడిపోయారు తను నశించి ఆమెలో వికృతం కావాలంటే యిద్దరూ కైలాసపర్వతం పైనుంచి పారే మంచునదిగోపడి, కొట్టుకుపోయి హతమవాలి, పనిత్రుతతో పొంగి పొయ్యే ప్రేమకారు అది. కవులు ముసిసిపోయి పాడుకునేటందుకు సంఘం టించిన కలయిక కాదు. అదొక జడ్యై - బాధ్యం. దానికెవ్వరూ బాధ్యులు కాదు. పెద్దలు, నీతి, మగ్ధుల, ఔచిత్యం, సంఘం - వీళ్లెవరినీ నింకించ కూడదు. అశక్తి అతనిలో వుట్టి ఆమెలోనే అంతమైందాలి. కాదు కాదు; అతని శక్తి సంతటినీ ఆమె దాచుకుంది. అతని పంచప్రాణాలు అతనిలో బిగించి తాళం వేసి, తాళంచెవి మొల్లో వోపుకుంది. మొలచుట్టూ శీరతప్పి అరటిపండులా కట్టుకుంటుంది! అమ్మమ్మ వెనక చెప్పిన కథలో వొక రాక్షసుడి ప్రాణాలు, రామచిలక కంఠంలో వుండేవిట. అకంఠం పిసికితే వాడు చస్తాడు. తన బ్రదుకు ఆ రాక్షసుడిలాగైపోయింది.

చంద్రుడు చరచరా కదిలిపోతున్నాడు. మేఘాలు కల్పించిన ఆటం

కాలను చుట్టూ కట్టుకున్న చక్రంతో తొగిలించి కదిలిపోతున్నాడు. ఇండ్లలో పొగ వాయారంగా ఆకాశంలోకి లేస్తోంది. కీటకాలు గాలి వొట్టిడికి తట్టుకొలేక అమాయకంగా మనుషుల మొఖాల్ని కొడుతున్నాయి. ఎండి పోయిన ఆకులు బండిచక్రాలకింద బూడిదవుతున్నాయి. ఎక్కడో అసం దర్భమైన కాకి అరుపు; అక్కలేని కుక్క. మొరుగు; కాళ్ళు కడుక్కునేటం దుకు మనుషులు చేసే నీళ్ళచప్పుడు; పులిస్తరాకులు పారేసిన శబ్దం - అన్నీ దూరంగా వెళ్ళిపోయాయి. దూరంగా సర్కస్ బాండు, గుడిగంట చప్పు డుని ముంచివేస్తోంది; సన్నగిరిన దీపాలు, గుంపులు మాట్లాడుకొంటున్న చప్పుడు, మానవబృందంలో కులాసాకోసం గుమికూడింది. యీ సమాహారంలో కోమలి కనిపించలేదు. అగానబాహు కృష్ణమాచారి కూడా లేడు. లోపల ఎక్కడో వుంటారు; కానూక్షికూడా లేకుండా వాళ్ళిద్దర్నీ వొంటిగా పంపుతుంకా?

‘లోపలికి దయచెయ్యండి బాబు—’

తనెవరైందీ ఆ ప్రాప్రయిటర్ కి ఎక్స్టా తెలిసిందో.

‘అబ్బే, సర్కస్ కి వొద్దామని రాలేదు— డిజిటల్ సికారు బయలు దేరాను...’

‘నాన్న గారు రాలేదే? ఇనాళ మోటార్ వైకిల్ జంకుకుండా వుంది. పోనీ కాసేపు కూర్చునిపోండి...’

నాన్న గారికి రెంట్ల మెంటరీ వొచ్చి వుంటుంది-లేకపోతే వుచితంగా రమ్మంటాడా? లోపలికెళ్ళి కూర్చున్నాడు. అరుగో డాక్టరు గోపాలరావు నాయుడు. భార్య, వాళ్ళ అబ్బాయికూడా వొచ్చారు. రెండో అబ్బాయి యిప్పుడు ఏం చేస్తున్నాడో...దూరంగా పులి ఘుర్జిస్తోంది...చుట్టూ చూశాడు ఎక్కడా వాళ్ళొచ్చినజాడ లేదు. తనని బలే దగా చేశారు. ఇంట్లో మాత్రం వొంటిగా ఎందుకుంటారు? వాళ్ళమ్మకూడా వుంటుందిగా. అబ్బ, లోపల వుక్కగావుంది - గాలిలేదు. దేరాలో వైనున్న చొల్లలలోంచి కష్టత్రాలు

కనిపిస్తున్నాయి. ఈ నక్షత్రాలని కానీ కర్చులేకుండా అందరూ చూడవచ్చు కదా. కోమలి వాటికేసి చూస్తూ కూర్చుంటుంది కాబోలు; అమె నేత్రాలే మబ్బు మధ్యలో మెరసిన నక్షత్రాలు; తెల్లచీర చంద్రుడువైనుంచి పచ్చగా కదిలినమబ్బు; ఇట్లా పోల్చుకుంటూ వర్ణనలతో ఎంతకాలం తృప్తిపడటం? భావ, భావాలు, ఊహ, ఉండబట్టిగాని, లేకపోతే మూగభావ ఎంత చెడ్డది? ఊహించుకుని తృప్తిపడకపోతే వాంఛ మనిషిని హరించేస్తుంది. గాలికోసం అప్రయత్నంగా బైటకి కొచ్చాడు.

ఇంకా ఆట అరంభంకాలేదు, వాగ్లు యీసాటికి వొస్తావుంటారేమో— గేటు దగ్గరే నుంచుంటే, తప్పకుండా కనబడతారు, మారువేషం వేసుకుంటే తప్ప. ఏమో వాళ్ళు ఎంతకైనా తగుదురు. కృష్ణమాచారి నాటకాలలో ఆడవేషం వేళే వాడుట—ఎవరు చెప్పారు చెప్పా!—కోమలికీ లాగు, చొక్కావేస్తే అచ్చంగా కుర్రాడులా వుంటుంది. కాని ఆ జుట్టుని ఎక్కడ దాచుకుంటుంది? నీకూ నాకూ, మధ్య నీడలాపడిన నిశీధి నీజుట్టు—ఎక్కడిదో యీ భావం? భావాలు చాలా చిత్రమైనవి. మన సొంతభావాలు, ఎవరివోలా కనిపిస్తాయి. ఎవరోచెప్పినవి మన సొంతంలా కనిపిస్తాయి. నిజంగా కొత్తభావాలంటూలేవు. ఆకలి, నిద్ర, దాహం, ఆకస్మిక అసంతృప్తి, జీవితంపై మమకారం — అందరికీ యివి సమానమే; కొత్తవి ఎట్లా వొస్తాయి? భావాలు, మానవులందరినీ ఏకం చేస్తాయి. వాటిని చెప్పడంలో ప్రయోగించే వివిధభావాలు, మానవున్ని విడదీస్తాయి; ప్రాణంపై తీసి తీసుకోండి, చావడానికి ఎవరూ యిష్టపడరు; చచ్చిపోయిం తర్వాతకూడా బ్రతకాలన్నంత తీసి— దానికోసం, మరోలోకం, స్వర్గం, స్వర్గానికి అధిపతి; ఆత్మ అక్కడికి చక్కాపోయి, శాశ్వతంగా వుండడమో, లేక పోతే మళ్ళా కొన్ని జన్మములు ఎత్తి, —మానవ జన్మమే ఎత్తాలి. మళ్ళా— ఆత్మని శుద్ధం చేసుకొని, మళ్ళా పైకిపోయి పరమాత్ములో విశ్వం కావడం, యిన్నిటిని కల్పించుకుంది జీవితంపై మమకారం. అంతేకాదు, యీ జీవితం

అంతా అసత్యం, శరీరం మాయ, బ్రతకు కల,—పరమాత్మలో జీవాత్మ వికారం కావడం సత్యం, అని నమ్మమని చంపుకు తింటుంది యీ మమకారం.

శరీరంపై, శరీరాన్ని పైతం త్యాగం చెయ్యమని ప్రబోధించేటంతటి మమకారం ప్రాణానికి. ఈ మతాలు, యీ దేవుళ్ళు, యీ ఆదర్శాలు, భాష కల్పించిన నేకదా! సాపం, యీ భావాలే యదార్థాలని నమ్మి తృప్తిపడతారు అమాయకపు మానవులు. కోమలి శరీరం మట్టి; హృదయంభ్రమ; ఉనికి ఉత్తమాయ; స్థలంలో లేదు; సమయంలో లేదు. అమెని గురించిన భావాలే తనకి గోచరించే యదార్థం. భావాలు లేకుండా బుర్రమాత్రం వుంటే ఎంత హాయిగా వుండును! అదుగో వొస్తున్నట్లున్నారు. అబ్బే, కాదు; వాళ్ళేవరో—మాయ సంఘంలో,— సంసార కూపంలోపడి, జంతుబాలంతో, ప్రకృతితో వుండే బాంధవ్యాన్ని వొదులుకున్న వొకమనుషుల జోడా,—మళ్ళీ ప్రాచీనత్వాన్ని పొందడానికి సర్కస్ కి. వొస్తున్న దుస్తులలో జంతువులు. ఆకలేస్తోంది; సోడా తాగాలి. ఆకలి, దాహం, ఆలోచన,—వూర్తికాగానే నీరసం; నాలిక పీక్కుపోవడం, బుర్ర నేడెక్కి బ్రద్దలు కావడం.— ఆకలి, దాహం, ఆలోచన; యుగ యుగాలుగా పెరిగి రంగు పండించుకొని పుష్పించిన రోజాపుష్పం కోమలి అశరాలు; యుగ యుగాలుగా కొండ శిఖారలపై మంచుకురపించి మత్తెక్కిన చంద్రబింబాలు కోమలి నేత్రాలు; అనంతం నుంచి ప్రళయంలో వుద్భవించి మూగదైవోయిన ప్రపంచం రొద కోమలి కంఠస్వని—ఆకలి, ఆలోచన—

‘ఇక్కడున్నారంటండి, అబ్బాయిగారు... వెనక్కితిరిగారు.

‘ఏం నారయ్య; నువ్వొక్కడనేనా.....’

‘హాకోసం బజారంతా వెలికొనండి, కాలవలోడి కెళ్ళాను... కామాక్షింటి కెళ్ళాను...’

‘కోమలి వుంకా...?’

‘ఉండ కెక్కడి! పోద్దండీ? తొంగుంది. అఖిరికి వైకుంఠంగారు

చెప్పారండి, సర్కస్ కాడికెళ్ళమని.....'

'అంత హడావుడి చేసికీ నారయ్యా'

'ఏం చెప్పనండి: అన్నయ్యగారెళ్ళిన కాణ్ణించి అమ్మగారి కొకటే ఆవేశం, గుండిదడ—మిమ్మల్ని దబ్బున తీసుకు రమ్మన్నారండి.

'మళ్ళా ఫిట్ వొచ్చిందా...?'

'కావుసునండి - మాటాడటం లేదండి... నాన్నగారు డాక్టరుకోసం ఎళ్ళి మిమ్మని తొందరగా రమ్మన్నారండి...బండిపూదెళ్ళండి, నేనానాగని తేనె తీసుకొస్తానండి....'

'నారయ్యా, ఐతే కామాక్షింటి కెందు కల్లానూ? అమ్మ వెళ్ల మందా.....'

'వాటి కేంలేండి - ముందు తొందరగా కదలండి బాబూ.....'

దయానిధి యింటవేపునడవడం మొదలెట్టాడు. అన్నయ్య పూరికెళ్ళడానికి అమ్మకి ఫిట్ రావడానికి సంబంధంలేదు. ఫిట్లు అప్పడప్పడు వస్తూనే వుంటాయి; రక్తం తక్కువ, సరాలకి పటుత్వం తక్కువ; ఎప్పుడూ ఏదో ఆలోచించి, ఏదో ప్రమాదం తెచ్చిపెట్టే మెదడు; తను స్వంతంగా తయారు చేసుకున్న మందులుతప్ప డాక్టర్గిచ్చిన మందులు పనికిరావుకావ. ఇంట్లో గొడవలు తను తెచ్చి పెట్టుకొంటున్నవే. వయస్సు మళ్లించి, — హాయిగా పేచీలేకుండా సంసారం చక్కబెట్టుకోరాదా? తండ్రి సంపాదిస్తున్నాడు; పెద్దకోడలు కాపరాని కొచ్చింది, — యిప్పుడైనా తన జీవితాన్ని వొక మార్గంలో పడేసుకొని, వొడుదుడుకులు లేకుండా నడుపుకోరాదా? ఎన్ని వుపన్యాసాలిచ్చారు? ఎందరెందరు, ఎన్నెన్ని చెప్పిమాచారు; ఎంత బెదిరించారు; తిట్టారు; ఇంట్లోంచి పంపివేస్తామన్నారు? గోవిందరావుగారు—'ఏరా, అమ్మని పంపించేస్తే నీకిష్టమేనా?' అని అడిగాడు. ఎంత తెగింపు! అన్నయ్య సరేనన్నాడుట; నాన్నకి అర్థం కాక పంచెలో మొహం దాచుకున్నాడట! తను 'వీళ్లేడు' అనగలిగాడు. ఎక్కడికి

పోతారు? కుట్రలతో, రహస్యమైన మూగవాంఛలతో, బహిష్కరణ కాని ప్రవర్తనతో, కుళ్ళి సంసారంలోనే వుండి, 'మేం మర్యాదస్తులం' అని చెప్పుకుంటూ, గౌరవంగా నడిస్తూ, అందులోనే వుండిపోవాలిగాని, హింసా కుటుంబం, విడిపోవటమే! కుటుంబంలో వికృత చూపడానికి కావల్సింది, నీతి, న్యాయం, మంచి కావు; కావల్సింది నటన. భర్త దుష్ప్రవర్తనలని భార్య చూడనట్లు నటించాలి; అవసరంవస్తే ఆమోదించాలి; భార్య దుండ గాలు భర్తకి తెలియకుండా చేసుకోవాలి; తెలిస్తే భర్త క్షమించాలి; కొడుకు చేష్టల్ని, తండ్రి తలుపు సందులోంచి చూసి, ఏమో తేనెస్ట్లు నటించాలి; పెద్దలయెడల వుండవల్సిన గౌరవం, వాళ్ళుచేసే పనులన్నింటినీ, ఉత్తమ కార్యాలని మెచ్చుకుని, పిన్నలుకూడా ఆహ్లాదం అవసరం రావడానికి తగినంత నటన కనపర్చాలి. 'సువర్ణ దారుణాలు చెయ్యొద్దు; చేస్తే పట్టుబడి పోకు సుమా' అంటుంది నేటి సంఘంలో మర్యాద. 'ఎల్లాగ' అని చేతులు సైకెత్తి అడుగుతారు. నటించమంటుంది. 'అందరూనటిస్తే అది నటనగా కనపడదు' అంటుంది. గోవిందరావుగారింట్లో జరిగే పని రాదే. ఆ పెద్దమనిషి తన్ని చక్కజెట్టుకోకుండా, తన స్వల్ప విషయం అతనికెందుకో! కాలేజీలో చదువు కుంటున్న గోవిందరావు కూతురిపేరు ఎన్నిసార్లు గోదలపూద వ్రాయడం, చెరపడం, వ్రాయడం-మానిపించటం, చేప్పించటం జరగలేదు! ఆ పెద్దమనిషి తన యింటిని చక్కజెడతాడట. ఇదే ఈ దేశంలో; అసలు ప్రపంచానికి అనర్థం తెచ్చేవ్నాళ్ళు ఇట్లాంటి వ్యక్తులే; ఇతరులని బాగుచేస్తాం, పుష్కలమన్న వుబలాటం చూపేవ్యక్తులే సంఘ పురోగమనానికి, శ్రేష్ఠులు. ఏ ఏకకారి పరిస్థితులూ. బుద్ధివికాసాలూ మరొకరికి రావు; ఐనా వాళ్ళందర్నీ వొకే ఫస్క్లో, -వొకడు శాసించిన ఫస్క్లో-నడుచుకోమనడమే, మరదొర్భాగ్యం. ఎవరిదేవితాన్ని వారు చక్కజెట్టుకుంటే ప్రపంచం బాగుపడుతుంది; తను మధ్యాహ్నం మూడుగంటలకి మతిపోయినవాడిలా యిల్లు వొదిలాడు. ఇప్పుడు పదిగంటలు కావొస్తోంది. అసలు విషయం ఆలోచించడానికి తగిన

నంత ధైర్యంలేక, కోమలి సంగతి ఆలోచిస్తూ, వర్తమానాన్నుంచి తాత్కాలిక విముక్తి పొందాడు. కోమలిపై తనకున్న భ్రమంతా, తల్లి తనింట్లో అల్లిన పద్మవ్యూహంలోనుంచి పారిపోయేటందుకు ఏర్పడ్డ అవకాశమే మోసానిపిస్తుంది. శరీరాన్ని అందులోనుంచి తప్పించాడు; కాని మనస్సుని తప్పించడం ఎట్లా? ఆ పాడు ఆగోచనలన్నింటినీ, బుర్రలో అమర్చబడ్డ అఫోలోలో బంధించి, పైన కౌంటంపై మరుగులాంటి కోమలి సౌందర్యపు ప్రతిబింబాన్ని కదిలించి నింపుకుని తృప్తిపడటం ఎంతటి దుస్థితి!

కోమలి ప్రపంచంలోనుంచి మళ్లా 'యింటి' ప్రపంచంలోకి పోవాలి; తప్పదు. ఏ ప్రపంచంలో కళ్ళినా |మనిషికి సంకల్పే! సంకల్పాని చప్పుడు కాకుండా మాత్రం చూచుకోవాలంటే మళ్లా 'నటన' అల్లించిన ముసుగుని తగిలించుకోవాలి.

దయానిధి లోకల్ ఫండ్ డిస్పెన్సరీ దాటి వొంటెన దగ్గరకొచ్చాడు. డిస్పెన్సరీ తలుపులు మూస్తున్న చప్పుడవుతోంది. దూరంగా మిల్లు రోడ్డిస్తోంది జనం పల్చబడ్డాడు. దూరంగా ఎవరో కుర్రాడు 'స్థిరమైన నడవడీ' పాడు కూంటూ పోతున్నాడు. బళ్ళెముందు గుర్రాల చప్పుడు, కదిలిపోతున్న ఎడ్ల మెళ్ళెల్లో మువ్వల చప్పుడు, తప్ప వేరే అలజడిలేదు. చెల్లినీడలు రోడ్డువీధి నుసకగా పడ్డాయి; వుండివుండి మురుగుపురుగు వూరుస్తోంది. వొంటెనదగ్గర మళ్ళీ తిరిగాడు.

'ఇంత రాత్రిదాకా ఎక్కడ తిరుగుతున్నావు?' ఉక్కిరిపడ్డాడు; వీపు మీద ఎవరో తట్టినట్లైంది; గుండెలు జల్లుమన్నాయి. స్తంభించిపోయాడు. కాసేపు మాట్లాడలేదు.

"షి కాల్లాకి పగలు చాల్లేదు కావోలు..." ఏరూ మాట్లాడలేదు.

"మీ అమ్మ అన్నయ్యని వూరికి సాగనంపింది"...చిన్నవా? మాట్లాడవే?"

"మరేట. మళ్లా ఏమొచ్చిందే.....?"

“అవును నీ కెందుకూ యింటివిషయం - నీ పికాగ్ల, నీ దీర్ఘాణోచనలు, నువ్వెందుకు పట్టించుకుంటావ్.....”

“ఇంతకీ ఏమిటో చెప్పరాదు.....”

“అవునవును.....అడ్డమైన కొంపలూ తిరిగి ఆ మాత్రం విసుగు కన పర్చొద్దూ మరి.....”

“నేను అడ్డమైన కొంపలూ తిరగడంలేదు నాన్నా...ఇంట్లో వుండడం భయమై పోయింది.-కానీపు యివన్నీ మరచిపోదామని, ఏకాంతంగా కాలవ గట్టుకి పికారెళ్ళాను...”

“కామాక్షి కూతురుతో...”

నిశ్శబ్దంగా యిద్దరూ కొంతమూరం నడిచారు. “మీ” అమ్మకి ఫిట్ట చ్చింది తెలుసా...?”

“అవుప్ట -నారిగాడు చెప్పాడు...”

“అంతా “టా”లూ వుండి నీయిది. ఎవ శ్చే మైపోతే నీ కెందుకూ...?”

“లేదు నాన్నా, మధ్యాహ్నం నేను బయలు దేరేటప్పడు బాగానే వుండే...”

“ఇట్లాంటి ఫిట్లు ఎన్ని చూశ్లేదూ! నిజం ఫిట్టయితేగా! ఇవో నాటకం వీదేనా పేచీ కానీ, అవాంతరంకాని వొస్తే, ఫిట్టని మంచమెక్కుతుంది. నాకీ ఖర్చూ, డాక్టర్లంబడి తిరగడం, వాళ్ళు యిదేమిటని లోపల నవ్వడం-యిదీ వ్యవహారం...”

“నేనట్లా అనుకోను నాన్నా, అమ్మవొంట్లో అసలు రక్తంలేదు; రోజురోజుకీ క్షీణించిపోతోంది; పాపం ఆయాసం - మందు పుచ్చుకోదు. అందులో అన్నయ్య కేకలు, వొదిన రాధాంతాలు, మీ ఎగురుళ్ళూ — ఫిట్టు మొగాళ్ళకే వొస్తుంది మనింట్లో...”

“ఆ, అట్లాగా - నీ నిశ్చితాభిప్రాయం వెలవిచ్చారు, ధన్యులం. అవును మరి అమ్మని వెనకేసుకుని రాకపోతే కామాక్షి కూతురుతో నీ ఆత్మెల్లా

సాగుతాయి! “కామాక్షి ఇంట్లోవుంటాడు, కలుగంపండి” అంటూ చిలకలా చెప్పింది మూర్ఖురూ.

...నీ ఆటల్ని సాగనిస్తూ, నీకన్ని వీర్వాల్లు అది చేసి పెడుతుంది,- దాని ఆటలికి నువ్వు మద్దత్తువుతావు...”

“అబ్బ, ఆపండి, నానా...నే వినలేను. రోడ్డుమీద ఎవళ్లేనా వింటారుకూడా...”

“రోడ్డుమీద యిప్పుడు వినేదేమిటి? లోకం యిదివరకే కోడై కూసింది నువ్వు నేనూ దాస్తే దాగుతుందా? నీకు యిరవై గెండ్లెళ్లు దాటుతున్నాయి. యింతవరకూ నీ కెందుకు సంబంధాలు రాలేవో తెలుసుకొన్నావా...?”

“నాకు సంబంధాలు రాకపోవడం వల్ల దేశానికి అవస్థం రాలేదు. నాకేమీ బెంగాలేదూ...”

“అవునవును, నీకు బెంగెందు కుంటుందీ... నీ ఆటలు సాగుతుండే!”

“ఏమిటి నాన్నా-మనం చదువుకున్న వాళ్లం.-యిట్లాంటి మాటలు...”

‘మరి నువ్వుచేసే పనులేమిటోయ-నుట్లంటే రోషమెందుకు? చదువు పోగించి, నువ్వు, నీ తల్లి చేరి చేస్తున్న దేమిటి...?’

దయానిధి కంకం పెద్దదైంది, —మాటలు తిన్నగా వుచ్చరించలేకపోతున్నాడు ఉద్రేకంతో...

‘నాన్నగారూ,- నన్ననండి పడతా - నా పాపాలు అమ్మకి చుట్టకండి పాపం... అమ్మకేమీ తెలదు...”

‘ఏమీ తెలికపోలే, కామాక్షి కోసం ఎందుకు కబురు చేస్తుంది...”

‘ఊరికే విందేమో...”

‘వినడమేమిటి? కామాక్షి, ఎవర్తో చక్కవొచ్చి, పరాయి మొగాణ్ణి ఉద్యోగస్తుణ్ణి అనేనా లేకుండా, నాతో వాదించడం మొదలెట్టింది-దాని కూతుర్ని నేను కోడలు చేసుకోవాలిట...”

‘నిజంగా అట్లా అంచా నాన్నా...?’

‘నువ్వు గోజూ వాళ్ళ కొంపచుట్టూ తిరుగు తున్నావట. పెళ్ళి చేసుకోకుండా యిట్లా తిరిగితే ఏం మర్యాదగా వుంటుంది, మా అమ్మాయికి పెండ్లి కావాలా - కాబట్టి ఏదో తేల్చేయ్యమని కూర్చుంది - పో, పో, అవతలికి-పోమన్నాను...ఎవత్తిరా అది?’

‘నిజంగా కామాక్షి ఎవరో నాకు బాగా తేలదు నాన్నా...’

‘దానికి మొగుడూ మొద్దూలూ వున్నాడా?’

‘నాకదీ తేలదు నాన్నా...వాళ్లు బ్రాహ్మణులు కారు...’

‘కులగోత్ర నామాలు లేవు; మొగుడూ, సంసారంలేదు; నలుగురూ ఎక్కే గుమ్మం, దిగే గుమ్మం...నీకు దాని కూతురు కావల్సి వొచ్చిందా... యింత చదువూ చదువుకుని...’

‘మీరు భ్రమపడుతున్నారు. నాన్నా... గోడ్డుమీద వెడుతుంటే కోమలి కనిపిస్తుంటుంది; అంతే...కాని పెండ్లి చేసుకోవడం కామాక్షి అనుకున్నంత సుళువు కాదు ..’

‘ఐతే ఏమిటి నువ్వు చెప్పావ్చేది?...’

‘ఏమీలేదు,-ఊరికే అది అన్నంత మాత్రాన జరిగే ప్రమాదం ఏమీలేదు. నిజంగా పెళ్ళి చేసుకోదల్చుకుంటే కులగోత్ర నామాల్ని అడ్డు తగుస్తాయా..’

‘అవునవును, భూమిలు తణుఖాపెట్టి చదువులు చెప్పిస్తున్నందుకు యీమాత్రం మామీద గౌరవం చూపించొద్దు?...’

‘కులగోత్ర నామాలకీ మనష్యుల కీలాలకీ సంబంధంలేదు నాన్నా గారు. ఎందరో మర్యాదస్థులు చెడిపోవడం మనం చూడటంలేదా? చదువు లేకపోతే చెప్పించొచ్చు; సంపర్కం వల్ల సంస్కారం తెప్పించొచ్చు; ఎట్లా పడితే అట్లా తగూరు చేసుకోవచ్చు; కాని సౌందర్యం ఎక్కడనుంచి తేగలం...’

ఇంటి దగ్గరకి చేరుకున్నారు.

‘ఏరా గుర్నాథం ఏమన్నాడు డాక్టరు? అన్నాడు దశరథ రామయ్య

గారు అరుగుమీద కూర్చుంటూ.

‘ఇప్పుడే పూర్ణించి వొచ్చారటండీ-భోజనం చేసి వొస్తామన్నారండీ-
కాంపౌండ కోస్తున్నాడండీ...’

దశరథ రామయ్యగారు పొడుండల్ని తీసి కాస్త పొడుం పీల్చారు.

‘చాలాదూరం వెళ్ళిందన్న మాట నీ కథ - ఈ లేచొచ్చిన దాని
కూతురుతో నువ్వు సరసాలాడుతుంటే మీ అమ్మ సరేసని తాళ మెయ్య
డమా...’

‘అదే వొద్దన్నది నాన్నాగారు - అమ్మని యిందులో దింపకండి...’

‘ఈ భూప్రపంచంలో యిందరుండగా మరి నువ్వు దీనితోరా...
గోవిందరావు మామయ్యగారు సుశీల నిస్తామని మొరెట్టుకుంటోంటే అది
అక్కణ్ణేదన్నది యిందుకా...’

‘సుశీలని యిస్తామని వాళ్లు ఎప్పుడూ అనలేదు. అదంతా మీ రను
కోవడం. పైగా సుశీలని చేసుకుంటే నాకు గుఖం వుండదు. మన గుట్టంతా
వాళ్ళకి తెలుసు...’

‘ఛీ నోర్ ముమ్ తప్పడుకూతలు కూస్తావ్! దాని కొడుకువు కాబట్టే
నీకీ బుద్ధు లొచ్చాయి...’

మీ కడుపున పుట్టినందుకు నేను విచారించని రోజు లేదు...

‘ఛప్, వాగుతున్నావ్... అప్రయత్నంగా దశరథరామయ్యగారు
అతన్ని లెంపకాయ కొట్టారు.

‘కొంచం లోపలికి రావాలి...’

అంటూ కాంపౌండరు అరుగు మీది కొచ్చాడు. వెనకాల నారయ్య
నిలబడ్డాడు. గబగబా దశరథరామయ్యగారు, దయానిధి లోపలికెళ్లారు.
అంతా విపోయింది. దశరథరామయ్యగారు పంచలో మొహం చాచేసుకుని
వీడవడం మొదలెట్టాడు.

దయానిధి మంచం పక్కని కూర్చుని తేరబారి చూశాడు. అతని కర్ణం

కాలేదు. గబగబా దొడ్లోకి పరిగెత్తుకుపోయాడు. దేవుళ్లకి మొక్కాడు బ్రతికించమని. ఇంకేమీ కోర నన్నాడు; జీవితంలో అతను కోరింది అది వొక్కటే. కాళ్లు చేతులు కదుల్తాయేమోనని దొంగతనంగా అటు కేసి చూశాడు. ఏదేముడూ అతని మొక్కు చెల్లించలేదు. ప్రొద్దున్నకి లేవక పోతుందా? లేచి; నిధి నాబంగారం లేవరా; కాఫీ చల్లారిపోతోంది అనక పోతుందా?

అతనికి ఏడుపు రాలేదు. కాలం ఆగిపోయినట్లునిపించింది.

జేస్ సాప్పా నయాగరా జలపాతాలు. హిమాలయాపర్వతాలు సింఘ భాగీరథి నదులూ-నీట్లకి మళ్లీ తల్లి ఎప్పుడూ వుండిపోతుందనుకున్నాడు. ఇవి లేకుండా తన జీవితమే లేదు. సృష్టి వెనక్కి వెళ్లినట్లయింది. చిన్నతనం లో శవాన్ని చూసి నవ్వి ఎవరో మనదికాదు అనుకునేనాడు. ఆతనూ తల్లి, తండ్రి, అన్న, శవాలు కారు. తల్లి మరణిస్తే, నక్షత్రమండలం కూలిపో తుంది; సముద్రాలు పొంగి లోకాన్ని ముంచివేస్తాయి; భూమి వీడిపోయి లోకాన్ని మింగివేస్తుంది.

అంతా అయిపోయింది.

పిచ్చివాడిలా కాలవగట్టుకి నడిచిపోయాడు. సాయంత్రం తను పడు కుని దొడ్లిన గడ్డిలో పడుకుని ఏడవలేకపోయాడు. కళ్ళు ఎండిపోయాయి; నీళ్ళు రావు; రక్తం గడ్డకట్టింది. చంద్రుడు పైన వాడిపోయి, మరి లేవని నిద్రకో అన్నట్లు ఆవులిస్తున్నాడు; నక్షత్రాలు తూర్పు వెలుగులో తడిసి విడిపోతున్నాయి. తూర్పు ఆకాశం తలుపులు తెరచుకుంది; చీకటి రావద్దని గెంటేస్తోంది. కాలవ కద్దు; పక్షులు చెట్లలో కదలలేవు. ప్రాతఃకాలపు ప్రకృతి అమ్మలాపైపోయింది.

అంతా విపోయింది.

అమ్మమ్మ, అమ్మ బాల్యంలో ఎక్సావుండేవీ! చెప్పే కథలు స్మరణకు వచ్చాయి; పరికిణీ కట్టుకుని కాలవగట్టున ఆడుకునే అమ్మ; పెళ్లికొడుకు

బావగారి పాదాలు చూచి, భర్తయే అనుకున్న పెళ్ళికూతురు అమ్మ; పల్లకీలో
దాహంవేస్తే నోరెత్తి అడగలేకపోయిన అమ్మ; బాకాల మోతకి చెవుల్లో వేళ్లు
దోపుకున్న అమ్మ; తల్లి గండాన పుట్టాడు, వాణ్ణి చంపేస్తాం అంటే 'అమ్మా'
అని భయంతో వొణికిపోయి కళ్ళు పెద్దవిచేసి నిట్టూర్చిన అమ్మ, హాస్టల్లో
తండ్రి కోరినప్పుడు డబ్బు పంపకపోతే, గాజులు తాకట్టు పెట్టి మనియార్డరు
కట్టిన అమ్మ; తెల్లచీరని చూసి, తమ దీపావళినాడు తెల్ల పట్టు చొక్కాతో
మతాబా కాలుస్తుంటే మురిసిపోయిన అమ్మ; కోమలిని వర్షిస్తుంటే అర్థ
మైపోయినట్లు, తల పంకించిన అమ్మ;

అంతా ఐపోయింది.

తడికి భార్య; సంఘానికి, దిద్దుకోటం చేతకాని సంసారి; కుటుం
బానికి యిల్లాలు; లోకానికి వొకావిడ; సృష్టికి స్త్రీ; తనకిమాత్రం అమ్మ.

ఈ ప్రపంచాలో పుట్టి, యింత మందితో యిన్ని యిక్కట్లు పడి,
వీం చేసింది? మాతృత్వం పొంది, తల్లిగా మారింది; తన పని ఐపోయింది; వెళ్ళి
పోయింది. అందుకనే వొచ్చింది; అది వ్యర్థ జీవితం కాదు.

కన్నీటితో గడ్డిపూచలు తడిసినా... ప్రాణానికి ఎంత విలువుంది?
గడ్డిపోచ కంతో అంతే...! ఆపలేకపోతున్నాడు - పొంగి పొరలిపోయే
కన్నీటిధారలను. తరతరాల జీవులు ఎడబాపుకోసం దాచివుంచిన కన్నీటి
ధారలు; ప్రాచీన మానవులకు అర్థంకాని కన్నీరు, ఎన్నో యుగాలుగా వూరు
తున్న కన్నీరు ఎవరికోసమో, ఎందుకో తెలీదు; సముద్రాలని సహితం
యిముడ్చుకున్న కన్నీటిబిందు; ఆకాశాన్ని ముంచివేసే కన్నీరు ఆనందంతో
పుబికిపోతోంది.

అమ్మ జబ్బు బాగుచేద్దామనే తను యీ రాక్షసు చదువు ప్రారంభం
చాడు. ఆ నాటి ధారలని ఆపకూడదు.....తడిసిన కడ్డిపోచ సూర్యుడి
తాకిడికి తేరుకుంటుంది-ఏమీ ఐపోదు.

ఇంతవరకూ అతనికి వేరే వునికిలేదు, ప్రతినిన్న విషయానికీ తల్లిమీద

ఆధారపడ్డాడు; డబ్బు కావలిస్తే తల్లదేత నాన్నని అడ్డిగించ వచ్చుందే; ఈ సంఘం వొక సముద్రం విలే, అతను నిలబడేటందుకు అమ్మ వొక లంగరు. ఇప్పుడు ఆ లంగరు లేదు; వీవో శక్తి అతన్ని వొదిలిపోయింది; అతన్ని ప్రశ్నించానికి బంధించిన గొలుసులూ గొల్లైం వూడింది - కోమలి అతని గడ్డిపూచ కింద తీసిపారేసి, గడ్డిపూచని మొహాన కొట్టింది; మృత్యువు తల్లని గడ్డిపూచ క్రింద తీసిపారేసింది. శక్తి, బలం, సంకోచం, ఆదర్శం అన్నింటినీ అమ్మ తీసుకుపోయింది; అంతా విపోయింది; చివరికి మిగిలింది తను!

అనుభవానికిహద్దులులేవు

ఏను మాసాలు గడిచినై. క్రిస్మస్ శెలవలకి, దయానిధి వాళ్ళ
వూరికి చేరుకున్నాడు. బండిదిగి ఇంట్లో కాలుపెట్టేటప్పటికి ఉదయం తొమ్మి
దిన్నరైంది; గుమ్మందాటి హాల్లో కొచ్చాడు; ఏవో పరాయి యింట్లోకి వచ్చిన
స్థితినిపించింది. అమ్మ వుండివుంటే స్టేషన్ కి మనిషిని పంపేది; గుమ్మం దాటే
ముందు దిష్టితీసేది. నాన్నగారి ఆఫీస్ గదిలోకి వెళ్ళాడు. కిటికీలోంచి
తోపునాయుడుగారు కొత్తగా వేసిన మేక కనిపించింది; తను పట్నం
వెళ్ళేటప్పుడు కట్టడం మొదలెట్టారు; చాలా పెద్ద విశాలమైన మేడ; ఎంతో
పుచ్చ వివ్రంతుంది; రంగురంగుల అద్దాలమేడ - అన్నీ వున్నాయి వొక్క-
అందం తప్ప. టేబిల్ మీద వున్న లెటర్ రాక్ లో వుత్తరాలు, ఏమీ తోచక
తీశాడు; గోడని అమ్మ నాన్నా, పెళ్ళి ఫోటోవుంది; అన్నయ్య, అమృతం
అమ్మా కలిసి తీయించుకున్న చిన్నప్పటి ఫోటోవుంది; కృష్ణాపురానికి బదిలీ
అయింతర్వాత, నాన్నగారికి పాస్ట్యిచ్చి, పీడ్కోలు సందర్భంలో తీసిన
ఫోటోలో తనూ వున్నాడు. డ్రాయరులో చిన్న షేనింగ్ మిరర్ వుంది;
తీసి తన ముహూం చూసుకున్నాడు. రైలుబొగ్గుకి ముహూం వాడబోయింది;
వెంతుకలు కాడలగా నడుటిమీదకి జారాయి.

దయానిధివి పెద్ద విశాలమైన నేత్రాలు; నల్లటి పాపలు - కోలగా
సాగిన కళ్ళు; కళ్ళచుట్టూ కాటుక పెట్టుకున్నట్లుగా వుండే నలుపు; సోగగా
జారిన కనురెప్పలు.

ఆర్చిలా అమర్బట్ట కనుమొమ్మల మధ్య కట్టించిన వెండుకల మెరుపు. చదరమైన తలకట్టు, గుండ్రటి పొడుగాటి మెడ. పల్కుటి వైపెదని, నవ్వుతుంటే జాలిగా మెరిసే పళ్ళు—మూతకి కుడివెంపున చిన్ని నొక్కు. అతన్ని చూస్తే అతనికే నవ్వుచ్చింది. అకస్మాత్తుగా అమ్మని చూసినట్లునిపించింది. తనలోంచి తల్లి తొంగిచూస్తున్నట్లు—తనలో ఎవరోవుండి అతన్ని గీచింప చేస్తున్నట్లు. నిజంగా తల్లి చావలేదు. అతనిలోనే వుండిపోయింది. హెచ్. జి. వెర్స్ తన అల్లుడు ఇండియాలో వున్నాడని వ్రాశాడు. అతని మేన మామ నార్వేలో వుండొచ్చు. ఎంతమంది రక్తమో అతనిలో ప్రవహిస్తోంది—కాళిదాసు, ఆరిస్టాటల్, పైంట్ ఫ్రాన్సిస్ ఆఫ్ అసీసి, మొల్లి, ఫ్రెంచి విప్లవంలో రాబ్స్పియర్, వేమన్న, పీతేశలింగంపంతులు, పీళ్ళందరి రక్తం కోమలిలో ప్రవహిస్తోంది; అమె రక్తం అతనిలో—అంతా, అందరూ యీ మానవ రక్తంతో ఏకమైపోయారు. స్పృష్టి అంత మొందేవరకూ వరదలై మానవ రక్తం ప్రవహిస్తూ, అందన్నీ బంధించి, ఏకంచేసిన మృత్యువుకి అత మైపోతుంది. అదే కాబోలు అమరత్వం అంటే! తనలో తల్లి అమరత గడించు కుంది!

తను పట్నంనుంచి, రెండు నెలల క్రితం తండ్రికి రాసిన ఉత్తరం తీసి చదవడం మొదలెట్టాడు. 'అన్నయ్య యిష్టపడకపోయినందుకు విచారిస్తున్నాను. నాకు ఎట్లాంటి అశ్యంతరమా లేదు. మొగాడు ఏకాంతంగా వుండలేదు. నాకు తెలుసు. ఆధారపడి, ఆదుకునేటందుకు స్త్రీ అంటూ వుండకపోతే, మొగాడి జీవితం సంపూర్ణం కాదు. చుక్కానిలేని నావ...' ఉద్రేకం లేకుండా, ఉత్తప్పడు అట్లాంటి వుత్తరం నాన్నకి వ్రాయగలడా!

'ఇంట్లోకిరా బావా - కాళ్ళతాగు స్నానం చేద్దావుగాని లే...'

ఉత్తరం మూసేసి వులిక్కిపడి పక్కకు తిరిగాడు,

'అమ్మతం!'

'ఏం, దెయ్యం అనుకున్నావా...?'

‘అమృతం’—! అంటూ గోడనున్న ఫోటోకేసి చూశాడు—‘అవును, అమ్మలు...’

ఇద్దరూ నవ్వుకున్నారు. అమృతం నాన్న తాలూకు దూరపుచుట్టం. చిన్నప్పుడు ‘అమ్మలు’ అనేవారు; ఆ అమ్మయిన అన్నయ్యకిస్తామనుకున్నారు; ఆ సంబంధం ఎందుకు పొసగలేదో అతనికి తెలీదు; చిన్నప్పుడు కోతిలా అల్లరిచేసేది; జేడవుండేదికాదు; అందరూ వీడిపిస్తూండేవారు. ఇప్పుడెట్లా మారిపోయింది. ఎగాదిగా చూశాడు. అమృతం అతను గుర్తుపట్టలేనంతగా మారిపోయింది—ఈ పదేళ్ళల్లోనూ. మిసమిసలాడే చామనఛాయ, గంభీరమైన కళ్ళు; ఉంగరాలు తిరిగి మెడతా ఆవరించుకున్న పెద్ద జుట్టూ - బలమైన నడుం - గట్టిగా, గుండ్రంగావుండే బుజాలు. అన్నిటికంటే ఆకస్మాదీయమైన వత్సర్థలం - ఇంగ్లీషు ఫేషన్ మేగజీన్లలో బొమ్మలలాగుండే రొమ్ములు - ఆశ్చర్యంతో, భయంతో చూశాడు అమెకేసి.

‘కాకీ! బావా! చల్లారిపోతుంది’

అతనికి ప్రాణం లేచివచ్చింది; అతన్ని యంతవరకూ అంత ముద్దుగా బావా అన్నవాళ్ళు లేరు. మామయ్యగారి సుగిల అసలతన్ని పిలవనే పిలవదు; పైగా అమె ధోరణి చిన్నప్పటినుంచీ ఎరుగున్నదానమల్లే వుంటుంది. అతనేమీ మాట్లాడలేదు.

అమ్మ చెప్పడం తప్ప నిన్ను బాగా ఎరగను, పెద్దబావ బాగా తెలుసు. పాపం అత్తయ్యకి నేనంటే ఎంతో యిష్టం. నువ్వు నీమొగుడూ శేలవలకి రమ్మని ఎన్నోసార్లు రాసింది. మావారికి ఎప్పుడూ తీరుబడయ్యేది కాదు - వీదో పాపం, జబ్బుతో బాధపడుతూ వుండటంకంటే, పోనీ పునిస్త్రీ జన్మ...’

కొంగుతో కళ్ళు తుడుచుకుంది. తల్లిపోయిం తర్వాత పరామర్శచేసిన వాళ్ళని చాలామందిని చూశాడు దయానిధి. ప్రతివాళ్ళూ విధాయకంగా, తప్పనిసరిగా వీడ్చినట్లుగా వుండేది. అమ్మలు కన్నీరు సహజంగా - వుంది

ఇతరుల దుఃఖాన్ని పంచుకోటం తన నైజమల్లే.

‘మీ ఆయనకూడా కొచ్చాడా... పేరేమిటి?

కొంగు కళ్ళమీదనుంచి తొలగించింది, పసుపచ్చ పల్చటి ఖద్దరు చీర. ఎందుకో అతనికి కాళీదాసు నాటకంలో శకుంతల స్ఫురణకొచ్చింది - బుజా లకి గుండ్రంగా పట్టుకున్న మొద్దు బాకెట్టు, జడలో పడిపోతున్న మంఠరం లోయలో సూర్యాస్తమయం చూసినట్లుంది అమెకేసి చూడడం. నీళ్ళతో కళ్ళు తడిసి జాలిగా మెరుస్తున్నాయి.

‘రంగు పోతుందిస్సా, తడిపితే!’ అన్నాడు.

చీర కేసి చూసుకుని తడిసినభాగాన్ని దాచేసి నవ్వడానికి యత్నించింది.

‘అవును. మొన్న నే కొన్నాం, యింకా వుతుక్కి వెయ్యరేదు.’

‘ఇంతకీ మీ ఆయనపేరు చెప్పావు కాదు...’

సిగ్గుతో తలొంచుకుంది.

‘అబ్బో తె? నట్లు...’

‘నిజంగా భాషకంటేదు.’

‘నాకు తె?దు-నే చెప్పనబ్బా...సిగ్గేస్తుంది.’ అని దగ్గి, వొచ్చే నవ్వు ఆపుకుంది.

‘పోనీ, ఏం చేస్తున్నాడు...?’

‘వ్యవసాయం-కరిణీకంకూడా వుంది-నువ్వు నా పెళ్ళికి రాలేదు-పోనీ మావూరేనా రాకూడదా ఏమిటి?’

‘నన్ను ఎవ్వరూ రమ్మనండే...?’

‘ఏమ్మాటలు బావా - నన్ను ఎవరు రమ్మన్నారు. ఇష్టంవుంటే సరి...’

‘బాగుంది-అత్తయ్య చచ్చిపోయింది కాబట్టి చూడ్డానికొచ్చావ్ - అంతేనా?’

‘పో బావా - భలేవాడివే! ఇంకా మాటలురావు అమాయకుడి వను కున్నాను - నాకు మావాళ్ళనందరినీ చూడాలని వున్నా, వొక్కవాన్ని

ఎల్లా రాగలను బావా? నువ్వే చెప్పు. మావారికి పదిమందిలోకీ వెళ్ళడం, తిరగడం సరదాలేదు. ఎప్పుడూ వూడ్పులో, జమాబందీలో...వినా బస్తీలలో వుండేవాళ్ళు మా పల్లెటూళ్ళ కెందుకొస్తారు? మాదో అడివి...

‘సీలాంటి పెళ్ళాంవుండగా అడివిలో కాపరం వుంటేనేం...’

‘ఫో...కొంటే...’

ఆ వాక్యం పూర్తికాకుండానే సుశీల చక్కావొచ్చింది. సుశీల కొంచెం పొట్టిమనిషి; చిన్ని నుదురు; చిన్ని కళ్ళు; గుండ్రని బుగ్గలు, బాగా ఎర్రటి ఛాయ; కండ్లజోడు మొహానికి నిండిచ్చింది.

“హాల్లో! డాక్టర్ గారు కాబోలు...మీరు మెయిల్లో దిగినట్లు తెలుస్తుంది కాబట్టి ఎప్పుడోచ్చారని అడగక్కర్లేదేమో...”

“హాల్లో సుశీలాదేవిగారు...మీరన్న దాన్ని ఎంతమాత్రం ఖండించను.”

“మీ రాక పట్నంనుంచే కాబోలు”

‘అవును. మీరు సత్యానికి దగ్గరగా వచ్చారు.’

‘అమ్మలు నవ్వుతోంది. ఏమిటరా ఇదంతాను.’

సుశీల కొంటేగా నవ్వింది.

‘మొగుడూ పెళ్ళాంసరసాలమధ్య నేనెందుకు...’ అని వెళ్ళబోయింది అమ్మలు.

‘అమ్మలూ, ఎప్పుడూ అట్లాంటి మాట్లాడకు...’ అంది సుశీల.

‘అందులో తప్పేముంది; వున్నమాటంటే...’

‘ఊరుకో అమృతం-నీకు మాట్లాడ్డం చేత కాదు. పల్లెటూరి పిల్ల, మేనర్స్ ఎల్లా వస్తాయి...’

‘తప్పు సుశీలా-నీ యింట్లో షు కోపం అమృతం మీద చూపించకూడదు.’

‘లేకపోతే ఏమ్మాటలనీ-ఏం మాట్లాడుకున్నా మొగుడూ పెళ్ళాలు పెళ్లి గొడవే.....తను చేసికుందిలే ఏ పల్లెటూరి మొద్దని...’ అమ్మలు పెదవులు ఆసహాయమైన కోపంతో వొణికిపోతున్నాయి.

“ఏమిటీ సుశీ ఆ ఎత్తిపాడుపులు—ఇప్పుడు ఏమన్నాననీ! మొదో మహారాజో ఎవరో మొగుడంటూ వున్నాడు-పద్దెనిమిదేళ్లొస్తున్నై, నీకు అదీ లేదుగా...”

“అతిగా వాక్కు!”

దయానిధి కాఫీకప్పు బల్లమీద పెట్టి, అమ్మన్న చెయ్యిపట్టుకుని హాల్లోకి తీసి క్లాడు-ఏడువూ మంచం వాల్చుగుని కూర్చుంది.

సుశీల చరచర నడిచి తన గదిలోకెళ్లి చప్పుడయ్యేట్లు గడియేసు కుంది.

మధ్యాహ్నం భోజనాలవేళ, నరసమ్మత్తయ్య సుశీల తల్లి-అతని చదువునిగురించి కుశలప్రశ్న వేసింది.

‘ప్రాక్టీస్ ఎక్కడ పెడతావ?’

‘ఇప్పు డెక్కడమ్మా, యింక రెండేండ్ల తరవాత చూట క’వా...’

సుశీల, అమృతం ఏమీ మాట్లాడకుండా తింటున్నాడు.

‘సుశీల చదువు సంగతి ఎల్లావుంవో కనుక్కున్నావా’ అంది నరసమ్మ గారు.

‘ఎల్లావుండాలి? డాక్టరీ పూర్తయినప్పుడే నా యింటర్ విడియట్టూ పూర్తవుతుంది—చాలు. నెయ్యి వొడ్డించకు యిక్కడికే నా క్లాస్ మెట్స్ లా వెక్కిపోతున్నానని వీడిపిస్తున్నారు-హాల్లో డాక్టర్, నెయ్యిలో విటమిన్స్ విషయంలో మీ అభిప్రాయం ఏమిటి?’

‘నీకు చెప్పేటందుకు వేసెంతవాడ నబలా! కొన్ని విటమిన్స్ ని ఎస్సెన్షియల్ చేసుకునేందుకు బాడీకి క్రిడిస్పెషియన్ వుంటుంది-అంటే ఏం చేస్తే లా వెక్కిపోతానో అని భయపడుతూ, ‘లావుని’ గురించి ఆలోచిస్తావు-దేన్ని ధ్యానం చేస్తే ఇదే విపోతావని హిందూ ఫిలాసఫీ చెప్తోంది కూడా; భక్తుడు ప్రార్థనవల్ల దైవత్వం పొందుతాడు. నీ కేస్ లో ఒచ్చిస్తే అనే ఆప్షన్స్ కు కన్ సెట్స్ ని పూహించుకుని, నయపడతావు. నీ బాడీ ఇన్ బ్యూటీవ్

గా రీయాక్ట్ వి, నువ్వు ఏది కాకూడదనుకుంటాన్నావో అదే అవుతావు... నరసమ్మగారు అడ్డం వచ్చి.

‘సీకేమన్నా తెలుస్తోందే అమ్మ...’ అమృతం తలెత్తలేదు.

‘నువ్వు నేనూ చదువులేని మొద్దలం - మనకెందుకు?’ అని నవ్వింపబోయింది.

సుశీల అందుకుంది. ‘ఆది మొద్దేం ఖర్మం అది ఆవకాయ పెట్టినట్లు...’

‘నాజోలి నీ కెందుకు? ఆవకాయే పెడతానో...’

‘అండమాన్స్కి రాడీనే అవుతానో య్యూస్యూజ్ మి...’

“చూశావమ్మ నరసమ్మ పిన్నీ...-నాజోలి తన కెందుకు...మళ్లా నే ఏమన్నా అంటే వచ్చి రాని యింగ్లీషు మాటలతో...”

“అబ్బ పోనీలేవే - ఏవో నలుగురూ ఏకమై నప్పడే అచ్చట్లూ, ముచ్చట్లూ, వేళాకోళం చేస్తే నీకింత కోపమెందుకే...వాళ్ల నాన్న తాసిల్దార్, కాలేజీకి పంపించాడు...అందరి మొగుళ్ళూ ఐ.సి.యస్.లూ, డాక్టర్లూ అవుతారటే’ అంది నరసమ్మగారు. ఆ వాక్యంమొక్క తాత్పర్యం దయానిధికి అర్థంకాలేదు...

“అత్తయ్యా, మీ అల్లుడు ఐ.సి.యస్. కాని పక్షంలో ఆగమంలో డాక్టరేనా కావలనా ఏమిటి నీ అప్రిపాయం...ఆ రెండింటికీ అతకడే, ఐసియస్ గవర్నమెంట్ సర్వెంట్, డాక్టర్ సిక్ పీపిల్కి సర్వెంటు...”

“ఏమో నా కవన్నీ తెలియవు-వాళ్ళ నాన్న తాసిల్దారవుండే ఐ.సి.యస్.ని తీసుకురాలేదు.”

“అల్లుడికి జబ్బుచేస్తే మందు నువ్వే యిద్దగానిలే...” అని పూర్తిచేసింది. ఆవిడ మనస్సులో వున్నదాన్ని అంత నాజూకుగా తెలియజేసినందుకు నరసమ్మగార్ని లోలోపల అభినందించాడు నిధి. అమ్మయ్య అనుకుని నిటూర్పు విడిచాడు.

మగ్యలో సుశీల మొదలెట్టింది. “ఐసియస్ వాళ్ళకి గవర్నమెంటు

డాక్టర్లే వుంటారు....'

“యక్స్లెంట్ హాట్స్ అఫ్...!” అన్నాడు నిధి.

“ఇంక నేను సుశీల చదువు పరీక్ష చేసేదే వుందమ్మా అన్నాచూ. సుశీల పెక్కుటే ఆఫ్ ట్రేచ్ సర్వీస్ ఫోగూడా కూడా వల్లవేసింది. ఇంతకీ మనదేశం లో చదువుకున్న మెగాశ్శే ఆశయం విసియస్లు కావడం, చదువుకున్న స్త్రీల ఆశయం విసియస్లకి పెళ్ళిలు కావడం.”

“తీరా అయ్యేది తాలూకా గుమాస్తా పెళ్లాం...” అని అమృతం వాక్యం పూర్తిచేసింది.

“ఓసీ! తాలూకా గుమాస్తా, కరణంకింట మెరుగేలే” అంది సుశీల.

“నేను నీతో అనలేదు, మా బావతో అంటున్నాను”

“నేనూ నీతో అనలేదు, మా అమ్మతో అంటున్నాను.” అంది సుశీల.

“నేను కొంతవరకూ అమృతంతో ఏకీభవిస్తున్నా, సుశీల చెప్పినదాంట్లో కొంతవరకేనా యధార్థం లేకపోలేదని అనుకోడానికి, కొంతవరకూ సాహసిస్తున్నానని చెప్పేటందుకు, సంకోచించవలసిన అవసరం వుందని అనుకోవల్సి వస్తోంది...” అన్నాడు నిధి.

నరసమ్మగారుకూడా నవ్వుకున్నారు. సుశీల మొహం చిట్టించుకుంది.

“ఇంతకీ నా ‘లావుకి’ మందు చెప్పలేదు...” అంది సుశీల.

“నీ మొహం - నువ్వు లావని ఎవరన్నారే. ఎదిగే పిల్లలు బొద్దుగా వుండరా ఏమిట? అమ్మలు చూడు, గుండ్రగా...కూజాలా జబ్బులూ అదీ...”

“కూజా గొట్టంలా...అంటే బాగుంటుందేమో!” అన్నాడు నిధి.

“నన్నేం ఆక్షేపించక్కర్లేదు. నాకు జెబ్బ రెక్కడున్నాయి...” అంటూ అమ్మలు జాకెట్టుకేసి చూసుకుంది. పుట్టిలు గొలుసు పమ్మిగ్లో సర్దుకుని—“నాకేం ఫేవల్ల లేవు, చేతుల్లేని రెవికలూ...”

“ఇక్కడెవరికీ చేతుల్లేని రెవికలు లేవులే మహా. ఇట్లాంటి మాట్లాంటేనే నాకు వొళ్ళు మండుకుని వొస్తుంది...”

“వాళ్ళు మండినవాళ్ళచేత ఆవకాయ పెట్టించాలి-” అన్నాడు నిధి. సరసమ్మగారు నవ్వింది.

“ఆవకాయ పెడితే మీ అమ్మే పెట్టాలి... పాపం...”

“అప్పులు చేసినా అత్తయ్యే చెయ్యాలి...” అంది సుల. అమ్మలు కోపంగా సులకేసి చూసింది.

“అత్తయ్య చచ్చి స్వర్గాన్నంది. ఏం మాట అత్తయ్యా...” సరసమ్మ గారందుకుంది.

“అవునే మరి బ్రతికున్నానా” మేం ఎవ్వరం నోరెత్తలేదు. మాట దమ్మడీ ముట్టలేదు. మరి ఏం చేసేదో, ఎవళ్ళకి పెట్టేదో—మొన్న మొన్న నగలూ, మూడెకరాలూ అమ్మితే ఆ అప్పులన్నీ తీరివై.

‘వైవ డబ్బుపోతేనేం, హాయిగా రాణిలా బ్రదికింది. హాయిగా పునిస్త్రీ చావు చచ్చింది. ఎవళ్ళకో ఎందుకో పెడుతుంది? తన కొడుకులికీ, కోడళ్ళకీ పెడుతుంది...’ అమృతం వాక్యం పూర్తి కాకుండానే సుల అడ్డం వచ్చింది...

‘కోడళ్ళకే అని బహువచనంవొద్దు -కోడల్ అయి...’

‘సరే, అడ్డంరాకు నువ్వు - నిధికి పెండ్లామంటూ రాదా ఏమిటి... ఏ నీబోటిదో...’

‘నాదో తిడ్డని ఎన్నిసార్లు చెప్పినా నీకు జ్ఞానంలేదా...?’

‘ఏ నీబోటి చదువుకున్నదో అనబోయ్యానో.’

‘అబ్బ!వుండవే, చెప్పవే - పోనీలేవే నీ కందుకు అంత...’ అంది సరసమ్మగారు.

‘జొనాను. నేను సరసమ్మత్తయ్యతో ఏ నిబంధనాను. ప్రజాపరి పాలనా యుగంలో వాక్ స్వాతంత్ర్యానికి ప్రథమ స్థానం’ అన్నాడు నిధి.

‘లేకపోతే తన పుట్టంటారికి పెట్టుకుంది. ఉన్నవాళ్ళం-నీకూ, నాకూ ఎందుకు పెట్టాలి...’ అని పూర్ణచేసింది అమృతం.

‘ఇంతటితోనే ముగిస్తున్నాను. అంతేనా అమ్మలు?’

‘నేనుమాత్రం ఏమన్నా నే నైయ్యమని నామీదికి జేస్తాన?’

‘అవును పిన్ని, చచ్చిపోయినవాళ్ళని తట్టడం ఎందు కన్నాను... నీ కిష్టంజేకపోతే నీ కూతుర్నిచ్చి పెళ్ళి చెయ్యకు... అంగచేత అతనికి పెళ్ళి కాకనూపోదు...’

‘ఛ, ఛ - మళ్ళా అదే వాగుడు - నా శోలెత్తొందంటే నీకు భానంలేదా ఏమిటి...’ అంది సుశీల.

‘నా యిష్టం, అంటారు. నువ్వొక్కదాననే చదువుకోలేదు...’

‘నోర్ ముయ్య...’

‘నువ్వే మూసుకో...’ అని అమృతం కంటతడిబెట్టుకొని, అన్నం తినడం పూర్తికాకుండా లేచి వెళ్ళి చెయ్యి కడుక్కుంది.

ఇంతలో జగన్నాథం చక్కా వొచ్చాడు. జగన్నాథం అమృతం తమ్ముడు; హైదరాబాదులో అయిదో స్థానం చదువుతున్నాడు. జగన్నాథం ఎందులోనూ అమృతం తమ్ముడనిలా వుండడు. అమృతం నిగులుగా, ఏకా మనో వ్యాధితో వున్నదానిమట్లే వుంటుంది; మొహంలో విషాదం వుంది; నవ్వుకుంటే, రాజ్యవినాశం జరిగింతర్వాత, శిథిలాలని చూసి, వొకప్పుడు మహానైభవం అనుభవించిన రాణి నవ్వుడంలా నిండుగా, బరువుగా, నీవిగా వుంటుంది. జగన్నాథం సన్నగా వుంటాడు; కొంటెగా, పళ్లన్నీ కనబడేటట్లు నవ్వుతాడు; నవే టప్పుడు కళ్ళు మూసుకుపోతాయి; తల మెదమీద వెనక్కి వాలిపోతుంది - మరుష్యులకేసి చూస్తూ మాట్లాడలేడు; వొక కెంపు చూస్తూ, మనోకరితో మాట్లాడుతుంటాడు. యవ్వనంలోని కాంతి దాగుడుమూత లాడుతూ, అప్పడప్పుడు బుగ్గలలో దర్శనం యిస్తుంటుంది; ఏ దువ్వెన్నకీ లొంగని ఉంగరాలజాట్టు; చాలా ఛలాకీగా వుంటాడు; వొక్కనిమిషం వూరుకోలేడు. దయానిధిని అతను చూడ్డం అదే మొదటిసారి.

‘ఏరా జగం. యంత పొద్దుపోయిందే? దయానిధిబావొచ్చాడు,

చూశావా? వాడి మొహం, వాడే మెరుగును... అంటూ నరసమ్మగారు, ప్రశ్నలు వేసుకుని, సమాధానం చెప్పుకుంది.

‘నరసమ్మగారూ, నేను కాలవలో స్నానం చేసి వొచ్చా-రేపు మీరు కూడా రండి నాతో... ఏమంకోయ్ బావగారు, మా హైదరాబాద్ లో అచ్చంగా మీలాంటాయన్నే చూశానండి. మీకు టోపీవేస్తే అల్లానే వుంటారు..

‘ఏముట్రా ఆ వెర్రివాగుడు... అంది దూరాన్నంచి ఆమృతం తమ్ముణ్ణి మందలిస్తూ.

‘ఏమేవ్ యిది వెర్రియంగాదు, వాగుడున కాదు, -నీకంటే భోజనం చేస్తే, మమ్మగావుంది - నాకు మాంచి ఆకలిమీదుంది కళ్ళ. వాగకుండా ఎల్లా వుండనూ-నరసమ్మగారి చేతిమీది గోంకూర పచ్చడి మనకి భగవాను డిక్కడ రాసి పెట్టేం గదా... అన్నట్లు ఏమంకోయ్ నిధిగారూ, మా మేష్టారు యీ పూళ్ళో కనిపిస్తే బాగుండునండి- రేపు కాలవ స్నానానికి ఆయన్ని కూడా లాక్కు పోదును. మాంచి సుడిగుండం, యిహ తిరిగిరాను...’

‘అందుకేనా నాయనా నన్నూ రచ్చున్నాన్ - మాంచి పిల్లాడివే...’

‘జిన్నీ వాడితో మీకేమిటి - వాడిట’ పిచ్చవాగుడు. ‘పిచ్చవాగు డన దానికి వీళ్లేను - అతని పిచ్చిలో ఫక్టీ వుంది, పద్ధతీ, క్రమం వున్నాయి...’

‘Well Said దయాళో...మీరు పిచ్చాస్పృతికి సూపరింట్ గా వుండాల్సినవారు...’

‘ఊరుకోరా, వెధవా...’ అంది ఆమృతం.

‘మొగాడు వెధవేమిటి? అది కేవలం స్త్రీ లింగం...’

నరసమ్మగారి వడ్డనతో జగన్నాథంకిక్కురు మనకుండా భోజనానికి వుపక్రమించాడు. ఒడ్డన విషయంలో తినేవాడు నరసమ్మగార్నే కనుక్కోవాల్సి వుంటుందని అనుభవంమీద అతనికి తెలుసు.

నిధికి, మొత్తంమీద తన యింటికిరావడం, అనుకున్నంత శయంగా కనపడలేదు; కొత్తవ్యక్తి కలుసుకున్నాడు; వాళ్ళ వైచర్యాలూ, వాళ్ళ

చేస్తూ, చాలా చిత్రంగా వున్నాయి. బిడ్డీలలో మనుషులు, యించుమించు అందరూ ఒకలాంటి దుస్తులే ధరించి, వొకలాగే మాట్లాడి, వొకమాదిరిగానే ఆలోచిస్తారు. పారిశ్రామిక నాగరికత, ఉద్యోగంలో పోటీ, అందరి మనస్తత్వాలనీ, వైతిక పద్ధతులనీ, సాఫీ చేసి, వాటిలా వుండేట్లు చేస్తుంది. డిమాక్రసీ జనం అంతా, కేన్న మైన అభిరుచులు, ఆశయాలు లేకపోడాన్నే కోరుతుంది. దాని వునికికి అది అవసరం. అంతేకాదు, నిధి పట్టుంలో చెప్పుకోతగ్గ స్నేహితులు చేసుకోలేకపోయాడు; జీవితాన్ని పరిపించాలన్నవాడు పట్టుంలో వెదుక్కోవల్సిన అనుభవాలు ఏమీ లేవేమో ననిపిస్తుంది. పల్లెటూళ్ళలో వ్యక్తులు కొంచెం సహజంగావుంటారు; వెన్నెనే వుంటుంది.

ప్రతి చిన్ని చేష్టా, మామూలు మాటా, కొద్ది జ్ఞాన్ని, కొద్ది వెలుగునీ తెచ్చుకుంటుంది. అల్పవిషయాలన్నీ మాతనంగా తోస్తాయి.

దయానిధి అనుకోకుండా, మంచి రసవత్తరమైన సుట్టం మధ్యలో

వచ్చిపడ్డాడు; ఇంట్లో నడిచుటులున్నారు; నాటకానికి. అకకాశంపుంది; తెరవెనక చూశాడు, వ్యక్తులు వేసాలు ధరించారు. లోలోపల యుద్ధాలు జరుగుతున్నాయి. ఒక బృందం, తన తల్లిని హేళనచేసి, గూసిం చటం; మరో బృందం తల్లిని వెనక వేసుకుని రావటం; వొకరు ఉద్యోగం, డబ్బు, హోదా, కొప్ప యివి చాలంటున్నారు; మరొకరు నీటినిదాసి హాస్యాస్పదంగా నవ్వుతున్నారు; ఇంట్లో విద్యవేరు చెప్పి పైమెట్లమీద కొందరు నిలబడ్డారు; ఒకరి లేనివారు మరో లక్షణాన్ని ఆయుగంగా తెచ్చుకుంటున్నారు. పట్నవాసాలనీ, పల్లెలనీ; యంత్రాలనీ, హృదయాలనీ, పారిశ్రామిక నాగరికతనీ, - పాడిపంటతో నిండిన నెమ్మది వ్యవసాయానినీ - దేశంలో, - అన్ని దేశాలలోనూ, - నిరంతరం జరిగే మహా సంగ్రామం, తను, తన యింట్లో చూస్తున్నాడు; తను ప్రేక్షకుడుగా వుండలేదు. ఇందులో వీరి మంచిలో నిష్ఠాయించలేం. - అసనీ సమస్యలు తార్కిక బుద్ధితో తీరవు; శరీరంతో తాకి, హృదయంతో అనుభవించి, నాశాలపై

బుజువు చేసుకోవాలి.

జగన్నాథం నిజజన్మచేసి చక్కవొచ్చాడు. 'నిధిగారూ...'

'నిధిగా రేసుట్రా. బావగారూ అవలేవు?

'ఓ గూఢచారిణి, నువ్విక్కడే వున్నావు!.. రైటో బావగారూ.. ఐతే అక్కయ్యా, మన పూర్వో అసలు బావనీ, యాయన్న ఎట్లా, వేరే చెయ్యడం, -ఏమనాలో తెడంలేదు, -వివరియ్యడం! What a foolish I am, పిలవడం! లేదా ఎట్లాగంటావు? ఆఫ్ కోర్సు. మా బావగారికి మీసాలున్నాయంకోయి. మీరు వాటికి Good by కొట్టారే! రైటో ఆయన్ని మీసాలు బావా అని పిలుస్తుంటాను...

'నన్ను?' అని అడిగాడు నిధి.

'మైసెన్ మీసాలు బావా...'

'తప్పురా కోతీ... ఇంది అమృతం, ఆకులకి సున్నం రాస్తూ.

కోతీ—What foolish!... అది కర్రెట్ట జిగ్గూ, నిధిఅందుకున్నాడు.

జిగ్గూ—A jug.-The Crow and the jug! దారణం: పేరు ఫిరాయించండి-'నాథ్ ఆనండి, వొడ్డన్న...'

'రైటో 'నాథ్, అన్నాడు నిధి."

ముగ్గురూ నవ్వుకున్నారు.

'ఎవరేనా పెద్దమనుషులున్న పక్షి, సమయానుకూలంగా 'నాథ్ జిగ్' అనికూడా అనొచ్చు... ఇంతకీ మీరు కోతినీగురించి చెప్పబోయ్యేది, కిగ్గి ముగించి చెప్పండి..."

'ఏమీలేదు జిగ్గూ...'

'మళ్ళీ అదే...

'సావీ, నాథ్! మీ అక్కయ్య కోతీ అవడం! దార్విన్ శాస్త్రజ్ఞుడు కొన్నేళ్లు పరిశోధనలుచేసి కనుక్కున్న సత్యాన్ని, యిట్టే కనుక్కుంది.

నువ్వు ముందు ముందు చదువుకుంటావు. —

‘మనుషుల శూన్యములు కోతులు. ఇంటి కోతినుండే, మొదట మనిషి వుద్భవించాడన్నమాట. ఆ పక్షంకో, నువ్వు నేను కోతి సంతానం! Whereas మీ ఆక్కయ్య తోకలేని కోతి సంతానం...”

‘నూ కెమిస్ట్రీ మేట్స్ పాఠంలా చాలా గండ్రగోళంగావుంది.’ అన్నాడు జగన్నాథం.

‘బావగారికి నిద్రొస్తోంటే రాత్రింతా డ్రెస్లో నిద్రలేకా మర్రి-మనం పోదాంపద...” అని అమ్మతం కదిలింది. పసుపుచ్చ గడ్డలు చీరని మెడచుట్టూ గుండ్రంగా కప్పుకుని వెడల్పులను తమలపాకులతో ఎర్రబుచ్చుకుంటూ కదిలింది. మట్టాడే వెన్న మెడని కాగలించుకున్న జడా-ఎండుకో పిల్లల తల్లీలా కనిపించింది నిగికి. పిల్లలున్నట్టులేదు. వుంటే కనబడకూ!

‘రైటో-పోవుమన్నాడే ఇంతకీ చెప్పవచ్చుకున్నా చేపటంటే; యిండాక లాకు నూపగొటు గరితో మట్టాడొచ్చాను. మా మామయ్య పన్నెను సిగ్గం చెయ్యమన్నాడని చెప్పాను. నీ రేపు మనమందరం షికా రెడుతున్నాము; Excepting — నరసమ్మ కూడా... ఆవిడ చుక్కారీ దగ్గర పడివుండొచ్చును కోండి - కాని ఆవిడ తుమ్మడం వస్తరా. చేపందంటే బుడుంగ్ మంటుంది పడవ.”

షికారేం భర్మం. రేపు; పక్కిన కడవాం మర్రి నిద్రపోనా —” అవులించి పక్కకి తిరిగాడు.

‘నేను నేరుగా నారయ్య దగ్గరకి పోతున్నాను అతనితో నాకో పేరీ వుండాలెండి —” అంటూ జగన్నాథం వెళ్ళిపోయాడు.

నిద్రనుంచి లేచేటప్పటికి మధ్యాహ్నం మూడుగంటలైంది. సులీల పీతీసుకోచ్చింది. జగన్నాథం ఉత్తరాలు తీసుకోచి అలమాగ్లో వెళ్ళాడు. ఒకటి దశరథరామయ్య గారు కం నుంచి వ్రాశాం; ఆయన వారంకో జులవరకూ కాంపేలో వుండొచ్చి వొచ్చింది కాబట్టి నారయ్యద్వారా సరిపడ్డ బట్టోచ్చి

పంపించమన్నారు. మరోపుత్తరం శ్రీనివాసరావు ద్వారానుంచి. శ్రీనివాసరావు, నిధి యింటర్ మీడియట్ కలిసి చదివారు; హాస్టల్ లో వొక రూములోనే వుండేవారు. వాళ్ల నాన్న డిప్టీ గ్రేడ్ మెడికల్ ఆఫీసర్; అతన్ని అందరూ సీనూ అని పిలిచేవారు. ఇంటి పేన్లో ఆర్ అనే అక్షరం వుండేది. అంచేత రోమాంటిక్ సీనూ అని అనుకుంటూ అందన్న అల్లా పిలవమని చంపుకు తీసేవాడు. మని పెప్పడూ నీరసంగా కనబడేవాడు. ఎప్పడూ కీళ్ళనొప్పు లంటూ 'కాలేజీ ఎగేసి, గదిలో పడుకుని డిటెక్టివు నావల్సు చదువుకుంటూ గడిపేవాడు. వేళకోళంగా అతన్ని రిమాంట్ సీనూ అంటూ పిలిచి ఏడిపిస్తుం డేవారు స్నేహితు లందరూ. ఇప్పుడు ఆశుస్ గో చేరాడు. తెలవలకి ఆచూరు మీదుగా ఏవో సంబంధం మాడ్చానికి వెళ్లాల్సిన అగత్యం వుండ; కాబట్టి అతన్ని కలుసుకుని ఒకపూట కాలక్షేపం చేద్దామని వుంది కాబట్టి నిధిని తను ఆ వూళ్ళో వుండేదీ లేందీ వెంటనే తెలియ బర్చమని అతనికి అభ్యంతరం లేక పోతే వస్తానని వ్రాశాడు. చివ్వరలో తల్ల సోయినందుకు కంహోలెస్సెస్ స్వీక రించమని కోరుతూ ఉత్తరం ముగించాడు.

దయానిధి లేచి వెళ్లి మొహం కడుక్కుని, తలకాయ దువ్వుకుని బట్ట లేసుకున్నాడు. సుఖిల షీరమార్చి, రిబ్బన్లు తీసేసి వొదులుగా జెడేసుకుని చక్కా వచ్చింది. నిధి హోస్టల్ విష్వి, మాసిన బట్టలన్నీ మూటకట్టి దూరంగా వేశాడు. తరవాత ట్రంకుతీసి వొక్కటొక్కటి సామానులు తీసి చాపమీద పరుస్తున్నాడు. అరడేని పుస్తకాలు రెండు పాకేజీలు (వొకటి పెద్దది, వొకటి చిన్నది) లెటర్ కేస్ మంచంమీద పెట్టాడు.

‘ఇవన్నీ ఏమిటి కాలేజీ టెక్నెట్ బుక్కులా? అంటూ సుఖిల పుస్త కాలని పరిశీలించడం మొదలెట్టింది

‘నాకోసం ఏం తెచ్చావ్ పట్నంనుంచి డాక్టరు’ అంది. దయానిధికి సుఖిల అక్కడనుంచి క్లెలిపోతే బాగుండు ననినించింది.

సుఖిలా; కొంచెం దొడ్లో నారయ్య వున్నాడేమో చూసేరమ్మా...

‘లేదు బావా, నారయ్యా తమ్ముడూ చీడిమామిడి తోట్లలోకి వెళతామని వెళ్ళారు. ఇంకా వచ్చినట్టు లేదు...’

అని పక్కగదిలోంచి అమృతం అంది. మంచివాళ్ళు, తమకి తోకుండా హానిచేస్తారు, అనుకున్నాడు నిధి. ఎట్లా సుశీలను అవతరికి పంపడం?

‘నువ్వు టీ తాగుతావా కాఫీయా సుశీలా?’ అన్నాడు.

‘నాకా పట్టింపులు లేవు-రెండునూ, వీ? ఎందుకు?’

‘ఏమీలేదు. సాయంత్రంకూడా వొక్కసారేనా కాఫీ తాగకపోతే ఎట్లాగో వుంటుంది. కొంచెం కాఫీ యిచ్చావంటే నీకు సర్వవా కృతజ్ఞుడను.’ అన్నాడు.

‘ఇప్పుడే గాటీ త్రాగాం—’

‘నే పెడుతున్నా బావా—’ అంటూ లోపన్నించి అమృతం అంది.

కాఫీ సామాను, కుంపటి చప్పుడు వినపడుతోంది. షిడ్ డౌన్ ఫర్ మాన్యుయల్ తీసి సుశీల చూడడం మొదలెట్టింది.

‘ఛీ, ఛీ యివేం బొమ్మలు - పాడు...’ అని, హాకొచ్చినశబ్దం చేసింది,

‘నీకెందుకు సుశీలా, అవన్నీ మాటెక్స్ ప్లైబుక్స్.’

‘నేను డాక్టర్ కి మాత్రం చదవను...’ అని ఖచ్చితంగా అంది.

‘అట్లాగైతే భారతదేశం అధిక జనసంఖ్య తగ్గే ఆశలు మంటుకలిసివై’ అని అతనే నవ్వుకున్నాడు.

‘మానాన్ డిప్లెడ్, రాక్షన్ సన్ క్రూసో...’ అంది గర్వంగా.

‘మాళావా ఎంతమంచి పుస్తకమో. డాక్టర్ల బాధపళ్లకే రాక్షన్ సన్ క్రూసో ఏకాంతంలోకి పారిపోయాడు...నరసమ్మశత్రుయ్య లేచిందేమో... మాడు.”

‘ఆ పాకేజీ లేమిటి? నాకోసం వీం తెచ్చావ్ డాక్టర్...’

‘ఇవా? యివి మందులు!’

‘ఏం మందులో చూడనియ్యవు, డాక్టర్.’

‘సుఖీలా, నువ్వు నన్ను డాక్టర్ అనిపిలవడం బొద్దుగా బాగుండలేదు. ఇంకా నేను డాక్టర్ని కాలేదు. రెండోడు, మొక్క పేషంట్ల వీ నేను డాక్టర్ని అవుతాను కాని, అందరికీ కాను. వైగా నువ్వు పిలుస్తుంటే ఎల్లాగో వుంటుంది కూడాను...’

అంటూ ఆమెకేసి, ఎగడిగా తేరబారి చూశాడు. కనుబొమ్మలు చిక్కించాడు.

‘డాక్టరని పిలిచినందుకు Excuse me డాక్టర్’ నాలిక కొరుక్కుంది.

‘అదే అలవాటైపోయింది. వైగా అల్లా పిలిస్తే నువ్వు సంతోషిస్తావను కున్నాను.’ అంది సుఖీల

‘కాదు. నేను సంతోషించనని నీకు తెలుసు. అది నువ్వు సమాధాన పరుచుకునేందుకు నువ్వు స్పష్టించుకున్న కారణం. నన్ను బాధ పెట్టడం నీకు సరే... నీకు మొత్తం డాక్టర్లపై నున్న కోపం అంతా నామీద చూపిస్తున్నావు...’

‘నాకు డాక్టర్లమీద కోపమెందుకు? నువ్వు చిత్రంగా మాట్లాడుతున్నావు - నిన్ను వ్రాండ్ చేశానా?’ అంది.

‘ఇదివరకే వ్రాండ్ అవుతున్నావాళ్ళని మనం వ్రాండ్ చెయ్యలేం - నిజం నీ నువ్వు బాధ పడతావు. నిన్ను బాధ పెట్టడం నా కష్టంలేదు. నాకు చేతాకాదు...’

‘నేనేమీ అనుకోను. చెప్పు నిధి. నాకు డాక్టర్లంటే ఎందు కిష్టంలేదు చెప్పకపోతే నాకు రాత్రంతా నిద్రపట్టదు...’ అంది.

‘హిక్ అన్నాను సుఖీలా, — తమాషాకి. ఆమాత్రం వ్రాహించలేవేం?’

‘చెప్పితిరాలి - నువ్వు మాకు మరిపించేస్తున్నావ్. నిన్ను వ్రాండ్ చేశాను. ఎందుకో చెడలే ముందు జాగ్రత్తగా వుంటారు. ఏదో మీ అమ్మ వుందని, మానుష్య కొంటేగా వుంటాడని, యిక్కడే కొచ్చాంగాని’

నీకు మనస్సులో ఏమో బాధలున్నాయంటే మావల్ల, నేను కేపే వైద్యపోతాను' అని సుశీల తలకాయ వొంచుకుంది.

'నిజం, సుశీలా. నువ్వు అట్లా అనుకోవద్దు. మీరందరూ యిక్కడికి రావడంవల్ల నా కెంతో సంతోషంగావుంది. మీరు లేకపోతే చాలా దిగులు పడిపోదును.—వీమీలేదు, నువ్వు కట్టుకున్న చీరలాంటిది మా అమ్మకి వుండేది. అది జ్ఞాపకం వచ్చింది. అంతే' అన్నాడు.

'ఈ చీర మీ అమ్మదే. అమ్మ, కట్టుకుమాడవే, నీ కెంతో బాగుంటుందని చంపుకుంటే కట్టుకున్నాను... ఇప్పేస్తానుండు...'

'నామందే, ఖర్మ...!'

సుశీల వెళ్ళింది. బ్రతికానురా దేముడా అనుకుని, చిన్న పాకేడీ పొట్లం కోటుజేబులో దాచేసి, మిగతావి ట్రంక్ లో స్వదం మొదలెట్టాడు. ఇంతలో కాఫీ తీసుకుని అమృతం చక్కా వచ్చింది.

'పట్నంనుంచి బావ ఏమో చాలా తీసుకొచ్చాడే!'

నాకేం తెచ్చావు బావా అని అడుగుతుండేసోనని భయపడ్డాడు.

'బావా; నువ్వు పట్నం మళ్ళా వెళ్ళేటప్పుడు మావూళ్ళో గిగావంటే, నీకు యిల్లాంటి పాకేడీలిస్తాను. తీసుకెళుమవు కాని- అంది' అమృతం

'ఏమిస్తావ్?'

'సాజ్జిప్పాలు,—మాకు మంచి పూతరేకు లొస్తాయి-అవే; కష్టకాయలు....'

'...కష్టకాయలు మనమూ తింటాం...' అంటూ చక్కా వచ్చాడు జగన్నాథం.

'నీకోసం యిక్కడేం సిద్ధంగాలేవు...'

'ఇవన్నీ ఏమిటంకోయి—' అంటూ జగన్నాథం పుస్తకాలను పరామర్శచేసి, సొంతపెట్టిలా, పెట్టి కలకడం మొదలెట్టాడు.

'తప్పరా,—అవన్నీ అట్లావుంచు...'

‘ఇదేమిటండోయ్...’ పాకేజీ కాగితం నొలిగించి అట్టపెట్టి బైటకి లాగాడు. సుశీల చీరమార్చి చక్కావొచ్చింది. ఏవీనన్ను చూడనీ మని ఆ పెట్టి లాక్కుంది. జగన్నాథం మళ్ళా లాక్కుని హాల్లోకి పరిగెట్టాడు. సుశీల తరుముకుంటూ వెళ్ళింది.

అమృతం గుమ్మంబో కొచ్చి నారయ్యని కేకేసింది.

‘నారయ్యా వాణ్ణి యిల్లాలాక్కురా. ఆపెట్టి పుచ్చుగుని చక్కా పోతున్నాడు.’

నారయ్య తువ్వాలు నడుంకి బిగించాడు.

‘ఈ అబ్బాయిగారి పని మా యిదిగా వుందండి-కోతల్లరి-’ అంటూ అగుగుమీద కొంత పెనుగులాట జరిగితర్వాత ఆ పెట్టిని సుశీల తీసికొచ్చింది.

‘అదేమిటో చెప్పేస్తా, నా కేమిస్తావు?’ అన్నాడు జగన్నాథం.

‘నువ్వెందుకయ్యా పెద్దాళ్ళల్లో కెగబడతావు?’ అని కసురుకుని నారయ్య దొడ్లో కెళ్ళాడు. కూకలేసి, అదమాయించేటందుకు, నేటికోవ్వకి గొరికాడు గదా అని అలోపల నారయ్యకి పరమానందం.

‘కెగిరా?’

‘నామెరా.’

‘అంతా-ఫోటోగ్రాఫులు తీశేదా?’ అంది అమృతం.

“నిశీ, నాఫోటో తియ్యవ?” అంది సుశీల.

“మనుషులూ పడతారా?”

‘ఒక్క మనుషులేకాదు, అకస్మిక ఛాయాచిత్రం అనగా Snapshot కూడా, రాత్రింబవళ్ళు యిక్కడ తియ్యబడును. సరసమైనరేట్లు’ అని పూర్తి చేశాడు జగన్నాథం.

“ఏవీ నన్నుతీ...” అని చేతులు కట్టేసుకుని, మూతి కిగించి నిలబడ్డాడు.

‘ఊ-బాగున్నావులే, కోతిలా’ అంది అమృతం.

‘నేను భవనీయ సోదరుండని మగువకుమే మగువా... ఈ మధ్య

తెలుగు దంచేస్తున్నానండి బావగారు; క్లాసులో నా పేపరు అగ్గంకాక మా మాస్టరు ఫస్టు మార్కు యిచ్చేసి పూరుకుంటున్నాను... ఈ పూటకి ఫోటోలు తీయటం ఆపు జెయ్యడమైంది. రేపు పిక్నిక్ లో, మంచి గుస్తులతో, సెంటు, పొడల్లు వగైరాలతో వచ్చిన వారందరికీ వుచితముగా ఫోటోలు తీసి, వారి వారి ముక్కులకే తగల్పుబడును—ఏమంటారు బావగారు...”

“ఐతే నిధి ఎవర్ని తియ్యాలని?” అంది సుశీల.

‘What a foolish’...!

“ఎవర్ని?”

‘What a foolish! నన్నే...’

“మనమందరం రేపుతీయించుకుందాం. లాకుల్ దగ్గర నాచురల్ సీసెరీ వుంటుంది. ఏం, జగ్గు” అన్నాడు నిధి.

“మిమ్మల్ని మీరు సరిచేసుకోండి. నో జగ్ Call me నాథ్.”

“రేపు తీయించుకుందాం. మరి యీ పూట నువ్వు, నారయ్య పెళ్ళి రేపటికి తెళ్లు, తాడు- అన్నీ ఏర్పాటుచేసి, రానోటంచుకు మనస్సుల్ని మార్చాడండి.”

“రైల్వో, కాని నారయ్యకీ హాకూ మాటల్లేవు.”

“నేను మీ యిద్దరికీ రానీ చేస్తాగా...” నారయ్యతో బైట కొంత ప్రసంగంచేసి చక్కా వొచ్చాడు నిధి.

నారయ్య ప్రశాంతాన్ని కొంతవరకూ జగన్నాథం భయం చేశాడనే చెప్పాలి.

ఏవో కొత్తరకం మొక్కల్ని నారయ్య దొడ్లో పాతాడు; ఓకర్ర పుచ్చుకుని, ఏ దానిమ్మపండుని తీసుకుని, పండుని ఆకర్రతో కొడుతూ, దొడ్డంతా జగన్నాథం తిరగడం అప్పటికి రెండుసార్లు జరిగింది. మొదటి సారి నూసి నారయ్య పూరుకున్నాడు ఏవో కుర్రాయనగందానని. రెండో సారి అదేమిటనడిగాడు. అది Home Golf అనే ఆటట, మాట దక్క

దన్నాడు నారయ్య. ఆ మొక్కల్ని ధ్వంసం చెయ్యడానికే తనీ అవతారం ఎత్తినట్లు ప్రవర్తించడం చూసి నారయ్యకి వొళ్ళు మండిపోయి ఆ కర్రని విరిచి అవతల పారేశాడు. గొయ్యితీసి అందులో దానిమ్మకాయని వూడ్చాడు.

జగన్నాథం మళ్ళా అవాళ ప్రాచ్ఛన్న జీడిమామిడి కాయని సీసుకుని సిద్ధమయ్యాడు. ఆ జీడిమామిడికాయలు కొయ్యడానికి తనూ బాధ్యతవహించాడు, గనక రాజీకి నారయ్య వొప్పుగున్నాడు ఇద్దరూ లాకులదగ్గర కళ్ళారు.

దయానిధి లోపలి కొచ్చేటప్పటికి సుశీల మంచంమీద మడిచిపెట్టిన కోటుని తొడుక్కు చూసుకుంటోంది.

“చూస్తున్నావా బావా, వొద్దంటుంటే ఆ కోటుని నలిపి పాడు చేస్తోంది...” అంది అమృతం

“నాకు సరిపోయింది చూశావా, నిధీ నేను నీఅంత లావు వున్నానన్న మాట.” అంది సుశీల ఎగాదిగా చూసుకుంటూ. ఆ కోటు సుశీల మోకాళ్ళ దాకా వొచ్చింది. ఆ కుడివెంపున ఆ ఎత్తేసిటుంటూ అమృతం విరగబడి నవ్వు తోంది. విరగబడి నవ్వినప్పుడు పళ్ళు అంత బాగుంటాయని తనకి తెలియదు.

‘ఎందు కానవ్వు? నీ కేమన్న ఫాషన్స్ తెలుసా, పాడా? నార్త్ ఇండియాలో వింటున్నో రేడీసందరూ కోట్లైసుగుంటారు. ఓసే ఆమ్మలూ, మీ ఆయనెప్పుడేనా కొటేసు గుంటాడే...” అంది వెక్కిరిస్తూ సుశీల.

“ఆ ప్రశ్న అడిగించుకునే అర్హత నీకు లేదు కదా? కోటుకోసం వెండ్లి చేసుకుంటుంది కాబోలు పెళ్ళి, బావోయ్...” అంది అమృతం.

“అదుగో మళ్ళా నా వెళ్ళిమాట ఎందుకెత్తుతావు? ఆ నన్నేమిటి? పిచ్చెక్కిందా?”

సుశీల మళ్ళా చూసుకుంది; మధ్య బొత్తం పెట్టిడంవల్ల కుడివెంపున వీర్పడ్డ ఎత్తునిచూసి నాల్గవ కొరుక్కుని, గోడపై పుకి తీరిగి కోటువిప్పి, జేబు లోంచి చిన్న సాకేజీ తీసింది. అమృతం కిందికి జారిపోయిన పమిటకొంగును

సరిగా స్పందించుకొని, చేతులొంచి తటాతున నిధిచాకేజీని లాక్కున్నాడు. అదేమిటో చూపించమని అతన్ని యిద్దరూ చంపుకుతిన్నారు.

“నన్నడక్కండి-ఇది మీకు అనవసరం” అన్నాడు.

“దాన్ని మా కివ్వనక్కర్లేదు—అదేమిటో చెప్పు చాలు” అన్నారు. రహస్యాలంటే స్త్రీలకి గిట్టదు. స్త్రీ హృదయం వొక రహస్యమందిరం. దాన్ని పురుషుడు తెలుసుకోవలసినంతకాలమూ స్త్రీ పురుష వ్యత్యాసాలంటూ లిప్సించే అనుకునే సనాతనులు భ్రమపడుతున్నారు. ఆరహస్యం అంతా ఊహకి దాసులైన సౌందర్య పాపాలు కల్పించేదే, కాని వారిలో ఏ రహస్యం లేకపోవడం సరిగదా సృష్టిలో వారి కళ్ళకాని రహస్యాలతో అసలు మానవునికి నిమిత్తం లేదన్నట్లుగా స్త్రీలు ప్రవర్తిస్తూంటారు. గుప్పెట్లో గాలిని దాచి, ఇదేమిటో చెప్పకో అంటే పురుషుడు, కొంత వ్యవధినివ్వండి ఆలోచించిచెబుతాను అంటాడు. స్త్రీ గుప్పెటని రక్కేసి వేళ్ళని బలవంతంగా లాగి తీరా చూసి, ఓస్ యింతే, నాకక్కర్లేదు” పొమ్మంటుంది.

ప్రపంచం పురుషుడికి చెందుతుంది - దాన్ని శోధించి అర్థం చేసుకోవాలి, కాని ఏం లాభం? పురుషుడు, స్త్రీకి చెందుతాడు, అంచేత ప్రపంచ రహస్యంతో స్త్రీ కేం నిమిత్తం? వీళ్ళు వదిలేటట్లు లేరనుకున్నాడు నిధి.

“ఇది;—వొకమందు...”

“ఆమాత్రం దానికి యింత దాహకం ఎందుకు?” అంది సుశీల.

“నేనేం దాచలేదు అందులో నీసాలు బద్దలౌతాయేమోనని న భయం” అన్నాడు.

‘కొంపతీసి పొటాసియము పైపై దా?’

‘అంటే?’

‘అదో విషం. తాగితే హాయిగా బాధ లేకుండా చచ్చిపోవచ్చు,

అంది సుశీల.

‘బ్యా-యిది విషం కాదు Artificial gold చేసేందుకు యివో

శ్రీ వేమన గ్రంథాలయం.

తెలపూరు. (కృష్ణా జిల్లా.)

ద్రావకం...

‘ఏదీ మాజ్జీ?’

ఒద్ద, ఒద్ద వెలుగులో దీన్ని పైటికితీస్తే వీని పటుత్వం తగ్గిపోతుంది, అంటూ నిధి కోటు వేసుకుని ఆరుగురూదికి నడిచాడు.

ఎదురుకుండా వచ్చింది జోగప్ప నాయుడిగారి కూతురు నాగుమణి. జోగప్ప నాయుడుగారు కంట్రాక్టులుచేసి బోలెడు డబ్బు గడించాడు; పెద్ద కొడుకు ఇంకొండు వెళ్లాడు ఎందుకో ఎవ్వళ్ళకీ తెలీదు; పెద్దపిల్ల మొగుడుకి బొంబాయిలోపని. నాగుమణి రెండోకూతురు డబ్బు గడించడం యిల్లుకట్టడం గొడవల్లోపడి సరగా కూతురు విషయం కనుక్కోక పోవడం వల్ల స్కూల్ ట్రైనర్ మూడుసార్లు ఫేలవడం జరిగిందనీ, ఉత్తున్న పక్షులు ప్యాసునేయించడం తన సంకల్పం వితే యీ పాటికో పదివేలు తగలేసి ఓ ఏ కూడా ప్యాస్ చేయించి వుండుననీ, అప్పడప్పుడు వాపోతో వుంటాడు. ఆ కారణాలవల్లనే వివాహంకూడా చెయ్యలేదంటాడు. ఉద్యోగంలేక పొట్టకూటికి అమ్మడుపొయ్యే అల్లుళ్ళు దేశంలో అంతమంది వుంటుండగా తనకూతురు వివాహం విషయంలో ఆంధ్రదేశంలో ఎవరూ బెంగపడక్కలేదని క్లబ్బులో వైబేస్తు గెలిచిన ముషాన్లో అనేసి నా లోలోపల పెళ్ళికానందుకు కొంత చింతపడుతున్నట్లు క్లబ్బు స్నేహితులకి కూడా తెలుసు. గుమాస్తా కూర్మయ్య జోగయ్య నాయుడు కొత్తగా కట్టినయిల్లు కామాక్షికోసమే అంటుంటాడు. కాని అతను కుటుంబ సమేతుడై అందులోనే కాపరం వుండటంవల్ల ఆ పుకార్లలో యధార్థం ఎంతవరకూ వుందో గట్టిగా నిర్ణయించిన వాళ్లులేరు. కూర్మయ్య తన వాదం మాత్రం మానడు. ఆ మనిషి ఎట్లాంటి వాడైందీ అయిన కట్టించిన మేడే చెబుతుంది. అంటాడు కాని యిదంతా యజమాని మీద నాకర్కుండే యీష్యు, కసీ, కింద కట్టేసి ఆ వాదాన్ని ఎవరూ బలపర్చటంలేదు. ఈమధ్య కూర్మయ్య సందడినాలుక మరోకొత్త పుకార్ లేవ దీసింది. జోగప్ప నాయుడి గారికి బ్రాహ్మణ కుర్రాణ్ణి అల్లుడుగా తెచ్చుకో

వాలని వుందనీ అందుకే దశరథరామయ్యగా రచ్చాయిత్తో అంత స్నేహం వుంటున్నాడనీ, యీపుకాయ సారాంశం. దశరథరామయ్యగారితో పోయ్య మొంకలన్న కామాక్షి సంకల్పాన్ని మెచ్చుకుని, నాయుడిగానీ ఆశయ, అంతటితో అడుగంటుతాయి కదా అన్న చైర్యంతో కూర్మయ్య నిశ్చింతగా వుంటున్నాడు. ఈ విషయమై లోగడ యిద్దరి వ్యక్తులతో స్వల్పసందాన కూడా వేశాడట. నాగుమణి స్కూల్ ఫైనల్ పరీక్షలకి కట్టినడబ్బుతో విశ్వవిద్యాలయం అభివృద్ధిచెంది తీరుతుందని కూర్మయ్య కసిగా అంటాడుగాని అల్లాజరిగే చిహ్నం లేవీ లేవు. నాగుమణి చదువు చాలించుకుంది.

గిట్టిని కూర్మయ్యలాంటి వాళ్లు నాగుమణిది కోసకాయన ముందం అంటారుకాని, అది ఆ అమ్మాయికి అన్యాయం చెయ్యడం. నాగుమణి గాలా పాడగరి—శరీరానికి తగినట్లుగావుండే, పాడుగాటి కోల మొసగు; ముల క్కాడ్ల వేల్లాడే సన్నటి పాడుగాటి చేతులు. చెవులని కప్పేసి, సంపల నావరించుకుని వొత్తుగావుండే జుట్టు—పల్చటి పట్టుచీర, అందులోంచి కని పించే లేస్ తో కట్టిన పరికిణీఅంచు; కూర్మయ్య అన్నట్లు “ఆ రవ్వల దుడ్దులు తీసేసి నుంవోమనండి, అందం పైటపడుతుంది”—అట్లా తే ఎక్లా వుంటుందో తెలీదుకాని, ధగధగ మెరిసిపోయ్యే రాళ్ళదుడ్దులు, పక్కలమీద జుట్టులోంచి, శ్మశానంలో అర్ధరాత్రి మంటలూ వెలిగి పోతుంటాయి. గలశు శిఖరాలమళ్ళ అస్తమించిపోయ్యే కూర్మయ్యడిలాంటి ఎర్రనోట్లు, - నాగుమణిని కట్టిన మొహం కాకపోతే, కూర్మయ్యతోటిగాళ్ళు, చక్కదనం లేదని ఋజువుచేసే, అవసరమేరాదు.

నిశ్చినిమాసి నమస్కారం పెట్టింది.

‘మీరు ప్రాంతున్న రావడం చూశాను—’ నువ్వలని, ‘మృతాన్ని చూసే నిలిచిపోయింది.

‘మాయిల్లు చూడ్డానికి రారు?’

‘రేపు తప్పకుండా వస్తాను...’

‘రేపు మధ్యాహ్నం పిక్నిక్కి నువ్వుకూడా తప్పకుండా రావా—’ అంది సుశీల.

‘యోరొచ్చి మానాన్నగారితో చెప్పకూడమా... అవసరం లేదనుకోండి...’

‘ఓ అల్లాగే...’

‘అవును మరి - పెళ్ళికానిపిల్ల పరాయివాళ్ళతో పిక్నిక్ చేయడం ఏమంత బాగుంటుంది?’ అంది అమృతం.

‘మహా చెప్పొచ్చావ్ లెట్టూ. నాగుమశి చదువుకున్నది—నీలా పల్లెటూరకం కాదు.’

‘ఎంత చదువుకున్నా, మనంవున్నది పల్లెటూరు కాని మహాపట్నం కాదుకదా... నలుగురికీ మనం భయపడాలి... మీ నాన్న పెద్దవువోగస్తుడు గనక, నీకు పెళ్ళికాకుండా, ఎన్నాట్లాడి...’

‘అదే వొద్దన్నది. నాపెళ్ళి జోలెత్తకు. నీకు సరదాలేదు; ఉంకోళ్ళు సరదాగా వుంటుందం నీకు గిట్టదు. రా, నాగుమశీ, అమ్మలు మట్లకేమిటి?’

‘మనం యీ విషయం, పీఠులోకాకుండా, యింట్లో తర్కించుకుంటే బాగుంటుండేమో’ అన్నాడు నిశ.

‘మరి నే అల్లా వెళ్లిరానా?...’

‘ఎక్కడికి?’ అని అడిగింది సుశీల.

‘ఎక్కడికైతే నీకెందుకు, మొగాడు తన యిష్టంనొచ్చిన చోటికి...’ అమ్మలు వాక్యం పూర్తికాకుండానే సుశీల మొదిలెట్టింది.

‘నీ కెందుకు నిన్నెవరూ అడగలేదు.’

‘ఎక్కడి కేమిటి? స్టబ్బుకి...’

గుమ్మందాటి హాల్లోకెదుతూ నాగుమశి వెళ్ళా. అం. ‘ఎక్కడికీ—కోమలి యింటికి—’

సుశీల కళ్ళతోడు తీసి కొంగుతో తుడుచుకుంది. అమృతం ఆశ్చర్యంతో.

కన్న పెద్దవి చేసుకుని, రెండుసార్లు రెప్పలు కదుపుకుని యింతో కళ్ళింది.

దయానిధి నవ్వుకుంటూ నడిచిపోయాడు. నాగుమనీ ఎక్కువ కనుక్కుందా అని ఆశ్చర్య పడ్డాడు. మనుషున్న మనుషులు అర్థంచేసుకోలేరేనా అనుకునేవాడు. భార్య, భర్త పదేళ్ళు కలిసి కాపరంచేసినా, వొకరినీ వొకరు ఎంతవరకూ అర్థంచేసు కుంటారు? తండ్రి కొడుకుని అర్థంచేసుకో గలడా? అంకా కా ఎందుకు? తనకి తనే అర్థమయ్యాడా? నిద్రపోయిలేచి అర్థం? మొహం చూసుకున్నప్పుడు ఎవరోనని భయపడడం ఎన్నిసార్లు జరగలేను! స్వప్నంలో తనని తమచూసుకుని ఎంత ఆశ్చర్య పడ్డాడు! స్వప్నంలో క్రూర మృగాలతో భీకరయుద్ధం; స్త్రీలతో లాలచ; సంఘంలో చీకటి శక్తులతో పోరాటం—కీటిలో ఎన్నింటిని తన నిత్య జీవితంలో కనపర్చగల్గుతున్నాడు? నిజంగా ఎవరూ, ఎవరికీ అర్థంకారు. మనిషి మనిషికి మధ్య గోడలు లేచి వున్నాయి. అవతన్నించి మనం మాట్లాడే మాట్లు వింటారు; మన చేష్టల్ని చూస్తారు. 'ఆ మాటలు మాట్లాడిన వ్యక్తి, ఆ సమయంలో అట్లాగ చేస్తాడు.' అని సంఘం నిర్ణయించుకుని వాణ్ణి తక్కువగాచూచి, బరువుకట్టేసి, వాడినో నిమిత్తం వొదులు కుంటుంది. నూటికి తొంభైతొమ్మిదిమాట్లు, వాళ్ళు అనుకొన్నట్లుగానే ఆ మనిషి ప్రవర్తిస్తా వుంటాడు. సంఘంకట్టిన విలువ సరైనదని ఋజువై పోతుంది. అందుకేనే తన నియమాన్ని అందరూ పాటించేటట్లు చేసుకునే బలం సంఘానికివుంది. అందుచేతనే సంఘం అంటే అమృతంలాంటి వాళ్ళకి అంతభయం.

మనిషి మనిషికి మధ్యలోనే కాదు గోడలుండటం, ప్రతిమనిషిలోనూ వొక తెరవుంటుంది. ఆ తెర వూడిపోకుండా 'సంఘం' కాపలా కాస్తుంటుంది. పగటిపూట, మామూలు సమయాలలో విస్త్రీ మదతలా ఆ తెర బాగానే వుంటుంది. కాని రాత్రి ఎప్పుడో, మందువేసంగి రాత్రి మైమరచి నిద్రపోతుంటే వాన చినుకులు పడినప్పుడో, కీకట్లు అవంతాన్ని వెల్లడించుకుని ఆత్మని ఆవరించుకున్నప్పుడో, ప్రాచీనశక్తులు వేడిరక్తంగా

కానిపోయి వుండలేక శరీరాన్ని బద్దలు చేసినప్పడో, - ఎప్పుడో, ఎందుకో, ఆ తెరపూడి పోతుంది.

పిచ్చాస్పత్రులలో వున్నవాళ్ళందరూ, యీ 'తెరలు' పూడిపోయిన వాళ్ళూను; కొంచెం చిరిగిపోయిన వాళ్ళూను.

ఆరోజు ఎన్ని అబద్ధాలాడాడు. ఎంతగుట్టు, ఎంతదాపరికం. ఎంతటి కుట్ర! ఎవరో ఖానీ చెయ్యడానికి సంకల్పించుకున్నట్లు! ప్రేమలో సత్యం వుందని అతను నమ్మలేక పోతున్నాడు. ఆ పవిత్రమైన వస్తువు అతనిచేత అబద్ధం లాడిస్తోంది; కుట్రలత్వం నేర్పింది; సుశీల, అమృతంలాంటి వాళ్ళకి భయపడాల్సి వచ్చింది. పురుషుడి కృత్రిమ మనస్తత్వాలని ఛేదించి సాఫీ చెయ్యడానికి మరింత 'కృత్రిమం' స్త్రీకి 'సృష్టి' ప్రసాదించింది. అది ప్రేమ కాదేమో! పాపం, ప్రేమని ఎందుకు నింపించటం. ఇతరుల మనస్తత్వాలను తెలుసుకోడంలో మనం చూపించే శ్రద్ధ, వోర్సు, తెలివి, మనస్సు మనం తెలుసుకోడంలో వుపయోగిస్తే ఎంత బాగుండును. లేక ఐవోశక్తిని సంపాదించుకోటం కోసం, వున్న నాలుగూ శక్తున్న దుర్వినియోగంచేసి, చంపు కునేట్టు, సంఘం తగ్గిదు చేస్తుంది.

అదుగో క్లబ్బు.

దయానిధి క్లబ్బులో పత్రికలు తిరగవేస్తూ తిరగంటసేపు గడిపాడు. కబుర్లు చెప్పడానికి నోగప్పనాయుడుగారు లేరు. అశమం కూర్మయ్య కూడా లేడు. ఓమూల, సుబ్బారావు పరీక్షపోయి నందుకు ఎవరు పరామర్శకొస్తారో నని భయపడుతూ, "తోడా" స్త్రీల బొమ్మలుచూస్తూ, కీక్స్ ఆఫ్ ఇండియా వెనక దాక్కున్నాడు. కోటయ్యగారు, తన బృందంతో కసిగా చీట్లాడుతున్నాడు. ప్రపంచంతో నిమిత్తం లేనట్లుగావో ముసిలాయన స్తంభానికి జేర్లబడి, ఆనంతాన్ని చుట్టపొగలోంచి తిలకిస్తున్నాడు.

మోడరన్ రివ్యూ తీశాడు. అది నాలుగు నెలల క్రితంది - అది లైబ్రరీ మూ మెంట్ లేవదీస్తూ విశ్వనాథంగారు గంభీరోపన్యాసం యిచ్చిన వారంలో

తెప్పించిన తాలూకు, అద్దాలూడి పోయిన బీరువాలూ, ఏ నాగరికతకి చెందినవో కొన్ని పుస్తకాలున్నాయి. ఒకటి గెండు బైటకి తీసి చూశాడు - పురుగుల అస్త్ర పంజరాలూడి పడ్డాయి. పుటలు తిప్పేటప్పటికే, టపటపమని వూడిపోతూ, పొడుమై పోవడానికి సిగ్గుపడుతున్న పుస్తకాన్ని హత్య చెయ్యడానికి యిష్టంరేక, దాన్ని, దాని స్థానంలో వుంచేశాడు. గోడమీద యివ్వవల్సిన రోజుకి పుస్తకాలు యివ్వని వాళ్ళపేళ్ళ జాబితా తగిలించారు. అందులో మొదటిపేరు గోవర్ధనరావుగారిది. పాపం ఆయన చనిపోయి ఎనిమిది మాసాలైంది.

మళ్లా దినపత్రికలున్న బల్లదగ్గరకొచ్చి కూర్చున్నాడు. పత్రికలలో విశేషాలేమీ లేవు. కాంగ్రెస్ ప్రెసిడెంట్ హరారాష్ట్రాస్థానంలో దిగినప్పుడు, అమృతలాల్ గారు, భూలాభాయి దేశాయి తుమ్మినట్లు, అన్నారీగారు ముక్కు పొడుం పీల్చమన్నట్లూ, స్వకీయ వినేరి తెలియచేస్తూ, ఆ తుమ్ము, జరుగు తున్న సంప్రదింపులు బాగా సాగటంలేదని సూచించడమేకానని కొందరు వైవాళ్లు అనుకుంటున్నారని వ్రాశాడు. “భావల్ సన్యాసీ” అప్పీల్ చదువు దామనుకుంటే, కాగితంలో సగం భాగాన్ని ఎవరో చించేసి, చెవులో తిర్రెట్టు గున్నారు. సుబ్బారావు గబగబావెళ్లి కీరువాపైన వున్న పీక్లీల కట్టతీసి, దులిపి, మళ్ళా చదవడం మొదలెట్టాడు.

దూరంగా స్కూలు పిల్లలు ఆడుతున్న బంతాట ముగిసింది. చీకటి కోసం కాచుకున్న దొంగలా చీకటి తూర్పున మెదుల్తోంది. పొగచూరిన చిమ్మితుడిచి క్లబ్బుకుగ్రాడు దీపం వెలిగించాడు. క్లబ్బు కుగ్రాడు తన విధి నెరవేర్చాడు కాని దీపం ఎందుకూ వుపయోగం లేదు. సుబ్బారావు బొమ్మలు కనపడక కాబోలు పీక్లీ తీసుకుని బైటకొచ్చి స్తంభానికి జాగ్రపడి చదవడం మొదలెట్టాడు. అనంతాన్ని తిలకిస్తున్న ముసలాయన చుట్ట ఆరి పోవడంవల్ల కాబోలు మళ్లా ప్రపంచంలో అకాంతిని తెలియజేస్తూ నీపరీక్ష వీమైంది, సుబ్బారావు? అని కుశలప్రశ్న వేశాడు.

సనూధానం వినకుండానే నిది క్లుప్తవిడిచి వీధిలోకి నడిచాడు. ఆవులమంద నడిచిన వింతవాసన దుమ్ములో లేచింది. సిగరెట్టు నుసిలాంటి రంగుల పొగ యిల్లకస్వల్పమై చుట్టుకుంది. కీకటిపడ్డ వాళ్లని తెలియచేస్తూ పక్షులు చెట్లకొమ్మలలో పలకరించుకుంటున్నాయి. మహర్ సాయిలు సోడా కొట్టు క్రిందనుంచి నల్లకుక్క వొక్కసారిగా బైటకివచ్చి, ఆకాశంలో నక్షత్రాలనిదాసి మొరిగింది. ఇది నీ హితబృందం గూఢాన్నుంచి అందుకుని బృందగానం సాగించాయి. స్వప్నవైపున్న విరక్తిని కుక్కంత విశదంగా ప్రాచీనోత్పిలో మరే జంతువూ ప్రకటించుకోలేదు. అరుగులపొదనుంచి చాలామంది దిగివచ్చి ఆపుచెయ్యడానికి యత్నించారుగాని లాభంలేక పోయింది. సంత చేసుకొస్తున్నవారి తాలూగూ పొరుగుూ కుక్కనిదాసి మరింత క్షేత్రేగిపోయి, కుక్క జాలకే తీరనిదే సంత వించివల్లు ఏకస్థాయిగా మొరగడం మొదలెట్టాయి. పట్నంలో వున్న న్నాళ్ల మరలూరు ఎప్పుడు పోదామో అనుకునేవాడు. ఈ కుక్కల గోల అచ్చంగా పట్నంలో ట్రాములు చేసే చప్పుడులావుంది. పొరుగుూ రోడ్లకు బదులుగా ప్రముఖేలు కాళ్లు, లాచీలూ వుంటాయి. కీటిగోల ఆపుచెయ్యడానికి వచ్చినవాళ్లే, ఆక్కడ పోలీసులు.

సందులోకొచ్చాడు. ఆమద్దాతో కొట్టుకుంటున్న నరాలన్నీ చప్పుడుకి అదిరిపోయినాయి. చెవులున్నా లేచిపోయినా, మనిసికున్న వొండేండ్ల ఆయుద్ధాయంలో, యా శస్త్రాలు, అ, మం. విచిత్ర సనా హరిస్తాయి.

తలుపు తట్టాడు. ఆతను వొడ్డిదని తెలిసి కామహన్న దాని మాదిరిగా కామాక్షి వెంటనే తలుపు తీసింది. చండి, చండి—అంటూ గదిలోకి తీసుకెళ్లింది. ఆతను కుక్కోతగిన కాళ్ళపైట వొకటిమాత్రం వుంది. ఓ మంచం వుంది కాని, మార్చోతగిందిగా లేదు; దుప్పటి—చిరిగిపోగా మిగిలిందే - మడతలు లేగిపోయి, చాకలాడికి పచ్చేద్దామనుకుని బైటకిలాగి, మల్ల ఎందుకులే అనుకుని వొదిలేసినట్లుగా వుంది. తలగడ దిండ్లు వుండవలసిన వోల్ట్లో లేవు.

గదిలోకి రాగానే తలగడాని చూచి కోమలేశా ననుకుని హాడీ పోయాడు. గోడని వైభాగం కీటచీసిన అద్దంవుంది, — అదేనా గోడని అనుకుని లేచు. వీధిలో నుంచుంటే కనబడతామో తెలియాలంటే, చూసి తెలుసుకోవాల్సిందే కాని, తిన్నగా వెళ్ళి నవ్వుతూ మొహం చూసుకుంటే కూర్మయ్య భాషలో 'అడ్డంగా మండిపోతారు'. గోడని చెండు మూడు పట్టాలుకాడా వున్నాయి. కాని అవి జంతువులవో, మనుషులవో, చెప్పివో, రాత్రులాట, ఆ దీపం వెలుగులో నిర్నయించలేదు.

‘ప్రొద్దున్న వొచ్చారుటగా... ఇంకా మేం భూపకం వున్నామో — మీ అమ్మగారితోనే పోయింది ఆయింకకళ. ఆపడదన్నావేమి, ఆపడ స్థానం. గిట్టినోళ్ళు ఎన్నుకుంటే ఏంగాని, భలే తెలుపు. ఆ పుర్యం; చొరవ, యింతమంది బ్రాహ్మణ్ణి చూశాగాని; ఎన్నళ్ళలోనూ లేవు స్మాండ్... అట్లా ఆపీటపొద కూర్చోండి. ఆ మండంపొద నల్లులుంటాయేమో...’

కానూక్షిని పరకాయించి చూశాడు. — విశాలమైన వెద్దె మొగ్గం, సన్నటి పొడుగాట కళ్ళు; కళ్ళకింద నల్లని గీతలూ నిర్మలమైన పల్చటి నుదురూ వొకప్పుడు చాలా అందమైనదని చిన్న వయస్సులో వున్న వాళ్ళకి అనిపించినా కూర్మయ్య భాషలో చెప్పాలంటే — “దాంతగలెయ్యూ అది రోజురోజుకీ బాగుండే బాపతు.” వెల్లెపోయిన యవ్వనానికి కీడ్కోలులా అక్కడక్కడ నెరసిన వెండ్రుకలు ఆ నిండువిగ్రహానికి పరిపూర్ణత నిచ్చాయి. కోమలేశా పోలిక కాదనుకున్నాడు నిధి.

‘ఇంక మీకు మాతో ఏం అవసరం వుంటుంది - మీ సుఖం, అన్యతం వొచ్చారుగా!’ అంది. ఆడవాళ్ళకి మనస్సు నొప్పించటం సరదా కానోలు ననుకున్నాడు.

‘సుఖం, అన్యతం యివాళి మావాళ్ళు కాలేదు. వాళ్ళు నే పుట్టినప్పటి నుంచీ వుంటానే వున్నారు’ అన్నాడు.

‘ఎక్కడో వుంటానీ దగ్గరగా వుంటానికి చేరలేదు?’ అంది.

‘నువ్వనుకున్నది నిజమే ఐతే; యిక్కడికి నేనెందుకొస్తాను కామాక్షీ. సుశీల తండ్రి తాసిద్దారు; ఆస్తిపరుడు. నాకూ మా అన్నయ్యకి అంతాకలిపి ఆరేకరాలుంది. ఇప్పటికప్పుడే రెండేకరాలు అమ్మేవేశారు. మాలాంటి బీద సంబంధం వాళ్లకెందుకు?’ మధ్యలో కామాక్షి అందుకుంది.

‘మీరంటే సుశీలకి చాలా యిష్టంటగా,’ దయానిధి నవ్వుకున్నాడు. ‘ఏమో నాకేంతెలుసు? పైగా పెళ్లిళ్లు సుశీల యిష్టంపైనా నాయిష్టం పైనా ఆధారపడవుగా.’

‘అదేమన్న మాటలెండి. చదువుకున్నవాళ్లు మీరు వొకరినీ వొకరు కోరుకున్న తరవాత, ఆపుచెయ్యడం ఎవరితరం? మీకు యిష్టమేటగా...?’

‘నీ కెందుకు ఆ అభిప్రాయం కలిగింది?’

‘మాకోమలి అంటుంది.’

‘తనలాగా నేను ఆందరితోనూ స్నేహం చేస్తూ ననుకుంది కానోలు.’

చురచురా కోమలి గదిలో కొచ్చింది. వస్తుప్రదర్శన శాలలోకి చిరత పులి జొరబడినట్లుగా వాతావరణం చెదిరిపోయింది.

‘ఆయన కెందుకేమిటి? నాయిష్టమొచ్చి నోళ్లతో సేవితం చేస్తాను... నేనేం సుశీలనీ, అముత్రాన్ని కాను...’

కోమలి కళ్లలో కోపాన్ని చూసి నిధి హడలిపోయాడు; అది భావ గర్భితమైన కోపంకాదు; చాంచల్యానికి జనించిన చమత్కారకోపం; అందు కనే అది మరీభయంకరంగా వుంటుంది. ఆడవాళ్లు చాలా చిత్రంగా ఎదిగి పోతారు. ఎనిమిది నెల్లలో ఎంత మారిపోయింది! ఇంచుమించు తనంత పొడు గూవుంది; ఇదివరకూ బలహీనంగా కనిపించే గడ్డం యిప్పుడు వొంకర్లు తిరిగి బలంగా ‘నాసంగతి కనుక్కోండి, చూద్దాం!’ అని సంఘాన్ని సవాల్ చేసి నట్లుగా వుంది. దట్టమైన నల్లపేఘం మధ్యలో మెరిసిన నక్షత్రంలా నల్లటి పాప దీపంలో మెరసిపోతోంది. రాణివాసంలోవున్న తీవితో ఎడమ కను బొమ్మని పైకి కదుపుతోంది. పురుషుడు సౌందర్యం నుందు చూపించే మూగ

బాధ, భయం, సిగ్గు, — అన్నీ శరీరాన్ని చూసే; అంత చిత్రంగానూ, మెదడు, బుద్ధి, కూడా, మారి వికసిస్తే ఎంతబాగుండును! శరీరంలో యివ్వనం తెచ్చిన మార్పుని, మహాశక్తిని, ఆరాధించి, ఆమోహనే, స్త్రీ హృదయానికి కూడా ఆపాదించి, స్త్రీని దేవతకింద పూజించడంవల్ల, పురుషుణ్ణి, లోకుల కట్టి, ఆడించకలుగుతుంది కాబోలు ననుకున్నాడు. తెలివి తేట్టుని అయి ధంగా సంపాదించుకుని మొగాడు ప్రపంచాన్ని లోబరుచుకుంటున్నాడు. తెలివి తేట్టు వుండక పోతాయా అని భ్రమించే టట్లుగానో — లేక అసలే తెలివి విషయం సమీక్షించకకుండా చేసేలాంటి — స్వార్థ సౌందర్యాన్ని, స్త్రీ తన అయుధంగా సృష్టికోరి తెచ్చుకుని, మొగాళ్ల పోలికుంటుంది. లేక పోతే ఆ విశ్వాన్ని పైతం ముద్దులో అమర్చుకున్న పెదవులు, ముగ్ధప్రపంచాన్ని వొక్క కేకతో మధురగానంలోకి పునఃలేపి ఆ కంఠం - అంబులో నుంచి రావల్సింది 'సేవితం', 'అమృతం' - యివా?

‘ఊరుకోవే పిచ్చిపిల్లా’

‘నావూసు ఆయన కెందుకు? తనెవరే?’ అని లెట్లని అకాయించింట.

‘ఆకోలన కృష్ణమాచారితో నిన్ను చూడలేనా?’ అన్నాడు నిశ్చలం.

‘కామాక్షి, తెచ్చి పట్టుకుని కక్కితంగా నవ్వించి.’

‘కృష్ణమాచారిత - చూడొనే,’ అంటూ, గడ్డం కదల చెయ్యిపెట్టుకుని, నిశ్చలం కదిపిన ప్రతిబింబంలా మొహాన్ని వొంకట్ల చేసుకుంటూ, కామాక్షి నవ్వడం మొదలెట్టింది. కోమలి కనుబొమ్మల్లో కోపం పెదవులమీదికి దిగ జారి, నవ్వుకోసం బుగ్గలు ఆశ్చర్యంతో కదిసింది.

అర్థంకాకుండా అతడూ నవ్వడం మొదలెట్టాడు —

‘ఆ కోడుగుడ్డు మొహం కృష్ణమాచారి...’ అని మళ్ళా కామాక్షి, అతిగా నవ్వుతే వికృతంగా మారుతుందన్న సంకతికూడా మరచిపోయి, నిర్మాహమాటంగా నవ్వేసింది.

‘మా పొలం ప్రక్కనే వాళ్ళ పొలమూను - వాడు అంగరత్నోటి

ఎకశెక్కా లాడతాడు' అంది కామాక్షి.

'పోనీ మరోడు...' అన్నాడు.

'ఎవరన్నారు మీతో?'

'అనుకుంటున్నారు...'

'మీ బ్రాహ్మలకంటే నయమే లేండి మేం. ఇంట్లో గుట్టంతా కప్పెట్టు గుని, పూళ్ళోవాళ్ళని ఆచ్చేపించక్కర్లేదు - రాగుడ్డేంటి...' కోమలి మొదలెట్టింది.

'మేం మాట్లాండి-పెద్ద కుటుంబంలో వారుకావా; మీ రిట్లాంటివన్నీ నమ్మొచ్చా. మేమేం కులం తక్కువైనా చెడ్డవాళ్ళం కాదు. మొన్న మొన్న దాకా కోమలి తండ్రి నారాయణాచార్యగారే అన్న చూసుకుంటుండే వారు. వీరో వో ఎకరం భూమి రాసి పోయాడు. హాయిగా బ్రతికిపోయాం. మాకా పాడుబుద్ధింటే యీ పాటికి మేడలేకడుదుం. కోమలి సక్కదనం చూచి జమిందార్లు కుక్కల్లా మా యింటిచుట్టూ తిరగరూ...మర్యాదగా బ్రతికి శోళ్ళం. ఇంకెప్పుడూ యిట్లాంటి మాట్లాడకండి...'

"మరే" అంది కోమలి.

"నువ్వెంతోకిపోవే-నీ కండువ?" అంది తల్లి.

"కూడాపోనీ - వీరో బ్రాహ్మన్నీ గురించి అనబోతోందే!" అన్నాడు.

"అంటానా, యింకా అంటానా. నా పం భయమే!" కాలుజారి, గుమ్మం పట్టు పూడి, ముందుకి పడింది.

'వేరే ఆనేసం - పిచ్చిపిల్లకి. దీనికో మంచి ముగ్గుణ్ణి పడేస్తే, నాకింక బెంగుండదు. మీరు వదువుకున్నవారు గండా, చేసుకోండంటే మీ నన్ను బుస్సుమన్నారు...అయ్యోరాత.....వీచుంజోయే. నేమొకటడుగుతాను - ఎవళ్ళతోనూ అనకండేం-మీ ఆత్మగారు ఎట్లా పిచ్చిపెయారంటారు?... మామూలుగా చావలేదంటాగా..'

దయానిధి ఆమెకేసి చూళ్ళొకపోయాడు - ముహూం కిందికి వాలాడు.

మంచరిగద దుప్పటిలాగి నేలుకి చుట్టగున్నాడు. ఈ అలోచన అతనికి ఎప్పుడూరాలేదు. ఇది నిజమైతే యింకేమన్నావుం? తండ్రికంటకుడు - తన హంతకుడి కొడుకు. అలోలోకం తలుపుల్ని ఎవరో తెరచి నట్లుంది. అందులో అడివిమృగాలు ఆకలితో గజిస్తున్నాయి. ఒక్కసారి ప్రాణీన శ్యక్తులన్నీ అందులోకి చొరబడి భేలాశనృత్యం సాగిస్తున్నాయి. అతనింక మనిషికాదు. కాలిపోయి, మాడిపోయి నుపై గాలిలో కలిసి విశ్వమంతా వ్యాపించిన మహోద్రేకాల సారాంశం.

“మామూలుగా జబ్బుచేసే...” అన్నాడు తలపై కెత్తకుండా. “ఏమో లెండి-అట్లా గనుకున్నారు. మీ నాయనగారే నంట...వినా నాకెందుకు యీ గొడవలన్నీ, గొప్పొక్క ఇళ్లలో బోడ్డు గొడవలుంటాయి.”

అతనికి భయమేసింది. హిందూ సంఘంలో మర్యాదస్తుడైన భర్త అంతకుండు ఏం చెయ్యగలడు? నారయ్య పోటీగాను ఎవరవాణ్ణి పొడిచేస్తాడు. భార్యచే తన్నుకుంటే. భార్యనే పొడుస్తాడు. పెండ్లాం వొడిలిపెట్టిపోతే దేశానికి స్వతంత్రం వొచ్చినాగోడైన స్రజలమాగిరి హాయిగా చెడుగుడు ఆడు కుంటాడు. మర్యాదస్థుడు భార్యని వొడిలెయ్యలేడు-అప్రతిష్ట. సహించి వూరుకోలేడు-అప్రచోదకు డంటారు. దారుణంచేసి అటోయిటో తేల్చ లేడు-శయం. తన్నుతాను చంపుకోవాలి-చేతకాదు, ప్రాణం వైతీపి. హత్య! అన్న గారినిదికి రాకుండా వూరికి పంపించివేసి, ఊళ్లోలేని డాక్టర్ కి కబు రంపి, తను యింట్లోలేని సమయాన అది కాస్తాచేసేసి, ఏమీ తెలియనివాడిలా రోడ్డుమీద వొంతెన దగ్గర నిలబడి-పోయినప్పుడు ఎవ్వరూ దగ్గర లేకుండా ఎంత చక్కటి పన్నాగం. శవాన్ని పైటకితీసి పోతుచేస్తే, దీని నిజం పైట పడుతుంది. ఇప్పుడెట్లా శోరాన్ని తగలపెట్టేస్తారు. ఆఖరికి ఎముకల్ని కూడా నదిలో పోచేశారు. తగలేసే ఆచారం యిందుకే పెట్టాయి కాబోలు, దూర దృష్టిగల మన పూర్వులు.

లేకపోతే అన్న గారే చేశాడేమో యీపని. మందు నీసాలో, విషం

కనిపి. ఆఖరు దోసు సాయంత్రం వీడింటికి పుచ్చుగుంటుందిగా మరి-తను నాలుగింటికే వెళ్ళిపోయాడు. హంతకుడు హత్య జరిగినచోట లేడు-ఎవ్వరూ అనుమాన పడరు. పోలీసులు, తండ్రి కొడుకుల్ని అరెస్టుచేస్తే ఏమాతముంది? ఎవరిమట్టుకువారు-నేనక్కడ లేందే - అని తప్పించుకుంటారు. ఇంతకీ చంపటానికి తగినంత కారణం ఎవరికుంది? తండ్రి “నువ్వెక్కడున్నావ్?” “కోమలికోసం వెళ్ళాను” కోమల్ని సాక్ష్యంకోసం కోర్టులో కీడుస్తారు. “అబ్బే - మాయింటి కసల్ రాందే-నాతో ఆరికేంపని!” అని కళ్ళు పెద్దవిచేసి కనుబొమ్మలు ఎగరేస్తూ, మూతి సున్నాలా చుట్టుకుని అంటుంది కాబోలు. “ఏమయ్యా రాలేదంటుంది యీపిల్ల. చదువుకున్న వాడివి అబద్ధలాడతావా?” తలదాచుకో మొదలు గుండెల్లోకి బాగినట్లేంది. అనుకున్నంత అసంభవమా అట్లా జరగడం? తనే ఎన్నిసార్లు ఆపని చెయ్యాలనుకోలేదు?

తాని అల్లాంటివి జరగవు. అనుకోదానికీ, ఆచరించటానికీ మగ్గ చాలా దూరముంది. ఒక పర్వత శిఖరంమీదనుంచి, మరోదేశంకోపున్న పర్వతశిఖరం మీదికి దూకడం లాంటిది. ప్రతిదేశానికీ, పుష్కరంలా, పన్నెండు సంవత్సరాలకి వోసారి, “యివాళ, అందరూ అనుకున్నవాటిని యధేచ్ఛగా ఆచరణలో పెట్టొచ్చు,” అని ప్రభుత్వం టాం టాం వేస్తే, ఏం జరుగుతుంది? కోడ్డుమీద నడిచేవాళ్ళు, మొట్టమొదట కనిపించిన పోలీసుని కసిగా ఖానీచేస్తారు; కింద వుద్యోగులందరూ, పైవాడి నోట్లో గుడ్డలు కుక్కుతారు; పెళ్ళాం భర్త నెత్తిమీద పులుసు రాచ్చిప్ప వదిలేసి, కొరకంచుతో కాలుస్తుంది. కోగి డాక్టర్ని మంచానికి కట్టేసి నోట్లో రూళ్ళకర్రదోపిలెంపరేచరుచూస్తాడు. కోడలు అత్తగార్ని మురుక్కావలలోకి తోసి యీదమంటుంది. స్కూలుపిల్లలు మేష్టానుచేత గోడకుక్క వెయ్యించి, “ఏదీ యిప్పుడు చెప్ప, అలాస్కాలో ఏం పండుతుంది” అనడికి, సమాధానం చెప్పింతర్వాత, గుండు సున్నా “నీ మార్కు” అంటూ చుట్టూ గుండ్రంగా చిరుగుతారు. అంచేత యిట్లాంటివి అసంభవం అనుకున్నాడు నిధి. తనే చెప్తాడు ఆగో

జూన? నవ్వొస్తుంది తలుచుకుంటే; సిగ్గేస్తుంది ఛీఛీ—

“గిట్టని వాళ్లు అనుకుంటారు.” అన్నాడు.

“ఏమోస్తూండి - మళ్ళా ఎవళ్ళతో నేనా ఆసేరు గనక.”

“మూలో యిట్లాంటివి జరగవ్.” అన్నాడతను.

“అవునవును. బ్రాహ్మణోళ్ళ యిల్లలో పిసుక్కుసావడాలే.” అంది కోమలి - తరాలుగా బ్రాహ్మణాలు యితర కులాలపై చేసిన దౌర్జన్యాలకి, వొక్కసారి తీసుకుబాటు చేసినట్లు. మళ్ళా బ్రాహ్మణాడికి పుట్టిందిట!

“జీరుకో నీకెందుకే...” అంది కామాక్షి. కాసేపు నిశ్శబ్దం. కోమలి గుమ్మంమీద కూర్చుంది. తన చుట్టూ తీసుకున్న పురుగుని తప్పించుకో దానికి అటూ యిటూ కనుక్కోంది. చెవుల్లో వేళ్ళువోపుకుని, కళ్ళు గట్టిగా మూసుకుంది. పో, పో - వెళ్ళి ఆర్చి కుట్ట, అని ఆ పురుగుని తోసేసింది!

‘కుడ్డి.’ కుడ్డి — అని అతనిమీదకి వెళ్ళిన పురుగుని చేస్తే తరమడం మొదలెట్టింది. ఏమిట? ఏం చెయ్యాలో? ఏం చేస్తాలో? వెదగామని శ్రేష్ఠుల తాడు, వెళ్ళలేదు. ఎందుకొచ్చినట్లు? కోమల్ని చూడాలని. కోమలికి చదువు చెప్పించాలి. దాన్ని ట్రూ. తో ఇండియా అంతా తిరిగి తరవాత ఇంగ్లండు వెళ్ళాలి. ఇంగ్లండా, గ్రానా? తన హాస్పిటల్ తో నర్సుగా వుంటుంది - తెల్లటి యూనిఫాంలతో కోమలి ఎంత బాగుంటుంది.

‘నరసమ్మగారు, సుశీల పెండ్లి నిశ్చయించుకో దానికే వొచ్చారుటగా’ అంది కామాక్షి, సంభాషణ సాగనిద్దామని.

‘సుశీల నన్ను చేసుకోదు.’ అన్నాడు.

‘అబ్బే. లేదే. సుశీల చేసుకోదు; యీనా సున్న చేసుకుంటాడు.’ అని కోమలి నవ్వింది.

‘నీ మొహం’ అంది వాళ్లమ్మ.

‘మరెవర్ని చేసుకుంటుందండీ?’

‘అవన్నీ నాకేం తెలుస్తాయ?’

‘పోనీ మీరెవర్ని చేసుకుంటారు?’

దానికి సమాధానం చెప్పలేదు. కోమర్ని చేసుకుంటాను అని అనేటందుకు దైర్యంలేదు. అంటే చేసుకోవాలి. దానికతను సిగ్గుగావున్నాడా? వివాహంకోసం, స్త్రీ, శర్తని అంకగిస్తుంది మొదలగా స్త్రీ కోసం వివాహాన్ని అంకగిస్తాడు.

అతనికి కావల్సింది పెండ్లిరాదు. పెండ్లింటే ఏమిటో అతనికి అర్థం కాదు. కోమలి పెండ్లాం ఏమిటి, ఎవరేనా నచ్చతారు. కోమలి పిల్లని కంటుందా? అన్నం వొండుతుందా? కోమలి అసలు స్త్రీ కాదు. ఏరో పొరబాట్లు, యీ ప్రపంచంలో తనూషా చూసే పొదామని వొచ్చిన వొక స్వప్న సౌందర్యం. అసలు కోమర్ని ఏమిటా చూతాకలేదు; విశుంశా; మాట రాదు; కళ్ళు కనబడవు. కోమర్ని ఎవ్వరూ పెండ్లిచేసుకో గలరు; ఏమి గాడికీ చెందకూడదు. చంద్రుడు, నక్షత్రాలు, సముద్రం కూడా కోమర్ని పొర్లులు - వీటిని అందరూ వ్రాకే చూసి ఆనందిస్తారు. నీ వొక్కరూ యివి నావి అనరు. అట్లాగే కోమలి ఆమె పెండ్లాం కాకూడదు - ఆమె వొక సామ్యవాదపు సౌందర్య సంస్థ.

‘మిమల్నే’ అంది కోమర్ని.

‘ఏమిటి?’

‘మీరు ఎవర్ని పెండ్లి చేసికుంటారు?’

‘నేను పెండ్లి చేసుకోను.’

‘ఈ మాటలకేం తెండి. కోమలి కట్టుంగో విషిల్లాచే అప్పిని పెండ్లాడతారు. అంతేనా?’

కీటికి ఏం సమాధానం చెప్పాలో అతనికి తెలదు. అతని మనస్సులో యీ విషయమై స్పష్టమైన అనిప్రాగూలు లేవు. సాంఘిక దృష్టిలో యవ్వనం చూడలేదు. అతని మనస్సులో వున్నవాటిని రుతకలలో ఎల్లా చెప్పాలో తెలదు; ఏవ్వరికీ అర్థంకాదు. పాశ్చాత్య విజ్ఞానానికి అలవాటుపడి, భావ

దాస్యం అలవగచుకున్న భారతీయ యువకుడికి మచ్చలో సాయుధపోయిన సంఘానికి మ్యూ వెద్ద గోడవుంది. ఇతను అవతలనుంచి ఎంత అరచినా, యివ తలవాళ్లకి అనుపులు పడగడటమేకని మాటలు అగ్గంకావు.

‘...కు కట్నం కట్టలేదు.’

‘అమ్మో యీ మాటలతో లెంకి... వెద్ద కట్నంకో, కలెక్టర్ గా రమ్మయి చదువు తున్నది...’

అరెకు కోమలికి సమాజాశా.

‘నూ అమ్మాయిని చెసుకోకట్టలేదు లెంకి, అమ్మో చూస్తూన్నాడు...’

‘మీ అమ్మాయికి పెళ్లి చెయ్యవా?’

‘ఏమో - రానికెవడు రానున్నా...’ — మీరందుకు చేసుకుంటారు, గొప్పది.’

‘నేనెసలు వెళ్లి చెసుకోను’ అని కోమలి ఎవరూ తన పేరును అడగకుండానే.’

‘అవును. నీకు వెళ్లించుకు?’

‘అమ్మోంటి మాట్లాడకపోతే ఎవరమనుకున్నాడు మేం. మీ విశ్లేషణకు యిమ్మోంటివన్నీ, కట్నాలకోసం వెళ్లి చెసుకుని, పైపై స్థాపించి సంక్షలపట్ట తీర్చి, మాకొంపలు తీయడమేగా’

కామాక్షి వాక్యం పూర్తికాకుండానే, దయానిధి మగ్గ్యలో అంక తున్నాడు. ‘ఇప్పుడు అవన్నీ ఎందుకు?’

‘లేకపోతే ఏహూటలండవి? మరెందుకూ మా అమ్మాయికేసి చూట్టం, అసలు మా రుంధిక రావడం ఎందుకు? ఇలేజావుంటే వెళ్లి చెసుకోండి. పాపం, సిన్నపిల్లనినెసి...’

‘నే సిన్నపిల్లనికాను - వెద్దమనిషి నయ్యాను.’

‘మమ్మారు - అోపతికి పో. మవ్వెందు కిక్కడ...’

వెళ్లి చెసుకుంటున్న దయానిక అసెనికి వైర్యం లేదు. అనుకోడం వొకట,

నిజంగా చేసుకోడం వొకటి. ఈ కొండమీదనుంచి, ఆ కొండమీదికి దూకడం. ఏం చెయ్యడం? ఎవ్వరూ సలహా చెప్పరు. ఎవ్వరికీ అర్థంకాలేదు. తను చేసేది మంచో, చెడో తనకే తెలియదు. అసలేవ్వరికీ తెలియదు. ఈ దౌర్భాగ్యపు భారతదేశంలో, ఎవరి మట్టుకు, వారు ప్రత్యేకమైన వోవత్తోక్కి, అనుభవం వల్ల చివ్వరికి, మంచో, చెడో, ఎవరికి వారు నిశ్చయించుకోవల్సిందే. ఈ సంఘం వొక పెద్ద కర్మాగారం. అంతా పనివాండ్లు; అంతా తలో పని చేస్తారు. ఒకరిని మరొకరికి అర్థంకాదు. నెలనెలకీ పనివాండ్లు, పనిముట్లు మారిపోతున్నాయి-కాని జేతనాలు, చెయ్యవల్సిన కార్యాచరణ నియమాలు మారడంలేదు. ఇవొక పిచ్చాసుప్రతి; సంసు కట్టుబాట్లు దానికి సూపరింటెండెంటు.

కోమలి ఆకులంలో ఎందుకు పుట్టాలి? తల్చుకుంటే భయమేస్తుంది.

కామాక్షీ నా వూరికే అందికాని నిజంగా కూతుర్నిచ్చి పెళ్లి చేస్తుందా? అదంతా అతన్ని పట్టే చెయ్యడం. ఎంత అసంభవమో హాహ్యస్పదమో కామాక్షికిమాత్రం తెలియదు? అంత అనుభవంగల మనిషి!

‘నేను సరే నన్నా, నిజంగా నువ్వు వొప్పగుంటావా ఏమిటి’ అన్నాడు.

‘అసండ్డి—అసైన అడగండి...అంతకంటే ఏముందండి-మీకు భూములు, షదువు; చక్కదనం-అన్ని వున్నాయి - యీ వెరి మాలోకానికి మీలాంటి మొగుడు దొరుకుతాడా?’

‘ఓ—యీన మొగుడేంటి—’

‘చాళానా; యిప్పుడే యిట్లా గంటోంది. ఇప్పటికే కృష్ణమాచారి రామనాథం, వగైరా ముగ్గురు యోధులపేర్లు విన్నాం...’ ఏదో అనబోయాడు.

‘ఏవేళవండీ మీతో అంటా - నాదగ్గరికి సుకురండి పళ్లుడ గొడతాను...’

స్తీతాకాలపు సందేశా యింతోకి తానిచ్చినందుకా...ఒసే, నువ్వింతో

కళ్ళు-ఈనకళ్ళ నే కనుక్కుంటూ...' అంటూ కోమలి వాళ్ళ అమ్మని గది లోంచి గెంటేసింది. కామాక్షి 'ఏమోనమ్మా, మీరూ మీ కూ ఏమన్నాకండి' అని నవ్వుకుంటూ వెళ్ళిపోయింది.

కోమలి కళ్ళలో వొక్కసారి దీవం మెరిసింది. కనురెప్పల్ని కిందకి వాల్చి, మూత దీగించి, గడ్డాన్ని వయ్యారంగా కదుపుతూ 'ఏంటో, మీరన్నదీ' అని అతనిపొదికి రాబోయింది.

'అవును విన్నాను' అతనికి ధయమేసింది. బ్రాహ్మణ దోహద్యంపై, దారుణమైన విప్లవం కోమలి నేత్రాలలో చాళాడు.

'మీరే, విన్నారా?' అర్థంలేకుండా, గడ్డించింది.

'అవును. మీకులంగా అంతకంటే...?'

'ఏమిటి, మళ్ళాకుయ్యండి అనాత...'

'అనుకుంటుంటే నేనూ విన్నాను. నాకవి లెక్కలేదు. నీకెందుకంత కోపం?'

అతని దగ్గరకెళ్లి, తలవంచి అతని చెండు కళ్ళలోకి చూసింది. నీళ్ళకి బదులు రక్తంపోసి పెంచిన గోబాపుష్పంలా కనిపించింది ఆ మొహం.

'నేనూ విన్నా మీ అమ్మగార్ని గురించి. సరేనా?' అంది, సగం స్వనిని కంఠంలో దీగించి. అప్రయత్నంగా అతని కుడిచేయ్యి, కోమలి ముహూర్తి మధ్యగా, బలంగా కొట్టింది. ఈమరి లోపలికి పోయి, కోమలి మంచంమీద, భూకంపంలో వేళ్లువూడిన చెట్టులా వాలిపోయి, తలగడా పైన నేనుగుని దుప్పటిలో మొహం దాచేసుకుంది.

గదిలో గోడవూ తిరుగుతున్న చెండు పురుగులూ గోడనివున్న దీపాన్ని చుట్టుకున్నాయి. ఎక్కిళ్లతో బాళ్ళపడుతున్న దానికిమట్టి, అందులో మంట పైకీ కిందకీ ఆడుతోంది. ఆ ఆటకీ వికృతమైన నీడలు గోడ మీద పడుతున్నాయి.

దయానిధి తన చేతకేసి చూసుకున్నాడు. ఆ చెయ్యి, తనతో నిమిత్తం లేకుండా ఆపని చేయించింది. అంతే? మనిషికి శరీరంపై అధికారంలేదు? ఉద్రేకాలని అతను కట్టేసుకోలేడు? వేదాంతంలో సత్యం సత్యం అని మొరెట్టుగుంటారు. సత్యం ఎంత ప్రమాదకరమైంది? నిజంచెసితే ఎవరు సహించగలరు? నిజం కాకపోతే అతనికి అంతకోపం ఎందుకొచ్చింది? కోమలి కెందుకంతకోపం? నిజంగా తను మోపిన నేరాలన్నీ నిజాల్నే వుండాలి. లేకపోతే అంతకోపం రాదు. అతన్ని నొప్పించాలంటే ఎన్నో సంగతులు లుండగా, ఆ ముక్కలే ఏరడం ఎందుకు? మొగాళ్ళి ఏవిధంగా బాధపెట్టాలో, స్త్రీలకే తెలుస్తుంది. సత్యం - నవ్వుస్తుంది. వికృతమైన, అసహ్యమైన సత్యం ఎవరిక్కావాలి? అందమైన అసత్యాలే కావాలి సంసుంలో నెగ్గాలంటే. ఎంతో ప్రేమ వెలిబుచ్చుదామని వొచ్చాడు. చేసినపని యిది. అనుకోడానికి, ఆచరణకీ మధ్యవుండే లోయని పూడ్చడం ఎట్లాగో ఎవ్వరికీ తెలీదు. కోమలి జడని స్పృశించడానికి తాను పెంచుకున్న చెయ్యి, చేసినపని యిదా!

లేచాడు, కోట్లలో పాకేజ్ టైటుకి తీశాడు. బల్లమీద పెట్టాడు. ముందుకి కదల బోయాడు. కోమలి చివాలునలేచి అతని చెయ్యిగట్టిగా, పట్టుకుంది. అతనికేమీ అర్థంకలేదు. ఎక్కడ పుట్టింకో, సర్వేశాఖవారు నిర్నయించలేకపోయిన పిల్లనదిలా కన్నీరు అందంగా బుగ్గమీద జారి, పాయలగా నీలి, అగరాన్ని తడిసి, గడ్డంకింద మాయమౌతున్నాయి. మంచం బద్ది మీద జారిపోయిన కొంగుని కళ్ళకద్దుకుంది. ఒక్క కన్నీటి ఓందువు, వొంటి నక్షత్రంలా, కంటికినని అంటి పెట్టుకుని వుంది.

‘మూరెడతాని కీల్లేదు.’

‘ఎందుకు నేనిక్కడ? నీవు నాతో ఏం నిమిత్తం?’

‘అసలెందుకొచ్చారు?’

‘చూసి పోదామని - బుద్ధితేక.’

‘చూసిపోడమంటే, చెంప పగలెయ్యాడమా?’

‘అమ్మా ఎప్పుడూ అనకు.’

‘నన్ను నకండి.’

‘నీజోలి నాకక్కరలేదు.’

‘అక్కణ్ణేకపోతే నన్ను సూత్తం ఎందుకు? మీరు కాబట్టి సరిపోయింది, మరోరైతే రక్కుదును...’

‘ఇప్పుడు రక్కు, అంత కసిగావుంటే.’

‘అమ్మా! రక్కడమే. గోళ్లు లేవుగా...’

‘చెయ్యదులు, నే వెళ్లాలి...’

‘స్లొ ఎక్కడి కడతారు... చూడండి, ఎగవ దీపం, సలికి, కిరస నాలులేక, ఊ, సత్తోంది తన్నుకు.’ అనిలేచి, చీరంతా సద్దుకుంది-కిరస నాయిలు పోసింది దీపంబో.

‘నీరకట్టు నాకు చేతగాదు.—చూడండి. మా అమ్మనీ చీర, తెరసాప లాగుంది కాదు?’ అని తనే నవ్వుకుంది. తుపాసుకి హడలిపోయి, రాయి వెనక దాక్కుని అవగానే బైటకొచ్చిన గడ్డిపువ్వులా, కోమలి మొహం కలకట్లాడుతోంది. కన్నీరు, పాపాన్ని కొట్టేసి, పవిత్రం చేసింది - ఏడ్చేటందుకు కూడా వోపిగ లేని కోమలి మొహాన్ని.

‘చెయ్యి వాసన చూడండి - పాడు కిరసనాయిలు కంపు, -ఘీ,-’ అని దోక్కున్నట్లుగా మొహాన్ని వికారంగా చేసుకుంది. ఎంతవికారం చేసుకున్నా, కోమలి మొహం వికృతంగా వుండదు. ఎండిపోతున్న కన్నీటి బిందువుని వేలుతో తొలిగించాడు. నాలికమీద వెట్టుగుని చూశాడు, ఉప్పగా వుంది. కోమలి కన్నీరుకూడా వుప్పగానే వుంటుంది.

‘అదేంటి ఊరుకోండి మా అమ్మ తన్నుద్ది.’

బల్లమీద పాకేజ్ విప్పింది. అందులో టాల్ కెస్ పొడరు, స్నోబుడ్డి, సెంటుబుడ్డి, రిబ్బన్, ఏట్సు వీడరు వున్నాయి.

‘ఇవన్నీ ఏంటి?’ అంటూ వొక్కొక్కదాన్నే తీసిచూడడం మొద

లెట్టింగి! కాస్తపోడరు చేసుకో పోసుకుంది.

‘పో అడ్డి’ అని నవ్వింది. గానకి అదంతా ఎగిరిపోయింది.

‘గట్టిగా తగిలింక?’ అని అడిగాడు, యిందాకటి దెబ్బని గురించి ఆలోచిస్తూ.

‘ఏంటి? దెబ్బ? - అప్పుడే పోయింది. ఏడిస్తేనిగా, అమ్మ చెప్పినమాట యినకపోతే చితకబాడిచేది. మా అమ్మ ఎంత తన్నినా ఏడ్చురాదు—’

“ఎందుకు ఏడ్చావు?”

“ఏమో, నాకు తెలీదు-నన్నట్లా ఎప్పుడూ అనకండి.”

“అసలు యింకెప్పుడూ ఇక్కడికి రానుగా-” అన్నాడు.

“ఎందుకురాదు. రాకుండా వుండలేరుగా.”

“నీక్కెళ్లా తెలుసు?”

“ఏకా, ఇవన్నీ ఎందుకు?”

“నీకోసం. అవన్నీ వాడుకుని, మంచి నీ కళ్ళుగుని రేపు మానో పిక్ నిక్కకి రావాల్సి.”

“పిక్కిక్కేంటి?”

“నేను, సునీలా, అమృతం-అందరం కలిసి పడనగిద ఒకరుకాడికి పికారెడుతున్నాం. అక్కడే కాళ్ళి, ఉప్పొ చీసుకుని హాయిగా తిరుగు తాం నువ్వరావాలి.”

“నే నెందుకు? సునీల, అమృతం వున్నారుగా...”

“అమృతం కాదు. ఏ, అను; అమృ-“మా” కింద “ర”కారం- అమృ-“అస్”-“రు”-“తం”-అను.”

“నోరు తిరగదు. అతేతరం. అసెరుతం... ఫీ, ఫీ-యూ మాటు అంటా లెండి. అసెరుతం...” అట్లా అనుకుంటూ కూర్చుంది.

“నిన్నే రేపు రావూ?”

“అళ్ళిక్కి రాను, భయం. అమ్మ సంపుద్ది.”

“వీర అమ్మతో నే చెప్తాగా.” బుజులమీద చెయ్యి వెయ్యబోయాడు.
దైర్యం చాపాడు.

“పట్టుచీర మా అమ్మది. ఊ-సాపుట్తోంది—నేనో చీర కొనుక్కుంటాను; పదిరూపాయలివ్వరూ...నాకొద్దు మా అమ్మ అడగమంది.” చీర కొంగు చెందుచేతుల్లోనూ తీసుకుని వేళ్ళతో నలుపుతూ, బొటన వేలితో నేలమీద రాస్తోంది కోమలి.

“మా అమ్మ కస్తమానూ డబ్బు ఏనే?” అంది.

“నీకు లేమా?”

“నీ నాకెందుకు ఎవ డబ్బు.”

“మరి నీకు వాళ్ళతోనూ కిళ్ళతోనూ స్నేహం లేండుకు?”

“నేనేం సేవితాయి చేశానా?”

“నో,” “నే,” “హి” తం—స్నే—అను.”

అబ్బ, ఉంకోపాలంటూ లెక్కరు. అల్లీ మాయింటి సుట్టూ తిరుగుతారు. కృష్ణమాచారి మంచోడు. ఇలా కబుర్లు చెప్తాడు. రామనాథం మా అమ్మ సుట్టం. నన్ను బుజులమీద ఎక్కించుకుని దొడ్డంతా తిరుగుతాడు.”

“వాళ్ళందరితోనూ అల్లీ తిరుగుతావా?”

“అళ్ళకి నేనంటే సర్దా.”

“వాళ్లు రూపాయ కొస్తుంటారా?”

“ఓ. కృష్ణమాచారి కియ్యం పంపుతాడు.”

“చీరలుకూడా వాళ్ళనే అడగరాదు?”

“అళ్లని అడిగింది మా అమ్మ.”

“ఇదంతా డబ్బుకోసం అన్నమాట!”

“నో, నో నాకెందుకు డబ్బు? మా అమ్మకి.”

దయానిధికి ఏమీ అర్థంకాలేదు. డబ్బుగడించడం కామాక్షి వుద్దేశ్యమైతే, కోమలిద్వారా వేలు గడిస్తుంది. తరుపతి కొండమీద గుళ్ళోడబ్బి-

అంతా భక్తితో తమ అణా వేస్తారు. ఏడాదిలో నిండుకుంటుంది. కోమల్ని అందరి హస్తాలలోను పడి నరిగిపోయినట్లు వూహించి బాధపడ్డాడు. మానవుడు భరించలేని యీ సౌందర్యాన్ని, ముట్టుకోడానికే తనకి చేతులు రాని యీ మనిషిని, ఆ శుంఠలకు, ఆ మృగాలకి వొప్పగించటం ఎంతటి అపచారం. తను 'పెళ్ళిచేసుకుంటే' యీ బాధ తొలుగుతుంది. కామాక్షికి కావల్సింది డబ్బు కాదేమో; పెండ్లి చేసుకోమంటుందిగా కూతుర్ని.

‘నువ్వు పెళ్ళి చేసుకోవు?’

‘నీ, పెళ్ళంటి?’

పెళ్ళి-అందరికీ పెళ్ళి. ఆడది పుట్టగానే పెళ్ళి; పెళ్ళికాని మొగాడికి సంఘంలో చోటులేదు. మొగాణ్ణి వొంటిగా వుండనివ్వరు. స్త్రీలు వేటాడతారు; బ్రహ్మచర్యం కాగానే, సంసార జీవితాన్ని వేదాంతులు శాసించారు. పెళ్ళికాని మొగాళ్లు అక్కడక్కడ వుండొచ్చు; కాని ఆడాళ్లు వుండకూడదు. అలా వుండాలనుకున్న వాళ్ళు, నామకహ వొకర్ని చేసుకుని, కావాలంటే తరవాత వాణ్ణి వొదిలేస్తా, చంపేస్తా, వొంటిగా వుండాల్సిందే. పెళ్ళంటే ఏమిటో కోమలికి అర్థకాదు. అసలు ఏవ్యక్తికీ పెళ్ళంటే ఏమిటో తెలదు. అంతా సంఘం నేర్పింది. ఆ సంకల్ప తగించి మళ్లా వాటిని వొదిలించుకోమని, వేదాంతం అడుగుతుంది-పెళ్ళి వొక పద్మవ్యూహం-వొకజైలు. బైట వాళ్లు లోపలి కెళ్లాలనీ, లోపలి వాళ్లు బైటకి రావాననీ వుంటుంటుంటుంది. ఎందుకు యీ పెళ్ళి?

గాంధీగార్ని ఎవరో యీ ప్రశ్న అడిగారు. పిల్లల వుద్దేశం లేకపోతే అసలు పెళ్ళికి వసరం లేదన్నా డాయన.

పెళ్ళి కాకపోతే పిల్లలు పుట్టరనికాదు; పుట్టకూడదని తాత్పర్యం. ఏ మొగాడేనా ఈ పెళ్ళికోసం కాదు, పిల్లలకోసం తప్పదు కాబోలు, కానీ ఏం చేస్తాం అనుకుని వివాహం చేసుకుంటాడా? గాంధీగారికి ఉత్తరంరాసి కనుక్కోవాలో. తీరా చేసుకున్న తరవాత సంతానం కలగకపోతే! ఆతనికేమీ

అర్థంకాలేదు. కోమలికి వెళ్లంటే ఏం తెలుసు? అమాయకపు సౌందర్యాన్ని
పివాహం అనే సంకల్పతో బంధించడం ఏం న్యాయం?

‘డబ్బు తీసుకుని రాత్రి రానా?’

‘రేపు రండి.’

‘పగలు నాకు వీలుండదు. ఇవాళే వస్తాను.’

‘భాబో! రూపాయిలూ వొద్దు. ఏమీ వొద్దు. అసలు రాకండి.’

‘ఐతే నేనంటే నీకివ్వం లేదన్నమాట.’

‘ఏమో, నాకేం తెలుసు కాసేపు నిశ్శబ్దం’

‘నేను పిక్నిక్ కి రమ్మంటే రావ్! రాత్రిస్తానంటే వొద్దంటావ్ -
నాకు నీతో ఏం నిమిత్తం? నే వెళ్లిపోతా. ఇంకెప్పుడూ రాను.’

‘కోపం వచ్చిందా?’

‘ఆ.’

‘ఎంతపాడుగు? నా జెడంత పాడుగా...’

‘నాకు నీతో వేశాకోశం ఏమిటి? మీ రామనాథంతో సరసాలాడు...’

‘అట్లాగంటే రక్కుతాను.— ఎళ్లండి ఎప్పుడూ రాకండి.’ ఇంతలో
‘కామాక్షి లోపల్నించి,’ ఏమే తిండి తిప్పూ అక్కణ్ణే వా ఏమిటి పాన్డో
తోంది—నాకు నిద్రకొస్తోంది అని కేకేసింది.’

‘ఒస్తున్నా...’ అమ్మ పిలుస్తోంది... ఎళ్లండి రాత్రి, నూతకాడ దీపం
పెడతాను. ‘దీపం లేకపోతే లోనికి రాకండి... అప్పుడే వెళ్లిపోయింది. ఏవో
అడుగుదామనుకున్నాడు. సమయానికి అనుకున్నవి, భాషకం రావ్. సంభా
షణ నడపటం అవతలవాళ్లమీద ఆధారపడుతుంది.

‘వొడ్లోకెళ్లి తలుపు తియ్యబోయాడు.

‘జెడుతున్నారా?’ అంది కామాక్షి.

అతనేమీ మాట్లాడలేదు.

‘ఇట్లా సద్దా ఏం తీరుతుంది’ చేసుకుంటే వెళ్లి చేసుకోవాలిగాని.’ అంది.

‘నాకా వుద్దేశం ఎప్పుడూ లేదు.’

‘ఇదంతా ఎందుకు ము? ఇట్లాంటివన్నీ చియిల్లలో సాగుతాయేమో గాని, మాకు కీలుపడదు. పదిమంనే నా స్కోల్లో గొడవతాయ. ఎంత తీసిపోయినవాళ్ళోమీనా, మాకూ మంచి మర్యాదా వున్నాయి...’

అతను మాట్లాడకుండా వెళ్ళిపోయాడు.

తైట చలిగావుండ. మంచు, చలి, యమపాశంలా వూర్ని బంధించాయి. ఇళ్ళు, గుడిసెలు, వెచ్చగా వుండటంతోసం దగ్గరగా జరిగినట్లున్నాయి.

గదిలో కోమలముందు పుట్టాడుతున్నంత సేపూ, చలిమంట కాచుకున్నట్లుగావుంది - నేడితో వాతావరణం బయటెక్కింది. కన్నీరుతో తడిసిన తలగడ దిండుపొద చెయ్యిపెడితే, నిప్పులోవేల్చేట్టెట్లుగా వుంది. అంతా వేడి-నేడి. వెలుగు మాత్రం లేదు.

ఇంటికి చేరుకున్నాడు. అరుగుపొద జగన్నాథం, ముసుగు తన్ని పడుకోవాలని యత్నిస్తున్నాడు. సుల గదిలో దీపం, తలుపు సందులోంచి చూశాడు. పక్కగదిలో నాగుమణి, అమృతం గవ్వలాడుకుంటున్నారు. భోజనం దగ్గర నరసమ్మగారు:

‘మేం వొచ్చి చాలా రోజులైంది-వెళ్ళి. ఆయన రమ్మని వుత్తరం కూడా రాగాను’ అంది.

‘పోనీ మామయ్యనే రమ్మని వ్రాయడమా?’

‘ఆయనకి తీరికెక్కడా? ఎంత తాసిందో చేస్తున్నా సంబంధాలకోసం తిరగడం తప్పకుండా?’ అన్నది నరసమ్మగారు.

‘సంబంధాలకోసం ఆయనెందుకు తిరగాలి? చదువుకున్నది కాబట్టి తనే నచ్చినవాణ్ణి చేసుకుంటుంది. అసలు చాలామంది, సంబంధాలు చూడలేకనే, పిల్లలకి చదువులు చెప్పిస్తున్నారు. పైగా కోరి చేసుకున్న తర్వాత, ఏ వాడునుదురు లొచ్చినా, తల్లిదండ్రులని తిట్టరు...’ అన్నాడు నిగి.

‘సరే లే సుఖీల మాట ఏం చెప్పావ్! దాని మంచిదానికే తెరీయ అల్లాగని వాళ్ళని వొదిలేస్తామా? పెళ్ళిళ్ళ విషయంగా ఆదుర్దాపడడం పెళ్ళి వాళ్ళ విధి.

‘అవును మరి...’ అంటూ లేచి చెయ్యి కడుక్కుని సావిత్రిని కొచ్చాడు. గవ్వలాట ముగించి నాగుమణి పీఠి గుమ్మంగా కొచ్చింది. గుమ్మంమీద అమృతం నుంచుంది.

‘ఇంతపొద్దోయిందాకా ఎక్కడి కెళ్ళావు బావా?’ అత నేమి మాట్లాడలేదు.

నాగుమణి రోడ్డుమీదికి వెదుతూ ‘ఇంకెక్కడిక? కోమలింటికి. అంది.

ఆడాళ్ళకీ విషయాల్లా అంత చొరవ ఎల్లా వొస్తుందో అతనికి అర్థం కాదు. పరాయి స్త్రీ మీద వాళ్ళ కంతటి అధికారంవుంది. తనెక్కడికెడితే తన కెందుకు? తన పెళ్లాం కాదుగా! మొగుడు టైఫాయిడు జ్వరంతో మూర్ఛితుంటే- ‘క్రితం సంవత్సరాది రాత్రి ఎందు కాలస్యంగా వొచ్చావో నాకు తెలుసులెండి’—అంటుంది పెళ్ళాం. అంతే స్త్రీ వాళ్ళకీ కావల్సిందే ప్రేమకాదు; పదిమంది యితర స్త్రీలలో తాము వాంఛింపబడటం.

‘గవ్వలాటాచ్చునా బావా?’

‘రాదు, సేర్పుతావా?’

‘ఓ.’

గదిలో కెళ్ళాడు. మంచం పక్కన కుర్చీలాక్కుని కూర్చున్నాడ అమృతం మంచంమీద కూర్చుంది.

‘అంతే బావా,—కాపులుకి మంచిగా మాట్లాడం తెరీదు. వూళ్ళో కమ్మరమ్మాయుంది...’ అ నొడవ చెప్పడం మొదలెట్టింది. అమృతం కమ్మవా రమ్మాయిమీద కోపం ప్రకటించినప్పుడు నుదుటిమీద అందంగా గీతలుపడ్డాయి. అమృతం ఏం చెప్పేవో అతని కళ్ళం కాదు - చిత్రకామ

రచించిన బొమ్మతో ప్రసంగం.

‘ఏమిటి బావా తెల్లబోయి చూస్తావు?’

‘.....’

‘ఐతే ఎవరు బావా కోమలి?’

‘అమృతం - నేను అవస్థలో వున్నాను? సాయం చేస్తావా?’

‘ఏమిటి బావా చెప్పవు? - నే నెవ్వరితోనూ చెప్పను - చాతనైతే తప్పకుండా చేస్తాను.’

‘నేను మంచివాణ్ణీనా?’

‘అదేమిటి బావా—చిత్రంగా అడుగుతున్నావ్? నువ్వు చాలా మంచివాడివి.’

‘మంచివాడు-అంటే ఆళ్ళం ఏమిటి అమృతం?’

‘నీకు వుంకోళ్ళ జోలి అక్కర్లేదు. గడుసు తనం తె్దు - అమాయకుడేవు.’ అంటూ అప్రయత్నంగా పడుకుని తలని చెయ్యిమీద 50 డిగ్రీల కోణంలో ఆనించింది. అమాయకత్వం అజ్ఞానానికి నిదర్శనం; అట్లాంటి అమాయకత్వం మంచితనం ఎలాగవుతుందో అతని కళ్ళంకాలేదు. అమృతం ఆరిందాలా లోకజ్ఞానం. అనుభవం వున్నదానట్లే మట్లాడడం అతని కాశ్చర్యం కలుగ చేసింది. స్త్రీలు, మానసికంగా దబ్బున ఎదిగిపోతారు; పురుషుడి కీలం అంత తొందర్లో పరిణామాన్ని పొందలేదు.

‘నువ్వనుకున్నంత అమాయకుణ్ణి కాను అమృతం - నీలాగే అందరూ అనుకుంటావు; తను గుణాలని యితరులలో చూడడం మనుషుల నైజం.’ అన్నాడు.

‘అట్లాగేతే, మన కిష్టమైన వాళ్ళందరూ మంచివాళ్ళు ఇష్టంలేని వాళ్ళందరూ చెడ్డవాళ్లు-సరేనా?’ అన్నది.

‘ఆ యిష్టాయిష్టాలు దేనిమీద ఆధారపడతా యంటావు?’

‘చెప్పడం కష్టమే సుమా. కొందరంటే ఎందుకో యిష్టం వుండదు.’

నీకూ అంతేకా?”

“అవుననుకో-దానికి కారణం ఏమిటో తెలుసుకోవాలి. కొందరు మనుష్యుల్ని చూడగానే తొలిగిపోతాం; కొందరి మాటలు మనకి సరిపడవు; కొందరు నవ్వడం చూసినా తట్టుగాలేసుకొస్తుంది. కాని, యిది తప్పు-అన్యాయం, అనిపించదు నీకు? మనుషుల కీలాన్నిబట్టి, గుణాలనిబట్టి మనం ఆదరించాలని పెద్దలు చెబుతారు; కాని నిజంగా మనం చూసేది యివి కాదు; మనుషుల వాలకం, వైఖరి-యివే యిట్టే యిట్టాలని నిశ్చయించేది.”

అమృతం మూత బడుతున్న కను రెప్పల్ని ఆపుచెయ్యడంకోసం నాలుగుసార్లు గబగబా కణిపి, వొచ్చే ఆవులింతని చిటికిన ప్రేలితో ఆపుకో లేక సాగవీసి నవ్వి కాళ్ళమీదికి లాక్కున్న కాలువని తొలిగించి లేచి కూర్చుంది.

‘నిద్రొస్తోంది కాదు నాకు? అందుకనే సుశీల నన్ను మొద్దంటుంది.

‘మావారూ నన్ను అట్లాగే పిలుస్తారు, అప్పుడప్పుడు. నిజంగా మొద్దు నే నంటావా బావా?’ అని సముద్రంలో కొట్టుకుపోతున్న గడ్డిపోచని చూచి ఓడమీదున్న ఆవుమాడలా, బాలిగా అడిగింది.

“పరివ్రాణ్ణ జ్ఞానంతో విముఖత పొందిన అమాయకత్వం నీది...”

“అబ్బో! యింతకంటే మావారు “మొద్దు” అనడమే బాగుంది. ఊరికే అన్నాను బావా. అందుకనే అమాయకుడన్నాను. మొద్దల్నిచూసి, ఏదో పెద్ద పేరెట్టి సంతోషిస్తావు నువ్వు. ఇంతకీ నీ అవస్థ ఏమిటో చెప్పావు కాదు.”

“నీకు నిద్ర వస్తున్నట్లుంది-నే వెడతాను.”

‘లేదు, లేదుబావా; నిజంగావినాలని వుంది.’

“ఐతే అడగనా? నాకిప్పుడో యాభైరూపాయలు కావాలి అమృతం., మళ్ళా కొద్ది రోజుల్లో యిచ్చేస్తాను.”

“ఓస్-యింతేకదా, అట్లాగే తీసుకో. నా ప్రయాణానికి ఏం ఫరవాలేదు మావారు నాలుగు రోజుల్లో ఎట్లానూ వస్తున్నారు ఇప్పుడే? కావాలా?”

“ఈ క్షణం.”

“ఇంత రాత్రి ఎందుకు?”

“నీకు తెలుసు అమృతం.”

‘నాకా? అదేమిటి బావా, నా కెళ్లా తెలుస్తుంది’ ఆశ్చర్యం తెచ్చి పెట్టుకుని నవ్వింది.

‘అలాచించు-నీకే తెలుస్తుంది.’

‘నాగుమనైతే, ‘ఇంకెందుకు, కొమలికోసం’ అంటుంది.

‘నువ్వసాధ్యురాలివి అమృతం నిన్ను మొద్దన్న మీ ఆయన్ని చూడాలని వుంది. నిజంగా అందుకే.”

‘ఏదో అల్లా అంటావు. నాకేం తెలుస్తుంది-ఊరికే అన్నాను. ఐతే కొమలి ఎవరు బావా?”

‘ఈపాటికి నాగుమని మీ అందరితోనూ యాగీ చేసివుండునే.”

‘ఏదో సుఖీలా తనూ మార్చాడుకున్నారు. మనస్య తన కందుకు నీ సంగతి...?”

‘ఏమిటో!’

‘కొమల్ని చూపించవూ?’

‘కొమల్ని నువ్వెరగవ్. నే నెంట్లాచెబితే అల్లా చేసేదికాదు. దానికి మంచి మర్యాద తెరీమ. అదొక తలకాయలేని శరీరం; ఆత్మలేని అంగపుష్టి అది దర్శనం యివ్వడమంటే వో అవతారం ఎత్తాల్సిందే...”

‘అవును బావా-వాళ్ళెళ్లా మంచి మర్యాద వుండవు. మోట సరసం మావూళ్ళో కమ్మరమ్మయంతే. మా వారితో మోట సరసాలాడుతుంది. దానికి తగినట్లే యాయనాను.’

‘మీ ఆయన కథానాయకుడే నందు.’

‘ఏదో అందరితోనూ వుండేవే. ఎలాచ్చి కొందరు నోరుండి బైట

పడతారు. అడదానికి సిగ్గులేక పోయింతర్వాత పాపం మావారు మట్టుకేం చేస్తారు.'

'కోమలికి సిగ్గుంటే ఏమిటో తెలియదు....'

'అట్లాంటి పిల్ల నీకెట్లా నచ్చింది బావా....?'

'ఏమిటో అమృతం. దానికి సమాధానం తెలిస్తే జీవిత రహస్యమే తెలిసిపోను.'

"అందులో రహస్య మేముంది? కుర్రతనపుచేష్టలు. పెద్దయి, సంసారంలోపడ్డ తర్వాత, అంతా బాగుంటారు"

అని దుప్పటిమీదకి జారిన దవనాన్ని తట్లాసర్దుకుంది.

"సంసారంలో పడడం అంటే నాకు భయం అమృతం. ఆవిధంగా బాగుండడం అంటే నాకు ఆసక్త్యంకూడాను. నిర్మానుషమైన అడవిలో ఋషిగా వుండొచ్చు, కాని చుట్టూ పరిమళంతో మత్తైక్కించే పుష్పాలుండగా ముక్కు మూసుకుని కూర్చోటం మనుషులకి చేతకాదేమో...."

"అడవిలోనూ అడవి పువ్వు లుంటాయిగా" ఉద్యానవనం తగులడుతోంటే రాణీలు చూసి బాధతో నవ్వినట్లు. అమృతం నవ్వింది.

"అట్లాంటి కోమలికోసం వీడికీపిచ్చేమిటని జాలిపడుతున్నావు కాదూ అమృతం?"

'లేదు బావా ఎంత మొద్దునైనా నాకళ్ళమవుతుంది. పిచ్చివాళ్ళనిచూసి మనం జాలి పడ్డట్లే, పిచ్చవాళ్ళు మన్ని చూసి జాలి పడతారు.'

'నీలాంటి బౌదార్యం సానుభూతి అందరికీ వుంటే ఈ సంఘం స్వర్గంగా మారును అమృతం.'

'నువ్వట్లా అన్నావా, మావారు అసలు అడాళ్ళే వుండకపోతే బాగుండునంటారు. ఒక్క కమ్మరమ్మయి తప్ప—'

'నీలాంటి పెండ్లాన్ని సంపాదించినందుకు మీ ఆయన తపస్సుచేసి వుండాలి....'

‘అడివి పువ్వుల మధ్య అడివిలోనా?’ నీరసంగా నవ్వింది. ‘ఐతే బావా, దబ్బు కావాలందా?’

‘.....’

‘పోనీ అడగ్లే’ తాళాల గుట్టికోసం పక్కతడిమి, తలగడ గలీబు లోంచి బైటకి తీసింది గుట్టిని.

‘అమృతం—యీ సంగతి ఎవరితోనూ చెప్పకు సుమా. నేను కోమల్ని పెళ్లిచేసుకుంటే నువ్వు ఆశ్చర్యపడతావా?’ అమృతం లేచి చీర సర్దుకుంది. నరసమ్మగారు ‘ఇంకా పడుకోలేద్రా’ అనడం విపించింది.

‘అబ్బ. దీపం లాక్కుపోకు అన్న సుశీల కంఠం వినిపించింది.

‘నరసమ్మ పిన్నీ, కుంపటిమీది పాలు, ప్లాస్కలోనే పోస్తాను-నువ్వు పడుకోవమ్మా అంది అమృతం.

‘దాన్ని పెళ్లి చేసుకొని నువ్వేం సుఖపడతావు బావా.’

‘నేను చేసుకుని దాన్నో మనిషిని చెయ్యాలని నా ఆశయం. నేను చేసుకోకుండా వొదిలేస్తే, పదిమందిలోనూ పడి అది ఏమైపోతుంతో తల్చుకుంటే భయమేస్తుంది. చక్కదనం వుంది; చదువు, సంస్కారం, మర్యాద, అన్నీ నా సంపర్కంవల్ల అబ్బుతాయని నే అనుకుంటున్నా. అవసరమైతే వో ఏడాది నీదగ్గర ట్రైనింగ్ కి పంపుతాను...’

‘బాగానేవుంది బావా-కాని దానిసంపర్కం వల్ల నువ్వేమాతావో ఆలోచించలేదు...’ అంది.

‘నేను ఏర్పడిపోయాను. ఏర్పడిపోయిం శిర్వాత మునుషులింకమారరు. నువ్వు మీ ఆయన్ని ఎంతవరకు మార్చగలిగావు?’

‘ఏమో, కోమలి యిప్పటికే మంచిది కాదంటుంది నాగుమణి.’

‘కావొచ్చు. పరిస్థితులనుబట్టి, అది అట్లా ఐవుండొచ్చు. పరిస్థితులు మార్చావంటే, మరోలా ఆవుతుంది. ఎంత చెడిపోయినా, చచ్చేవరకూ బాగు పడే అవకాశాలుంటూనే వుంటాయి. చెడ్డవాళ్ళని మనం చేరదీసి బాగు

చెయ్యాలి కాని, వాళ్ళని హింసించి. దూరం చెయ్యకూడదు. ప్రతియోగికి భవిష్యత్తు వున్నట్లే ప్రతిపాపికి వొక భావికాలంకూడావుందని మా ప్రాఫెసర్ చెబుతూండేవాడు.

అమృతం ట్రంక్ తెరచి వెండి సబ్బుబిళ్ళ పెట్టిలోంచి నోట్లూతీసి అతని కిచ్చింది.

‘నిజంగా అమృతం, నాసంతోషం ఎట్లా తెలియచెప్పాలో చేత కావడంలేదు.’

‘ఇందులో ఏముంది బావా. అవసరాలు అందరికీ వొస్తుంటాయి. ఏవో వుంది గనక యివ్వగలిగాను.’ మళ్లా ఆవులించి వంటింట్లో కెళ్ళింది.

దయానిధి కప్పులో పాలుతాగి, గోడగడియారంకేసి చూసి, వీధిలోకి నడిచాడు. అరుగుమీద మూలగా నారయ్య ఏవో చేస్తున్నాడు.

‘ఏమిటి నారయ్యా, మూటతో కుస్తీ పడుతున్నావ్?’ ‘ఏముందండి. అయ్యగారి బట్టలు. తెల్లారగట్ల నాలుగింటికి లేచేడతానండి.’

దయానిధి రోడ్డుమీదికి నాలుగడుగులే, వొంతెనమీద కాలుపెట్టి నిలబడి ఆకాశంకేసి చూశాడు. వ్రక్కన నారయ్య నీడపడింది.

‘ఇంతరాత్రి ఎక్కడికండి?’

‘నిద్రరావడంలేదు - చందమామని చూద్దామనొచ్చాను.’

‘దానింటి కళ్ళమోకండి - వాళ్ళింటికి సుట్టాలొచ్చారుటండి; అబ్బాయిగార్ని రావొద్దని చెప్పమందండి.’

‘నీతోనే?’

‘అవునండి. దుకాణంకాడ కనపడి చెప్పిందండి?’

‘ఎవరు?’

‘కుర్రదేనండి. ఐనా మీకా పోకిరిదాంతో ఏంటండీ?’

‘నారయ్య దాన్ని అట్లాగనడం బాగుండలేదు నాకు. కళ్ళతో నువ్వునిజంగా చూశావా?’

శ్రీ వేమన గ్రంథాలయం

తీర్థప్రసాదం. (కృష్ణా జిల్లా శ్రీ కృష్ణ మిగిలేది)

‘అయ్య బాబూ, బాగుంటే విపోయిందంటుందీ! వాళ్ళు ఎంతబాగుంటే అంత ముదరప్పపు సన్నాసులాతారండి.’ ‘రమ్మన్న వాడితోటల్లా పోవడం ఆడోళ్ళ వైజం.’

‘నారయ్యా నీకు ఆడాళ్లంటే మంచి అభిప్రాయంలేదు. అందరూ నీభార్యనూదిరే ననుకుంటావు. పొరబాటు నారయ్యా... ఇట్లాంటివి ఎవరిముందూ అనకు.’

‘అందరికాడా అండం నాకేం పనండి. వాళ్ళసంగతి నాకు తెలుసు, ఎట్లా చెయ్యాలో అట్లా చేస్తానండి. మంచులో జబ్బండి - లోపలకిరండి...’
ఇద్దరూ లోపలకి వెళ్లారు.

*

*

*

కిటికీ సంచులోనుంచి సూర్యకిరణం గోడమీదున్న జాబ్ కో కాలెం డర్ మీద పడింది. నిధి శాలువాని మరింత దర్శరగా లాకున్నాడు. ఎదురు గుండా క్యాలెండర్ 1934-సంవత్సరం చూపుతోంది. ఇక రెండురోజుల్లా 1935 జనవరి వొస్తుంది. ఆ క్యాలెండర్ తీసేవాళ్ళు లేరు. దానిమీది బొమ్మ కూడా వికృతంగావుంది. వికృతంగావున్న వొస్తువులు ఎందుకో అంత బాధ కలిగిస్తాయి! గోడమీద వొంకరగా అమర్చబడ్డ ఫోటోలు, పద్ధతిలో పెట్టని కుర్చీలు, బల్బులు, నలిగిపోయిన దుప్పటీ, గొడ్లెంపడని తలుపు, తెనుచుకోని కిటికీ, —యివి నిత్యజీవితంలోని వికృతాల సారాంశం; మానవుడి చీకాకుకి కారణభూతాలు. 1933 నవంబరు 6 తేదీని, పాపిడి తిన్నగా కుదరకపడిన చీకాకు జ్ఞప్తికి వచ్చింది; దువ్వెన విసిరిపారేశాడు; జుట్టంతా రేపేసు కున్నాడు. అద్దాన్ని నేలమీద బోర్లించాడు; మందోబడితే నిలబడదు ఆ అద్దం; వెనకాల ఎత్తుపెట్టాడు, జారిపోయింది; అద్దాన్ని కిందపెట్టి, అతను బల్లమీద పడుకుని దువ్వుకున్నాడు. బుగ్గలు కిందికిజారి, కళ్ళు పెద్దవయి, మొహం వుబ్బినట్లైంది. అతని ప్రతిమని కోమలి అద్దంలో చూసి, వొంకర

మొహం' అంది. అద్దంలా దగాచేసే వొస్తువు భౌతిక ప్రపంచంలో మూకటి లేదు. అందరి మొహాలూ వొంకరగా కనబడతాయి, కాని ఎవరికి వారు అది తెలుసుకోలేరు! వుంకోళ్ళు చెపితే కోపం వొస్తుంది.

చీకాకుచేసే యీ అల్పవికృతాలని సరిదిద్దుకోవాలని ఎవ్వరికీ అనిపించదు. నాగభూషణంగారి వంటింట్లో దేవుడి పటాలని చూసింతర్వాత, నాలుగు రోజులు నిద్రపట్టక జబ్బుచేసినంత పన్నెంది. పుష్పించని మొక్క, ఫలించని ప్రేమ, సిగ్గించని ఆశయం, యద్ధాం కాని కల-యివి ఆశాజ్యోతిని ఆరకుండా చూస్తాయి; తలుపులన్నీ మూస్తే జ్యోతి ఆరకుండా వుండొచ్చు. కాని అది వెలిగించేది, విష్ణుకోని గొడుగు, తాడుతెగిన చీపురుపుల్లల సమూహం, పట్టుచీరలో గోచరంకాని ముల్లు-వీటిని.

'బావగారు - నిన్ననే తెల్లారింది, మరి ముసుగులోంచి బైటపడండి-మీకోసం వో ఆమ్మామొచ్చింది.' అన్నాడు జగన్నాథం. నిధి కంగారుగా కాలువా తోసేసి లేచి కూర్చున్నాడు.

'ఎవరు?'

'ఓ అమ్మాయి - కొండోకవో వా-కానోక స్త్రీ-'

'స్త్రీ!'

'ఎవరి పూర్వులు తోకలేని కోతలో-ఆ యొక్క స్త్రీ What a foolish తోకలులేని కోతులో...' 'ఇంకా లేవలేదు బావా' అంటూ అమృతం గదిలోకి చక్కావొచ్చి, అతన్ని లేవబారి చూసింది. అమృతంకేసి నిధి పరీక్షగా చూశాడు.

రాత్రంతా ఏడ్చిఏడ్చి మొహం వాచినట్లుగా వుంది. కన్నీటితడికి ముంగురులు మొద్దుబారి నుదుర్ని పట్టుకుని నిరుత్సాహంగా నిలబడ్డాయి.

'ఏం బావా, నిద్రపట్టలేక ఏమిటి?'

'హాయిగా పట్టింది - ఆప్రశ్న నిన్నడగా లనుకుంటున్నా?'

'నాకా! నాకెందుకు పట్టదు...?' అని దిగులుగా, కళ్ళలోలేని నవ్వుని

పెదవులమీద చూపించింది.

‘ఏమోలే, — భర్తగారి కోసం...’

‘ఊరుకోబావా, పొద్దున్నే ఏంమ్మాటలవి...వోరే నారయ్యని పళ్ళు తోముపుల్లట్టుకు రమ్మను...’

‘అతకాడితో మనకి సంప్రదింపులు లేవు...’

‘నారయ్యలేడు, పొద్దున్నే నాన్నకి బట్టలు తీసుకుని వెళ్ళాడు’ అన్నాడు నిధి.

‘శుభవార్త చెప్పారు. బావగారు - దూర్వాసుడువెళ్లి పోయింతర్వాత ఆశ్రమంలాగ, నేడు మనగృహం... పుల్లయ్య, తోయము, తువ్వలున్ మనమే తెచ్చెదంగాత ...’ అంటూ చక్కాపాయాడు.

నిధి అరుగుమీదికి వచ్చాడు. ఆ వచ్చిన అమ్మాయి, ఆవూళ్లో ట్రైనింగ్ చదువుతున్న క్రిస్టియన్ పిల్ల, రోజ్. అతని తల్లి అప్పడప్పడు ఏవో ముట్టజెబుతూ ఆదరిస్తూండేది. పరామర్శకోసం వచ్చింది. రోజ్ అతనూ వీధిలోకి నడిచి, వంటెనద్దర నిలబడ్డారు.

‘మా అమ్మ చచ్చిపోయినంత మాత్రాన, నిన్నిక్కడ చూసేవారు ఎవ్వరూ లేరనుకోకు; అప్పడప్పడు వస్తావుండు - ఏవో తోచింది యిస్తూంటాను...’

రోజ్ విచారం ప్రకటిస్తూ మాట్లాడలేదు.

‘ఇప్పడేమన్నా కావాలా.’

‘ఊరికే ఎల్లా పుచ్చుకోనండి? నాకు చిన్నతనం. మీ అమ్మగా రిచ్చే వారంటే అది వేరు...మీరు యిస్తున్నారంటే అందరూ ఏమన్నా అనుకుంటారు.’

‘అందరూ ఏమనుకుంటారో అని భయపడేవాళ్లు, ఎప్పుడూ జీవితంలో సుఖంగా వుండరు. మన ప్రవర్తన మనకి నచ్చాలిగాని వూళ్లోవాళ్ళేమనుకుంటే మన కెందుకు? పోనీ వొక సహాయం చేస్తావా?’

‘ఏమిటండి?’

‘ఈ వూళ్లో కామాక్షి కూతుర్ని ఎరుగుదువా?’

‘కోమల్ని ఎరక్కేమండి!’

‘ఎట్లా ఎరుగుదువు?’

‘అప్పుడప్పుడు మాస్కూల్లో సపోటాచెట్టుకాడి కొస్తుంటుందండి. ఓనాడు మా క్లాస్ మేట్సు అందరూ భలే గోలచేశారు.’

‘ఎందుకు?’

‘ఎవరో ఏవో అన్నారు; అది వెక్కిరించింది. ఇహ చూస్తోండి..’

‘నువ్వు, నీకు తీరుబడిగా వున్నప్పుడు వాళ్లింటికి వెళ్ళి, మెల్లిగా స్నేహం సంపాదించి, దానికి చదువుచెప్పాలి. జీతం నేనిస్తాను. నావిషయం వాళ్ళతో చెప్పకు...’

రోజ్ అర్థమైనట్లు తలపంకించింది.

‘అది చెప్పకో పోతేనండి.’

‘ఎల్లాగో మచ్చిక చేసుకుని, నేర్పాలి...’

రోజ్ వెళ్ళిపోయింది.

కాఫీతాగి నిధి, పిక్నిక్కి కావల్సిన సరంజాం అంతా సద్దుతున్నాడు.

‘నా మిడ్ వై ఫరీ మాన్యుఆల్ ఏది? ఎవరేనా చూశాగా?’

సుశీల కళ్ళజోడుకేస్ కోసం వెదుక్కుంటూ అక్కడికొచ్చింది.

‘పుస్తకం దొరికింది బావా’ అంటూ అమృతం చక్కా వొచ్చింది.

‘ఎక్కడ దొరికింది?’

‘సుశీల పక్కమీద తలగడా కిందుంది.’ అంది అమృతం.

‘నిన్న అందులో బొమ్మలు చూసి డోక్కున్నదానవు, అంత రహస్యంగా చదవవల్సిన అవసరం ఏమొచ్చింది సుశీలా?’ అనడిగాడు నిధి.

‘రాత్రి నిద్రపట్టక ఏవో కాసేపు పేజీలు తిరగేశాను. అంది సుశీల కొంగుతో కళ్ళజోడుని తుడుస్తూ. సుశీల కళ్ళజోడు తీసేస్తే అమాయకు

రాలిలాగా వుంటుంది; కొంచెం లోతుకళ్లు; కుడి కనుబొమ్మలో వెండ్రుకలు అంత సమంగా లేవు; జోడు ఆనే వోట ముక్కుమీద చిన్ని మచ్చవుంది - సుశీల దృష్టి చిన్నతనంలోనే చెడిపోయిందని కళ్ళ డాక్టరు పరీక్షచేసి జోడు తగిలించడం సుశీల అదృష్టమే.

‘ఐతే రాత్రి నీకూ నిద్రపట్టలేదు? వొక్క బావకే ననుకున్నాను.’ అంది అమృతం.

‘వారిద్దరూ నిద్రపట్టకపోయినా, రాతంతా గుసగుసలతో కాలం గడిపారుగా’ అంది సుశీల యీసడింపుతో.

‘గుసగుస లేముంటాయి-ఏవో కష్టంసుఖం చెప్పుకున్నాం...’ అంటూ అమృతం అందుకుంది.

‘ఔను ఇవాళ పిక్నిక్కి ఏవేం జరగాలో అవన్నీ అనుకున్నాం, కాదు అమ్మలూ...’ అన్నాడు నిధి.

‘చూశావా వొక్కరాత్రిలో అమృతం అల్లా అమ్మలైంది...’ అప్రయోగంగా సుశీలమొహం ఏరబారింది; అళ్ళ కానిఅసంతృప్తితో అమె పెదవి కదుల్తోంది.

‘అమ్మలూ అంటే తప్పా? నీకెందుకు? ఆ మాడు ముగ్గు పడ్డతర్వాత నిన్ను సుశీ అంటాడటే పోనీ. అంటూ నుదుటిమీద గీతలు తెచ్చుకుని అమృతం కోపాన్ని ప్రదర్శిస్తోంది.

‘ఏమిటమ్మా, - ఆవిషయం ఎత్తోద్దని ఎన్నిసార్లు చెప్పినా జ్ఞానం లేదే?’

‘అట్లాంటప్పుడు నన్ను అమ్మలూ అంటే నీ కెందుకు అంత దుర్ఘ.’

‘అబ్బో, మా అక్కయ్య పెద్ద పెద్దమాటలే వేస్తోంది.’ మధ్యలో జగన్నాథం మొదలెట్టాడు:

‘నిన్ను అమ్మలూ అంటే నా కెందుకు, అరిటిబొందా అంటే నా కెందుకు - ఏవో తమాషా కన్నాను...’

‘హామ్ హామ్ - భలే రైమ్...సుశీల యిక తెలుగు మేష్టరిణీగా వుంటున్నాను.’

‘పోనీ నేను అరిటిబొందనే - నీలా నాజూకుగా అరిటాకుని కానులే -’

‘అరిటాకు! What a foolish!...’

‘ఊరుకో జగ్గు...’

‘అదే వొద్దన్నది. అరిటాకులు, అరిటిబొందలు వున్నాయి - ఏతే మైనెస్ మీసాల బావగారు అరిటిపండు కాబోలు; కొట్టో!’

‘తప్పురా...’

ఇంతలో నరసమ్మగారు చక్కావొచ్చింది.

‘ఏమర్రా, - ఎక్కడికో వెడతామన్నార. నీళ్ళుపోసుకుని, మరి దబ్బుని తెమలండ్రా’

‘నేను రాను - మీరెళ్లండి, అని సుశీల తన గదిలోకెళ్ళి, తలుపులు చప్పుడయ్యే టట్లు మూసింది.

‘తన కెందుకు బావా, అంత కోపం?’

‘ఏమో!’

‘బావగారూ, సత్యభామాదేవి అలకతీర్చండి ‘మరి...మనకి కావల్సిన వొస్తువులు ఏమిటో చెప్పండి - జాబితా వేస్తాను.’ అని కాగితం తీసుకుని జగన్నాథం జాబితా వెయ్యడం ప్రారంభించాడు.

నిధి పక్క గదిలోకి సుశీలని వెదుక్కుంటూ నడిచాడు.

‘ఎందుకు రావు సుశీలా? నిన్నల్లా వెడదామని ఎంతో సరదా పడ్డావు.’ సుశీల లేచి గోడవెంపుకి మొఖం తిప్పుకుంది.

‘ఇటు చూడు సుశీలా’ అంటూ దగ్గరగా వెళ్ళి కళ్ళుగ్లాకి చూశాడు.

‘నా వొంట్లో బాగాలేను.’

‘నేను డాక్టర్ని. ఎక్స్మిన్ చేసి మందిస్తాగా అని చెయ్యి తీసుకుని నాడి పరీక్ష చేశాడు.

‘ఏమీలేందేనే - దొంగా-’ అని జగన్నాథం ధోరణిలో అన్నాడు. నవ్వుతో కదుల్తున్న పెదవుల్ని బిగించింది కాని కన్నీటితో కళ్ళజోడు అద్దం మసకైంది. అతను తీసి తుడిచి మళ్ళా చేతి కిచ్చాడు.

‘ఏదో గుండెల్లో ఆయాసంగా వుంది.’ అని మంచం బద్దీమీద కూర్చుంది. ఏడ్చు సుశీల ఆభరణం కాదు, కోపం చూసినప్పుడే కొంచెం బాగుంటుందనుకున్నాడు.

‘వైతోస్కోప్ తీసుకురానా?’

‘వొద్దు. మీ రళ్ళండి-నువ్వు, మీ అమ్మలూ, మీ కోమలీ... నేను రాను.’

‘నీకోపం నామీదా? వాళ్ళమీదా? మధ్యలో కోమలెందుకు?’

‘అమృతం చూస్తానంటేకూడా తీసుకోస్తా నన్నావుటగా...’

‘నీ కవరు చెప్పారు? ఐనా, నువ్వుమాత్రం మాదానవు కావా ఏమిటి- ఎందుగీ తేడాలు?’

‘అమ్మలూస్తే నేను రాను. నన్ను దొంగంది-పుస్తకం నేను దొంగి తించానా - తనే దొంగ. తనకే కావాలి వూళ్ళో విషయాలు, నీ విషయాలు’ దండకంలా చదవబోయింది.

‘నా విషయా లేమున్నాయి సుశీలా? నీవన్నీ అనవసరమైన అనుమానాలు. అమృతం ఏదో తమాషాకి అల్లా అంటూంటుంది. చదువుకున్న దానివి. నువ్వు ప్రతిదానికి యిదవుతే ఎల్లా చెప్పు.’

‘దాన్ని నా పెళ్ళిజోలి ఎత్తోద్దని చెప్పు.’

‘ఓస్. ఇంతేకదా...లే. మరి...నీ కొత్త జాజ్జీట్ చీర సింగారించుకుని, చైనీస్ డాల్ మాదిరిగా...’

‘అదుగో నన్ను డాల్ అంటున్నావూ...’ అని గారాం చెయ్యిపోగా ‘స్నానం కరిష్యే’ అంటూ జగన్నాథం గదిలో కొచ్చాడు.

‘చూళ్లేదు-ఇక్కడ మనుష్యద్వయం వున్నారు. ఇవాళ మనం ఏగదిలో

కళ్ళినా, మనుష్యద్వయం మంత్రాంగం చెయ్యడమే చూస్తున్నాం. ఆ నారిగాడి మొఖం చూశాను కాబోలు. ఆగదిలో అక్కయ్య నరసమ్మ, ఎక్స్ క్యూజ్ మి, నరసమ్మగారూ, యిక్కడ యీ....'

'లే మరి... అమృతం నిన్నేమి అనకుండా చేసే పూచీ నాది.' అన్నాడు నిధి.

'మనం స్నానంచేశాం, యీ వెంట్రుకా రాజములకు యింత నూనె కోసం యిల్లా తిరుగుతున్నాం కాని, మనీయ యత్నంబులు విఫలంబయ్యే... సుశీలాదేవీగారూ మీ హేరాయిల్ యిప్పిస్తారూ - లేనిపక్షాన, డాక్టర్ జీ యింత ఫిన్లైల్ యిప్పించండి...' అంటూ జగన్నాథం మంచంకింద దూరి పరకాయించడం మొదలెట్టాడు.

'లే మరి-చూడు. జగన్నాథం స్నానంకూడా చేసేశాడు' అన్నాడు నిధి, సుశీలని సమదాయిస్తూ.

మంచం కిందనుంచి జగన్నాథం 'మిమ్మల్ని మీరు సరిచేసుకోండి- నాథ్ అనాలి-జగన్నాథం కానందోయ్' మహాప్రభూ. మీ రల్లా పిలవక పోతే, పిక్నిక్ కి సేనూ రానూ. రాకపోవడంలో సుశీలకు తీసిపొయ్యేవాళ్ళు ఎవళ్ళూ లేరు...' అన్నాడు.

'ఎక్స్ క్యూజ్ మి నాథ్ -ఎతే తమరు మంచంకింద పరిశోధిస్తున్న దేమిటో తెలిసికోవొచ్చా?' అన్నాడు నిధి వేళాకోళంగా.

'నిరభ్యంతరంగా - What a foolish! మూతా, మూతీ లేని కొబ్బరి నూనె సీసా తాలూకు మిగిలిన భాగం...' సుశీల కొంగుతో కళ్ళుతుడుచు కుని నవ్వుకుంటూ స్నానాని కెళ్ళింది.

దయానిధి స్నానంచేసి, రాయవల్సిన రెండుత్తరాలు రాసి, టపా తీసుకున్నాడు. 'రిమాటిక్ సీనూ' దగ్గరనుంచి మరో వుత్తరం వచ్చింది. అతను పెండ్లి సంబంధం చూడడానికి వెళ్ళే అవసరం లేదనీ, అంచేత అక్కడికి రాలేక పోయాననీ, మళ్లా ఏదో అవాంతరం వచ్చి, రావల్సిన అవ

సరం వస్తే, టెల్లిగ్రామం పంపుతానని వ్రాశాడు. టైమ్ అప్పటికి పదిగంటలైంది కాని పక్కగదిలో గోడ గడియారం ఏడుగంటలు కొట్టి నిల్చిపోయింది. దాని కథ కనుక్కుందామని పక్క గదిలోకి నడిచాడు. గదిలో మంచం మీద, 'మూడు' అంకిలా ముడుచుకుని అమృతం పడుకుంది. అది నిద్రపోడానికి సిద్ధంచేసుకున్న పక్కకాదు; దుప్పటీ అంతా రాత్రి నిద్రకి నలిగిన స్థితిలోనే వుంది. ఒకదిండు తలాబుదిక్కునా, రెండోది కాళ్ళవైపునా వుంది. అమృతం తల దిండుమీద లేదు. ఆమెలో ఏమో మార్పు జరిగిందనడానికి అదే నిదర్శనం.

'అమృతం, గడియారం ఎన్నిగంటలు కొట్టిందో విన్నావా?' సమాధానం లేదు.

'అమృతం, అట్లా పడుకున్నావే?'

'ఏమీలేదు బావా' అని అవతలికి తిరిగి పడుకుంది.

'గడియారం విన్నావా?'

'లేదు.'

మనస్సులో జరిగిన మార్పులు శరీరంలో బహిష్కృతం కాకుండా చేసుకోలేరు స్త్రీలు. కొందరి స్త్రీలకది అలంకారం; మరికొందరికి ఆయుధం. బాధపడటం వాళ్ళకి సంతృప్తినివ్వదు; ఆదృశ్యాన్ని యితరులుచూసి సానుభూతి ప్రకటిస్తేనే ఆ బాధ తీరుతుంది. ఆ యితరులు మళ్లా స్త్రీలు కాకూడదు. కొంత బాధ అట్లావోదాచ్చే దగ్గర మొగాళ్ళు లేకపోవటంవల్ల కష్టంతుంది. బహిష్కృతమైన వుద్రేకంయొక్క అంరర్యం తొందర్లో అవగాహనకాదు యితరులకి. అది కోపమో, దుఃఖమో, విరహమో - వారే నిర్ణయించుకోలేరు. అదే, దౌర్బల్యం, అబలత్వం అనబడుతోంది.

'అట్లా పడుకున్నావేం, అమృతం లేచి స్నానం చెయ్యవూ? మనకి వేళవుతోంది...' అంటూ ఆమె ఎదురుగా ట్రంకుపెట్టి లాక్కుని కూర్చున్నాడు.

డ 'ఏమీలేదు - పూరికేనేబావా.' లేచి, కష్టములుచూచుచు, చేతులు మెడవెనక బిగించి వయ్యారంగా ఆవులించి 'నిద్రొస్తోంది' అనుకుని, మళ్ళా పడుకునే వుద్దేశంతో శరీరాన్ని మోచేతిమీద ఆనించింది. నవ్వునీడ ముఖం గా కళ్ళలోనే కరిగి కాటుకచుట్టూ జారింది.

'ఎందుకట్లా వున్నావు అమృతం, మీ ఆయన జ్ఞాపకం వచ్చాడా?'

'ఏంమాటలు బావా... నేనేం చిన్నపిల్లనా ఏమిటి?'

'లేకపోతే మనమల్ని మోసిన ముసలి పండువా?' నిష్ఠవంగానవ్వి, చీర మడమల మీదికి లాక్కుంది. కాలి బొటనవ్రేలి పక్కన్రేలు, బొటన వ్రేలికంటే పొడుగ్గా వుండటం చూశాడు. అప్రయత్నంగా తన పాదంకేసి చూసుకున్నాడు.

'పాదాలు చూసుకుంటున్నా వెండుకు బావా?'

'నేడదాన్నయితే నీలా పట్టాలు పెట్టుకుంటున్నావా, అని'

అన్నాడు.

'పట్టాలు బాగుండలేవా? తీసేస్తాలే; మావారికీ యికంటే నిరాకే.'

'లేదు లేదు, - నీ పాదాలకి చాలా బాగున్నాయనుకుంటున్నా.'

'ఏం ఆక్షేపిస్తావులే...'

'కాదు, కాదు. నిజంగానే అంటున్నా.'

'దొంగమాటలు నీవి.'

కొంచెంసేపు ఎవ్వరూ మాట్లాడలేదు.

"చాలా పొద్దుపోయింది, - మనం వెళ్ళొస్తా - దబ్బిన లేచు. నీలా వాళ్ళు సిద్ధం అయ్యారప్పుడే."

"నేను రాను, - మీరెళ్ళండి బావా."

"ఎందుకురావు? నిన్న నెంతో సురదాపడ్డావు."

"ఎట్లాగోవుంది. నేనెందుకు? సుఖీలావాళ్ళు వున్నారగా. నేను రావడం సుఖీలకి ఇష్టంలేదు."

“అదంతా సరిచేశేశాగా. ఇప్పుడు నువ్వు రాకపోతే తనూరానంటుంది”

అన్నాడు.

“అబ్బో, యీ మాటలకేంటే - అంతా నాటకం.”

“కాదు - కావాలంటే జగన్నాథాన్ని అడుగు” అని కాసేపాగి అన్నాడు - “ఇంతకీ రాత్రివెళ్ళేలేదు.” అర్థంకానట్లు కళ్ళు పెద్దవిచేసింది ఆమృతం; లేచి కూర్చుంది.

“ఏం?”

“వెళ్ళలేదు. అంతే.” “సలు కారణం చెప్పడానికి యిష్టంలేక అబద్ధం ఆడినందుకు అతనేమీ నొచ్చుకోలేదు.

‘రాత్రంతా నిద్రపట్టలేను నాకు. నువ్వు బోపలికి రావడం, వీపం త్వడం, హెచ్చడం, పడుకోడం - అన్నీ గదిలోంచి కనిపెడుతూనే వున్నా’ అంది.

‘మీ ఆయనకోసం బెం!’ అన్నాడు.

‘ఛీ - ఏంమ్మాటలు. రాత్రి నీతో మళ్ళా డేటప్పడు మా వార్ని గురించి నీతో అట్లా ఎందుకు చెప్పానా అని దిగులేసింది.’

‘ఓస్ - యిదా—నేనేమీ అనుకోలేదులే. మీ ఆయన ఎట్లాంటి వాడైందో నాకుమాత్రం తెలీదు? నువ్వేం బాధపడనక్కరలేదు.’

‘ఆయన చాలా మంచివాడు.’ అంది.

మంచివాడంటే ఎవరో నీకూ నాకూ తెలుసు. దానికి దిగులేందుకు? కాని పదిమంది మొగుళ్ళి మెచ్చుగుంటే, పెళ్ళానికి మొగుడు చెడ్డవాడు, పదిమందీ మొగుళ్ళి తిడితే, పెళ్ళానికి మొగుడు మంచివాడు-అనుకున్నాడు.

‘ఆయన విషయం ఎవళ్ళతోనూ చెప్పకూడదు అనుకునేదాన్ని. ఏమిటో నిన్ను చూస్తే చెప్పాలనిపించింది’ అంది తనేవో అపచారం చేసినట్టూ, దాన్ని సమర్థంచుకుంటున్నట్టూ.

‘నువ్వు చెప్పినా, నాకేమీ అంత ఫోరాలుగా కనిపించడంలేదు’

ఆ వాక్యం తాత్పర్యం అమృతానికి బోధపడలేదు. తన సౌందర్యాన్ని భక్తి అనుభవించే సంస్కారం కలవాడు కాడని అనుకోడంకోసం, భక్తుడై అసంతృప్తికంటే, తన సౌందర్యంపై ఆమెకున్న ప్రేమని ఋజువుచేస్తుందని అమృతం వొప్పుకోలేదు. తనని అర్థం చేసుకోడం అంటే, తన అంశాన్ని అనుభవించినట్లు తెలియపర్చడం. ఈ పని ఎవరు చెయ్యగలుగుతారు? 'నేనేం బావుండను, నేను కోతిని-పోనీ లే-' అని స్త్రీ అన్నదంటే, ఇతర విషయాలకంటే తన చక్కదనం గురించి ఆలోచించుకోడంకోసం ఎక్కువకాలం వృధా చేస్తోందన్న మాటే! నిజంగా బాగుండమని తెలుసుకున్న వాళ్లకూడ యిట్లా వృధా చెయ్యడం మానరు అదేం భర్మమో!

అమృతం చిక్కుపడిన సదనీ సరసిసుకుంటూ లేచింది.

'నే నింట్లోవుంటా - మీరంతా వెళ్ళిరండి - నగసమ్మ పిల్లి వొక్కతే వుంటుంది పాపం' అంది.

'అసలిదంతా మీకోసమేగా ఏర్పాటుచేసింది. అంత యిష్టంలేకపోవే అందరం మానేద్దాం, పోనీ' అని నిధి లేచాడు.

'కోపం వొచ్చిందా బావా - వుండు యిష్టమే వస్తాను.' అంటూ దూరంగా వెళ్ళింది. అమృత్యు యిష్టటికి తెలియించుకొని నిధి హాల్లోకి నడిచాడు. జగన్నాథం హాల్లో కువాకింద కర్రతో ఏవో పొడుస్తున్నాడు...

'మొన్న తాళ్ళు కనబడ్డాయికాని జోడు కనబడలేదు - యివా శేమో జోళ్ళున్నాయికాని తాడు కనబడలేదు.' అని స్వగతం మొదలెట్టాడు. దొడ్లోంచి సరసమ్మగారు, పక్కదొడ్లో నాగుమనిని స్టాన్ పొడిచే పిచ్చుకావా లంకోంది. దమానిధి యీగోగా కుప్పూద నిలబడి గోడ గడియారాన్ని గంటలు కొట్టిస్తున్నాడు. ఇంతవరకూ కొన్ని నిబంధనలకు కట్టుబడిన ఆ గడియారం, పూర్ణస్వరాశ్యాన్ని, యిష్టమొచ్చినట్లు గంటలు మోగిస్తూ ప్రకటించుకుంటోంది. తరతరాలుగా దాస్యానికి అలవాటుపడి తరుగుబాటు జీతకాని ప్రజలమాదిరి, ఏళ్ళకొలిది పనిచేస్తున్న గడియారం 'కీ' లేకుండానే

తిరుగుతూ వుంటుంది. అద్దం తలుపుతీసి అందులోంచి సిగరెట్టు పెట్టి అట్ట లతో చేసిన పర్సుని బైటకి లాగాడు నిధి. గడియారం మూలుగు విని జగ న్నాథం లోపలికి చక్కావొచ్చాడు.

‘వీమంకోయ్, - దాని నోలికి పోకండి. అందులో మనతాలూకు ఖబానా వుంది’ అని ఆపర్సుని లాక్కునాడు.

గడియారాన్ని బాగుచెయ్యటం, చేతకాక, నిధి ఆ యత్నంమాని, కుర్చీదిగి మళ్ళాహాట్లోకి రాబోయాడు. అమృతం దూరంగా మూల నిలబడి వుంది.

‘వీమిటి యింకా యిక్కడే వున్నావు - స్నానానికి వెళ్ళావను కున్నాను.’ ఇంకా మూలగా నడిచి, జడని ముందుగా వేసుకుని పమిట నిండుగా కప్పకుంది.

‘నేను రావడానికి వీల్లేదుగా’ అని తలకాయ కిందికివొంచి, అతని కేసి చూసింది.

‘ఏం?’

‘పో—’ నవ్వుకోసం పెదవులు మెదిలాయి, కళ్ళల్లోని నల్లటి ఆకల్ని, పళ్ళల్లో తెల్లటి సిగ్గుదాచలేక పోయింది.

అతనికి అర్థమైంది. చూస్తుండగా ఎదిగిపోతున్నట్లు కనిపించే అమృ తాన్ని చూస్తే అతనికి భయంవేసింది. అమృతం ప్రకృతిలో విష్యమైపోయింది. తన వునికితో వాతావరణంపై వొట్టిడి కలిగించింది ఆమె - అప్రయత్నంగా ఆమెని తాకాలనిపించింది. వీపని బహిష్కరించబడుతుందో ఆపనే చెయ్యా లని మనిషెంతో వుబలాటపడు తుంటాడు. అనుభవానికి ఆ సహ్యమైనహద్దులు లేవు. రహస్యంయొక్క పరిమితి తగ్గిన కొద్దీ. అనుభవంలోని విలువ సన్న గిల్లుతూ వుంటుంది.

‘దూరం, దూరం—’

‘ఇది అర్థంలేని ఆచారం - ఈ వొక్కసారి దీన్ని చూసేయ్యాలి...

‘అమ్మయ్యా!’ అని కళ్లు పెద్దవి చేసుకుని, గుండెలమీద చెయ్యి వేసుకుంది.

‘నిజంగా ఆలోచించు - ఇందులో అర్థంవుందా? అందరూ యిల్లా చేస్తున్నాడు కాబట్టి కొందరు చెయ్యకపోతే తప్పుగా ఎంచబడుతోంది కాని, చెయ్యకపోడం తప్పు కాదు. ఈ సమయంలో విశ్రాంతి కావాలి. ఇల్లా పెట్టకపోతే విశ్రాంతి పొందలేదేమోనని భయపడి, ఈ ఆచారం పెట్టారు కాని...’

‘అయ్య బాబో-ఎవరికేనా తెలిస్తే యింకేమన్నా వుందా...!’

‘ఉస్ - కేక రెయ్యకు...ఎవ్వరికీ చెప్పొద్దు, మామూలుగా వుండు లే, స్నానాని కన్న...’

‘తప్పు బావా-అమ్మా నాకు భయం. రేపు మీ ఆవిడచేత యివన్నీ చేయిద్దువు కాని లే...’

‘అమృతం-చూడు-నామాటంటే నీకు గౌరవం వుందా?’

‘ఉందనుకో...’

‘నేను తప్పు విషయం చెప్పగలనని నువ్వు వ్రాహ్మణులవా...? ఏదేశంలో, ఏస్త్రీ యిల్లా చెయ్యదు; వొక్క మనదేశంలో, కొన్ని కులాలలో మాత్రం వుంది. నిజంగా దీనివల్ల ఎంతో నష్టం, చిక్కువుంది...’

అని *periodic cycle, menopause elimatoie* ను గురించి లెక్క రివ్వాలనుకున్నాడు గాని, దానికి సరైన మాటలు దొరకలేదు - పైగా అమృతంతో ఎక్స్ట్రా చెప్పాలో మొదటే అర్థంకాదు; స్త్రీతో మాట్లాడేటప్పుడు కావల్సిన మానసికబలం అతనికింకా రాలేదు; సిగ్గుపడ్డాడు; తడ పడ్డాడు; పెద్దనేరం చేసినవాడల్లా కుంగిపోయాడు. వాళ్ళు ఏమనుకుంటున్నారో, వాళ్ళకి తెలుసు - భావలేకుండా, మనుషులు వొకరిని వొకరు అర్థం చేసుకునే నిశ్శబ్దాలలో అది వొకటి, ఆ విచిత్రమైన అనుభవం, అతన్ని అమృతానికి బాగా దగ్గరగా తీసికెళ్ళింది. పంచేంద్రియాలూ, ప్రకృతి ఓలు

పుకి మారుమోగిన మూగ అనుభవం.

నిధి, చాపచుట్టి మూలకి గెంటాడు. జగన్నాథం, పొడుగుచేతుల చొక్కాకి కఫ్ లింక్స్ వెదుక్కుంటూ చక్కా వొచ్చాడు. ఊడిపోయిన రెండింటినీ దారంతో కట్టి అక్కయ్యని కఫ్స్ దూర్చమన్నాడు. అమృతం దూరంగా వెళ్లబోయింది. దయానిధి ముక్కుమీద వేలేసుకుని వొడ్లని సంస్థ చేశాడు. నరసమ్మగారు, సుశీలా కూడా చక్కా వొచ్చారు. అందరూ వీకమైపోయారు. మనుషులే ప్రకృతిని మైల చేశారు.

భోజనాలు చేశారందరూ. వీధులో రెండు వొంట్లెద్దలకు సిద్ధంగా వున్నాయి. సుశీల బాట్లెట్ చీర కుచ్చిళ్లు కుదరక అమృతాన్ని స్వయం టోంది. అమృతం ఖద్దరు ఎర్రపువ్వుల చీర పమిటంచు బాగుండలేదని నర సమ్మగారిలో ఫిర్యాదు చేస్తోంది.

“ఎట్లావుంది బావా యీచీర?”

అది అద్దంలేని ప్రశ్నని అతనికి తెలుసు.

“ఈ చీరలో నే నెట్లా వున్నాను - అని అంతేనా!”

“పోనిలే చెప్పకపోతే - ” అని అద్దంలో గుండ్రంగా తిరిగి చూసు కుంది. పమిట చేతులో పట్టుకుని వెన్నుచూసుకుంది. రవికళీ, చీరకీ మధ్య చర్మం కనిపిస్తోంది. “నిగుతమ్మా జాకెట్టు-యిప్పేస్తా” అంటూ స్వగతం చెప్పి మళ్లా గదిలో కట్టింది.

జగన్నాథం, ఎడంకాలి జోడు పట్టక, పడుతూ, లేస్తూ గుమ్మంమీద కసరత్తు సాగించాడు. నాగుమణిని గుమ్మందగ్గర అటకాయించి జోడు వ్యవహారం చూడమన్నాడు! “హీయ్ హీయ్” అన్నాడు గాలిపీలుస్తూ. నాగుమణి వాడిన నైట్ కీస్ పరిమళం హాలంతా వ్యాపించింది. జగన్నాథం నాగుమణి బుజంమీద చెయ్యివేసి, ఎడంకాలి మడవని గుమ్మానికి తన్ని, మొత్తానికి జోడుని కాలుకి తగుల్చుకున్నాడు. నాగుమణి తెల్లసిల్లు జాకెట్టు మీద గుమ్మానికి కొత్తగా రాసిన పసుపు తాలూకు మూడువేళ్లు గుర్తుపడింది.

“క్షమించండి - కాలవలో స్నానంచేస్తే, అదంతా పోతుందిలేండి” అన్నాడు జగన్నాథం.

“మంచి పిల్లాడివే” అని సణుక్కుంటూ నా గుమడి వాళ్ళింటికి వెళ్ళి పోయింది.

సుకీల జార్జెట్ వొంటిమీద నిలబడటంలేదని తీర్మానించుకుని, అది మార్చి సేలం పట్టుచీర కట్టుకుని అద్దం ముందు చూసుకుంటోంది.

“చీర సొంతమేనా?” అన్నాడు జగన్నాథం కుర్చీమీద నిలబడి బోల్లని అద్దంలో చూసుకుంటూ.

“ఒక్కటేస్తాను” అని కొట్టిబోతూ యిద్దరూ హాల్లో పరుగులు మొదలెట్టారు. గుమ్మంమీద నా గుమడితో డిక్కోని ఆమెని గుమ్మారికి చేరేసి ‘క్షమించమన్నాడు.’ పసుపు మరకలు చీర కొంగుమీద పడ్డాయి. “నీ, పాద్మన్నే ఎవరి మొహం చూశానో” అనుకుంటూ మళ్ళీ యింటికి వెళ్ళింది.

దయానిధి గోచీపోసి పంచి కట్టుకుని లాల్సీ, నైన కండువా వేసు గుని బండిద్దగికి హాజరయ్యాడు. జగన్నాథం హుమార్ గా ‘మీరజాలగలదా సత్యాపతి’ పాడుతూ పచ్చాల్లు చేస్తున్నాడు. చిన్ని బోర్డర్ మందారం రంగుచీర, పెదల్పంచు రవికా వేసుకుని అమృతం సిద్ధమైంది. జడ మెలి తిప్పి ‘బర్మా’ ముడిగా మెడమీద అమర్చుకుని మందారాలని దోపు కుంటోంది.

“సార్వేషన్ ఆర్మీవేషం!” అన్నాడు జగన్నాథం.

“నోర్ మువ్వె.”

“మూకాం.”

దయానిధి నవ్వుతున్నాడు.

“ఏం బావా, బాగాలేదా? పోనీలే. ఏం చెయ్యను, ఇంతకంటే మంచి చీరలు నా కెక్కడనుంచివస్తాయి?” అంది.

“చాలా బాగుంది. రంగుచీరల సెలక్షన్ లో నువ్వు చిత్రకారుణివి” అన్నాడు.

“ఏం ఆక్షేపిస్తావులే.”

ఇంతలో నరసమ్మగారు “యింకా బయలుదేర రేమర్రా” అంటూ బైటకి వచ్చింది. మొసలి చర్మం కాండల్స్ తొడుక్కుని గుళీలకూడా వచ్చింది.

‘వాదులాడగలడా నాతో యిక - ఎక్కండి, ఎక్కండి’ అని జగన్నాథం “రుగుమీదవాళ్లని ఆహ్వానిస్తున్నాడు. వీధులో గేదిమీదనుంచి దిగి పాలేళ్లకుర్రాడు, కర్రమీద మెడ ఆనించి యీదృశ్యాన్ని చూస్తూ నిలబడ్డాడు.

“ఇవారే జగన్నాథం తెగ యెగిరి పోతున్నాడు-నారయ్య లేడు కాబట్టి? -” అంటూ నరసమ్మగారు నవ్వుడం మొదలెట్టింది.

“అ రోజులు వెళ్లిపోయినా యంకోయ్! నారయ్యే మవీయకోపాగ్నికి తట్టుకోలేక వెళ్లిపోయాడని గమనింప ప్రార్థన” అన్నాడు జగన్నాథం.

కళాసి “బికారి” కొంత సామాను బండిలోకి జేరేశాడు.

“నీవోళ్లేవి అమృతం?” అని “డిగాడు నిధి.

“మాకు జీర్ణైందుకు?”

“మాకు” అని నన్నుమాడా కలపకు: నాకున్నాయి. ఇవాళే బొగ్గు పొడి కొల్పరినూని కలిపి పాలిష్ కూడా వేసుకున్నాను” అన్నాడు జగన్నాథం. నాగుమణి కొత్తచీర ధరించి బండిలో ఎక్కింది. బండి వెనక్కి ముందుకీ కదిలి పదిగజాలు ముందుకి నడిచింది.

“నేను నాగుమణి, వో బండిలో” అంది అమృతం.

“What a foolish జగ్గు! నేనూ బావగారు, వో బండిలో, మిగత అందరూ, వో బండిలో.” అన్నాడు జగన్నాథం.

“మీరందరూ ఎల్లాగో అల్లా రండి-నేను నడుస్తాను.” అన్నాడు నిధి.

“ఐతే మనమూ నడుస్తాం.” అని పూర్తిచేశాడు జగన్నాథం.

పాలేళ్ళ కుగ్రాడి నల్లమొగ్గలలోంచి తెల్లటిపల్ల కనిపిస్తున్నాయి. కొంత గింజుకోటాలు, తోసుకోటాలు దిగడాలు, ఎక్కడాలు, కాడి పూడ్డం అందరూ దిగడం, అందరూ ఎక్కడం-అన్న జరిగాయి. అప్పటి నాగుమణి, నిధి, జగన్నాథం వో బండిలో, మిగతా యిద్దరూ, 'బకారీ' మరో బండిలో ఎక్కారు. బళ్ళు కదిలాయి. సందు ముఖపు తిరిగింది. అది ఈస్టిండియా కంపెనీ కాలంగో పరిచినకోళ్ళు; ఆనాడది రాజబాట. జగన్నాథం జోళ్ళకాళ్ళకి పట్టువొరక్క అటూయిటూ ఎగిరిపడుతున్నాడు. నాగుమణి ముందుకుపడి నిధి మోకార్చి గట్టిగా పట్టుకుంది. పొదిరింగి. బండి ముందు బరువన్నారు. జగన్నాథం వెనక్కి పోకాడు. మళ్ళీ గొయ్యి. నాగుమణి నిధి బుజాన్ని పట్టుకుంది, చేతులు తొలిగించాడు. మళ్ళీ పెద్ద గాడు. నిధి చెయ్యని బిగించి పట్టుకుంది. తోసేశాడు. అతని కళ్ళలోవుంది. దిగి నడుద్దామనుకున్నాడు. నాగుమణి నవ్వుతోంది.

'నీలుతేబోతుంటే నీతోడే వాలమ్మ, నన్నెనకఎవరోను తన్ని నట్లుంటాడే...' అని జగన్నాథం 'ఎంకిసాట' మొదలెట్టాడు.

నాగుమణి అతన్ని పడేపడే తాకటం, నిధికి తప్పుగాతోచినా, బాధ కలిగించినట్లు; వొప్పకోలేక పోతున్నాడు. అవో అల్పమైన, తాత్కాలిక అనుభవం. ప్రేమికుల నిరంతర మాత్రలో, లక్ష్యం చేరుకునేముందు, మౌనాన్ని చూపే మైలురాళ్ళు యీ అనుభవాలు. ఆ చేట్టలకి ఏమో అర్థంలేదు; ఎవ్వరూ యిట్లా చెయ్యాలో అనుకోరు; పరిస్థతులనుబట్టి యాత్రీకులు సర్దులయి కున్న మజీలీలు. ఎప్పుడూ ఎవన్నో వొకన్ని ప్రేమిస్తూ వుండడం చూపుడే నైజం. ఈ చేట్టలన్నీ ప్రేమరాజ్యంగా సామంత రాజులు, అప్పడప్పుడు, అవకాశాలనిబట్టి సామంత రాజులు, కేంద్ర ప్రభుత్వంపై తరుగుబాటు సల్పడం జరుగుతూ వుంటుంది. చివరికి వారిపై తమి తప్పదు; అప్పుడు రాజు వారిని దండించకూడదు. వారు లేందే తన రాజ్యమేలేదు!

అతను చెయ్యాకాలూ దూరంగా లాక్కున్నాడు. ఇంతలో కాలు

మళ్ళీ ఆమెకేసి ఎట్లా జరిగిందో! ఏకాంతంగావున్న తన చేతిమీదికి నాగు మణి వెయ్యి ఎట్లావచ్చింది? ఇద్దరూ అది గమనించడం, గమనించనట్లు ఏవో కేవలం బండికుదుపుకే అట్లా జరిగినట్లు నటించడం-జరుగుతునేవుంది. అతని చెయ్యిని గట్టిగా అదివింది. చెయ్యిమార్చి, అరిచేతిని వైకితీశాడు. ఎక్కడో అడుగు దూరంలోవున్న ఆమె కుడిచెయ్యి, ఆ చేతిమీద ఆని, వేళ్ళువేళ్ళు కలపి విగించేసింది. సామంత రాజుల తిరుగుబాటు, సన్నటి పొడుగాటి, గట్టి వేళ్ళు!

లాకుదగ్గరికి బళ్ళు చేరుకున్నాయి.

రెండు టాపులేని డింగ్లనీ, మధ్యతాడుకట్టి వొకటిచేశారు. చుక్కానికి గురవడు సిద్ధమయ్యాడు. ముందు పడవలో, డేరాకోసం తెచ్చిన పెద్ద దుప్పట్లు, రెండు కంబళ్ళు, టీ సామాను పెట్టి, కారంబోర్డు, వుంచి జగన్నాధాన్ని కూర్చోమన్నాడు. అమృతం కూడా అంచులోనే కూర్చుంటానంది. సులీలా, నాగుమణి వెనకాల దాంట్లో ఎక్కారు.

పై లెవెల్ కాలవ వడిలేకుండా గట్లన్నినిండుగా అదుముకుంటూ ఎక్కిపో, వాలో, తెలికుండా పాకిపోతోంది. రెండు పక్కలా చెట్లకొమ్మల్ని నీళ్ళల్లోకి చాచుతూ ఆహ్వానంకోసం హాజరైన స్కాట్ల సిబ్బందీలా పొడుగుతూ వుంటానే వున్నాయి. నల్లటి నీడల్ని పరిచేందుకు తగిన తీక్షణతేని తాకాలపు సూర్యుడు నీళ్ళల్లో వజ్రంలా మెరుస్తున్నాడు. దిక్కులేనిగాలి, నీళ్ళని ఉత్తర దక్షిణాలకి గెంటుతోంది. ఎగిరిపడుతూ మొహాన్ని మూసేస్తున్న పమిటని అమృతం తలమీద గుండ్రంగా ముసుగేసుకుని, కొంగుని బిబ్బిమీద రెవిక అంచులో వోపుకుంది. ఎగిరిపోతున్న నాగుమణి కొంగుని సులీల తన పళ్ళతో బిగించి పట్టుకుంది. జగన్నాధం క్రాపింగు పాపిడి ఎప్పడో చెంగిపోయి వెండుకలు వైకి నిలబడ్డాయి. లక్కయ్యని దువ్వెన తియ్యమన్నాడు. కసురుకుంది. ఊరుకుని కాసిన నీళ్ళతో జుట్టుని తడుపుకుని పట్టిక న్నాడు. దయానిధి నీళ్ళ నీడల్ని నీళ్ళలో చూస్తూ గట్టిన నడుస్తున్నాడు.

ముందు పడవకి తాడుకట్టి 'బికారి' గట్టున లాగుతూ నడుస్తున్నాడు. మళ్ళుపు తిరగగానే ఫర్లాంగు రాయిద్వార బికారి అగిపోయాడు. గోచి పెట్టుకుని, ఎర్రగుడ్డ పాగాచుట్టుకుని నల్లకుర్రాడు కొబ్బరిచెట్టు మొగ్గలో వుండి, కాయలు దింపుతున్నాడు. కింద మనోవ్యక్తి నడుంకి తువ్వలుచుట్టి, కొబ్బరికాయలు కొడుతున్నాడు. రెండోచెట్టు వెనకాల బండమీద కోమలి కూర్చుని గుంజు తింటోంది.

బికారి చెట్టుమీదినుంచి కుర్రాణ్ణి దిగమని అజ్ఞాపించడం, కొంచెం వెనక నడుస్తున్న దయానిధి విన్నాడు.

'ఏమయ్యా పెద్దమనిషీ, కుర్రోడికి, వాడికి బుద్ధి చెప్పడం పోగు నువ్వీదేంపనయ్యా—జుల్మానా తెలుసా? సర్కారు చెట్లు యివి.' అని బికారి నడుంతువ్వలు వ్యక్తిని కూకలేస్తున్నాడు. ఆ వ్యక్తి కాయలుకొట్టడం మాని కాలవలో చేతులు కడుక్కున్నాడు.

'ఎవరిది? యీసెట్టు, మాది—కొట్టు, రంగయ్యా—ఏంటి భయం!' అంటూ కోమలి చెట్టు వెనకనుంచి వచ్చింది. రెండు మాడు రకాలచెట్లు మొదళ్ళలోనే అల్లుకుపోయినట్లుగా జడంతా ముళ్ళడిపోయి, విడిపోయిన వెండ్రుకలు చెంపని పరదాలో కప్పివేశాయి. అంచులేని పల్చటి ఆకుపచ్చచీర గాలికి రెండు కాళ్ళనీ పట్టుకుని, వెనక్కి గోచికోసం ఎగురుతోంది. కుడి చేతికి వొక్కటే ఆకుపచ్చగానూ; అక్కడక్కడ రాళ్ళులేని దుప్పలు, ఎర్ర గల్ల నల్లరవిక—ఖరీదైన వేషంలోవున్న కోమలి, కోపం ప్రకటించడానికి కొంటేయత్నం చేస్తోంది.

నల్లకుర్రాడు కిందికి దిగాడు. 'నాకు వెల్పండి—ఆ రెక్కమన్నా రండి.'

'పో, వెనక—' అన్నాడు బికారి.

'పోతానండి' అంటూ వాడు పరుగెత్తాడు.

'మాయిష్టం, మాసెట్టు; నీ కెందుకు?'

‘నువ్విక్కడకి దాపరించా?’ అన్నాడు ఓకారి. దయానిధి వారిని కలుసుకున్నాడు.

‘మీరు వొచ్చారే!’ అంటూ తెల్లబోయింది కోమలి.

మళ్ళా అందుకుంది ‘మాడండి—యీ సెట్టుమాది, అల్లదిగో ఆడుం డేది మా పొలం, మా అమ్మకూడా వుండక్కడ. యీమూడూ సర్కా రోళ్ళని...’

అది నిజమే సర్కారుచెట్టుపై నెంబల్లు చెక్కివున్నాయి. నెంబరులేంది కామాక్షిది. అన్నీ కలిసి దగ్గర్లో వుండడంమూలాన, యిట్లా కళాసీలు ఆ చెట్టుపై అధికారం చూపినవాళ్ళని బుకాయించడం పరిపాటైపోయింది.

“అబ్బో - సాలామందే వున్నారే...రంగయ్యా, నువ్వింటికి పో. అమ్మతో కాసేపుండి వొత్తానను.” రంగయ్య తువ్వలు తలకి చుట్టుకుని, రెండు కొబ్బరికాయలు మెలేసికట్టి బుజాన వేసుకుని నడవడం మొదలెట్టాడు.

“నొంవరగా రా,...” అని దురాన్నుంచి సంక్షేపేశాడు రంగయ్య— ఎవరో?...కోమలి వింత ప్రపంచంగాని విచిత్ర వ్యక్తులలో వొకడు. కోమలి ప్రభావం, వాళ్ళందరిమీదనూడా వొట్టిడి కలిగించింది.

పడవలో గుసగుసలు బైలుదేరాయి. బగన్నాగం, పడవని వొడ్డుకి నెట్టి, గట్టుమీదికి దూకాడు.

‘నాకీ జైలుఖర్మ మేం? హాయిగా నడుస్తా’

“నేనూ నడుస్తా బాబూ—” అంటూ సుశీల కూడా దిగింది. మొత్తం మీద వొకరివెనక వొకరు, అందరూ దిగారు.

చుక్కానీవాడు పడవలో పడ్డ చేపను పట్టుకుని కాలవలో ఫారె య్యడానికి యత్నాలు చేస్తూ కూర్చున్నాడు.

“సేపని పడతం రాదు—యింతేనా—” అంటూ కోమలి చుక్కానీ వ్ర్యక్తిని చూస్తోంది. తను గబగబా పడవలోకి ఎక్కి, చేపకోసం వేట పారంభించి, యిట్టేపట్టుకుని గట్టుమీది కొచ్చింది.

చేల్చుకొని సన్నటి కాలిబాట వుంది; చేలుదాటగానే పెద్ద పచ్చగడ్డి మైవానం—అడుగు ఎత్తు ఎదిగిన గడ్డిపోచలన్నీ గాలికి తలలాడిస్తున్నాయి. మైవానం మధ్యలో జట్టుగా స్వీచ్ఛెట్లు జెడలు విరబోసుకున్నట్లుగా పలకరించుకుంటూ మెదుల్తున్నాయి. వాటిని ఆనుకుని పెద్దమామిడితోపు—సూర్యరశ్మి సోకికుండా, దట్టంగా అడ్డుకుని రహస్య నిశ్చలత్వాన్ని నిరూపిస్తున్నాయి. వాటికొమ్మలు, మధ్యగా వున్న చిన్న చెరువులోకి ప్రేల్లాడుతున్నాయి. ఆ చెట్ల మెత్తటి చలినడలలో వాళ్లు విడిది చేశారు. తపోభంగమైన ఋషిలా, వొడ్డునున్న కప్ప నీళ్లలోకి ఎగిరిపడింది. ఎవరి కాలుకిందో మామిడిరెమ్మ పటుక్కుమంది; ఆకులు రెంపరెపలాడాయి; పశ్చిమపవనం ఆకుల్ని పోగుచేసుకుని జోహార్లస్తూ వచ్చింది; రామచిలుకలు చెప్పరాని సిగ్గుతో తలకాయల్ని దాచుకుని పైగలు చేస్తున్నాయి—ఈలపిట్ట మత్తుతో వొళ్ళు విరుచుకుంది—ఒక్కసారిగా ప్రకృతి జీవించి, చోద్యం చూస్తోంది.

కోమలి చెరువుగట్టున వికృతంగా కాళ్ళముడుచుకుని కూర్చుంది. మెల్ల మెల్లగా ఆకృతి పొందుతున్న పొడుగుకరటం, ఆమెమొహాన్ని అవతల గట్టుదాకా వ్యాపింపజేసింది. నీళ్లలో ప్రతిమలా, శీలంలేని మొహం—చన్నీళ్ల లోతులో గోరువెచ్చదనం దాచుకున్న చల్లటి మొహం.

‘కల్లెత్తితేసాలు, కనకాభిషేకాలు’ అన్న పదం జ్ఞాపకం వచ్చింది నిధికి—కాంతులు కురిపిస్తూ, ధగధగ సిరితో మెరిసి, కోర్కెతో మండిపోతున్న నేత్రాలు.

చెట్లకింద ఆన్నీ పరిచి, నాగుమణి స్టాప్ ముట్టించింది; సుశీల చూస్తూ కూర్చుంది; కోమలికేసి, నిధికేసి—వారిద్దరూ తన్ని చూడకుండా, వొకరిని వొకరు చూసుకుంటున్నప్పుడు—సుశీల తన్ని చూడకుండా, అదంతా అమృతం చూస్తోంది; నాగుమణి, అమృతం సుశీలని చూడకుండా, సుశీల గాళ్లని చూడడం, అమృతం గమనించకుండా, అందర్ని చూస్తోంది. కోమలికి అన్ని యింతమంది చూస్తున్నారని తెలికపోయినా, తెలిస్తే తాను ఎల్లాచూసు

నో, అల్లా చూడాలని యత్నిస్తున్నవానికి మళ్లే చూసి, చూసి, అఖరికి వచ్చే శింది—ఏదో గట్టుమీదనుంచి చెరువులోపడి, కరటం, ప్రయాణం ప్రారంభం అయ్యే - నవ్వింది

‘ఇదేనా—పిక్కికు?’

సుశీల నవ్వింది— కళ్లలోడు పట్టుబారి వూడేటట్లుగా.

‘పెద్ద నవ్వాలా ఏమిటి?’ అంది అమృతం.

‘టికిక్, పికిక్ చికిక్’—అంటూ నాగుమణి ఆక్షేపణ మొదలెట్టింది. కోమలికి కోపం వచ్చింది.

‘మహా—పాసిపళ్ల మా లచ్చి’ అని పళ్లచిగుళ్ళు చూపిస్తూ వెక్కిరించింది.

‘నీవో—నీవి...’ ఏమో లో నాగుమణికి తెలిలేదు. పళ్ళు పటపట కొరికి ప్లాప్ పిన్ను విరగకొట్టింది.

‘చూస్కో-దాపళ్ల కేం’ అని కోమలి పళ్లని ప్రదర్శించింది, దయానిధికి నవ్వాల్సింది.

‘మిమ్మల్ని యిది చూట్టానికేనా తీసుకొచ్చింది?’ అని సుశీల అడిగింది చెట్లని సంబోధిస్తూ.

‘ఏదో ఇంగ్లీషు రాదనుకో-అంటే కోపం రాదా ఏమిటి?’ అంది అమృతం.

‘నువ్వేం వెనకేసుకుని రానక్కరలేదు?’

‘అవును. సాపం అల్లా అనడం ఏం బాగుంటుంది?’

‘నువ్వైన మీకెందుకండి...’ అని నాగుమణి అందుకుంది.

‘ఏమిటిబావా. అల్లా చూస్తూ వూరుకుంటావ్’ అంది అమృతం.

‘నూత్తమే ఆయనకి బాగా నేతవ్వు’ కోమలికి ఏం మాట్లాడాలో తెలిడంలేదు. అల్లా అనడం తప్పేమో ననుకుంటూ, —‘నూత్తంకూడా తెచ్చి’ అంది.

సుశీల నవ్వుని కొంగుని పళ్లలో ఓగించి ఆపుగుంది.

‘తానం ఆడ్తారా?’ అంది కోమలి అందర్నీ వుద్దేశించి.

‘నీకీ తొచ్చునా?’

‘ఓ—’

‘గోదావరి అట్నీంచి యిటు యిదినవాడు—నేనూ వొకే రైల్వో ప్రయాణం చేశాం— అంచేత స్నానానికి మనం సిగ్గు....’ అంటూ జగన్నాథం ప్రవేశించాడు.

‘ఇంతసేపు ఏం చేస్తున్నావురా?’ అమృతం అడిగింది. ‘బికారితో స్వైర విహారం.’

‘ఆ పెనకాల చేతులో ఏమిటా?’

జగన్నాథం చేతులు పెనకాలఓగించి కోమలి దగ్గరగా వచ్చాడు.

‘ఇందాక మీద నీళ్ళుపోసి, పదిమందిలోనూ, పరాధవంచేసిన అంగ

నపు వేసేనా? బావగారు! యీపూట తెనుగు దంచేస్తున్నాను....’

‘ఏంటి పిల్లోడా!’ అని పెనక్కి తగ్గింది. మొహం చిట్టించి కళ్ళు మూసేసుకుంది, సూర్యరశ్మి భరించలేని పద్మలా.

‘What a foolish! మళ్లా మనివిచేసుకుంటా--బైది బై, బావగారు, యీ యువతీలలామ ఎవరో కించెత్తే శిలవిచ్చారుకారు....’

‘కోమలి రా—అదేం వాగుడు తిన్నగా మాట్లాడలేవా?’ అంది అమృతం.

‘More foolish ! Italian of the East. స్వచ్ఛమైన తెనుగు భాష ప్రయోగిస్తుంటే to call it వాగుడు!’

‘ఏంటబ్బాయి—మీదిమీది కొస్తుండా....’ అని యింకా పెనక్కి జరిగింది కోమలి.

‘నీకలవాటేగా.’ అంది నాగుమణి—

‘తప్పు’ అంటూ అమృతం ముక్కుమీద కేలేసుగుంది.

‘ఏంటికూకాన్ - మళ్ళీకుమ్.’ అని కోమలి నాగుమణికేసి. కసిగా చూసింది.

What a foolish! కూత! ఇండాక నామీద జలంర ప్రయోగం చేసిన అబలవు నువ్వేనా....’ అంటూ, చేతులోవున్న ఆకుల కొమ్మని మోచేతికి రాకాడు. కోమలి గోక్కోడం మొదలెట్టింది.

‘ఆ ఆకులేమిట్రా - యిల్లా పట్రా’ అంది అమృతం. కోమలికి దురద ఎక్కువైపోయింది. జగన్నాథంకేసి కొంటేగా చూసి, మంటని బలవంతంగా ఆపుకుని, ఆ కొమ్మని లాక్కోబోయింది. జగన్నాథం పరుగెత్తాడు-అతన్ని తరుముతూ వెనకాల పరుగెత్తుతోంది కోమలి. ఈ దృశ్యం చూస్తూ దయానిధి నడవడం మొదలెట్టాడు. అంతవరకూ ఏవో చెప్పరాని అనుమానాలతో మూగదైపోయిన వాతావరణం, కంఠం సవిరించి, సాఫీచేసుకున్నట్లుగా మిగిలిన వ్యక్తులందరూ, మామూలు ధోరణిలో పడ్డారు- నీళ్లన్నీ ఎండిపోయిన కాలవ.

చింపిరి జుట్టులో జొరబడి పాపిడిలో దారిచూసుకుంటూ నడిచిపోయిన మెరుగు పురుగులా కోమలి గడ్డిలో పరిగెత్తుకు పోతోంది - జగన్నాథాన్ని తరుముకుంటూ. దూరంగా సర్వీచెట్టు వెనకాల దయానిధి నిలబడి చూస్తున్నాడు. కోమలి జగన్నాథాన్ని పట్టుకుంది; యిద్దరూ పెనుగులాడుకున్నారు; అతని చేతులోవున్న దూలగుండ మొక్కని లాక్కుని అతన్ని బుజాలమీదికి ఎత్తుకుంది; ఆ మొక్కని అతని మొహం అంతా రాసింది. అతను గడ్డిలోకిదూకి ఆమె చేతులోంచి ఆ మొక్కని లాక్కున్నాడు. మళ్ళా పరుగులు ప్రారంభించారు, ఆమెముందు, అతను వెనకా. గడ్డిపోచలే ప్రాణం తెచ్చుకుని ఎదిగిపోయి, మనిషిగా మారినట్లు పచ్చ చీరలో కోమలి కదిలిపోతోంది. సర్వీచెట్టు వెనక మాయమవుతూ, నల్లటి మేఘాల మధ్యపంచి ఆకస్మికంగా మెరిసిన మెరుపులా, ప్రకృతిని తనలో విశ్వంచేసుకుంటోంది. ఇంకా దూరంగా వెళ్లిపోయింది.- ఆకుపచ్చగా, పల్కుబడి, అంతర్ధాన

మైపోయింది. చెట్లు, గట్లు, పుట్టలు, పిట్టలు, అన్నీ అటుకేసి కదులుతున్నట్టుగా మెదులుతున్నాయి. ఆకాశం వికారంగానవ్వి, సూర్యుణ్ణి అరచేతి మేసుంతో కప్పింది. నీలం ధ్వనిలేకుండా నవ్వుతోంది. నీలం, ఆకుపచ్చన్న దూరంగా కోమలి చెయ్యి చెయ్యి కలిపింది.

అట్లా గడ్డిపోచలమధ్య గంతులేస్తూ ఆకాశాన్నీ, భూమిని బుజ్జగిస్తూ నేను హంచేసుకుంటూ వుండవలసిన వ్యక్తి కోమలి. ఆమె నిజస్థానం అది- పుట్టింపు పచ్చగడ్డి, అట్టింపు ఆకాశం. పిట్టలు పువ్వులు సంతానం. మనుషుల మధ్య, యిండ్లలోవుండి, ఎంగిల్లు ఎత్తవల్సిన మనిషికాదు. కొందరు, కొన్ని వాతావరణాలకోసం వుద్దేశింప బడతారు, ఆవాతావరణం మధ్యనే వారికి పరిపూర్ణత, వుంటుంది. స్వేచ్ఛా జీవనానికి ఆలయాలు వాతావరణమే. అందులోంచి తొలిగిస్తే వారు నీరువిడిచిన చేపలు - శృంఖలాలు లేని బానిస. స్వేచ్ఛెట్లు వానాకాలంగా పీల్చుకున్న వర్షం నీటిని యీనాడు మెల్ల మెల్లగా వొడులుతూ, కోమలిని మధ్య కూచోబెట్టి తలంటుపోస్తోంది. గాలి సిగ్గులేని పిచ్చి పువ్వుని బలవంతగా తట్టి అమరుస్తుంది. వానకి చెలించిన వేడి, భూమిలో మైకంచెంది సుగంధ పరిమళంకింద ఆమెని ఆక్రమిస్తుంది. ఎర్ర పువ్వులను బంధించుకున్న గడ్డిపోచలు గాలికి ఎండలో మెరుస్తూ లయగా ఆరపెట్టిన ఆకుపచ్చ పట్టుచీరలా, ఎండుకుని కోమల్ని చుట్టుకుంటాయి. ఆకలి దాహాలులేని అనెనామరుపు ఆశ, దారుణాలు ఎరగని దైవత్వం, హద్దులులేని అనుభవం ఆమె.

రాతి శిథిలాల మధ్యవుండవల్సింది అమృతం. ఎక్కడో, ఏ హంపీలోనో-అన్నీ రాళ్ళు - భగ్న ప్రతిమలు. వొంటరిగా నిల్చిపోయిన స్తంభాలు ప్రేమకోసం గుండెరాయి చేసుకున్న రామూరైల విగ్రహాలు - అన్నీ శిథిలమైపోయి, ఏ అర్ధరాత్రో అడుగులచప్పుడూ, నిట్టూర్పు వినబడితే కదులుతాయేమో ననిపించే ప్రమాద స్థితిలో పడివుంటే వాటిమధ్య అమృతం కూచుని, విషాదంతో నవ్వుతుంది. ఆమె, గడిచిపోయిన అనుభవపు వైభవా

లని తలుపుకుని, వీడ్చి వీడ్చి, అతీతం వినప్పుడు కన్నీరు చుక్కలు చుక్కలుగా రొమ్ముల మధ్యనుంచి జారి యీనాటికి నదిగా ప్రవహిస్తోంది. తన దుంఖం నదులై పొంగి పొంగి దేశాన్ని ముంచివేస్తుంది - తప్ప! తను వీడ్వకూడదు - విషాదంతో నవ్వుతుంది. ఆనాడు సౌందర్యం తనయాత్ర ముగించుకుని ఆమెను శిలగా మార్చివేస్తుంది. ఏరాత్రిని నిట్టూర్పుతో కదిల్చినా అమృతం కలహా గార్చిన కన్నీరల్లే నీరైపోతుంది.

సుఖీల వాతావరణం వేరు. పెద్ద బస్టీలో మధ్య, బంగాళాలో, మూడో అంతస్తుమీద మధ్య గదిలో, మధ్య సోఫాలో కూర్చుంటుంది. పైన ఆకు పచ్చరంగు ఫాన్; ఎడమవైపున బ్రాకెట్ బల్బు, దానిమీద చేతులో ఎలక్ ట్రిక్ బల్బు పట్టుకున్న నీనస్ డిమోలో బ్రాంజ్ ప్రతిమ. - పక్కన ఇరవై మూడు పుస్తకాలు పట్టి అద్దాల బుక్ షెల్ఫ్ - దానిమీద ఫోటో స్టాండ్లో తోరుడర్ తైలచిత్రం, తొమ్మిదిగజాల అగ్రా. మస్లిన్ చీరచుట్టూనాలుగుసార్లు తిప్పి కట్టుకుని, చైనీస్ డిజైన్ లాంప్ షేడ్కింద, ఇండియా షేపర్ ఎడిషన్లో వచ్చిన Scot's Bride of Lammermoor పుటలని దంతపు షేపర్ కట్టర్తో కోస్తూ కూర్చోవలసిన ముసి. జ్ఞాపకం తెచ్చుకుని బాయ్ ని కేకేసి తన కళ్ళతోడు Chest of Drawers మూడో అరిలో మంచి గంగపు పెట్టెలో వుంది తీసుకు రమ్మంటుంది కాబోలు!

జగన్నాథాన్ని తక్కించుకుని దయానిధి దగ్గరగావొచ్చి, ఆకుల్ని అతని వొంటికి రాస్తుంది కోమలి. అక్కడుండి యిక్కడలేని కోమలి గంతు లేస్తూ, ప్రకృతంతా వ్యాపిస్తుంది. అతడు వెనకాల తరమడం మొదలెట్టాడు. ఒక మహత్తర శక్తి వారిద్దర్నీ ఎక్కడికో తోసుకు పోతోంది. చోద్యం చూస్తూ ఉడతల జంట వెంటపడింది. అది చిన్నకొలను; గడ్డివాయారంగా నీళ్ళల్లోకి వారిగింది. మాసిపోయిన అద్దంలోలాగా సూర్యబింబం నీళ్ళల్లో చలించకుండా, జలచరాలని రంగు రంగులుగా చలింపచేస్తోంది. కోమలి అక్కడ పడిపోయింది, అవయవాలు పట్టుతప్పిపోయి నిస్సృహగా వుండి

పోయాయి; చీరచుట్టువిడి వొంటిని అంటి గడ్డిలో కలిసిపోయింది. అతను ఆమె రెండుచేతులూ పట్టుకున్నాడు; పచ్చగాజు పటుక్కుమంది. ఉడతలు సిగ్గుతో కొమ్మమీద దగ్గరగా జరిగాయి. నాలుగుకళ్ళూ వాళ్ళకే వొప్పజెప్పి మూతులు బిగించుకుని రహస్యాన్ని తెలుసుకున్నట్లు నివ్వెరపోతూ,--అతను కొమ్మనుపీకి అవతల పోరేశాడు; ఆమె రెండుకళ్ళల్లోకి తీవ్రంగా చూశాడు.

భరింపరాని సహజ సౌందర్యం అతన్ని శక్తిహీనుణ్ణి చేసింది. అతనికి వొస్తువులు కనబడక, చూపు తడబడుతోంది. కళ్ళు గట్టిగామూసుకుని, మూతిని సున్నాలా చుట్టుకుని:

‘ఏంటది!’ అంది కోమలి - మైకం చెందిన ఉడత కొమ్మమీది నుంచి పడింది. అర్థంలేని ఆయోమయపు ముంగ పొడ అది.

గాజు పటుక్కుమన్నవోట రక్తంబొట్టు చూసుకుంది; లేచి కూర్చుంది; చెయ్యి వొడిలించుకుంది; ఆపలేని ఆయాసాన్ని ఆపుకుంటోంది. రెండు చెమట బిందువులు నుదిటినుంచి జారి కనుకెప్పల్ని అంటిపెట్టు కున్నాయి - చెమటబిందువులో, ఆనందంతో మెరుస్తున్న కన్నీటిబిందువులో తెలియకుండా, రెండు ఉడతలు దగ్గరగావచ్చి, చెవులు నిక్కబొడుచుకుని వింటున్నాయి.

ప్రశ్నలు అతనికళ్ళని కలవర పరుస్తున్నాయి. ఏంకావాలి? ‘ఎప్పుడు, ఎక్కడ?’ - ఈరెండింటికీ సమాధానం, చేతిని చూసుకుని ‘రకతం’ అంది. రుమాలులో తుడిచాడు - ఎరుపులేని, వోపిగలేని పల్చటి, ఎర్రటి రక్తాన్ని.

‘ఏంటది - అట్లా చూస్తారు? అమ్మా - ఉడత!’ అంటూ ఉడతలకేసి చూడమంది. ఉడతలజంట భయంతో దూరంగా గెంతాయి.

ఉడతలాగే తనూమొహం బిగించుకుంది. అప్రయత్నంగా అతని బుజంమీద చెయ్యివేసి పైకి లేవబోయింది. అతను చేతిని గట్టిగా పట్టుకో బోయాడు, కాని అప్పుడే జడ మెడమీదినుంచి ముందుకు జారి అతని మొహాన్ని కప్పేసింది. ‘నీకూ నాకూ మధ్యనిశీధిలాపడ్డ నీజడ’ అన్నవాక్యం

జిప్సికొచ్చింది.

‘తప్పు - ఏంటి!’ అని చిత్రంగా ముక్కుమీద వేలేసుకుంది. లేచి నిలబడింది. ‘ఇస్’ అని చప్పడుచేసి, ఉడతలన్ని దూరంగా తరిమేసింది. ‘రాత్రి నూతీకాడ దీపం పెడతాగా...రాత్రి...’ అని ‘రాత్రి’ని సాగదీసి ఉచ్చరిస్తూ కళ్ళు గట్టిగా మూసుకుంది. ఉడతలు అర్థమైనట్లు గుసగుసలాడుకుని, విసుగేసి వెళ్ళిపోయాయి. కోమలి పడ్డచోట కోమలంగా వొంగి పోయిన గడ్డి, మెల్లిగా యధాస్థానంగాకి లేచి కదుల్తోంది. జలచరాలు అవతలవొడ్డుకి నవ్వుకుంటూ వెళ్ళిపోయాయి, రంగులతో. చీరలో దిగడిపోయిన ఆకుల్ని, గడ్డిపూచల్ని అతను విడదీయడం మొదలెట్టాడు. లాక్కుని వెనక్కి అడుగేసి, పట్టుబట్టి కొలచుతో పడింది కోమలి. అతను చెయ్యిపట్టుకుని వైకిలాగాడు. నోట్లోంచి నీళ్లు వొడిలేసింది; నీళ్ళకి తడవనంతటి వొత్తైన జుట్టుని తనచేత్తో వెనక్కి సర్దుకుంది, తడి, వొంటిని చీరని అడిమేసి, ఆరేస్తే గాఢికి కామగోపద్ధ చీర మడతలాస్తోంది. బుజాలవొంపు వికృతంగా బైటపడింది. చలికి చుట్టున్న చర్మం, ఆమెలి. గొట్టం లోంచి కడగడానికి బైటకి దీసిన, భర్మాస్థానాల్లా, పచ్చగా మెరిసేటట్లు చేసింది.

ఒడ్డున మోకాళ్ళ చుట్టూ చేతులు లిగించుకుని, వొణికిపోతూ కూర్చుంది.

‘సలి పుడవోంది - ఏదేనా తీసుకునండి - అబ్బ - ఏంటి - ‘మొగాళ్లు, దూరింగా సెట్టుకాడి కల్లండి.’

దయానిధి అటూ యటూ దిక్కులు చూస్తున్నాడు. అతని కండువా తోట్లో చెట్టుకొమని వొదిలేశాడు. ఏంచెయ్యడం? చివాలున అతని పంచి గోనీలోంచి తొలిగించి మొహం తుడుచుకుంది, రుమాలిచ్చాడు. తలకి చుట్టుకుంది. వస్త్రాలు లేనినోట్లో పూవీకులు ఏం చేశేవాగో? చెట్ల మొదళ్ళూ, ఆకులు - వీట్లతో తుడుచుకునేవారు. ఎక్కడేనా ఆరటాకు దొరుకుతుందేనోనని దూరంగా చూస్తున్నాడు.

‘ఇక్కడున్నారంటండి-నాన్నగారొచ్చారు. మిమ్మల్ని తొందరగా రమ్మన్నారు...రండి రండి...’

వెనక్కితిరిగాడు; స్వీచెట్టు వెనక నారయ్య.

‘ఏం నారయ్యా - అప్పడే...’

‘జట్కాబండిలో వొచ్చారండి - కాలవకాడున్నారు, మిమ్మల్ని దబ్బిన తీసుకురమ్మన్నారు...’

కూర్పున్న కోమలిని చూశాడు నారయ్య. ‘నువ్వెందుకొచ్చా, యిక్కడికి?’

‘నేనే రమ్మన్నాను.’ అన్నాడు నిధి.

‘ఆరే! రమ్మనలేదు - నేనే వొచ్చామాపాలంకాడికి - నాయిష్టం, నీకెందుకు?’ అని, వొంకర మాటలతో అంది కోమలి.

నారయ్య కళ్ళలో కోపాగ్ని చల్లార్చుకుని, నవ్వుని బలవంతంగా అపుగుని, పాగాగుడ్డతీసి కోమలి వొంటమీద గిరవాట్టేర్చాడు.

‘ఫీ - పాడు...’ అనుకుంది తనలో.

‘వీడి కావ్ - నీళ్లలో తడిపి ఆకేసుగుని కట్టాగురా, పద. వీపుపగలెయ్యమని చెబుతా మీ అమ్మతో...’ అన్నాడు నారయ్య.

‘అంత తొందరేమొచ్చింది నారయ్యా?’ అని నిధి ప్రశ్నార్థకంగా అడిగాడు.

‘నా కేం తెలుస్తుందండి. లెండి, వెళదాం.’

ఇంతలో ‘ఏతోచ్చింది, పితోచ్చాడు’ అని కేకవేస్తూ జగన్నాథం చక్కావొచ్చాడు.

‘అడేంటయ్యా, పీతేంటి కుర్రాయనా?’ అని అడిగాడు నారయ్య.

జగన్నాథం జోరుత్తంది; గుటకలేసి.

‘సునీల సిత...’ అన్నాడు.

‘అంటే?’ అన్నాడు నిధి.

'ఓస్. యంతమాత్రం తెలియటంజీ - పిత - తండ్రి

'సుశీల పితా - సుశీల నాన్నగారు - వొచ్చారని, తాత్పర్యం'

అన్నాడు.

'గోవిందరావ్ మామయ్యా!'

'అతగాడు సుశీల పితైతే అతగాడే.....ఓహో గోపికా జలక్రీడా ఫలితంబా యిది. ఓహో, శ్రీకృష్ణం దేవ్యకొక్కో!...' అంటూ కోమలి కేసి చూస్తున్నాడు.

'ఏంటయ్యా. ఆ పిచ్చివాగుడు?'

'దగ్గర కొచ్చావంటే నూస్కో.' అంది కోమలి జగన్నాథాన్ని బెదిరిస్తూ.

'మనకి నీళ్ళంటే కించిత్ భయం. అందులో నీళ్ళాడిన అంగనలంటే మనీని. పాపం రెవిక లేదు కాబోలు. శివనీక్షా పరురాలనురా - చీర ఎంతైనా విడవనురా...ఇదుగో, యీ చీని చీనాంబరం ధరింపుము...' అని చొక్కా తీసేసి కోమలికిచ్చి, తొడుక్కోమని సంజ్ఞచేశాడు.

'ఫీఫీ పాడు పిల్లడ...'

'మీరు రండి-అది బట్టిలార బెట్టుకుని యింటి కడుతుంది రెండి...' అని యిద్దర్ని కదిపాడు నారయ్య.

'ఎల్లిపోతుండారా...' అంటోంది కోమలి.

'పోయేనయ్యో యిప్పుడు ననుబాసి...' అంటూ పాడుకుంటూ జగన్నాథం పరుగెత్తాడు.

పిక్నిక్ సరంజాం అంతా కట్టేసి అందరూ కాలవవొడ్డుకి నడవటం సాగించారు. సుశీల అందరికంటే-ముందుగా నడుస్తోంది, విడిగా.

అమృతం ప్లాస్క్ పుచ్చుకొని, కండువా బుజాన్న వేసుకుని మెల్లగా నడుస్తోంది. పక్కనే నాగుమణి.

'కాస్త టీ యిచ్చి తాగుబావా.' అని ప్లాస్క్ తీసి మూతలో కొంచెం

పోసిచ్చింది.

‘ఎక్కడి కళ్లావు బావా.,.’

అతనేమీ మాట్లాడలేదు.

‘ఇంకెక్కడికి, ఆ కోమలితో సరసాలు...’ అంది నాగుమడి.

సుశీల బోళ్ళో యిరుక్కున్న మట్టిబెడ్డ తీస్తూ నిలబడి వాళ్లని కలుసుకుంది.

‘ఆ పెంట ముండతో సరసాలా?’ అంది గీర్వాణంగా.

‘తప్పు సుశీలా - పెంటదెల్లైంది. ఏదో మనకి నాలుగు ఇంగ్లీషు ముక్క లొచ్చునుకదా అని...’ అంటోంది అమృతం.

‘నువ్వు చెప్పకొనే అమృతం... నీకూ మీ ఆయనకీ పెంట వాళ్ళ మధ్య ఆ పల్లెటూళ్ళల్లో వుండడం మరిగి, వాళ్ళందరూ దేవకీన్యలలా కనిపిస్తారు.’

‘మే మేం పెంటవాళ్లమధ్య లేం. మావూళ్లో అరవై బ్రాహ్మణ కొంపలున్నాయి. నీలా డాబులు చెయ్యకపోతే సరా...’ అంది అమృతం.

‘పల్లెటూరి మొద్దువి నీకు మాట్లాడడం తెలిస్తేగా...’

‘చూశావా బావా, ఎంతలేసి మాట్లాంటోందో—తన్ని ఏచున్నానని, తనకీ గర్వం అంతా తండ్రి తాకిర్దారనేగా. అవునుమరి. మర్యాదగా సంసారంచేసే నాబోటి మొద్దులు నీలా గడుసుగా ఎట్లా మాట్లాడగలరులే...’

‘పోదూ, ఎల్లాగో సంపాదించావు, వో మొగుణ్ణి...’

‘పోనీ - నీకా మొగుడూ లేడుగా...’ అంది అమృతం.

‘మొగుళ్లకేం, కట్నాలు పారేస్తే కావల్సి నంతమంది.’

మధ్యలో నిధి అందుకున్నాడు—‘ఇంతకీ మీ దెబ్బలాట కోమలి గురించి... మీరు నిన్నల్లా చూస్తామన్నారని, నే తీసుకొస్తే, మీరుచేసేపని చూడాలి...’

సుశీల అంది— ‘మాకేం తెలుసు! కోమలి కోమలంటే ఏ రంభో

తిలో త్రమా, అనుకున్నాం....'

'డోర్వసో....' అని నాగుమణి.

'మీ ఎవ్వరికీ కోమలి నచ్చలేదా?' అని అడిగాడు నిధి.

'మాకిది క్వచ్చన్ పేపరా ఏమిటి?' అంది సుశీల.

'నీకెల్లా నచ్చింది?' అంది నాగుమణి.

'బావని 'సువ్వు' అంటున్నావే'...అంది అమృతం. 'మాకు నచ్చలేదు'

అని సుశీలా, నాగుమణి అన్నారు.

'నాకు నచ్చింది బావా....'

'నే నేమీ అనలేదు.' అన్నాడు నిధి.

'అనక్కలేదు. తెలుస్తోనే వుంది, మీ ఆమ్మ బుద్ధు లెక్కడికిపోతాయి.

నీ కంట్లాంటివాళ్లే నచ్చుతారు.' అంది సుశీల కసిగా.

'సుశీలా.' అన్నాడు కోపంతో కళ్ళు పెద్దవిచేసి.

'ఏమిటి సుశీలా, అట్లాంటి మాటలు? చచ్చి స్వర్గానవున్న ఆత్మయ్యని'

దయానిధి కళ్ళల్లో నీళ్లు తిరుగుతున్నాయి. కోపంతో సుశీల పీక నులమాలనుకున్నాడు. ఎట్లాగో అంతా మింగేసుకొని తలవొంచుకుని, వాళ్ల ల్లోంచి విడిపోయి, వొక్కడూ చరచరా నడిచిపోయాడు... ఎవ్వళ్ళూ మాట్లాడలేదు. కాలవొడ్డుకు చేరుకున్నారు.

గోవిందరావుగారు, దశరథరామయ్యగారూ కూర్చుని మాట్లాడు కుంటున్నారు.

'అమృతం - మీ ఆత్మగారికి కొంచెం గుస్తీ చేసిందట, నిన్ను తీసు కెళ్ళడానికి కాంతారా వొచ్చాడు. సాయంత్రం ఆరుగంటల బండికి ప్రయాణం అంటున్నాడు, ఓ పదిరోజులపాటు అందరూ వుంటారనుకున్నాను.' అన్నాడు దశరథరామయ్యగారు, అమ్మతాన్ని సంబోధిస్తూ.

'అట్లాగా...ఏతే వెళ్ళిపోవాలి మామయ్యా - మీరందరూ మావూరు రాకూడదా ఏమిటి?' అంది.

‘అట్లాగే వొస్తానమ్మా. ఇంక రిటైరయిం తర్వాత చేసేపనే అది. ఓ ఏడాది మీరూళ్ళో మకాం.’ అన్నాడు.

‘ఏడాది కాకపోతే, పదేళ్ళుండండి - మాకేం బరువుకారు. నేనైతే దేరేప్పుడే అత్తగారు కొంచెం నలతగావున్నారు.’ అంది.

‘అరలే, సుశీలతోపాటు, మవ్వకూడా మీరూళ్ళో వోపదిరోజులుంటావనుకున్నాను. అత్తగార్ని వూరికియన చూసుకోలేదూ...’ అన్నాడు గోవిందరావుగారు.

‘వీవీ, - సాపం ఆయనకి తీరికెక్కడుంటుంది, పగలల్లా పొలంలో సరిపోతుంది...’

అంటూ అమృతం జెట్కా ఎక్కింది. జగన్నాథాన్ని బండి ఎక్కమంటోంది.

‘పోనీ, అతను తరవాత రాకూడదూ?’ అన్నాడు నిధి.

‘మమ్ముల్నందన్నీ వుండమంటావు - నువ్వు మావూరు రాకూడదా వీమిటి బావా? పట్నం పెళ్ళేటప్పుడు దిగరాదూ - ఇదుగో స్కూల్ ఫైనల్ గట్టెక్కితే, చదువుకి పట్నంలో నీదగ్గరే వుంటాడులే.’ అంది.

‘అమృతం - వ్యవహారే-’ అన్నాడు గోవిందరావుగారు.

‘ఇంకానయం...’ అన్నాడు దళరథరామయ్యగారు. సుశీలా, అమృతం, జగన్నాథం, గోవిందరావుగారు, బండిలో ఎక్కారు. బండి కదిలింది. నాగుమణి, బికారీ, కోమల్ని తీసుకుని పడవలో వెనకాల రావడానికి నిశ్చయమైంది. నిధి, నారయ్యతో కోమల్ని జాగ్రత్తగా పడవలో తీసికెళ్ళి, వాళ్ళింట్లో దింపమని చెప్పి, తండ్రితో కలిసి కాలవగట్టున నడవడం సాగించారు. రెండోబండిని, వాళ్ళ వెనకాల మెల్లగా నడిపించుకు వోస్తున్నాడు బండివాడు.

‘ఏం నాన్నా, అకస్మాత్తుగా వచ్చాకావేం? గోవిందరావుగారు, నువ్వు ఎక్కడ కలుసుకున్నారు?’

‘ననసమ్మని, సుశీలని తీసుకెడదామని, కాంప్లొకే వొచ్చేశాడు.

ఐతే, - నువ్వు సుశీలని వెళ్ళిచేసుకుంటావా?’

ఈ ప్రశ్నకి సమాధానంకోసం, కాంప్ ముగించుకుని నాన్న వొచ్చే
కాడా అనుకున్నాడు నిధి.

‘ఏం?’

‘ఏదో వొకటి తేల్చియ్యాలి.’

‘సుశీల నన్ను చేసుకుంటుందా అని అలోచించారా?’ అన్నాడు నిధి.

‘ఆ అనుమానం నీకెందుకు కలిగింది?’

‘నన్ను వొకమాటంది యిందాక. దాంతో సుశీల వైఖరి తెలుసు
కున్నాను. నాకూ ఆ అమ్మాయికీ, సరిపడదు.’

‘ఏమంది?’

‘నాకు ఆమాటలు మళ్ళా అనుకోడం యిష్టంలేదు. బాధగా వుంటుంది’

వాళ్ళకీ యిష్టంలేనట్లుగానే తేల్చారు.’ అన్నాడు దళరథరామయ్య
గారు.

‘బ్రతికాం.’

‘అందుకునే వొచ్చేశాను.’

‘అంటే?’

‘ఏమీలేదు. మాధవయ్యగారని, పోలీస్ ఇన్ స్పెక్టర్ కొత్తగా బదిలీ
అయిందిట. ఒక్క కూతురూ, కొడుకూ, నాలుగువేలదాకా కట్నం యిస్తా
ననీ, కాంప్ దగ్గరకి వొచ్చాడు. రేపే పిల్లని చూడడానికి వెళ్ళాలి.’

‘ఇప్పుడు నా పెళ్లికి తొందరేం నాన్నా?’

‘తొందరే పెద్దమనిషికి మాటిచ్చాను. రేపే పెళ్లి చూసి, వాంకరెట్టక
వొప్పేసుకురా. అప్పుడే నా ఆఫీసర్, మీవాడిపెళ్లి దబ్బుని కానిచ్చే
య్యండి, - మేళం ఏర్పాటు చెయ్యమంటూ, అల్లరి మొదలెట్టాడు.’

ఆఫీసర్ల సౌకర్యంకోసం, పిల్లల జీవితాలు నిశ్చయం చేసుకోవడం -

యింతే తండ్రుల బాధ్యత! అనుకున్నాడు నిధి.

‘ఆఫీసర్ కి పార్టీయిద్దాం కావాలంటే’ అన్నాడు నిధి.

‘నీ అభ్యంతరం ఏమిటి?’

‘ప్రాక్టీస్ పెట్టింతర్వాత చేసుకోకూడదూ?’

‘అంతవరకూ ఆపిల్లని అట్టే పెట్టరు - ఓవేళ పెట్టినా, వాళ్లు మనస్సు మార్చుకోవచ్చు.’

‘ఆపిల్ల కాకపోతే, మరో పిల్ల.’

‘అంత సులభంకాదు.’

‘అంటే?’

శ్రీ వేమన గ్రంథాలయం

తేలవోల్తా. (కృష్ణ జిల్లా.)

‘నీకు పెళ్ళికావడం వాసమస్య అని ముదిరిపోకు. నీకుమట్టుకూ తెలీదూ?’

‘ఏమిటాన్నా, - దాచకండి.’

“నీ కింతవరకూ సంబంధాలు ఎందుకు రాలేవో ఆలోచించావా?”

“లేదు.”

“ఐతే ఆలోచించు యిప్పుడేనా. మనకుటుంబ వ్యవహారాలు తెలిసిన వాళ్లు, ఎవ్వరూ పిల్లనివ్వరు. మాధవయ్యగారు కొత్తగా వచ్చాడు. గొడవలు యింకా ఆయన చెవినిపడి సంబంధం చెసికి పోకముందే నిశ్చయం చేసేసుకుంటే మంచిది. లేకపోతే సమస్యే.” నిధికళ్ళలో నీళ్ళు గిరున తిరిగాయి. తుడుచుకున్నాడు.

“దానికి దీనికి సంబంధం ఏమిటాన్నా?” అన్నాడు.

“పిల్లనిచ్చేవాడు కుటుంబ మగ్గాదలు మాస్తాడు. పెళ్ళికొడుకుతల్లి ఫలానా అని చెప్పుకుంటారు.”

“ఇంక చెప్పకండి నాన్నా... ఇవి ఎక్కడ తెలిసి పోతాయో అని భయపడుతూ కాపరం ఎంతకాలం చెయ్యగలను? ఇవి లెక్కచెయ్యకుండా నన్ను కోరుకుని చేసుకునే శ్రీ వచ్చినప్పుడే చేసుకుంటాను.

“అట్లా ఏ స్త్రీ రాదు; యింతవరకూ రాలేదు.”

“వొస్తేనే చేసుకుంటాను...”

“కోమల్నా...?”

“మాట్లాడవేం?”

“తప్పా?”

“నేను బ్రతకడం నీకివ్వలేదా?”

నిధి కన్నీరు నిలుపుకోలేక పోయాడు. కందువాతో కళ్లుతుడుచు కుంటూ, బండెక్కాడు. దళరథరామయ్యగారు కూడా ఎక్కారు. బండి జోరుగా వెడుతోంది. సూర్యుడు ప్రయాణంచేసి అలసిపోయినట్లుగా, మొహం ఎర్రబడి, మేఘాల వెనక విశ్రాంతిగా దిగుతున్నాడు. దూరంగా కాలవ మడుపులో పడవలు కనిపిస్తున్నాయి.

ఇంటికి చేరుకున్నారు.

దయానిధి తోచకుండా వొక్కడూ గదిలో కూర్చుని ~~మెడికల్~~ ఎసోసియేషన్ జర్నల్ పేజీలు తిప్పతున్నాడు. సుశీల ఏదో కావల్సివచ్చి అగదిలో కొచ్చింది.

“సుశీలా నీతో మాట్లాడాలి.” అన్నాడు.

“నాతో ఏం మాట్లా...?”

“మీనాన్న నీ పెళ్ళివిషయం ఆలోచించాడా?...?” అని మొదలెట్టాడు,

“నాతో ఏం మాట్లాడలేదు...నన్ను చేసుకోవాలని బెంగగా వుందా ఏమిటి? కోమలుందిగా...”

“నీ అభిప్రాయం ఏమిటి పెళ్ళివిషయంలో...” నరసమ్మగారు చక్కా వొచ్చింది.

“మేరీ పెడుతున్నాం, రాత్రి తొమ్మిదిగంటల బండికి. పట్నం వెళ్ళే టప్పుడు మావూరు రాకూడదూ? పెళ్ళివిషయానికి యిప్పుడు తొందరేం

వాళ్లనాన్న చదివిస్తాడు. ఎవడో వొకడు రాసేవుంటాడు...

"బంధువుల్లో సంబంధాలు మంచివి కావంటారు అందుకే..." అంది సుశీల.

"ఇంతకీ ఘటనమందాలి..." అని పూర్తిచేసింది నరసమ్మగారు.

ఇంతలో కాంతారావు, అమృతం గదిలో కొచ్చారు.

"వెళ్ళొస్తా బావా... మావారు... వుండునుగాని అత్తగారికి వాళ్ళ బాగాలేదట..."

"ఏం జబ్బు?"

"జలుబుచేసింది - ఊ, దగ్గు..." అన్నాడు కాంతారావు. అతనిది పెద్ద మధ్యపాపిడి జుట్టు, గుండ్రటి మొహం, బావుమెడ, కాలనైన దవడలు.

"నువ్వు మాతోవొచ్చి మందివ్వకూడదా ఏమిటి?" అంది అమృతం.

"అత్తగారిమీదే ఎక్స్ పేరిమెంటా?" అన్నాడు నిధి. అందరూ

నవ్వితే కాంతారావు నవ్వాడు.

సంభాషణ జరగడంలేదు. కాంతారావు చేతులలో ఏవోపుచ్చుకుని భార్యని బండికి తైమెందంటా వీధిలో కట్లాడు.

"ఏవో మాట్లాడుకుంటున్నట్లున్నారు. మరి నే వెళ్లిరా..." అంది అమృతం

"మాటలు మీకుగాని మాకేముంటాయి..." అంది సుశీల.

"మా సుశీల వెర్రిపిల్ల - ఏమీ తెలీదు, కోపం తప్ప..." అంటూ సుశీల నడుంచుట్టూ చెయ్యేసి బుజ్జగిస్తోంది అమృతం.

"సుశీ, - మరి నే వెళ్లిరానా - ప్రతిదానికి కోపం తెచ్చుకోకూడదమ్మా వెర్రిదానా..." అని సుశీలని దగ్గరగా తీసుకుని కాగలించుకుంది.

జగన్నాథం ప్రవేశించి 'హ్యాండ్ సేక్స్' అని 'Good bye, డాక్టర్ జీ. ఈవియోగ జలగి...' అనే కీర్తన పెంచుకుంటాడు.

"నేను మిమ్మల్ని వదిల్చా. మళ్లీ వస్తాననిపించు - వెళ్లికి. అని

పూర్తిచేశాడు.

“ఎవరి పెళ్లిరా పిచ్చితనవా.” అంది అమృతం.

“మందేలే...” నిష్క్రమించాడు. జగన్నాథం.

“సుశీలా, నేపెళ్లిపోతున్నాను, వొక్కసారి నవ్వువు.” అంటూ గడ్డం
తిప్పుకుని నవ్వింద బోయింది అమృతం. సుశీల బలహీనంగా

“చూసుకో అద్దంలో, - ఎంతబాగున్నావో-కాదు బావా?”

సుశీల పెళ్లిపోయింది. దయానిధి లేచాడు.

“ఇంత తొందర్లో పెళ్లిపోతా వనుకోలేదు అమ్మలూ” అన్నాడు నిధి.

“ఏం చేస్తాం. దేశాలు తెగించి పోవడం లేదుగా. జ్ఞాపకం వుంటానా
నేను.” అంది అమృతం.

“నువ్వెళ్లిపోతే దిగులుగా వుంటుంది.”

“నీకేందిగులు బావా, మొగాడవు - చదువు ఉద్యోగం, ~~పోతేదుం~~

టాయి... ఎందుకు బెంక?”

“అందరూ పెళ్లిపోతే ఇల్లు కేవుకుమంటుంది. ఎప్పుడైనా ఉత్తరం
రాస్తుంటావా?” అన్నాడు. అమృతం చిత్రంగా నవ్వింది.

“ఉత్తరాలెందుకుబావా, జ్ఞాపకం లుండాలి కాని.”

“నీడబ్బు...”

మళ్లా నవ్వింది.

“నీదగ్గర వుండకూడదా ఏమిటి? ఈవిధంగానేనా జ్ఞాపకం వుంటా
నేనూ... ఇద్దరూగారిలే...”

నిశ్శబ్దం.

బీరువా కిందనుంచి ఎలిక తొంగిచూసి పారిపోయింది. ఎందుకో,
అతని కళ్ళ కిచూసి, మొహం తిప్పేసుకుని వెళ్లిపోయింది అమృతం.

“మిత్రులన చాలా మంచివాడులా వున్నాడు.”

“నువ్వొకా ఆయన్నెరగవ్. చాలా మంచివారు నే వెళ్లనా, మావూరు తప్పకుండా రావాలి...”

‘కమ్మారమ్మయిని చూపిస్తావా?’

‘పో, కొంటిబావా...’

అమృతం, జగన్నాథం, కాంతారావు వెళ్ళిపోయారు.

రాత్రి ఎనిమిదింటికే అందరి భోజనాలు అయ్యాయి. రైలుకి జట్కా బండి సిద్ధంగావుంది; సామాన్లు వొక్కొక్కటాక్కడే నారయ్య బండిలోకి జేరేస్తున్నాడు. నిధి పెళ్ళివిషయం వొకటి రెండుమాన్లు నరసమ్మగారు మాట్లాడబోయింది కాని, ఆవిషయం ముచ్చటించేందుకు గోవిందరావుగారు వుత్సాహం చూపించలేదు. దళరథరామయ్యగారన్నాడు— ‘మావాడి పెళ్ళి వీలైతే ఏర్పాటుచేస్తాం, నరసమ్మను రెండు నెలలేనా ముందుగా పంపించ వయ్యో’

‘ఐనా రోజు పెళ్ళి - మొగ పెండ్లివారికేం పనులుంటాయి.’ అన్నాడు గోవిందరావుగారు.

‘ప్రాక్టీస్ ఎక్కడ పెడతాడు?’

‘వీనీ, యింకా వూర్తికాండే...’

గడియారం కేసి చూస్తూ చేసే సంభాషణ అది. నరసమ్మగారు, గోవిందరావుగారు బుడెక్కారు.

‘మాతో రాకూడమా?’ అంది నరసమ్మగారు...

‘ఈవూరు వొదిలిరాకేం!’ అన్నాడు గోవిందరావుగారు. సుశీల వీధులోకి వెదుతూ గదిలోకొచ్చి, తను తీసుకొన్న రెండు పుస్తకాలూ నిధికి యిచ్చేసింది.

‘కావాలంటే నీదగ్గరే వుంచుకో. తరవాత పంపుదుగాళ్లే.’ అన్నాడు.

‘అక్కలేదు.’

వీధి చెప్పాలనుకుని నిల్చిపోయింది.

‘నేనంటే కోపమా? అని అడిగింది.

‘ఎందుకు?’

‘ఉంటే చెప్ప....’

‘లేదు, లేదు.... నేనంటేనో....?’

‘.....’

వీదో చెప్పాలని బాధపడింది; చెప్పలేక వెళ్ళిపోయింది. అతను స్టేషన్ కి వస్తానన్నాడు. చీకట్లో, చల్లో ఎందుకు ఒద్దన్నారు. బండి కదిలింది.

దశరథరామయ్యగారు, పక్కేసి, పేపర్ చదువుతూ కర్ణమూకారు. పది కావొస్తోంది. నారయ్య చాపకోసం గదిమూల వెదుకుతున్నాడు. దయానిధి దొడ్లోకళ్ళి పొయ్యిముట్టించి, కాగుతో నీళ్ళుపెట్టి కాగేదాకా సుశీల తిప్పి యిచ్చేసిన పుస్తకాన్ని ఏమీతోచక విప్పిచూడడం మొదలెట్టాడు. చివరపేజీలో సుశీల తన పేరు నాలుగుసార్లు రాసుకుంది—రెండుసార్లు రాసి కొట్టేసింది. ఒకవోట వీదోరాసి, తెలికుండా పూర్తిగా కొట్టేసింది. అతని కేమీ అర్థంకాలేదు. అనాం అనేక విధాలుగా బైటపడుతుంది. ఎవరేనా కలంయిచ్చి, వ్రాయమంటే మొట్టమొదట తమ పేరే రాసుకుంటారు. స్వార్థం బైటపడుతుందని భయపడి, కొందరి ఎదట వారిపేరు వ్రాస్తారు.

రెండోపుస్తకంలో సుశీల కాలేజీ స్నేహితులతో తీయించుకున్న గ్రూప్ ఫోటో వుంది. అటిద్దరూ, యిటిద్దరూ, మధ్యతనూ. ఫోటోపైనకాల ‘నేనెవర్ని చెప్పకో’ అని రాసుకుంది. అది ఆపుస్తకంలో ఎందుకు వొదిలేసిందో తనకి అర్థం కాలేదు. పొరబాటేమా!

నీళ్ళుకాగాయి. దొడ్లోకళ్ళి స్నానంచేశాడు. పల్చటి తెల్లచొక్కా తొడుక్కున్నాడు.— తెల్లపంచి గూడకట్టుకోసం తీశాడు. చాకలి ఆరేసిన కంపవాసనా, క్లోరిన్ వాసనా ఆపంచిని అల్లాగేవుంది. ఎంతో జాగ్రత్తతో పొపిడి తీశాడు. పట్నంనుంచి తెచ్చిన పెంట్ కొంత రాసుకున్నాడు. బగ్నన్నాథం చెట్టుచాటునుంచి దొంగతనంగా తీసిన కోమల ఫోటోని.

'డెవెలప్' చెయ్యడం వీలుపడ్డేదు. ప్రాద్దున్న చెయ్యచ్చు. బుజాన్న తువ్వలు వేసుకుని హాల్లోకొచ్చాడు. నారయ్య అరుగుమీద పడుకున్నాడు. తలుపు దగ్గరగాజేరేసి వీధిలోకి నడిచాడు. కాళ్ళకింద యిసిక్ చల్లగావుంది. జోగప్పనాయుడుగారి మేడలో దీపారే లేవు. సందులోకొచ్చాడు. రెండు మేకలు సందుమొగని చూరుకిందికి జరిగి జారిగా అరుస్తున్నాయి. అంతటా చల్లగా నిశ్శబ్దందావుంది. చలికి తట్టుకోలేక మేఘాలుకూడా చంద్రుడికి దూరంగా కదిలిపోతున్నాయి. ఒంటిగావున్న చంద్రుడు అనంతాన్ని నిర్మలంగా చేశాడు. నక్షత్రాలు మెరవడం మానుకున్నాయి.

కామాక్షి యింటి దొడ్డివెంపు తలుపులు దగ్గరగా జేరేళివున్నాయి. సందులోనుంచి తొంగిచూశాడు. నూతిపశ్చింమీద సన్నగా తగ్గించిన దీపం కనిపిస్తూవుంది. రాత్రి దీపం పెడతానంది కోమలి. అంటే ఎవ్వరూ లేరన్న మాటే. వాళ్ళమ్మ ఎక్కడుందో - పిలవడమా, సకిలించడమా, యీరెయ్యడమా - తలుపుతట్టడమా? తలుపుతెరుచుకుని నిర్భయంగా లోనికి వెళ్ళటమా? కామాక్షింటేనా భయం? కోమలంటేనా? లేకతనంటే తనకేభయమా? "నేను బ్రతకడం యివ్వలేవా? అది సంఘం, సాంప్రదాయం, తనతండ్రిచేత అడిగించిన ప్రశ్న. మరి దానికి తర్కంలేదు, వాదంలేదు. ఎవ్వరూ ఆపలేని నూత్యోదయంలాంటిది. 'ఆ పెంట ముండతోనా సరసాలు?' 'సౌందర్యానికి' అనూయచేసిన నామకరణం. 'దాంతో ఏం సుఖపడతావు బావా?' సాపం సుఖపడటం అంటే మనుషులకు అంతభయం. ఎవ్వరూ ఆచరించలేని వున్నత ఆదర్శాలు మా కక్కరలేదు. మాకు రెండోరకం—చవకవి—యిప్పించండి; భరింపరాని మహత్తర సౌందర్యం, బాబోయ్, మాకొద్దు దానికి మేం తగం-పోనిస్తురూ! సంసారపక్షం చాల్లేస్తురూ—(కూర్మయ్య) ఆరీ మర్కటం. ఇట్లు యిరుకు, పెళ్లం కోతి—వీటిని కోరుకున్నారు మన పూర్వులు. ఫణ్లాంగు దూరంలోవున్న చెఱువునుంచి రెండు బిందెలు నీళ్ళు తనే మోగు గొచ్చి, యిరవైమంది జట్టిలటాంటి మొగాళ్ళకి అన్నం వొండి పారేసి,

సంవత్సరం అయ్యేటప్పటికల్లా పిల్లనికంటూ-మీకన్నేళ్ళని స్త్రీని ఎవ్వరూ అడగనక్కరలేదు - ఎంతమంది సంతానంవుంటే అన్నేళ్లు, సరేనా - ముసిరిది అవకుండానే చచ్చిపోవాలి, మొగుడికంటే ముందుగా-హిందూస్త్రీ కోమలి హిందూస్త్రీ కాదు. కోమలి అసలు స్త్రీయేకాదు. అన్ని శక్తుల్ని తనలో కలుపుకుని దహించేసే వొకభాగం. సాంప్రదాయాలు, ఆచారాలు, నైతిక విలువలు, కట్టుబాట్లు- అన్నింటినీ ముంచెత్తివేసే మహాసముద్రంలోని అపూతం. అందుకనే లోపలికళ్ళడమంటే అంశభయం.

భయంతో నరాలన్నీ కదిలిపోయి, మళ్ళా కొత్త పద్ధతిలో సర్దుకున్నాయి. ఎవరో, ఎప్పుడో సహాయపడతారన్న ఆశవున్న మనుషులే భయపడేది. ఎవరూలేరు. ఎప్పుడూరారు. అని నిర్ధారణ జరిగిపోయి, ఏకాకీ అవగానే, భయం పోతుంది. తను వొక్కడే తనకోసం జీవించి యీ శక్తులను ఎదుర్కోవాలి. స్నేహితులు, బంధువులు, గురువులు, గ్రంథాలు, సలహాలు, వేదాంతాలు - అన్నీ కడసారి యదార్థాన్ని యెదుర్కున్నప్పుడు, కృధా. అజే కొత్తబలం, నూత్న వికాసం. అది మొండి-గుడ్డి ధైర్యంకాదు. ఇంద్రియాలన్నింటినీ ఏకగ్రీవంగా జీవింపజేసి, సర్వశక్తుల్ని ఖంజాయింపుజేసుకుని, మూడోనేత్రం తెరచుకుని, వొక్కసారిగా చెలరేగిన సాహసం అది. తలుపు తెరుచుకొని లోపలికి వెళ్ళాడు దయానిధి.

అంతా నిశ్శబ్దం. వెన్నెట్లో వొస్తువులన్నీ తెల్లటిపొర కప్పుకున్నట్లుగా వున్నాయి. నూతి పల్లెంపక్కనే మంచం సగం మండువాలోనూ సగం బైట వెన్నెట్లోనూ వాల్చివుంది. ఆ మంచం పైన కోమలి పడుకునివుంది. అది, పూడినతాళ్ళు క్రిందికి వేళ్లాడుతున్న నులకమంచం; పైన దుప్పటికూడాలేదు. తలగడ ఆసుకోవచ్చినచోట గట్టిబద్దీ తలకిందవుంది. దానిమీదనుంచి పూడి పోయిన జడ కిందికి వేళ్లాడుతూంది. కుడిచెయ్యి మెడకింద, ఎడమచెయ్యి మడిచిన మోకాలుమీదా వున్నాయి. చీరకొంగు పొత్తికడుపుమీదికిజారి గాలికి కదుల్తోంది. ఇంటి కప్పుమీదనుంచి జారిన వెన్నెలవెలుగు నుదిటి

మీద తల తడుతోంది. ఆనాడు సౌందర్యం తనయాత్ర ముగించుకొని పవ్వలిస్తోంది.

పరిమళం బయటకీ, రంగు వొత్తిడికీ తట్టుకో లేక వూడి పడిపోయిన అడివిపువ్వు; పర్వత శిఖరాన్నుంచి జారి విడిపోయిన మంచు ముద్దలోని నిర్మలత్వం; నిశీధిలో సృష్టి వేసుకున్న మంటలో నడిజ్వాల; అర్ధరాత్రి జీవులు కన్న స్వప్నంలోని మూగబాధ.

మంచం తలాబుదిక్కున కూర్చుని రెండు చేతులూ రెండు బద్దీలమీదా ఆనించి, పెనకనుంచి ఆమె మొహంలోకి చూశాడు. విశ్వగానానికి లయ శృతులలా వినిపిస్తున్న క్వాస అతన్ని చుట్టేసింది. ఆకస్మికంగా ప్రాణం తెచ్చుకున్న స్వప్నకాంత శరీరం మోయలేని వేడి, సముద్ర కరటాలపై బహిర్గత మైన వేడిలా లేస్తోంది. వేసంగి సాయంత్రం వాన వెలిసిం తర్వాత భూమి వొడిలేసిన వేడిలాంటిది, ఆమంట. ఎక్కడా అనించడానికి అతనికి చేతులు దావడంలేదు. వేసంగి సాయంత్రం, వడగల్గ వానకి సరస్సులో చేపలు కదిలినప్పుడు వైటపడే పరిమళం అతన్ని ఉక్కిరిబిక్కిరిచేసింది. ఏదో శక్తి అతనిలో ప్రవేశించి అతన్ని కార్యకూన్యజ్ఞిచేసింది. ఏదో కాంతి కిరణం అతని చీకటి హృదయాన్ని మెలుపులా వెలిగించింది. కోమలి అతనిలోకి ప్రవేశించి అన్ని తలుపులూ మూసేసినట్లునిపించింది. ఎక్కడతాకినా అన్ని రేకులూ వూడిపోయ్యే పువ్వు. వేలుతో తాకితే, అంతా వొడిలి విడిపోతుంది; రంగు లన్నీ పోతాయి. నశింపైపోతుంది.

చూడలేక అతనికళ్ళు చిత్రంగా మూతలు బద్దాయి. మూర్ఛపోయి తెప్పరిల్లుకున్నాడు. అతని శరీరాన్ని చూసుకున్నాడు. సిగ్గేసింది. తనదికాదు ఆశరీరం. ఎక్కడికో వెళ్లిపోయింది. దాన్ని వెదికి తెచ్చుకోవాలి. పారి పోయ్యే శరీరాన్ని పట్టుకోడం అత్యుచేసే పనులలో ఒకటా? శరీరం 'ఇది అన్యాయం' నేనీపని చెయ్యలేను. నేనే సౌందర్యం. నన్ను నేను ధ్వంసం చేసు కోలేను. ఇతరులనీ ధ్వంసం చెయ్యలేను, నన్ను వొదిలేయ్యి' అంటోం.

అతనికి భయమేసింది - సౌందర్యాన్ని ఎదుర్కొన్న చునిషి అతను. గొప్ప సౌందర్యం అనుభవం కాదు. గొప్ప సౌందర్యం అంటే విపోవటం కాదు; ముందుకావటం కాదు; ఎల్లప్పుడూ 'అవుతూండటం'. హద్దులులేనిది అనుభవం. గొప్ప సౌందర్యానికి హద్దులులేవు. రెండింటికీ శరీరం హద్దు కాదు; కాకూడ దేమా - శరీరం - మరో శక్తి. విడిపోయిన ఆ అనుభవానికి హద్దులులేవు. లోకం అంతటా వ్యాపించి తనలో యిముద్దుకున్న శక్తి.

అతను తేరుకున్నాడు. నవ్వొచ్చింది. శరీరంతోవున్న మునుషులందరూ పిచ్చివాళ్లు - అనిపించే సమయం అది. ఆ అనుభవం అతని కక్కలేదు. అనుభవానికి హద్దులులేవు. కవగ్లో వున్న విచిత్రాన్ని దిండుకిందవుంచి మెల్లగా లేచి వీధులోకల్పి తలుపులు దగ్గరగా మూకాడు.

—o—

మూ ణ్ణా శ్చ ము చ్చ ట

(శుక్రవారం)

రాజభూషణం సిగరెట్ నోట్లో పెట్టుకుని అగ్ని పెట్టెకోసం దిక్కులు చూస్తున్నాడు.

'అగ్నిమెంట్ ప్రకారం ఇన్స్పెక్టర్ గారు మొగ పెళ్లివారికి అగ్ని పెట్టు సప్లై చెయ్యరు కాబోలు' అన్నాడు.

'మీరు ఫిలాసఫీ చదువుతూ సిగరెట్లమీటండి చుట్టయినా బాగుండి పోను.' అన్నాడు, నిధి అన్నగారు, రామానందం.

'హిందూదేశంలో వేదాంతదృష్టికి బహిర్గత చిహ్నం చుట్టకాదండోయ్ చుట్ట వార్ధక్యానికి చిహ్నం; వార్ధక్యం వేదాంతానికి చిహ్నం. యవ్వనానికి వేదాంతానికి అతగదు; అతిగించడం కొంతవరకూ సిగరెట్టు చెయ్యగలదేమో ననుకుంటున్నాను, హిందూ, ముస్లిమ్ కలయికకి బీడీ కాల్చినట్టు!' అన్నాడు రాజభూషణం. రాజభూషణం, ఫిలాసఫీ ఆనర్స్ రెండో ఏడు చదువుకు న్నాడు పట్నంలో. మనిషి చాలా ఎత్తరి: కసరత్తుచేసే వ్యక్తికి వుండవచ్చు, చాలీ వుంది; కండలు తిరిగిన జబ్బులూ అవీ కనపడాలని, వొళ్ళుకనిపిం

పల్చటి లాల్చీ వేసుకుంటాడు. ప్రపంచాన్ని ధిక్కరించినట్లుగా పైటకి పొడుచుకొచ్చిన గడ్డం, వీదో కొంటెమాటాడేటందుకు సిద్ధపడినట్లుగా వంకర తిరిగిన పెదవులు, మాట్లాడేటప్పుడు ఎదరవాడి నెత్తిమీదనుంచి చూసేకళ్లు - మొత్తంమీద అతను వేదాంతం చదువుతున్న విద్యార్థిని, ఫ్రాగ్నెస్ట్ దబ్బుని నమ్మలేక పోతున్నారు. స్కూలులో చదువుకునే రోజులలో 3×0 , సమాధానం, '0' అని అతను వొప్పుకోలేక పొయ్యాడు-పదార్థానికి నశింపంటూ లేదుకదా, దాన్ని సున్నాతో గుడిస్తే, సున్నాగా నశింపు కావడం, సృష్టికే వ్యతిరేకమని వాదిస్తూ వచ్చాడు, చరిత్రలోకూడా యిట్లాంటి క్లిష్ట సమస్యలే అతన్ని ఎదుర్కున్నాయి. యుద్ధాలకి కారణం ఏమిటి? తిండికోసం కొట్లాట. మొగుడూ పెళ్లాం కొట్టుకోడం - నిరంగం వేరే కూర్చుని తిండి తినడంకోసమే - దీన్నే ప్రబంధకవులు ప్రణయ కలహం అన్నారు.

తండ్రి కొడుకూ? - అది కుటుంబకలహం.

రాజూ, రాజూ? - అది మహాయుద్ధం.

సరే తిండి దొరికిందయ్యా; పోనీ తరవాతేనే సుఖంగా వుంటారా? లేదు.

ఎందుకు?

తరవాత, రాణీలకోసం కొట్లాట.

పై నాగోడ, రామేశ్వరం గుడి, టాన్ మహల్, కట్టిన వ్యక్తులకు తిండి తినడం చేతకాదు పాపం. చరిత్రనుంచి మానవుడు గుణపాతం నేర్చుకోడు అని నేర్చుతుందిట చరిత్ర. ఇట్లా వుండటానికి కారణం ఏమిటండీ అని మేష్టర్ల నడిగితే, పుస్తకాల జాబితా తయారుచేసి, చదువుకోమని యిస్తారు. నిరేస్తే 'కర్మ' అనేస్తారు. దేవుడు నిర్ణయించాడు. కాని దేవుడు, పాపం, మంచివాడు, దయామయుడు, ఆపచ్ఛాంసవుడు, ప్రేమేదైవం...!

ఈ విషయం యొక్క అంతు కనుక్కుందామని రాజభూషణం చరిత్రమానేసి ఫిలాసఫీలో చేరినా; క్లాసులోవున్న ముగ్గున్నే ఫేర్ చేస్తే, వాళ్ళవుద్యోగాలే తీసేసి, అసలు ఫిలాసఫీయే ఎత్తేస్తారని వున్నయిద్దరు

ప్రాశస్త్యము చూడలి, అందర్నీ ప్యాస్ చేస్తారన్న ధైర్యం వుండబట్టి 'రాజా' ఫిలాసఫీలో చేరాడని, అతని మిత్రులు అంటారు. మరేదేనా ఫేజ్ కావడం సులభమే కాని, ఫిలాసఫీ, ఎవ్వరూ ఫేజ్ కాలేదు మరి! అనేసి 'రాజా'ని చులకనగా చూసిన వ్యక్తులు కొందరు తమ అభిప్రాయాలని మార్చుకుంటున్నారు. 'రాజా' కొన్ని సమస్యలని బాగా విశదంగా పరిశీలించ గలడు. సత్యానికి పునాదులు తెచ్చి, పేకముక్కలతో కట్టిన తార్కిక భవనాలను కూలవోకాడు. కూలవోయ్యడం అతను ప్రతిభావంతుడు. పునాదులు తవ్వితే ఏర్పడిన గోతులను పూడ్చడం; అతనికింకా చేతకాలేదు.

వివాహం చేసుకుంటే భావ స్వాతంత్ర్యం పోతుందని భయపడి బ్రహ్మచారిగానే వుంటా నంటాడు 'రాజా'.

'దేవుడులేడని ఋజువు చెయ్యగలం - కాని, మహాప్రభో పెళ్లాం పెళ్లింది తప్పని ఋజువు చెయ్యలేం.'

'నేమపూర్తిగా నశించిన తర్వాతగాని వివాహానికి మనుషులు అర్హులు

కోగతికి కారణ భూతాలైన శక్తులపై విప్లవంచేసి నశింపు పొందేటట్టి కట్టిపడేసి, వివాహం అనే జైలులో

తిప్పుకుందామన్న పట్టుదలలేదు. అతని అభిప్రాయాలు అతనికి చాలామంది శత్రువులను సంపాదించిపెట్టాయి. వాటికి తట్టుకుని, అదుకున్నవాడు 'నిధి'

వారిద్దరూ వేర్వేరు కాలేజీలలో వుంటున్నా ఆంతరంగికం తగ్గలేదు. తన వివాహానికి రమ్మని నిధి వద్దనుండి ఆహ్వానం రాగానే, 'రాజా' వెస్టర్ మార్కు వ్రాసిన 'పెండ్లి - దాని కథ, కమామీసు' (History of Marriage) అనే పుస్తకం చదవడం ప్రారంభించాడు. అతనికి కొన్ని సందేహాలొచ్చాయి - సరే. యీ పెండ్లికి హాజరయి, సందేహ నివృత్తి చేసుకుందామని చక్కా వొచ్చాడు. సిగరెట్టుని సమర్థించుకునేందుకు రాజా అన్న మాటలువిని, దశరథరామయ్యగారు.

'అగ్గిపెట్టికోసం, ఎంత దండకం చదివావయ్యా!' అన్నాడు.

ఇంతలో దయానిధి వొచ్చాడు. వెనకాలేనో కుర్రాడు అరడజను అగ్గిపెట్టు రెండు సిగరెట్టు డబ్బాలు తీసుకొచ్చి పెట్టాడు.

'మాకారుటండీ - మామగారి ఖ్యాతిపోకుండా, తనే అగ్గిపెట్టు పువ్వు చేస్తున్నాడు!' అన్నాడు 'రాజా' అగ్గిపుల్లని వెలిగిస్తూ.

'వారి ఖ్యాతి నిలబెట్టడం రాత్రి తొమ్మిది నాపూచీ వీనిలేదు - నిజానికి లగ్నం తొమ్మిదే' అన్నాడు దయానిధి. కాబోయ్యే మామగార్ని పరిచి

మూ త్తా శ్చ ము చ్చ ట

తాలూకు అమ్మలక్కలు, వొక్కగొక్క-రే, ఏదో మిషమీద వొచ్చి, చేసుకుని వెళ్ళడం జరుగుతోంది. పెళ్ళికొడుకు, జంతు కాల్యానికి కొవొచ్చిన సింహంలాంటివాడు.

అబ్బో, ఎంతజూలా!'

'అట్లా బక్కలాగుందేం!'

'ఎక్కణ్ణించి తెచ్చారో - ఎంతో!'

'అబ్బే, మూడువూళ్ళూ తిండిపెట్టి మూడు వేలుటండి.'

'పెళ్ళికొడుకు ఏదో అంటున్నాడు-వుండండి. సింహం గర్జిస్తోంది.'

అనీ అమ్మలక్కల గుసగుసల సారాంశం.

'పైమెంతండి?' అంటూ వెంకటాద్రిగారు, పెళ్ళికొడుకు విడిదిలో కొచ్చాడు. దశరథరామయ్యగారు, ఆయన్ని ఎంతో ఆహ్వానించారు. వెంకటాద్రిగారు-మొదటిసారిగా అంత కాలంకిందనే.

చివరి కు మిగిలేది

'రాజా' ఆయన దగ్గరగా వెళ్ళి 'మీ గడియారాన్ని కూడా రిటైర్ చేసి
నీ యిప్పిద్దూ.' అన్నాడు. వూడగా మిగిలిన పళ్ళెం వెంకటాద్రిగారు
తగా నవ్వారు.

'నాదాంట్లో ఎనిమిదిన్నరైంది.' అన్నాడు విధి అన్నగారు, రామా
నందం.

'తమనే?' అని వెంకటాద్రిగారు, తమ్ముడి కాబోయ్యే అల్లుణ్ణి సంబో
ధించాడు.

'ఈ గడియారం అతనిది కాదు; నాది-కాసేపు ఎరువు పెట్టుకున్నాడు.
మామగారు మంచి గడియారం యిప్పించాలి' అన్నాడు రాజా.

'ఓన్, యింతేదయ్యా. వెనక గడియారం' అన్నాడు వెంకటాద్రి
గారు.

'అవును, యింతే.' వెంకటాద్రిగారు 'రాజా'కి
అవీ, యింకా,

వొక దొంగని యిద్దరు పోలీసులుచేత పట్టించి, చేతులకి స కళ్ళు వేసి, తీసుకొస్తుంటే వాడు మగ్గలో నిలిచిపోయి కాలకృత్యానికని, గోడలా లేచిన బొమ్మజేముడు కంచి ముందు కూర్చున్నట్టుగా కూర్చుని, కంచిమీద నుంచి దూకి పారిపోగూర్చాడుట: ఆకంచి దాటేటందుకు వెంకటాద్రిగారు కాని, పోలీసులు కాని సాహసించనందున వొక 'నల్లమచ్చ' పడిందని, అధికారులు అన్నారట. దానితో ఆయనకి మరింత కోపం వోచ్చేసింది. ఇప్పుడు ఆదొంగని ఎక్కడైనా పట్టుకుని అతిథి సత్కారంచేసి, పట్టాభిషిక్తుణ్ణి చెయ్యాలన్న సంకల్పంతో 'కసిగా' ఘంటున్నాడు వెంకటాద్రిగారు.

మాధవయ్యగారి కిల్లాంటి మచ్చలులేవు. ఆయన పనిచేసిన పాలిమేరలో చైకల్మీద యిద్దరు వ్యక్తులు ఎక్కటం, ఎప్పుడూ జరగదు. ఓ వేళ ఎక్కితే, ఆ యిద్దర్నీ నిలేసి, జుట్టుట్టుకుని తలకాయుక్ని డీడిక్కిలు కొట్టి పంపుతాడు; అప్పుడప్పుడు యిద్దరిచేతా చైకల్ని మోస్తుాడు. నిజంగా దొంగతనం చెయ్యని వాణ్ణికూడా 'బాబో నేనే చేశానండి, మరి వొదలండి' అనిపించ గలదాయన. ఈయనకి రావ్ బహుమార్ కాకపోయినా కనీసం రావ్ సాహెబ్ వినా రానందుకు, పోలీస్ నూపరిండెంట్ నందియార్ కూడా ఆశ్చర్య పడ్డాడు. లోలోపల మాబాగా అయింది అనుకున్నా వెంకటాద్రిగారుకూడా దీనికి నివ్వెర పడ్డాడు. అధికారుల ఆదరాభిమానాలు, దైవమాయలా ఏవోవ తీస్తాయో ఎవరు నిర్ణయించగలరు లేండి అనుకున్నారు కొందరు.

అన్నదమ్ములిద్దరికీ వొక విషయంలో మాత్రం తేడావుంది. అన్నగారికి ఆరుగురు మొగ సంతానం. మాధవయ్యగారికి ముగ్గురూ ఆడపిల్లలే, ఇప్పుడు వివాహంకానున్న ఇందిర పెద్దపిల్ల. గుంటూరు, కృష్ణా జిల్లాలలో పనిచేసినా కూతుర్ని గోదావరి జిల్లాలో యివ్వాలన్న ఆశయం యీనాటికి, నెరవేరినందుకు ఆయన సంతోష పడ్డాడు. మహావైభవంతో యీ పెళ్ళి చెయ్యాలని ఏర్పాట్లు చేస్తున్నాడు.

ఇందిర చదువు యింటిదగ్గరే జరిగింది. సంగీత అచ్చే నూచనలుండ బట్టి, విడవకుండా పీట చెప్పించాడు. అల్లుడు ఆయనకి అన్నివిధాల నచ్చాడు. చదువుకున్నవాడు అందమైనవాడు; కాస్తోకూస్తో ఆస్తికూడా వుంది; అత్తగారి పోరులేదు; మరి ఆడబడుచులులేరు, ఐతే వొక్కవిషయం ఆయనకి సరిపడలేదు. అల్లుడు డాక్టర్‌కి చదువుతున్నాడు. బి. ఎ. ప్యాపై వుంటే, వోశీసు డిస్‌పెన్సరీలో ప్రవేశపెట్టి, రావ్ బహుమూర్ చేసి వుండును, ఇప్పుడు ఆ అవకాశం లేకపోయిందికదా అని భార్యతో వాపోయాడు. 'అమ్మాయికి నచ్చాడు, పిల్లాడు, కావలిస్తే రెండో అమ్మాయి మొగుడ్డి రావ్ సాహెబ్‌ని చేర్చుకునితెండి' అందిట సుధద్రమ్యుగారు.

వెంకటాద్రిగారికి తమ్ముడు అల్లుడి మంచి చెడ్డలూ, సత్తా, తెలుసుకోవాలని కుతూహలాన్ని బైటకి కనబర్చకుండా, యిత్తిగా కనుక్కోవాలని సాగిస్తున్న యత్నం దయానిధికి అర్థమైంది.

'ఒక్క గడిగూరం మట్టుకేకాదు; కొరు ప్రాక్టీస్‌కి శత్రువునామగ్ని అన్నీ లాగొచ్చు. నిదానంనిద మావాడు సమయంవాస్తే కర్చుకి ముందూ వెనకూ చూడడు తెండి.' అన్నా రాయన.

"తాళంచెవి మీ అమ్మాయి దగ్గరే వుంటుంది. కాబట్టి ఫరవాలే దేందురూ..." అన్నాడు 'రాజా'.

"ఐతే ప్రాక్టీస్ ఎక్కడ పెవతావయ్యా?"

"మీ సలహా ఏమిటి?"

"అల్లుడు మామగారు ఆలోచించుకోవల్సిన విషయం కాని, మధ్య నాదేముంపే" అన్నాడు వెంకటాద్రిగారు.

"ఐనా తమరు పెద్దలు, మీవుద్దేశం కూడా తెలవియ్యండి." అన్నాడు రాజా పొగ ముక్కులోంచి వొడుల్తూ.

ఇంతలో మాధవయ్యగారి దూరపుచుట్టం, లక్ష్మయ్య వొచ్చాడు. ఆయన పెళ్లి హంగుదారు; ఆయన అక్కడివార్ని యిక్కడికి, యిక్కడి

వార్ని అక్కడికి పిల్చుకు పోతుంటాడు గాని, ఆయనలో ఏం మహత్వం వుందో, ఎవ్వళ్ళూ ఆయన చెప్పినట్లు వినరు.

“మోతాలూకు ముగ్గురు బంధువులూచ్చారు.” అని లక్ష్మయ్య వాక్యం పూర్తికాకుండానే, బండిలోంచి జగ్గన్నధం, అమృతం ఆడబడుచు విళాలి, ఆవిడభర్త భుజంగం, దిగారు.

“ఏ తెంచితిన్ సకల యిక్కట్లు దాటి మైడియర్ బావగారు... రక్కలు లేని పక్షి నోలే—పక్షి—పక్షి నికృతి—తెమగు నంచేస్తున్నాం...” అంటూ మొదలెట్టాడు జగ్గన్నాచం.

“ఏం జగ్గూ, అమృతం రాలేమా?” అని అడిగాడు నిధి.

“నన్ను సమాధానం చెప్పమనేనా నీ వుద్దేశం?”

“ఏం ఎందుకు రాలేదు?”

“ఈ ప్రశ్న పరంపర కురిపించే ముందు మిమ్మల్ని మీరు సరిచేసుకోండి—”

.....?”

“వెళ్ళికొడుకువి ఐయ్యండి యింకా, యీ వానో బస్తీలో, ఇప్పుడూ, జగ్గు ఏమిటయ్యూ అడిగేవారు లేకగాని...”

“ఓస్, అదా, చంపేకావ్...”

“పోమి దీ శేవం, కొండకవో కళేబరం.”

“లక్ష్మయ్య గారితో వెళ్లి ఫలహారాలు చెయ్యండి...”

“రండి బాబూ రండి...” అంటూ అహోనించాడు లక్ష్మయ్య.

“డిరెక్టర్ రారు మహాత్ములు— సన్నాయి మేళం చేయించండి... కథవ మందమతీ నేను ఏమండోయ్— యీ అంగన విళాలి,—మా అక్క వుమన్ యూత్—ఆడపడుచు భుజంగం,— మై గురుజీ—యూజ్ వాచ్ కాంతారావ్ యూజ్ టు మై సిస్టర్”

“ఆడ X పడుచు, ఆడపడుచు కాదబ్బాయ్ ఆ సంధి లేంచే—వైగా

తెనుగు దంచేస్తున్నా నంటున్నావ్." అని మధ్యలో అందుకున్నాడు రాజా.

"వీరెవరో తెలుసుకోవచ్చునా—కొంపతీసి తెనుగు పండితుడు కాడుకదా?"

"సంస్కృత కళాకాల ప్రిన్సిపాల్" అన్నాడు నిధి.

"ఏతే భయంలేదు—ఆడపెళ్లి వారితాలూకా?"

"కాదు కాదు—మనతాలూకే..."

"చంపక చెనుమరు...తమ మిత్రమండలిలో ఆయనా..." అన్నాడు జగన్నాథం.

"చివరికి సత్యం కనుక్కున్నావు, బాలకా" అని రాజభూషణం, పూర్తిచేశాడు.

"ధన్యతముండను. క్షీరకసాయన సమ్మేళనం కాస్తంతనేవించి వచ్చెద. రండ్రా..." అని విశాలిని, భుజంగాన్ని, విడిదిలోకి ప్రయాణం కట్టాడు.

దశరథరామయ్యగారి, పెద్దకొడుకు రామానందానికీ, భార్యకీ, వేరే పక్కమేడలో పెద్దగది ప్రత్యేకంగా ఏర్పాటుచేశారు. గదిపక్క పెద్ద హాలుంది. అందులో కొత్తగా వచ్చినవాళ్ళందరికీ విడిది ఏర్పాటుచేశారు. దశరథరామయ్యగారు. రామానందం వారి విడిదిలోకెళ్ళారు. ఇక్కడికి కాఫీ పలహారాలు తెప్పిస్తాం వుండండని, జగన్నాథాన్ని పెళ్ళిపెద్ద లక్ష్మయ్యగారు వాదిస్తున్నా, ఆడపెళ్లివారి విడిదిలోపడి, పెండ్లి కూతుళ్ళతోసారి పోయాని రావాలని జగన్నాథం వుబలాట పడుతున్నాడు.

"నాథ్—మీ అక్కయ్యరాలేదేం—" అని నిధి చెప్పించాడు.

"ఊరికేనేనండి"

"ఊరికే ఏమిటబ్బాయి—సత్యాన్ని కోరించటం నీవిధి..." అని రాజా.

"వాళ్ళాయన వొద్దన్నాడా?"

"అబ్బేబ్బే—రోజూ, అక్కయ్యని, డాక్టర్ గారి పెళ్లి ఎప్పుడంటూ

అడుగుతుండేవాడు.”

“వాళ్ళెంతగారికీ వొంటలో బొగాలేవా?”

“ఈస్టిండేనూ కింపెనేనారు పోలీసు స్టేషన్లలోనూ పురిగ.”

‘పోనీ తనకిష్టంలేదా?’

‘What a foolish.....మీ కింకా రాత్రి తొమ్మిదికి కర్ర గా
త్రేమిచ్చాను. కారణం వూహించండి....’ అన్నాడు నిధి.

‘నెలలా?’ అన్నాడు రాగా కొంటేగా వత్సవగా.

‘ఇంచుమించు అగ్గింటిదే—ఏమి జరిగితే ఆ ప్రశ్నకీ సమాధానం క్కర
లేకంగా పరిణమిస్తుందో అది....’

‘నువ్వు క్రాస్ వర్డ్ పుడర్ కింకా వాడేదావా ఏమిటాబ్బా ని? అన్నాడు
రాజా.

‘బాబూ, మీరు ఆ అబ్బామీ అబ్బులదాన్ని ఎక్కడా తిరిగి
దిగిమింగి, ఆ దురదని కాస్త అక్కట్ల, ‘నానో’ అని సంభాషించి, అంత చీకటి
శ్రోమస్కరం....’

‘క్షమించు మై డీయర్ నా; ...’

‘క్షమించామే మై డీయర్ రాజా. ఏ శాంసరీ ఆఫ్ కనిమూలాలా.’

‘ఇవాళ నీళ్ళు’ అంది విశాల జాతీగా.

‘నాసం రవాణాని సరదా పడింది....’ అన్నాడు అమెరికన్ పూరి.

‘రీకగింపునాటికేనా వచ్చిందానంది.’ అన్నాడు అన్నాని.

దియానిధి తల్చేసేసే నూచించాడు.

‘ఏమిచ్చిందంహోయి!’

‘నువ్వు మామూలుగా ముట్టడావ్’ అన్నాడు నిధి.

‘అదా. అప్పుడప్పుడు నాఫర్మలస్ నిజస్వరూపం ప్రదర్శిస్తుంటుంది.’

పెరికటూర్, మ్యూజిక్ ఏదో అందామని గొంతుక సవరందుకుంటూ

చాలాసార్లు యత్నంనాడుకాని అవకాశం చిక్కడంలేదు.

‘ఈ అబ్బాయి, మీ కేమవుతాడండి...’ అని అడగగలిగాడు.

‘అబ్బాయి అనే వాదన్నది—’ అని వెంకటాద్రిగారి, చెవిని పట్టుకున్నాడు. తాపీగా పొడుచుచున్న తట్టడం మొదలెట్టాడు.

‘ఈ నాసికా చూర్ణప్రియునకు కించిత్ చెముడా ఏమి? మీరు నెల వియ్యండి, రాజాజీ.’

‘అవునబ్బాయి కొంచెం గట్టిగా చెబితే—చాలు.’

‘వినకూడనివి బాగా వినబడతాయండి ఏం మాయో చెవుడికి. అబ్బాయిని కానండి.’ అని జగన్నాథం, వెంకటాద్రిగారి చెవిలో అన్నాడు.

‘పోనీ అమ్మాయివా?’ అఖికి విసుగుతో, ఆవలీస్తున్న లక్ష్మయ్య కూడా నవ్వాడు. ఏనో జగన్నాథం మళ్ళీ అనబోయాడు. అది ఏమై పుండునో ఎవరూ నిర్ణయించలేదు. ఎందుకంటే ఆసమయంలో అక్కడికి నారయ్య వక్కా వచ్చాడు. జగన్నాథం జోరుత్కింది.

‘అబ్బో, కుర్రాయనొచ్చాడే?’ అన్నాడు నారయ్య అశ్చర్యంతో. నారయ్య భుభ్రమైన అద్దరు పొట్టిచేతులచొక్క, చిరుగులులేని పంచి, మంచి పాగా వేసుకున్నాడు.

‘కుర్రాయన్ని, ఆరు నెలల త్రేం.’ అన్నాడు జగన్నాథం.

‘ఏతే ఆరుమాసాలంటయ్యా-కోతూసులూ నువ్వు...మీ అక్కయ్య గారు రాలేదంటయ్యా?’ లేదన్నట్లుగా తల పరికించాడు జగన్నాథం.

‘మృదాళ చూపింపగోల్సి ఆటేసుకుందా మరలాయ్యా; పెళ్ళి కుర్రాళ్ళని పోగుచేసాను’ అన్నాడు నారయ్య. జగన్నాథం కొంచెం తేరుకున్నాడు. అతన్ని గురించిన అభిప్రాయం మార్చుకోవాలని సంకల్పించుకున్నాడు.

‘ఈమధ్య మావూళ్ళో చెడుగుడి మొదలెట్టాం.’ అన్నాడు జగన్నాథం.

‘ఏదేనాసరే నై.’

‘న్నానాలూ అసీ చేద్దరుగాని లేవండి’ అంటూ లక్ష్మయ్య వాళ్ళని

తీసుకుని వెళ్ళాడు.

జగన్నాథం కీధులనుంచి పరుశెట్టికుంటూ మళ్ళా అరుగుమీది కొచ్చాడు.

'ఆర్చ్ బిషప్ అఫ్ కాంటర్ బరీ—పోపు, వొస్తున్నారు' అన్నాడు.

'పోపేంటయ్యా కుర్రాయనా?' అని, నారయ్య వీధివెంపుమాశాడు.

దయానిధి, రాజభూషణం లేచారు.

'బాద్ద కిక్కులు.' అన్నాడు మళ్ళా జగన్నాథం.

వెంకటాద్రి గారు వీధులొకళ్ళి. ఆవొచ్చిన ముగ్గురు వ్యక్తులకీ నమస్కారంచేసి, వారిని అతిచుగ్వాదతో తీసువచ్చి అరుగుమీద తివాసీ పరచి, స్తంభానికి దింట్లు జేపిచేసి, అక్కడ కూర్చో పెట్టాడు.

స్తంభానికి జాన్లపడి, కాలుమీద తాలేసుకుని, రెండుచేతులూ కట్టేసుకొని ధీమాగా కూర్చున్నవ్యక్తి అపురూపానందస్వామి. పక్కన కూర్చున్న యిద్దరూ, వారి కిష్కులు. అపురూపానందస్వామికి, తూర్పుగోదావరి జిల్లాలో ముక్తిసాధన అనే పేరుగల ఆశ్రమం' వుంది. మొదట్లో ఆయన మలబార్ నుంచి వొచ్చినా, చాలాకాలం తెలుగుదేశంగా వుండడం మూలాన వ్యవహారకీర్త్యా, తెలుగువాడనే చెప్పకోడం. వేదాంత దృష్టిలో, దేశమంటూ లేదు,—విశ్వమే నాదేశం అని చెప్పుకూండడం, ఆశ్రమంగా వుండేవారికి తెలుసు, ఆయన, మళయాళం, తమిళం, తెలుగు, ఆంగ్లం, కొద్దిగా గుజరాతీ మాట్లాడటగలడు. అమెరికాలో ప్రచురింపబడే 'వెలుగు' అనే వేదాంత పత్రికలో అప్పుడప్పుడు ఆయన ముక్తిసాధనగురించి రాస్తూంటాడు. జమీందార్లు, రిటైర్డ్ వుద్యోగులు, మున్నగు వారికి ముక్తిసాధన మార్గాన్ని బోధించి విరాళాలని స్వీకరించి. 'శాంతి' అనే పత్రిక, నాలుగు భాషలలో కొంతకాలం నడిపిన మాట చాలామంది ఎరుగున్నదే ఐనా, ఎందుచేతో ఆపత్రిక ప్రచారంలోకి రాలేదు. ఈపత్రిక కోసం పాటుబడ్డ వారిలో సర్కిల్ ఇన్స్పెక్టర్ మాధవయ్యగారు ముఖ్యులు. ఆయన యాజమాన్యంకింద

రెండు ప్రత్యేక సంచికలు వెలువడ్డాయి. అందులో మొదటి దానిలో, విరాళాలు యిచ్చిన వాళ్ళ పేర్లు; ఆరుమాసాలు తరువాత వెలువడిన రెండో సంచికలో విరాళాలు యివ్వని వాళ్ళ పేర్లు—యివీ వాటి ప్రత్యేకత. కామర సుధామినాన్ అనే మళయాళీ కన్య ఆశ్రమానికి వుంటూ కొంతకాలం సంపాదనలుగా పనిచేసింది. వేదాంతం స్త్రీలసాగు కామాదదనీ, అందులో దక్షతాది వాళ్ళ ప్రమేయం పనికిరాదనీ, కావాలంటే, 'స్వామిజీ' కూడా ప్లేస్టువేస్తే ఆకవ్యకోసం సినిమాకంపెనీ లేవదీస్తాం అంటూ, ఆశ్రమం చుట్టు పక్కల వుండే ఆంధ్రులు ఆంగ్లభాష చెయ్యనా, సుధామినాన్ హరిద్వారం వెళ్ళి అక్కడ వా బ్రాంచి పెట్టిందట. ఈ విషయం తెలియపరుస్తూ 'శాంతి' లో సో వ్యాసం పడింది. అందులో ముక్తిసాగన, గాయపడినా తీసుకొనిం అదే అని కూర్మయ్య లాంటి వ్యక్తులు చేశారనీ అన్నారు.

సుధామినాన్ వెళ్లగానే ముక్తిసాగన ఆశ్రమానికి ముక్తిసాగినను కోడం పొకబాటు. అపురూపానందస్వామికి చాలా అడ్డివున్న మాటనిపించేది. ఆ సోన యింకా సోనేక ఆశ్రమాలు నీవవ్వడామన్న సంకల్పమూ నిలమే. కాని, ఆశ్రమం పెండ్లి పరపన త్వడానికి కొంతవరకు గవర్న మెంటు వ్యవస్థలు ఆరగిస్తూనూ చూపడమే కాకామనాలి, అందులో మార్గవ్యగారి లాంటి పో సువువ్యోగులు కలుగజేసుకోడం మనీ ప్రమాదించింది. అయితే మోద నుట్టకాల్పుకుంటూ సదకంకం అడుగునే ఆంధ్రులు 'స్వామిజీలు' గవర్న మెంటు ఏర్పాటుచేసిన సూచనలు, పోదురూ' అన్నారు. కానీ కర్పలేకుండా, రాజుల బ్రతకడానికి కొందరు నేసేవర్తు, అని నిరుద్యోగులు అయిపోతే అన్నమాట. తెగసాపాలుచేసి, యిప్పుడేనా పరిహారం చేసుకుందాం అని కాకపోతే యీ పోస్ట్ పోస్ట్ కి నేనాంతం ఎందుకయ్యా, చెప్పండి' అని కూర్మయ్య పోటి గాళ్ళన్నారు.

మార్గవ్యగారికి యిటీవల పరమాకచింత, ఆధ్యాత్మికదృష్టి ఎక్కువై నమాట వాస్తవమే. ప్రతిదినానారం తను వీ ఆశ్రమానికోవెళ్ళి నేనాంత

గోష్ఠి చెప్పుడనూ, లేకపోతే, ఏ స్వాగీర్తనో భవ గుంటికే రజ్జించి,
గీతానామ్యం లేలుసుకోవడం నడుచుకొని, పాపాని అనేకపనులు చేసి
స్తుంది; అందులో ముక్తికొనడమూ నాకంటే ఎందుకు వాడవడమూ!

కావున నివాహినికే మూర్ఖాశ్చ ముచ్చట ప్రవృత్తంగా వీర్వాణుడైన
కార్యక్రమాలూ, అపురూపాశంకలూ చేత గీతానామ్యం నివించడం
వొకటి. ఓపక్క కుర్రవాడూ, చూడటం చూడ దీర్ఘాపి మానసికం
దెంటో తగునూసిచ్చి సలపగా 'దేహపుత్రం శేతం' అనగా వీర్వాణు
చేశాడు. 'మృత్యు ముగ్ధుడే గానోకా' అనగా; (కేదాగ్రాది కేదాగ్ర
ప్రాంతం) 'కాన్యో మృత్యుం కథా మృత్యుం కథా' అనగా; (కాన్యజ్య అప్రకాశం) కంఠండు కంఠం. వీర్యం తో వేగం పరివేశ
టాగి గాన తయ్యుడై వేగం కున్నాడు. 'నిరీతి విదగంధానం
అది అదే, యది గానో' అనగా మూర్ఖాశ్చ ముచ్చటగాన.

మూర్ఖాశ్చ ముచ్చటగానోకా. దేహాని

కాన్యజ్యం; మృత్యుం మృత్యుమృత్యుం;

కేదాగ్రం, కాన్యం కేదాగ్రం

కంఠం, కంఠం

150 (కృష్ణా) చివరకు మిగిలేది
 రాజా అడిగాడు.

“తప్పకుండా రావొచ్చు. నేను బ్రహ్మచారిని కానూ!” అన్నాడు స్వామిజీ. శిష్యులు ఆశ్చర్యం ప్రకటించకుండా, మనం ‘నవ్వు’ అయికునే దాన్ని చూపించారు. నారయ్య దూరంగా చేతులుకట్టుకుని వినయంగా నిలబడ్డాడు. అరుగుమీద పదిమంది పోగై నారు.

“అసలు ముక్తిసాధన అంటే ఏమిటో సెలవిస్తారా?” అని ‘రాజా’ అడిగేశాడు.

“మావాడికి వేరంతా. అభిలాష జాస్తి” అని దయానిధి చెప్పబోతుంటే, స్వామిజీ నవ్వి అయికున్నాడు— ‘ముక్తిసాధన గురించి చెప్పడం నావిధి. మీ బోటి చదువుకున్న యువకులంతా ఆధ్యాత్మిక చింత చూపడం, మంచి నూడన...”

“ఎందుకంటున్నానంటే, మావాడికి దేవుడంటే బొత్తిగా నమ్మకం లేదు. అసలు మతం అనేదే లేకపోతే, ప్రపంచం హాసుగా వుండునంటాడు..” అని దయానిధి అంటున్నాడు.

“ఏ వొస్తువు లేదని లేదని బుజువు చెయ్యరాదా రాజా?” అని

“మానాడు నా ఆశ్రితాపాయాలను విశదంగా చేప్పలేకపోవచ్చు. మీ సందేహాలని నేనే నివృత్తి చేస్తాను?” ముందు ‘ముక్తి, అంటే ఏమిటో’ నెల విస్తారా?”

“మీరే మనుకుంటున్నారా?”

“నేను ‘ముక్తి’, ‘మోక్షం’ అనేవి అర్థశూన్యమైన భవనాలను కుంటున్నాను. ఒకప్పుడు వాటిని వాడినవారికే, వాడగా విన్నవారికే, వొక ‘అర్థం’ వుండేది. ఇప్పుడదిలేదు.” ‘జీవ’ ఆశ్చర్యపడ్డాడు, నారయ్య వొక దును ముందుకు వేశాడు. వెంటటాద్రెగారు, పాడుం డన్నీ ముంకాడు.

“ముక్తి— మోక్షం—అనగా పరమాత్మలో విక్యం కావడం.” అన్నాడు స్వామిజీ.

“అహా!” (సభలో వొక కంఠం)

“చిన్న నదులన్నీ సముద్రంలో పడినట్లు” అన్నాడు సభ.

“పరమాత్మ—అనేది, వొక వ్యక్తి, స్థితా, వొస్తువా?”

“పరమాత్మ—బ్రహ్మన్, అందులో విక్యం వినవారికి మర జన్మలేదు. జన్మ రాహిత్యమే, ముక్తి.” అన్నారు స్వామిజీ. “అంటే మళ్ళా యీ ప్రపంచంలో పుట్టకుండా వుండటం, ముక్తి అందుకూ. మాకాముక్తి అక్కర్లేదు. అన్నిలోకాలలోకి, యీ ప్రపంచం వుత్తమం; మానవజన్మ మహోన్నతం, ఈ సీనిమాలు యీ రాజకీయాలు, ప్రకృతి సౌందర్యం,—వీటిని విడిచి పెట్టలేం. ఎన్నో జన్మలు ఎత్తాలని వుంటుంది. కాబట్టి మాకు జన్మరాహిత్యం అక్కర్లేదు” అన్నాడు రాజా. దయానిధి అంత జోరుగా మాట్లాడొద్దని కళ్ళతో సంజ్ఞ చేస్తున్నా, అతడు అది గమనించలేదు.

“జన్మరాహిత్యం అంతసులభంకాదు; అధ్యాత్మిక కృషి పూర్వకమైన సుకృతం—వారివారి కర్మఫలాల్నిబట్టి, మనుజులు ధైర్యాన్ని తెలుసుకుంటారు వారేపుణ్యాత్ములు.”

“పుణ్యం అన్నా కూడా ముక్తన్నమాటేనా.”

"అది పిచ్చిసానన. పరమాత్ములో వికారం కావడానికి మొదట్లో యిష్టంలేదు మాకు; మాకు యిల్లా విడివిడిగానే వుండే, అస్తమానా యీ లోకంలోనే పుడుతూవుండాలని వుంది — అసమంజసం. కామ, క్రోధ, మోహ, మద, మత్సర, అపదం మాచేతుల్లో, మాయిష్టంలో లేదంటారు, మమ్మల్ని ఇది కోసం, ప్రార్థన, యోగాభ్యాసం, వీక్ష, వ్రతం, వస్త్రాచారా చె గ్యుచుకంటే. మీబోటి పుణ్యాత్ములు రెండుమూడు జన్మలలోనే వికారం అవుతారు. నాబోటి పాపాత్ములు, మరో ఇరవై జన్మలు ఎక్కువ తీసుకుంటారు; అంతే తేడా. మీరు ముందెడతారు; మేం కొంచెం ఆలస్యంగా వెడతాం. దానికంత గడబడ ఎందుకంటే.....?"

జీవ, సజీవలు తెల్లబోయి చూస్తున్నారు. గురువుగారిని యింత బడిగా ఖండించటం ఎప్పుడూ చూడలేదు సజీవ. ఈవాడాన్ని లెప్పని బుచ్చువు చేసేందుకు తనూ ఏదో అనాలి, లేకపోతే బాగుండదు — అనుకుని కష్టమూసు కుని ఆలోచించి, చివరికి 'ఓం!' అన్నాడు.

పెంకటాద్రిగారు 'రాజా' అన్న ముక్కలకి లోపల సంతోషిస్తున్నట్లుగానేవుంది, ముహూంలో చిరునవ్వునిబట్టి.

"ఇతే, దైవాన్ని ప్రార్థించి సాధించిన మహానుభావులందరూ క్షేత్ర పెంకళప్పలే అంటావు? రామదాసు, కవిరు, త్యాగయ్య, రామకృష్ణ పరమహంస, వివేకానంద...."

"చాలామంది వున్నారు."

"అదే, వారంతా తెలివితక్కువవాళ్ళూ, మీ దొడ్లందరూ మహానుభావులూనా?"

"మాదొరలు అనక్కరలేదు; మీరూ ఇంట్లో ఖా చదువుకొని ఆ వొరల వుద్యోగం చేసినవారే."

"ఏదో పెద్ద ముండావాళ్ళి అన్నాను."

అయ్యో, అట్లానే, ఎంతమాట—వీవో కుర్రతనం అనుకోండి—ఆ
 దొరలలో కూడా అట్లాంటి మహానుభావులున్నారు. స్రాన్సిస్ ఆఫ్ అసీసి,
 ఎడ్మండ్, అగ్నెస్, ఫ్రేసా, మార్క్స్ అలీలియస్, పైవోజా, వొందలు...
 వాళ్ళందరూ యీ ప్రపంచాన్ని చూసి :-దలి పోయారు. ఈకుష్టు,
 వ్యాధి, అజ్ఞానం, పశుత్వం, యుద్ధాలు, మృత్యువు—వీటిని సహించలేక
 హాడిలిపోయి, మరమ్మత్తు చెయ్యడం చేతకాక, యీ దొర్బాగ్యపు లోకంలో
 ఎట్లాగో అట్లాగ, సంతోషంగా గడపడానికి, వారొకటిత విధానాన్ని,
 వొక ప్రశాంతదృష్టిని అలవరచుకుని, సమాధానపడ్డారు ఆమాగ్గం యితరులకి
 తెలియజేశారు. ఆనందాన్ని ఆశీస్తాడు మానవుడు. అది వాడి క్షణం. అనేక
 మంది అనేకరకాలుగా ఆనందాన్ని సాధిస్తారు; కొందరు తాగుతారు, కొందరు
 వ్యర్థిచరిస్తారు; కొందరు పద్యాలు రాసుకుంటారు; పాడుకుంటారు; మరికొందరు
 రాజీయంలో పడితే సేవచేస్తారు; ఇంకా కొందరు చిత్రపటాలుగీస్తారు; ప్రకృతిని
 ఆరాధించేవారు సౌందర్యాన్ని ఆరాధించేవారు—అందరూ తలో రకరకానూ
 వారివారి పరిస్థితులను, సంస్కారాలనుబట్టి, ఆనందాన్ని సాధిస్తారు; ఆధ్యాత్మిక
 జీవితం వ్వారా ఆనందాన్ని సాధిస్తారు, మీబోటి కొందరు వారు చేసే చేష్టలు,
 చెప్పేకబుల్లీ, యితరులకి అపకారం చెయ్యకుండా, పోటీపడకుండా, యితరుల
 ఆనందానికి అడ్డుతగలకుండా వుంటాయి. కాబట్టి, వానిని మహానుభావులనీ,
 సాధిమాగ్గం, వున్నతమైనమాగ్గం అనీ, అంటున్నారు. ఉదహరణకి చూడండి:
 సౌందర్యాన్ని ఆరాధించేవాణ్ణి తీసుకోండి—ఒక అందమైన స్త్రీనిచూస్తాడు,
 పోలతాడు; ఆస్త్రీనే మరోడు కోరడం ఒరగొచ్చు; ఆస్త్రీకి ఛత్తవుండొచ్చు
 లేదాతే, ఆస్త్రీయే ఏమీ ప్రత్యుత్తరం యివ్వకుండా, తృణీకరించవొచ్చు;
 అట్లాంటివోనూ యితరులకి అడ్డురావడం, బాధకలిగించడం గరుగుత్రోంది.
 కాని దేవుణ్ణిప్రేమించడంలో యిట్లాంటి చిక్కులులేవు. ప్రకృతిలో—అడవులు,
 పుష్పాలు ముక్కువుంటాయి; కవిత్వంలో, కళోరపదాలు, చెప్పుకోలేనిబాధ,
 స్థంకానిస్థనులు వుంటాయి; సౌందర్యం చూసిపోతుంది; యవ్వనం నీరసి

స్తుంది, ప్రజాసేవకి పలుకుబడి, డబ్బు, వోర్పువుండాలి; చిత్రకారుడికి, వాడిబొమ్మలుమాసి మెచ్చుకునేందుకు తగినంత తీరుబడివున్న జనంకావాలి. దేవుడికి యీ యిబ్బందులులేవు, అసలు కనబడదు-ఏకలలోనో, ఏభూతంగా నోతప్ప, యిందుగల డెందులేదు; నీలోవున్నాడు. లేదు; సర్వాంతర్యామి; నిరాకారడు. ఎంతపట్టుకుని పూజించినా విసుగురాదు, వాడిపోడు; సమాధానం చెప్పడా, నేను చిత్రకారుణ్ణి అంటే 'ఏవీ నీ బొమ్మలు చూపించి ఋజువుచేసుకో' మంటారు; కపిని పద్యాలునినిపించు కొలువకడతాం అంటారు. దేవుణ్ణి ప్రార్థించేవాడికి యీ యిబ్బందులు లేవు. తను చేకరిపనికి నాణ్యం కట్టే వాళ్ళులేదు; ఏడీ నీ దేవుడు 'చూపించు, ఋజువుచెయ్య' అని అడగలేదు. ఉన్నదీ లేనిదీ, ఋజువుచేసుకోలేక; కేసు వాయిదా వేయించుకో లేకపోయిన స్టేడ్స్ వొట్టి దద్దమ్మలాంటివాడా, లేవుడు. అసలు మంచి దేవుణ్ణి సృష్టించడం, మానవుడు యీ లోకంలో చేసిన మహాకార్యం అన్నాడు బ్లూర్..."

"ఎవరిద్వారా బ్లూర్?" అన్నాడు వెంకటాద్రినాథు.

"అయ్యో, మార్క్స్! బ్లూర్ అనే ఆయన వొక సుప్రసిద్ధ ఆంగ్ల రచయిత." అన్నాడు 'రాగా'

'అయ్యోరామ! ఎనడంబదులు అయ్యోమార్క్స్! అంటారా నాథు?' అని స్వామి అడిగారు.

'మార్క్స్ వొకడేకాదు; ఆధునిక శాస్త్రజ్ఞులందరూను: డార్విన్, లమార్క్, బప్పన్, పాచెట్యూర్, ఫ్రాయిడ్, హబ్ సన్-పీరందరూ, వ్యానులు, అగ్లానం. కీదత్వం, కీటిని వొక్కొక్కదాన్నే నిర్మూలం చేసున్నారు. అన్నీ నిర్మూలమైనప్పడు, మనిషికింక దేవుడితో నిమిత్తంలేదు. కుళ్ళు, చీకటి, పశుత్వం జాడ్యం, కీటితోనే అగ్లాకూడా నిర్మూలమిస్తాడు.

'హెలెన్ ఆఫ్ ట్రాయని మాశానందోయ్—నైడియన్ హెస్టిర్ తి...'" అంటూ జగన్నాథం చక్కవొచ్చాడు.

అరుగుమీది బృందాన్ని చూడగానే కొంచెం తమాయించాడు.

“ఫలారం చేశావంటయ్యా కుర్రాయనా?” అన్నాడు నారయ్య.

‘ఓ, అంతేకాదు. వఘా సందర్శనా క్షీర కషాయాన్ని కూడా గ్రోలాం.—” రాజభూషణం కేసి తిరిగి “సమాసం తప్పనుకోండి; శుభ కార్య సందర్భాలలో వొక్కుమ్మడి భాషాస్వేచ్ఛ వోపదగున్, అబ్బో, చాలా బరువైనమాటలు పడుతున్నాయండోయ్ బావగారు.’

మధ్యలో రాజభూషణం అందుకున్నాడు.

‘వసువులు కుప్పంగావ్వించి, అమె కుటుంబ పరివారాన్ని సూక్ష్మీకరింపుము.—’

‘All questions carry equal marks దంచేస్తాం. అసలు

తెలుగు పేషన్లు do not carry any marks.....”

‘ఫిలాసఫీ క్వశ్చన్ పేపర్ మాదిరి—’ అన్నాడు నిధి. స్వామిజీ కూడా వింతగా నవ్వాడు. వెనక చెఱువుగట్టున వెంటపడిన వ్రాడతల జరిగి మాదిరి, జీవ, సజీవలుకూడా ఆశ్చర్యంతో చూస్తున్నారు.

“To begin with — ఇందిర — ఇందీవరశ్యాము...లా వుందండి. సింహములాంటి నడుము, శంఖంలాంటి మెడ, మధ్యముక్కు అడ్డం వొచ్చింది కాని, లేకపోతే వొకే కన్నులాగుండే నేత్రద్వయం — కాళిదాసు గుండెలు బాదుకుంటాడు — అసలు ముక్కేలేదు —...పోస్, పో’

‘కుర్రాడు ఘట్టివాడే — ఏం చదువుకుంటున్నాడు?’

Ask me నన్నడగండి, సెకండోస్కూల్ లీవింగ్, కాలేజీ కోర్స్ ఎంటరింగ్, మారేజ్ ఎలిజిబిలిటీ Examination కొండొకవో S.S.L.C.

‘చుంచువాడివే...’

‘మావాడేనండి, బిగ్గరగా ఆలోచించే అలవాటువల్ల అల్లా మాట్లాడు తుంటాడండి. నిజంగా అందరూ అల్లా వుండగల్గితే ఎంత బాగుంటుందా అని పిస్తుంది’ అన్నాడు నిధి. జగన్నాథం చెవి పుచ్చుకుని, తన దగ్గరగా తీసు

కున్నాడు. భావనాగి తొడమీద తల ఆనించుకుని పడుకున్నాడు జగన్నాథం.

‘కర్ణరంధ్రము దవియనేలా...’

‘చూడూ నాథ్-స్వామిజీ వారు.’ జగన్నాథం స్వామిజీకి నమస్కరించారు.

‘ఓం!’ అన్నారాయన.

‘నానూ అంతేనండి. ఇద్దెళ్ల చట్నీలో కారం ఎక్కువగా వేశారో ఏమో. పూ, ఎక్కిళ్లు-మంచితీర్థం...’

‘రాజా జగన్నాథాన్ని లేవదీసి కూర్చోబెట్టాడు. ‘ఎక్కిళ్లు కావు నాయనా—‘ఓం, అనేది ఓంకారాన్నించి వుద్భవించిన మొక ధ్వని—అంటే ‘సృష్టి’ అన్నమాట. ఈ విశ్వం అంతా ‘ఓం’ అని ధ్వనిస్తూ కదులుతోంది.’

‘అవునండోయ్ - దీనివిషయం విన్నాం. మా డ్రిల్లుమాస్టరు ప్లాండ్ ఎట్ యీజ్ లాంటిది. దీని మహత్తు ఎటువంటిదో కొంచెం తెలివిస్తారా?’

స్వామిజీ నవ్వులో జ్ఞానకాంతులు మెరిసాయి.

‘ఆధ్వని సర్వ మానవభాషకీ పునాది. ఆధ్వనిలోంచి, భావ, భావం, ప్రాణి, సృష్టి, విశ్వం—అన్నీ జనించాయి. అది వీజాక్షరం. ఓంశ్రీకృష్ణ శ్రీత్యర్థ గీతా పారాయణే జపేవా వినియోగః...’

సజీవ సంచీలోంచి భగవద్గీత వైకి తీశాడు. ‘కాని దాని మహత్తు ఎట్టిదో తెలివిచ్చారు కారు.’ అన్నాడు జగన్నాథం.

‘సంతోషమైంది, సకల ప్రాణులకీ, సర్వమానవ కోటికీ మూలపురుషుడు పరమాత్మ - ‘ఓం’ దైవోపాసన, ప్రార్థన...’

‘దానివల్ల ప్రయోజనం?’ అన్నాడు రాజా!

‘దుఃఖం, బాధ, పాపం—అన్నీ పటాపంచలై ఆత్మవికాసం, జ్ఞానం పొంది, పరమాత్మ లోచేరుకుంటుంది. జీవి, ముక్తిని పొందుతుంది. అదే జీవిత పరమార్థం. దానికి గీతాపారాయణ, యోగం, వుపాసన, ప్రార్థన యాత్ర, యజ్ఞం—యవన్నీ పుష్కరాలు...’

“నా వుద్దేశంలా, అందరినూ భవంలానూ, మీరు చెప్పిన వాటివల్ల బాధ
దుఃఖం, సాపా. యివి తొలగిపోవడం మనదేకల్ల. ఈ ప్రచారం హిందూ మతానికి
జాతికి నష్టం చేస్తోందనుకుంటాను. దేవుణ్ణి వుద్దేశాలు మంచిచెడ్డలు, వీటికి
కట్టుబడిన వాడిలా చిత్రిస్తోంది యీ వేదాంత దృష్టి. దేవుణ్ణి ప్రార్థించడం,
వొకలంచం యివ్వడంకింద వుంటోంది. నన్ను పరీక్షిస్తానని చెప్పి, నాకు
బోలెడు కట్టుంతో మంచిపిల్లనిచ్చి వివాహం చెప్పి, నాకు పిల్లలు లేక
మొగిసిల్లవాణ్ణి ప్రసాదించు, నాకు యింక్రిమెంట్ యిప్పించు;— నీకు
కొబ్బరికాయ కొడతాను, తిరుపతి కొండపై దక్షిణా వీధి వేసుకుంటాను...
అన మంటోంది. మొద్దు, దుర్గాద్గదు, దున్నీ తిపరుడు, బలహీనుడు... వీళ్ళం
దరికి దేవుడే శరణు. “నీ యిష్టమొచ్చినన్ని పాపాలు చెప్పి, ఏం భయంలేదు
నేవున్నాను, చివర కాస్త పశ్చాత్తాపపడు, అన్నీ కొట్టుకుపోతాయి”
అంటాడు దైవం. ఈ దృష్టి నిజంగా పాపిని ప్రోత్సహిస్తోంది. అన్ని మతాలు
దేవుడికి రెండు లక్షణాలని ఆపాదించాయి; మొదటిది— ఆరాధనైనా
రేండ్లోది అనంతప్రేమ. మానవజాతి యిన్నియుగాలు యీ గోళంమీద
జీవించింది, మానవుడికి తిండి తినడంచేత కాదు— జాడ్యం, బాధ, వీధత్వం,
చెడుగు యివి వీటి మానవుడు ఎంతమంది దేవుళ్ళని మ్రొక్కి—నా తొలిగిపో
లేదు. నిజంగా దేవుడు శక్తిగలవాడై వుండికూడా యీ చెడుగుని తొలిగించ
లేక పోయాడంటే, ఆయనకి ప్రేమ లేదేమో ననుకోవచ్చి వస్తోంది; పోనీ
దయామయుడు, ఆపద్బాంధవుడు;— అనంతమైన ప్రేమకలిగిన దేవుడు యీ
చెడుగుని తొలిగించ లేక పోయాడంటే, ఆయనకి శక్తిలేదని ఋజువువుతోంది.
వీనాడు ఆయనకి వీటిని నిర్మూలించే శక్తిలేదని వొప్పుకుంటున్నామో,
అప్పుడు ఆయనకి ప్రేమకూడా లేదనుకోవడం కష్టంకాదు. ఈ ప్రేమా,
శక్తిలేనిదైవం మాకక్కలేదు.”

“సంతోషమైంది” అంటూ మళ్ళీ స్వామి అందుకున్నాడు. మీ
కక్కలేకపోయినా ఆయనే మీ దగ్గరికి వస్తాడు. అదే, ఆయనలో ప్రేమం.”

సదీవ సంతోషం పట్టలేక 'ఓం' అన్నాడు. సముద్ర కెరటంపైన కొట్టుకునిపోతూన్న గడ్డిపూచలా, రాజభూషణం తను స్వంతంగా గుల్పుకున్న వుడ్రేకలతో కొట్టుకొనిపోవడం దయానిధి గ్రహించాడు. అతన్ని మరో తప్పు కోసే తాగమని, అందుకోసం జగన్నాథాన్ని పంపించాడు. మరో సిగరెట్టు ముట్టించమన్నాడు. అగ్గిపుల్ల పోలేశి, ఆకస్మికంగా కొత్తభావం తట్టిన వాడిలా 'రాజా' అన్నాడు. "పనీ పాటాలేకుండా. ఎందుకూ పనికిరాని సోమట్లకి యింత అన్నం పెట్టడం తప్ప యీ మతంవల్ల మరో వుపయోగం లేదు. శక్తులన్నీ అడుగంటిన అమ్మమ్మలూ, తాతయ్యలూ, దీనిపేరిట యితరులపై ఆధ్యాత్మికంగా అధికారం చలాయిస్తుంటారు. ఆధ్యాత్మిక జీవితంలో నాయకత్వం ఎవని సుఖవుగా సంపాదించుచు. దీనికి కానీ ఖర్చులేదు; పరీక్షలు ప్యాసవ నక్కరలేదు; సంఘకట్టు బాట్లతో మొదలే నిమిత్తంలేదు. ఇంత సులభం కాబట్టి యీ ఆధ్యాత్మిక జీవితానికి అంత పలుకుబడి, ప్రచారము."

"ఐతే రాజా, నువ్వు ఖండించేది దైవాన్నా; మతాన్నా, ఆధ్యాత్మిక జీవనాన్నా" అని అడిగాడు నిధి.

"ఈ మూడింటిని కట్టికట్ట—యీ మూడూవొకటే."

"కాదు. నేనోసారి బరంపురంలో జ్ఞానానందస్వామిని కలుసుకున్నాను. ఆయన ఏమన్నాడంటే, మత వైషమ్యాలకి కారణం, యీ మూడు వొకటేననుకోడం—ఆధునిక విజ్ఞానశాస్త్రం దైవాన్ని ఖండించదు; ఎందుకంటే నేన్ని ఖండించినా అదొక నైతికవిలువ ఐవూరు కుంటుంది; నైతిక విలువన్నీ గుర్తించడమే ఆధ్యాత్మిక జీవనం—అన్నాడు. నువ్వు యీ మూడు వేరని అంకితం చాలి."

"సంతోషమైంది; జ్ఞానానందస్వామిని మీరు చూచి వుండారుకా"

ఆయన దేన్ని నైతిక విలువ అన్నాడు?"

జ్ఞానానందస్వామివిషయం చెప్పేటప్పుడు, స్వామివారీ కళ్ళలో యీ

కదలడం, నిధి గమనించాడు. ఋషులకు, దేవుళ్ళకు, పడకపోవటం, పెద్ద చిన్నలు, పోటీలు వుంటుంటే, మనుషులు ప్రజాస్వామ్య సిద్ధాంతాలని అనుసరించడం, తప్పకుండా కావాలి. భూస్వాముల పరిపాలనాతత్వం, దేవుణ్ణి గూడా పాడుచేసేసిందేకదా!

“సృష్టితో అసంతృప్తి పడటమే వైతిక విలువల్ని ఋజువు చేస్తుంది. అసంతృప్తికి కారణాలైనవాటిని నిర్మూలించేయ్యడానికి అవలంబించిన మార్గమే ఆధ్యాత్మికజీవితం; అందరూ, అంటే చాలామంది—ఆమార్గాలనే అవలంబిస్తే, అది మతం. మతం ప్రబోధించిన అనేక మార్గాలలో మోక్షసాధన, పరమాత్మ—వొకటి...” అన్నాడు నిధి

“ఇవన్నీ ఆయనే చెప్పినాడా?” అని అడిగాడు స్వామిజీ. ‘జీవ’ నమ్మడం కష్టం అన్నట్లుగా తలపంకించాడు.

“సర్దిగ్గా యీ మాటలు ఆయన వాడలేదు. నేను సారాంశం మాత్రం చెబుతున్నాను. ఈదృష్టి సరియైనదని మనం వొప్పుకుంటే, ముగ్ధాబా’ చెప్పిన విషయాలని సులభంగా పరిశీలించ వచ్చు.—” నిధి గొంతుక సవరించు కున్నాడు. నారయ్య వొకడుగు ముందుకు వేసి కూర్చున్నాడు.

‘మనిషికి కావల్సింది తిండి. అది లేనిదే వీరీచెయ్యలేదు. ఇంతవరకూ యిది మానవుడు సంపాదించుకో లేకపోయాడు. అందరికీ సమానంగా భోజనం లభించే మార్గాలని గురించి ఆలోచించక, యీమతం; దైవం అంటూ ఎందుకు కాలం వృధాచేస్తారా అని, ‘రాజా’ విచారిస్తాడు. అవునా? అంటే, అందరికీ తిండిని సంపాదించడం రాజకీయ మార్గం అవుతుంది. ఆమార్గాన్ని అవలంబించ మంటాడు. ఆతిండిని సృష్టించేది దేవుడే అని మీరంటున్నారు. ఆదేవుణ్ణి పూజిస్తే తిండిరాదు, ఎందుకు వృధాగా పూజించడం అంటాడు రాజా. లభ్యంకాని వస్తువుని ఆశించడం మానవుడి నైజం... రాజాకి Karl Marx, Lenin, Morris,—వీరికి తిండిలభ్యం కాదు. మీకు, రామకృష్ణ పరమహంస, మైసోజా, దయానంద సరస్వతి—వీరికి దైవం

లభ్యంకాదు. ఇద్దరికీ ఆధ్యాత్మిక సేవనమే. అంచేతే పూర్వులు అన్నం పర బ్రహ్మస్వరూపం అనేసి యిద్దరికీ రాజీచేశారు...”

“వేశాకోశం చేస్తే నేను వానించను.” అన్నాడు రాజా. “సంతోషమైంది. కాని, మీరు భానానందస్వామి చెప్పిన విషయాలు బాగున్నాయన్నారుకదా. ప్రజాసేవ, పెరుమాళ్ సేవకంటే ముఖ్యమంటారా?” అని అడిగాడు స్వామిజీ. భానానందస్వామి మోక్షం సాధించాడని స్వామిజీకి అనూయలేదు. ఇతరులకు ఆమాంగం చూప గలిగాడంటేనే యీయనకి కొంచెం కష్టంగావుంటుంది.

దయానిధి అన్నాడు— “మతానికీ, దైవానికీ బదులు, ఆశునికులు, ప్రకృతిని, కళనీ ఆరాధించడం, జరుగుతోంది; కొందరు ప్రజాసేవతో తృప్తి పడుతున్నారు. కాని యివేసి ఆధ్యాత్మిక దృష్టిలో దైవానికి బదులుగా, వుండకూడదనీ, అట్లావుండటమే నేటి నాగరికతకి అర్హత క్షణం అని రాధా కృష్ణన్ మొదలైనవారు అంటున్నారు. దైవచింత వొక మహత్తరమైన ఆధ్యాత్మిక అనుభవం. ఆ ఆకలి చంద్రుకున్నవారికి, ఆ వెలుగు చూసినవారికి మరి ఏ యితర వొస్తువూ అక్కర్లేదు. వాసుదేన్నీ ఆశించరు, కోరుకురు; ద్వంద్వాలులేవు; అసంతృప్తిలేదు. అన్నింటికీ అతీతమైపోయి, వొక నిశ్చలమైన అనందాన్ని పొందుతారు. దీనిముందు రాజకీయ రంగంలో మానవుడు పాంచిన అభిందవిజయం, కళారంగంలో చనిచూసిన అనంత సౌందర్యం—అన్నీ నిరస్యుడిముందు నక్షత్రాలు లాంటివి.

“మాకెవ్వళ్ళకీ యీ ఆకలిలేదు: మేం దీనికి తగం; మాక్కర్లేదు. తిండి తినడం చేతగాని యీ శుష్క అస్తిపంజరానికి అతీతమైన అందానికి అర్హతలేదు—” అంటున్నాడు రాజా.

“నా కాకలేస్తోందండోయ్.” అన్నాడు జగన్నాథం. పద సదవలు నవ్వురు; పాపం వారికీ ఆకలేస్తోందిరాబోలు. ‘రాజా’ సిగరెట్టు పారేసి, భగవద్గీతని చేతులో తీసుకున్నాడు. సజీవ వారింప బోయాడు. రాజాకి

కోపం వచ్చింది.

“ఈ ఛండాలపు హస్తం యీ పుస్తకాన్ని తాకకూడదా ఏమిటి...?”

సవ నాలికి కొరుక్కున్నాడు. స్వామి గ్రంథాన్ని తీసుకుని, గుడ్డతో తుడిచి రాబాకి యిచ్చాడు.

రాబా పేడీలు తిరగేస్తూ అన్నాడు—“ఈ గీతవిషయం చూడండి.

దీన్ని గురించి మొదటి అసత్యం యికేవలం ఆ కృష్ణ పరమాత్ముడే వ్రాశాడని.

నిజానికి, ఆనాటి మహారాజు తమ చిరాస్థులని ప్రభాబాహళ్యం తరుగుబాటు

చేసి దోడ్ చెయ్యకుండా, వ్యాసుడితో అగ్రహారం పారేసి, యీ గ్రంథాన్ని

వ్రాయించారు. ఇందులో కృష్ణుడు చెప్పిన సందేశం ఏమిటి?” ఓ ధనంజయ,

యీ భవనాలు, యీ ఆభరణాలు, భూములు, భార్యలునీవి; వీటిని కాపాడు

కోడం నీవిధి. నీ వాళ్ళకృష్ణంలో ఎవ్వరూ నిన్ను పోషించరు; అంచేత యుద్ధం

చెయ్యి; నాకూ వున్నార బోలెడుమంది భార్యలు; పట్టు నీతో కలిసి నేనూ

యుద్ధంచేస్తాను.” అని కేవలం భూస్వాముల తత్వం యొక్క ప్రచారంకోసం

వ్రాయించిన గ్రంథం, అది. ఇదిట భారతీయుల పవిత్ర గ్రంథమట! సిగ

రెట్టుకొల్పిన చేతులతో దీన్ని ముట్టుకుంటేనే అపవిత్రం విపోతుందట!

దీన్ని అచ్చువేసింది ఎవరో— ప్రెస్సులో పనిచేశేవాడు; వాడికి సరిగ్గా

రెండోపూట తుండివుండదు, సిగరెట్టు కాల్చాడు. రాత్రి గుడ్డదీపంలో దృష్టి

అనక, వీడి సగంకాల్చి, ఆర్పేసి, చెవివెనక దోపుకొని, ఆచేతులతో అచ్చ

త్తిన యీ పుస్తకం, పవిత్రగ్రంథం ఎట్లాగెందో నా కళ్ళంగాదు—”

జగన్నాథం చప్పట్లు కొట్టాడు.

“రైట్, అంకనే మా తెనుగు టెక్స్ట్ బక్కు పాడు వాసన;

ముఖ్యంగా భర్తృహరి సుభాషికాలు కేవలం పత్రములే—అనగా వీడి పొగ

తాలూకు పరిమళం...” దయానిధి అతని చెవిని మెలిపెట్టాడు—

‘పోనీ ఊమించండి. కాగితపు ముఖ, పొగ తాలూకు, పరిమళం; తమరు

డాక్టరుకాబోలు. రైట్, విద్యోగార్థం వాసన. ఓ. కె?”

వెంకటాద్రిగారు భోజనానికి వేలైంది, లెమ్మన్నాడు. నారయ్యనేచి కండునా దులుపుకున్నాడు.

“లెగవయ్యా కుర్రాయనా” అన్నాడు.

“ఉండు కృష్ణ కణ్ణామృగాన్ని కాస్త గ్రోలనీ.”

రాజభూషణం కళ్ళుమూసుకుని, వీదోపుట తీసి, వొకచోట తన వ్రేలిని ఆనించాడు.

“చూడండి--వీళ్లొకం మీద చెయ్యిపెట్టినా అసందర్భపు నిష్పాదనమే చూడండి--ఇది సాంఖ్యయోగం లోది.

‘అగ్రీంద్రం చాప భూగాని నిధయిష్యంతితే వ్యగ్రామ, సంభావితస్య చా కీర్తిర్మరణాద నిఛ్యతే--’

“పీనికి అర్థం చెప్పమని స్వామీజీని కోరుకున్నాను.”

‘సంతోషమైంది, అలోకులు నీ ముపకీర్తిని శాశ్వతముగ చెప్పకొనగలరు, గౌరవముగ బ్రతికినవానిది అపకీర్తికన్న చావేమేం.’ అని - అన్నాడు స్వామీజీ.

“ఇంతకంత, దౌర్భాగ్యమైన సందేశం వుంటుందా? సరమామ్మని అనుభవించి, నిశ్చలమైన ఆశంనాన్ని సాంధిసవాడు, అన్నిటికీ అశ్రమకావాలి అని నిశ్చి అన్నాడు. అట్లాంటి వాడికి క్షిప్రమయం కావలసిందే? కన్నాన్న విస్తరించి విగాతంకంపొందిన కృత్తికి కేర ప్రశస్తిమైతరం కాపర్రవం దేనికో! దైగా గానికం, చావేమేం. క్షిప్రాకి పాండవులకు గూర్రమేనా ఏమిటి? కారవులకు అక్కరలేదా. అంతేక క్షిప్రాకం చెల్లినాడు కోమలి ప్రబోధం కేర పెద్ద బాబ్యాన్న ఆధికంకంలా మార్కెట్లోనం కొట్టాడు కుంటున్నట్టు! దైగా చావంకంకం; అంటే ఆస్కార్యాగాన్ని వెచ్చుకుంటోది. అంతల వాణ్ణి సంసలేకిలోవే మువ్వ మీసక్కురు పోస్టోని చావంకంకంకంకం పవిత్ర గ్రంథం--” రాజానుకోగ్లోకంవైన వ్రేలుపెట్టి సరసం మొదలెట్టాడు...

అనాచ్యవానాంశ్చ బహూః స్వ నిష్వంతితనాహిగాః,
నిరంతరస్తవిసామర్థ్యం తిక్తో దక్షా తరన్నుకిమ్?

అంటే నీ శత్రువులు నిన్ను శుంఠి అని నిందిస్తారు. దానికి మించినదక్షులు
మేరుగలను, అని తాత్పర్యం. అది పోటీపడటం కాదు? కేవలం Capitalist
Competativeness.

మరోటి.

‘హత్రోవా ప్రాప్స్యసి స్వగ్గం జిత్రావా భోక్త్యసే మహీమ్
తస్మా వత్తిష్ట కాంతేయ! యద్ధాయ కృగనిశ్చయః,
అ తే యుద్ధం లో జనిషోతే స్వగ్గమా, (అంటే గంభా వగైరా
శ్రీలక్ష్మీ కుమారాలు) గలుపాంతేతే చాభ్యభోగము పొందగలవు. అంచేత, లే,
యుద్ధం చెయ్యి, అని. చూశారా, భోగాలకోసం, శరీర సుఖాలకోసం,
మంచిబట్టలు, హైక్లాన్ సిగరెట్లు, మోటార్, రేడియో, వీ టి కో స
యుద్ధం చెయ్యమని ప్రభోధం. ఈ నాడు అన్ని దేశాలు చేస్తున్న పనేయిది.
దీని ఫలితంగా మనదేశం, మననాగరికత, ఎమైనీ మి కంకణి పోలిసిందే.
సరీక్షలలో ఢేలైన విద్యార్థి గోదావరిలోపడి ఆత్మశ్వాసం చేసుకుంటాడు.
ఫిలిం తాగని నెక్కావలేక పోయిన బ్రహ్మచారి లుడింకపడతాడు. ఈ భోగాల
కోసం, కార్యాలు, దేశాలు నాశనమై పోతున్నాయి. ఇది సామ్రాజ్యం
ఎట్లాకాంక్షా నాకర్థంకాదు.”

“సంతోషమైంది” అంటూ స్వామిజీ ఆ భగవద్గీతని గవచేశుల్లో
తీసుకుని, మరోపుట తీసి శ్లోకం చదవడం మొదలుపెట్టాడు.

“విద్యావినయ సంపన్నే బ్రాహ్మణేగపి హస్తిని.

శుని చైవ శ్వపాకేచ సండిశా స్సమర్హనః.

సదేవా, దీనికి తాత్పర్యంచెప్పు.

సశీవ గాంధు సహించుకొని!

“విద్యావినయ సంపన్నే, అనగా, విద్యావినయములుగల; బ్రాహ్మణే

బ్రాహ్మణుని యంగును, గవి, గోవునంగును, హస్తినీ—

“హస్తినీ, అంటే ఏముతోయ్ నాన్” అని మధ్యలో అరిచాడు నిధి.

“హస్తినీ, చిత్తినీ, కైకా నక్షత్రములు—”

“డోరుకో—” అన్నాడు రాజా.

“శిల్పపద్ధతీతోలువలె, ” అని నోరు మానుకున్నాడు జగన్నాథం.

సజీవ అంగుకున్నాడు—, “హస్తినీ, ఏనుగు నంగును, కుని చ, కుక్కయంగును, శ్వపాకే చ, చండాలనియంగును, పండితాకి, పండితులు, సమదర్శకాకి, సమభావము గలవారు”.

నిధి అన్నాడు — “మాగానా రాజా, నీక్కాకన్నీక సోషలిజమ్ యింగుతోవుంది.”

“అదేలేదు. ఈ పుస్తకం ప్రాసినవారు బ్రాహ్మణులు. నాకుకాదుకష్టానికి వోర్చుకోలేరు. పాలంగన్ని పండించుకోలేరు. అంచేత రెడ్లని, కాపులని కాకా చేసి, ఏదో నాము పండితులం అనిచెప్పుకుంటూ, వారిద్దరూ సలహా దాగ్లుగా చేరి పొట్టనింపుకున్నారు. ఈనాడు, ఎంతమంది పండితులు, బ్రాహ్మణులు, చండాలనితో కలిసి భోజనం చెయ్యడానికి సిద్ధపడుతున్నారు?”

లక్ష్మయ్యగారు “వాడ్డించేశారు. లేవండి.” అన్నాడు. అందరూలేచారు; బట్టలుమార్చుకున్నారు. ఓధులోకొచ్చారు. అబ్బందంలో నిధికూడావున్నాడు.

“మీకు యిక్కడికే పంపుకాంగా” అన్నాడు వెంకటాద్రిగారు.

“ఎక్కడైతే ఏంలెండి— నేనూమావాళ్ళతో కలిసి అక్కడే భోజనం చేస్తాను.”

వెంకటాద్రిగారు నవ్వి-- “అట్లాకుదరదు. పెండ్లిజరిగిం తరువాత గానీ, మీరు భోజనం చెయ్యకూడదు.”

“చేస్తే ఏం జరుగుతుంది?”

“మనఆచారం.”

“అది అగంతేని ఆచారం. నేనీవూట అక్కడేచేస్తాను.”

“అదికుదరను.”

“అంటే, లేకపోతే అన్నంవొడ్డించరా?”

“పోనీ మీనాయనగార్ని అడగండి.”

“అడగ నక్కర్లేదు. నేను అక్కడేకాని భోజనం చెయ్యను.”

అన్నాడు. నిక్కచ్చిగా.

“Well said, బావగారు—మీరు లెకపోతే నేనూ భోజనం చెయ్యను. although మనకి ఆకలి బాహటముగా అయ్యేడిన్- యివారే అంకా 'ఆ' మీద నడుస్తోంది మనభాష.” అన్నాడు జగన్నాథం.

“అట్లాపట్టింపులకి పోవడం తప్పుబాబూ” అని శంకటాద్రిగారు వాపోతూ, సిందెయ్యారో కోరిక లక్ష్మణ్యుని కలిచాడు.

“ఇక్కడికి పంపనాం కావటంకీ.”

“నోకలో అందరి చూపులూ పడి అపవిత్రంకావచ్చు.” అన్నాడు రాజభూషణం.

స్వామీజీ, శిష్యులూ ‘ఓం’ అనుకుంటూ భోజనాలకి వెళ్లిపోయారు.

“ఐతే వుండండి, మీమామగారికి కబురు చేస్తాను.” అంటూ శంకటాద్రిగారు వెనక్కి తిరిగి నడవడం మొదలెట్టారు.

“.....సవరణ, రాజాధ్యే భానుగారు.” అన్నాడు నిధి. జగన్నాథం విరగబడి నవ్వుతూ - “హేయ్ హేయ్- తప్పొప్పుల పట్టిక- మొదటికూర్పు, టిప్పణి, వెయ్యిప్రశ్నలు, వలయునారు, ఇంకా కార్యాలయానికి వ్రాయండి.” అన్నాడు.

ఆడపెళ్లివారి పంకజ్లో పెద్ద పెద్ద పాడుగాటి బల్లలు ఏర్పాటుచేశారు. వందమందికి పైగా పెళ్లివారి జనం భోజనాలకి కూర్చున్నారు. స్వామీజీ స్తంభానికి జుర్రబడి కూర్చున్నారు. ఎదురుగా దశరథరామయ్య గారు, రామానందం వున్నారు; నీళ్ళకావిడి బ్రాహ్మణులు అటూ యిటూ తిరుగు తున్నారు. పెళ్లికొడుకు తాలూకు జనాన్ని చూడంకోసం, వీనోపని

కల్పించుకుని అమ్మలక్కలు వొస్తూపోతూవున్నారు. వడ్డన ఆలస్యం కనబడకుండా, పెళ్లివారి కులాసాకోసం త్రిశక్రమదాసు గారు గుక్కతిప్ప కుండా మాట్లాడుతూనే వున్నాడు, ఎచరుపిన్నా, వికపోయినా. ఆలస్యం ఎందుకో ఎవరికీ అర్థంకాదు. పండ్లగోకి మాధవయ్యగారు ప్రవేశించారు; కొంతఅలజడి తగ్గింది; ఆఖరికి త్రిశక్రమదాసు కూడామెళ్లిగా మాట్లాడడం మొదలెట్టాడు.

“బాగుగారూ, మనవారందరూ వచ్చారుగా, - ఇంక ఆలస్యం దేనికి?” అన్నాడు, దశరథరామయ్యగార్ని సంబోధిస్తూ. “ఇంకావారి ఫాలాకు కొందరుగిడ్డారు,” అన్నాడులక్ష్మయ్యగారు. అసలుషయం వెంకటాద్రిగారు తమ్ముడు చెప్పిపో వ్రావాడు.

“అయినక చెవుడు లేదయ్యా, మహానుభావా” అని త్రిశక్రమదాసు కేకేశాడు. అందరూ నవ్వునం సాగించారు.

పెళ్లికొడుకు కూడా యిక్కడే భోజనం చేసే ఎర్పాటు లేకపోతే సర్వాగ్రహం, వుపవాసం వుంటాడని, అని ముగ్ధులనుబిరులు కూడా, యిక్కడికి భోజనానికి రారనీ వార్తకనగానే, మాధవయ్యమండిపడతాడని, వెంకటాద్రిగారు, పండ్లగోకి మరకొందరు బంధుజనం అనుకున్నారు. కాని, తీరావిన్నతరునాత మాధవయ్యగారు, పెదపెచ్చరించి - “ఓస్ యింతేగదా, అందర్నీ రమ్మనండి- దానికళ్ళంతరంవీముంది!” అన్నాడు. గు స గు స లు బైలుదేరాయి; మొగళ్లకె హుషారెక్కు వైంది; వోముసలమ్మ పండ్లగోకి చిక్కావొచ్చి-“మేంమాయిల్లలో ఎక్కడా, యింట్లాంటిది ఎ ర గ మ. అమ్మా, మేమూడేసాం, అబ్బాయిల పెళ్లిళ్లు, యీపట్టింపులు మా కుర్రనాగమ్మలకు తెలియవర్రో” అంటూపాఠంచదిపింది. యువక బృందం నవ్వింది. ముసలమ్మకి వొళ్లుమండిపోయింది. “ఇంకానయ్య, పెళ్లికూరురూ తనూకలిసి యిక్కడే భోజనంచేస్తాం అన్నాడు కాదు - ఆమూడుముళ్లు పడకుండానే, వీంవిడ్డారం!” త్రిశక్రమదాసు తనవుపన్యాసం ఆపుచేసి.-

“ఏమండీవోదినగారూ, పెండ్లికోడుకు ఎంతకంచెవాడో చూశారా! పెండ్లికాకుండానే, అత్తవానింట్లో ముచ్చటలు జరిపించుకుంటావని వుబలాట పడుతున్నాడు. మీరు ఎన్నెళ్లు లెపసుచ్చేస్తే అట్లాంటే అల్లుడు దొరుకుతాడు-” అని, ఆయన సవ్యకున్నాడు. చళరదరామయ్యగారు చింకంగా కూర్చున్నాడు.

“సడలే ముచ్చటముక్క-లెపస్తేవుండ. రేపునీకూకురి పెళ్లిఅలాగే చేస్తావుగాని,- నువ్వెళ్లి ఆమన్ని దిగిరమ్మచు” అంది ముసలమ్మ.

“దేనిమీదనుంచి దిగవంటా రంకోయ్.” అన్నాడు మరోవ్యక్తి,

“గ్రం-సాష్టిబండి.” అంది ముసలమ్మ. అందరూనవ్వడం మొదలెట్టారు:

“ఎతే ముసలమ్మగారు వొడిపోయిస్తే! ఆచారం మంటగలిసిస్తే!”

“ఇక్కడ ఎట్లాభోజనం చేస్తాడగూర్చా, రానీ, నే మాట్లాడతాను, పెళ్లికాకుండానే ఇక్కడ భోజనం చెయ్యటానికి సిగ్గులేగా అని నిలేసి అడుగుతా,” అంది ముసలమ్మ.

“ఇంకామీరు అడిగేదేమిటండీ- ఓమూల పెండ్లికోడుకు వచ్చిపడుతుంటే?” అన్నాడు త్రికిషవాసు.

ఇంతలో, వెంటట్రాగిగారి వేసకాలే, దళూనిధి, జగన్నాథం రాజభూషణం, యింకా ముగ్గురూ, పండ్లికో కొచ్చారు. జనం వొక్కసారి మాట్లాడడం మొదలెట్టారు. పెళ్లికోమూర్తి గాలూకు అడంగులు, వోడజను మైగా గుమ్మంలో నిలబడ్డారు, చోర్యంమాస్తూ. చళరదరామయ్యగారు లేచి కొడుకు దగ్గర కళ్ళారు.

“ఏమగూర్చా, నే హితులు మీరందరూవుండీ, నూవాడికి చేసినబోధయిదా?” అని అడిగాడు రాజభూషణాన్ని సంభోధిస్తూ. “మేం, బోధ చెయ్యలేదు. అయినే వచ్చున్న పుగ్గొల్పుతున్నాడు.” అన్నాడు రాజా.

“పోనీనాన్నా, వాడికి వాడినే హితులతో కలిసి కూర్చోవాలని

సరదాగావుంది కాబోలు, ఇప్పుడేమిచేస్తుంది” అన్నాడు రాజునం.ం.

“అంత సర్దాగావుంటే, నీదేశంలో అంతరికే భజనాలు ఏర్పాటు చేద్దారుగా - తనోన్నే సోకుల?” అని అడిగాడు కళకళలాడుతూ.

“ఇదేమిటి అనుకోకుండా? - పట్టంలో ఏముంది?” అన్నాడు నిగ. అవును పట్టాన్ని కాటాన్ని పడగొట్టకూడదు - ఎన్ పట్టి న్ సిద్ధాం కాల ప్రకారం రెండుకట్టల నాలుగో పడకూడదు అవుతుంది. వెళ్లిపో చికిత్స నాలుగో పడకూడదు అంటే,” అన్నాడు రాజభూషణం.

“అంతూ ఏమనుకుంటారు?”

“పెళ్లికొడుకు పచ్చాకనుకుంటారు!” అన్నాడు నిగ.

“పచ్చాడకే పట్లనిస్తారా?” అన్నాడు కళకళలాడుతూ.

“ఇవ్వదు. అసలు పచ్చాడు పెళ్లిచే నుకుంటాడా?”

“ఐతే యీ పెళ్లిసవ్యంగా జరిగితే నికష్టంలేవుగా వుంటే.....”

దయానిక మాట్లాడకుండా, స్వామిడిక ఎదురుకుం. నావున్న పేటమీద కూర్చున్నాడు. పక్కని రాజభూషణం, అతని జగన్నాథం కూర్చున్నాడు. ముసలమ్మగారు హాస్తివచ్చింది, వైద్యంకోసం వెనకాలమరోముగ్గురు స్త్రీని నుంచోచెట్టుకుని.

“ఏమయ్యా, డాక్టరీ కూడా చదువుతున్నావ్, యామాత్రం తెలియదుటయ్యా-” అంటూ. రాజభూషణాన్ని సంబోధించడం మొదలెట్టింది.

What a foolish ఆయన వేదాంతంకోయ్, అమ్మమ్మగారు.” అంటూ జగన్నాథం మాట్లాడటం మొదలెట్టాడు.

“అమ్మమ్మ గారెవరు నాయనా?”

“పోనీ, బామ్మగారు. — పెళ్లి కొడుకు యాయన...”

ముసలమ్మచెయ్యి కళ్ళపై నీడగా పెట్టుకొని నిగని పరిక్షగాచూసి -- ‘ఏంబాబూ, నువ్వా’ మాఇందిర అదృష్టవంతురాలే. అసలు అదృష్టం నాదే. నాకు యామధ్య వూరొకటేదగ్గు; రాత్రిని నిద్రపట్టదు. — ఇనపజెన్లు యిచ్చే

అల్లుడువారకడం అద్భుతం కాదూమరి. ఐతే, నువ్వు విడిదిలో భోజనం చెయ్యాలంటూ, ఇక్కడ తప్ప. ప్రాహ్మాలకి కోహాలాస్తాయి. —”

ఇంతలో “భోజనకాలే గోవిందా.....” అంటూ కేకలు ప్రారంభమయ్యాయి.

‘పోనీ మీ అత్తగారు ఎలావనా?’ అంది ముసలమ్మగారు.

‘మీరు మాతోటే భోజనానికి కూర్చోరాదుటండీ—’ అన్నాడు త్రివిక్రమదాసు. అంతా నవ్వారు. ముసలమ్మగారికి ఏమీ అర్థం కాలేదు. మరో అవసరం వచ్చినప్పుడు తన అధికారం చెలాయించా మనుకుని, రింగ్లలోకి వెళ్ళిపోయి, నేల పొడి పుచ్చుకుని వడ్డించడం మొదలెట్టింది. కూర్చుండం ఏ, పచ్చడిలోకి వచ్చారు. త్రివిక్రమదాసు పద్యాలు పాడమన్నాడు. “వెళ్ళి కొనుక్కుచేత పాడించాలని” అన్నాడు త్రివిక్రమదాసు, ముసలమ్మని వుడ్డేరించి. నిధి నాకు సంగీతం రాదు, నే పాడలేనన్నాడు. “ఇప్పుడెందుకు పాడతావు.....” ముసలమ్మ వాక్యం పూర్తికాకుండా, వారి శాస్త్రుల్లుగారు స్లోగా చదవడం మొదలెట్టాడు. జనానికి రుచించలేదు. కుర్రకారు ముసలమ్మనే పాడమన్నారు. ఆవిడ వొళ్ళుమండిం; వేడివేడి నెయ్యి చేతిమీద పోయడానికి రియాయితీ వెళ్ళి, కొందరి తనూ రుచించింది. స్లోగాలు ఎవరికీ నచ్చలేదు; ఓరోకి బండివాడా కావాలన్నారు; పోనీ రామనాథగారి స్త్రీ పద్యాలు పాడమన్నారు. అడవెళ్ళివారి గాలాకు, నాగేశ్వరగారు, “సర్వేశ్వరుండగు” పాడాడు; జగన్నాథం తనని ఎవరేనా పాడమంటారేమోనని అటూరిటూ మాసి గొంతు, సవరించుకున్నాడు. త్రివిక్రమదాసు చూపులు అతనిమీద పడ్డాయి.

“హా, హా, మనం గానం చెయ్యడం తప్పదంటారు” అన్నాడు జగన్నాథం. తప్పదన్నారు వట్టూ జనం.

“రైటో, సభితులకి, ఏదైనాలో కోరుకునే టంగుట సర్వాధికారం వుంది—“ఎచ్చెట్టే వ్యాగరాజ క్మతులు, తప్ప” పులుసు వొడ్డైన జరుగుతోంది.

జగన్నాథం “ఎంకివంటి పిల్ల లేనోయ్” పాడ్డం మొదలెట్టాడు; కొంత వరకూ పాడి, మధ్యలో మాటలు మంచి పోయాడు. “కతలూ పెప్పిందంటే తక్వాత...?” ఎవరూ మాటలు అనివ్వలేదు; స్వంతంగా సాగించాడు.

“కతలూ పెప్పిందంటే కక్కాయ్ నవలా..”

పదమూ పాడిందంటే పూగాకు పీచ్చిల్ల...”

శ్రీమద్రమారమణ... జనం నొడవ సాగించారు.

“బావగారు, రాహు కేతువుల్ని సాడమనరూ?” అన్నాడు జగన్నాథం మెట్టిగా.

“రాహు కేతువు లెవరూ? ఎంటారు స్కా.”

“వాళ్ళేనండి-కాసాయ వస్త్రధారీ, మురారీ అడుగు దాటగలడా, నాయనా గాళ్ళిండి...”

“ఓ, జీవ, సజీవలా? తప్పు వింటారు.” రాజభూషణం విన్నాడు. “నే పాడిస్తానుండు శిష్యా...” అంటూ సజీవని పోస్ట్లోకం చదవమని కోరాడు.

“వీడి యిందాకా, హస్తినీ, వనైరాగి, భగవద్గీతలోనిది.”

సజీవ గొంతు సవాండుకుని, గురువుగా కేసి నూత్నంగా చూసి పోస్ట్లోకం మొదలెట్టాడు.

“విద్యా వినయ సంపన్నే బ్రాహ్మణీ గవిహస్తినీ, కునిచైవ శ్వహకేచ పండి గాస్సమదస్థినః” దానికి జగన్నాథాన్ని శాత్రుత్వం చెప్పమన్నాడు నిధి.

“ఓకె. బ్రాహ్మణుని యందును, కోతి, కుక్కయంగును, చందాలుని యందును...”

ఇంకా పూర్తి కాకుండానే, పో నల్లికుక్క పంపవతల తలుపుతోను కుని చక్కావొచ్చింది.

“ఓన్, కుక్క, కొట్టిండి...” జనంలో అంతే టైలుదేరింది. లక్ష్మి య్యగారు దాన్ని తరవడం మొదలెట్టాడు. అది కంటుకుంటూమన బయ్యో

లోనుంచి పరామర్శిస్తూ ప్రయాణంచేసి, వెళ్లేటందుకు తోవలేక రెండో బంతిలోంచి నడిచి, మధ్యలో అంకా అగమ్యగోచరంగా వుండేసరికి, వెనక్కి లక్ష్యయ్యగారి కాళ్ళమధ్య నుంచే నడిచి మూడో వరసలోకి ప్రయాణం కట్టింది.

“మాస్తారేం, పట్టుకు చావతన్నక”

“అసలు ఎట్లా వచ్చింది లోపలికి?” అంటూ వో కంఠం ప్రశ్నించింది.

“ఏముంది, బహుశుభం. రెండు తలుపుల మధ్యా ముందుకాలుతో గీసి, కొంత సంగుచేసుకుని, తరవాత కాస్తంత మూసిని లోపలికి పెట్టి, ముక్కుద్వారా లోపలి పొడుకాన్ని ఆఘ్రాణించి, బృందాన్ని శ్రేణాలతో చూసి, దైవ్యం తెచ్చుకుని, మెడతో తలుపు సంగు కొంచెం పెద్దదిచేసి...” అంటూ జగన్నాథం వర్ణన మొదలెట్టాడు.

“అరికాదు నే నడిగేసి, అసలు దీన్ని లోపలికి ఎవరు రానిచ్చారనీ” అని మళ్ళా మొదటి కంఠం.

“వేరీ సింకిల్, కేకలం ఆ శ్రీ కృష్ణ పరమాత్మ. ఇంకెవరు? శునిచ భక్తికి సంగుసించినవాడై, తన భక్తాగ్రేసరులైన జ్ఞానులని పరిశీలింప. యిట్టి తరిన్ గావించె... ‘తరి’ తరవాత అరసున్న వుంది.”

లక్ష్యయ్య కాగడా అమచ్చన కర్రని పెల్లగించి, ఒక్క టంటిం చాడు. అసలే కుక్క కుంటిగి: ఈదెబ్బ తగలగానే దాని కాలు సాఫీ ఐనట్లుగా, యీ భోజనశాల, తనపైవై విహారంకోసం వుద్దేశింపబడ్డ పుణ్య భూమి... ‘కేళి’ సాగించింది.

“బెదరకొట్టకూడద చూ-మా యిస్తళ్ళలో జొరబడుతోంది.” అని జనం మొరెట్టుకుని, లక్ష్యయ్యని కసిగా చూసి, అంకా తలో తిట్టాట్టారు. పరోపకారం చేసేవాడు, యీ క్యాగాన్ని చెయ్యాలి మః!

“కొట్టకుండా, -ఎత్తుగునీ తీసుకెళ్లి పుర్యాలలో బస్టో పెట్టమంటారా?” అని అడిగాడు లక్ష్యయ్య.---

“ఇంనుమించు అల్లాంటిదే మా అభిలాష” అన్నమీదట, ఆయనని వెంకటాద్రి, తివిక్రమగాను (అక్షణంలో ఆవడ తినడం మానేసిన త్యాగి) లేచి దాన్ని గంజికావిడి పట్టి, బైటికి చేరేశారు.

ఛాందస బ్రాహ్మణులు కిళ్ళు మూసుకుని మైసూర్ పాకం నములు, తున్నారు-ఏమిటో, తిండి తినాలి, తప్పుతుందా మరి.

జగన్నాథం వెంకటాద్రిగానై కేకేశాడు.

“ఏమండోయ్, ఆ శుశకరాజాన్ని, సోప ఒళ్ళో కూళ్ళోపెట్టండి; కొండోక వో తొడమీదన్-” మెల్లగా రాజా తో-“‘ద’ తగ్గిత అర సున్న లేదనుకోండి.”

నల్లకుక్క నిష్క్రమించగానే కొంత అలజడి తగ్గింది.

ఇంతలో మాధవయ్యగారు చక్కావొచ్చి, వొకసారి పంకిట్లో పచారుచేసి, కనుక్కుంటున్నారు. జగన్నాథం ఆయన్ని కేకేసి.

“నూమగారు. ఇఫ్ విచూం రైట్-ఆ లుంగీ వ్యక్తిని కాస్త కొళంబు వొడ్డించమనండి.” అన్నాడు.

మాధవయ్యగారికి నవ్వొచ్చింది.

“పట్టుపంచి లుంగీలో దోషం లేదుగా. ఒరే రాముడూ, యిల్లారా” అని కేకేశాడు. సిల్కు లుంగీ రాముడు వొడ్డించడం మొదలెట్టాడు.

“లుంగీ బాగానే వుందండి-ఎక్కడ కొన్నారు, ఎంతకి కొన్నారు, ప్రశ్నద్వయం.”

“అనర్నీ నీకంగురు” అన్నాడు లుంగీ రాముడు.

“కేవలం, స్వాధ్యరహితమైన కాయాహారం! సత్యాగ్రహణ; ఏమంటారు స్వాములూరు! సమాధానం చెబితే సంతోషమాతుంది; చెప్పకపోయినా సంతోషమాతుంది.” మాధవయ్యగారు నవ్వాడూ-“పోనీ చెప్పరా ఎక్కడ కొన్నావో?”

“సరే, వారైరులూ,”

“నా రెండో ప్రశ్న?”

“.....”

“ ? ” కనుబొమ్మలు చిట్టించి.

“.....” పెదవి చప్పించి.

“ !! ” మూతి బిగించి.

“.....” తల పంకిస్తూ.

“మామగారు, యిఫ్ వియాం నాట్ రాంగ్ సక్యాన్ని అస్వేషించగలిగాను. కనుగొంటినీ శ్రీరాముని నేడు... క్యాగయ్య, అఫ్ కోర్స్ ఈ లుంగీ వీరి స్వంతంకాదు.”

మాధవయ్యగారు విరగబడి నవ్వాడు. లుంగీకి వొళ్ళుమండి మరచుకా నడిచిపోయాడు.

జగన్నాథం అన్నాడు— “వెడలెను కోదండరాణి—వి బూట్ రాముడు, పులుసు జారీతో. వయ్యారం బాక వెడలె—‘బా’ తర్వాత అరసున్న వుండాలి...”

ఇంకా దూరంగా తలుపు సందులోనుంచి ఒక తలపాగా, పాలకావిడీ, లోపలికి తొంగిచూశాయి. మాధవయ్య, ఆ దృశ్యాన్ని చూసి తొందరగా వెళ్ళి, ఆ పాగాని బైటకి వెళ్ళి, కాగడా కర్రతో వొక్కటి వొడ్డించాడు. తలపాగాని చూడగానే, భోజనం చేస్తున్న శాస్త్రులుగారు లేచి పోయాడు—ఆయన జీవితం అపవిత్రం విపోయింది. ఆ పాగా వ్యక్తిపేరు, నారన్న; కాపు; పొరుగుూరునుంచి పాలకావిడి మోసుకొచ్చాడు. బ్రాహ్మణులు భోజనాలు చేస్తున్నారని తెలుసుకోకుండా, లోపలికి ప్రవేశించి అపవిత్రం చేశాడు. అక్కడికీ మాధవయ్యగారు యిట్లాంటి ప్రమాదాలు జరక్కుండా, గుమ్మందగ్గర కాపలానెట్టిన ద్వారపాలకునిద్దరూ, నోట్లో చుట్టలతో సహా, గుమ్మానికి జార్లపడి, నిద్రాదేవి హస్తాలలో బిగించబడ్డారు.

లేచి బైటికి వెళ్లిన శాస్త్రులు గారిని మాధవయ్యగారు సమదా

యించి, క్షమాపణ కోరుతున్నారు.

“ఈ పాలకాపు మాసినందుకు కాదు నేలేచింది. వాడివెనకాల, గడ్డి మోపు వీనాదికూడా తొంగిచూశాడు.” అన్నాడు శాస్త్రుల్లుగారు. మాధవయ్యగారు, ఆ వీనాదిమీదికి కాగడాకర్ర ఎత్తి వొడ్డించ బోతుండగా, దయానిధి తొందరగా వెళ్ళి, ఎడంచేత్తో, ఆ కర్రని పట్టుకున్నాడు.

నారన్నకాపు, గడ్డిమోపు వీనాది ఎండలో ఎన్నోమైలునడిచి, బొగ్గతో చెక్కిన బొమ్మలలా తరురయారు; వారిశరీరాలమీద నుంచి తిలంటు సమయంలోనూని కారినట్లు, చెమటకారి, యిసింగు పడుతోంది. వాళ్లు కిక్కి మొహాలేసి పేం సూళ్ళేదండీ—నాత్తే నేణ్టాంటండి బానిశ్యా—” అని మొత్తుకుని, ప్రార్థిస్తున్నారు. దయానిధి కాగడా కర్రని ముగంగా గిరవాటేశాడు. శాస్త్రుల్లు గారికి వొళ్ళుమండి పోయింది. “నేనింక భోజనం చెయ్యను.” అని వెళ్ళిపోతున్నాడు.

“నేనూ భోజనంచెయ్యను.—” అన్నాడునిధి.

“మీరు వెళ్ళితిండి— ఇప్పుడొచ్చిన ప్రమాదం ఏమీలేదు.” అన్నాడు మాధవయ్యగారు.

“మందు వాళ్ళకి యింక మజ్జిక దాహం యిప్పించింది.” అన్నాడునిధి. దయానిధి వెనకాలే రాజా, జగన్నాథం కూడ లేచి వచ్చేవారు.

“వెళ్ళికోడుకు అలిగిడుటగా.....” అంటూ ముసలమ్మగారు నొచ్చింది. ఆవిడ, మాధవయ్యగారు, వెంకటాద్రిగారు, దయానిధిని భోజనం పూర్తిచెయ్యమని బ్రతిమలాడారు. కాని లాభంలేకపోయింది. నారన్న కాపు కూడా “తప్పండి—మాకోసం మీ రందుకండి తిండి మానడం—మా కి కష్టం లెక్కేంటండి లెగండి...” అని బ్రతిమలాడు. నిధి, రాజా, వారి విడిదిలోకి నడవడం మొదలొస్తారు.

“హస్తాని శునిచ్చివ శ్వపాకే చ పండితా స్సమదృశ్యం... నామ తిరుగదు, ఏం చెయ్యను.?” అంటూ జగన్నాథంవారి వెనకాల జైలుదేరాడు.

గదికి వెళ్ళగానే నారయ్య 'టపా' అంది చ్చాడు. వాటిలో రిమాటిక్ సీనూ వ్రాసిన ఉత్తరం, టెలిగ్రామా, బంధువున్నాయి. ఉత్తరంలో, సాయంత్రం బండిలో ముహూర్తం వేళకి వొస్తున్నాను, ప్లేషన్ కి ఎవర్నూ పంపమని వ్రాశాడు. టెలిగ్రాంలో, కారణాంతరాల వల్ల రాలేక పోయినందుకు చింతించి, ఆశ్చర్యచనాలు తెలియజేశాడు.

సాయంత్రం ఆరుగంటలైంది. జగన్నాథం, మరికొందరు పిల్లలూ, నారయ్య, వీధులో ఆట్లాడుకుంటున్నారు. దశరథరామయ్యగారు, రామానందం, మరికొందరూ, బంధువులూ, కొద్దిమంది వేసుకుని సామాన్లు సర్ది పెట్టపండ్లల్లోకి వెళ్ళడానికి సన్నాహాలు చేస్తున్నారు. నూనెగా సన్నాయి వాద్యం వినబడుతోంది. నీళ్లుచల్లిన కుంకుమబొట్టులా పడమటి ఆకాశం ఎర్రగా కప్పుకున్న ముసుగులోనుంచి, వొక్కొక్క నక్షత్రాన్నే జ్ఞాపిస్తుంటుంది. మేఘాలు, ఆకాశంలో బాణసంచా కాలుస్తున్నాయి. నిశీధి అన్ని వేళ్లనుంచి తొంగిమాస్తా, మోరవగా ప్రవేశిస్తోంది. పడమటి ఆకాశం వేసిన రంగుల కాగడాని, వొక్కొక్కవాన్నే ఆర్పేస్తూ, నక్షత్రాలద్వారా మెరుపులు నవ్వుతోంది. నిధి కనురెప్పలకింద ఎర్రగా మేసిన తడి నీలంగా మారింది. అతని బుజం పైన 'రాజా' చెయ్యి వేశాడు.

“లేరా—బట్టలుకట్టుకో - మరి వాళ్లంతా వొస్తారు. ముహూర్తం తైమవుతోంది.” అన్నాడు.

“అదేవిట్రా, ఏడుస్తున్నావు ? శుభసమయంలో ఆనందబొప్పలా?”

నిధి చిటికినవ్రేలితో కన్నీటి చుక్కల్ని తొలిగిస్తున్నాడు—ఎందుకో శ్రోతుండా, ధారగా ప్రవహిస్తున్న కన్నీటి చుక్కలు.

“ఇదేవిట్రా—పెండ్లిమాతుకు అర్పివాంటి కెళ్ళిటప్పడు చెయ్యి వల్సిన అభినయం. యిప్పుడే నువ్వు చేస్తున్నావు?”

“ఏమీలేదు.” అని, నిధిలేచి కూర్చున్నాడు. కళ్లు వజ్రం పోలాట్టుకున్న మేఘంలా, తేటగా వున్నాయి.

“ఎందుకురా—నాతో చెప్పకూడదు? నేను నీ అంతరింగిక స్నేహితుని కానూ?”

“ఏమీలేదు, ఏవేవో భావకానివి వచ్చాయి.”

“కోమలా?”

“ప్రత్యేకంగా యిదీ అని చెప్పలేను.....” అన్నాడు నిగ, పడమటి ఆకాశంలోకి చూస్తూ. మళ్ళా ఏదో స్మృతికి వచ్చిన వాడిలా— “కోమల! విషయం నీ కళ్ళా తెల్సింది?” అని అడిగాడు.

“ఇట్లాంటివి తెలియకుండావుంటానూ మరి. అదేం ప్రత్యేకమో మనం, మన రహస్యాలని స్నేహితులకి మిగిలినా, అందరితోనూ చెప్పుకుంటాం. స్నేహితులు ఎల్లాగో తండ్రిలుపడి తేలుసుకుంటారు...”

“ఇందులో రహస్యం ఏముంది? ఒక పురుషుడు, వాంకీ స్త్రీని వాంఛించడంలో, ప్రపంచానికి టాం టాం వేళేటందుకు తగినంత విశేషం ఏముంది?”

“అవును, వాంకీ స్త్రీ, వాంకీ పురుషుణ్ణి వాంఛించిందంటే ఆ విషయాన్ని ప్రపంచమే టాం టాం వేస్తుంది. నా అభిప్రాయం, మొదటినుంచీ నీ పెళ్ళి సుతలామూ యిట్టేలేదని. నిజమేనా?”

“నీకా అభిప్రాయం ఎందుకు కలగాలి?”

“నీ వున్నానాం తెచ్చిపెట్టి కున్నట్లుగా కనబడుతోంది. స్వల్పవిషయాలు, చీకాకు కలగచేస్తే, ఆ మనిషిలో ఏదో చెడిపోయిందన్నమాట. పెళ్ళివాండ్లలో భోజనం చేస్తాననడం మూర్ఖమైన పట్టింపు కాదు? మూలాడిని మామగారు వుంటితే, కోపగించి లేచిపోవటం మూర్ఖంగాదు? గంటలో పెళ్ళి కాబోతుంటే, వొక్కడవు గదిలో ఏడుస్తాకుక్కోడం ముర్ఖం కాదు? ఇంకా నిదర్శనాలు ఉన్నామా?” దయానిధి పెదవులు నవ్వుకోసం విప్పుకున్నాయి; కంటికింద బుగ్గమడత పడింది.

“చీమ పడితేనూ, ప్రొమోషన్ కాకపోతేనూ, సినిమాకి టికెట్లు

దొరక్కపోతేనూ, ట్రయ్యరాటికి లేగవ్రాసి అణాశ్శ అంటించడం మరల
పోయి పోస్టులోవేసినప్పుడూ, విచారించడానికీ అలవాటుపడిన వ్యక్తులు నిజ
మైన దుఃఖానికీ చాలజాలనివారిని, దానిలోతునికాని నిర్మయించలేదు.
ఆకాశంలో అస్తమించే సూర్యుణ్ణిచూసి ఏడ్పురాకూడదా?
కాలంగడచి పోతోంది, స్మశానంలో మంటలు చల్లారిపోతున్నాయి; కన్య,
పల్లవూడిపోయి, జుట్టునెరసిపోయిన అవ్వనిచూసి హడలిపోయి నవ్వడం
మానేస్తుంది; వానకి వొణికిపోయిన పువ్వు వికసిస్తుంది — ఈ దృశ్యాలని
తల్చుకుంటే దుఃఖం రాకూడదా? అట్లాంటి దుఃఖమేమోనాద!”

“కొంపతీసి కవిత్వం రాస్తున్నావా ఏంరా” అన్నాడురాజా.

“ఇదంతా కోమలి లోంచి పుట్టిన కవిత్వమేకాబోలు. పోని కోమల్నే
‘పల్లె’ చేసుకోలేక పోయావు? గ్రంథం ఎంతవరకూ నడిచింది? ఇప్పుడెక్క
డుంది?...” అంటూ ‘రాజా’ పోలడుప్రశ్నలు అడిగాడు. ఇతరుల ప్రేమ
గాఢాలు పీసడం కంటే విసుగు పుట్టించేది మరోటి లేదన్నాడు నిధి. చెబితే
కాని వల్లకాదన్నాడు రాజా; మరి యెవ్వరితోనూ చెప్పను, అంటూ
ప్రమాదాలు చెయ్యడం మొదలెట్టాడు.

“నువ్వునమ్ముతావా, రాజా?”

“నిజం చెబితే.”

“ఎవరే విను. నేను కోమల్ని ప్రేమించలేదు, వాంఛించాను.”

“ఈరెంటికి తేడా ఏమిటో నాకు తెలియదు.”

“నువ్వు ఫిలాసఫర్ పి, నీకు తెలియదంటే ఆశ్చర్యగావుంది. వాంఛించిన
వొస్తువుని ఎవ్వరూ ప్రేమించలేదు. వాంఛించడం అంటే అనుభవించడం;
అనుభవించడంవల్ల ఆవొస్తువు నశిస్తుంది, నశంపుకొనుండా చేసేది నిజమైన
ప్రేమ అనుకుంటాను.”

“ఇదంతా ప్లేటోలో చదివినాను; పూర్వకపులు ప్రబంధాల్లో
అమోఘంగావు. ఈకబుర్లన్నీ ఆత్మవంచనే ననుకుంటాను. ఇందాలపు పనులని

సమర్థించేటందుకు వాళ్లుకల్పించిన భావతప్ప యదాశ్చంకాదు; ప్రేమకి వాంఛతప్ప మరోఆశయం వుందనుకోను" అన్నాడు 'రాజా'

“నీయిష్టం వొచ్చినట్లునుకో— కాని అరెండింటికీ తేడావుందని గుర్తించమంటున్నా. కోమలి వొకప్రత్యేకమైన వ్యక్తిని నేను అనుకోలేను; ధ్వంసంచేసి నాలో ఐక్యం చేసుకోవాలన్నంతటి వాంఛ. ఆరాత్రి సమయం దొరికింది. రాత్రికి రమ్మంది; వెళ్ళాను. అన్నీ అవకాశాలే; నేనుధ్వంసం చేసి వుందును; వేరేవుండటం సహించలేక చంపేసి వుందునేమో! కాని, రాజా! నువ్వు నమ్మాలినుమా, ఎందుకో ఆకస్మికంగా, ఆమెను ప్రేమించడం జరిగింది. . . .” మానంలో పడ్డాడు నిధి.

“ఇంతకీ ఏం జరిగింది?”

“నవ్వల్లో మాదిరిగా, నీకు ఐదునిమిషాల్లో” యిమాన్సు రావాలి. ఏమీలేక, ప్రేమించాను; ఆమెని క్షమించాను; తనని తనగావుండనిచ్చాను. నాకు చంద్రుడూ, నక్షత్రాలు, మేఘాలు, హిమాలయాపర్వత శిఖరం, కోమలీ—అందరూ సమానులే. ఇవితేకపోలే. నేనీగించలేను. కీటినివాంఛించను, ప్రేమిస్తాను. అర్థమైందా?”

“ఐతే, కోమల్ని ఏమీ చెయ్యకుండా, అమాయకుడిలా వొదిలేసి చక్కావొచ్చాను, నమ్మమంటావ్!”

“నమ్మలేవా?”

“నమ్మలేను. నేననుకోడం, ఏమన్నా చేస్తే వివాహం చేసుకోవాల్సి వస్తుందేమోనని భయపడ్డావు; వెండి చేసుకునేటందుకు ప్రయత్నించు నీకు, నైతికంగా పిరికినాడవయ్యావు. పైగా కోమలి మహాపతివ్రత అనీ, దేవకన్యకనీ నువ్వు కలలోనైనా అనుకున్నావని నేననుకోను; కొంత అసూయ; ఆమె నుంచి ప్రోత్సాహంలేకపోవడం—ఇవన్నీ నిన్ను కలతపెట్టివుండొచ్చు. అంచేత ఆరాత్రి ఏంజరిగిందీ చెప్పక, యీ నీతి తాలూకు ముసుగు కప్పకున్నావు. అన్నాడు రాజా.

“నువ్వు చెప్పిన కారణాలన్నీ నిజంకావచ్చు. కాని, ఆరాత్రి కోమలిని ఏమి చెయ్యకుండా, నావాంఛని త్యాగంచేసి వోలేసి వెళ్ళిపోయానని నమ్మితే నేనింకేమి అడగను.”

“అంటే కోమలి కన్య, కొత్తపిల్ల, అమాయకురాలు—మొదట కొంత మచ్చికచేసుకుని, మొన్నాడు రావొచ్చుకదా అనుకున్నావేమో! స్త్రీని, నూనిలో తడిసిక కాగాడాతో పోల్చువొచ్చు; ఏపురుషుడో అగ్గిపుల్ల అంటి స్త్రీనేకాని, మండదు. నావుద్దేశం స్త్రీకి అసలు ప్రేమలేదని; ఏవొక్క పురుషుడి మీద గురివుండదు; తన ఆశయాలని పురుషుడిమీద లగ్నంచెయ్యను; ఆమెకి కావల్సింది సంతానం; అది కాస్తా తీర్చేవరకూ పురుషుణ్ణి వేటాడు తుంది; మాతృత్వం అనుభవించిన తర్వాత, పాత రిబ్బన్-ని తీసి పారేస్తుంది. గోడ్డుమీద నడిచేవాళ్ళు, (అంటే సంఘం) ఆమోయాపాపం, రిబ్బన్ పారేసు గున్నారు, తీసుకోండి అని మళ్ళా ఆమెకి యిస్తారు; దాన్ని తడిసి ఎండేస్తూ బీరునాలో పెట్టుకుంటుంది” దయానిధికి నవ్వాల్సింది.

“నానా, నువ్వు వేదాంతం చెబుతున్నావు, తార్కిక శిఖరాలమీద కాని కాపరం చెయ్యవనుకున్నాను—కాని నీకు లోయలతో చాలా పరిచయంవుండే! నువ్వు ఆశ్చర్య పడతావు నీ విషయం చెబితే.”

“ఏమిట?”

“కోమలి నన్ను ప్రేమించింది.”

“భాష్!”

“అందుకనే చెప్పనన్నది...”

“లేకులే చెప్పు”

“అంటే కోమలికి నాపై వాంఛలేదు; నువ్వను కున్నట్లు సంతానంపై కూడా కోర్కలేదు; ఐతే, నేను లేకపోతే యీ ప్రపంచమేలేదు ఆమెకి.”

“వీనికి సిద్ధమనం ? ”

“ఆమెన్నాడే ఆహ్లాదం నుంచి వెళ్ళిపోయింది.” అన్నాడు నిధి

రాజా కర్మలలోకి సరేకుగా చూస్తా. రాజా విరగబడి వచ్చాడు. సిగిరెట్టు పొగ ముక్కులోకి వుక్కిరి బిక్కిరించుచున్నాడు.

“మహోద్ధిష్టో శేషోయిరి, ఆవిధంగా ఆసుకి నీవైవున్న ప్రేమ ప్రకటించింది. అంతేనా...” నవ్వు బలవంతంగా ఆపుకుని—“నాతో అంటే అన్నావుగాని, ఇంకెవ్వరితోనూ అనకు, పిచ్చాస్పత్రిలో గది నెంబరు నెదురు తారు,” అన్నాడు.

“ఎవరో బాగా ఆస్తివున్నాయన. — నాకు వివరాలు చెప్పు— కోమన్న తీసుకొని వెళ్లి పొచ్చాడుట; వాళ్ళమ్మగారూ వెళ్ళిపోయిరి, కూతురుగో. ఏనా కోమలి నన్ను ప్రేమించిందని నాకు తెలుసు; నేను నమ్ముచున్నాను. నా మనస్సు, కత్తం వెలుగున్నాయి...”

“అట్లాకే, నేనిక్కడ కిక్కి దురాణం వెట్టుకుని, నన్ను ప్రేమగా కోప్పి ప్రేమించిందంటే, నీ కెట్లాగనిపిస్తుంది?” అని అడిగాడు రాజా.

“కోమలి శరీరం నాప్రేమకో షేరింది; హృదయం యిప్పుడిప్పుడే జనిస్తోంది. ఆనాడు ప్రేమతో మాసింది; నక్షత్రమండలం కూలి సగిసిట్టి యింది. ఆహారలో మాని సిలుపు, ఆశ, ప్రోత్సాహం, లాలన, మంత్రింపు, ఓదార్పు—మనవత్వం కన్ను కెరగిపోయింది— అన్నీ వున్నాయి. అనిప్రేమ; కాలిపోయేయూరూ, మండిపోయేయే నెడవులూ, కట్టిలా కోసేకే గొమ్ములూ, అరిచిపోయిన చూర్ణం, శృంగారంలేని కోదన— యివి అప్పు కోమలిప్రేమ చిహ్నాలు. ఆసు ఎక్కడికెళ్ళినా, ఎవరి హస్తాలలో నడిచి పోయినా, ఏదొక్కొక్కటి శివునిలోనో వొంపలు పోగొట్టుకున్నా— ఆసు హృదయం, దృష్టి, మానసికవైరాగ్యం అన్నీ నాకోసం విడుదలవుతుంటాయి.....”

“అల్లా అనుకుని తృప్తిపడక, యీ విచారం ఎందుకు?” రాజాకి నిధి మాటలు అడ్డంకాలేదు; అంతా పుస్తకాలవల్ల వచ్చిన భాషా పూరిత వుద్రేకం అనుకోడానికి వీల్లేదు. అమాటలవేరక, అనుభవాన్నుంచి జనించిన

విశ్వాసు, బాధకి బంధించబడిన సంస్కారం ఉన్నాయని, వొప్పగోవల్ని వొస్తోంది. మళ్ళా అడిగాడు “ఐతే యిప్పుడు విచారం ఎందుకు?”

“కారణంలేని దుఃఖం అని మొదటే చెప్పాను. విశ్వాసాన్ని, నమ్మకాన్ని, ఆదర్శాన్ని, చూసి, కిని ప్రపంచం వెక్కిరించినప్పుడు, ఆ ప్రపంచాన్ని చూసి, దుఃఖించి, ‘నాకు దీనితో నిమిత్తంలేదు’ అని తృప్తిపడటంలో విశేషం ఏముంది...? సంపూర్ణమైన ప్రేమతో శూన్యం నిండినప్పుడు సగంసగం మనుషులని, అసంపూర్ణమైన అనుభవాలని చూసిన వ్యక్తి దుఃఖించక చేనేదేముంది? ఇద్దరూ మానంలో పడ్డారు.

అప్పుడు ‘రాజా’ అన్నాడు— “నీ విచారానికి కారణం నాకు తెలుసు. చెబితే కోపం రావొచ్చు.”

“నువ్వు అనుకున్నవి కొంతవరకూ కారణాలు వొచ్చు. కాని నిజమైన కారణం చెబితే ఎవరూ నమ్మరు. ఈ సంఘంలో ప్రేమతో చోటు లేదు,” అన్నాడు నిధి.

“నువ్వు నీ భార్యని ప్రేమించుకుంటే సంఘం వొద్దంటుందా?”

“ప్రేమలేని వివాహం, వివాహంలేని ప్రేమ-వీటలో మొదటిది వ్యక్తిని బాధిస్తుంది, రెండవది సంఘాన్ని బాధిస్తుంది. నేననుకోదం సంఘం బాధపడినా ప్రమాదంలేదు; వ్యక్తుల సంతోషం ముఖ్యం.

“ఐతే ఇందిరని నువ్వు ప్రేమించలేవా? నీకు నచ్చకపోతే యీ వివాహానికి ఎందుకు వొప్పగున్నావు?” అని అడిగాడు రాజా.

“నాకు అందరి శర్తిలంగా, శరీరాన్ని వొకచోటా, మనస్సుని మరోచోటా వుండటం చేతకాదు, రాజా. చాలామంది యువకుల నూగిరిగా, నేనూ, వెళ్లి సంఘంకోసం, బంధువులకోసం చేసుకుంటున్నా నేనూ, అని అనుమానం. వివాహం నెగ్గాలంటే, భార్యాశర్తలకి నటవలో కొంత తక్కిన అవసరం. ఆవిధంగా నాకు అర్హతలేదు. ఏకపత్నివ్రతం, ఇతరస్త్రీలని తల్లుల మూగిరి చూడడం, -యివన్నీ కావాలి. నాకీవాగ్దానాలలో నమ్మకంలేదు. ఏ

మనిషి లోను వుదే) లనీ, శ్వేతి త్వాన్ని ధివ్యశక్తి అంకించేసుకోలేదు. చేసు
కోకూడదనికూడా అనుకుంటాను. అట్లాగే భార్య పాతవ్రత్యం, కనీసం శా
పికంగానయినా, నడించాలి. ఊహ, శక్తి, ఆదర్శం, శ్వేతిత్వంలేని స్త్రీలు
పాతవ్రతలగా వుండగలరేమో నాకు తెలీదు. పివాహం చిట్టి చటులస్వర్గం. మన
సౌఖ్యం, మనలని మనం మాసగించుకునే శక్తి మీద ఆధారపడుతుంది. నాలో
ఆశక్తిలేదు..." ఇంకా చప్పబోతుండగానే మధ్యలో రాజా అన్నాడు—
"ఇంకా పివాహం అంటే నీకు అనుభవంలేకుండానే, దీన్ని గురించి వ్రాపించి
భయపడుతున్నావు. ఇది చాలా తప్పు. ప్రతిశ్వేతి తన పివాహం ఆదర్శ
మైనదిగా వుండాలని కోరతాడు; అట్లా కోరకపోతే ఏ బంగా వుండదు.
నువ్వు కీందడానికి బతులు, కీందడాన్ని గురించి ఆలోచిస్తావు. అదే
నీ విచారానికి కారణం. కోమలికి కీందలేదు; నీకు కోమల్ని పెండ్లిచేసుకో
వాలని లేదు; వున్నా, తండ్రిని దిశురించలేవు; సంఘం అంటే భయం
నికు. జీతం అంతా వ్రాపించుకుంటూ, బాధపడుతూ గడపాల్సినదే! లే,
లే, ఎవరన్నా నవ్వుతారు. పోనీ, పివాహం సంఘం కోసం అనుకున్న
వాడవు, ఇంగిరలో అన్ని మంచి లక్షణాలను చూసుకోవడం దేని? ఇందిరకి
చక్కదనం, సంగీతం, డబ్బు, గుణం, గౌరవం—అన్నీ వున్నాయి.
నిన్ను సుఖపెడుతుందని నాకు గట్టి నమ్మకం వుంది....." అంటూ అతిన్ని
లేకదీసి, నోట్లలో సిగరెట్టు పెట్టి, అగ్గిపుల్లి ముట్టించాడు, 'ఆడపిల్లలా ఏడు
స్తున్నాడు. లేకపోతేను' అంటూ, దయానిధి | రుమాలుతో కళ్ళు శుడుచు
కున్నాడు.

"అవును రాజా—ఆలోచిస్తే అం.గా భయంగావుంటుంది. ఒక
కోర్కెశ్వేతితో జీతం గడపడానికి నిశ్చయించుకోవడం అంటే భయంగా
వుండదా? మన స్వేచ్ఛ పోతుందని భయపడేగా నువ్వు బ్రహ్మచారిగా
వుంటున్నావి." అన్నాడు నిధి.

"నాకే భయంవేరు. నావృత్తిలో అసలు స్త్రీకి ప్రేమించడం చేత

కాదని. ప్రేమ పురుషుల, పురుషుల సాక్ష్యంకాని, స్త్రీ పురుషుడు మధ్యవుండేది వాంఛతప్ప, ప్రేమకాదు. స్త్రీకోసం పురుషుడు యితర స్త్రీలలో తను వాంఛించుటలేదు. అదేనా అట్టే కాలంకాదు; సుకాశం కలిగేవరకే. పురుషుణ్ణి ముచ్చాహంకారం జూనినగాదేని, అది పనిముగిసింది. తిర్వాత తన పిల్లలకి అన్ని సంపాదించే కులినాడికంద మాస్తుంది. ఏనా సుకార్యం చెయ్యాలనుకున్న నాబోధగాదు, తన కాబోధి, శక్తిని యీ కులిపనికోసం వృధాచెయ్యడానికి వొప్పకోదు. పురుషుడిలోని సృష్టి శక్తులని ప్రేమపేరు, శృంగారంపేరు చెప్పి, ధ్వంసం చెయ్యడానికి సిద్ధంగా వున్న మంగుగుండుసామాగ్రి స్త్రీ అంటుంది...”

“సరే స్త్రీమీద నీలక్ష్మర్ ముదలుకాగోలు—కెడదాం పద. కాని రాజు నున్నే ఏదో స్త్రీ వలలోపడి, పొన్నెడ్డపాక శిష్యత్వం మానడం సమాధిలేకపోతానా? నా అభిప్రాయం, నీచేర స్వతంత్రంగా ఆలోచించే టల్లుచేసే శక్తి, వొక్కస్త్రీకేవుంది. నిన్ను జూనినని చేసేసుగుంటుంది...”

“సాపము శాంతించు గాక!... వెళ్ళిపోయి కాబోలు, పద,.....”

అంటూ బద్దరూలేని బైలుదేరాడు.

దయానిధి, ఇంకా వెండ్లి పేటలమీద కూర్చున్నాడు. “ఇంత ఆలస్యం వితే ఎట్లా” గంటూ మాధవయ్యగారు బిగ్గరగా కేకతెయ్యడంవల్ల మొగ వెళ్ళివారికి కొంచెం కిష్టం లోచినా, తరవాత సామాజిక్ లో అంతా మరచిపోయారు. మునుపక్కాలోవున్న వసావనులు వెళ్ళిపోయి వెళ్ళిపోతున్నాడు. దయానిధి, ఇందిరకేసి నవ్వుతో మాళాడు. ఆసుకర్లు కింకిరించేసింది, తీర్చిన కనుబొమ్మలు, చిత్రమైన బొట్టు వంటకం తిరిగిచెక్కిళ్ళు, రేపాయి, బజలమీదకి. గాఢోయి వంగరాని బట్టు,— అది మాత్రం అతనికి కనిపించాయి; సిగ్గలో, గయంలో, ఆసు పెదవులు వొణికిపోతున్నాయి. గాలి ఏ చిక్కుగా వీచున్నది తెలిక, తరవాత ఎత్తడానికి జంతువున్న నావికుడు, దయానిధి, ఏమీ అర్థంకాక వెళ్ళిపోయారు.

దానికి జంతువున్న నావికుడిలా, దయానిధి, ఏమీ అర్థంకాక పెత్తనాపాలు
చూస్తున్నాడు. అది పవిత్రమైన సమయం. అతను ప్రత్యేకమైన వ్యక్తికాడు;
సాంప్రదాయాలు, సంస్థం అతనివ్వారా తమ విధిని నెరవేర్చుకుంటు
న్నాయి. బ్రాహ్మణులు వింతకంఠాలతో, విచిత్రమైన భాషలతో ఏమో చదువు
తున్నారు: కొందరు సన్నాయి వాయింప మంటున్నారు; మరొకరినరు శం
టనే నిలిపివెయ్య మంటున్నారు; మహాగంగ్రహగోళం తర్వాత, శంటనే
భయంకరమైన నిశ్శబ్దం ఆపందిట్టో వినబడుతోంది. గాజులు, నగలు, సింక్రా
చీరల రెపరెపలు, గంధం, అగస్త్యులు, ఇలాయిబుడ్లలో నూనెగ్వాలల
మసగచప్పడు, పాదాలు, చేతులు, మునుచునున్న పెదవులు, అక్షతలు,
పువ్వులరేఖలు, దూరంగా పాపాయి అర్థంలేని ఏడ్పు, యింకాదూరంగా
వంట బ్రాహ్మణ గొంకాయంపు, రుపాయిల చక్కలిగింతచప్పడు—అన్ని
ధ్వనులు, తెగిపోయిన దృశ్యాలు, అస్పష్టమైన పరిమళాలు—అన్నీ పెద్ద
కెరటం, పాము పడగలాలేచి, కొండరాతిపై తలబద్దలు కొట్టుకుని కోటి
తునియలైసట్టుగా, వాతావరణం అంతా ఆక్రమించుకున్నాయి. సూర్యచంద్రాదులు,
తమ నిజస్థానాలు వదిలి దగ్గరగావచ్చినట్లు, కళ్లుమిరిమిట్లు
గొల్పుతున్నాయి.

కళ్యాణం తోసుకొస్తోంది; వెయ్యి పిల్ల కెరటాలని తనలో విశ్వం
చేసుకుని, వొక పెద్ద కెరటంలా, లోతులని దొల్చుకుంటూ వచ్చే మహా
త్తర సముద్రపు నీటిప్రవాహం లాంటిది కళ్యాణం. ఎవ్వరూ ఆపలేని పెద్ద
గాలి. ఆపుకోలేని నవ్వు, ఏడ్పులాంటిది. అందరూ గడిచూరాలకేసి చూస్తు
న్నారు; కొందరివి మెల్లిగా తరుగుతున్నాయి; కొందరివి చాలావేగంతో
తిరిగిపోతున్నాయి; మరికొందరికీ, వినుగెట్టి అసలు తిరగడం మాను
కున్నాయి. కాలాన్ని నిర్ణయించడం మానవుడికి చేతకాదు కాబోలు; లగ్నం
తొమ్మిది గంటల, మూడు నిమిషాలకిట; ఎంతకి వెలుసు? బ్రాహ్మణులు తెను
గులో సంస్కృతంలో తెక్కలు కడుతున్నారు; “ఏమందండి—లగ్నం

నిష్ఠాయించడం మహాసులభం—పెళ్లికొడుకు ఎప్పుడు పుస్తకడితే అప్పుడు తొమ్మిది గంటల మూడునిమిషా లైందన్నమాట” అన్నాడు ప్రేమిక్రవదాసు. అందరూ నవ్వారు: ఇందిరకూడా నవ్వుని ఆపుకుంటోంది. వెండ్లి సమయంలో కూడా నవ్వడం చేతగాని దౌర్భాగ్యులు, ఆ పండ్లితో ఎందరున్నాలో ఎవరు చెప్పగలరు? మళ్ళా సన్నాయి వాయిదమన్నారు, మళ్ళా మంత్రాలు, యిందాకటికంటే వేగంగా; ఇంకా ఎక్కువ ధ్వనులు. పంమగాలు, దృశ్యాలు; విరిగిబడి నవ్వడాలు; తమతమ పెళ్లిళ్లు జ్ఞాపకం తెచ్చుకుని కంట తడి తుడుచుకునే స్త్రీలు, పురుషులు, ఆనందభాషలు; సంపూర్ణ మానవుణ్ణి తమరుచేసినందుకు సంఘం గర్వపడటం. మీ యిష్ట మొచ్చినట్లు వుండటానికి వీల్లేదు, మేం చెప్పినట్లు నడుచుకోండి,—హే!” అంటూ కనుబొమ్మలు ఎగరేసి కండ్లు ఎర్రజెయ్యడం, నూని పోతున్న కాగడా—కన్యకాం తోసుకోచ్చింది. దయానిధి చెయ్యని ఎవ్వరో లాగారు; అతన్ని గంటారు; లేచి నుంచోపెట్టారు; కూచోపెట్టారు; గిరగిర తిప్పారు; “కానీ” మన్నారు. సన్నాయి, మంత్రాలు, తాంబూలాలు, అక్షతలు, బెల్లం, ఘామం, ధ్వని,— ‘పెండ్లయింది’ అన్నారు పెద్దలు.

జగన్నాథం మంత్రాలు చదివేవాళ్ల పిల్లకలు ఎల్లా పూగుతున్నాయో చూస్తున్నాడు. రాజ భూషణం వొకేదిక్కున దీక్షగా చూడటం దయానిధి చూశాడు. ఆ దిక్కునే తనుచూడగా, అతనిచూపు, జనంలో నిలబడ్డ, సుశీలమీద పడింది. దగ్గరలోనే గోవిందరావుగారు, నరసమ్మగారుకూడా వున్నారు. ముహూర్తం సమయానికొచ్చారన్న మాట. సెంసిపార్సెస్ రాళ్ళ గుడ్డలూ, తళతల్లాడే పట్టు చీరా, సుశీల కళ్లలోని విచిత్రమైన బాధని విప్పుటం చేశాయి.

తరవాత కట్నాల చదివింపు. ఏవోధ్వనులు; రూపాయిల మోగింపు; “వివాహసందర్భంలో ...దీనిస్తానూటపదహార్లు...” “... సందర్భంలో.....గోవిందరావుగారు.....పాతక రూపాయిలు

....." 'మనపేరుకూడా యిప్పుడే చెప్పించండి' 'రాజుగారు.....' 'కాదంజోయ్ మహాప్రభూ... భూషణం అందరూ.....' 'సరే..... గారు, పేరింగ్ ఆర్డర్—' 'ప్లేండ్ తో సహా అని చేర్చవలె' (జగన్నాథం) 'బిందె' 'బెండిచెయి' 'బెండి ఆకు,'—పన్నీరు బుడ్డి 'టముకు పెట్టి' 'కాదయ్య మహానుభావా—తోలుపెట్టె, కొండొకచో తెదర్ ఎటాచ్ కేస్— డ్రెస్ లో పోర్ట్ మాంకో. ..." (జగన్నాథం) 'సుంగభద్ర శ్రేష్టిగారు ఏకంగా, వెయ్యిమాట పదహారు' 'రివిన్యూ-ఇన్స్ పెక్టర్ రమణయ్య పాతక రూపాయలు...' (ఉద్యోగంకూడా చెప్పంజోయ్ శాస్త్రుల్లు గారూ) మూకోసర్కిల్ పోలీసుల బృందం మొత్తంగా యా బై. 432 హెడ్డు ప్రత్యేకంగా పది....."....అట్లాసాగి పోతున్నాయి. చదివింపులు.

దయానిధికి నవ్వొచ్చింది. గోవిందరావుగారు పాతక రూపాయలు చదివించాడు పాపం. గానితో ఆతన్ని వో. యింటివాణ్ణి చేశారు; తమకియ ఏవిధమైన ఆర్థిక బాధ్యత లేదన్నమాట. సంఘాన్ని అందరూ తిడతారు గాని, పాపం సంఘం ఎంతమంచిది. కుటుంబానికి, కాపరానికి, జీవితయాత్రకి కావలసినంత సరంగామూ సంఘమే సప్లయి చేస్తుంది—బింది, చెంబు దగ్గరనుంచి. పాశ్చాత్య దేశాలలో, పెండ్లాన్ని పోషించే శక్తి వచ్చేంతవరకు వివాహం చేసుకోరు. ఆర్థికంగా యితరులమీద ఆధారపడినే భార్యాశ్రమం చాలాచిక్కుపడతారు. ఇక్కడ అట్లాంటి యిబ్బంది రాకుండా, సంఘం కావలసిందంతా అదనంగా యిచ్చివేస్తుంది. వివాహం జరిగింది. మరి సంఘానికి ఎట్లాంటి బాధ్యత లేదు! ఇంతకీ వారివారి కర్మ—అట్లానే మరి!

[శ ని వా రం]

వివాహం కాగానే, గోవిందరావుగారు, భార్య సుశీలను దిగనిడవి వెళ్ళిపోగూర్చారు. కావలసినవార్లంతా, ముహూర్తం అవగానేవొక్కక్షణం కూడా వుండకూడదుగా మరి! విడిదిలో హిల్లో తన హోమ్ లో విప్పకొని కొత్తచీర కట్టుకుని తలనువ్వుకుంటోంది సుశీల. పెళ్లికొడుకుకోసం మల్లా

కాఫీ నొచ్చింది తొమ్మిదింటికి. నిధి, సుశీలని తన గదిలోనొచ్చి కొంచెం కాఫీ పుచ్చుకోమని ఆహ్వానించాడు. సుశీల చక్కానొచ్చి, పెద్ద పెండ్లి సామాన్ల పెట్టెమీద కూర్చుంది.

సుశీల మొహం సంకోచంగాలేదు. ఎనిమిది నెలల క్రితంకంటె యిప్పుడు కొంచెం పొడుగునట్లుంది. మొహం చిక్కింది. నిద్రనుంచి లేచిన దానివలె, చర్మం వింతగా మెరుస్తోంది. కళ్ళల్లో ఏదో అసంతృప్తిని దాచుకున్నట్లు పడేపడే చిట్టించి, వెప్పిల్లలా, చూస్తూకూర్చుంది.

“నేను సాయంత్రంవెడతా” అంది సుశీల. ఏదో అనాలికదా అని.

“ఇక్కడ బాగాలేదా?”

“ఇంకెందుకు?”

“నువ్వు మీ వూరెళ్లి మాత్రం ఏం చేస్తావు? కారేజీ లేదుగా” అన్నాడు.

“ఐనా నేనెందుకు?”

“అసలు పెళ్లిళ్ళ సరదా. అంకా స్త్రీలదే. నువ్వరేకపోతే, నాకు సలహా లేవ్వస్తారు?”

సుశీల నీరసంగా నవ్వింది.

“అమృతం రారేదే?” అంది.

“ఉత్తరం రాసింగి”

“ఏమని?”

“నువ్వే చదువు.” అని, లాల్చిజేబులోంచి తీసి చేతికిచ్చాడు.

వేళ్ళతో వుత్తరాన్ని నలుపుతూ కూర్చుందికాని, సుశీల వుత్తరం విప్పి చదవలేదు.

“పెండ్లికూతురు నీకు నచ్చిందా?” అని అడిగాడు నిధి, సంభాషణ సాగిస్తామని.

“నాకు నచ్చడందేనికి? నీకు నచ్చకపోతే చేసుకుంటావా?”

‘నీ అభిప్రాయం వినాలని వుంది.’

‘బాగానేవుంది’ అంది సుశీల.

‘బాగానే వున్నా, బాగావుందా? రెండింటికీ చాలా భేదంవుంది’ అన్నాడు, ‘నే’ మీద బగువుమోపుతూ.

‘ఏమో నాకవన్నీ వెలియవు’ అన్నది.

‘అంటే నచ్చలేదన్నమాట.’

‘ఎదగిన పిల్లే,’ అంది. మళ్లా కొంతసేపుండి, తనే అన్నది. ‘చదువు వుందా?’

‘ఏదో నానాకాలపు చదువు.’

‘సంగీతం?’

‘పెళ్లిసంగీతం అనుకుంటా?’

‘మరి నీ కెల్లానచ్చింది. మరోస్త్రీని మెచ్చుకున్న స్త్రీని అతనింకా మార్లేదు.’

‘సంగీతం, చదువు, ఆస్తి, చక్కదనం—యివన్నీ వుంటేనే నచ్చడం జరిగితే, ఎంతమందికి వినావాలవు కా యంటావు? అన్నాడు.

‘నువ్వేనో ప్రత్యేకమైన మనిషివి, అనుకునేటట్లుగా మాట్లాడు తుంటావులే—అంతకన్నాను’ అన్నది.

‘కానని యిప్పుడు ఋజువైందా?’

‘ఋజువు చేసుకోవడం నీ పెళ్లాం వొంతు’ అన్నది. దాని తాత్పర్యం నిధికి బోధపడలేదు. సుశీల వాక్యాలకి విలువకట్టడం మహా కష్టం. లోపల ఏవేనో తికమకలు, అడ్డంకులు, తొలగించుకుని, ‘అర్థం’ ‘భావం’ అనేవి వొక చీకటిలోనుగుండా పారి, కంఠంలో మాటలను పెదుక్కుని అక్కడ గడ్డకట్టి బైటపడతాయి. భావకవిత్వాన్ని విమర్శించడం లాంటిది సుశీల మనస్సు కనుక్కోవడం.

‘‘నే నెట్లాంటిస్త్రీని వివాహంచేసుకుంటే నువ్వు ఆశ్చర్యపడవు?’’

అని అడిగాడు నిధి. “అంతకంటే భావగర్భితంగా మాట్లాడడానికి నిశ్చయించు
గుని. ఆప్రశ్నకి సమాధానం అతనికి తెలుసును. సుశీల ఆ సమాధానం
చెప్పదని కూడా అతనికి తెలుసు. కాని అతను పొరపడ్డాడు. సుశీల
సమాధానం చెప్పింది.

“అమృతం లాంటి స్త్రీని”

అతనికి ఆశ్చర్యం కలిగింది. కాని దాన్ని బైటపెట్టలేదు.

“అమృతం లాంటి వీమున్నాయనీ; నీకళ్లా నిపించింది! సంగీతం వుందా?
చదువుందా? చక్కదనం వుందా?” సుశీల, అతనికి జాధకలిగిందని గ్రహించి
చకపోలేదు. వెంటనే విషయం మార్చివేసింది.

“పోనీ కోమలిలాంటి స్త్రీని” అన్నది. దయానిధికి మరింత ఆశ్చర్యం
వేసింది; కాని బైటికి ప్రకటించలేదు.

“పోనీ కోమలిలా మాత్రం వీమున్నాయని? సంగీతం వుందా? చదువు
వుందా? ఆస్తి వుందా?.....”

“మూడోది మర్చిపోయావు. చక్కదనం వుందా? అనలేదే?” అని
సుశీల నవ్వంది. కండ్లజోడు తీసి చీరతో తుడిచింది. మల్లాతనే అన్నది:

“ఇవన్నీ వున్నవాళ్లు లేరని, వాళ్ళపైపగ దీర్చుకోటానికి, అవన్నీ
లేనిదాన్ని చేసుకున్నావేమోననిపిస్తోంది.”

“అతనికి అర్థంకాలేదు. సుశీల మనస్సు మహారణ్యం. కొమ్మలమధ్య
నుంచి పడే సూర్యరశ్మిలో కనిపించేవి ముండ్లపాదలు.

“నాకర్థంకాలేదు సుశీలా” అన్నాడు.

“ఏదో అన్నాను. అర్థం పట్టింపు లెంతుకు?”

“నీ అభిప్రాయాలని సరిదిద్దడామని” అన్నాడు. ఐనా, స్త్రీకి
నిశ్చితమైన అభిప్రాయాలున్నాయా? వున్నా వాటిని పురుషుడు సరిదిద్దు
కాదా! అతనికే నవ్వొచ్చింది.

“ఏమీలేదు—కోమలి, అమృతం లాంటివాళ్లు, వివాహానికి తగరు.

ఇందిర వివాహానికి తగుతుంది. ఇందిర ఎప్పుడూ వుండేది. వాళ్ళు మధ్యమధ్య వస్తూపోతూవుండేవాళ్ళు.”

దయానిధి! ఆర్థంకాకపోయినా, కోపంవచ్చేటందుకు కావల్సినంత కారంవుంది ఆ వాళ్ళింట్లో.

“నువ్వు అమ్మకాన్ని, కోమలితో జతచెయ్యడం నాకిష్టంలేదు సుశీలా. అమ్మతానికి భర్తవున్నాడు” అన్నాడు.

“నిజంచెడతే కోపంవస్తుంది.” అన్నది.

“నువ్వు ఎందుకలా అనుకున్నావో నాకు తెలీదు. అమ్మతంచాలా మంచి మనిషి” అన్నాడు.

“మంచివాళ్ళల్లానే చెడిపోవడం జరిగేది” అన్నది సుశీల.

“అమ్మకానికి ఎవరన్నా ఆపేక్ష; ఎంతో ప్రాణం. మనుషులని ప్రేమించ గల్గడం, చెడ్డతనం ఎల్లాగవుతుంది?”

అమ్మతం వ్రాసిన వుత్తరం విప్పి, చదవడం మొదలుపెట్టింది సుశీల.

“బావగారికి,

మాట్లాడేటప్పుడు, ‘బావా’ అని పిలవబుద్దేశినా, ఉత్తరంలో బావ గారు అనకపోతే బాగుండదు. ఎందుకనో బావా. ఈశుభసమయంలో నేను రాలేకపోయినందుకు, ఎంతవినారించానో, మరెప్పుడేనాకలుసుకున్నప్పుడు చెబుతాను. ఏం? నీకు తెల్సుగా, అత్తగారివొంట్లో బాగాలేదు. వారికి జమాబందీ—తాళీల్దారు యిక్కడే కాంపు. అంచేత జగ్గుని, ఎల్లాగో వీలు చేసి పంపాను. నాకెన్నో విషయాలడగాలనివుంది. మాట్లాడుకోవాల్సి నవిబోలేదున్నాయి. ఎప్పుడో. పెండ్లిబహుమానంగా మావారూ నేనూ కలసి, షేక్ హాండ్ వుంగరం పోస్టులో పంపించాం. ఈ పాటికి అందేవుంటుంది. ఇందిర వేలకి నువ్వుతోడగాలి.”

అదీ వుత్తరం. చివ్వర మరోవాక్యంవుంది.

“ఈ వుత్తరం చదవగానే చించివేస్తావుకదూ! అని

“ఉత్తరం చించివెళ్ళుచుని వ్రాయడం ఎందుకో!” అంది సుశీల ప్రశ్నార్థకంగా చూస్తూ.

“నీబోటి స్త్రీలు అపార్థాలు తీస్తారేమోనని” అన్నాడు దయానిధి.

సుశీలకి కోపం వచ్చింది. కాని, ఆకోపాన్ని ప్రకటించే అవకాశం లేదు. వెంకటాద్రిగారు తలుపు మెల్లగా తెరిచి లోపలికి తొంగిచూసి, మళ్లా తలుపు దగ్గరగా చూసి వెళ్లిపోయాడు.

దయానిధి, సుశీల ఒకరి మొహాలు ఒకరు చూసుకున్నారు. కొంచెం సేపటికి రాజభూషణం లోపలికొచ్చాడు. సుశీలని, అతనికి నిధి పరిచయం చేశాడు. రాజభూషణం, నిధిని మరి మాట్లాడనివ్వకుండా, సంభాషణ తనే స్వాధీనం చేసుకున్నాడు. లెక్కరద్దు, కారేజీలు, పరీక్షలు, టెక్స్ట్ బుక్స్ — అన్నీ గాలించి పారేశాడు.

అతని నిర్వచనాలని నో పుస్తకం వ్రాసి, అతనికి అమరత చేకూర్చే శిష్యుడు లేకపోయ్యాకని, మధ్యలో వాపోయాడు. సుశీలని కలవర పెట్టిన కొన్ని నిర్వచనాలు:

“ఎంగుడు పుపయోగంకాని పుస్తకాలని పాఠ్యగ్రంథాలుగా చెయ్యడంలో మన విశ్వవిద్యాలయం ప్రపంచంలోని యితర విశ్వవిద్యాలయాలకి ఎంతమాత్రం తీసిపోదు.”

“కారేజీలో మగవిద్యార్థులకి అతిశయం జాస్తీ. ఆడవిద్యార్థులకి, తమకి అతిశయం జాస్తీ, అన్న చైతన్యం కూడా వుంది. అదీ బేధం.”

“వివాహం కాని స్త్రీకి వివాహం విన పురుషుడికీ విశ్వవిద్యాలయం శరణాలయం.”

“ఆకాశానికి శూద్రుడు లేరని, చనువుకొన్న స్త్రీ బహిరంగంగా ఋజువు చేస్తుంది; చనువుకోనిది, అదేపని రహస్యంగా చేస్తుంది

మధ్యలో సుశీలని ఊమించమనడం, యివేమీ ఆమెకు వర్తించవంటూ వుండడం, జరుగుతూనేవుంది. అతని భావాలు, విని, ఆమెకు మత్తుమందు

జల్లినట్లయింది.

సుశీల ఏమీ మాటాడకుండా కూర్చుండి. 'రాజా' సంభాషణ నోరు తగ్గింది. శక్తులన్నీ ఒక్క గుక్కలో వుపయోగించేసి, చివరికి దిగ్భాస తీసిన వాడిలాగ విపోయాడు.

“ఏమండీ, ఇంకరని గురించి మీ ఆభిప్రాయం ఏమిటి?” అని అడిగింది సుశీల. ఈ విషయం ముచ్చడించటం, నిధికి యిష్టంలేదు. అంచేత అన్నాడు: “రాజాకి వెళ్లంటే పడదు, నీకు తెలిదు కాబోలు. వివాహం అనేది, నాగరికత, బజార్లో కొనుక్కొని తెచ్చుకున్న జాడ్యం అంటాడు. అంచేత, ఇంకరని గురించి ఆతనికి ఆభిప్రాయాలుండవు.”

“ఐతే, వారూ నాలాగే నన్నమాట” అన్నా సుశీల.

“ఐతే మనం యీ విషయంలో ఏకీభవించాం, అంగూ! అన్నాడు రాజా.

‘అవునవును. వొక విషయాన్ని ఖండించడంలోనూ, ద్వేషించడంలోనూ, మనుష్యులు విశ్వం అయినట్లు, ప్రేమించడంలో అవరు.— అన్నాడు నిధి.

ఇంతలో వొగర్చుకుంటూ ఒకన్నాళం లోపలికి చొక్కా వొచ్చాడు.

“ఓ నా మంచితనమా—ఎక్కడి కొచ్చినా, యీ పూట యీ ప్రేమ న్యూసెన్సు చాలా జాస్తిగా వుందనాలి. రాజాజీ, తమరే జాడ్యానికీ తీతు లనుకున్నాను. కాని వుత్త తీతులేనే! ఏ నూమ్, ఏ డు నాట్ నో టుసె, నాట్—ఛ, ఛా, ఏ డు నాట్ నో నాట్ టుసె — వై డి వై.—” అని, జేబురుమాలు పైకితీసి, పొడుగ్గా మెలితీర్చి, వొక వేపు పళ్లె వున్న గది, మరోవేపు, వేళ్లతో తట్టుతూ, నాగస్వరం వాద్యం ఆకాశం చేస్తూ, ‘ఏగు దిగు నాగూ’—దిశ్య సుందర నాగూ’ అని పాడటం మొదలుపెట్టాడు.

కొంచెం విపులీకరించమని, ప్రేక్షక ప్రయం కోరింది.

“ఓ. కె. ఖరీ సింగల్— ఏ సా య స్నేక్...

“ఎక్కడ, ఎక్కడ” అని సుశీల, అటూ ఇటూ చూసింది.

“మరి శాంతించండి—శాంతమూ లేక సౌఖ్యమూ లేదు—నన్ను పొడిగించనీండి—**Damn it Continue** కి తెనుగేమిటి? పోనిచ్చండి— నేను క్రామసాముని చూశాను; గాంధీని నొక కోశ్రామం. నేను, నేడు— బాగానడుస్తోంది భావ యీశ్వరం—”

దయానిధికి అర్థమవుతోన్నట్లుంది. “టీషన్ నుంచి వస్తున్నావా?” అని అడిగాడు.

“చూరదృష్టిరహితమైన, సామాన్య మానవ మాత్రులు మీ రెట్లు గ్రహించితిరి?—ఆశ్చర్య మయ్యేడిన్—ఐనను, యిట్లని మాచెదగాక. ప్రకాశముగా—అవును. అక్కడనుంచే. బండిలో దిగితిని క్రామసాముని.”

అని మల్లా నాగస్వరం వాద్యం ప్రారంభించాడు జగన్నాథం.

“ఏమిటిదండా” అని ‘రాజా’ తెల్లగోతున్నాడు.

“ఏమింది, నాగుమణి వచ్చినట్లుంది, బండి గిరి” అని సుశీల.

“జే, నిక్కురముగ పల్కితిని. సత్యము గనుకొంటిని. అటు చూడుడు.....”

జగన్నాథం వాక్యం పూర్తికాకుండానే, నాగుమణి, నవ్వుతూ లోపలికొచ్చింది.

పక్కచూలుచేసుకోటం జరిగింతర్వాత, నాగుమణి కొత్తగా చేయించు కున్న నగలకి నాణెం కట్టడం జరిగింది. వినాహంకారి యీ కొత్త వ్యక్తి రాకతో, ‘రాజా’కి వొకపుద్యమాన్ని తేరవీసిన నాయకుడేమిట, మరింత వుత్సాహంవచ్చి, మరొకన్ని ఘాటైన నిర్వహణలు చేశాడు. అక్కడ కూర్మయ్యవంటే గుండెలు బాదుకొన్నా.

రవ్వల దుడ్డులు, చంద్రకాంతం రాళ్ల పుంగరం, ఐస్ క్రీమ్ గాజులు, బొంబాయి ఫాషన్ వొడ్డాణం—వీటికి విలువలు కడుతున్నారు.

“ఇవన్నీ ఎందుకు? ఏ ఆమాయకుడైన మొగ్గాలో, కళ్ల నేసుకుని,

తన కర్తవ్యాన్ని నెరవేర్చుకోడానికే కదా” — ఆకర్తవ్యం ఏమిటో ఎవరూ అడగకుండానే, — “ఆకర్తవ్యం ఏమిటి? మాతృగ్వం. సృష్టిశక్తుల చేతుల్లో పురుషుడు వొక కీలుబొమ్మ — వొక పరికరం. తనకర్తవ్యం నెరవేరగానే, ఆ పురుషుణ్ణి పెంటకుప్పమీదికి గిరాటెడుతుంది స్త్రీ. పాపం ఆదౌర్భాగ్యుడు, భగ్నస్పృహయుడై, భావగీతాలు, రాసుకుంటాడు; అనిచేతకాక పోతే, ఆస్పత్రిలో చేరకాడు, లేకపోతే కోర్టుకుతాడు — ఏదో విధంగా పగ సాధించుకోవం యత్నాలు సల్పుకుంటాడు — ఆ యత్నాలని, నాగరికత అంటున్నాం”

“చాలా గొప్పగావుందండి, రాజాజీ — వివేకం, అదంతా ఏమిటో నాకు తర్వాత విశదంగా మనవిచేద్దురుగాని” అన్నాడు జగన్నాథం. నాగుమణి యింతటి వుదేకానికి తనుకారణం వినందుకు, గర్వంతో మెరుస్తున కళ్ళలో నవ్వుని పెదవులమీదికి దింపుకుంది. మళ్లా ‘రాజా’ అందుకున్నాడు.

“— ఇప్పుడు స్త్రీలు, స్వతంత్రం కావాలని మొరెట్టుకుంటున్నారు. దీనికి స్వతంత్రం? తమ పని జరిగింతర్వాత పురుషుణ్ణి పెంటకుప్పమీద పడేయడానికి — అంటాను నేను.”

‘పెంటకుప్ప’ అనే వికృతమైన పదాన్ని రెండుసార్లు వాడారు, నాకు నచ్చలేదు. మరో మంచి మాటని వాడండి. నేను మీ వాదాన్ని ఖండించను. ఫర్ ఎగ్జాంపుల్ క్లెషకందకం —” అన్నాడు జగన్నాథం.

దీనికి ‘రాజా’ సమాధానం చెప్పబోతూండగా, బైటసన్నాయి వాద్యం, కలకల వినిపించింది. ముఖం బైటకి వెళ్లింది. ‘ఇదే వొచ్చుచుంటేని భక్తాగ్రేసరులారా’ అంటూ జగన్నాథం, అతని వెనక ‘రాజా’ బైటకి వెళ్లారు. నాగుమణి; మళ్ళా, తీసేసిన నగలని, వొక్కొక్కటే అలంకరించుకుంటోంది.

“బాగున్నాయా?”

“చాలా”

“అబ్బో మీరూ వుంగరం పెట్టుకున్నారే. ఎప్పుడూ లేనిది, అత నారు పెట్టారా?”

“లేదు అమృతం పంపింది. పెండ్లికూతురుకోసం.”

“వ్వి?”

అతను వుంగరం తీశాడు.

“అబ్బో, చెయ్యి చెయ్యి కలుపుకున్న వుంగరమే” అంది నాగు మణి.

“నావేలు కట్టండి”

నిధి సంశయించాడు; వుంగరం వేలుకి తొడుగుతుండగా, తలుపుసం గున లక్ష్మయ్యగారి తల కనబడి, మళ్లా వెనక్కి వెళ్లిపోయి, తలుపులు దగ్గ ర్గా మూసింది.

“బాగుందా”

“స్టే”

“కోమలాచ్చిందా?” అంది నాగుమణి.

“ఎందు కొస్తుంది?”

“మీరు పిల్లవలేదా?”

“కుభలేని పంపాను. మావూళ్ళో లేదుగా. ఎక్కడి కెళ్ళిందో తెలుసా?”

“ఏమో—ఎవడో జమిందారుతో వెళ్లిందటగా.”

“మరి కోమలాచ్చిందా అని అడుగుతా వెందుకు?” అన్నాడు.

“అంత ప్రేమ సూపెట్టిన అమృతంగాదు రారేదేం?”

“ఎవరిమీద అంత ప్రేమ?”

అగన్నాథం లోపలికి తొందరగా వచ్చి, గట్టిగా ముక్కు మూసు కున్నాడు. బాధపడుతున్న వాడేట్లే అభినయం సాగించాడు.

“అబ్బో,—నెంట్లు వాసన—బైటికి కొడుకోంది. ఈ వూరంతా

మైలవుతోం దంటే నమ్మండి. యీ పూట ఎవరి మొహం చూశామో, మనం, ఎక్కడ చూసినా, యీ ప్రేమ న్యూసెస్స్, చాలా జాస్తిగా వుంది. Oh! tell me, my wingless dove What is this thing called Love- ఏమండోయ్ యీ పూట ఆండ్ల కవిత్వం దంచేస్తున్నాం”

లక్ష్మయ్య, వెంకటాద్రిగారు, భోజనాలకి వేళైంది, లెమ్మనమని ఆహ్వానించారు.

ఆపూట వొకే పందిట్లో, ఆడవారికి, మగవారికీ భోజనాలు ఏర్పాటు చేశారు. నాగుమణి దంపతుల ప్రక్కనే కూర్చుని భోజనం చేస్తానని తెలియ జేసింది. వారికి వేరే బంతి యేర్పాటు చేశామన్నారు. నిధి, ఆమె తన ప్రక్కనే కూర్చోవాలని పట్టుపట్టాడు; లేకపోతే తనసలు భోజనం చెయ్య నన్నాడు. త్రివిక్రమదాసు, వగైరా వ్యక్తులు, పోనీ ఫరవాలేదు కూర్చో నివ్వండి,—శుభ సమయంలో యీ పట్టింపు లేమిటి (ఐనా పిల్ల దివ్యంగా, కలకల్లాడుతోవుం) అన్నారు. ఆడవైల్లివాగిలో, గుసగుసలు కంట్లోలం బయలుదేరింది. ఆఫీకి, మాధవయ్యగారికి కూడా కోపంవచ్చి, వీళ్లేదు అన్నారట. దశరథరామయ్యగారు, రామానందం, యీ పట్టు వొడలమని, నిధిని బ్రతిమలాడారు. భాగంలేకపోయింది. తుదకి, రాజాకూడా, “పోనీ —పెండ్లి జరిగిపోయిందిగా, యిప్పుడీ పట్టింపులు బాగుండవు” అన్నాడు. జగన్నాథం వొక్కడూ మాత్రం, నిధి తరపునే వాదిస్తూ, స్వగతంలో చాలా సేపు మాట్లాడుకుంటున్నాడు.

బ్రాహ్మణుల రేచిపోతాం చల్లకాడన్నాడు. కొందరు ముసామ్మలు యీ అఘాయిత్యానికి రాగాలుకూడా మొదలెట్టారుట. ఆఫీకి వధూవరులు, జగన్నాథం, సుశీల, నాగుమణి, ‘రాజా’ రామానందం, వేరే బంతిలో కూర్చున్నారు. ఆ బంతిలో మూలగా కూర్చున్న నారయ్య సంతోషానికి అంతులేదు. అతను చూసిన వుత్సాహాన్ని, హుషారుని చూసి, తుదకి జగన్నాథం, భయంకూడా పోగొట్టుకున్నాడు.

[ఆదివారం]

సాయంత్రం నాలుగింటికి, మాడుమోట్లాల్లమీద, పెండ్లివాళ్ళబృందం 'కాంతి' ఆశ్రమానికి వెళ్ళారు. ఆశ్రమం పక్కనే చిన్న కాలవవుంది. ఆశ్రమంమట్టా పూలమొక్కలు, కొబ్బరిచెట్లు, దూరంగా పెద్ద చింతచెట్టు వున్నాయి. కొంచెం దూరంగా, కాలవ సన్నబడుతుంది. అక్కడ తాటికట్టి కాలవమీద వొంటెనలా, అమచ్చవుంటుంది. తాటిచెట్టుకి అవతలి, వొంటికి సం రెండు గుడిసెలు వున్నాయి. అంకా, చల్లగా, ప్రశాంతంగా వుంది. ముందు ఆరుగులమీద చాపలేసుగుని దశరథరామయ్యగారు, నూర్తవయ్యగారు, అపురూపానందస్వామి, శిష్యులు కూర్చుని గీతలో కొన్ని విషయాల్ని చర్చిస్తున్నారు. సుశీల, జగన్నాథం, 'రాజా' కాలవగట్టమ్మపే నడిచిపోతున్నారు. ఇందిర, దయానిధి, నాగయ్య ఆశ్రమం అంకా పక్కగాచూసి కాలవగట్టాకి చేరుకున్నారు. దూరంగా సుశీల రాతిబండమీద కూర్చుని 'రాజా' కబుర్లు వింటూ, వొక్కొక్కచెడ్డనే, కాలవలోనేస్తోంది. జగన్నాథం తాటికర్ర వంటెనదాటి అవతలివొడ్డున, మామిడి తోపులోకడదాం అని ఆహ్వానిస్తున్నాడు. నాగుమణి, ఇందిర, జగన్నాథం సహాయంతో అవతలికి చేరుకున్నారు. నాగయ్య, జగన్నాథాన్ని 'ఈతలాడరాం' రమ్మనగా, అతను చొక్కాతీసేసి, కాలవలోకి 'మనకి కొంచంభయం; ఐననూ యిన్నించెదగాక' అంటూ, దూకాడు. అట్టేలోతులేదని, భైర్యంచిక్కి, ఆకాశాన్ని సంబోధిస్తూ 'సవాల్' చేస్తున్నాడు. వాళ్ళని చూస్తోకూర్చుంది, నాగుమణి. సూర్యరశ్మిలో, రవ్వబుద్ధులు మోసిపోతున్నాయి. రశ్మి, నీళ్లలోంచి ప్రతిబింబించి, ఆమెమొహాన్ని వెలుగులో ముంచుతోంది. ఆకాంతి ఆమెకి మైకం కలిగించింది. నీటికడలోకలో లయ, వేడిలో మృదుత్వం, ఆమెలోకి ప్రవేశించి కాసేపు, కళ్ళుమూసుకుని, ఎక్కడికోమనస్సుని కేర వేశింది.

మామిడి చెట్టుక్రింద, పచ్చగడ్డిలో దయానిధి కూర్చున్నాడు. ఇందిర ఏం చెయ్యడానికి శైక, అటూ, యిటూచూస్తూ నిలబడింది. కొమ్మమీద చెయ్యి

అనించింది; చీవలు కలిన స్వర్ణకలిగిన సేసి, కాసేపు దులుపుకుంది. చీమ కుట్టినచోట; జబ్బ ఎర్రబడి కుంకుమ జబ్బకి అంటుకున్నట్లయింది. ఇందిర కదలికలో కాంతి, చెట్లనీడల్ని వెలిగించింది. ఆ సుసాదాలకింద గడ్డి, మోహం తోవోడికింది. ఆ సును ఆరరెంచిక గాలి, మరకదలలేక పోయింది. సౌందర్యం తో గ్వాలి, పొడుగ్గా ఎదిగిపోయిన లతలా, ఆ సు చెట్లను బంధించింది. పరిపూర్ణతని ప్రకటించుకున్న ప్రకృతి, సంతోషంతో స్తంభించిపోయింది.

“చీమ?” అన్నాడు నిధి, లేచి ఆ సు కేసిచూస్తూ.

ఇందిర కళ్ళు పెద్దవిచేసి, ఆశ్చర్యంతో తలపంకించింది. అతను దగ్గరగా పొచ్చాడు. జబ్బ కేసి పరీక్షగా చూశాడు.

“కుట్టిందా?”

ఒకడుగు వెనక్కి వేసి, మళ్ళా ఆశ్చర్యంతో తలపంకించింది. తన చేతున్న వంగరాన్ని బైటికి తీశాడు నిధి.

“ఇది చూశావా?” అన్నాడు. వంగరాన్ని అరచేతిలో వుంచుకుని చూపుతూ.

“ఏది, చెయ్యి” అన్నాడు శ్రీ వేమన గ్రంథాలయం

చెయ్యి ముందుకు చాచింది. తేలపోయింది. (కృష్ణాంశం.)

ఉంగరం తగిల్చాడు.

“ఎక్కడికో తెలుసా?” అన్నాడు.

“ఉహు.”

“అమృతం అని, మా నాన్నగారి తాలూకు బంధువు. నీకిమ్మని పంపింది. బాగుందా?”

“ఉ” అని కాలవకేసి చూసింది.

“ఏం. వెళ్ళిపోవాలని వుందా?”

“ఉహు. ఉ”

“ఏమిటి?”

“ఏమీ లేదు. వాళ్ళంతా అక్కడున్నారు.”

“ఉంటే ? చూస్తున్నారని భయమా?”

“ఉహూ—ఏమో” అని చెక్కిళ్ళు వొంకల్లు పిరిగెట్టు నవ్వింది.

“నిన్న భోజనాల దగ్గరగొడవకే, మీవాళ్ళందరినీ నామీదకోపం వచ్చింది కాదు?” అన్నాడు.

“కోపం ఎందుకు?”

“వచ్చింది. ఔనా?”

“లేదు.”

“నీకు రాకపోవొచ్చు. మీ అమ్మా, నాన్న.....”

“ఏమో.”

“నీకళ్ళూ కూళ్ళోడం కష్టంగావుందా?”

“లేదు.....”

“నాకంటే చాలు.”

మళ్ళా కాసేపు మానం.

“ఎప్పుడూ యిక్కడే వుండిపోతే బాగుంటుందాకమా?”

“ఉ”

“నేనొకటడుగుతాను,—సమాధానం చెప్పుకావా? మీవాళ్ళునన్ను గురించి ఏమనుకుంటున్నారు.”

“ఏమీ లేదు.”

“చెప్పవు?”

“నాకేం తెలియదు.”

“పోనీలే.....”

మళ్ళా మానం”

“పోనీ, నీకలావుంది?” అన్నాడు.

ఇంకెర నవ్వునిలుపుకుంది.

“చెప్పవు?”

“ఏమో”

“పోనీలే”

“నీకు, నాతో మాట్లాడాలని.....”

వాక్యం పూర్తికాకుండానే, జగన్నాథం, చెట్టు వెనుకనుంచి చక్కా వచ్చాడు.

“సారీ — మంచి రసవత్తర ఘట్టంగా వచ్చినట్లున్నాం. నిచ్చుమిస్తే శ్రేయస్కరమని తోస్తోంది.” వెళ్ళబోతుంటే, అతన్ని దయానిధి ఆపుచేశాడు.

“ఇందికా ప్రమణా” అని పాడుతూ చక్కాతో జగన్నాథం, తల తుడుచుకుంటున్నాడు.

“సుశీల రువ్విన రాళ్ళతో కాలవ మెరకేసింది” అన్నాడు జగన్నాథం. సుశీలా నాగుమణికూడా వచ్చారు. నాగయ్య మాయిడికాయలుకోసి, చప్పకారం పొట్లంయిప్పి, ముక్కలుసర పెడుతున్నాడు. అందరూ తలోమ్మూ నోట్లతోవేసుకొని, ‘బాబో పులుపుగొడ్డు’ అంటూ నెత్తిమీద కొట్టుకుంటున్నారు. ఇందిరని, ఎక్లావన్నాయి ముక్కలని జగన్నాథం అడిగాడు.

“తయ్యగా వుంది.” అంది ఇందిర.

“ఎక్లాగేనా, భర్త స్వహస్తంతో కోసిపెట్టిన ముక్కమ?” అన్నాడు జగన్నాథం. అందరూ నవ్వారు.

సూర్యుడు చింతచెట్టుమాను వెనుక మాయమయ్యాడు. “ఇక్కడ పురుగు పుట్టా వుంటుంది. మనంపోవలికి వేంచెయ్యడం వృత్తిమం అన్నాడు జగన్నాథం. ఇందిర ముంపుగా నడిచింది. అందరూ వెనకాలే కదిలారు. ‘రాజా’ ఎంకిపాటలు పాడుకుంటూ కూర్చున్నాడు. లేచి— “ఎన్ని అనుకున్నా, వెనకాల స్త్రీ అంటూ లేనిదే, ప్రవృత్తి, పాటలు, కళలు, ఎందుకూ పనికిరావు. సృష్టికి పునాది స్త్రీ; స్త్రీకి శరణం వినోదం

ఆలోచించగా, వివాహం మంచిదే అనిపిస్తోంది.

“మనం కాదనం—మీరు చెప్పింది ఏదైనప్పటికీ” అంటూ ఒక స్నాథం బాస్టోని చేరుకున్నాడు. డ్రైవరు, బీడీ పారేశి, హారన్ మోగించాడు. ఆ కరోరిడ్వంతో ఘంకపడిన శాంతం, మర్నాతేమికోలేదు.

చప్పుడు చెయ్యని సంకెళ్లు

ఎనిమిది మాసాలు గడచినై. సంత్రాంతికి రమ్మన మనిమామగారు ఆహ్వానించారుగాని, దయానిధి, చివరిసంవత్సరం పరీక్షలు దగ్గరపడుతున్నై, ఇదవుకోవాలి, రాకపోయినందుకు క్షమించమని వ్రాశాడు. ఒకసారి మాధవయ్యగారు, ఏదో పనిమీద పట్నంవొచ్చి, తీరికలేక అల్లుడుని కలుసుకోకుండానే మరునాడు తిరిగి వెళ్ళిపోయారు. అది జరిగిన నెలరోజులకి మాధవయ్యగారు అల్లుడుకి వందరూపాయలు మనియార్డరుచేశారు. ఎందుకు చేసినట్లో అతనికి అర్థంకాక, ఆమనియార్డరు తిరగకొట్టాడు. మామగారు, తన తాతాతకు తగినట్లు పంపగలననీ, అచ్చట్లు, ముచ్చట్లు కేవలం డబ్బుగోడనే లేవనీ, బినా యిప్పటి యువకులంతా ఆదో రకంమనుషులనీ కాస్తంత చిరాకు ప్రకటిస్తూ యింగ్లీషులో పెద్దవుత్తరంవ్రాశాడు. గానికి, నేటియువకులు మాయమర్మం తెలిసి వాళ్ళనీ, స్వాతంత్ర్యాన్ని, ముఖ్యంగా ఆర్థిక స్వాతంత్ర్యాన్ని ఎక్కువగా కాంక్షించడంవల్ల, బానిసత్వానికి అలవాటు పడినవాళ్ళకి బాధకలగడం తప్పదనీ జవాబు వ్రాశాడు. ఆ వుత్తరం ధోరణి మాధవయ్యగారికి అర్థంకాలేదు. నవ్వుకుని భార్యకి చదివినిపించాడు; అవిడ 'మా అల్లుడు ఉత్తరాలు బాలా బాగా రాస్తాడని,' యిరుగుపొరుగుకో

చెప్పగుని సంతోషించింది. మాధవయ్యగారు ఆవుత్తరాన్ని, ఏదో సందర్భం లో, స్పెన్సర్ చుట్టలపెట్టి పోలీసు నూపరెంటెండెంట్ గారికి బహూక రించి, చదివి వినిపించారుట. ఆయన నవ్వి “ఈ స్వాతంత్ర్యం అనే జబ్బు తొదండ్లో వొదిలిపోతుంది, కార్యం చేసేయ్యండి” అని సలహా యిచ్చాడు. నాలుగు నెలల్లో ముహూర్తం స్థిరపరచి, మాధవయ్యగారు, అల్లుడికి తెలి యబరిచాడు. 1936 మార్చికి ఆతని పక్షాలు పూర్తయ్యాయి; ఏప్రిల్ 13న ముహూర్తం. ఆహ్వానాలు అవీ పంపి, పెద్దగందరగోళం లేకుండా, కార్యం జరిపించమని, నిధి వుత్తరం వ్రాశాడు. ఇది ‘ఆడంగుల సరదా సమయం కాబట్టి, వారందరికీ శాలియజేయ్యక తప్పవనీ, యధావిధిగా తంతంతా జర గాల్సిందేననీ మాధవయ్యగారు జవాబు వ్రాశాడు. నిధి, తన బంధువులనీ స్నేహితులనీ ఎవ్వరినీ ఆహ్వానించలేదు. కార్యం అంటే సంకెళ్ళు తగిలించడం అన్న ‘రాజా’ మాటలు జ్ఞాపకానికొచ్చాయి. రెండు తలుపులూ ఎవరో దైట గొల్లెంపెడతారు; అదే సంకెళ్ళు చప్పడు చెయ్యడం అంటే. ఐతే లోపలతలుపు, మొదట ఎవరుగడియ పెడతారు? స్వాతంత్రాన్ని పోగొట్టు కుని బానిసయ్యేటందుకు ఎవరు ఎక్కువ వుబలాటపడుతున్నారో, వాళ్ళు! సంకెళ్ళు చప్పడు చెయ్యకూడదు. అని నిశ్చయించుకున్నాడు, నిధి.

ప్లాస్కుతోటే, సిగరెట్టుటీన్ను, ఎలక్ట్రిక్ దీపం తీసేయ్యడం, ఆవ లించడం, పుస్తకంమురయ్యడం,— మార్చిగడచిపోయింది. అప్పుడప్పుడు, ఉత్తరధృవంలో వుండగా చంద్రుడున్న వుత్తరంలా, ‘సీనూ’ దగ్గరనుంచో, ‘రాజా’ దగ్గరనుంచో వచ్చిన ఉత్తరాలు చదివి నవ్వుకొని మగ్నాపుస్తకం తిరగెయ్యడం, — ఏప్రిల్ రానేవచ్చింది. మూడోతేదీని, దశరథరామయ్య గారి వద్దనుంచి మనియాడ్డగూ, వుత్తరం వచ్చాయి. ఆవుత్తరంలో ఏడెకరాలు భూమి-మృతల్పివచ్చినట్లుంది. ప్రాప్టీస్ ప్రారంభించేనిమిత్తం, రెండుమేలు బాంక్ లోవేసి, మిగత సొమ్ముతో చేసినఅప్పులన్నీ తీర్చివేశారుట. ఇంక మూడెకరాల ఆస్తిమాత్రం మిగిలింది, వేసంగికి, వంటవాళ్ళింకా కొనిచెంగుకూరు వెడుతున్నా

ననీ, కార్యం అవగానే ఇందిరని జెంగుళూరు తీసుకురమ్మని వ్రాశారు. నాలుగో లేడిన పోస్టులో 'నీనూ' దగ్గరనుండి, వొకపార్సెలు, కనరు వచ్చాయి. ఆ పార్సెలు విప్పితే; పుస్తకంవంది. అది 'హేవ్ లాక్ ఎన్ లిస్', వ్రాశిన, "ప్రెజీస్ ఇన్ ది నైకాలజి ఆఫ్ సెక్సు" రెండోభాగం. ఉత్తరం యిది:

"నువ్వు గాచినా మహాదాగదు లేనోయ్. వివాహానికికూడా రాలేక పోయాను. ఈ సారేనా వొద్దానునుకుంటే నువ్వు రమ్మనమనేనా వ్రాయ లేకుగా. అందుచేత, సమయోచితం అనుకుని వో పుస్తకం పంపుకుంటున్నా.

"అన్నట్లు చెప్పడం మరిచిపోయాను. నా వెండ్లి సంబంధంకూడా కురిరేటట్లుగా వుంది. గోవిందరావనీ, వో శాస్త్రిగారు — ఆ యన కూతురు సుశీలని — బాగానే వుంటుందిలే. బాగంటే ఎక్కడికి — కళ్ళవోడు తీసేస్తే మనిషి సంసార పక్షమే చదువుకున్నట్టి భాయీ. అంచేత పరిషంనీ నా వెనకాల నిలబడితేగాని, మనం రట్టుకోలేం. నావెళ్ళికి నిన్ను రప్పింగే టందుకు, యీ పుస్తకం గాలం లా వేహానని అనుకోకుసుమా. శ్రీనివాస రావు, తన అగోగ్యం విషయం వ్రాయనంకుకు నిధి విగాంచాడు. విగా పరిక్షాఫలితాలు యింకారాలేకుగా!"

ఐనోతాగీలున రాజభూషణం దగ్గరనుంచి వచ్చిన వుత్తరంలూ యిట్లావుంది:

"మనం ఎన్నిసార్లు కలుసుకుని మాట్లాడుకున్నా, ఒక విషయం నీతో చెప్పడానికి భయపడ్డాను. పైగా నీకు జ్ఞాపకం వుందా, వెనక నీతో 'అదేంకర్మవో, మనరహస్యాలని మన స్నేహితులతో చెప్పకోం' అని అన్నాను. అంచేత నీదగ్గర దాచేటందుకు పట్టేను. ముఖావభిని చెప్పేటందుకు ధైర్యం చాక వుత్తరం వ్రాస్తున్నాను.

ఆ నాడు మనం ఆశ్రమా న్నుంచి యింటికి వచ్చాక, ఆ రాత్రి వూరేగింపులో, సుశీల నన్ను ప్రేమించినట్లు నాకు అనుమానం కలిగింది.

నాలో ఏం చూసిందో నా కర్థంకాలేదు. ఆశ్రమంలో కాలవగట్టున, సుశీలతో నేను చాలా సేపు ప్రసంగించటం జరిగింది. నన్నా సమయంలో సుశీల కదిపింది; నేనుకరిగిపోయాను. దానికికొంతనడకూ, ఆసమయం, ఆవాతావరణంకారణం అనుకుంటా. మడ్లా, ఆమెలోనూ, నాలోనూ, సమానంగా ఏదీలేవు. మేమిద్దరం, ఉత్తర దక్షిణధృవాలు. ఇందుమించు ప్రతిచిషయంలోనూ మాకు అభిప్రాయ భేదంతోచింది. వొకవేళ మాఅన్యోన్య ఆకర్షణ కారణం అదేనేమో! మనపుస్తకాల సంస్కారానికీ, జీవితంలో యదార్థాల నెదుర్కొన్నప్పటి ప్రవర్తనకీ సంబంధంలేకు కాబోలు. వెండ్లినిగూర్చి నా అభిప్రాయం మార్చుకోవల్సి వచ్చిందంటే నువ్వు నవ్వుతావని తెలుసు.

నీ నిషయం సుశీల చాలాసేపు ప్రస్తావించింది. నువ్వు దొంగవంది, వొక్క ముక్కలో. నీ కసలు నీవు లేకం; నీకు కోమలితో, నాగు మణితో అమృతం అంటుఎవరో ఆమెలో సంబంధం వుందిట. నువ్వు అంగరసీ ఆకర్షించి, ఆటవొడ్డువులుగా వాడుకుని, నవ్వి, మరిచిపో కావుట. సుశీల మాత్రం నీ నాటకం కనుక్కుని, నిన్ను దూరంగా వుంచిందట. అసలా లక్షణం మీ కంశంలోనే వుందిట. ఇన్నీ చెప్పి, “గట్టిగా పట్టుబడితే అతన్ని వివాహం చేసుకునే దాన్నేమో” అన్నది. ఇవేవీ నిజంకాకని నాకు తెల్సు. కాని సుశీల మెప్పుపొందాలన్న ఆభిలాషవుండబట్టి, నేను వీటిని ఖండించి, తీవ్రంగా వాదించలేను. సత్యాన్ని స్వాగతంకోసం త్యాగంచేసినందుకు నేను పశ్చాత్తప్తడవవుకున్నాను. కాని ఏం లాభం! పశ్చాత్తాపం పాపిని ప్రోత్సహిస్తుంది కాబట్టి, నాకు పశ్చాత్తాపంలో నమ్మకంలేదని నీ కెల్లానూ తెలుసు. అక్కడికీ సుశీలతో అన్నాను: “దయానిధి ఎవ్వరనీ నొప్పించలేను; అందరినీ ప్రేమించి సంతోష పెట్టకం అతనివైజం; నిన్ను ప్రేమించి సంతోష పెట్టాడేమో! తనకోసం త్యాగంచేసినపురుషుణ్ణి స్త్రీ ఎప్పుడూ క్షమించదు, అందుకనే నీకతడంటే అంతమంట” అన్నాను. ఎందుకో విచారంతో కళ్లుతడిసివై. కళ్ళని తుడుచుకుంది. అప్పుడు నేను భుజంమీద చెయ్యివేసి సమదాయించట

జరిగింది. సుశీల అయిష్టం చూపలేదు; మానం అంగీకారం అనుకున్నా. స్త్రీలు, ప్రేమించడం సంభవం అని వొప్పగుంటున్నా. సుశీల నన్ను ప్రేమించడం - అనే మిరకిల్ జరిగింది. మిత్రుడవు కాబట్టి, దాచకుండా మనసులో సంగతులన్నీ చెప్పివేశాను. నేను సుశీలను పెండ్లి చేసుకోవడం మంచిదంటావా? తిరుగు టపాలో జవాబుకోసం నిరీక్షిస్తూ వుంటాను.” అదీ వుత్తరం. ఈవుత్తరంలోని ముఖ్యమైన విషయాలు దయానిధికి ఆశ్చర్యం కలుగజేయ్యలేదు. అతన్ని బాధపెట్టిన వాక్యం ఒక్కటే; - ‘అసలక్షణం మీ వంశంగానే వుంది - అంది’ అన్నది. వెనకటివిషయాలు జ్ఞప్తికితెచ్చుకుంటే, యిందులోనూ ఆశ్చర్యం తగ్గింది. రాజభూషణంకో పంచయం జరిగింతర్వాం సుశీల శ్రీనివాసరావుతో పెండ్లిసంప్రదింపులు జరిపిందన్న విషయం వ్యక్తమైంది. కాబట్టి వొక విషయం తేలిపోయింది - సుశీల, ఎవన్న పెండ్లిచేసుకుంటుందో తేలిదుకాని, రాజభూషణాన్ని మాత్రం చేసుకోదని, వెంటనే ఉత్తరానికి బనాలు యిస్తా న్నాడాడు.

—“పెండ్లిని గురించి నీకు సలహా యివ్వసమర్థుణ్ణి కానని నీకూ తెలుసు. కనీసం నాకు అనుభవంకూడా లేదు. నీవుత్తరంలో వొక్క విషయాన్ని నేను సంశయిస్తున్నాను. సుశీల నిన్ను ప్రేమించిందని వాస్తున్నావు. నేననుకోడం, సుశీల ఆసలు ఏ పురుషుణ్ణి ప్రేమించలేదు.

సుశీల ప్రేమించేదెవ్వో, ఎవరో తన్ను ప్రేమిస్తున్నారు అన్న ఆ భవాన్ని. నా అభిప్రాయం తప్పకావచ్చు, అవకాశం వచ్చినప్పుడు, నే అభిప్రాయాన్ని మార్చుకోడానికి సిద్ధంగావున్నాను. అంతవరకూ మానం వుత్తరం.”

పదకొండో తారీఖున, హాస్టల్ గదిలో, ప్రయాణానికి సన్నాహం చేస్తున్నాడు నిధి. పోస్టు బంట్రోతు వొక వుత్తరం యిచ్చాడు. అది జగన్నాథం వ్రాసినది:

“.....మనం చదువులో పడిపోట్టుకుంటున్నాం. కేవలం ఉత్త

రాలవల్లి ప్రయోజనం కనబడటం లేదు. నాకు పట్నం వచ్చి మీతో గడపాలని వుంటుంది. బట్ చాట్ కన్ ఏ డు- అంటే- నేనేం చెయ్యగలను? ఈసారి పరీక్ష ఫేలవగలనని ఆశిస్తున్నాను. ఐన పక్షంలో మనవాడి తెలివి తేటల్ని పరీక్షించేటందుకు నవాబ్ ప్రభుత్వానికి ఏకోశానా హక్కులేదని, మనీయ బంధుకోటికి, ఎట్టలేలకు తెల్లమయ్యి, మన రానున్న చదువుని, - అనగా- అవర్ ఫ్యూచర్ ఎడ్యుకేషన్- మనరాసు మహాపట్నంలోనే జరిపిం మటకు నిశ్చయించుకొని, వీరత్సుభముహూర్తమునకు- ఎక్స్‌ట్రా లేక వగైరా అదీ నాసంకల్పం.

ఇంక కమింగ్ టు మై సిస్టర్; చాలా ఓకేగా వుంది. కారణం అత్తగారు మంచం దిగకపోవడమే. వైస్ అని అడగచ్చు. అత్తగారికి నిజాని కేపాష్యేకాలమూ లేదనుకోండి, యూజ్ ది సేయింగ్ గోస్. బిట్వీన్ అవర్ సెర్వీస్ వంట చెయ్యడం, కోడలిమీద తోసేయ్యవచ్చునని, భమ- హెన్స్, మా అక్కయ్య యింట్లో స్టోగాన్ 'అమృతం వంట అమృతమే' అని. ఎట్ ఈ అరేజి మెంబర్ మా అక్కయ్యకి చాలా వీలు. ఎంకంటే చంటింట్లో ఏం బుగుత్తోందో తజ్జీఫ్ చెయ్యడానికి, వొడ్లో భార్యనిర్లమస్య ఏం రాని కార్యం నడుస్తోందో సోదా చెయ్యడానికి, అవకాశం తక్కువ. తెలిగాగా నడుస్తోందండోయ్. ఇంత చెప్పిస్తేముక్క, మా అక్కయ్య చాలా గాం వంటింట్లో పడి కొట్టుకుంటోందని, టు యూజ్ ఏ పాపులర్ యిడియమ్.

బై ది బై (స్పెల్లింగ్ రైటే ననుకుంటాను) యింతకీ అసలువిషయం, లైక్ ఏ ఫయన్ ఆప్టిస్ చివరికి వుంచేకాను. (ఓ, యస్, యీ రుదు తప్పకుండా ప్యాసవుతానంది, అని వేప్పేటందుకు విచారించవల్సి వస్తోంది) మొన్న—, అనగా ఇటీవల, కొంకకచో కొంతకాలం క్రిందట— రైల్వేస్టేషన్ ప్లాట్ ఫారంపైన, శ్రమతి కోమలిని సందర్శించడం జరిగింది. ఆమెను, సెకెండ్ క్లాస్ కంపార్ట్ మెంట్ లో కూర్చునివుండగా చూడ

టం తచస్థించింది. ఆమె, ఉత్తర హిందూస్థానం, (టు బి మోర్ స్పెసిఫిక్ - , గా) వి టీ లేవనుకోండి, మా కమిటీ (మేష్టరన్నట్లు) ఆగ్రా ప్రాసీడ్, అవుతోందట. — ప్రాసీడ్ రెండు 'సి' లా వొకటేనా, తేలక తెలుగులో వ్రాయడం జరిగింది.

ప్రక్కన మరో మీసాలవ్యక్తి వున్నాడు. అతడెవ్వడో తమరే వూహించుకోండి. 'హే', 'హోమె'—అని కేకేసింది నన్ను. నిధిగారెక్కడున్నారని అడిగింది. ఇంతలో మీసాల రక్కసుడు అవతల కిటికీ దగ్గర నుంచి యివతలకి కళేబరాన్ని జేరేశాడు; వెంటనే అంగన మాట తప్పించి “అమృతంగా రెక్కడ?” అంది. నేను ఆలలనయొక్క సౌందర్యాన్ని కించిత్ తిలకిస్తుండగానే, ఘామశకటం కూసి కదిలింది—అది వెనక్కి నడవడం—కదలటంవలే. “బావగారికి వినాహం అయిందన్నా” నేను. “నాకు తెల్సు” అన్నది. పూ అని అడిగాను.— ఆ బేలకి, ఆంగ్లంలో ప్రవేశంలేని యిప్పడిప్పడుమనీయబుద్ధికి స్ఫురిస్తోంది.....”

ఆ వుత్తరాన్ని చాలాసార్లు నవ్వుకుంటూ చదువుకుని, జాగ్రత్తగా మడిచి మనీపర్సులో వుంచాడు. ప్రక్కగదిలో వుంటున్న, మాత్యు, చదువుతున్న పుస్తకాన్ని మూసి, చేతులో వుంచుకుని, నిధిని పేకాడుకుందాం రమ్మని ఆహ్వానించాడు. చేతులో పుస్తకాన్ని బల్లమీద వుంచి బాత్ రూమ్ కి వెళ్ళొస్తాను, యీలోగా పేకాటకి సిద్ధంకమ్మన్నాడు. ఆ పుస్తకాన్ని తీసి నిధి చదవడం మొదలెట్టాడు. అది షేక్స్ పియర్ రచించిన ‘హామెలేట్’—నాటకం. ఆనర్స్ విద్యార్థుల పాఠ్యగ్రంథం. తలనొప్పిగా వుంది, పేకాటకి పోషిగలేదని మాత్యునిపంపివేసి, ఆ నాటకం చదవడం మొదలెట్టాడు. చదవడం సాయంత్రానికి ముగిసింది. సామాన్లు కూలివాడి నెత్తిమీద పెట్టి, ఆరాత్రి మెయిల్లో ప్రయాణం అయ్యాడు.

కాకినాడ చేరుకునేటప్పటికి పదకొండయింది. లక్ష్మయ్యగారు మాత్రం షేషన్ దగ్గరకొచ్చి, నిధిని విడిసిగదిలో దింపారు. కార్యానికి ఎవ్వరిని

రమ్మనిమని ఆహ్వానించనందుకు కొంచెం విచారింగాడు. అతనికేసో భయంగా వుంది. భోజనంచేసి పరున్నాడు. విదునిమిషాల్లోనే భారతమాత సంకల్పని చప డుచేస్తూ అతని ఏకాంతాన్ని భగం చేసింది.

1935 గవర్న మెంట్ ఆఫ్ ఇండియా యాక్ట్ క్రొత్తగా అమలులో కొచ్చిన రోజులని. ఆ యాక్ట్ లోనిమంచి చెడ్డలతో ప్రజలకి నిత్యం లేక పోయింది. భారతదేశపు స్వాతంత్ర్య పరిణామాలని బ్రిటీష్ పార్లమెంట్ నిర్ణయించడం యెవ్వరికీ రుచించలేదు. వైట్ హాల్ నుంచి ఏకుభలేఖ వచ్చినా, హిందూదేశప్రజ దానికి మసిపూసి దగ్గరగావున్న సముద్రంలో గిరనాపైట్టడం జరగాల్సిందే. ఆధ్యాత్మిక చింతలోముడిగివున్నప్రజని, బ్రిటీష్ పార్లమెంట్, చేష్టలతోనో, మాటలతోనో రెచ్చగొడుతూ వుంటుంది. ప్రజలకి జైల్లో బంధించబడినందుకు విచారంతో. తుపాకీ పట్టుకుని బైట పడేస్తూ చేస్తున్న తెల్లాయన "నాలుగురోజుల్లో నిన్ను విడుదల చేస్తాం — యీవిధంగా" అన్నప్పడే, యీబానిసలు చెలరేగేది. భారతీయులు బానిసలే; కాని 1935 ఇండియా యాక్టుతో తాము బానిసలం అని గ్రహించు కున్నారు. అదేవారి బాధలకి, అసంతృప్తికి కారణం. "మిమ్మల్ని మీరేపాలించుకోండి. —కానిపైసమానాదొకడుండి, మీరన్నది కాదంటూంటాడు—యిదిటండి, దీనితభిప్రేయే." అని కూర్మయ్యతోటిగాళ్లు యీయాక్టుకి విలువకట్టారు. ఇది మరింత వెక్కిరింపుగా తోచింది. వఘావరులు వొక్కవొక్కరు కోరుకుని, పురోహితుణ్ణి ఎన్నుకుని వివాహం చేసుకుంటారుట; దాన్ని దొరగారు రిద్దుచేసేసొక్కువుంచు గున్నారుట. ఆ దొరగారు అనవసరంగా ఆహుక్కుని, అధికారాన్ని 'చెలాయించరని' ప్రభుత్వం హామీ యిచ్చింది. అసలట్లాంటి అధికారమే వుండకూడదన్నారు.

ఆ అధికారం తొలిగించడానికి ఏంచెయ్యాలి? ఏమో, ఎవ్వరికీ తెలీదు. కాని ఏదో చెయ్యాలని మాత్రం అందరికీ కసిగావుంది. తమ అధోగతికి కారణం బ్రిటీష్ ప్రభుత్వం. హోటల్లో పులిస్త్రాకులు పారేస్తే,

మిగిలిన మెతుకులతోసం? నాలుగు కుక్కలు, నలుగురు చినుగుల్లు ధరించిన యువకులు కలిసికొట్టాడు కోటం, బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం చిత్రించిన కళా నుగుణ్యమైన వ్యక్త్యం—జ్ఞానం, అంధకారం, ఆకలి, నిరువ్వోగం, జాడ్యం, —ఎన్నిటికీ కారణం అదే. మనప్రాచీన సాంప్రదాయాలేవీ? మన కళ ఏమయింది? మనశిల్పాలు? మనమేధావులు ఒకప్పుడు మహావైభవం అనుభవించాం అని చరిత్ర చదువుకుని ఎంతకాలం తృప్తిపడటం? అసలు చరిత్ర లేకపోతేనే బాగుండును—వుండటంబట్టి యంతటి అధోగతి పట్టిందికదాన్న పరిజ్ఞానం పో కూడుకున్న విషాదం. ప్రాచీన సంస్కారాన్ని, నాగరికతని, మ్యాజిక్ మిలలో బంధించివేశారు ప్రభుత్వంవారు. టిక్కెట్టుకూడా లేదు; పూరికేమాడొచ్చు. 'లేవండి, లేవండి' అన్నారు దేశనాయకులు. "ఎక్కడికి" అన్నారు ప్రజ.

ఏమో ఎవళ్లకీ తెలియదు. అందరూలేచి కళ్లునులుపు కున్నారు. ఎక్కడికని వెళ్లకం. పిల్లలుచూళ్లకి—మా నెయ్యిండి. జీవాలుకట్టేవాళ్లు, యిచ్చేవాళ్లులేక అవే మూసుకున్నాయి. కోర్టులు మా నెయ్యిండి. కాలేజీలు మానండి., కొట్టుమూపెయ్యిండి. ఏంచెయ్యద్దో చెబుకున్నారు నాయకులు; ఏం చెయ్యాలోచెప్పరు. మళ్ళీ ఆవలించి పడుకున్నారు ప్రజ.

మళ్ళీ లేవండి అన్నారు ఎవరో. అందరూలేచి మళ్ళీ ఎర్రబడిన కళ్లని తుడుచుకున్నారు. ఈసారి ఏంచెయ్యాలో చెప్పారు. పన్నులు కట్టకండి. అందరూ వికటంగా నవ్వారు. కట్టేటంనుకు మాదగ్గరేముంది? జప్తుచేసుకు పోయారుగా ఎప డో! ఏదోబట్టలు తగలెట్టండి; తగలెట్టారు, ఉండెత్తాత? బట్టలులేవు; తిండిలేదు; చీకటి అంతాచీకటి, జైలులోని అంధకారానికి అలవాటు పడినవైవీ బైటికి వచ్చింతర్వాత, సూర్యగళికి తట్టుకోలేదు. ఆ అంధకారమే బాగుంది; ఆ ఆకలే మంచిది; పోయి, భజన చేసుకుంటున్నారు. ఎన్నిరోజులు భజనచేసి నా, ఏముడు, ఏ కృష్ణుడూ అన్నం పెట్టడు.--నీరసంతో నిద్రపోయారు.

వీరో కొత్త యాత్నమొచ్చింది, లేండి, లేవండ న్నారు నాయకులు. మళ్ళా ప్రజలు లేచి, వేళ్ళతో కళ్ళనివిప్పి సట్టుకుని చూశారు. జనం ఎక్కడికో కదిలిపోతున్నారు. ఎక్కడి ప్రయాణం? ఆశలు లేనీ, ఆకలి లేనీ, ఆలోచనకి పోదాం అన్నారు. ఎక్కడ ఆలోచనం. ఒక సన్నటి, నల్లటి, పొడుగాటాయన, కట్ట పుచ్చుకుని తొందరగా కదిలిపోతున్నాడు. అందరూ ఆయన వెనకాల బద్దారు. పీల్చులు, స్త్రీలు, వృద్ధులు, అందరూ అటే పోతున్నారు. అయ్యో, యీ, సముద్రంలోకి నడిచిపోతున్నారు. ఉప్పు, తీర్థం. ఉప్పు తింటారా? ఆశలు లేనీ, ఆకలి లేనీ, ఆలోచన శిశువేసి సముద్రం - ఇక్కడే బాగుంది; యీ శైశ్వ బాగున్నాయి. హాయిగా అన్నం పెడతారు. అటువెడితే సముద్రం, యిటాస్తే, అంధకారం. అది ఆకుపచ్చ అంధకారం, యిది నల్లటి అంధకారం.

అంధకారం యొక్క రంగుని నిర్ణయించుకునేందుకు సృష్టికి వ్యవధి లేదు; కదిలిపోతోంది విశ్వం. అన్నీ యధావిధిగా సక్రమంగా జరిగిపోతున్నాయి. అన్నీ బొగ్గులు; సముద్రంలో ఆరిపోయి, తడిసిన బొగ్గులు. ఈ బొగ్గులు ఆరిపోవు; లోలోపల నిప్పుకణాలు రగుల్తూనే వున్నాయి - ఒక్కొక్క నిప్పుకణం, సముద్రాన్ని సహితం దహించి పిండబెట్టేస్తుంది.

గవర్నమెంటు ఉద్యోగులు, పాలకుల వుత్సాహంతూ, వాగి పతనానికి ప్రార్థనలు రహస్యంగా సాగిస్తున్నారు. ఉదయం లేవగానే ప్రశ్నలు చదుతారు - యూరప్ లో మరో నాజ్యం బైలుదేరి, వీళ్ళ కోరికలు పీకయ్య కూడమా? పాశ్చాత్య ఆకాశంలో యుద్ధమేఘాలు విహారం చెయ్యడం లేమా? లేదు, అదంతా శ్యామ్మరీ బొగ్గులాలూకు మే గాలే. పోనీకనీసం, ఆ శ్యామ్మరీలు మంగుగుండు సామగ్రిని తయారు చేశేవేమో, అనుకుని తృప్తిపడ్డారు.

మళ్ళా, సన్నటి, నల్లటి, పొడుగాటి, కట్ట పుచ్చుకున్న వ్యక్తి, పిలుస్తున్నాడు. పోనీ ఆయన వెనకాల వెదాం లేవండన్నారు. లేనారు; మళ్ళా అందరూ ఆయన వెంటబడ్డారు. ఈసారి, ఎక్కడికని అడగటం

మానేశారు. ఎక్కడికో ఎవరిక్కా వాలి? మొత్తం మీ దకదిలిపోవడం - ఆయన పాదాలకింద యిసుక రేణువులై యీ ప్రజ, వొక్కసోలేచి, గంతులేసి, నలుదిక్కులా వ్యాపించింది. నిప కణాలు ప్రజ్వలిల్లాయి. సముద్రకెరటాలు ఎవరుసిండుకునేందుకూ ఉప కూడాలేకుండా, నీరసించి వెనక్కి వెళ్లిపోతున్నాయి. అది ఆకలిచేస్తున్న మహాయజ్ఞం, అది దాహం చేస్తున్న తీర్థయాత్ర; అది ఆశ సలుపుతున్న స్వప్నగానం.

ఎక్కడికో, ఎందుకో, — ఎవరికో తెగిదు; ఎవ్వరూ అడగరు. మరి వెనక్కి చూడలేదు. ఆ సన్నటి పాడుగాటాయన వెనకాలే వెళ్లిపోవాలి. వీ కొద్దిమందో, ముంగుతు నడిచే జనాభాని, లెక్కచెడుతూ, వొక నోటు బుక్కులో ఎక్కించుకుంటూ, దిగడిపోయారు. అన్నో, ఏం జనం? ఎంత మందినని లెక్కపెట్టటం. శిరికే లెక్కపెడితే చాలదు, వాళ్లని ఆపుచెయ్యండి అన్నారు ప్రభుత్వంవారు. విదుగురుకంటే ఎక్కువమంది వుంటే కొట్టిండ్లన్నారు. పట్టుకుని జైల్లో పెట్టించన్నారు, అవసరమైతే, కార్చే చంపండ్లన్నారు. అగ్నినే కాల్చుమంటున్నామన్న ఆశ్చర్యం వాళ్ళకీ కలగక పోలేదు.

నిప లో కట్టపెడితే కట్ట కాలిపోతుంది; మంట మరింత పెద్దదవుతుంది. ప్రభుత్వంవారు, అకవులని కొట్టి, యీ మంటని పెద్దది చేసేందుకో అన్నట్లు, కట్టలని తన వుళ్ళోగుల కిచ్చి, వెళ్లి యీ ప్రయాణాన్ని ఆపు జేయమని అజ్ఞాపించారు. కాకినాడ మునిసిపల్ లిమిట్యూస్కో ఎక్కడ సభ జరిగినా సరే, యీ కట్టలవర్షం, ఆ మంటని చల్లారేపటందుకు కు పిస్తామని సాటింారు,

ఎవ్వరూ నిద్రపోవడానికి సమయంకాదది. ఆకలి దప్పలచే బాధ పడుతున్న యీ భారతీయులకి, నిద్రాదేవి నీనాడో నిద్రాకులిచ్చింది. ముగ్గురు వ్యక్తులు గదిలో ప్రవేశించి, నిద్రని నిద్రమంది లేచారు. కుటుంబ రావు కమ్యూనిస్టు; గుండం సోమలిస్టు; ఆహోబలరావు అనార్కిస్టు.

వీళ్లు ఎవన్నీ నిద్రపోనీరు, వీళ్ళకి నిద్రపోతామని అక్కర్లేదు. ఇతరులకి వుండకూడదు. అదేవారి జీవిత పరమావధి. స్నేహితుల మాట కాదనలేక పొగ్యాడు దయానిధి. వాళ్ల ఆవేశాన్ని అతను అర్థం చేసుకున్నాడు కాబట్టి, అరికట్ట లేకపోయాడు. ఈ యాళ్లు డాక్టర్లకి చేసిన అన్యాయాన్ని గురించి అతన్ని బహిరంగసభలో వుపన్యసించమన్నారు. నేను డాక్టర్ని కానన్నాడు దయానిధి. నువ్వు, నేనూ అందరం బానిసలం అన్నారు. “మీరేంచేస్తున్నారు?” అన్న ప్రశ్నకి వొక్కటే సమాధానం; “బాని సత్వం.”

ఆ గాత్ర ఆవనికార్యం అన్న సంగతి ఆ ముగ్గురు వ్యక్తులకీ తెలిసి కూడా, అన్ని బలవంతం చెయ్యసాగారు. ఊరికేవచ్చి వింటాను, కాని ప్రసంగించనన్నాడు. పోనీ అదేనా చెయ్యి,— అని అతన్ని సభలోకి లాక్కుపోయారు.

సాయంత్రం లుగైంది. రోడ్డుప్రక్కన మునిసిపాలిటీవారి వద్దని తెలియపరుస్తూ, వొకబోర్డువుంది. కాని జనం నాన్ని ధిక్కరించి, అన్ని పక్కలా కూర్చున్నారు. ఎక్కడ చూచినా మనుషులే. ఈ దేశంలో యితమంది జనంవున్నారా! అనిపిస్తుంది; ఏవో కేకలేస్తున్నారు. ఒకాయన లేచి మాట్లాడుకున్నాడు. అదేమిటో ఎవ్వరూ వినిపించుకోకపోయినా, ప్రతివాక్కానికీ కరకాలధ్వనులు, పెద్ద గండ్రగోళం. స్వరాజ్యం— స్వేచ్ఛ, తను వునికిని గుర్తించమనిచేసే చపడు. మన్యలోవోకాయన నిలబడి ఏవోఅన్నాడు. ఆయన్ని గోలచేసి కూర్చోబెట్టి, బైటికి యీడ్చుకు పోయారు. మరొకాయనలేచి, ఉపన్యాసం సాగించాడు. దయానిధి, ఆ వుదేకంగా కొట్టుకు పోయాడు. “శరీరం పొంగింది. చర్మం నిపకుని వెంట్రుకలు నిలబడి, గుండెలు దడదడ కొట్టుకుంటూ, రక్తం వేడెక్కి వేగంగా ప్రవహిస్తూ, అతన్ని నరాలవప్పుగా మార్చివేశాయి. అతనిక మనిషికాదు వొకశక్తి; సముద్రాన్ని దహించివేళే మరో నిప్పుకణం.

అ ప్రయత్నంగా, కళ్ళమ్మట, ఆకలి కన్నీరుగా వేడిగా జారుతోంది! స్వేచ్ఛ” అతన్ని ఆవంచి, తనలో కలిపేసుకుంది.—వీరో శక్తి అతన్ని ముందుకు తోసుకుపోయింది.— వెళ్ళిలేచినిలబడి, మాట్లాడడం మొదలెట్టాడు. అది భాషా? అవి భాషా? దానికి తర్కంతో నిమిత్తంవుందా? పగిలిన హృదయం, పగలని హృదయం కో మొరెట్టుగోడం.

సముద్రం, నేలతో వర్షంద్వారానూ, ఆకాశం భూమితో కుపాను ద్వారానూ ఏడవడంలాంటిది. బురదలో పురుగు చంక్రుడితో కనునైగ సల్పడంలాంటిది. సృష్టి చెప గుంటున్న స్వగతం అది.

స్వాతంత్ర్యం జన్మ హక్కున్నాడు నిధి. మానవుడికి స్వాతంత్ర్యం ఆకలి ధప్పలకంటెకూడా ఎక్కువ ముఖ్యం అన్నాడు. దాస్యానికి అలవాటుపడిన యీ జనానికి తిరుగుబాటు చెయ్యడం చేతకాదు. ఏవొక్కణ్ణో తమ నిజ దుస్థితిని తెలుసుకొనేటంతటి తెలివితేటలుమాపడం మొదలు పెడితే, బ్రిటీష్ ప్రభువులు అతన్ని కొనేస్తారు. పెద్దపెద్ద పదవులిస్తారు. బిరుదులిస్తారు. దేనికో సభ్యుడుగా దూరదేశాలు పంపించివేస్తారు. వీటికి అతీతుడైనప్పుడు ఆ వ్యక్తి దేశనాయకుడవుకున్నాడు. అప్పుడు అతడిని ప్రభుత్వం బంధిస్తుంది. పొట్టకూటికై అమ్ముడుపోయిన యీ భారతీయ వుద్యోగులపైననే, యీ బానిసత్వాన్ని నిలబెట్టే భారంపడేశారు. భారత మాతని రూపాయి కమ్మేశాం. మనకి పావలామిగిల్చి ముప్పారలా వాళ్ళే తీసుకుపోతున్నారు.—అన్నాడు విధి వుపన్యాసంలో.

ఒక్కసారి సభ నిశబ్దం అయింది. పై అధికారి కాళ్ళక్రింద యిసుక రేణువులా బతుకుతున్న వుద్యోగి, వర్షానికెదురు చూస్తున్న కర్షకుడు, పరీక్షలో ప్యాస్ కాలేని విద్యార్థి, విమనెల్లకివొకసారేనా జీతంపుచ్చుకోని వుపాధ్యాయుడు నిరుద్యోగి, పెండ్లాంపెట్టే బాధలనుంచి పారిపోయి వచ్చిన భర్త—అందరికీ యీ బహిరంగ సభలు, రంగస్థలాలులాంటివి. ఒక్కసారి తమప్రత్యేకమైన యిబ్బందులు, అశాంతి, ఆకలి —అన్నీ మరిచి

పోయి, యిక్కడ మానవులుగా మారతారు— స్వేచ్ఛగా గాలిపీలుస్తారు.

డాక్టర్ల నిషయం చూడండి—ఇండియన్ మెడికల్ సర్వీసులో నిజే
ధాలు గమనించండి. తలకాయలు దొరలే. కాళ్లు చేతులు వాళ్లే; మనం?
మనం వాళ్ళ పాదాలకింద యిసుక రేణువులం. వొకరేణువ పెద్దపెజుది;
మరోటి చిన్నది; అంతే తేడా. ఇండియన్ మెడికల్ సర్వీస్—పెద్దోరుదు;
ఓ. బి. ఇ.—మరో బిరుదు. ఓ. బి. ఇ. అంటే, ఓ బి డి యన్సు టు బ్రిటిష్
ఎంపైర్ —అని.....

జనంలో కలకలం జైలుదేరింది. జైలుఎవరో వొచ్చి ఏనో అన్నాడు.
ఒక్కసారిగా జనంలో అటుమంచి కదలిారు. ఆ గంగ్రోత్తంలో మునిసిపల్
లిమిట్స్ దాటి లోపలకి పడ్డారు. దూరంగా, యీలలు, గుడ్డాలడెక్కల
చప్పడు-దుమ్ము లేవడం. జనం అంకా, దగ్గరగా జరిగారు—వొక్క వ్య
క్తిగా. వ్యక్తిత్వాలు పోగొట్టుకు, వొకపెద్ద మనిషిగా మారిపోయారు. జనం
చెల్లాచెదరయి పోడానికి నాలుగు నిమిషాల వ్యవధి వచ్చింది—మళ్లా
యీలలు. జనం అంకా వొక్కసారిగా అటూగాటూ పూగిసలాడుమన్నారు

దయానిధి తన వుపన్యాసం మానలేదు.— ఒక్క రావుబహదూర్
బిరుదుకోస, మానవత్వాన్ని, స్వాతంత్ర్యాన్ని, సంకారాన్ని ఆత్మల్ని
అమ్ముకున్న యీ వ్యక్తుల చెప్ప చేతుల్లో బ్రతికడంకంటే మరణమే మేల
న్నాడు.

మళ్లా యీలలు, జనం చింతరవందగా పరుగెట్టటం. కేకలు, కట్టల
వర్షం—మంటని చల్లాచేస్తున్న ప్రభువులు కనిపెట్టిక, యంత్రాల వర్షం.
మూడు నిమిషాలు, స్వాతంత్ర్యానికి, జానిసత్వానికి, మూగ పోరాటం జరి
గింది. కొందరు పడిపోయారు. కొందరు గాయపడ్డారు. గాయపడినవాడినా,
నూర్పుడు పశ్చిమ ఆకాశంలోకి కుంటు కుంటూ దిగుకున్నాడు. పడిపోయిన
వ్యక్తుల్ని కాళ్లలో లాక్కుపోయారు.— యిసుక బస్తాల మాదిరి.

హాస్పిటల్ లో మంచం మీద పడుకున్న దయానిధి, అసలు గవర్న

మెంట్ యిట్లా గాయపడినవాళ్లకోసమే యీ దేశంలో హాస్పిటల్స్ నిర్మించారని, వుపన్యాసంలో చెప్పలేక పొయ్యానే అని విచారిస్తున్నాడు. ఎడం చెయ్యి మోచేతికి, ఎడమ కన్నుపైన నుదురువగ్గతా, రెండు గాయాలు తగిలాయి. అద్దంలో చూసుకుని నవ్వుకున్నాడు. ఇదే కాబోలు, దేశంకోసం త్యాగం చెయ్యడమంటే.

బైట బండి నిలిచిన చప్పుడు, బండిలోంచి ఎవరో దిగిన చప్పుడైంది.

అమృతం లోపలికొచ్చి, ట్రూట్ దగ్గరగా లొక్కుని కూర్చుంది, దూరంగా. అమెర్తర్త పినతల్లికొడుకు, శంకరం, నిలబడి వున్నాడు.

“నూ జగ్గు చెప్పాడు. —సరే, పెళ్లికికూడారాలేదు, పోనీమాద్దామని శంకరాన్ని తీసుకొచ్చాను. మావారూ రావాల్సిందే కాని, తాస్తీల్దారు అక్కడే క్యాంపేళాడు. నువ్వెళ్లిరా అని నన్ను పంపారు. ఈ కళ్లేమిటి. ఈ వాలకం ఏమిటిబావా—అంతాచిన్నాను...జోరా, కాలం ఎక్స్ట్రాపోయింది...” అంటూ అమృతం ముక్కుమీద వేలేసుకుంది. ఏడాదిలోగా అమృతం బాగా ఎదిగినట్లు కనపడుతుంది. వంగపండు రంగుచీరా, జబ్బలవంటి పెట్టుకొన్న ఎర్రపువ్వుల ఖద్దరురెవికా, కొంతగా రేగిపోయిన జడా కొంత పరిపూర్ణతని ఆపాదించాయి. ముఖం కొంచెం వాడింది; కాని అది అందంగా వాడిపోవడం.

అమృతాన్ని చూడగానే దయానిధి కొండంతతయ్యాడు. గాయాలన్నీ మానినట్లయింది; రక్తం వేగంగా ప్రవహిస్తోంది కాని, అందులో వేడి లేనట్లనిపించింది. శీతలంగావుంది. ఎందుకో భారతమాతని చూచినట్లనిపించి, అతనికి నవ్వొచ్చింది.

“బావా నీకో తాయిలం తీసుకొచ్చాను. ఏమిటో చెప్పకో,” అంది, వయ్యారంగా నవ్వుతూ. ముప్పరంగు ముఖంలో, పల్లవరస వొంటి నక్షత్రంలా మెరిసింది. విశాలమైన చెక్కిళ్లు, సృష్టివంతా, వొక్క చూపులో ఆవరించుకునే కళ్లు,—వీటిల్లో దేనికేళి చూడటం; ఏమాటని వినడం? ప్రతి

మాటనీ, హృదయంలో తడిసి గుఱ్ఱలాచేసి పడేస్తుంది. ఆ వృక్షత్వం భావం లోవుందా, మనిషి ఆకర్షణలో వుందా, —నిధి నిర్ణయించలేక పోయాడు. అతన్నెప్పుడూ, అమృతం యీవిధంగా ఆకర్షించలేదు. బహుశ దీనికి కారణం, అతని ప్రస్తుతస్థితేమో! యుద్ధంలో గాయపడ్డ సైనికులకి, స్ట్రాచెస్సె నైటేంజిల్, దేవకన్యూ అగుపడటంలో ఆశ్చర్యం ఏముంది? స్థలం, కాలం, వీటి ఆసరా చూసుకుని బ్రతుకుతుంది ఆకర్షణ అదేం ఖర్మమో!

“జగన్నాథం రారేదేం?”

“వాడికి పేపర్లు జౌటయ్యాయని, మళ్ళా పరీక్ష పెట్టారుట, సికిం ద్రాబాదు వెళ్లాడు. ఏం తాయిల మో చెప్ప కోలేక పోయావు; ఇంతేనా బావా” అంది అమృతం.

“పూతలేకులా?”

“కాదు”

“అగ్నేయా?”

“ఎవ్వే.”

“నువ్వే చెప్ప — చెప్పడం దేనికి, యిల్లా యివ్వరామా?”

“ఇంగిరని తీసుకొచ్చా” అంది.

నిధి ఆశ్చర్యంతో కళ్లుపెద్దవిచేసి, లేచి కూర్చోబోయి, ‘అమ్మ’ అనుకుని మళ్ళా పక్కమీద వాగాడు.

“రైలు దిగగానే, బాబుగారింటికే తిన్నగా వెళ్లాను. మేం కూర్చుని కబుర్లుచెప్పుకుంటున్న పది నిమిషాలకే వాళ్ల పోలీసు వచ్చి, లాకిఘాట్ జరిగిందనీ, నీకు చెబ్బలు తగిలి ఆస్పత్రిలో వున్నావనీ చెప్పాడు. పోనీ, అల్లుడున్నాడనేనా చూసుకోవద్దు, బాబుగారు మాత్రం” అని నిట్టూర్చింది.

“అట్లా చూసుకుంటూ కూర్చుంటే ఉద్యోగంచేసినట్లే. క్యాంపు చేసిన తాసిల్దారుని వొదిలిపెట్టి, మీ ఆయన నీతో షికాగాస్తే, యీపాటికి దేశానికి, స్వరాజ్యం రానే వచ్చును. ఉద్యోగం అంటే అమ్మడుపోవడం.

విధి నెరవేర్చడంలో, తమ్ముడు, అల్లుడు, బావా, అంటూ చూడ్డానికి వీలేదు. అల్లా చూస్తూ కూర్చున్న వాళ్లని, మొన్నాడే పీకేస్తారు.....

“నువ్వు చెప్పింది నిజమేననుకుంటూ బావా—నేనూ చూస్తాగా, జమాబందీ రోజుల్లో, మావారికి నిద్రాహారాలే వుండవు.....”

“ఉ తప్పడేవుండదు నిద్ర,—ఇంక జమాబందీ వొస్తే చెప్పా...” అన్నాడు నిధి.

“పో బావా— అన్నీ కొంటే కలుద్దు. దెబ్బలుతెనికూడ, మానవు— వీం? ఏం చెప్పాను.? సరే. పోవీసోచ్చి, ఆస్పత్రిలో వున్నావన్నాడు. బాబు గారేనని అడిగాను.—తేలదన్నాడు. అయ్యో, దెబ్బలు తగిలాయా అని, మాధవయ్యగారి భార్యనా, కొంచెం ఆదుర్దా పడొద్దా! నాకుమాత్రం ఖంగారెత్తింది. స్మా, చెప్పాద్దు. ఇందిరని కూడా రమ్మన్నాను. వాళ్లమ్మ మొగం నాలుగుసార్లు చూసి, ఆఖరికి తను వస్తానంది. పెంటనే బైలుదేరి వొచ్చేకాం.....”

“ఎక్కడుందీ?”

“పిలవనా? ఇందిరా.....” అంటూ, గుమ్మం పేపు చూస్తూ, రెండు సార్లు కేకేసింది.

బైటనుంచి జవాబులేదు; ఇందిర రాలేను.

“శంకరం,—చూడు, ఇందిరని లోపలికి రమ్మకు—తీసుకురా... ..” అంది శంకరంనో. శంకరం, రెండు నిమిషాలు, అన్ని వేపులా పరకాయించి, ఎక్కడా లేదంటూ చక్కావొచ్చాడు.

“ఇదేం చిత్రం బావా—నాతో కూడా రమ్మంటే, నేను తరవా తొస్తాలెండి, మీరు వెళ్లి మాట్లాడుతూండండని, అక్కడే నిలబడిపోయింది తను. ఇంతలో వీసెపోయిందబ్బా. అంకా గారడోగుంది.....”

“ఓవేళ. ఎరుగున్న వాళ్లెవరన్నా వుంటే, అవతల నాద్దలో కళ్లిం దేమా.....”

“ఉండు, నేనే చూసాస్తా బావా.....” అంటూ అమృతం లేచి వెళ్ళింది.

దళానిధి కి సుభవం కంటా కలలో చూదిరిగా వుంది. మామగారికి తను సభలో వుపన్యసిస్తున్నట్లు తెలుసా? తెలిసేయిట్టా చేశాడా? ఆయన కేది ముఖ్యం? కూతురు సౌఖ్యమా? రావుబాబుగారా? ఈ ప్రశ్నలకి సమాధానంపై నిధి తన భవిష్యత్తు ఆధారపడిందని తెలుసుకున్నాడు. కంటి మీదికి, మెల్లగా రక్తపునుక్కజారింది. మన గత్యంతరంలేక కన్నుటి బిందువుతో కలిసిపోయింది.

విదు నిమిషాలలో అమృతం తోగివచ్చింది. మొగంలో ఎంతో ఆత్మత కనిపిస్తున్నా, కళ్ళు నవ్వుతో మెరుస్తోన్నాయి.

“ఎక్కడా కనపళ్ళేమి బావా—ఇంతలో అక్కడ, ఆస్పత్రి కుర్రాడొకడు, కనిపించి, ఎవరో, వారి తాలూకు వాళ్ళువచ్చి, ఆమెను కాగ్లో ఎక్కించుకుని తీసుకు పోయారండి అన్నాడు—చాలా చిత్రంగా వుంది. ఎవరంటావ్ ?” అంది.

“తెలుస్తున్నేవుందిగా— పోలీసుల్ని పంపి, వాళ్ళ నాన్న కూతుర్ని యింటికి పిల్చుకొని రండి, అని పంపివుంటాడు. ఇట్లాంటి అల్లుడితో సంపర్కం మరి ఆయన ఉద్యోగానికి నష్టంగా—”

“ఎట్లా?”

“నీకు తెగేమి కాబోలు.. గవర్న మెంటువుగ్యోగి, భార్య, పిల్లలు, దగ్గర బంధువులు.— “ఎవరేనా సరే రాజకీయాలలో పాల్గొన్నారంటే వారే సంజాయిషీ చెప్పాల్సివుంటుంది. ఈ వుగ్యోగులందరూ, పొట్టకూటి కోసం, వారు చేసే పనులన్ని మహాపాపాలని తెలిసే, రహస్యంగా, దేవుణ్ణి ప్రార్థించి; పూజలూ పునస్కారాలూ చేసికుని పాపపరిహారం పొందుతారు.

“అట్లాంటి మనుషులుంటారని నే అనుకోను, బావా.” అంది అమృతం.

“నేనూ ఎప్పుడూ అనుకోలేను. ఇప్పుడు అనుభవం విందిగా—” అన్నాడు. ఇద్దరూ మానసంగా పడ్డారు. చీకటి పడింది. వింతవింత రసాయనాల వాసనలు ఆవరిస్తున్నాయి. శంకరం పొద్దు చెయ్యకం చాలించి పరువుచుట్ట స్తంభానికి ఆనించి, దానిమీద జార్ల పడ్డాడు. కారియర్ తో అన్నం, ప్లాస్ట్ లో పాలు, తీసుకురవ్వని, అమృతం శంకరాన్ని పంపింది. వీరో మాట్లాడాలనుకుని, అమృతం వాక్యాలని కంఠంలో సిద్ధం చేసుకుంటుందికాని, బైటికి అనలేకపోయింది. దనునిధి కళ్ళుమూసుకుని ఆలోచనలో పడ్డాడు. కుటుంబరావు, సుందరం, అక్కడికొచ్చి, మళ్ళా కబుర్లు మొదలెట్టారు.

“మాధవయ్యగారింటికి వెళ్ళి గడ్డెట్టిరానా?” అన్నాడు కుటుంబరావు.

“ఎందుగడ్డిగనకనైవే, నే వెళ్ళి నిప్పుపుల్ల పెట్టొస్తా” అన్నాడు సుందరం.

“నావిషయమై మీరేమీ ఆనుర్దాపడి కోరికపట్ల చెయ్యకండి. ఒక విధంగా నాకిట్టా జరిగినందుకు, కొంతసంకోవంగానూ. కొంత గర్వంగానూ వుంది. బాధపడిటంలో స్వాగత్యగంవుంది. అందుకే మనిషి బాధని భరించగల్గుతున్నాడనుకుంటా—”

“బాధగా వైరాగ్యం వుంటే, అందులోకొంతభాగం మీ మామ గారికి సమర్పించడం నీవిధి కాబట్టి, ఆయనకూడా బాధపడేహర్గం ఆలోచించు” అన్నాడు కుటుంబరావు కొంచెం హేళనగా.

“చూశావో లేవో తమాషా—కొన్ని అరెస్టులు జరిగాయి. అరెస్టు కావాల్సినవాళ్ళ జాబితాలో నిధి పేరులేదు. ఇదిమామగారు అల్లుడిపై దయచూపడంకాదంకావా?” అన్నాడు సుందరం

“మనం యిక్కడ ముసుగులో గుడ్డలాటెందుకు? వెళ్ళి నాలుగు విషయాలు ముఖాముఖీన అడిగేస్తే మంచిదనిపిస్తోంది.” అన్నాడు

కుటుంబకావు.

ఇందిర తన్ని చూడ్డానికి, రావడం, చూడనీకుండా, మాధవయ్యగారి తాలూకు మనుషులూచ్చి ఆమెని తీసుకెళ్ళి పోవడం—యివన్నీ నిధిస్తే హిరి లిద్దరికీ చెప్పాడు. సుందరం వొను. మండిపోయింది. పోనీ. ఆ పిల్ల కేనా జ్ఞానం వుండోద్దా! పూళ్ళో నలుగురూ గడ్డెట్టరూ! అంటూ, ఏమో అనడం సాగించాడు.

“నాకు ఎవరో అడిగి తెలుసుకోవల్సిన సంగతులు కనిపించడంలేదు. ఎల్లాంటి సందేహాలు లేవు—అంకా మబ్బులేని ఆకాశంలాగా, క్లెయిన్ పోయింది. ఎవోబరువు తగ్గినట్లుగావుంది. ఈ నిర్మలమైన ప్రశాంత హృదయ మహారణ్యంలా, చెట్లకింద సరస్సులావుంది. అందులో ఎందుకు రాళ్ళు విసురుతారు?” అన్నాడు నిధి కళ్ళుకొంచం మూసుకొని.

“అబ్బాయి, సరస్సులో కప్పలు, చేపలు కదులుంటాయి—ఎల్లాగా నీ మనస్సు అలలతో కొట్టుకోడం మానదు.” అన్నాడు, సుందరం, వుపమానాన్ని అంగుకుని పూర్తి చేస్తూ. మాధవయ్యగార్ని కలుసుకుని మళ్ళా వస్తామంటూ వాళ్లిద్దరూ వెళ్లిపోయారు. డాక్టరు, నర్సువొచ్చి పరీక్ష చేసి, కావల్సినవి చూసి వెళ్ళి పోయారు. అమృతం స్క్రీన్ వెనకాల కెళ్ళి, మరోచీర కట్టుకుని, తలనవ్వుకుని, జడని చుట్టగా చుట్టుకుని, వొచ్చి, బల్ల మీద కూర్చుంది.

“పోనీనే వెళ్ళి, ఇందిరని చూసోస్తా బావా.” అంది, నిశ్చయంచేసుకొన్న దానికిమళ్లే.

“ఇందిరని చూశావుగా.” అన్నాడు.

“ఆ చూడంవేరు. నీకెట్లా వుంకోనని అనుగ్గా పడుతుంటుంది. అత్తగారితో మాట్లాడి...”

“ఏం మాట్లున్నాయి?”

“ఏమిటి బావా అల్లాగంటావు.— శోభనానికి మరోమూహూర్తం

పెడకాలో,—వీమిటో కథ—నాలుగూ మాట్లాడొచ్చుగా.” అంది.

“మామాగ్గాలు విడిపోయాయి అమృతం! వళ్లా కలుస్తాయనుకోను.” అన్నాడు, నిధి నిమ్మలంగా లేచి మంచంమీద కూర్చుని.

“అశుభం మాట్లేమిటి బావా—నువ్వనేది నాకర్థం కావడం...”

“తల్లిదండ్రుల చెప్పే తల్లి పెరిగి, వ్యక్తిత్వంలేని అమాయకురాలు ఇందిర. వాళ్ళ క్షేమంకోసం తన సౌఖ్యాన్ని త్యాగం చేసుకుంటుంది.—అంతేకాదు, మా విడిపోటానికి యింకా లోతులున్నాయి అమృతం! వాటి పరిమాణం అందరికీ అర్థమౌతుం దనుకోను.”

“అంటే?”

“ఆదర్శాలలో ప్రధాన శత్రుత్వం వుంది. వారికి, డబ్బు, ఉద్యోగం హోదాతో వచ్చే సంఘంలో గౌరవం, బిరుదులు,—ప్రపంచంలో పైకి రావడం;— ఇల్లు, భూములు, పెద్ద పెన్షన్ తో రిటైర్ కావడం, బ్యాంక్ లో ఎక్స్‌క్లూజివ్—యివి కావాలి వారికి—”

“యివి ఎవరికి అక్కరలేదు? అందరూ వీళ్ళేగా ఆశించేది” అంది అమృతం.

“కొంతవరకూ, అందరూ వీట్ని ఆశిస్తారు. నేనుకాదన్నా. ఆశించ వల్సిందేకూడా. కాని, యివి పొందడం కోసం, ఆత్మవిశ్వాసాన్ని. న్యాయ విచక్షణల్ని, సత్యాన్ని కొందరు వొదులుకోలేరు. మన ప్రభుత్వం, అన్యాయంగా ప్రజల్ని, పీడించి, బానిసలుగాచేసిన చరిత్ర తెలిసిన యువకు డెవడూ, యీ గురంతరపు చర్యలో పాల్గొనడు. సత్యాగ్రహం ద్వారా ప్రజాసేవచేసి, అనామకుడుగా, బీదవాడుగా జీవితంసాగిస్తాడు. అవసరమైతే మరణిస్తాడు. అంతేకాని అన్యాయానికి దాసోహం చెయ్యలేరు. మావి రెండు మార్గాలు. మాధవయ్యగారిది దక్షిణమార్గం; నాది వుత్తిరమార్గం. మేం ఎప్పుడూ కలుసుకోం.....”

“నువ్వు చిత్రంగా మాట్లాడకావు బావా— మావారిప్పుడూ

యిట్లాంటివి చెప్పరేం. ఇదంతా వింటుంటే వీళ్ళ భయంగావుంది...”

“అందులో ఆశ్చర్యంలేదు. వేలకివేలు ఆస్తులుతగలేసి, భూములమ్మ కుని, చదువుకొని, డిగ్రీపొంది, శాలాకా గుమాస్తాగా చేరడం తప్పదు నేటి యువకులికి; తల్లిదండ్రులు అదేప్రతిఫలంగా కోరుతున్నారు. సంఘం ఆమోదిస్తోంది. భార్య ఆఫీసనే జైలుకి పంపించే కాపలామనిషి. మళ్ళీ రాత్రికి యిల్లుఅనే మళ్ళీ జైలులో మంచం కోళ్ళకి కట్టిపడేసి, తను పారావుంటుంది. ఆ జీతం రాళ్ళకోసం, భార్య రెవికలు, రిబ్బన్లకోసం, యీ దౌర్భాగ్యుడు నలభైవీళ్ళు, కూలిపనిచేసి, నీచంగా బ్రతికి, తన కొడుక్కి, సామ్యుఎల్ హోర్ దగ్గరనుంచి కమెండేషన్ తెప్పించి, కోర్టుఅమీనాగా జేరుస్తాడు. —తరవాత మరణిస్తాడు. సౌందర్యం, సత్యం, స్వేచ్ఛ, ప్రేమ, ఊహగానం ఆధ్యాత్మిక ఆనందం,—మానవుడు కోరదగిన ఏవొక్కదానివునికి స్వప్నంలో కూడా గమనించకుండా, మట్టిలో బ్రదుకుతాడు.....”

“ఇందిర అట్లాంటి మనిషనుకోను” అంది అమృతం.

నేను యింతవరకూ మొగాడి జీవితం వర్ణించాను, ఇంక మన సంఘంలో స్త్రీమాట చెప్పాలా? నువ్వు అనుభవిస్తూనే వున్నావుగా...”

“నాకేం బావా?” అంది అమృతం ఆశ్చర్యంతో. “మన నిజస్వరూపం మనం చూసుకోలేం. ఇతరులు చెబితే సహించలేం. మనలని మనం మోసగించుకుంటూ, అత్యవసరంకి లోబడి, రోజులుగడపే నటులం మనం అందరం. నీ అత్తగారి అంపపుకోతలూ, భర్త మాస్ట్రం వొకరుమోసగించుకోటం, కమ్మరమ్మయితో స్నేహం, సహనం—ఇంకా చెప్పాలా?”

“ఇట్లాంటి వన్నికుటుంబాలలోనూ వుంటాయి. ఇందులో విశేషం ఏముంది బావా? సంచారం గుట్టుగా చేసుకోడం తప్పా?”

“తప్పుకాదు; కాని, నీతికాదు. అందరూ ఎట్లాచెప్తే ఎట్లాచేయడం నీతికాదు. ఇతరుల సెప్ పొందడం కోసంకాకుండా, నీకునిజమని, మంచిదని, మనస్ఫూర్తిగా తోచిన విషయాలని ఆచరణలో పెట్టడం నీతి. నీ ప్రవర్తనకి

బాధ్యురాలును నువ్వే—అంతేకాని, నీ సత్త, అత్తగారు, కుటుంబం, సంఘం, బాధ్యులు కాకూడదు. నీ చేష్టలకు నువ్వెంత వరకు బాధ్యురాలనో ఒక్కసారి ప్రశ్నించుకో” అన్నాడు నిధి నవ్వుతూ.

అమృతం చాలాసేపు ఆలోచించి అన్నది: “ఐనా, బావా, యివన్నీ వూహించుకుంటేనే బాధపడటం, జరుగుతుంది. అందరూ యిట్లాంటివి ఆనుకుంటూ కూర్చుంటే వొక్కరోజు బ్రతకగలరా?”

ఉహించుకోకుండా, వీక్షణాని కాశుణం జీవించడం జగన్నాథం పద్ధతి. అక్కయ్యకి కూడా ఆ పద్ధతే నచ్చడం నిధికి అచ్చర్యం కలిగింది. మల్లా కళ్లుమూసుకున్నాడు. జీవించడమా? జీవితాన్ని గురించి ఆలోచించడమా? ఏది మంచి పద్ధతి? అనే సమస్య. అసలు, ‘యిది మంచిదే’ అని నిర్ణయించేటందుకు తగిన ఆధారాలేవి? ఒకమనిషి ముగ్ధుడటమా? కష్టాలుపడ్డా చిరగత వీదో ఘనకార్యం చెయ్యగలగడమా?

“నువ్వు దిగులుగావుంటే ఎల్లాగోవుంటుంది, బావా” అన్నది అమృతం, కొంత నవ్వుతెచ్చి పెట్టుకుంటూ.

“అప్పడప్పుడు నీక్లిగ్గాగే వుండమా?”

“ఉంటుందనుకో—కాని వొంటిగావున్నప్పుడే—”

“గుంపులో మధ్యనున్నవాడు, వొంటిగా నుండువాని చుట్టేశం? అసలట్లా పని మందిలోనూ వున్నవాళ్లకే, కాములం నీ గుంపులం వంటున్నారో, తమకీ, యితరులకీ మధ్య ఎన్ని సముద్రాలు వొడ్లం వున్నాయో, భయంకరంగా కనుపించి, నువ్వే బాధపడతారు, తెలుస—మృతం” అన్నాడు నిధి.

“ఇతరుల సావాసం గిట్టక, ఎప్పుడూ వొంటిగా వుండాలనే వాళ్లలో వీదో లోపం వుంటుందనుకుంటా.” అమృతం ఆమాట అనేకసార్లు తన నాలిక కొరుక్కుంది; కాని, మాటలని వెనక్కి లాక్కోలేదు.

“ఇతరులతో కలిసి వుండాలంటే, మన స్వక్రియాలని, చాలావరకూ

వొదులుకునీ, మనకి |అసహజమైన కొత్తలక్షణాలని ఎరువు తెచ్చుకునీ, నటించాలి—నువ్వు గ్రహించావా? భర్తని భరించాలంటే, భార్య ఎంత చ్యాగం చెయ్యాలి! అట్లాగే భర్తానూ. నిజస్వరూపాలని దాచుకుని ఎంతో అభినయం చేస్తేనే, సంసారం నిలబడి, సంఘ జీవనం సాధ్యమవుతోంది...”

“అట్లా వుండడం మంచిదేగా.....అట్లా వుండగా వుండగా, దానికి అలవాటుపడిపోతాం. అందులో చెడులేదు, కష్టమూలేదు—మరి నీ కంటకు అట్లావుండడం గిట్టదు?” అని అడిగింది. అమృతం ఆమాయకంగా కనబడ్డా, అదంతా స్థిరపడిన మనస్తత్వాన్నించి బనించిందనీ, ఆమనస్తత్వం, తర్కబద్ధమైన అలవాట్లతో అమర్చబడ్డ వ్యక్తిత్వంమీద ఆధారపడిందనీ, నిధి గ్రహించుకున్నాడు.

వ్యక్తప్రసంగం చేస్తున్నట్లు గ్రహించుకున్న వాళ్లమీదికి, యిద్దరూ వొకరినీ చూసి వొకరు నవ్వుకుంటూ, మల్లా నిశ్శబ్దంలో పడ్డారు. స్వల్పవిషయాలలో అభిప్రాయభేదాలున్న, ప్రధానాంశంలో ఏకీభావంగల యిద్దరి, వ్యక్తుల సంభాషణ మాదిరి, వారి ప్రసంగం, బైలుదేసిన చోటకి చేరుకునిరి నిల్చిపోయింది.

ఇంతలో శంకరం టిఫిన్ కారీర్ తో చక్కావొచ్చాడు. అమృతం, భోజనం వింతర్వాత, చెయ్యికడుక్కుని, మాధవయ్యగారింటికి వెళ్లడానికి సిద్ధపడింది. నిధి వొడ్డన్నాడు. మల్లా ఘర్షణ ప్రారంభమైంది. అప్పుడే ఒకాయన గదిలోకొచ్చి, నిధికి వొక పుత్తరం యిచ్చి, దూరంగావెళ్లి నిలబడ్డాడు. నిధి ఆపుత్తరం చదువుకుని, “ఇక మీరు వెళ్లవచ్చు”నన్నాడు. ఆ వొచ్చినాయన వెళ్లిపోయాడు.

అమృతం ఆపుత్తరం తీసుకుని, చూసింది. తన కేమీ అర్థంకాలేదు; అది ఇంగ్లీషులో వుంది. ఏమనుందో నిధిని చెప్పమంది. అతనులేచి బ్రెడ్ తినడం మొదలెట్టాడు.

“రాకరాక వొచ్చినందుకు, నీకు మంచి మర్యాద జరిగింది. అవునా?”

అన్నాడు.

“మర్యాద పరాయివాళ్ళకుగాని నాకెందుకు బావా—” అంది అమృతం.

“మర్యాద జరగనప్పడు నొచ్చుకునేది, కావల్సినవాళ్ళే.”

“అది వొక మోస్తరుగా కావల్సినవాళ్ళు.”

“నీకు నామీద అంత అభిమానం వున్నందుకు, — నేను ప్రతిఫలం ఏమియివ్వలేక పోతున్నానమృతం.....”

“నే కోరే ప్రతిఫలం నువ్వు సంతోషంగా వుండటమే” అన్నది.

“అందరూ వొక వ్యక్తి సంతోషంకోసం ఎందుకు పాటు బడాలో నాకు తెలీదం లేదు. ఎవరి సంతోషం వారుచూసుకుంటే చాలదూ?”

“తమకి సంతోషం లేనివాళ్ళు, యితరులని సంతోషపెట్టేనా తృప్తిపడగూడదూ?”

అమృతం మాటలని తూకంలా వేసి విలువకట్టడం సాగించాడు నిధి. అమృతానికి తన జీవితంలో సంతోషం లేదుకాబోలు. ఎందుకు లేదో? అమె కనబడే తృప్తి అంతానటనే? అమృతం దేన్నో అన్వేషిస్తోన్నట్లు కనబడు తుంది. దేన్నో అడిగితే? అతనికి ధైర్యం చాల్లేదు.

“ఆ వుత్తరం ఏమిటో చెప్పవు, బావా?”

“మాధవయ్యగారు వ్రాశింది. చాలా అరెస్టులు జరిగాయట. నేను అరెస్టుకాకుండా, ఆయన ఏర్పాటు చేశాడుట. నన్ను తక్షణం ఎక్కడికేనా వెళ్ళమన్నాడు. మిగతా విషయాలు తరవాత చూసుకుందాం, అన్నాడు.

ఈ ఉత్తరం ఇన్స్పెక్టర్ జనరల్ ఆఫ్ పోలీస్కి పంపిస్తాను” అన్నాడు నిధి నిదానంగా, కాఫీ గ్లాస్ నేలమీద పెడుతూ.

“అట్లాచేస్తే ఆయన వుద్యోగానికి నష్టంకాదు, బావా—”

“అట్లా అవాలనే.”

“ఒద్దుస్యూ.”

“అవును అమృతం. మాధవయ్యగారు, దేశానికి వుపకారం చెయ్యలేక పోయాడు. తనకీ, అన్యాయం చేసుకున్నాడు. ఆయన విధి ఆయన నెరవేరుస్తూ, నన్ను అరెస్టుచేసి వున్నట్లయితే సంకోషిద్దాను నేను. నాకు నిజంగా ఔట్లో కొంతకాలం గడపాలనుంది—”

“బాగానేవుంది. ఆయన వుద్యోగానికి భంగం కలిగితే, మనకే మొస్తుంది?”

“న్యాయాన్ని సాధించడం జరుగుతుంది. చూశావా అల్లుణ్ణి వొదిలి పించేశాడని చెప్పుకునే ఆపక్షిక్తాన్ని వుద్యోగంపోవడం పెద్ద అపచారమా?”

“నీ స్థానాని నిజంగా ఆ వుత్తరం పోవీను అధికారులకిచ్చేటట్లుగా వుంది. అట్లా చెయ్యకున్నా.”

“నీ కెందుకు అమృతం వారిమీద అంతజాలి?” అని అడిగాడు. ఎల్లానూ యిస్తాడని తెలిసి, యివ్వవద్దు అంటూ తన మంచితనాన్ని ప్రకటించు కోవమా అది? లేకపోతే ఏకా భునకార్యం చేస్తున్నానని, సంస్కృత స్వాతి శయమా?

“ఏంటేను బావా—అనేక రకాల మనుషులుంటారు. వాళ్ళందరినీ బాగుచేసినంత మాత్రాన, న్యాయం జరుగుతుందా? ఎందరో మన్ని మోస గిస్తారు. చివరికి మోసపోతారు. కోమలి విషయం చూడు...” అంది అమృతం.

“కోమలి ఎవర్నీ మోసంచెయ్యలేను. కోమలికి బాగా ప్రవర్తించడం అంటే ఏమిటో కూడా తెలీను.

“బావా నిన్నో విషయం ఎప్పటినుంచో అడగాలనుంది—ఏమీ అనుకోనంటే అడుగుతాను.—”

“తప్పకుండా అడుగు—వైగా నువ్వడిగేదేమిటో నాకు తెలుసు...”

అమృతం ఆశ్చర్యం ప్రకటించింది.

“ఐతే ప్రశ్న లేకుండా సమాధానంచెప్ప” అన్నది.

“నీదగ్గర నాకు రహస్యంలేదు అమృతం. ప్రతివాడూ తన నిజ స్వరూపం ఎవరో వకరిముందు బైటపెడతాడు. నేను నీముందు బైటపెట్టక తప్పిందికాదు.....”

“ఓయబ్బో, యీమాటల కేంలే. మొగాళ్ళ రహస్యాలు ఆడాళ్ళతో ఎందుకు చెబుతారు ? నాకు తెలిదేమిటి ఆమాత్రం” అంది. కాని, ఆతనికేసి రెప్పవాల్చుకుండా వింతగాచూసి, మళ్ళా మొహం తిప్పేసి, గోడమీద పురుగుల్ని వేటాడుతున్న బల్లికేసి చూస్తోంది.

“కాదు అమృతం. చెప్పకపోడానికి కారణం, చెప్పింది ఆవతలవాడు నమ్మడేమోనన్నభయం. చెప్పినవిషయాన్ని, విమర్శించకుండా, సానుభూతితో అర్థంచేసుకోగల సంస్కారం వున్నవాడు దొరికేవరకూ, మనలో సత్యం మరుగువడి వుండాల్సిందే. కొంతమందికి, అట్లాంటి వ్యక్తులు అసలెప్పుడు జీవితంలో దొరకనే దొరకరు. వాళ్లే విషాదకరమైన వ్యక్తులు. వాళ్ళు చివరికి ఐతే మహా యోగులేనా అవుతారు. లేకపోతే రోడీలేనా అవుతారు. తన ప్రవర్తనని, సోయైనదని ఋజువుచేసుకుని, సమాధాన పడటంకోసం, మానవుడు చేసేయత్నమే, తన నిజస్వరూపం.” అమృతానికి బాగా అర్థమైనట్టులేదు. కొన్ని విషయాలు, యిట్టే బోధపడతాయి; వాటికి మాటలు, ధ్వనులు, నిర్వచనాలు ఏవీ అక్కర్లేదు. మరికొన్ని పరిశీలించి, తర్కించిన కొద్దీ, యింకా దూరమైపోయి ఆక్రమిలేని, మేఘంలా విడిపోయి, ఆకాశమంతా ఆవరిస్తాయి. అమృతం వెనక్కి జంకింది; చూపుతో, నాడి కదలికతో చర్మం తాకిడితో, చుట్టుమని కాలిపొయ్యే హృదయం, నోరువిప్పగానే మూగదైపోయింది.

“అసలు విషయం తప్పించేశావు, బావా...నీకు కోమలంలే— ఎందుకంత,—యిది—”.

“యిదంటే?”

“ఏమో బాబూ, నాకు తెలీదు.”

తలకాయ గిర్రునతిప్పి, సిగ్గుని నవ్వులూకి మార్చింది అమృతం. అవుట్టా ఆ నవ్వు పైకిలేచిపోయి “హంగ బావ,” అన్న వాక్యంలో పేలిపోయింది. రంగురంగులనక్షత్రాలు, ఆ సెకళ్ళముందు కదిలాయి. ఇందాకట్నుంచీ అల్లుకున్న నిశ్చలత్వం వొక్కసారి విడిపోయింది. తినేటందుకు పురుగులేక బల్లివెనక్కి వెళ్ళిపోయింది. శంకరం; వొచ్చే ఆవులింతని ఆపుగుంటూ చిటికలు వేస్తున్నాడు.

అమృతం, లేని వొళ్ళు విరుచుకుని, అటూ యిటూ పచాల్లుచేసి, మళ్ళా అతని మంచం దగ్గరగా వచ్చి,—

“సమాధానం నాకు తెల్సు బావా” అన్నది.

“నీకు తెలీదు, అమృతం. అసలు ప్రశ్న ఏమిటో కూడా నీకు తెలీదు” అన్నాడు.

“నాకు తెలుసు” అంది అమృతం.

“పోనీ నీ ప్రశ్న ఏమిటి? నాకు కోమలితో సంబంధం వుందా అని. లేదని నీకు తెలుసు. ఐనా వుందని, నాకు కొంత బాధ కలిగించాలని. నిజాన్ని నిజం అని ఋజువుచెయ్యడం నాచేతకాదు” అన్నాడు నిధి.

అమృతం వొక్కసారి మోహం విచారంగా చేసుకుంది. స్త్రీత్వం లోని అసహాయత కళ్ళల్లో ప్రదర్శించింది.

“అది కాదు, బావా కోమల్ని గురించి నీకెంతటి అభిమానంవుందో తెలుసుకోవాలని—అన్నా కాని, నిన్ను బాధపెట్టాలని కాదు. ఐతే యీ విషయం నీతో మాట్లాడడం. నేనేమన్నా తప్పుగా అంటే తుమించు...”

స్త్రీ యీ ధోరణిలో మాట్లాడినప్పుడు, తెరవెనక జరుగుతున్న సెటకంలో పాత్రగా మారుతుంది. మనం చూడొచ్చు, వినొచ్చు, తెలుసుకోవొచ్చు, కాని అర్థం చేసుకోలేం.

“ఇట్లాంటప్పుడు, మీ అమ్మగారుంటే యెంత ధైర్యంగావుండును!” అన్నది అమృతం, మరోవిషయం ఎత్తుతూ. అమృతం, అనుభవం చల్ల తెలుసుకుని, ఆలోచించి ప్రయోగించిన అస్త్రం అది. మళ్ళా సంభాషణ, ప్రస్తుత కర్తవ్యాన్ని గురించి ప్రారంభమైంది. నిధిని తనతో వాళ్ళవూరు రమ్మంది అమృతం.

“మీ ఆయన ఏమన్నా అనుకుంటాడేమో” అన్నాడు.

“పో, — ఏం మాటలు బావా — అంది..

“నేను మానాన్న దగ్గరికి, బెంగుళూరు వెళుతున్నాను. నువ్వు తెల్లార గట్ట బండికి మీ పూరణ్ణు” అన్నాడు. నిధికి మాధవరావుగా రేర్పాటు చేసిన బసలో అమృతం, శంకరం పడుకోటానికి ఏర్పాటైంది. బండి తెల్లవారగట్ట విడున్నరకి. స్టేషన్ కి వెళ్ళేటప్పుడు, అక్కడికొచ్చి, చెప్పివెడతానని, శంకరం, అమృతం, బండిమీద గదికి వెళ్లారు.

నాలుగింటికి, అమృతం, హాస్పిటల్ కి వచ్చింది. నిధి నిద్రలో వున్నాడు. రాత్రిబాగా నిద్రపట్టిందని, వార్డు బోయ్ అన్నాడు. అమృతం మెల్లిగా అతని మంచందగ్గర కొచ్చి, మాధవయ్యగారు వ్రాసిన వుత్తరం కోసం వెదకడం మొదలెట్టింది. అతని దిండుకింద, ఆ వుత్తరం దొరికింది. దాన్ని తీసుకుని చూచింది. తరవాత అతన్ని లేపి, “వెళ్ళొస్తా బావా, నువ్వు తప్పకుండా మా పూరు రావాలి స్మా. మామయ్యని కూడా తీసుకురా. ఉంకో పదిరోజుల్లో జగ్గుగాడు కూడా వస్తాడు. ఏం?” అంది.

నిధి లేచి, కళ్లు తుడుచుకుని ఆవలించి, అల్లాగే అంటూ మళ్ళా వాలాడు. బైట బండివాడు టైమైంది లెగండమ్మా అని అరుస్తున్నాడు. వెళ్ళొస్తా బావా జ్ఞాపకం వుంటాంకదూ — ఓ వుత్తరముక్క రాస్తాండు. — తమ్ముణ్ణి, స్టేషన్ కి పంపుతా...”

“తప్పకుండా వస్తా. ఐతే, ఏదోవేళ నే రాలేననుకో — నేను ఎప్పుడు రమ్మంటే అప్పుడు రాగలవా నువ్వు?” అన్నాడు. అమృతం,

అటూ యిటూ చూసి, శంకరంతో, 'పద ఎక్కవోయ్ బండి' అంటూ—
 “ఓ” అంది ధైర్యంగా. నమ్మమన్నట్లుగా నవ్వి, బండెక్కి వెళ్ళింది
 అమృతం. భారతమాత సంకెళ్లు చప్పుడు చేసినట్లు, గాజులు చప్పుడు బెట
 నుంచి వినబడింది.

నిధి, పక్కసర్దుకుంటూ, దిండ్లకింద చూశాడు. మామగారు వ్రాసిన
 ఉత్తరంలేదు. అతనికి నవ్వొచ్చింది. చిత్రమైనమనిషి అమృతం అనుకున్నాడు.

—0—

5

సౌందర్య రాహిత్యం

దయానిధి ఏలూరులో ప్రాక్టీస్ పెట్టాడు. మిగిలిన మూడేకరాల భూమిలమ్మి, దశరథరామయ్యగారు కొంతడబ్బుకొడుక్కిచ్చి, మిగతవట్టతో నారయ్యని తీసుకుని దక్షిణదేశ యాత్రకిబైలుదేరారు. ఆడబ్బుకో దయానిధి ప్రాక్టీస్ కి కావల్సిన సరంజామంతా తెచ్చుకున్నాడు. ఇట్లుకొందం పెద్దదే. దాఖా. మధ్యపెద్దహాలు, పెనకరెండుగడలు, చరండాలోంచివైకి మెట్లు, పెనకాల విశాలమైనవొడ్డి, దాన్నిండా పూలమొక్కలు, అగిటిచెట్ల చుట్టూగోడ, —బొత్తిగా నడిపిధిలో కామండా, కాలవకికొండుం దూరంలో వుంటుంది. రెండుగడలలోనూ, కుడివైపువాండ్లలో మందుల బీరువాలు, కుర్చీలు, బల్లలు అమర్చబడివున్నాయి. ఎడమవైపువాండ్లలో పుస్తకాల బీరువా; గుండ్రటి బల్ల, పోసా, పడక్కుర్చీ వుంటాయి. రామదాసుని కాంపౌండర్ గా పెట్టుకున్నాడు. భజనం హోటల్ నుంచి కార్మిక్ లో తెప్పించుకుంటాడు.

తన జీవితం అసంపూర్ణంగా వుందని దయానిధికి తెలుసు. ముఖ్యయ్య గారి వద్దనుంచి వుత్తరంరాలేను. ఇతను ఇంపిరసంగతి కనుక్కుంటూ

వ్రాసిన వుత్తరాలకీ జవాబులేదు. ఇందిర, యితన్ని అక్కడ కొచ్చి, తనని తీసుకరమ్మని కలువంపించి. వొకసారి వుత్తరం వ్రాసింది. మామగారి దగ్గరకెళ్ళి, ఘర్షణపడి, పెద్దగొడవ చెయ్యటానికి యితనికి తగినంత శైర్యమూ లేదు, యిష్టమూలేదు. పెళ్లాం కాపరానికి రాదే? అని చాలామంది అతన్ని అడుగుతూనేవున్నారు. పుట్టింటి కెళ్ళిందనీ, చదువుకుంటుందనీ, జబ్బుగా వుందనీ,—ఏవో అబద్ధపు సమాధానాలు యితను చెబుతూనేవున్నాడు. జనం రకరకాలుగా చెప్పకోడంపొగించారు. లండనెడతానని, మామగార్ని వొక్కసారి పదిహేలు అడిగాడనీ, ఆయన యివ్వలేకందున, భార్యని వొదిలేసి, వాళ్ళతో సంబంధం వొనులుకున్నాడనీ, కొందరనుకున్నారు, మరి కొందర, ఇతనికి మరోస్త్రీతో పెళ్లి కాక పూర్వంనుంచీ సంబంధంవుందని అభిప్రాయపడ్డారు. వారి అభిప్రాయాలని ఋషిపురిచే నిజర్థనాలకోసం వెనుకకున్నార కాని, ఫలితం లేకపోయింది. రికామిగావున్న కొందరు శ్వశులు యింనులో నిజమేమిటో తెలుసుకోడానికి పరిశోధనలుచేస్తున్నారు. అందరికీ కాకుండా, ఎవరేనా, వింతగా జీవిస్తుంటే, సంఘం క్షమించదు. అందరూ పెళ్లాం బిడ్డలతో కాపరంచేస్తుండాలి. సన్యాసం పుచ్చుకుంటే అది వేరేసంగతి. మనుషుల ప్రవర్తనకి బహిర్గత చిహ్నాలు చూపమని శాశిస్తుంది. పరిక్ష ప్యాపైతే సర్టిఫికేటు, పట్టా పుచ్చుకుంటేబోర్డు, పెళ్లాం వుంటే మెగ్నోపుత్రి, సన్యాసంపుచ్చుకుంటే, కాషాయవస్త్రం, గుండు, పోనీ గడ్డం,—యివన్నీ చూపాలి.

ఒకరోజున నిధి, క్లియిల్లో ప్రకాశరావుని కలుసుకున్నాడు. ప్రకాశరావు తండ్రికి దశరథరామయ్యగారికి పరిచయం వుండేది. ప్రకాశరావు 'లా' పూర్తిచేశాడు. కాని ఇంకా ప్రాక్టీస్ పెట్టలేదు. అతనికింకా వివాహం కాలేదు. అవీ ఇవీ మాట్లాడుకున్న తర్వాత ప్రకాశరావు, శ్యామల విషయం చెప్పాడు.

శ్యామల, ప్రకాశరావు చెల్లెలు; వయస్సు 22, అత్తాచు చూడదీదు

దగ్గర. శ్యామల భక్తి బొంబాయిలో ఫ్యాక్టరీలోపని. బొంబాయిలో నాలుగేళ్ళు కాపరంచేసింది. ఆమె తండ్రి, అన్నగారు, వొక్కసారి తీసుకొచ్చి, చూపించమని, ఎన్నిసార్లు వ్రాసినా, ఆతను, శైవదొరకలేదనో, తనకి వొంట్లో బాగాలేదనో, వీదోసాకుచెబితూ, నాలుగేళ్ళమధ్యలో, వొక్కసారికూడా భార్యని పుట్టింటికి తీసుకురాలేదు. ఎప్పడేనా ప్రకాశరావు బొంబాయి వెళ్ళి చెల్లెల్ని చూసి వస్తూంటాడు. ఈ మధ్య తండ్రికి జబ్బుచేసి, కూకుర్తి చూడాలనుందంటే, యితను వెళ్ళి, శ్యామల్ని తీసుకొచ్చాడు. వొచ్చిన మొన్నాడే శ్యామల ప్రవర్తన వింతగావుంది.

మనిషి అసలే సన్నం; వైగా అన్నంతినడం మానేసింది. ఆకలి లేదంటుంది; ఆందరూ బలవంతం చేస్తే కాస్తాని డోక్కుంటుంది. కొన్ని చిత్రమైన పనులు చేస్తుంది. బొగ్గుల్ని చూస్తే శ్యామలకి భయం. వినా నీళ్ళ దగ్గరేకూర్చుని, బొగ్గులుకాల్తుంటే తడేక దీక్షనో చూస్తూకూచుంటుంది. మధ్యలో పొయ్యిలో నీళ్ళోసి, మంటఆర్పేసి, బొగ్గుల్ని పొడుచేసి, కాటి కగా పెట్టుకునో, పాడర్లా మొహానికి రాసుకునో, లేకపోతే ఆ పొడుం నీళ్ళలో కలిపిపోసుకోడమో చేస్తుంది. అదేమిటే అని అడిగితే, మంచి పొయ్యానంటుంది. వంజీంట్లో సత్యనారాయణస్వామి బొమ్మదగ్గర కూర్చుని దానికేసి చూస్తూ, కొంతచట్టిచేసి, నీళ్ళలో కలిపి, ఆ బొమ్మకి పట్టిస్తుంది. అదీ ధోరణి. నూజివీడులో, వైద్యులు, గాలన్నారు. భూతమన్నారు, మల్లా మనిషి శుభ్రంగా, శైలివిగా మాట్లాడుతుంది. ప్రకాశరావుకి వైద్యులు చెప్పిన విషయాలలో నమ్మకంలేదు. ఏ మద్రాసో తీసుకెళ్ళి, డాక్టర్లకి చూపించాలని వుండన్నాడు.

“బొంబాయి నుంచి, తనకాపరం ఎంట్లవుంటున్నదీ, సత్తవిషయం ఎప్పడేనా పుత్తరాల్లో వ్రాశేదా?” అని అడిగాడు నిధి.

“మొత్తంకూకు యీనాలుగేళ్ళలో, ఆరుపుత్తరాలు వ్రాసింది. తను బాగానే వున్నానని వ్రాసేదికాని.....?”

“నర్తవిషయం.....?”

“అంకా బాగానే వున్నామని వ్రాసేది.”

“నువ్వు బొంబాయి వెళ్లి చూసేవాడవుకదా, నీ కేమన్నా విచిత్రంగా తోచేదా?”

“అంటే?”

“వావగారు నీకు నచ్చేవాడా?”

“నా అనుమానం, అప్పుడప్పుడు అతను తాగుతాడని. శ్యామల నడిగాను. అది, నవ్వి—కాదు, అవన్నీ భాళీసీసాలు, స్పిరిట్, నూని, యివి పోసుకునేందుకు కొనుక్కున్నామనేది.”

“అతని ఆరోగ్యం?”

“దుక్కలాగుండేవాడు.”

“మీ శ్యామలకి పిల్లలా?”

“లేదు.”

“కడుపొచ్చి పోయిందా?”

“నే ననడగలేదు.”

శ్యామల్ని చూడాలని వుండన్నాడు నిధి. వాణ్ణిదర్శిస్తూ ప్రాద్దున్న తనింటికి రమ్మని ఆహ్వానించాడు.

“నేనేమీ మందిచ్చి, జబ్బుకుమరుస్తాననుకోవద్దు. ఊరికే ఫ్రెండ్లీ విజిట్—శ్యామల్ని చూడాలని కుతూహలంగా వుంది.” అన్నాడు.

ప్రకాశరావు పేకాట బల్లదగ్గరకీ దయానిధి కారమ్ బల్లదగ్గరకీ కదిలారు.

ప్రాద్దున్నే ప్రకాశరావు, శ్యామల్ని తీసుకొచ్చాడు. నిధి ఆమెని చూడగానే ఆశ్చర్యపడినా, పైకి ఆశ్చర్యాన్ని ప్రకటించలేదు. పెండ్లి సంబంధాలు చూస్తూ తను మానిన పిల్లలలో శ్యామల వొకత్తి. ఈసంగతి ప్రకాశరావుకి తెలీదు; శ్యామల గుర్తుపట్టినట్టులేదు. శ్యామల కొండంనలుపు; అంత

ఎత్తరికాదు; చర్మాన్ని ఎముకలమీద సాగదీసినట్లు సన్నగా వుంటుంది. అందమైన పళ్ళవరస. మాట్లాడినప్పుడు చూడముచ్చటగా వుంటుంది కాని మాడ్లాడను. గదిలోకి రాగానే, బల్లమందు కూర్చుని, యింటికప్పు, గోడలని చూడటం మొదలెట్టింది. బల్లమీదవున్న సిరాబుడ్డి తీసుకుని, కొంచెం సిరా చీరమీద పోసుకుంది. ఆమె కట్టుకున్నది పసుపుపచ్చ పువ్వులగ్గిన నల్ల అద్దకంచీర; గుజరాతీ ఫ్లోలోకట్టి, నెత్తమీద వేసుకున్న ముసుగుని తీసేసింది. జడమందుకు వేసుకునియిప్పింది. సిరాజడకివూసుకుంది. “చాలా మంచి వాసన” అన్నది, సిరావాసన చూస్తూ.

నిధి ఆమెని పరీక్షచేసి, ప్రకాశరావుని పక్కగదిలో కూర్చోబెట్టి, మళ్ళాయితలి కొచ్చాడు.

“బాంబాయి బాగుంటుందా?” అని అడిగాడు.

“బాగుంటే?”

“అందంగా వుంటుందా?”

శ్యామల వికలంగా నవ్వి, జడ తన మెడచుట్టూ బిగించుకుంది.

శ్యామలలేచి అన్ని మూలలా పర్యవేక్షించి, వాసన చూసింది.

“మీ ఇంటికి అద్దెంత?”

“మనిషికి రూపాయి” శ్రీ వేమన గ్రంథాలయం

“అంటే?”

తేలపోయింది. (కృష్ణా జిల్లా.)

“నలభై మందున్నాం”

S. V. Sanyal Reddy

“నలభై అన్నమాట” అన్నాడు.

“భోజనాని కెంతవుతుంది?” అని అడిగాడు మళ్ళా.

“గుట్టాని కెంతవుతుంది?” అని ప్రశ్నించింది.

“సరే, మీ ఆయన పన్నో కెన్నింటి కెడతాడు?”

“ఇంట్లో ఆదివారం గంట” అంది.

“పోనీ రోజూ ఎన్నింటికి ఇంటికొస్తాడు?”

దీనికి శ్యామల సమాధానం చెప్పలేదు. 'చాలా చక్కగా వుంది' అంటూ బైట అరుగుమీదికి నడిచి పచార్లు చేస్తోంది. నిధి దొడ్లో గాలేస్తుంది గమ్మని, పూలమొక్కల దగ్గరకి తీసుకెళ్లాడు. వాటికేసి వింతగా చూసింది. ఒక పువ్వుని కోసి వాసన చూసి, "ఛీ పాడువాసన" అని నలిపి పారేసి, కింద మట్టిని అరిచేసుట్లో రుద్దుకుని, మొహం అంతా తుడుచుకుంది. ఆకాశం కేసి చూసి ఆలోచించి, చివరకి నేలమీద పడుకుంది.

"నువ్వు రోజుల్లా ఎట్లా గడిపేదానివి బొంబాయిలో" అని అడిగాడు. శ్యామల నవ్వింది కాని సమాధానం చెప్పలేదు.

"శ్యామలా, నువ్వు కట్టుకున్న చీర ఎంతో బాగుంది. నువ్వు కొనుక్కున్నానా, మీ ఆయన కొన్నాడా?" అని అడిగాడు.

శ్యామల చీరకేసి గర్వంగా చూసుకుని, పుటికొంగు చీసేసి, గడ్డి మీద పరిచి మొహం అందలో దాచుకుంది. పల్చబడి, గుండెలకతుక్కుపోయిన గొమ్ములు, కంఠం నరాలు సాలిగూడులా మెదుల్తూ, భయంకరంగా వుంది శ్యామల.

"మీ ఆయన మంచివాడేనా? ఎట్లావుంటాడు, చెప్పవ?" అన్నాడు.

"ఓ ష్యాక్టరీ గొట్టంలాగుంటాడు" మళ్ళీ నవ్వింది. "మీకు తెలీయ. బాగ్గు పాసేన, తారుజిగురు—మూట్లాడితే మరల మోత, నవ్వుతే నిషాళం అంటే నలుపు....." అని యింకా చెప్పబోతోంది.

అతను ఆస్తి దగ్గరగా వెళ్లి, మెల్లిగా అడిగాడు.

"నీకు నిద్ర బాగా పడుతుందా?" అని.

"నే నసలు మేలుకోను."

"కలలు తరుచువొస్తాయా?"

"బొంబాయికల" అంది తను మెల్లిగా.

"ఓ కలచెప్పవు?"

"బొంబాయిరండి చెప్తున్నాను."

“ఎట్లారాను? మీ గదిలో నలభై మంది కాపరం వున్నారన్నావు. మరి నాకు చోటేది వస్తే?”

“నా బుజాలమీద” అంది వికృతంగా నవ్వుతూ.

ఇంతలో ప్రకాశరావు నొడ్డివేళుకొచ్చాడు. అతన్ని చూసి, శ్యామల “బాబో, బొంబాయి మనిషి” అంటూ, గబగబా లోపలికి పరుగెత్తింది.

నిధి నెల్లిగానడిచి నెట్లమీద కూర్చున్నాడు. ప్రకాశరావు అతనికేసి ప్రశ్నార్థకంగా చూశాడు.

“ఏమిటంటావు?”

“నాకేమీ తెలీడం లేదు. ఐనా, నాకో అనుమానం కలిగింది. నాదగ్గరి శ్యామలని రెండు వారాలుంచగలవా?”

“ఏం?”

“ఊంచితే నా అనుమానం పరిహోదమో, ఋజువు కావటమో జరుగుతుంది”

“టి. బి. యా?”

“కాదు, కాదు.”

“చెప్పకూడను?”

“నేనిప్పుడు చెప్పను. నువ్వు నవ్వుతావు; పైగా నమ్మవు. అంచేత ముందు నే నిర్ధారణ చేసుకుని, నీకు తెలియపరుస్తా. అదృష్టంవుంటే, ఆమె మామూలు మనిషికూడా కాగల్గు. లేకపోతే నవ్వు మట్టుకులేదు” అన్నాడు నిధి.

“మాయింటికొచ్చి, మందు యివ్వడానికి పీలవుతుందా?”

“కాదు. ఇక్కడే వుండాలి?”

“ఉంచుకాను. ఎవ్వరితో చెప్పను, ఏమిటో కథ నాకు చెప్ప కూడదా?” అన్నాడు ప్రకాశరావు.

“చెప్తుతాను. ఎవళ్లతో అనకు. సౌందర్య రాహిత్యం అనే జబ్బుతో

బాధపడుతోంది శ్యామల" అన్నాడు. ఇద్దరూ లోపలికెళ్ళారు.

ప్రకాశరావు, శ్యామల్ని, పదిరోజులపాటు నిధి ఇంట్లో వుంచేటందుకు అంగీకరించాడు, దొడ్డివైపున వున్న వరండాలో సగం వొదిలేసి, వొకస్క్రీన్ ఏర్పాటుచేసి, ఆవరండా, చానవతలున్న గది, శ్యామలకోసం ఏర్పాటుచేశాడు. గదంతా మార్చివేశాడు. నిధి గోడలకి సగం భాగం ఆకాశరంగు వేయించాడు. కింది భాగానికి పసుపు పచ్చరంగు కాగితం చుట్టూఅంటించాడు. నాలుగువైపులా నాలుగు చిత్రపటాలున్నాయి. మూలల్ని ఎత్తుబల్లలు అమర్చి, వాటిమీద పూలతోట్టులు, ఫోటోగ్రాఫ్లు వుంచాడు. నేలంతా మబ్బురంగు తివాచీ పరిచాడు. మూలగా, కిటికీపక్కన మంచం. — కిటికీ లోంచి, చెట్లు, ఆకాశం కనిపిస్తుంటాయి. కూర్చునేందుకు వరండాలో కుర్చీలు, మధ్యన గుండ్రటిబల్ల, చిన్నపుస్తకాలు పెల్లు, — వీటిమధ్య శ్యామల ఏకాంతంగా కాలం గడపటం. వేళకిభోజనం రామదాసు వరండాలో పెడుతుంటాడు. కుట్లు, అల్లికలు, — వీటికి కావల్సిన సరంజాం గదిలోవుంచారు. డ్రాయింగు కాగితాలు, రంగులపెట్టీ, కుంచెలు ప్లాస్టర్ ఆఫ్ పారిస్ తో కలిపిన మట్టి, మైనం వొకముద్దగాచేసి వొకమూల బల్లమీద వున్నాయి. శ్యామల ఏంచేస్తుందో అప్పుడప్పుడు, నిధి వొచ్చి చూసి, కాసేపు మాట్లాడి పోతుండేవాడు. మొదటిరోజున, దొడ్లో మట్టి తీసుకొచ్చి, శ్యామల మంచంమీద చల్లింది. “పోనీ మంచం, దొడ్లో వేయించనా?” అన్నాడు నిధి.

శ్యామల మాట్లాడకుండా, మంచంకిందదూరి, వొతి నేలమీద పడుకుని తలగడదిండు, గుండెలమీద వుంచుకుంది.

“ఇక్కడ బాగుందా?”

“అంతే?”

“నీమనస్సు హాయిగా, నిశ్చితంగా...” మాట్లాడలేదు.

“మీ ఆయన్ని రమ్మని వ్రాయనా? ఇద్దరు హాయిగా యిక్కడే

వుండునుకాని.” అన్నాడు.

“బాబోయ్” అని కళ్ళు గట్టిగా మూసుకుంది.

“ఏం?”

“వినండి, వినండి” అంది.

నిధి విన్నాడు. మిస్ట్రీకూత. ఆశబ్దాలకి బెదిరి పోతోంది శ్యామల.

“శ్యామలా, నీకు పాటలూచ్చునా?”

“ఓ”

“ఐతే పాడు.”

“మట్టిమశానములో మసలే వోరామయ్య...”

“ఓ ఫస్టుగావుంది. గ్రామీసోన్ తెప్పించనా?” నారాయణరావు గారింటికి కబురంపి, నిధి గ్రామీసోన్, తెప్పించి, గదిలో పెట్టాడు. మొదట్లో శ్యామల ప్లేటనిమాసి భయపడింది. నిధి ప్లేట్లుమీద సౌండ్ బాక్స్ పెట్టింతర్వాత, తెల్లటి గుడ్డతో మొత్తంగా కప్పాడు. బెంగుళూర్ నాగ రత్నం, వనజాక్షి, రాచప్ప, ఖాదర్ బాచ, బాలగంధర్వ, రామనాథ శాస్త్రి, — వీళ్ళ రికార్డ్లలో, శ్యామలకి, వనజాక్షి పాటలు నచ్చాయి. అవే అస్తమానం, పెట్టుకునేది. ముఖ్యంగా, రికార్డు నివర మై నేమ్ యాజ్ ‘మిస్ వనజాక్షి’ అన్న వాక్యం, శ్యామలకి చాలాయెవ్వం. తనూ చివర, మై నేమ్ యాజ్ మిస్ శ్యామల అంటూ కూర్చునేది.

“నువ్వు మిస్ వి కాదు. ‘మిస్’ అళది పెండ్లికాని వాళ్ళకే.” అన్నాడు నిధి.

“ఆమాత్రం తెలుసుకులే వెళ్ళవయ్యా, విప్లవ్ నిధి” అంది శ్యామల.

మళ్లా తనే అడిగింది.

“మిస్ నిధి ఎక్కడ?”

“అంటే?”

“యువర్ వైఫ్.”

నిధికి సమాధానం ఏం చెప్పాలో తెలీదం లేదు

“బాంబాయి వెళ్ళింది.”

“బాంబాయ్! మరి తిరిగిరాదు.”

“ఏం?”

“అది స్వర్గలోకం. వెళ్ళినవాళ్ళు వెనక్కి రాదు.”

మూడోనాడు, శ్యామల, రామచిలక కావాలంది. నిధి మనుష్యుల్ని పంపి, వోచిలకని పట్టించి, పంజరంలో వుంచి, గదిలో పెట్టాడు.

ఒకటిచాల్తు యింకా కావాలంది శ్యామల. మరో రెండు చిన్ని చిలకల్ని కూడా తెప్పించి, వేరే పంజరాల్లో పెట్టించాడు. అన్నీ వొక పంజరంలోనే వుండాలంది. అన్నింటినీ వొక పంజరంలోనే వుంచాడు. అవి మొదట్లో పొడుచుకునేవి; తరవాత గత్యంతరం లేక, అల్లాగే వుండి పోయ్యేవి.

“ఒక్క పంజరంలో నలభై చిలకలు కావాలి” అన్నది శ్యామల. నిధికి అప్పటికి అర్థమైంది. ప్రయత్నం చేస్తున్నాను, నాల్గి మెల్లగా వొస్తాయనిచెప్పి, శ్యామల్ని వూరుకోబెట్టాడు. శ్యామల ఆ పంజరంతో ఆడుకునేది. పంజరం నిండామట్టిపోనేది; సున్నం మెత్తేది. సిరాపోనేది. పుల్లలతో చిలకల్ని పొడుస్తూ ఆనందించేది.

ఐదో నాడు, పిచ్చపిచ్చగా రంగులతో బొమ్మలు గియ్యకం మొదలెట్టింది. ఫ్యాక్టరీ గొట్టాలు, మరలు;—అవీ ఆమె గీసిన బొమ్మలు. కుట్లు, అల్లికలు సాగించింది. ‘యిబాంబా’ అని అక్షరాలని కుట్టింది. ఆ గుడ్డని పంజరం మీద కప్పింది. సాయంత్రం వీడేంది. కిటికీలోంచి చంద్రుడు కేసి చూస్తూ కూర్చుంది. నిధి లోపలి కొచ్చాడు.

“చందమామ బాగుందా?”

“చంద్రుడిలో ఫ్యాక్టరీవుందంటోయ్—అదిగో నల్లగా గొట్టం. పొగరాడేం?”

“వెనకవుండేది. ఈమధ్యనపాడైపోయి, నిల్చిపోయింది” అన్నాడునిధి.

“ఐతే, శ్యామలా, చిలకల్ని అల్లాపాడుస్తున్నావుకదా, — అవి చచ్చిపోవు?”

“చావాలనే పాడవటం — మీ కంతమాత్రం తెగిదు?”

“ఎందుకు నీకంతసి?”

“అవిచస్తే, నాకానందం.”

“పోనీ, వాటిని వొదిలేద్దాం.”

“అమ్మా, అవిలేకపోతే కాలక్షేపంకాదు”

“కాలక్షేపానికిబోలేదున్నాయి. పుస్తకాలుమాశావా? కన్యాశుల్కం — ‘చిలకమర్తివారి గణపతి.’ ‘కర్పూర మంజరి.’ — బొమ్మలు, కుట్లు, గ్రామఫోన్, చంద్రుడు. పూలు, నక్షత్రాలు....

“మీరు చాలా మంచివారు.”

“నేనేం మంచి. పాపం, నీకెంత కష్టంగావుందో యిక్కడుండటం! జైల్లోవున్నట్లు వుందికాదు? ఆ చిలుకలు, నువ్వు, వొకేరకంగా బాధపడుతున్నారు, — బోనా. పోనీ, మీ అన్నయ్య దగ్గరికి వెళ్ళిపోతానా?”

“నాకిక్కడే బాగుంది.”

“బాగంటే ఏమిటి?”

“ఏమో..”

“అవుతే శ్యామలా, నీనెవరో జ్ఞాపకం వున్నానా?”

“ఓ. నన్ను చూడానికివచ్చారు, వెనక నేను మీకు నచ్చలేదు, అందుకని నన్ను చేసుకోలేదు. మీ పెళ్లాన్ని చూపించండి, ఏవ్రాళ్లోన్నీవుంది?”

“వాళ్ళవ్రాళ్ళోవుంది, రమ్మని వ్రాయనా?” “ఓ.”

“మీ ఆయన్ని కూడా రమ్మని వ్రాయనా? పాపం నీకోసం బెంగ నెట్టుకున్నాడుట.”

“నిజంగా?”

“అవును.”

“పోనీ రమ్మనండి.”

“పొద్దువుతోంది, భోజనానికిలే.”

“మీరు నాతోకూర్చుని తినండి.”

ఇద్దరూ, వరండాలో కూర్చుని భోజనం చేశారు. భోజనంచేసి యివ తలికి రాగానే, గుమ్మంలో, రోజ్ నిలబడివుంది. స్కూల్లో ఆమెవుక్కోగం తీసేశారట. నిధి ఆమెని తనదగ్గర, కాంపౌండర్ గా వుండ మన్నాడు, అభ్యంతరం లేకపోతే. రోజ్ వొప్పుగంది. శ్యామలకి తోడుగా కూడా వుంటుందను కున్నాడు.

‘ముంసుగదిలో కల్లి కూర్చోగానే, రోజ్ వోవుత్తరం యిచ్చింది. తను కోమల్ని ఎక్కడ, ఎట్లాకలుసు గున్నదీ చెప్పింది. ఆవుత్తరం యిది:

“మిమ్మల్ని చూడాలని వుంది, ఎందరో అడుగుతాను. నేను యిది వరకు కోమల్ని కాను, జమిందారు చదువు చెప్పిస్తున్నాడు. మీఅమృతం గానూ వారూ బాగావున్నారా? మీభార్య గార్ని వొస్తేచూపిస్తారా? నేను అక్కడ కొస్తే నాతోమాట్లాడతారా? నాకు రాత్రుళ్లు నిద్రపట్టదు. నిద్రలో అస్తమానం మీరేకనబడతారు. అట్లా ఎందుకుంటుంది? నేను మీకు జ్ఞాపకం వస్తానా? ఇంకెందుకొస్తాను.

నేనిప్పుడు చిక్కులో వున్నాను. జమిందారు వీవూరో చెప్పకుండా వెళ్లాడు. నెలదాటింది. మీరు కొంచెం డబ్బు పంపిస్తారా? నన్ను రమ్మంటారా. ఏమిచెయ్యను, చూసివోచ్చేస్తాను. లేకపోతేజ్వరం వొస్తుంది.”

“డబ్బు పంపమని నీతోచెప్పిందా?”

“మనియార్డర్ చెయ్యమంది.”

“ఏమిటి చిక్కు?”

“నాతోచెప్పలేదు.”

“మంను లకా?”

“నాకు తెలవదండి.”

మొన్నాడు నిధి, రెండొందలు మనియార్డరు పంపించాడు. కోమల్ని రమ్మని రాసేటందుకు సాహసించలేక పోయాడు. వినా ఆరాత్రి కూర్చుని కోమల్ని గురించి తన కళ్లాంటి అభిప్రాయం వున్నదీ విపులీ కరించేందుకు, వాక పెద్దవుత్తరం వ్రాశాడు. ప్రొద్దున్నే అవుత్తరం చదువు కున్నాడు అందులో రాసిన సత్యాలని సంశయిస్తున్నాడు. తనకి నిజంగా కావల్సింది, కోమలి శరీరం. అది పవిత్రమైన శరీరం కావన్న సత్యాన్ని సహించలేడు. అది అతని వాంఛకి అడ్డుగా తోచడంలేదు. ఆకలేసి నప్పడు, ఏమిదొరక్క పోతే గడ్డి తింటాడు మనిసి. అందంకోసం, ఆకల్ని ఎవడు చంపుకుంటాడు? కోమలి అందం, శరీరానికి పవిత్రతనికూడా ఆపాదిస్తుంది. అదిమాయ. భ్రమ. ఆ భ్రమని వాంఛించటం తప్పు. ఈలోకాన్ని పట్టుకొని ప్రాకులాడేవాళ్లకి ఆ భ్రమ యదార్థం. పరలోక చింతాపరులకి, యీ యదార్థం, భ్రమ. ఉత్తరాన్ని చించి వేశాడు నిధి.

శ్యామల గదిలో, గ్రామఫోన్ తో కలిసి తనూ పాడుతోంది. గదిలో కొచ్చాడు. చిలకలు గొడవ చేస్తున్నాయి. శ్యామల గీచిన బొమ్మలు, మంచంకింద వున్నాయి. సగం అల్లిన దుస్తులున్నాయి. ప్లాస్టర్ ఆఫ్ పారీస్ తో పాడుగాటి గొట్టాలని తయారుచేసింది. పేకముక్కలతో మేడకట్టింది. ఆగదిలో ప్రతీవొస్తున్న శ్యామల నిజస్వరూపాన్ని చాపేస్తోంది.

“నువ్వు బాగాపాడుతావు శ్యామలూ, సంగీతం చెప్పించుకోరాదు?”

గర్వంగా నవ్వింది శ్యామల.

“నేర్చుకుంటా.”

“నీకిక్కడ బాగుందా?”

“అంటే?”

“ఇక్కడే వుండాలనుందా, వెళ్లిపోవాలనుందా?”

“నాకు యీగదిలో బాగాలేదు. నూతనపల్లెందగ్గర వోగది కట్టించు.”

మధ్యాహ్నం, తాటియాకు, కజ్జలు తెప్పించి, దొడ్లోచెట్ల మధ్య వోచిన్ని పందిరివేయించి, మంచం, కుర్చీలు, అక్కడికి పట్టించాడు. శ్యామల ఆనొడ్లో గడుపుతోంది. కింద గడ్డిలో పడుకుంటుంది. పువ్వుల రేఖలని పొడుంచేసి వొళ్లంతా పోసుకుంటుంది. చేత్తో తనేనీళ్లు తోడుకుని వొళ్లుతడుపుకుంటుంది.

శ్యామల ఆహారానికి చాలాఖర్చువుతోంది; ద్రాక్ష, దానిమ్మ, మామిడి, అరిటి, సపోటా, అనాస—రకరకాల పళ్లు, పాలు, ఎన్నో కావాలి శ్యామలకి. విపరీతమైన ఆకలి తెలియపరుస్తోంది. పల్చటి తెల్లచీర కట్టుకుని, వెన్నెట్లోనూతి పట్లెంమీద కూర్చుని పిచ్చిపాటలు పాడుతుంది. అక్కడికి నిధి వొచ్చాడు.

“ఇప్పుడు బాగుందా?”

“ఓ. కాని, ఆనూతులో వుండాలని వుంది.”

“చల్లగా వుండాలన్న మాట. రాత్రి మంచుపడి, జలుబు చేస్తుంది. మంచం గదిలో వేయిస్తా.”

“గదిలో చిలకల గోల?”

“వొదిలేద్దాం.”

“అమ్మా. అవి అందులోనే చావాలి.”

“ఎందుకంత కసి?”

పెద్దగాధ చెప్పింది. మధ్యలో వొక్కొక్కద్రాక్షపంజే నోట్లో వేసు గుంటూ, తన వెనకటి కథ చెప్పడం సాగించింది. శ్యామలకి,—బొంబాయి పట్నం, అక్కడి మనుషులు, గొడ, గండ్రగోళం, మిల్లులు, — యివంటే భయం. భర్త యీసే ప్రకృతినీత్యా కోరింది యివ్వలేక పోయాడు. దానికి కారణం ఆహారావరణంఅని, శ్యామల భ్రాంతి. ఏదో నెలలూగర్భంపోయింది. ఏదో భాషలు; చెప్పవోలేను; చెబితే భర్తకి అర్థంకాదు. శ్యామలకి జీవితంపై

మమకారం ఎక్కువ, జీవితాన్ని హింసించాలి. ఎట్లా? తన్ను తనే హింసించు కుంటుంది.

భోజనాలు కాగానే, నిధి, ముందు గదిలోకి వెళ్ళి పోయాడు. సైకోతిరపీ మీద, డాక్టర్ పోస్ సన్ బీ బొంబాయిలో యిచ్చిన లెక్కలు విన్నాడు. ఆవ్యాసాలు తీసిచదవడం మొదలెట్టాడు. శ్యామలతో వొచ్చిన తిరకాసు కొంతవరకూ అతనికి అర్థమైనట్లు తోచింది. గడియారం తొమ్మిది కొట్టింది. కాంప్లెండింగ్ రూమ్ తలుపులు వేసిన చప్పుడైంది. రామదాసు వెదుతున్నాడు. రోజ్ తనపక్కచుట్ట సద్దు కుంటోంది. శ్యామల గది నిశ్శబ్దం గావుంది, బైట ఎద్దుబండి నిలిచిన చప్పుడైంది. గది తలుపు ఎవరో తట్టారు.

వెళ్లి తలుపు తీశాడు, వెంకటాద్రి గారు.

‘ఇందిర వొచ్చింది.’

‘లోపలికి రమ్మవండి.’

ఇందిర లోపలికొచ్చి, హాల్లో బల్లమీద కూర్చుంది.

‘సామాన్లు లోపల పెట్టించండి.’ అన్నాడు నిధి.

‘సామాన్లమీ లేవు.’ అన్నాడు వెంకటాద్రి గారు.

‘భోజనాలు చేశారా?’

‘నేను రాత్రుళ్లు భోజనం చెయ్యను. అమ్మాయి ఫర్లుతింది.’ అన్నాడు.

రోజ్ ని కారియర్, ప్లాస్కు యిచ్చి పంపించాడు నిధి. వెంకటాద్రి గారు పలహారం చేశాడు.

“ఇల్లు బాగానే వుంది. అద్దెకేనా?”

“అ.”

“వీమయ్యా, పెద్దముండానాణ్ణి, నామాటాని, ఓసారి మామగారివద్దర కళ్ళి, వీరారాజీపడి, ఇందిరని తెచ్చుకుని నిక్షేపంగా కాపరంచెయ్యరాదు?”

“రాజీ పడేటందుకు. అసలు దెబ్బలాటే లేదుగా.”

“మరి నువ్వెందుకు వెళ్ళవు?”

“వారు నన్ను రమ్మన లేదు.”

“ఒకళ్లు రమ్మనేదేమిటి? నీ పెళ్లాన్ని నువ్వు తెచ్చుకోకో?”

“నారు పంపందే?”

“ఏమొచ్చింది?”

“అది వార్నే అడగండి. వారు పంపితేనే యిల్లా తీసుకొచ్చారా మీరు?”

“నాదగ్గర ఉంటోంది ఇందిర. తీసుకెళ్ళు బాబయ్యా అంది. బయలుదేరాను.”

“చూశారా మరి, అన్నీ తెలిసే, అల్లా శెలవిస్తారేం మీరు?”

“ఏదో తెలివి తక్కువవాడు, మీమామగారు. నువ్వేనా సర్దుకు పోవద్దు, చదువుకున్న వాడవ్?”

“ఏం చెయ్యమంటారు?”

“కాంగ్రెస్ మెంబరవటగా నువ్వు. ఆ కాంగ్రెస్ లోంచి తప్పుకో రాదు? అందులో కూడా గుడ్డా, లాఠీ దెబ్బలు, జైలేగా?”

“దానికీ, ఇందిర కాపరానికి సంబంధం ఏమిటో నాకు తెలీదు. అంతకంటే, మామగారే కాంగ్రెస్ మెంబరుగా చేరపోతే తీరిపోతుందిగా.”

“బాగానే వున్నాయ్ పట్టింపులు.” అంటూ ఆయన సణిగాడు. ఇంతలో రోజ్ కారియరు, ప్లాస్కు తీసుకొచ్చింది.

కప్పులో పాలు పోసి యిచ్చాడు. ఆయన పుచ్చుకోనన్నాడు.

“నేనింకా ఆస్థితికి రాలేదు, బాబు, మీరు భయములు పుచ్చుకోండి.”

ఇందిర రెండుపళ్ళు తిని, పాలు తాగింది.

“మేం తెల్లారగట్ట విదు గంటల బండికి వెళ్లాలి. నువ్వుగూడా మాతోవస్తే, నీమామగారు సంతోషిస్తారు. — ఏదో మాట్లాడుకోవచ్చు.” అన్నాడు వెంకటాద్రిగారు.

“ఐతే మీరు వారు పంపితే రాయబారిగా వచ్చారా, లేక మీరు

తనూషా చూద్దామనొచ్చారా?” అన్నాడు నిధి.

“వెండ్లిచేసుకుని, భార్యను విడిచిపెట్టి, ఒంటరిగా వుండడంలా తనూషా ఏముంది బాబూ? అన్నాడాయన కొంచెం హేళనగా.

“ఇంతకీ మీ తప్పు ఏమీ లేదంటారు?”

“వెనకటివి కలుక్కుని ఏం లాభం? ముందు గతి చూసుకొన్నాం. మొగాడ్లెళ్లా పడితే అట్లాగే వుండగలదు,--ఇందిర విషయంతోలోచిందు.”

“అట్లా ఉండడంలా మీ ఇభిప్రాయం ఏమిటో తెలుసుకోవచ్చు.”

“వేరే చెప్పాలా--అందరికీ తెలుస్తూనేవుంది.”

“మీరు పెద్దలు, నిజానిజాలు తెలుసుకోకుండా, మాటల సయ్యం భ్యావంకాదు.”

“నేను నోరు కట్టేసుకుంటే ఆగుతుంటా! లోకం లేని?”

“ఉరుకో బాబయ్యా, నువ్వు పడుకో, మల్లా ఆ చూసం వొస్తుంది.” అంటూ ఇందిర వెంకటాద్రిగాన్ని మంగలించి, బల్లమీద పక్క ఆమెచ్చింది. ఆయన దగ్గు ఆపుగుంటూ వెళ్ళి పడుకున్నాడు.

“మరి నువ్వో?”

“ఈ గదిలో మంచం వుంది లేండి.” అన్నాడు నిధి. ఇంక ఆపు లించి, గదిలోకి నడిచి మంచంమీద కూర్చుంటే గదిగుమ్మం అవతల, దయానిధి, మడతమంచం వాల్చుకుని, దానిమీద వోదంకు చుర్రేసి గదిలో పడక కుప్పమీద కూర్చుని, దీపం పెద్దదిచేసి, నదవం సాగించాడు.

“మీరే యీమంచంమీద పడుకోండి--నేనక్కడ పడుపంటా” అంటూ ఇందిర లేచింది.

“ఫరవాలేదు, నువ్వు పడుకో. మల్లా ప్రొద్దున్నే లేవాలి.” అన్నాడు.

ఇందిర తన మంచం మీది, పరుపు, గుప్పటి, మత మంచం మీకిది జేరేస్తూ--“మీరు మాతోరారా?”

“దేనికోసం రాను?”

“అవునులెండి మీ రెండుకొస్తారు!”

పక్కగదిలో చిలుకలు శబ్దంచేశాయి, నిధి పుస్తకంమూసి, దీపం కొంచెం తగ్గించాడు. ఇంతలో శ్యామల వచ్చి గదిగుమ్మం ముందు నిలబడి, కళ్ళుపెద్దవి చేసి, గదంకా పరకాయించి—

“ఇంకా పడుకోలేదు? నాగదిలో దీపం ఆరిపోయింది, భయమేస్తోంది.” — అంటూ లోపలికొచ్చి, బల్లమీద దీపం పెద్దదిచేసి, “గదిలో కెడదాంరండి” అని, పక్కకి తిరిగి ఇందిరనిచూసి ‘బాబో’ అని కేకేసి నులిక్కిపడి దీపంమల్లా పెద్దదిచేసి, గబగబా అవతలికి నడిచి పోయింది. నిధి బెడ్ రూమ్ దీపంవెలిగించి పెద్దలాంతరు తీసుకుని, ఆసుని చెయ్యిపట్టుకుని ఆమెగదిలోకి తీసికెళ్ళి, పడుకోపెట్టి, మళ్ళా తన గదిలోకొచ్చాడు. ఇందిర బల్లపక్కన కిటికీ దగ్గర నిలబడి వుంది.

“ఇంకా పడుకోలేదేం?” అన్నాడు.

“నిద్రరానడంలేదు. మీరు పడుకోండి.” అంది.

“నువ్వేం చేస్తావు మ?”

“ఇట్లాగే చూస్తూ కూర్చుంటాను.” అంది.

రెండు నిమిషాలు నిశ్శబ్దం. వెంకటాద్రిగారు, గుర్రుపడుతున్నట్లు చప్పుడుమాత్రం వినిపిస్తోంది. ఇందిర గుమ్మంలోకి వెళ్ళి రెండు తలుపులూ దగ్గరగా మూసి, మళ్ళావచ్చి,

“ఐతే నన్ను మీరు ఎప్పుడూ తీసుకురారా?” అని అడిగింది.

“.....”

“యీవుంగరం మీరు పెట్టిందే, ఆనాడు కాలవగట్టున తోటలో— అన్నీమరచి పోయారా?”

“నేనేం దుష్టంపట్టకాదు.” అన్నాడు. ఇందిర బలహీనంగా నవ్వింది.

“శవునులెండి, — మీకు నేనెందుకు యింక”

“అంటే..?”

“మీక్కా-చల్సినవాళ్ళు మీదగ్గరే వున్నారు”

“నువ్వనేది ఏమిటి? మీబాబయ్య రైల్వో ట్రైనింగ్ చేశాడా యింట్లో
అనమని?”

“మా బాబయ్య జోలెండుకు లెండి. నాకు దేవుడు కళ్ళిచ్చాడు.”
నిధి నవ్వాడు.

“ఆవిడ నాపేషెంటు, చిత్రమైన కథ. అంతేనా నీ అనుమానం?
ఇంకా ఏమన్నావుందా?”

“డాక్టర్ని చీకటి గదిలోకి రమ్మనే పేషెంటు. మరో పాత పేషెంటు
కూడా వస్తోందిగా...”

“నాకు కోపం రావాలనా, లేక నవ్వించాలనా?”

“డాక్టరుదగ్గర డబ్బుపుచ్చుకునే పేషెంటు,”

“ఈ బల్లమీద వుత్తరం చదివావా?” అన్నాడు.

“ఏం తప్పా?”

“తప్పే.”

“ఈ వుత్తరం చదివితేనే తెలియనక్కరలేదు. వెళ్ళిపోనే చెప్ప
గున్నారు, వింతగా...”

“నోరు మూసుకుని పడుకుంటావా?”

“ఏమిటో చెప్పగున్నారు, నాగుమని, సుకీలా అంటూ, నేనునమ్మ
లేదు. మీ అమ్మగారూ యింతేటగా.”

నిధి అతనికి వెళ్ళిపోయి, వీధులో అరుగుకింద మెట్లమీద కూర్చు
న్నాడు. దూరంగా ముస్లిం కుర్రాడు ‘ఏదీ గతినాకు’ పాడుకుంటూ పోతు
న్నాడు. నిధికి విచారం వేసింది. తనమీద జాలేసింది. బ్రతికినప చే

కాకుండా, మరణించి తర్వాతకూడా, ఆడవాళ్ళు పురుషుణ్ణి వీడిపించడం ఎందుకో అనుకున్నాడు. వీడనటం ఆడవాళ్ళే వొంతు; భాధపడటం మొగాడివంతు.

కాసేపు మెట్లమీదే పడుకున్నాడు. కాసేపు లోపలికెళ్ళి, మడత మంచంమీద పడుకున్నాడు, కాసేపు కుర్చీలో కూర్చున్నాడు. కాసేపు రోడ్డుమీదికి వెళ్ళి, వొంకైన మీద కూర్చున్నాడు. ఎట్లాగోనాలుగైంది. వెంకటాద్రిగారు లేచి, దంతధావనం మొదలెట్టాడు. బట్కాబండి వచ్చింది ఇందిగ మెట్లమీద నిలబడింది.

“మాత్రో రండి.”

“మీ నాన్న చేతకూడా మాటలనిపిస్తావా?”

“క్షమించండి. ఎప్పుడూ అనను.”

“అనడంలో భాధలేదు నాకు; అసలునువ్వువాటినినమ్మి అనుకోడంలో వుంది.”

“ఇంక అనుకోను. వస్తారా?”

“ఏ మొహంతో.”

వెంకటాద్రిగారు, బండి ఎక్కనుని తొందరచేస్తున్నాడు. శ్యామల కూడా, లేచి హాల్లో నిలబడి చూస్తోంది. ఇందిర ఆమెకేసి పరకాయించి చూసింది.

“నేనిక్కడే వుంటాను; బాబయ్యా, నువ్వు వెళ్ళకూడదు?” అంది ఇందిర.

“మీ నాన్న నాపీక్కి వురెడతాడు. ఎక్కు కావాలంటే తరవాత వొద్దువుకాని.”

ఇందిర బండెక్కింది. బండి కదిలింది.

దయానిధి గదిలో కూర్చుని కళ్ళు మూసుకున్నాడు. ఎనిమిదింటికి రామదాసు లేపాడు. స్నానంచేసి, కాఫీ తాగి హాల్లోకి రాగానే శ్యామల

అతన్ని తనగదిలోకి ఆహ్వానించింది. రాత్రి తను చూసిన దృశ్యం జ్ఞాపకంచేసి ఆవిడ ఎవరో, ఎందుకొచ్చిందో అన్నీ చెప్పమంది. నిధి అన్నింటికీ సమాభానం చెప్పాడు. శ్యామల వ్యాధి కుదురుతోందనీ, అతని చికిత్స పనిచేస్తోందనీ, అనిపించినా, ఆమెను మామూలు మనిషిగా చెయ్యగలనన్న భైర్యం అతనికి చిక్కడం లేదు. అతని జీవితమే సర్దిగాలేదు; అతనికి తెలియని లోటుపాట్లు అతనిలో ఎన్ని వున్నాయోవన్న భయంవల్ల అతను ఏపనీ దీక్షతో నిర్వహించలేక పోతున్నాడేమో అతని మనస్సుని కుదుటపర్చుకోవడం చేతకావడంలేదు. ఇతరులని బాగుచేసే అధికారం, డిగ్రీద్వారా అతనికి వుంది; కాని ప్రాథమికంగా అట్లాంటి అర్హతలేదేమో!

“శైల్లవార్లు చిలకలు దెబ్బలాడుకున్నాయ్-నాకు నిద్రపట్టలేదు.” అంది శ్యామల.

“కలిసివున్నా, ఆపీ మనలాగే, విడివిడిగా వుంటాయి.” అన్నాడు.

“ఈ సంగుం పాడుపడిపోయిన దేవాలయం లాంటిది. మనమందరూ అందులో స్తంభాలం; ఎప్పుడూ కలుసుకోవు. చిలకలు పంజరంలోనూ, మనం స్వార్థం అనే కోటలోనూ బంధించబడ్డాం—”

శ్యామల ఆశ్చర్యంతో కళ్ళు పెద్దవిచేసి, నువ్వరు చిట్టించింది. దయానిధికి తను యిట్లా ఎందుకు మాట్లాడాడో అర్థంకాలేదు. బిగ్గరగా ఆలోచించడం కాబోలు. ఆలోచించడంకూడా కాదు; నిజంగా అనుభవిస్తున్న బాధని ప్రకటించడానికి, బుద్ధిచేసే యత్నం ఆ మాటలు.

శ్యామల తన బొమ్మలని చూడమంది. చేతిగాజులు చూపించింది, వాటిని పూలుతో జంటలుగా కట్టి కదిలించింది.

“మీ కళ్ళు వాచాయి; మొహం బరువెక్కింది. పాపం శైల్లవార్లు నిద్రపోలేకనుకుంటా” అంటూ శ్యామల, అతన్ని వోదార్చకం మొదలెట్టింది. పేషెంట్లు లక్షణాలు తనకే వచ్చేట్లున్నాయనుకుని నిధి లేచాడు.

“హూర్చోండి—మీరివాళ్ళ అదోలా మాట్లాడుతున్నారు.”

“వొచ్చినప్పుడు కంటే యిప్పుడు నీ వొంట్లో బాగుంటోందా?”

“ఓ—నా కేం తెగులు—?”

“హంబాయి వెడతావా?”

“వెళ్ళను.”

“వ్విళ్ళ?”

“ఎమో—” శ్యామల దిగులుగా కుచ్చిలో కూర్చుని ఎందుకో ఏడ్చు మొకలెట్టింది. అతనికి అర్థంకాలేదు. బుజంమీద చెయ్యి వేశాడు. కళ్ళమ్మట కారే నీటిని తుడుస్తున్నాడు. ఏనో చప్పుడైతే పక్కకి తిరిగి చూశాడు. గుమ్మంలో ప్రకాశరావు నిలబడివున్నాడు.

నిధిని ప్రకాశరావు ముందు గదిలోకి తీసుకెళ్ళాడు.

“శ్యామల్ని తీసుకెడ శున్నాను.”

“నాలా భాగం నయమైంది. ఇంకో రెండు వారాలుంచకూడదు?”

“క్షమించాలి. ఆజ్ఞా యిక్కడ కుదరదని తోస్తోంది.”

“మీకు మాద్దు కనబడటం లేదు?”

“ఏం మారో, —నా కేమీ నచ్చడంలేదు.”

“అంటే—మీలోపల ఏనో వున్నట్లుంది. చెప్పివేస్తే సంగోషిస్తా.”

అన్నాడు నిధి. ప్రకాశరావు, గోడలకేసి ముఖం తిప్పి, సరిగడం మొదలెట్టాడు.

“నాకు చెప్పడం యిష్టంలేదు. డిగ్రీ పదిమంవీ అనుకున్నది నేను. నమ్మకపోయినా, వాళ్ళు అనుకోడం నాకిష్టంలేదు” అన్నాడు ప్రకాశరావు నిధికి కోపం వొచ్చింది.

“ఇదిగో ప్రకాశరావు, నువ్వు చదువుకున్న వాడవు. శ్యామల జబ్బుని గురించి నీకంతా చెప్పాను. వొప్పకున్నావు. శ్యామలలో కొంత మార్పు కూడా వొచ్చినట్లుంది శ్యామల కిప్పడిప్పుడు సాంఘ్యం అర్థమౌతోంది.

గోల్పోయిన బాంధవ్యం మళ్ళా నెలకొల్పు కుంటోంది. బాధ

పడుతున్న చైతన్యం చూపతోంది. నువ్వుకి సానుభూతికూడా చూపగల్గుతోంది. మనుషుల శానిటీకి సానుభూతి నిరర్థకం. ఆ సానుభూతి ఎక్కాంటికో నీకు చెప్పాలంటే నా స్వీయచరిత్ర చెప్పాలి. అది చాలా కష్టం.....”

“చెప్పటం దేనికి, కొంతవరకూ లెలుస్తూనే వుంది.”

“మొరంటున్న దేమిటి?”

“మిత్రో నాకువాదం ఎందుకు, —శ్యామలని తీసుకువెడతాను.”

“తక్షణం తీసుకువెళ్లండి.”

“నేనూ పెద్దగా కేకవెయ్యగల్గు. ఐనా బ్రహ్మచారి వర్గర ఆప్టే పెట్టడం, నాదేతప్ప.” అన్నాడు ప్రకాశరావు. అతన్ని లెంప కాకు కొట్టడానికి నిధి చేయ్యి లేవగోయింది. ఆచేతిని తీసి, జూయల్స్ పెట్టి, ఎడంచేత్తో మూశాడు. ప్రకాశరావు గబగబా గదిలోకెళ్ళి, శ్యామలని చెయ్యి పట్టుకుని బైటికి యీడ్చు కొచ్చాడు.

“నేను రాను, రాను” అంటూ శ్యామల చెయ్యి విడిచించుకుని దొడ్లోకి పరుగెత్తి, కాసేపు మట్టిలో కొద్ది వొళ్లంకా బురద చేసుకుంటోంది. ప్రకాశరావు వెంటపడి ఆమెని మళ్ళా పట్టుకుని బైటకి తీసుకొచ్చాడు. అతని తాలూకు మనుషులు బండి తీసుకొచ్చారు.

“నేను రాను. రాను—” అని శ్యామల గింజుతుంది.

“ఎందుకొస్తావు? అన్నీ యిక్కడ ఏర్పాటుగా వున్నాయి.” అని ప్రకాశరావు ఆమెని బైటకు తీసుకెళ్ళాడు. నిధి, పల్లుపటపట కొరుకుతూ అతనికేసి కోపంగా చూశాడు; కాని అసహాయుడు. శ్యామల వెక్కిరి తిరిగి “నాపంజరం” అంది.

“నీక్కావల్సింది, పంజరమా, చిలకా?” అని అడిగాడు నిధి. శ్యామల కాసేపు ఆలోచించి అటూషటూ చూసి, “పంజరం” అన్నది.

వెంటనే నిధి పంజరాన్ని తీసుకొచ్చి, తలుపు తెరిచాడు. రెండుచిలకలు బైటికి ఎగిరి పోయాయి. మూడోది కుంటురొంది; ఎగరలేక, అక్కడే

గంతులేస్తాం. ఇలా పంజరం శ్యామలకిచ్చాడు నిధి. దాన్ని గట్టిగా పట్టు
గుని శ్యామల బండెక్కింది. బండి కదిలింది. మసపు తిరుగు తోంది.
బండిలోనుంచి రోడ్డుమీదకి ఎవరో పంజరాన్ని గిర వాల్చెట్టారు.

6

స్వ యం సంస్కారం

రెండు మాసాలు గడిచినై. నిధి కేసుంట్లు పచ్చబొతున్నానా, స్టాఫ్స్ నీగసించింది. ఛానుల కోసం ఇతను నాలుగైకొందలు ఇచ్చు చేశాడు. అందులో కానీ కూడా ప్రకాశరావు యివ్వలేదు. ఇతను మర్గా యితనిదగ్గరకు రాలేదు. ఎప్పుడేనా క్లబ్బిలో పేకాట బల్లదగ్గర కనబడి నప్పుడు మొహంపక్కకి తిప్పేసుకుంటాడు. వెనక ప్రకాశరావు అన్న మాటలను నిధి మంచి పోలేకపోతున్నాడు. వాటి నిజాలు కొంతవరకూ క్లబ్బి దగ్గర ఋజువవు తున్నాయి. ఇతను రాగానే, అంతవరకూ హుసార్ గా మాట్లాడుకున్న వ్యక్తులు వెంటనే జోరుత్సించి, మెల్లగా మాట్లాడడం మొదలెడ గారు. వాళ్లు అంతవరకూ తన విషయమే మాట్లాడుకుంటున్నారనీ, యితన్ని చూడగానే, విషయం మార్చేస్తున్నారనీ యితని అనుమానం.

వారు చెప్పుకునే రహస్యాలేమిలో తెలుసుకోకపోతే అతనికి పిచ్చెక్కేటట్లుగా వుంది. సంఘం ఏమనుకుంటున్నదో నాకక్కణ్ణేమనుకునే శక్తి సంఘం దామనుకు రహస్యాన్ని ఢాడించే యగ్నం కు చేస్తానో. ఒకశక్తి బాధపడుకుంటే సంఘానికి సరదాకావోలు. సంఘంవేసిన వారు రోడ్లమ్మట! నడనక పొదగ్గించి వేరేకాలిమార్గం చేసుని నడిచేవ్యక్తి

సంఘానికంత వినోదం కలిగించినప్పుడు, ఆవ్యక్తికి సంఘం తన కృతజ్ఞత, తెలియపరుస్తూ, ఆయనకొక రాతి శిల్పం చెక్కించి నడిరోడ్డులో ప్రదర్శించొద్దా? అతన్ని గురించి అనుకుంటున్నారన్న భావంతో కొంత గర్వం లేకపోలేదు. మంచో, చెడో ఏదో చెయ్యడంతో వోటమిలేదు. ఏమీ చెయ్యక పోడంతో వుంది వోటమి. సంఘం ఏమీ చెయ్యదు. ఆఫీసు కెడుతుంది, భోజనం చేస్తుంది, పేకాడుతుంది, పిల్లల్ని కంటుంది, ఎవడో ఏదో చేస్తుంటే వింతగా చూసి, అది చెడేనని నిర్ణయించి, ఆ చెడుగులో ఆనందంపోసి తృప్తిపడుతుంది.

ఐతే సంఘం తనలో దేన్ని చూసి సంతోషిస్తోంది. మంచినా, చెడుగు? ఆసలు అతనిలో మంచి ఏముంది? డబ్బు, హోదా, కుటుంబం, వృత్తిలో ప్రాజీత్యం, శ్యాతి, —పీటీలో ఏంవున్నాయి అతనికి? పోనీ చెడుగునా? చెడుగుంటే ఏమిటి? డబ్బు, హోదా, కుటుంబం వృత్తిలో ప్రాజీత్యం, శ్యాతి —యివి లేకపోవడమే చెడుగా? ఇవి లేకపోవడానికి కారణం అతనిలో ఏదో వుండాలని సంఘం తెలుసుకుంది. అదే చెడుగు. అది ఏమిటో, ఎట్లాంటిదో తెలుసుకోవాలి. ఎట్లా? సంఘం చెప్పదు. సంఘం ధ్వనులు చేస్తుంది కాని, అర్థమమే భావమాట్లాడదు. సంఘం తీర్పుచెప్పదు; పూరికే వాదిస్తూ కూర్చుంటుంది. ఆ వ్యక్తిని మధ్య నిలబెట్టి, అతనినుట్టా అలుముకొని, సంఘం చూస్తూ కూర్చుంటుంది.

నిధికి క్లబ్బులోవున్న స్నేహితులు కూడా, అదోలా మాట్లాడడం మొదలెట్టారు. శ్యామలను గురించి హేళన చెయ్యడం సాగించారు, శ్యామల వ్యాధిని గురించి అతని అభిప్రాయాలని చెక్కిరించారు. అప్పడప్పుడు, 'బ్యూటీఫుల్ డిస్ట్రీ' అనేవారు. ఒకసారి సం' మేస్వరరావు, డాక్టర్ బ్యూటీఫుల్ అని పిలిచాడు కూడాను. ఆయనకి నిధి వనక్కి కరిగాడు. అతని పేరు అదికాదు; ఐతే తను ఎందుకు పలకాలి? కొన్నివారాలు, స్నేహితులు ఇందిరవిషయం ముచ్చటించేవారు. ఒకసారి నిధి, క్లబ్బుకురాణి,

అపరీక్షిత గ్రంథాలయము

స్వయం సకలవిద్య

చదువుకోడానికి ఇండియా అనే పత్రం తెచ్చి పెట్టమన్నాడు. హామీ పోషించు, కాని, దానిమీద 'ఇండియా' అనే మాటలూ, ఏవరో 'వి' అనే అక్షరం పక్కనే సిరాతో 'ఆర్' అనే అక్షరం వ్రాశారు. ఒకసారి తను వెళ్లి, భార్యను పీనుకొద్దా మనుకున్నాడు కూడాను. సంఘం (క్లబ్బు వార్తా) వేసే బాణాల పరంపరా? లేక మాధవయ్యగారి ఆదర్శాల వివరాలు వుంటాయి? ఏది ఎవరోగ్గటం సులభం? బాణాల పరంపరనే ఎవరోగ్గటం సులభంగా తోలించి. బాణాలు ఏవోకవ్యక్తి వెయ్యడు. అవి అన్ని వైపుల నుంచి తగుల్తాయి. కొట్టినవానిని కనుక్కోలేం, ఎవరు తిరిగేటందుకు. కాని మాధవయ్యగారు వొక మనిషి. ఆయన ఆదర్శాల పునాదులు అతనికి తెలుసు. అవి ఎంతవరకూ వ్యాపించాయో కూడా అతనికి తెలుసు — నాటి బానిసనుండి అతను తప్పించు కోవచ్చు, మైగా, సంఘం ఎక్కడుంది? ఏలూరు టౌన్ హాల్ సంఘమా? అనంత విశ్వం లో యీ ప్రపంచం ఎంతటిది? ఢిల్లీలో వొకయిసుక కణం యీ భూగోళం అయితే, కొలంబోలో మరో యిసుకకణం మరోగోళం అవుతుంది. అంతటి అప్పమైన యీగోళంలో ఏలూరు టౌన్ హాల్ అంత? భూగోళశాస్త్రం యీవిధంగా గుచ్చే తృప్తి, క్షణికం. ఏలూరు టౌన్ హాలు చాలా చిన్నదే. కాని ఎక్కడికెళ్లినా అది తన వెనకాలే వచ్చే నీడలాంటిది. సంఘంలో వుండదల్చుకున్న వారు, సంఘాన్ని తప్పించుకు తిరగలేరు. పోనీ క్లబ్బుకి వెళ్లడం మానేస్తే? తన పేషంట్లు సంఘంలోవాళ్ళే; వాళ్లు రావడం మానుకున్నారు. ఏలూరునుంచి వెళ్లిపోయి, మరోచోట ప్రాక్టీస్ పెడితే? తనని ఎరుగున్నవాళ్లు, ఆంధ్ర దేశమంతటా వున్నారు. అతను చేసిన వ్రాహం ఏమిటి? అతను ఎరుగున్న వారినందరినీ చంపడమేనా గత్యంతరం? ఈ ఆలోచనలని ప్రోత్సహిస్తే గుని హాస్పిటల్ కి వచ్చేవాడు నిధి. జీతాలిచ్చి యిద్దరి కాంక్షాండల్ని భరించే స్థితిలోలేదు నిధి. ఒకర్ని మానిషించాలి. ఎవర్ని? రామదాసు ముందు జేరాడు; వెలివైనవాడు, రోజు స్త్రీ; బీదది. తనవిషయం తెలిసున్నది.

టౌన్ హాల్ మళ్లా తేనిపట్టుగా చెలరేగుతుంది.

రోజ్ జీతం లేకపోయినా, తిండి, బట్ట యిస్తే వుంటానని. జీతం లేకపోతే వుండలేనని రామదాసు తనే మానేశాడు.

ఆ మొన్నాడు, దయానిధి టెన్నిస్ ఆడి, సోడా తాగి కూర్చున్నాడు. ఈసారి కూడా టెన్నిస్ లో కృష్ణమూర్తి గెలిచాడు. కృష్ణమూర్తి ఒక్కో విశ్వ విద్యాలయంలో ఎం. ఎ. ఎల్. ఎల్. బి. డిగ్రీ పొందాడు; స్థితిమంతుడు; కులాసా పురుషుడు; క్లబ్బు స్నేహితులందరూ అతన్ని వేగాకోశం చేస్తుంటారు. అతనికి కోపంరాదు; నవ్వేసి మళ్లా కొంటేగా మూడ్లడటం సాగిస్తాడు. అతను ఏవూల్లో ప్రాక్టీస్ వెడతాడో అన్నది, అందరికీ వొక సమస్య అయిపోయింది. టెన్నిస్ సెట్ గెల్చిన సంతోషంలో, అతనే సమాధానం చెప్పేశాడు. “నేను పూనాలో ప్రాక్టీస్ వెడుతున్నానండి” అని తెలియ చేశాడు.

“ఏం కథ? మొన్న ఆదివారం మద్రాసులో నన్నావ్?” అని అడిగారు.

“ఏముందండీ, ఆ మాత్రం వూహించలేయా?”

ఊహించలేమన్నారు.

“పూనాలో అందమైన స్త్రీలున్నారు” అన్నాడు. అంతా విరగబడి నవ్వారు.

“అందమైన స్త్రీలు బొంబాయి, మద్రాసు పట్నాలలో మాత్రం లేరా అని విచారించొచ్చు. ఉంకోచ్చు; వున్నాడు కూడా, వుండగానే సరికాదు, అందుబాటులో వుండాలి.” అని వుపన్యాసం ధోరణిలో సాగించాడు.

ఆశ్చర్యం విస్తరించి, విభ్రంకరించమన్నారు.

“పూనాలో ఎరల్సు, ఫార్వర్డ్—పైకిత్ మీద వెడుతుంటారు. మధ్యలో తొండరగా నడుస్తున్న యంగ్ మేన్ కనబడితే, పైకిత్ నిలిపి,

వెనకాల ఆయంగ్ మాన్ ని ఎక్కించుగుని పోతుంటారు.

హైదర్ జవలత్ సివిక్ సెన్సు వుంది. డాక్టర్ నిధి బోటిగాళ్ళకి, పూనాలో ఫస్టురేటు ఆపర్చునిటీస్ వున్నాయి. లాయర్ డైరెక్టివ్ చాలా లిమిటెడ్.”

పేకాట బృందం చప్పట్లు కొట్టారు. నిధి, చిరాకుతో కుర్చీలో కదిలి, బలవంతంగా నవ్వాడు. నిధితేచి దూరంగా బల్లదగ్గర కెళ్లి పత్రాలు తిరగేస్తున్నాడు. కృష్ణమూర్తి చేతులోంచి దువ్వెన తీసి, సోడా నీళ్లు నెత్తిన జిక్కుకుని, జుట్టు వెనక్కి దివ్వి, టూ యటూ పచార్లు చేసి, వో గులాబి పవ్వుని కోసుకొచ్చి వాసన చూస్తూ నిధి దగ్గరకొచ్చి, — డాక్టర్, స్మైల్ ది రోజ్, రోజ్ చాలా అందమైన పవ్వు సుమాండీ” అంటూ, ఆ గులాబీని అతని కిచ్చాడు. నిధికి కోపం వచ్చింది. ఇంకాలో కాంపౌండర్ గా వుంటున్న రోజ్ ని నేనాకోశం చేసి నట్లని పించింది. “రోజ్ బాగానే వుంటుంది, కాని ముస్లంటాయి” అన్నాడు నిధి.

“దానందం ముండ్లే. ముల్లుగుచ్చు కోకుండా, కొయ్యడంకోవుంది అసలందం” అన్నాడు కృష్ణమూర్తి.

“ఐవే డాక్టర్ జీ, లేడీ శ్యామల ఎక్స్ ప్రోగ్రెస్ అవు తోంది?” అని అడిగాడు.

“శ్యామల్ని నేను ట్రీట్ చెయ్యడం లేదు” అన్నాడు నిధి

“అదేంటండీ, మీ ట్రీట్ కంట్రీ గుంచి విన్నాను. నాకు నచ్చింది. మనవాళ్లు ఫూల్ సండి. శ్యామల కేసగ రించి నాకు వినాలని వుంది” అన్నాడు కృష్ణమూర్తి.

“నా డాక్టర్ గోస్ సయ్యెన దేనని నాకు తెలుసు. కాని యశకులకీ, డాక్టర్ కీ దాని నిజానిజాలని బుజువు చెయ్యలేను. అదే వచ్చిన చిక్కు. చాలా కేసులు పరిశోధించి, నయంచేసి, తరవాత, వొక షేపర్ వ్రాయొచ్చు.

అప్పుడే శ్యామల కేస్ మీద వోపేపర్ వ్రాయడం మొదలెట్టాకూడా. అకలి, దాహం, నెక్కు, —వీట్లకిమల్లే, సౌందర్యంకూడా వొకటికలేననుకుంటాను. ఐ. ఎ. రిచార్డ్స్, వాట్ సన్, డాక్టర్ పాన్ సన్ బీ, ఆగ్ డెన్ యిది నిజమనడానికి ఆధారాలున్నాయని నిర్ధారణ చేశారు. మీకునుగెట్టకపోతే, వాళ్ళు చెప్పిన వుదాహరణలని చెబుతాను.....”

“తప్పకుండా — చెప్పండి — వుండండి, మరోసిగరెట్ ముట్టించ నిర్వండి...”

“ఉండివుండి వొక్కసారిగా, కోపంరావడానికి కారణం? ఆకస్మికంగా చిరాకొచ్చి, భార్యతో తగవురావడం, పిల్లల్ని కొట్టడం — దీనికి కారణం ఏమిటి? ఇల్లు చిందరవందరగా వుండటం, తలుపులు గడియ పడకపోడం, రాక పోడం, గోడమీద పటం వొంకరగా వేల్పావటం — కూద, ఇది. భర్తపాడు గాటి గోళ్ళు పెంచుకున్నాడని విడాకులిచ్చిన అమెరికన్ స్త్రీని గురించి విన్నారా? పతివ్రతగా వుంటున్న స్త్రీ వొక్కసారిగా నాంచల్యం కనబరచడానికి కారణం, కొంతవరకూ, భర్త ఏరోజుకు ఆరోజు గడ్డం చేసుకోక పోవడమే అంటే ఎవరేనా నమ్ముతారా? ఇరన్నీ అల్పమైన విషయాలే. ఇంతకంటే పెద్దవికూడా వున్నాయి. మాఫ్ నమ్మకంతో మగ్గిపోయిన వాతావరణం, మనస్సుని విభజన చేస్తుంది. ఆచారం దాస్యాన్నీ, వక్రిత్వం స్వాతంత్ర్యాన్నీ పురి గొల్పుతాయి. అత్తమామ, బంధువులు, యిరుగు పొరుగు, దేవుడూ దయ్యం. — యివి ఆచారాన్ని నూచిస్తాయి. ఇంగ్లీషు చదువున్న భర్త సంపర్కం, పక్కనలో నాగరికత, యివి వ్యక్తిత్వాన్ని నూచిస్తాయి. ఈ రెండింటికీ రాత్రి, పగలూ, యుద్ధం జరుగు తుంటుంది.

వ్యక్తిత్వం వోడిపోతే, వ్యాధి సంక్రమిస్తుంది. మనదేశంలో నూటికి తొంభైమంది స్త్రీలకి, ప్రకృతితో సంబంధం వుంది. చెట్లు, నేల, ఆకాశం, చెలువులు, అనాదినుంచీ వొస్తున్న సాంప్రదాయం, వీటితో చెలిమి చేసిన

వారిలో నూటికి పదిమందికి, భర్తలతో బస్తీలకి ఎగడగానే, ఆ సంబంధం పోయింది. చెట్లు, చంద్రుడు, అకాశం, చెరువులు, సాంప్రదాయం, — వీటికి బదులు, తారు, పొగ, నీస్ఫూరానికుళాయి కొవ, — వీటితో చెలిమి చేసుకోవడం చేత కాక, మనుషులు పోగోట్టుకుంటారు. అట్లాగే, సెక్సుజీవితంలో విభజనలుంటాయి. భర్తని దైవంగా పూజించటం నేర్చుకున్న స్త్రీ, భర్త తనని వేద్యగా వుండమని వేధించుటకు తింటే, ఏంచేస్తుంది? సంపూర్ణ జీవితం, స్వేచ్ఛా ప్రకటన భర్తకోరతాడు - రాత్రి. పగలుమల్లసాంప్రదాయం, దాపరికం, గుట్టు, నటన; ఈరెంటిలోపాసగడు. మానసిక వ్యాధి రాక తప్పదు. ఈ దేశంలో నూటికి తొంభైస్త్రీల జబ్బులు, మానసిక జబ్బులే. —

“వాగానేవుంది. ఏకేవీనికి మందేయటో?”

“రాత్రికి, పగటికీ మధ్యవుండే లోయని మరుగుపరచవం.”

“అంటే?”

“ఈ వ్యాధి కేవలం డాక్టర్లవల్ల నయంకాదు.”

“ప్రతి డాక్టరూ, మానసిక శాస్త్రంలో ప్రావీణ్యం పొందినా ఎక్కువ వుపయోగపడరు. సంఘం తనకేది కావాలో నిర్ణయించుకోవాలి. సాంప్రదాయం నేర్పిన అసంపూర్ణజీవనమా? వ్యక్తిత్వం, ఆధునిక విజ్ఞానం ప్రబోధించిన స్వేచ్ఛా జీవనమా? అల్పమైన ఆదర్శాలను ఆచరణలో పెట్టుకోవడమా? అనాచరరీయమైన వున్నత ఆదర్శాలకి నోటితో కృతజ్ఞత వెలిబుచ్చుతూ రహస్యంగా చెడిపోవడమా? ఎవరికివారే నిర్ణయించుకోవాలి. ప్రస్తుతం మనదేశం, పగలుమంచిగావుండి. రాత్రిచెడిపోతోంది. పగలుకూడా చెడిపోవడం ‘నవీనత్వం’ అనిపించుకుంటోంది. రాత్రికూడా బాగుండటం పూర్వాచార పరాయణత్వం అవుతోంది. అనుభవంలో ఋషివైకృష్ణుడు చెడ్డతనాన్నే మంచితనంగా సమర్థించుకుని, అందరికీ అందుబాటులో వుండే ఆదర్శాలని ప్రచారంచేసి, పగలూ, రాత్రి వొకేలా ప్రవర్తించడం మంచిదని నా అభిప్రాయం. —”

“మంచి ఆదర్శం అంటే ఏమిటండీ?”

“ఒక రకం ప్రవర్తన, నీతా చిత్తతా అని అవగూడదు. అది అనుచరణీయమా, పరిపూర్ణ జీవనానికి తోడ్పడుతుందా, మొత్తంమీద చాలా మందికి సంతోషాన్ని, ఆరోగ్యాన్ని, యిస్తుందా, అని ప్రశ్నించాలి.” అన్నాడు నిధి.

“ఈ ప్రశ్నలకి అవునన్న సమాధానం వస్తే, దాన్నే నీతి అంటున్నారు. అందేత మీరు చెప్పినవాటికి, అందరూ అనుకునే ‘నీతి’కి భేదం ఏముందండీ?” అని అడిగాడు కృష్ణమూర్తి.

“భేదం చాలావుంది. నేడు మన సంఘం ఆమోదిస్తున్న నీతిని ప్రతిపాదించినవారు. విచిత్రమైన, గతించిపోయిన వాకావరణాలో వున్నారు. ఈ నీతి, మత సిద్ధాంతాలపైనా, సంస్కారాల నిమిత్తంవారునున్న కొద్ది పొందే, ఋషుల వేదాంతాలపైనా ఆధారపడివుంది. ఇది తప్పు అనే సామాన్య నాకులేదు. ఇది మనకు సరిపడరూ అనగలను. దానికి కారణం యీ నీతి, మనం ఆచరణలో పెట్టలేకపోవడమే. పైగా యీ నీతి మనకి మోక్షం యివ్వడానికి వుద్దేశంపబడిందికాని, యీ లోకంలో సంతోషాన్ని యివ్వడానికి వుద్దేశంపబడిందికాదు. మోక్షం యిస్తుందో లేదో, ఎవ్వరూ చెప్పలేరు. ఎందుకంటే ఋజువుచేసేవారులేరు.”

“ఐతే యిష్టంవచ్చినట్లు తీరిగి సంతోషంగా వుండటం మీ నీతి అన్నమాట” అన్నాడు కృష్ణమూర్తి.

“నా అభిప్రాయాలని చులకన చెయ్యడం చాలా సులభం. కాని వాటిని ఆచరణలో పెట్టడానికి ఎంగోదైర్యమూ, శక్తి సామర్థ్యాల్లా వుండాలి. ఎంతోవిజ్ఞానం, సంస్కారంకావాలి. ఇన్నీ పొందేవకాళ్ళాలు, లేక, మనసంస్థలలో మనుషులు బద్ధించి వున్నవాటితోనే తృప్తిపడి, మోక్షం పేరుచెప్ప గుని, యీ ప్రపంచాన్నీ, జీవితాన్నీ, వొక జాడ్యంగా వొక పీడకలలాగా భావించి, ఎట్లాగో రోజులు గడుపుతున్నారు. అందు

చేతే మన సంస్కారం అభివృద్ధి చెందటం లేదు. మనం ఆన్యాయం కలువల పేరూ, వేదాంతం పేరూ, దైవం పేరూ, మతం పేరూ చెప్పుకుంటూ, మన ములమాట మరిచి పోతున్నాం—”.

“నిధిగారూ మళ్ళా వేదాంతంకోకి కొట్టకు పోతున్నాడు” అన్నాడు కృష్ణమూర్తి.

“వేదాంతం అంటే, మన వుద్దేశం, ఎవరికి దీనితంబో నిమిత్తంలేని పండితుల పుస్తకం అని. నిజానికి వేదాంతం అనేది, ‘మనం నిత్యం దీనితంబో బ్రతకడంవల్లా’ అన్న ప్రశ్నకి అందరికీ అన్వయించే సమాధానమే. నా యిల్లు నే చక్కచెట్టుకోడం స్వార్థం. అందరికీనూ నా యింటిలాగే చక్కచెడతాను, అనిదం రాజకీయ వేత్తలపని. అదే వేదాంతం కూడాను.....” అన్నాడు నిధి.

కృష్ణమూర్తి, ఫ్లాంక్స్, అంటూ లేచివెళ్ళి, పేకాట బల్లదగ్గర చేరి పోకర్ ఆటలో మునిగి పోయాడు.

నాలుగు మాసాలు గడిచినై. దమానిధి రెండేకరాల భూమి అమ్మి వేశాడు. ఇంటి ఖర్చు తగ్గించాడు. తోటమాలి పని మానుకున్నాడు. ఊళ్ళోకి సైకిల్ మీదే వెడుతున్నాడు. నెలకి వొందకూడా రావడంలేదు. డబ్బిచ్చుకోలేని రోగులని డిస్పెన్సరీలో వెట్టుకుని వుచితంగా మంసులిస్తున్నాడు. డబ్బంతా ఖర్చయిపోతోంది. చాలడంలేదు. మెడికల్ జర్నల్ తెప్పించడం మానుకున్నాడు. ఇప్పుడు తనేదైనా వ్యాసం రాస్తేనే ఏమోకాని వస్తుంది. నాలుగు నెలలు తండ్రి డబ్బు పంపించేవాడు. మైసూరులో పక్షువాతం వచ్చి, అకస్మాత్తుగా తండ్రి మరణించాడు. ఆ మిగిలిన ఎకరం అమ్మివేసి, అన్నగారూ తనూ కలిసి, అంత్యక్రియలు జరిపారు. నారయ్య మళ్ళా నిధిదగ్గర చేరాడు.

నవంబర్ లో కల్వేరీ గారి అధ్యక్షాన క్లబ్బు వార్షికోత్సవం జరిపారు. ఆ సందర్భంగా షేక్స్పియర్ రచించిన ‘హామెలెట్’ నాటకాన్నిండి

కొన్ని దృశ్యాలు ప్రదర్శించారు. హామెలెట్ పినతండ్రి భూమిక కృష్ణమూర్తి, హామెలెట్ భూమిక నిధి ధరించారు. క్లబ్బు జనానికి ఆనాటకం ఆడటం యిష్టంలేదన్నారు, విషాదాంత నాటకం ఆడవల్సిన సందర్భం కాదది, కన్యాశుల్కంలో కొన్ని దృశ్యాలు, సారంగధర ఆడదామన్నారు. నిధి, హామెలెట్ కి తనే పెట్టుబడి పెడతానన్నాడు. ఆఖరికి, కన్యాశుల్కంలోంచి కొన్నీ, హామెలెట్ లోంచి కొన్నీ దృశ్యాలు, ప్రదర్శించారు. హామెలెట్ రక్తి కట్టలేదు. ఏవొకరిద్దరు కాలేజీ విద్యార్థులతో తప్ప, అందులో కవిత్వం ఎవళ్ళకీ అర్థంకాలేదు. హత్య చేయబడిన హామెలెట్ తండ్రి దయ్యంగా వచ్చి కొడుకుతో మొరెట్టుగున్న దృశ్యం బాగుంది. కాని, ఒఫీలియాతో హామెలెట్ సంభాషించే ఘట్టంలో, నిధి 'హావరాట్టు' చేశాడన్నారు.

హామెలెట్ ఆ ఘట్టాలలో, 'పున్మాదం'నటించాడనీ, నిజంగాచైతన్యం వున్నవాడేననీ, ఆ భూమికధరించే పాశ్చాత్య నటుల నమ్మకం. ఈ నాటకం కోసం, నిధిహామెలెట్ గురించిన విమర్శలన్నీ చగవడంజరిగింది. ఒఫీలియాతో ప్రేమసూప సలిపినప్పుడు, హామెలెట్ కి నిజంగా మతిపోయిందనీ, ఆ 'పున్మాదం' నటనకాదనీ, నిధి వాదం. క్లబ్బు జనానికి యీ వాదంతో నిమిత్తం లేకపోయింది. దయానిధి, హామెలెట్ భూమిక ధరించడం, సబబుగానేవుందని, "యిప్పుడు మాకర్థమేమోంది" అనీ గుసగుసలు ప్రారంభించారు.

1937 ఏప్రిల్ మాసంవచ్చింది. దయానిధి ఎంతో కష్టంమీద డిస్మిస్సీకి అడ్డి యివ్వగలుగుతున్నాడు. మంసు పుచ్చుగుంటున్న కొద్దిమంది కేసుంటల్లో సగంమ్మంది ఆతనికేమీ ఫీజీవ్వరు. వాళ్ళదగ్గరెట్లా, వానూలు చెయ్యాలో అతనికి తెలీదు. ఇంట్లో ఏదో శుభకార్యం చెయ్యాలి. అతనేం చెయ్యగలడు? ఆతనికి పిల్లలు లేరు, దగ్గర భార్యలేదు. గృహప్రవేశానికి యిల్లుకట్టే తాములేము. తన ఫుట్టికరోజు చేసుకుంటే! జనం నవ్వుతారని భయం. ఆరోగులలో మిగతా సగం, ఫీజు యిచ్చేరకమేకాని, ఏంబాధం,

యిచ్చుకోలేరు. కుర్చీలు, బీరువాలు, మంచాలు వేలం వేద్దామని తోచింది. లేకపోతే అప్పుచెయ్యాలి. పేమంట దగ్గర బనులవగటం అతనికిష్టంలేదు. కృష్ణమూర్తి జ్ఞాపకం వొచ్చాడు. ఈమధ్య పూళ్ళోలేడు. ఏబాంబాయో, పూనాయో పెళ్ళి నాలుగుగోజుల క్రితం వొచ్చాడుట. కృష్ణమూర్తి డబ్బు గలవాడు. అతనికి పనిచిరుడే, వాళ్ళింటికి వెడనామనుకుంటున్నాడు. ఉదయం తొమ్మిదైంది. పోనీ సాయంత్రం అడిగితే. ఇప్పుడు నిధి క్లబ్బులో సెంటర్ కాదు. ఎట్లా అడగాతో, ఎట్లా మాట్లాడాలో, రిహార్స్ చేసుకుంటుండగా, కృష్ణమూర్తి చక్కావొచ్చాడు. ఇద్దరూ ముందుగదిలో నో ఆరగంట కూర్చున్నారు. తరవాత కృష్ణమూర్తి వెళ్ళిపోయాడు. కృష్ణమూర్తి అతని పేమంటు. కృష్ణమూర్తి రక్తం సీసాలో తీసుకుని, గిండీ పంపించాడు నిధి. పదిరోజుల్లో రిపోర్టు వొచ్చింది. 'ప్లస్' గుర్తువేసి వుంది. ఆగుర్తు బనులు, మైనస్ గుర్తు వొచ్చేరరకూ, వాగానికో ఇన్ జెక్షన్ వొప్పున, కనీసం ఆరు మాసాలేనా ఇన్ జెక్షన్లు పుచ్చుకుంటే కాని, పూర్తిగా జబ్బు నివారణైందనుకో కూడదని చెప్పాడు. అంతవరకూ అతను పెండ్లిమాట తలపెట్టకూడదన్నాడు. కృష్ణమూర్తి సరేనని, వారం వారం వొస్తూ ఇన్ జెక్షన్లు పుచ్చుకుంటున్నాడు.

కృష్ణమూర్తి వైఖిలో మార్పురానందుకు నిధి ఆశ్చర్యపడ్డాడు. అప్పుడప్పుడు రోజ్ ని కృష్ణమూర్తి వేనాతోకం చేస్తుండిటం అతను సహించలేడు. స్వతహా మనిషి ధోరణేంత. అనుభవంకల్ల మానవుడు జ్ఞానం పొందితే, ఏలూరులో రోడ్లన్నీ, వేమవలగా అవును. అతనికి మానవ ప్రకృతి అర్థం కావడం లేదు. యదార్థం తెలుసుకోవాలి. తెలుసుకుంటే, తట్టుకోలేం. అంచేత మతం, దేవుడూ, కయ్యం పురాణం, వేదాంతంతో మన్నిమనం మోసగించుకోడం అనసరం. అతనికి నవ్వొచ్చింది. కృష్ణమూర్తి మంచివాడు. తన్ను తాను మోసగించుకోవచ్చు. కాని, యితరులని మాత్రం మోసగించడు. అతన్ని గురించిన యదార్థం మరుగుపరిచే యత్నం చెయ్యడు. కృష్ణమూర్తిలో

‘పాపం’ చేసిన తైతన్యంలేదు. కాని నిజంగా అతను పాపం చేశాడా? కొందరు కొరికిపోతారు; కొందరు దొరకరు; అంతే తేడా. దొరికిపోకుండా వుండడమే సంస్కం అవలంబిస్తున్న వైశికదృష్టి; కృష్ణమూర్తిలో పశ్చాత్తాపం లేదు. ఎందుకుండాలి? ట్రైఫాయిడ్ జ్వరాన్నుంచి తేరుకున్న రోగి పశ్చాత్తాపపడుకున్నాడా? అన్ని జబ్బులూ చెడుగే. చెడుగుని యాపుమాపటం డాక్టర్ల విధి. ఇది మంచి జబ్బు, యిది చెడ్డజబ్బు, అని విలువలు కట్టడం అజ్ఞానం. సంస్కం యిట్లాంటి విలువలు కట్టడంవల్లే, ధైర్యం లేనివాళ్లు ఆత్మ హత్యకి లోబడుకున్నారు. అది చెడుగు. కృష్ణమూర్తిని చూసి జాలిపడి, ‘ప్రేమించడం’ మొదలెట్టాడు. కృష్ణమూర్తి ఆనందాన్నీ, హాస్యదృష్టినీ, పుశ్పాహాన్నీ, యీ జబ్బులేమీ చెయ్యలేకపోయాల్సి. మానవుడి ఆత్మబలం అట్లాంటిది. భారాన్ని మోయ్యగల భుజబలం వున్నవారి భుజాలపైననే భాగం పడటం, సంహోషించవల్సిన విషయం.

రెండు కెలలు గడిచాయి. ఆనాడు ఆదివారం. కృష్ణమూర్తి ఇన్ క్లెక్ట్స్ కి రాలేదు. సోమనాగం చూశాడు, రాలేదు. ఇట్లా మధ్య మధ్య మానికెయ్యడం ప్రమాదమని ఎన్నోసార్లు చెప్పాడు. ఎందుకు రాకడంలేదు? వాకూ చేశాడు. కృష్ణమూర్తి పూర్వో లేదు ఏమా రెగ్లాడు?

పోస్టు బంక్రెట్లు వుత్తరాలిచ్చాడు. ఒకే పెళ్లివాలూకుని రెండు శుభలేఖ వాచ్చాయి. ఒకటి కృష్ణమూర్తి, తన పెండ్లికి రమ్మని పంపిన ఆహ్వానము. పెండ్లికూసురు, గోవిందరావుగారి కుమార్తె, సుశీల. రెండోది, గోవిందరావు మామయ్య పంపిన శుభలేఖ. పెండ్లికొడుకు కృష్ణమూర్తి. వినాశంపదకొండు రోజులుంది. దయానిధికి ఆశ్చర్యం వేసింది. పెట్టి ఆనేకం వొచ్చింది. వెంటనే గోవిందరావు మామయ్యకి వుత్తరం వ్రాశాడు. పెండ్లి కొడుకుకి సుగువ్యాగులున్నాయనీ, ప్రస్తుతం తన పేమంటనీ, వ్యాఖి శ్రీవత్స తగ్గలేదనీ, తగ్గేటందుకు, ఆరుమాసాలేనా పడుతుందనీ, అట్లాంటివానికి సుశీలనిచ్చి వివాహం చెయ్యడం గొప్ప అపచారమనీ, కాబట్టి, ఏదోవిధంగా

యీ పెండ్లి ఆపెయ్య నలసిందనీ,—ఆ వుత్తరంలో సారాంశం. మళ్ళా వీరో ఘోషం వచ్చి, చివర మరో రెండు వాక్యాలు చేర్చాడు. “సుశీల వివాహం నిశ్చయం కావడం, వివాహం జరగకపోవడం యిది మొదటిసారి. కాదని అందరూ ఎరుగన్నదే. సుశీల నాకు చుట్టం; అంచేత సుశీల బాధ్యత నాకూ కొంతవరకు వుంది. డాక్టరుగా సంఘం పట్లకూడా నాకు బాధ్యత వుంది. ఈనివాహం వల్ల ముందు వారికి పుట్టబోయ్యే సంతానంపై మీరు కాస్త కనికరించి, తగినచెర్య తీసుకుంటారని నమ్ముతున్నాను.”

కృష్ణమూర్తికికూడా వ్రాయాలనుకున్నాడు; కాని దానివల్ల ప్రయోజనం లేదని, విరమించాడు. సుశీలకి నో వుత్తరం వ్రాశి నింపేశాడు.

రెండు రోజుల్లో గోవిందరావుగారి దగ్గరనుంచి జనాబొచ్చింది. కృష్ణమూర్తి చదువుకున్న వాడనీ, ప్రయోజకుడనీ, సుశీల అన్నివిధాలా ఇష్టపడిందనీ, యవ్వనంలో వాడుదుడుకులు వాటంతట అవే సర్దుకుంటాయనీ, డాక్టర్ గా నిధిలో అంత నమ్మకంలేదనీ, తన యిల్లు ముందు తాను చక్కబెట్టుకోవడం వుత్తమం అని ఆ వుత్తరంలో సారాంశం. చివరమరో రెండు వాక్యాలున్నాయి. “మీ కుటుంబం చిత్ర, నీ పెండ్లికి ఎట్లాంటి అంతరాయం కలిగించిందో, ఆ రోజుల్లో నువ్వు ఎంత నొచ్చుకున్నావో స్మరించుకో. నువ్వు అన్నీ చూసుకుని వివాహం చేసుకుని, భార్యవ్వారా అనుభవిస్తున్న దేమిటి? బావుకుంటున్న దేమిటి? నీకింకా లోకజ్ఞానం లేదు. ఇట్లాంటి వ్రాతలు, యిట్లాంటి ప్రచారం ముందెప్పుడూ, ఎవరదగ్గరా చెయ్యకు.”

దయానిధి, దీనికి మళ్ళా జవాబు వ్రాశాడు: అందులో కొన్ని వాక్యాలు: “నేను అన్ని బాధలూ పడివున్నాను గనకనే; యితరుల సౌఖ్యం కోసం యింత ప్రాకులాడటం. నాకు లోకజ్ఞానం లేక పోవొచ్చు. కాని లోకజ్ఞానం కల మీ బోటి పెద్దలుకూడా, యిట్లాంటి దుస్సీతిని ఆమోదించడం నాకంతో దిగులుగావుంది. తండ్రి, కూతురుకి పెండ్లిచేసి, అత్తవారింటికి పంపటంలో మీవూచీ వొదిలిపోతుంది. తరవాత వారి జీవితాలు ఏమైతే

మికెందుకు? ఈస్వార్థ పరత్వం లోకజ్ఞానమైతే, నాకిట్లాంటి జ్ఞానం లేకపోయినందుకు విచారంలేదు. ఈ పెండ్లి మాన్పించే యత్నం విరమిస్తానని మాత్రం అనుకోవద్దు. కృష్ణమూర్తికే వ్రాస్తున్నాను.”

అన్నాడు కాని, ఎందుకో కృష్ణమూర్తికి వ్రాసే శైల్యం అతనికి లేకపోయింది. కాకినాడ డిస్ట్రిక్టు మెడికల్ ఆఫీసర్ కివో వుత్తరం వ్రాశాడు. యీ విషయాలన్నీ తెలియపరుస్తూ. దీనికి మెడికల్ ఆఫీసర్ యీవిధంగా సమాధానం వ్రాశాడు.

“మీరు చెప్పిన విషయాలతో నేను ఏకీభవిస్తున్నాను. ఈ వివాహం జరగడం—అందులో మీరు కార్యంకూడా యిప్పుడే జరుపుతారంటున్నారు—నాలా విచారకరమైన విషయం. ఏనా నేను చెయ్యగలిగింది ఏమీ లేదు. డిస్ట్రిక్టు ఆఫీసర్ దగ్గరనుంచి, హెల్త్ సర్టిఫికేట్ వుంటేనే కాని, వివాహం చట్టబద్ధంకాకూడదని యేదేనా శాసనం వుంటేతప్ప, మనం యిందులో స్వోక్యం కలగచేసుకోడం హాస్యాస్పదం. ఒకవేళ అట్లాంటి శాసనాన్ని ప్రభుత్వం ముందుముందు అమలు జరిపినప్పటికీ, వుభయపక్షాల వారూ, మెడికల్ ఆఫీసర్ కి లంచంపోసి, దొంగసర్టిఫికేట్ పొందే అవకాశం వుండనే వుంటుంది. ఈ పరిస్థితులలో కార్యం యిప్పుడే జరపకుండా, మీరే వారితో మాట్లాడి, ఏవో చెయ్యడం మంచిది. నేనేమీ చెయ్యలేను.”

దయానిధి గోవిందరావుగారికి, కనీసం కార్యంమాత్రం యిప్పుడు జరపకుండా చూడవల్సిందని మరోవుత్తరం వ్రాశాడు. దానికి ఆయన జనాబు వ్రాశాడు: వివాహంతప్ప, కార్యంజరపే ఏర్పాటు యిప్పుడుకాని అసలేప్పుడుకాని లేవనీ, కొన్ని కారణాలవల్ల యీ వివాహం యిప్పుడు జరిపి తీరాల్సిందేనని వ్రాశాడు. ఆ కారణంఏమిటో కనుక్కుందామని సంకల్పించాడు నిధి. నారయ్యని కాకినాడ పంపించాడు. నారయ్య రెండు రోజులుండి. తిరిగివచ్చాడు. అతనికేమీ ఆరావారకలేదు. ఇంక వివాహం చెండు రోజులుండి.

అమృతం శివ, తనూ అమృతం సుశీలవెళ్లికి వెడుతున్నామనీ, తనూ వొస్తాడని ఆశిస్తున్నామనీ నిధికి వుత్తరం వ్రాశాడు. వివాహం యింక రెండు గోడులలోవుంది. పోనీ తనూ వెళ్లి, కృష్ణమూర్తితో మాట్లాడితే. ఏమని మాట్లాడటం? తను మామగారితో ఏం మాట్లాడగలిగాడు? నీయిల్లు నువ్వు చక్కబెట్టుకోమన్న గోవిందరావు మామయ్య మాటలు సూక్ష్మంగా గుచ్చుకున్నాయి. ఆ రోజు గడిచిపోయింది. ఆ మొన్నాడు వుదయం, పెండ్లికి వెడదామని సంకల్పించాడు. హోల్డ్ లో తీసుకుని స్టేషన్ కొచ్చాడు. బండి ప్లాట్ ఫారమ్ మీద సిద్ధంగావుంది. పదినిముషాల టైముంది. కాళ్లు దడదడలాడుకున్నాయి; వొళ్లంతా చల్లబడింది. జ్వరంతగిలింది. బల్లమీద కూర్చుండి పాయాడు. నుదురు వేడెక్కిపోయింది. శ్వాస బరువుగా వొస్తోంది. గార్డు విజిల్, రైలు కూత, రైలు కదలడం జరిగింది. ఒచ్చిన జట్కా బండిలోనే యెక్కి యింటికి వెళ్ళిపోయాడు.

రెండు నెలలు గడిచినై. క్లబ్బులో కృష్ణమూర్తి టెన్నిస్ ఆడు తున్నాడు. హల్లో డాక్టర్, —మివాళ్లంతా వెడ్జింగ్ కి మీగొస్తారని చాలా అనుకున్నారు. నేను కూడా డిజ్ ఆప్పాయింట్ అయ్యాను. బహుశా పేషంట్లతో మీకు తీరుబడిలేక పోయిందేమో” అన్నాడు కృష్ణమూర్తి.

“లేదు లేదు—నాక్కొంచం వొంటలో సుస్తీ చేసింది.”

“డాక్టర్ ఈజ్ వోన్ పేషంటు—” నిధి నవ్వాడు; కృష్ణమూర్తిలో ఏవిధమైన మార్పులేదు.

జబ్బు విషయం అడుగుదామనిపించింది; కార్యం మాట అడగాలని పించింది. అనవలసిన వాక్యాలను ఆలోచించుకుంటుండగానే, కృష్ణమూర్తి మళ్ళీ అందుకున్నాడు.

“వినా మీరు వొచ్చినా, మీరు ఎన్ జాయ్ చెయ్యలేరేమోలెండి— మీ పెండ్లి విషయం, అవన్నీ జ్ఞాపకం రావచ్చు.” అన్నాడు. నిధి ఆలోచన పరిపరి విధాల పోయింది. అల్లా అనడంలో కృష్ణమూర్తి వుద్దేశం

ఏమిటో కంతం సవించుకుని నిధి మాట్లాడబోయాడు.

“ఐతే చూడండి, మీకు, — మీరు —” “ఫరవాలేదు లేకయ్యా, యిప్పుడు చట్టాంతర ఏమీలేదు. మీదగ్గర వున్న పడే యిద్దురుగాని” అన్నాడు. కృష్ణమూర్తి — కాసేపాగి — “పైగా నేను మీకు ఫీజ్ యివ్వాలిగా. ఇప్పుడు మనం బంధువులం కూడాను. ముందుముందు మీరే నా ఫేమిలీ పిజిషన్” అంటూ కృష్ణమూర్తి పేకాట బృందంగా కలిసి పోయాడు. హార్ట్ లెస్ స్కోండ్స్ అనుకున్నాడు నిధి. నిదానించి చూస్తే కృష్ణమూర్తి చేసిన తప్పేమిటి? అతని జబ్బు నిమ్మలించి వుండగూడదా? వివాహం చేసుకున్నాడు; కార్యంగా తగిన జాగ్రత్త తీసుకున్నాడేమో! చదువుకున్నవాడు, ఆమాత్రం ఆలోచించుకోడు? కాని యీ ప్రశ్నలకు సమాధానం ఎవరు చెబుతారు? అమృతం చెప్పగలను. అమృతానికి వుత్తరం రాయాలనిపించింది. వ్రాశాడు. అమృతం భర్తని సంబోధిస్తూ “నేను ఆనాడు జబ్బుచేసి, సుశీల వివాహానికి రాలేకపోయాను. మీరూ అమృతం, కులాసాగా గడిపారని తలుస్తా. మీరెవరేనా, పెండ్లివిశేషాలు వ్రాస్తారేమో అనుకున్నాను. జగన్నాథం ఆ పెండ్లికి ఎందుకు రాలేక వ్రాశారుకారు. అతను పెళ్లివుంటే, అన్ని సంగతులూ వ్రాయును. ఇప్పుడేనా, మీరు పెళ్లి వివరాలన్నీ రాస్తే సంతోషిస్తాను.” అని వ్రాశాడు. ఈ వుత్తరం అతనికి తృప్తి నివ్వలేదు. లేఖలో జీవంలేదు, చచ్చిపోయిన కలంతో వ్రాసిన వుత్తరం లాగు. దాన్ని చించివేసి, యీసారి అమృతాన్ని సంబోధిస్తూ మరో వుత్తరం వ్రాశాడు.

“— నువ్వు, నీ భర్త, కులాసాగా వుంటున్నారని తలుస్తా. నన్ను జ్ఞాపకం వుంచుకుని, వివాహానికి ఆహ్వానిస్తూ వ్రాసిన వుత్తరానికి చాలా కృతజ్ఞుణ్ణి. సుశీల పెండ్లి ముచ్చటలు నీ నోటంటే వినాలనివుంది. రహస్యాన్ని తిన్నగా కోరించి, సత్యాన్ని విప్పిచెప్పే శక్తి నీకేవుంది...” ఈ వుత్తరం అతను చూస్తే యెంతోక పోయాడు. నాలుకైదుసార్లు చదువు కున్నాడు.

పుద్రేకానికి సరిపడ్డ పరిస్థితులు బాహ్య ప్రపంచంలో లేవు. పడేబాధకీ, చూస్తూన్న వాతావరణానికీ మధ్యవున్న లోయపైవొంచైన వెయ్యక పోయాడు. హామిలెట్ తన పుద్రేకంతో బాధపడినట్లు, షేక్స్పియర్ హామిలెట్ నాటకంతో బాధపడ్డాడు.

సారస్వతంలో ప్రదర్శించడానికి వీలుకాని కథావాస్తవుని షేక్స్పియర్ యీ నాటకంలో తీసుకున్నాడు. షేక్స్పియర్ ఆబాధని హామిలెట్ ద్వారా ప్రదర్శించలేక పోయాడు. అంచేత యీ నాటకం తగులడింది.”

ఈ సమస్యని పరిష్కరించే పుద్గేశ్యంతో నేనూ యీ వ్యాసంలో కొన్ని సూచనలు చేస్తున్నాను. ముందు, హామిలెట్ సమస్య ఏమిటో కొరం పరిశీలిద్దాం.

హామిలెట్ తండ్రి, మరణానంతరం, హామిలెట్ తల్లి గర్బట్రూడ్, భర్తసోదరుణ్ణి, వివాహమాడుతుంది. రాజ్యాపరిపాలన కూడా వారిదే. ఆస్థానంలో మంత్రికొమార్తె ఒఫీలియాని హామిలెట్ ప్రేమిస్తాడు. ఇట్లా వుండగా వో నాడు హామిలెట్ తండ్రి, దయ్యంగా కుమారుడికి దర్శనం యిచ్చి, తను, తన సోదరునిచే హత్య గాఁపబడినాననీ, తల్లి కూడ యిందులో బాధ్యురాలనీ, వారిమీద పగసాధించవలెననీ, కుమారుణ్ణికాసించి, అంతర్ధానమాతాడు! ఆనాటినుండి హామిలెట్ మనస్సు మారిపోతుంది. తల్లి వ్యభిచరించిన విషయం తెలియగానే, ‘క్లీ’ మీద అతనికున్న గౌరవం పోతుంది. ఒఫీలియాకూడా, యిట్లాంటి కులశేషానని భ్రమిస్తాడు. ఆమె అతన్ని పరిశీలించడానికి, అతని గుట్టు బైటకి రాగడానికి తండ్రిచే నియమించబడిన గూఢచారిణిగా పరిగణించి, ఆమెని తూలనాడి సంపర్కం మానుకుంటాడు. రాత్రి పగలు, బాబయ్యనీ, శల్లినీ, యేవిధంగా సంహరిస్తే కని తీరుతుందో, ఆలోచనసాగిస్తూ, పరాకుప్రసంగం చేస్తూ, పిచ్చివాడిలా ప్రవర్తిస్తాడు. గూఢచారుడుగా వుంటున్న మంత్రిని హత్యచేస్తాడు. రాజుకీ, భార్యకీ, అతనిది ప్రమాదకరమైన ‘పిచ్చి’ అని భయపడి, దాని నిజానిజాలు

తెలుసుకోడానికి యత్నిస్తారు. హామిలెట్ రాజ్యంలో వుంటే వారికి ముప్పు వాటిల్లుతుందని, అతన్ని దూరదేశానికి పంపుతారు. అతనిపన్నాగం తెలుసుకుని, తిరిగివచ్చి, రాజయోధులను హత్య చేస్తాడు. చివరికి, పగసాధిస్తాడు; ఓఫీలియా ఆత్మహత్య చేసుకుంటుంది. తనూ, తల్లి, రాజూ, అందరూ మరణిస్తారు.

ఇందులో సమస్య యిది; హామిలెట్, తన ఉర్యలకి యేవగించుకుని తన తల్లిని. ఆమె భర్తని చంపడానికి నిశ్చయించుకుని కూడా, "ఆపని ఎందుకు చెయ్యడు? స్వగతాలతో, అమాయకులని చంపుతూ ఎందుకు వృథా కాలయాపన చేస్తాడు? ఇదీ ప్రశ్న. దీనికి నిమగ్నులు రకరకాల సమాధానాలిచ్చారు. వీటన్నింటినీ మూడురకాలుగా విభజించవచ్చు.

1. షేక్స్పియర్, వొక సాత నాటకాన్ని ఆధారంగా చేసుకుని యీ నాటకం వ్రాశాడు; అందులో పగతప్పుకోవడం తప్ప వేరేకథ పట్టు లేదు. కాబట్టి, ఆ 'పట్టు', 'బిగి', ఆపాదించటం కోసం, యీ స్వగతాలు, 'ఉన్మాదం' 'తంతు' యికించాడు,--అని.

2. హామిలెట్ ఆదర్శజీవి. తన ఆదర్శాలని ప్రపంచానికి కూడా ఆపాదించాడు. తన తల్లిచేష్టలు, ఆ ఆదర్శాలని భగ్నం చేసినై. "వాళ్లు వుంటేనేం, చస్తేనేం?" అనుకుని నిస్సహచరించి, కార్యదీక్షనుంచి విరమించి, వేదాంతి అయ్యాడు--అని.

మూడోది--నాటకకర్త హామిలెట్ యిరుక్కున్న పూహాన్ని చూసి జాలపడి, సానుభూతి ప్రకటించడంనల్ల, యీ 'ఆలస్యం' జరిగింది-- అని.

నేను, యిందులో మూడోదానితో ఏకీభవిస్తున్నాను. ఇది కొంత వరకూ ఎలియట్ చెప్పిన వాటికి దగ్గరగాకూడావుంది. హామిలెట్, తల్లిని, అందరు పురషులూగే, 'మాతృదేవత'లా పూజించి, గౌరవించి, ప్రేమించాడు. కాని, ఆమె భర్త చనిపోగానే మళ్ళా వివాహం చేసుకుంటుంది. ఈ కృత్యంతో హామిలెట్ తల్లిని పూజించలేకపోయాడు. తరవాత,

భర్త జీవించి వుండగానే, భర్తపోదరుడితో వ్యభిచరించిందన్న సంగతి తెలియగానే, ఆమెని 'గౌరవించడం' మానేశాడు. స్త్రీని 'చాంచల్యమా'! అని సంబోధించాడు. చంపడానికి నిశ్చయించుకున్నాడు. ఆమె బ్రతికివుంటే తండ్రిలాంటి కూతుళ్ళని కంటుందని భయపడి, 'చంపడ్డ' 'మంచిపనే' ననుకున్నాడు. కాని ప్రేమించకుండా వుండలేకపోయాడు. తల్లిలోనిచెడుగుకి అతీతం అయ్యే ప్రేమ అతనిది. "పోనీ సుఖపడనీ, అనుభవించనీ, యీ నాలుగు రోజులేగా, తరవాత ఎల్లాగా చంపుతానుగా,—పోనీ పాపం, ఆనందించనీ" అని హామెలేట్ అనుకుని, 'ప్రేమకి' తన దాస్యం వొడులు కోలేక, కాలయాపన చేశాడు. ఆ బౌదాధ్యం; ఆ అతీతమైన ప్రేమ, హామెలేట్ లోని వుత్తమలక్షణాలు—చివరికి, 'పాపాన్ని' 'చెడుగుని' చూసి, భరించి, సహించి. అనుభవించి, అతీతమయ్యే ప్రేమ అతనిది. పాపం లేదు, పుణ్యంలేదు, చెడుగులేదు, మంచిలేదు—ఇవి విహిక విలువలు, అధ్యాత్మిక విలువలుకావు. సంఘంయొక్క ప్రాపకం, ప్రాబల్యంమీద ఆధారపడే అశాశ్వతమైన విలువలు. కష్టసుఖాలు రెంటినీ సమంగా అనుభవించిన వ్యక్తికి తీర్పుచేసే అవసరం వుండదు; వుండనక్కరలేదు.

ఐతే యీ సూచనలు సమర్థించేటందుకు, నాటకంలో ఆధారాలు ఎక్కువగాలేవు. వీటి ఆధారాలు షేక్స్పియర్ జీవిత రహస్యంలో దాగి వున్నాయి. షేక్స్పియర్ తల్లిదర్య షేక్స్పియర్ని బాధించి వుండొచ్చు. తనకి జరిగిన అన్యాయాన్ని, పదిమందికీ ఎరుకపరిచి, వాని అపనాదునుండి రక్షించడం, మహాపురుషుడి లక్షణం. వ్యక్తిగతమైన విలువలే, ప్రపంచానికి అన్యాయించే సూత్రాలుగా మారుతాయి. షేక్స్పియర్, చెడ్డదైన తన తల్లిని ప్రేమించగలిగాడు. కాని యీ ప్రేమనీ, ఆమెలోని "చెడ్డ"తనాన్నీ సమన్వయం చెయ్యలేక పోయాడు. శిఖరం ఎక్కి కిందికిమాశాడు,— అఘాతం వుంది; తల తిప్పేశాడు. ఈ అఘాతంపైనుంచి అవతలి శిఖరంమీదికి దూకడం ఎల్లా? అదీ అతనిసమస్య. చివరికి - తేగించి దూకేశాడు; కాని

దూకేముందు, ఆవతల శిఖరంమీదికి చేరుకోలేనని అతనికి తెలుసు; వినా దూకడం అతని విధి; అతని ప్రకృతి. చెడుగుపై చాళ్ళు చెయ్యలేదు; దూకి అతీతుడు కావాలి; అసూతంలో తనూ, తల్లి తన పాత్రలూ అంకాపడి నశింపై పోయారు.

చెడ్డవ్యక్తులే రక్తికట్టే పాత్రలన్నాడు, జాన్ బైలి. నాని రంగం పైకి వొదిలి, ప్రేక్షకులను ప్రేమించమన్నాడు. ఎందుకు? 'చెడ్డతనం' సాధనంగా చేసుకుని ఆ పాత్రలు 'ఆనందాన్ని' సాధించారు ఆనందాన్ని సాధించడం, శాంతిని పొందడం, అనసరంగాని, అపొందేటందుకు సాధనా లేవై నా ప్రమాదంలేదు. "ఏవిధంగానైనా, సంతోషాన్ని సాధించిన మనుషులను పేక్స్ పియర్ ప్రశంశిస్తాడు." అంటాడు సర్ వాట్సర్ రా. సంతోషం పొందేవర్షంలో వాడు మరణిస్తే, విషాదకరమైన పాత్రలై మన సానుభూతిని కోరతారు; గెలిస్తే, హాస్యాస్పదంగా మారతారు. వారు పొందదల్చుకున్న ఆనందం అల్పమైందికాదు. ప్రాణాన్ని బలిగా కోరుతుంది వారి ఆశయం. వారి మృత్యువు, ఇంజనీర్లు అశ్రద్ధగా కట్టిన వంటెన పడి పోవటం లాంటిదికాదు; భూకంపంలో కూలిపోయిన వంటెన లాంటిది. మొదటిదాన్ని విమర్శిస్తాం. రెండోదాన్ని చూసి జడుసుకుని ముగ్ధులవుతాం."

ఈ వ్యాసాన్ని ఎట్లా ముగించాలో తెలియక దయానిధి ద్రాక్షాస్లో పెట్టేశాడు? వారంగడిచింది.

సాయంత్రం నాలుగైంది. దయానిధి క్లబ్బుకెళ్ళాడు. ఈమధ్య పత్రికలు సరిగ్గాచూడక, దేశంలో ఏం జరుగుతుందో అతనికి బాగాతేరడం లేదు. వెళ్ళి పత్రికలు చూడడం మొదలెట్టాడు. కాని అతని మనస్సు స్థిరంగావుండక, పదేపదే, వ్యాసం మీదికి వెడుతోంది. దాన్ని మాడరస్ రివ్యూకో, త్రివేణికో పంపాలనుకున్నాడు. అతనికి సారస్వతంలో ప్రవేశం లేదు. విమర్శకుడిగా పైకిరావాలని కూడా అతని సంకల్పం కాదు. అది వ్రాయడంలో అతనిబాధ తీరిపోయింది. ఏరో బరువుతగ్గినటునిపించింది. అతని

విమర్శన చదువుకున్న సాహిత్యప్రియులు నవ్వుకా రేమోకూడా అనిపించింది. సారస్వతంయొక్క వుద్దేశం జీవిత సమస్యకి సమాధానం యివ్వడమా? తలిదండ్రుల పాపాలు ఎల్లలని వెంటాడినప్పుడు, మరేం చేస్తారు? 'ఏం చెయ్యాలి?' అన్నదానికి షేక్స్పియర్ సమాధానం యివ్వలేక పోయాడు. వారిని క్షమించి, ప్రేమించమన్నాడా? నీతి లేదనడం లేదు. ప్రాచీనశక్తులు, ప్రకృతి, మానవత్వం—వీటికి నీతితో నిమిత్తంలేదు. ఈ గోళంపై మానవుడి బ్రతుకు క్షణికం; అశాశ్వతం. నీతిపేరట, కఠినశిక్ష, కన్నీరు, జుట్టుపీక్కో వడం ఎందుకో. మహాసముద్రం పొంగిపొరలి, నీతిని, అదినెలకొల్పిన సంస్థలని ముంచివేస్తుంది. ప్రకృతిజ్వాలలో మానవులకట్టడాలు తగులకతాయి. కాలి పోగా మిగిలిన జీవంతేని ముక్కలనుంచి నీరసించిన నల్లపొగ ఆకాశం కమ్ముతుంది.

“ఎట్లా జీవించడం?” అన్నదానికి సారస్వతం సమాధానం యివ్వాలంటే అతని విమర్శకి వెలువవుంది.

ఇతరులతోలి తనకెందుకు? తన జీవితానికి తాను సమాధాన పడ్డాడు. అతని సమస్య విశద పడింది. విశదపడిన వొస్తువు, యిక మరి బాధించదు. అందులో భయంపోయింది. ఏకాంతంలో అతను తెలుసుకున్న వెలుగు అతన్ని రక్షిస్తుంది. తనూ, తనలాటివాళ్ళు చేసిన పాపాలనూ భరించే భారం షేక్స్పియర్ మీద వెయ్యడం ఎంత తప్ప? నీనీడ, నీవ్యక్తిత్వం, నీచెడుగు, నీపాపాలు, నువ్వు జీవించి వుండగానే నశింపైపోవడం, ఎంత ఆశ్చర్యం, ఎంత ఆనందం?

పత్రకలో వార్త యీ ఆలోచనల్ని అరికట్టింది. రాయలసీమలో, కలరా, ప్లేగు చెలరేగి, అనేకమంది, మరణిస్తున్నారు. ఎక్కడ సహాయం చెయ్యడానికివచ్చిన డాక్టర్ల సంఖ్య తక్కువ. ఎందరో డాక్టర్లువచ్చి, తోడ్పడితేగాని, లాభంలేదు. ఆరోగ్యశాఖవారు చేస్తున్న పనికి, డాక్టర్లు కూడా సహాయపడాలని, నాయకులు విజ్ఞప్తి చేస్తున్నారు ప్రజలకిమందులు, బట్టలు, దుబ్బు

కావాలి. అనంతపురం, కర్నూలు జిల్లాల్లో పరిస్థితులు ప్రవంగావున్నాయి. నిధికి యిది చదవగానే, అక్కడికి వెళ్ళిపోవాలనిపించింది. వెళ్ళి అక్కడే ఏకాంతంగా వుండిపోవాలి. మని తిరిగి రాకూడదు. ఈ పూళ్ళు, యీ తాలూకాలు, ఎన్నో భాషకం చేస్తాయి. ఇక్కడ మనుషులలో కుశుభ, కుట్ర, కుతంత్రం-వీళ్ళనుంచి పారిపోవాలి.

సోదాలకు రాడొచ్చి, 'వో కలర్' తీసుకోండన్నాడు.

“నాకు కాతా లేదుగా. — నేను సెంబర్ని కాను” అన్నాడు నిధి.

“కాకపోతే ఏం లేండి — ఫరవాలేదు తీసుకోండి” అన్నాడు కుర్రాడు. వాడి కళ్ళల్లో ఎంతో దయ, ఎంతో ఆదరణ. వాడి జీవితం ఎంత మంచిది. హాయిగా ఆట్లన్నీ చూస్తాడు, సోదాలు తాగుతాడు; చీకూ చింతా లేదు. కాని అట్లా ఎంతకాలం వుంటాడు? యవ్వనం వొస్తుంది; ఏపిల్లనో వెళ్ళిపోతారు; వాడు ఏపిల్ల వెంబడిో పడతాడు. తగాదాలు, దెబ్బ లాట్లు; శ్రాగుడు; సెండ్లాన్ని కొడతాడు; సెండ్లాం వాణ్ణి విడిచిపోతుంది; వాడూ నిధిగాగే విపోతాడు. పురుషుడి యవ్వన ప్రశక్తి, ఆనందాన్నీ హరింపజేసేందుకు ఏ స్త్రీయో సిద్ధంగావుంటుంది. వాడు మూలగడం; ఆమె కూచుని వినడం; ఆమె మూలగడం, వాడు వినడం; ఇంతేవాడి జీవితం?

పేకాట బృందం యితన్ని చూడలేదు. కబుర్లు సాగించారు. ఈసారి కృష్ణమూర్తిని గురించి.

“ఇవాళ రాలేదేం డాన్ జవాన్?”

“పోళ్ళో కొచ్చాడు.”

“ఏతే భాయీ, అతని డైఫ్ ఆత్మకూత్య చేసుకుంటుంటా” మూడు తలకాయలు ఆ కింతం దగ్గరగా జరిగాయి.

“ఏం లేదు; ఇదివరకే ఆమెకి మహాడితో సంబంధం వుండిట; మూడో నెలని తేలుకున్నారట — మన కృష్ణమూర్తికి తండ్రిగా వుండే భాగ్యం కలిగింది. మనవాడు నాటకం కనుక్కున్నాడు. — ఏం జరిగిందో మనకి

తెలియ. ఆత్మహత్య చేసుకుంది. నీళ్ళాడి చనిపోయిందని గప్ చప్ చేశారు.”

“ఏదే ఆ కాస్తపుణ్యం కట్టుకున్న ధన్యుడెవంకోక్కో!”

“బ్యూటీ స్పెషలిస్ట్—”

“మేం నమ్మం మాకు నిదర్శనం కావాలి—”

“వివాహం ఆపుచేయించమని, వస్త్రాలు రాసి బట్టగొడించాడు—”

దను నిధి యీ సంభాజలలో కొంత వినగలిగాడు. నోడా కుర్రాడు

‘కలర్’ కొట్టి యిచ్చాడు.

“నేను దబ్బులివ్వలేను.” అన్నాడు నిధి.

“ఫరవాలేదులేండి— తరవాత చూసుకోవచ్చు— ఇక్కడ తాగే వాళ్ళంతా దబ్బులిస్తే, మా అయ్య ప్లేషన్ కాడ హోటల్ లెట్టును...” అంటూ కుర్రాడు నవ్వుతున్నాడు.

“ఏదే-నీకు నామీద యింతదయ దేనికీరా?” కుర్రాడు మాట్లాడలేదు

“మీరు మంచోరండి—”

“నేనేం చేశాను?”

“మా పిన్నికి మందిచ్చి బ్రతికించారండి.— రాత్రికి భరే ఆటాడు తున్నారండి—సినిమా— పంజాబ్ మేయిల్.” నిధి జేబులోంచి అర్థ రూపాయ తీసిచ్చాడు—

“చర్, మేయిల్ కి చర్.—మేరే మాలా బులాబు” అని పాడు అంటూ కుర్రాడు లోపలికి వెళ్లాడు.

పేకాట బృందం మళ్లా సాగించింది.—

“అబ్బాయ్— నే నోటి చెబుతానువిను. ఇవన్నీ వంశపారంపర్యా వొచ్చేలక్షణాలనుకో. నిధిగారి తల్లిపెద్ద గాథలే—”

“ఏమిటండోయ్—బాంబులు విసురుతున్నారు”

“ఇట్లాంటివి దాగుతాయా బాబూ—అవిడ కథానాయకురాలే— సలంకకనే యీనకి సంబంధాలు కూడా రాలేకుట—”

“ఎతే భార్య ఏమైనట్లు?”

“ఇద్దరికీ చెడిందిగా—”

“ఎందుకో—”

“చారిత్రక పురుషుడు.” గుసగుసలు.

“విపులీ కరించండి.”

“కృష్ణమూర్తి పెళ్లాం ఎవరనీ?”

“కానీవయ్యా—”

“అసలు పెళ్లికిపూర్వమే, లేదాచ్చిన దాని కూతుర్ని తగులు
కున్నాడు.—తల్లిప్రోత్సాహం వుండేది—”

“చిత్రం”

“తల్లి రహస్యాలు కొడుకు దాస్తాడుగామనీ!”

“ఐ. సి.”

నిధికి ఆ కుర్చీపై, వాళ్లమీద గిరవాపెట్టా లనిపించింది. రెండుచేతులతో కుర్చీకాళ్ళని గట్టిగా పట్టుకున్నాడు. ఆ మాట్లాడున్నది గుమాస్తా సోమయ్య. వొందరూపాయల కాగితం వైతీసి చూపించి మళ్ళా జేబులో పెట్టేశాడు. కోటువిప్పి కుర్చీకి తగిలించి, బైటకపెళ్లి వొచ్చి మళ్ళా ఆట్లో పడ్డాడు. ఇంతలో టెన్నిస్ ఆటగాళ్లువొచ్చి బల్లల్ని వెనక్కిలాగమన్నారు. కుర్రాడు, బల్లల్ని వరండాలోకి యిచ్చాడు. మళ్ళా ఆటసాగించారు. సోమయ్య కోటు గోడని తగిల్చాడు. నిధికి రాయలసీమ పెళ్ళేటంగురు యివ్వడు వొందరూపాయలు కావాలి. సోమయ్య కోట్లోంచి ఆ కాగితం తీసేస్తే సోమయ్యకి మంచి కాస్తా జరుగుతుంది. వరండాలోకి నడిచివెళ్ళాడు. కుర్రాడు చిమ్మిలు తుడిచి దీపాలు వెలిగిస్తున్నాడు. కోటు కీనడలోవుంది. పర్సనాగయ్యడం అతిసులభం. సోమయ్య కోటు వెసుక్కొంటూ లేచాడు. పేకాటం కోటు మాల్చేవసరం వొచ్చింది. “నాకోటేదిగా.”

“ఇదిగో మీకోటు— యిదేనా?” అన్నాడు నిధి.

“అవును—హాల్లో—మిరిక్కుడే వున్నారే—ఎంతసేపైందివచ్చి—
—రండి ఆనుకుందాం.” అని ఆహ్వానించాడు.—

“అరేబ్రూక్ — వీడవకు— నోటుమార్చ నక్కర్లేనులే, రా,
మనవాడు పంపకం చేస్తున్నాడు.”

“ఇకాకేం—మనజేస్తు మనకేదక్కుడు—” అంటూ సోమయ్య
పప్పు తనే లీసుకున్నాడనుగుంటాడు. అట్లా అనుకోడమే తనకి కావల్సింది.
తను వాగిన వాగుడుకి యిదిశాస్త్రీ అనిగ్రహించుకుంటాడు. కాని ఊరుకుం
టాడా? ఋజువు, పోలీసులు, కోర్టు, విచారణ—అదోరకమైన జీవనం.
వీరకం జీవనమైతేకేం నైతికవిలువలతో సంఘానికి నిమిత్తం లేనప్పుడు?

కాని సోమయ్య అల్పుడు, సోమయ్య వ్యక్తిత్వంలోని మనిషి—
సంఘంలో వొక రేణువు. సాంప్రదాయం కాళ్ళకింద బురద. గులుపుతే
వొదబ్బి, మనం దెబ్బలాడాల్సింది ఆదర్శాలతో, విలువలతో— వ్యక్తులతో
కాదు! వ్యక్తులు సిద్ధంగావున్న నియమాలని ఆచరణలో పెడతారు. దాన్ని
ఖండించి, ధిఃఖించే శక్తివానికి వుండదు; ధిఃఖించే వాడికి సంఘంలో
కాంతివుండదు. నూరురూపాయలు సోమయ్య ఖరీదు బ్రతికివుండగా—
చనిపోయినతర్వాత, కళేబరంలోని సామాను బజార్లో అమ్మితే, రూపాయి
రెండవాల గంధకం, నున్నం.

నిధికి నవ్వొచ్చింది. సోమయ్యని ఊమించి, బైటకి వెళ్ళిపోయాడు,
.మనిషి బ్రతుకు సరిగ్గా లేకపోతే యిట్లాంటి పనులు చేయిస్తుంది కాబోలు
ననుకున్నాడు. వొందరూపాయల కోసం ఆత్మని అమ్ముకోవాలా? అట్లా
ఎందరో అమ్ముకుంటున్నారు; కొందరు వొంద కోసం; కొందరు వెయ్యి
కోసం. కాని వార్ని చోరులనడలేదు. వార్ని రావసాహిబ్, రావు
బహదూర్ లిరుగులిచ్చి గౌరవిస్తున్నాం. అపనే, వీడవాడుచేస్తే, వొంగం
టున్నాం. భారతదేశంలో ఆత్మవిలువ, రూపాయి అలా పైసల్లో నిర్ణయించ
వొచ్చు!

ఉండి వుండి, ఆకాశాన మేఘాలల్లుకున్నాయి. గోడ్డుమీద దుమ్ము మొహాన పడుతోంది. నక్కివున్న వర్షం చక్కలిగింతలు పెట్టినట్లుగా, గాలిలో చలి మెదుల్తోంది. గుకాణాలలో దీపాలు ఆపోకుండా, ఏవో అద్దంపెట్టుకుని అనస్థపడుతున్నారు, కొట్టువాళ్ళు. కావలో దీపాలరంగులు కొట్టుకుపోతున్నాయి. నిధి, యింటి? చేరుకుందామని తొందరగా నడుస్తున్నాడు. ఇంటికెళ్ళి తనురాసిన వ్యాసం మళ్ళా చదువుకోవాలి. అందులో ఏవో తప్పులున్నట్లునిపించింది. సవరించాలి. ఈ వ్యాసం ప్రచురిస్తే, క్లబ్బు శ్యకులు చదువుకుని ఏమనుకుంటారో వూహిస్తే భయమేస్తుంది. వారి అనుమానాలు భృథపడుతున్నాయి, క్రొత్తనిదర్శనం దొరుకుతుంది. అతన్ని పరిశోధించేటందుకు ఆ వ్యాసం తోడ్పడుతుంది. తన ప్రత్యేకమైన బాధని వెళ్ళోసు కోడంతప్ప, ఆ వ్యాసంలో వుపయోగపడే విలువలేమున్నాయి, అసలేందుకు అతను అదివ్రాయడం? చెడిపోయిన స్త్రీని తునించమని సంఘాన్ని కోరడమా? సాసాన్ని శిక్షించక ప్రేమించమనా అందులో సందేహం? బాగున్న వారులేరు; పట్టుబడని వారే బాగున్న వారు; వీరు, దొడ్డి పోయిన వాని విలువకట్టి శిక్షించే అర్హులేదనా? ఏదో బలహీనమైన సమయంలో వాంఛకి లొంగిపోతే యింత ప్రమాదం జరుగుతుందని తెలుసుకున్న స్త్రీ అట్లా చెయ్యలేదని తెలియపరచడమా? వినా స్త్రీనిమాత్రం ఎందుకు ధూషించాలా? పురుషుడిని నిందించరేమో!

వ్యాసాన్ని ప్రచురించే ధైర్యం అతనికిలేదు. నిజం చెప్పివంతమాత్రాన అది వుత్తమ సారస్వతం అనిపించుకోదు. అందమైన అబద్ధాలాడాలి. వ్యక్తి గతమైన కష్టసుఖాలకి. సకల మానవులకూ చుట్టించేటట్లు, చిన్నప్రధానంగా చిత్రించాలి. షేక్స్పియర్ అట్లాచేశాడు. తను, యీ వ్యాసంలో అట్లా చెయ్యలేక పోయాడు. బ్రతికివుండగా నిజంచెప్పే సాహసం అతనికి లేదని నిశ్చయించు కున్నాడు. నిజంచెప్పకపోతే అతను బ్రతుకలేదు. తనకితనే, విషయాంత నాయకుడుగా కనిపిస్తున్నాడు. విషయాంతనాయకుడికి, “అవును,”

యినో,— ఏకోవొకటి చెయ్యి” అన్న సమస్యని పొక్కురించే పరిస్థితు తెదుక్కొంటాయి. ఏకో వొకటి నిర్ణయించటమే అసాధ్యం; అదే విషాదాంతంలాని సారం.

నిధికి ఆగాలి, దుమ్ము, మెరిసే చీకటి, అతని ఏకాంతం, భయం కలగజేశాయి. ప్రపంచం విశ్వంలో ముందుకే సాగిపోతూ, అతన్ని దిగవిడచి నట్లనిపించింది. అతనికి ప్రపంచంతో నిమిత్తం లేదు; ఐనా ప్రపంచానికి అతనితో నిమిత్తందేనికో! అతన్ని పరుగెత్తుకు రమ్మని యాగీచేస్తుంది. రాలేక పోతే, కుంటాడనో, గుడ్డివాడనో పేర్లుపెడుకుంది. అతని హృదయంలో నిశ్శిఖలాంటి, అనంతంలాంటి ఏకాంతం కేంద్రీకరించింది. దాన్ని చూసి జడుసుకున్నాడు. ఎక్కడికి పారిపోతాడు?

ఓరాచేసి యింటికే చేరుకున్నాడు. పక్క వారింట్లో గడియారం ఎనిమిది గంటలు కొట్టింది. సుల్లెక్కి, వరండాలో కొచ్చాడు. గుమ్మం అవతల బల్లమీద కూర్చుని పూలదండ కడుతోంది అమృతం.

“ఏంబావా—నీకోసం నారయ్యని పంపాను, కనపల్లేపూ — ?” అమృతం పూలని పల్లెంలావుంచి, దీసాన్ని పైకెత్తి, వూది, పెద్దదిచేసింది. ఆ వెలుగులో ఆ మెమోలం నిండుగా కనపడింది. జెడనివిప్పేసి వెండ్రుకల్ని నెలుపునా మెలిత్రిప్పి, మెడమీదికి జారుగా వొరిగే చుట్టూచుట్టింది. నూర్యోదయాలని దీక్షగాచూచే పుత్రమైన నేత్రాలలా, కళ్ళు స్వచ్ఛంగా మరుస్తున్నాయి. సాపడి యిరుప్రక్కలా ఎత్తుగాలేనిన జుట్టునీడ నుదిటిమీద సెత్తగాపడింది. పెదవులు కలసినచోట, అర్ధచంద్రుడిలా లేచిన బుగ్గల ‘నీటైన’ నీడలు పడుకున్నాయి. అంతటి తీవి, గర్వంవెనక, కెరటం వెనక అస్తమిస్తున్న సూర్యుడిలా దాగిన హాస్యదృష్టి, కారుణ్యాన్ని కాంక్షించిన ఆ కళ్లనిశ్చలత్వం, కనపడని స్థిరత్వం పొందిన ఆ అనయవాల కదలికలో ఆదుర్దా— యిదివరలో ఎప్పుడూ అమృతంలో అతను చూడలేదు.

“ఏం బావా, అల్లా తెల్లబోయిమాస్తావు?” లేచి పల్లాన్ని దూరంగా

నెట్టి, బల్లతుడిచింది.

“నిన్ను ఆనమాలు పట్టలేదు అమృతం.” అంటూ అతను బల్లమీద కూర్చున్నాడు.

“ఏం? అంతలావుగా విపోయానుకమా—మావారు ‘పాతకలావున్నా వ’ంటుంటారు. అంటే నన్ను పూర్తిగా మంచిపాపాలవన్న సూట—బొనా?”

“మరిచి పోవడం కాదు.—నువ్విక్కడ వుంటావని పూహించలేక పాపాలను—అంచేత కొంచెం ఆశ్చర్యంవేసింది.”

నిధి లోపలికెళ్ళి కుర్చీతెచ్చి బైటవేసి, తనుకూర్చున్నాడు. అమృతం బల్లమీద కూర్చుని, పూలని ముడిమీద ఆలంకరించుకుంటోంది.

“ఇప్పుడుచెప్ప—ఎప్పుడురావటం—ఎక్కడ నుంచీ, ఎందుకూ—”

పూలనిసర్దుతూ, పిన్నని పశ్చిమధ్య దిగించి మాట్లాడుతోంది అమృతం.

“ఉండుమరీ—యీజుట్టు లొంగును—” విచ్చలవిడిగా ఎదిగిపోయిన ఆ జుట్టుని అమృతం నాలుగు పిన్నలతో లొంగదీసింది. కొన్ని వెండ్రుకలు మెడమజ్జా, చెవులమీదా, చెక్కిళ్ళమీదాపడి, వొడ్డునపడేసిన చేపపిల్లలా కొట్టుకుంటున్నాయి—

“అబ్బ ఎంతగాలి— వర్షంవొస్తుందా— నువ్వు చాలా చిక్కిపోయావుబావా—” అంది అమృతం జాలిగా.

“ఏనో వూరికే అంటున్నావు”

“లేదుబావా— చూడు కణతలు పల్చగా ఎక్కి కొట్టుకొంటున్నాయో— కళ్ళులోకి పోయాయి.” అతన్ని ఎగాదిగా పరీక్షగా చూసింది.

“మనం పెద్దవాళ్ళం విపోతున్నాంకమా—”

“కాలం ఆగుకుందామరి.” గాలికి తట్టుకో లేనట్లుగా అమృతం, పమటి చెంగునివొళ్ళించి పీసినెత్తినకప్పుగుని, కుడిచేవి మీదికి లాగి కళ్ళు, బుగ్గలు, చిట్టించి నవ్వుతోంది.

“అన్నాణ్ణాడించనా? — ఏమంజోయ్, వొచ్చారే, మీకోసం

బజారంతా వెదిగానే—లేవండి, నీళ్ళు కాగాయి, స్నానంచేద్దురుగాని —”
అన్నాడు శంకరం, లోపల్నించి వచ్చి.

“నారాయణ్ణీడి శంకరం?” అంది అమృతం.

“అల్లా కాబనొడ్డు క్లెగ్గాడు”

“బావా, నేను, శంకరం, పాలికాపు నారాయణా, అల్లా తెనాలి వెళ్ళివస్తున్నాం. మావాళ్ళ తాలూకు వొకరికి పెళ్ళిసంబంధం వచ్చింది. పిల్లని చూసివస్తున్నా, మా అత్తగారు యిదివరకే చూశారు. మా గారు తీరికలేక రాలేదు. శిస్తువొసూలు చెయ్యమని మా పాలికాపుని కూడా మాతో పంపారు,—పట్టజరిగినై—దోవలో నేకనా, ఓసారి నన్ను చూసిపోదాం, అని నాళ్ళని కూడా దింపారు. వీవే శంకరం, పెండ్లికూరు రెగ్గావుంది,—చెప్పా.” అని యాకరపు సెట్టింది అమృతం.

శంకరం పెండ్లికూరున్న వన్నించాడు. అమృతం సవ్యతొంది. ఈ కర్ణం కాకండా నిధి కూడా నవ్వడం ప్రారంభించాడు.

“దబ్బుని స్నానంచెయ్యి బావా,—భోజనంచేద్దాం. బట్టలంకా దుమ్మే—లే, లే.” అని తనులేచింది. దయానిధి వెళ్ళి స్నానం చేసి వచ్చాడు. జుట్టుపాపిడ లేకుండా వెక్కిరించి, బనీను తొడుక్కుని, పైన తువ్వలు కప్పుకుని సిద్ధమయ్యాడు. పాలికాపు నారాయణకి మండుగాలో వొడ్డించారు. రోడ్ పూటల్లో భోజనంచేసి, ముందుగదిలో పక్కవేసగుంది. నిధి, అమృతం, శంకరం, భోజనాలుచేశారు. శంకరం, స్నేహితుడితో సినిమాకి వెళ్ళి, స్నేహితుడితో పడుకుని వుదయం వస్తానని బయలుదేరాడు.

“వర్షం వచ్చేటట్లుగావుంది. ఈ చలిలో సినిమా ఏం చూస్తారు— ఆ స్నేహితుణ్ణి తీసుకొచ్చి, యిక్కడే పడుకోరామా—? అన్నాడు నిధి.

“టీ తాగితే ఏదవుందను. ఔనా శంకరం” అంది అమృతం. ఫరవాలేదులేండి, అంటూ ఏవోగాణిగి శంకరం ప్రయాణమయ్యాడు. నారయ్యా, పాలికాపూ కూడా సినిమాకి తయారై య్యారు. హాల్లో డిన్నె

స్పింగ్ గదిముందు, పాలికాపుకి బల్లమీద పక్కవీర్పాటు చేశారు. నారయ్య, నిధికోసం మంచి గదిముందు హాల్లోనే వేశాడు. తన చాపచుట్ట మండు వాలో వేసుకున్నాడు. ఈ పట్లచేసి, వాళ్ళు ముగ్గురూ వెళ్ళిపోయారు. అమృతం తమలపాకులకి సున్నంరాస్తూ మండువాలోకి నడిచి దొడ్డి వైపు చూస్తోంది.

ఇక్కడ ఎంతో హాయిగావుంది బావా-అచ్చంగా మామూళ్ళో దొడ్డి యిల్లాగే వుంటుంది. ఇద్దరూ దొడ్డికి నూతిపళ్ళెం మీదికి నడిచారు. మేసూలు చంద్రుణ్ణి పడిచి దూరంగా పరుగులెత్తాయి. ఆకాశం కాసేపు నిర్మలంగా వుంది. నక్షత్రాలు స్వేచ్ఛగా మెరుస్తున్నాయి. ఉండి వుండి పల్చటి తెల్లమేసుంపొర చంద్రుడిమీద వెండ్లికూతురు మొదటిరాత్రి సిగ్గు ముసుగులా కన్ను, కవ్వించి, తీనేసి తొలిగి పోతోంది. గాలిలో చలి, పదును పెట్టిక కత్తిలా శరీరాన్ని మళ్ళపెడుతోంది. చెట్లలో ఆకులు సంగీతం కోసం గొంతులు సవరించు కుంటున్నాయి. చలిని ఢిఁఖించినట్లు ఎక్కడో పక్షులుబాధలో ఆనందాన్ని రెపరెప ప్రకటిస్తున్నాయి. తపో భంగయత్నాన్ని జయించిన ఋషిలా, ప్రకృతి జపంచేస్తోంది.

“ఏం బావా మాట్లాడడంలేదు. కోపం వచ్చిందా?” అంది అమృతం. నూతివొరమీద చేతులానించి నీళ్ళలోకిచూస్తూ.

“నాకు కోపంవస్తే ప్రపంచానికి నష్టంలేదు. పైగా నీమీద కోపం దేనికి?”

“ఊరికే అన్నాను. ఐతేదావా, ముఖీల నాకోవుత్తరం రాశింది తెలుసా?”

“తెలియదు.”

“అది చాలా చిత్రమైన వుత్తరం. అందులో లివ క్షేత్రా ప్రమాదం జరిగితే, నువ్వేబాధ్యుడవుట...”

“ఎందుకో?”

“తనకి జీవితంలో సౌఖ్యం లేకపోవడానికి నువ్వు కారణం. నా కేమీ అర్థంకాలేదు. నేను జవాబు రాయలేదనుకో — అబ్బ చలిగావుంది.” అంటూ కొంగువొంటిచుట్టూ గట్టిగా బిగించుకుంది. పసుపుపచ్చ రంగుపై ఆకుపచ్చ పువ్వుల ఖద్దరుచీర, జబ్బున్న పట్టుకున్న అంగుళం వెడల్పు జీగల నల్లరంగు ఖద్దరు రవిక — దానిపై కుట్టిన తైల్లపూలు, వెన్నెలలో వింతగా కనబడుతున్నాయి.

“ఐతే బావా, నేనోవిషయం అడుగుతాను, ఏమీ అనుకోవుకదా?”

“అడుగు అమృతం — నేను స్వేచ్ఛగా మాటాడేటందుకు తగినంత చనువు నాకింకెక్కడా దగ్గరాలేదు. నిన్ను గురించిన అన్ని విషయాలు నాతో చెప్పకోలేక పోవచ్చు, — నీదగ్గర నుంచి దాచేవిషయాలు నాకేళ్ళి లేవు, ఈ విషయం నీకు తెలుసుకూడాను.”

“నువ్వు ఎంతో దిగులుగా, వింతగా, మట్లాడుతున్నావు. నా కళ్ళాగోవుంది బావా.”

“ప్రతివారిముందూ ఎంతకాలం నటించగలం అమృతం? ఎప్పుడో ఒకప్పుడు, ఎవరిదగ్గరో వొకరిదగ్గర మన నిజస్వరూపాలు దైటపెట్టిక తప్పను. రహస్యాలని బాధలేకుండా చెప్పకుంటే విమర్శించకుండా విని అర్థంచేసుకొని సానుభూతిచూపే వ్యక్తులు కనపడే వరకూ, స్నేహితుల కోసం అన్వేషించక మానం. సత్యాన్ని, సౌందర్యాన్ని, — అన్వేషించడం అంటే, నిజంగా యిదే అర్థం —”

“ఏమిటో బావా, మొగాళ్ళ రహస్యాలు ఆడాళ్ళకో ఎంకకు చెబుతారు? ప్రతి మొగాడూ ఆడదానిముందర కొంతగాస్తాడు...”

“ఐతే నేను నీతో చెప్పేవిషయాలని నువ్వు నమ్మలే వన్నమాట.”

నువ్వు కొన్ని నిజంచెబుతావు. కొన్ని అసలే చెప్పకపోవచ్చు. స్త్రీతో చెప్పకూడనివి ఎన్నోవుండొచ్చు.”

“నేను నిన్నెప్పుడూ స్త్రీగా పరిగణించలేదు అమృతం. కన్నీరు

కాకిస్తే తడిసి నీరైపోయిన స్వప్నకాంతలాంటి దానవు...”

అమృతం నిశ్శబ్దంగానవ్వింది. అప్రయత్నంగా చెట్టుకొమ్మని కదిపి, ఆకుల్ని వేళ్ళతో విరుస్తోంది. కీచురాయి కదిలింది.

“అబ్బ చలిగావుంది— జబ్బుచేస్తుంది. లోపలి కెడదాం బావా— నాకు వెన్నెట్లో నువ్వు సరిగ్గా కనపడటంలేదు” అంటూ అమృతం మండు వాలోకి చేరుకుంది. ఇద్దరూ హాల్లోకొచ్చారు. పాతసంగతులు స్మరించుకుంటున్నారు. జగన్నాథం, పట్నంలో కాలేజీలో చదువుతున్నాడుట. నాగమణి వెళ్ళిచేసుకుందిట; భర్తకి నాయుడుపేటలో వువ్వోగంట. తరువాత సుశీల విషయం మాట్లాడుకున్నారు.

“నాకో అనుమానంవుంది బావా—సుశీలకి నీమీదవుండేదని.” అంది అమృతం తనపానాలకేసిచూస్తూ. నిధికి యీమాటలు వింటే నవ్వాల్సింది.

“మీద వుండటం ఏమిటి అమృతం—ప్రేమించింది అనొచ్చుగా?”

“ఏమో అబ్బ,—ఎట్లా అనాలోనాకు తెలీదు.” అందిమూతి వొంకరచేసి.

“ఫరవాలేదులే— సిగ్గుపడేటందుకు మనం చిన్నవాళ్ళంకాము. సుశీల నన్నే కాదు, ఎవర్ని ప్రేమించలేదు?”

“అసలు ప్రేమించడం అంటే ఏమిటిబావా?”

“ఏమో నాకు తెలియదు. కాపరం చేస్తున్నదానవు నీ కెక్కువ అనుభవం వుండాలి—”

“నాకేంవుంటుంది పట్లటూరి మొద్దుని. ఏనీబోటిగాళ్లో చెబుతుంటే వినడమే—”

“చాలామంది జీవితంలో ‘ప్రేమ’ అనుభవించకుండానే జరిగిపోతుంది, కలలోనూ, పుస్తకాలలోనూ, కళలోనూ ప్రేమని తెలుసుకుని తృప్తిపడాలిందే—”

“నువ్వు అంతేనా ఏమిటి బావా?” అంది అమృతం కళ్ళకొనలనుంచి చూస్తూ.

“ప్రేమని ఆశించడం పురుషుడివొంటూ— దాన్ని యివ్వడం స్త్రీ వొంటూ—”

మధ్యలో అమృతం అందుకుని—

“ఐతే బావా, సుశీల విషంతాగి చెచ్చిపోయిందంటారు, నిజమేనా?”

“నిజం కావొచ్చు, భర్తశంకించి వుండొచ్చు. గర్వి ఈ పరాభవం భరించలేక చేసి వొండొచ్చు.—”

“ఇందులో నువ్వుచేసిన అపచారం ఏముందీ?”

“ఏమీలేదు. తనస్వాధ్యాన్ని స్తుతించలేదు—” అమృతం ఆవులించి, కళ్ళని తుడుచుకొని గదిలోకెళ్ళి మంచంమీద కూర్చుంది. పక్కంతా సర్ది తలగడాని వొళ్ళో వేసుకుని, కాళ్ళువూగిస లాడిస్తూ, కొంచెం గట్టిగా అడిగింది.

“బావా—నువ్వు మీఆవిడతో కాపరం పెట్టవా ఏమిటి?”

దయానిధి గదిలోకొచ్చి, కుర్చీనాల్చి కూర్చున్నాడు.

“ప్రేమించిన వాళ్ళు పెళ్ళిచేసుకోలేరు; పెళ్ళిచేసుకున్న వాళ్ళు ప్రేమించలేరు—అదీ యీదేశంలో యువకుల చరిత్ర.”

“నీవన్నీ చిత్రమైన భావాలు బావా” అమృతం వికృతంగా వొళ్లు విరుచుకుని పక్కమీదికి వొరిగింది.

“అబ్బ పిన్నులు గుచ్చుకుంటున్నై బాబూ—” అని, లేచి, పిన్నులను దిండుకింద పెట్టింది.

“నీకు నిద్రొస్తోంది—నేవెళ్ళి పడుకుంటా—” అని నిధి లేవ బోయాడు.

“కూచో బావా—ఇట్లా ఊర్చుని మనం కబుర్లు చెప్పుకోడం ఎన్నాళ్ళకో? నేనువొస్తాను, మనం మీ మామగారిదగ్గరికెళ్ళి, ఇందిరని తీసుకొద్దాం?”

అతనేమీ మాట్లాడలేదు.

“బావా, కోమలెక్కడుంది—?”

“ఏమో—”

“ఓస్, ఏం తెలియనట్టు మహా. నాదగ్గర ఎందుకు దాస్తావ్?”

“కోమలికోసం నీదగ్గరచేసిన బాబ్ ఎల్లా పిచ్చాలో ఆలోచించ వలసి నప్పుడే కోమలి జ్ఞాపకం వస్తుంది. ఆ కోమలి బాబ్ ప్రపంచంలోని ప్రేమకోసం తనతన లాడాను”

“ఇప్పుడూ?”

“ఇప్పుడూ, నాలోని ప్రేమతో సమాధాన పడుతున్నాను.”

“నా కేమీ అర్థంకాలేదు.”

“నేవెళ్ళిపడుకుంటా” అని నిధిలేచివెళ్ళి, గుమ్మంముందు మడత మంచంపై పడుకున్నాడు. కాసేపు నిశ్శబ్దం. అమృతం పెట్టితీసిన చప్పలైంది. బట్టమడతలోంచి కర్పూరంపుండల పరిమళం వేసింది. స్వూ బిళ్లల పెట్టిలో రూపాయల గలగల వినబడింది. అమృతం గదిలో ఏం చేస్తోన్నా! గది తలుపులు వేసుకోమంటే? గాజుల చప్పడు, దిండ్రని సద్దిన శబ్దం, నిలిచేసిన ఆవులింత—మళ్ళా నిశ్శబ్దం.

“నిద్రపట్టిందా బావా” అని అడిగింది లోపల్నుంచి.

“ఊ” అన్నాడు. కాని అది అబద్ధం అని అతనికి తెలుసు.

“అబద్ధం.” అంది. నిధికి భయమేసింది. ఈ ఆడాళ్ళు అన్నివిషయాలూ ఎల్లా తెలుసుకుంటారో చిత్రం అనుకున్నాడు.

“అంటే పడుతో పడుతో వుంది.” అన్నాడు.

“మా జగ్గు అడిగినట్లు ఆ ఆవస్థ ఎట్లాంటిదో వర్నించు బావా” అంది.

“ఓ. కళ్ళు మూతలుపడడం—కుడి కన్ను తెరవడం; ఎడమది ముయ్యడం; కుడిచెయ్యి తలకిందతీసి; ఎడమచెయ్యి పెట్టడం; వెల్లకిల్ల పడుకోడం; తరవాత బోర్లకిల పడుకుని, దిండులో మొహం గుచ్చుకోటం”—అమృతం నిలిపి నిలిపి, మసీదులో మృదంగం మోగిస్తే ప్రతిధ్వనించినట్లుగా

నవ్వుతోంది.

మళ్ళా నిశ్శబ్దం. పక్కా డాబా యింట్లోంచి, గడియారం పదకొండు కొట్టింది. పది ఊణాలలో ఆ నిశ్శబ్దం భగ్నమైంది. ఆకాశంలో బంగారపు కత్తులని ఎవరో విరిచి పారేసి నట్లుగా మెరుపులు—గాలికి వొక్కసారిగా కిటికీ తలుపులు కొట్టుకున్నాయి. నేలమీది ఆకులులేచి లోపలపడు తున్నాయి. దీపం నృత్యం చేస్తోంది. భయంకరంగా పిడుగులు దిక్కు తేల్చు కుండా మారు మ్రోగుతున్నాయి. గదిలో గోడని కేందర్ కాగితాలు చప్పుడుచేసి కిందపడ్డాయి. గోడనున్న నిధి తల్లి ఫోటోగ్రాఫ్, కిందపడి పగిలింది. అమృతంలేచి, గాజుముక్కల్ని పోగుచేసిన చప్పుడవుతోంది. దీపం ఆరిపోయింది.

“నాకు భయమేస్తోంది బావా” అంది.

అతనులేచి అగ్గిపెట్టె కోసం గదిలోకొచ్చి, బల్లమీద తడుములాడు తున్నాడు. మెరుపుల నెలుగులో కనపడుతుందని నిదానంగా చూస్తున్నాడు. కిటికీ తలుపులు మూసుకున్నాయి. అంతా చీకటి, బైటగోడ. అమృతం దీపంమీద చెయ్యిపెట్టి, “అబ్బ కాలింది” అని గెంజింది. నిధి చెయ్యి ఆ మెరుజంమీద పడింది. ఆ చేతికి తన నెడని ఆనించి బిగించింది. చెయ్యి తీసేగాడు. వెళ్ళి కిటికీ తలుపుతీశాడు. అగ్గిపెట్టె, మంచం పక్కన అలమాగ్లో వుంది. దాన్ని తీసి దీపం ముట్టిరచాడు. తలుపులు కొట్టుకోకుండా, కాళ్లు పెట్టాడు. వెళ్ళి గదిలో మంచం మీద కూర్చున్నాడు.

“నీకు భయంగా లేదు బావా?” అన్నది అమృతం. నిధి లేచాడు. అమృతం మంచం మీద కూర్చుని, దిండుని వొక్కోవేసుకుని కాళ్లు వూగిస లాడిస్తోంది. బోర్డర్ లేని పసుపు పచ్చరంగు పల్చటికట్టు చీరకట్టుకుంది. దానిమీద ఎక్కువగా, ఉంచులేని, సిల్కు జాకెట్టు వేసుకుంది.

“బద్దరు చీరలో నిద్రిపడ్డాడు. సిల్కు-చీర చల్లైంది. ఎట్లా బావా? బాగుందా నీర...”

అతనికేసి జాలిగా చూసింది.

“అమృతం...”

“ఎందుకు బావా?”

“యిల్లా ఎందుకొచ్చావు?”

“ఏం?”

“ప్రపంచానికి లేని ఆపేక్ష నీ కెందుకు?”

“అదేమిటి బావా—ప్రపంచానికి ఆపేక్ష ఎందుకుంటుంది; ఎక్కడా
నొకరినొకరికి తప్ప—”

అమృతం కళ్లు బరువుగా మెరుస్తున్నాయి. కళ్లకింద నల్లనీడలు
వెన్నెట్లో మెరిసిన మంచిగంధం మామూలు తీర్చుకున్నాయి. విస్ఫోరుకుని,
ప్రేమతో పనింతలైంది మొహం.

“అమృతం...”

అతనికి ఏమనాలో తెలియలేదు. నాకాలూ, మాటలు అన్నీ మాయ
మయ్యాయి.

“ఏం బావా?”

ఉప్పెనలా గాలి గదంతా కమ్మేసింది. కడసారి నృత్యం ముగించి
దీపం మూర్చపోయింది. అమృతం చేతులు అతని బుజంమీద పడ్డాయి;
సముద్రలో కొట్టుకుపోయే వ్యక్తికి; రబ్బరుబంతి దొరికినట్లుగా. ఏదో శక్తి
అతన్ని కిందికి నెట్టేస్తోంది. అతను మంచంపైన కాళ్ళమీద కూలబడి
పోయాడు. అంతా చీకటి. అతని కళ్లు అమృతం వొళ్ళోకి వెరుచుకున్నాయి.
అతని సుదిటిని చలిమంటలా కాల్చింది అమృతం కడుపు. కనురెప్పన్నీ, ఆమె
వక్షాలు సుత్తగా కోసేస్తున్నాయి. ఆమె రెండు చేతులూ అతన్ని ఎక్క
డికో తీసుకుపోతున్నాయి. భరింపరాని సౌందర్యపు వెలుగుతో అతనికి
స్పృహ తప్పింది. అమృతం జుట్టుముడి వూడింది. జడంతా అతన్ని కప్పే
సింది—నిశీధిలా కన్నీటి చుక్కలచే చీగతడిసి, అమృతం తొడలు చలితో

నేడెక్కుతున్నాయి. ఆకాశం తనవొక్కడి మీద నిశ్చింతగా వర్షిస్తోన్నట్టు, అతని మెడ వెనక భాగం మీద, కన్నీరు వునికెవున్న ఇంద్రధనస్సు అవలంబించింది. “బావా” అంది ముక్కలై లయకోసం తడుముతున్న కంఠంతో. భూమి తిరిగిపోతోంది. స్థలం, సమయం, గతులు లెస్సాయి. విశ్వమే కదలి పోతున్నట్లుంది. ఎక్కడికో, యింకా, యింకా దగ్గరగా, కలిసి, వొకరై, అన్ని రహస్యాలనీ ఛేదించి, అన్ని లోతుల్నీ శోధించి, అన్ని శిఖరాలనీ సాధించి, వొంటి జీవంగా కొట్టుకుని, విశ్వరహస్యాలకి ప్రాణం పోశారు. ఆలోచనా, విమర్శనా, తర్కం చైతన్యం--అన్న ఉద్రేకాల ప్రవాహంలో కరటంపై నురుగలా కొట్టుకుపోతున్నాయి. దేనికోసమో, రెండుప్రాణులు సృష్టిశక్తులను కేంద్రీకరించి వెనుగు లాడుతున్నాయి.-- ఎక్కడో అది యదార్థమై వుంటుంది. రక్తంపట్టుతప్పి నిష్ప్రదావకంలా పొర్లి శరీరాన్ని కడిగి పవిత్రం చేస్తోంది. సర్వేంద్రియాలూ విడిపోయి జీవకణాలుగా శరీరాల్ని మార్చేశాయి. శరీరం అనుభవంతో ఆత్మైపోయింది.

*

*

*

ఆక్షణం సృష్టి నిల్చిపోంది. ప్రాణం స్థిమితపడింది. నిప్పులో కాలిన మల్లెపూల పరిమళం, అమృతం శ్వాసలో చుట్టేసింది. మెత్తటి బలంతో తడిసిముద్దయి, ఆనందంతో ఎత్తుగా అల్లిసిపోయి, నూర్యకిలోని వేడికి కలిగిన మంచుకణమై, అమృతం పక్కమీద వాలిపోయింది. ఆ శరీరం అది. ఎవ్వరూ ‘యదినాది’ అనలేదు. సృష్టి అనాదినుంచి వుండిపోయి నిద్రనించి లేచి మరచిపోయిన శరీరం అది.

ద గూనిధి మంచంమీదనుంచి నేలమీద కూలిపోయాడు.

అమృతం చేతికింద దిండు, కిందికి జారింది. గూనిమీద తల ఆనించి కళ్ళుమూశాడు. ఓపగలేకుండా కురుస్తున్న వర్షం నిలిచిపోయింది. చప్పబడి, నీరసించి ప్రకృతి విశ్రమించింది. విషాదంగా వెన్నెల కిటికీలోంచి వీడ్కోలిస్తోంది. పక్కడాబాలో గడియారం వొంటిగంట కొట్టింది. నిధి లేచివెళ్ళి,

గదిగమ్మం ముందు మంచంమీద పడుకున్నాడు. నారయ్య, నారాయణ సినిమానుంచి రావడం, పక్కపట్టలు స్వీకుని, పడుకోవడం చప్పడైంది.

దయానిధికి నిద్రపట్టలేదు. లేచి నిలబడ్డాడు. ఇప్పుడేలమీద ఆనడంలేదు. మరో శరీరంలోకి జొరబడ్డట్లుంది. అమృతం శరీరం పరిమళం తనని ఆవరించింది. భువ్వంతో మొహం తుచుకున్నాడు. గదిలోకెళ్ళి అగ్గిపల్ల గీసి, దీపం ముట్టించాడు. దగ్గరగా చేరేగాడు. అతనికి భయమేసింది, సిగ్గేసింది. తనదే ఆ మొహం. మరో లోకంలోకెళ్ళి, అద్వంగా నీడచూసుకున్నట్లుంది. అదిసి కృతించిన మొహంగా ఏదో శ్లోత్ర శాసనం, వెలుగు, ప్రతిభ కనిపిస్తోంది. ఈ కళ్ళతో మళ్ళా ప్రపంచాన్నీ చూడడమా! స్వప్నంలో వెరువకుని చూడటం కేర్చుకున్న నే గాలతో యీ బాహ్యప్రపంచాన్ని చూడటమా!

దీపం తీసుకుని మంచం దగ్గరకెళ్ళి మైకెత్తి, అమృతంకేసి చూశాడు. సిగ్గేసింది. ఆసుకేసి చూడలేక పోయాడు. అది నిద్రావేషనే నిద్రావేషడంలాగుంది. దీపం దాచేగాడు. బ్రతు రోడ్డుమీదికి వచ్చేసి ఆకాశంకేసిచూస్తూ పొంకొనమీద కూర్చున్నాడు. బసీనులోపల సుదవేసక ఏదో పట్టుకున్నట్లుంది. తడిమి బ్రతుకి తీశాడు. బల్లటి పొడుగాటి వెంట్రుక. అమృతం బడలోది. అతనికి భయమేసింది. తనకే తనునింత మనిషి లాగున్నాడు. అతని పూర్వపు భావాలు, ఆదర్శాలు, అభిప్రాయాలు...వాటికీ; తన నిజత న్వానికి ఎంతటిభేదం వుందో తెలుసుకుంటే అతనికి భయమేస్తోంది. అతని తత్వం అతనికే మోక పోడం ఆశ్చర్యం. తను ఆ వాతావరణంలో వుండలేదు. అదంతా మెలపడిపోతుంది. సూర్యోదయం కాగానే అమృతాన్ని ఎల్లా చూసినాడు. అమృతం తన నిజస్వరూపాన్ని తనకి చూపించి, హాయిగా నిద్రపోయింది. ఈ కళ్ళతో లేవే వ్యక్తులనీ, యీ భూమ్మీద చూడలేదు. చంద్రుడే ప్రతంగా కదులున్నాడు. పక్కంటి. గడిచూరం రెండుకొట్టింది. లోపలికొచ్చి మెట్లమీద కూర్చున్నాడు. సుశీల చావుకి కారణమైన తను,

కృష్ణమూర్తికి మంగులిచ్చినతరు, అవకాశం వున్నా, కోమల్ని తాకకుండా బైటకొచ్చినతరు, షేక్స్పియరు సమస్యని పాపకారం చేయదలచినతరు.---

లోపలికెళ్లి, చప్పడుకాకుండా, డ్రాయ్‌క్లోని, షేక్స్పియర్ వ్యాసం తీసుకుని, బైటకొచ్చి, సెట్లమీద కూర్చొని. నిష్ఠ పుల్ల వెలిగించి, కాగితాలని తగలబెట్టాడు. మళ్ళాలోపలి కెళ్లి, అమృతం పెట్టెతీసి సబ్బుకీళ్ల పెట్టెని పెట్లగించాడు. అందులో రెండుగంటల ఎనభై రూపాయలున్నాయి. భూములమీద శిస్తు కాబోలు. అంతే? మిగతాది వారాంతం దగ్గరుంది కాబోలు. ఎనభై పెట్టెలో వుంది, రెండుగంటలు పోతున్నాను. తాళాల గుత్తి దిండుకింద వుంటుంది. అప్పుడే తలవెంట్రుక కిక్కిరిస్తే పెట్టెలు తెరిచి తొందరగా చూడ్డాలు సర్దుకున్నాడు. అమృతం బయటగా కిచ్చి, పక్క తిరిగి పడుకుంది. పక్కంటి గడిచూరం మూడుగంటలు కొట్టింది. ఓవుత్తరం రాసి, నానయ్య చాపకింద పెట్టాడు. మరో వుత్తరం వ్రాసి అమృతం గాజువెనక పెట్టాడు.

“ఋణం రుప్పలో నాలుగింజదానికి నే నెవన్ని?” అని. అది చదివి నీమరుగుంటుందో. “వీం గ్రాతలు బావా—నీదంతా విత్రం” అంటుంది కాబోలు. గోరనున్న కోటిని పోడుకున్నాడు. మరోసారి నీపం పైకెత్తి అమృతం కేసి చూడండి. అంత నిద్రపోడానికి ఎంతో నిర్మలమృదంగా! కడసారి పవిత్రంగా పవ్వకించిన అమృతం!

దీపం కగ్గించి తలుపులు జేర్చి, పొద్దులు తీసుకుని బైటకొచ్చి, గేటుమూసి గోళ్ళుమీదికి కరిచాడు. పక్కంటి గడిచూరం నాలుగు కొట్టింది, బెజవాడ బండికి అరగంట పైముంది. సామోయకముం గాదు.

రాళ్ళ సీమ

ద్రయానిధి కర్నూలాచ్చి రెండు వారాలయింది. గవర్న మెంట్ హాస్పిటల్ పక్కనే షెడ్ లో వుంటూ, సైకిల్ ఎరువుచ్చుగుని, మెడిసిన్ బాగ్ తగిలించుకొని, మైళ్ళు మైళ్ళు ప్రయాణం చేస్తూ ప్రమాదవ్యాధులకు గురియైన రోగులకు చేతనైన చికిత్స చేస్తూండేవాడు. అప్పుడప్పుడు తోటి డాక్టర్లతోనూ, హోల్త్ ఇన్ స్పెక్టర్లతోనూ కలిసి భోజనంచేస్తూ, రాత్రికి మళ్ళా కర్నూలు చేరుకునేవాడు. అవసరమైన, శనాలని బైటకితీసుకుపోయి తగల బెట్టేందుకు సాయపడేవాడు. హాటల్ ప్రాప్రయిటర్ కొన్ని రోజులు తన హాటల్లోవుంచుకొని, వుచితంగా భోజనం పెడుతుండేవాడు. కొన్ని దినాలు వీలులేక రాత్రిళ్ళు వెళ్ళిన చోటే వుండిపోయేవాడు.

ఆవూళ్ళు చిత్రంగావుంటాయి. మైళ్ళు మైళ్ళు చెట్లేవుండవు. కొంత నేపు యిసిక నేల; కొంతమారం, రకరకాల రాళ్ళు. అంతా గాళ్లమయం. కాసేపు గట్టి నేలమీద తివాసి పరిచి నట్లు చిత్రమైన గడ్డి; తమాషా మొక్కలు. ఆయిళ్లు మరీచిత్రంగా వుంటాయి. మూడు రాతి బండలు, మూడుగోడలు; పైన మరోరాయి. అదేయిల్లు. కొన్ని రాళ్లల్లో దొరికిన

గుహలు. కప్పగావేసిన రాతిలో కన్నంవుంటుంది. అందులోనుండి సూర్య రశ్మి సోకితే తప్ప వెలుతురు లేదు. కాలవ, పిల్లకాలవ, చెరువు, నయ్య, ఏమీ కనబడవు.

ఆవులు, గేదలు, గొర్రెలు, ఆకొండ గుహలలో సత్యాన్ని అన్వేషించే వేగాంతులులా సంచారం చేస్తాయి. ఏరాతి ప్రక్కనుంచో గాడిద దర్శనం యిచ్చి, భయపడి పారిపోతుంది. ఎక్కడో నల్లకుక్క కుంటుకుంటూ కదిలి పోతుంది. వాటి యాత్రకి ముగింపులేదు. ఉండి వుండి, అన్ని ఆకులూ వూడి పోయి, మొండికొమ్మల చెట్టు, కొమ్మల్ని చాచి అస్తిపంజరం ప్రదర్శిస్తుంది. ఆచెట్లకి ఆకులే వుండవేమా! ఆకాశంలో గద్దలు యీప్రకృతి సంపదకి గస్తీ తిరుగుతుంటాయి. కాకులు, నల్లగోరువంకలు తరుముకుంటూ ఎగురు తాయి. వెళ్లగా వెళ్లగా ఎక్కడో వొకనుయ్యివుంటుంది. దానికివరలుండవు; అది మనుషుల కక్కలేదు. చచ్చిపోయిన మనుషులే దానికి కావారేమా! అవతల ప్రపంచంలో వాళ్లు అందులోనీళ్లు సులభంగా తోడుకోవచ్చు. ఆస్థలంలో సూర్యుడు తీక్షణంగా ప్రకాశించలేడు. ఆరాళ్ల వెనక సూర్యాస్తమయం చూస్తే, ఏడవాలని పిస్తుంది.

ఎక్కడా మనుషులే కనబడరు. అదివూరు. నాలుగిళ్లు.—పదిగొర్రెలు—మూడావులు—రెండుకోళ్ళు—వొక ముసలిది ఎండలో కూర్చుని వీదో చేస్తుంటుంది. నల్లటి చీర—వొంటికి చాలదు; సంచుల్లా వేళ్ళాడే చేతులు—తెల్లబడగా మిగిలిన జుట్టు, మానుకుపోయిన కళ్ళు విప్ప కొన్న వెదవులు, వొంగిన నడుం—ఆమెకూడా మనిషి సంతతే. ముసలివాడు, రాళ్ళుకొడు తున్నాడు; కట్టెలు కొడుతున్నాడు. మోకాళ్ళపైకి పంచి; నల్లటి మొలతాడు; దుమ్మురంగు పాగా. అక్కడ వార్ధక్యమే కాని యవ్వనంలేదు. ఆమనుషులకి, యవ్వనదశే వున్నట్లు తోచదు. రాళ్ళల్లో ఆడుకుంటూ ఆల్పిప్పల్ని వీరుకుంటున్న కుర్రాళ్ళుకూడా ముసిలినవ్వులు నవ్వుతారు. వాళ్ళ మొహాలలో సంతోషం, చైతన్యం, యవ్వనం, ఉత్సాహం ఏమీలేవు.

జ్ఞానదేవత సంశాసనం, ఆకలిదప్పలు, 'నన్ను చూడండి' అంటూ వారి స్వరూపాలు దాల్చి పుట్టి చస్తున్నాయి, ఆ ప్రదేశంలో. ఆస్థలతో మనుషులకి నిమిత్తం లేదు, దైవానికే తప్ప. అక్కడుంటే మనుషులుకూడా, ఆస్థలంతా నివారే. వారికి వేరే ప్రాణి, వ్యక్తిత్వంలేదు. అన్నీ రాళ్ళు, రాళ్ళు; వారు కదిలే రాళ్ళు. నిజంగా అది రాయల మ కానుక; ఎవరో అన్నట్లు రాళ్ళనీమే!

నిధికి, అనం గాచార్యులుగాతో మొదట మునిమామగులో పంచనం కలిగింది. ఆయన వెద్దవాతురు లక్ష్మీదేవికి జన్మదేవంబే చూడ్డానికి వచ్చాడు. దేవ అని తెలుసుకొనే ఆయన మామగారు, భర్త వేరేవోటికి వెళ్ళిపోయారు. తండ్రి వచ్చిన రెండు నోళ్ళులకే లక్ష్మీదేవి నాలుగు సంత్సరాలు వయస్సుగల కూతురు యీ భారవానికి గుడ్డ చనిపోయింది. రాత్రి ఎనిమిదింటికి నిధి, అనం గాచారిగారు, అప్పిల్లని పూడ్చి వచ్చారు. రాత్రం కా తల్లిని వోదార్చటంగా గడిచింది. రాత్రికిరాత్రి, యిద్దరుకూలమ తీసుకువెళ్ళి, నిధి, రెండు మైళ్ల దూరంగా వొక పాక అంటిదిన్నేనుంచి, తెల్ల వారేదాకా ముగ్గురూ అక్కడే గడిపారు. తనవార నాలుగు రోజులకి లక్ష్మీదేవి భర్తవచ్చి ఆమెని కన్నులు తీసుకువెళ్ళాడు.

అనం గాచార్యుగారిది, అనంతవరం జిల్లాలో విక్రమూర్తి? ఆరు మైళ్ళ దూరంలో వున్న న్యాయంపల్లి * అనే గ్రామం. కాంగ్రెస్ లో జే ఎంతో సేవచేసి చుట్టుపక్కల పేరు, పలుకుబడి గలవాడు. ఇటీవల సంచారం తగ్గించి, స్వంతపనులు, వ్యవసాయం చూసుకుంటున్నాడు. రాత్రితొమ్మిది పురాణ కాలక్షేపంచేస్తూ, నిశ్చింతగా గడపుతాడు. ఆయనది చాలపెద్ద కుటుంబం. ఆయనా, భార్య, నలుగురు ఆడ పిల్లలు, ముగ్గురు మొగపిల్లలు; ఇద్దరు ఆడపిల్లలకి వెళ్ళిళ్ళుచేశాడు. కార్యాయని, రాధ, పెళ్ళికున్నారు. రాధ ఆభరించి, చిన్నపిల్ల. కార్యాయనికి పదిహేనో ఏళ్ళా.

* న్యాయంపల్లి, ప్రాసించిన గ్రామం.

చ్చింది. పెద్దపల్లవాడు రాసువుడు, ఇంజనీరింగు చదువుచున్నాడు; కడం
యిద్దరూ పాఠశాలలో చదువుచుంటున్నారు. స్థితీపరుడు కాకపోయినా, ఆయన
కుటుంబం, గుండ్లవంశం, లోట్లకుండా ఎట్లా గడిచిపోతుందో చాలా
మందికి తెలియదు. ప్రజాసేవకువస్తే, పండితుడనీ, గాలూకాలో పెద్దమనుషు
లందరూ, ఆయనకేసో యంత ముట్టచెబుతుంటారు. ఆయన అన్నగారు,
బళ్ళాలో పెద్దవారు. కాని వాళ్ళ పేరకి సంబంధాలు లేవు. అనంతచారిగారు
జైల్లోవున్న ఏడాదే, చుట్టుపక్కల స్నేహితులు ఆదుకున్నారు. కాని,
అన్నగారేమీ సహాయపడినట్లులేదు. ఐనా, అన్నగారింట్లో ఏ కార్యంవచ్చినా,
ఎవరికి జబ్బుచేసినా, యాయన వెళ్ళి తగినంత స్కానుంచేసి, వొస్తాంటాడు.
ఆయన భార్య రాజమ్మగారికికంతా నచ్చకపోయినా, యీ విషయం తేల్చు
కుండా, భర్తకి చాలా అనుకూలంగా వుంటూ, సంసారం గౌరవంగా
నిద్దుకుంటుంది. ఆవిడకి యిట్లే ప్రపంచం.

అనంతచార్లుగారు, నిధిని తనతో వాచ్చేయ్యమన్నాడు. ఆ జిల్లాలో
డాక్టర్ల అవసరం ఎంతో వుందనీ, తన భుక్తికి ఏమీలోలు జరగదనీ, తన
శ్రేయస్సు కోరేవాళ్ళు స్వంత స్థలంలో ఎవరూ లేనందున, అతని యిక్కడే
వుండటం మంచిదనీ నచ్చజిప్పి, నిధిని వొప్పించారు. అనంతచార్లుగారు
కన్నులు వెళ్ళి పెద్దకూతుర్ని తీసుకొని, నిధితోకలిసి వారం రోజుల్లో
న్యాయంపల్లి వచ్చేశారు. అప్పటికప్పుడే ఆ తాలూకాలోకూడా, కలరా.
ప్రాకింది. అనంతచారిగారు, నిధికి వోసైకిల్ సంపాదించిపెట్టారు. దానికి
బాగ్ తగుల్చుకుని మళ్ళా పల్లెపల్లెకి తిరిగి పనిచెయ్యడం సాగించాడు.
ఒక్కొక్క సమయంలో రాసువు భోజనంలేకుండానే, ఏ పాడుబడిన
గుడిలోనో, పేలంట్లలోనో గడపడం జరిగేది. గుడికి దూరంగానే దేవుడి
సమక్షాన, ఎన్ని శవాలని తగుల బెట్టాడో!

ఇరవైరోజుల్లో పంథులు బాగుపడ్డాయి. నిధికి తిరగడం తప్పింది.
అనంతచారి గారింట్లో ముందు గదిచ్చారు. ఇల్లు అంత పెద్దది కాదు.

దొడ్డిమాత్రం చాలా పెద్దది. ఇంటివెనకాల అంతా బైరే. ముందుగదిలో వొకపురాతనపు ఈజీచైరూ, పుస్తకాలబీరువా వున్నాయి. గది చిందరవందరగా వుంటుంది. బీరువాలో పురాణ గ్రంథాలు—రామాయణం, భాగవతం, భగవద్గీత, భట్టిశ్రీరామాయణ కథలు. కాంగ్రెస్ కార్యక్రమానికి సంబంధించిన గ్రంథాలువున్నాయి. ఉదయం యింత కాఫీతాగటం, సైకిల్ మీద వజ్రకరూరో, చుట్టుప్రక్కల పల్లెకో వెళ్ళి పేషెంట్లని చూడటం, మధ్యాహ్నం భోజనం, నిద్ర, సాయంత్రం మగ్గా పనిమీద వెళ్ళటం, రాత్రి పురాణ కాలక్షేపం, లేకపోతే రామాయణాన్ని పఠించటం—యిదీ అతని దినచర్య.

ఒకరోజున దొడ్డోస్నానానికని, వంటింట్లోంచి వెళ్ళబొమ్మూడు నిధి. అనంతాచార్లుగారి రెండ్లోవున్నాడు, శేష అట్లా వెళ్ళకూడదని చెప్పి, వేరేగదిలోంచి దొడ్డోకి తీసుకొచ్చాడు. భోజనంకూడా యితనికి యివతల గదిలోనే పెడుతున్నారు. ఇతను అనంతాచార్లుగారో వాడింటటం, ఆయన భార్యరాజమ్మని కూక రెయ్యడం జరిగింది. ఇతన్ని వంటింట్లోంచి వెళ్ళి నిస్తున్నారూ కాని భోజనమాత్రం వేరేనే పెడుతున్నారు. ఇంతలో రెండ్లో అమ్మాయి మాధవి పురుటికొచ్చింది. మాధవి భర్త సికింద్రాబాద్ లో పుగాకు పరిగోధ వాలయంలో పని. ఆ అమ్మాయి నెత్తిమీద ముసుగేసుకుంటుంది. ముసుమల్ జోళ్ళతో కాని యింట్లోనడువదు. ఒకటిరెండు రోజులు, తల్లి, ఆమె ఘర్షణ పడ్డారు. జోళ్ళు తీసేసింది. కాని ముసుగు తియ్యలేదు. రాజమ్మగారు నచ్చజెప్పితే, కొంతవరకు అంగీకరించి, 'పూ' అనే రకం కాని, మొండి పట్టువల మనిషి కాదు. పూర్తిగా వొప్పగోకుండా, సగం సగం అంగీకరిస్తుంది. మాధవితోకూడా, కొడుకు 'గోపు' బంట్రోతు రెగమాను, ఆడబడుచు ఆండాళమ్మకూడా వున్నారు. ఎవరికో పీచో జబ్బుచేస్తూనే వుండేది. నిధి, వారికి మందులీస్తూనే వుంటాడు. బక్కరివెళ్ళి, వొంద రూపాయల మందులు తీసుకొస్తానని, వారంరోజులు బక్కరివెళ్ళి వచ్చాడు.

నిధి. క్రితం రాత్రే మాభవి ప్రసవించి ఆడపిల్లని కంది. పురటిమంచం ముందు గదిలో ఏర్పాటుచేశారు. అనంతా చాల్లగాతో చెప్పి, నొడ్డో, దూరంగా — అంటే ఫర్లాంగు దూరంలో — మొండిచెట్టుకింద రాళ్ళు పరిపించి, నాలుగు కర్రలు నాలుగుమాడ్లా పోతించి, తాళాకూ పూగడ్డి వెయ్యించి, చిన్న కుటీరం లాంటది నిధి ఏర్పాటు చేయించుకున్నాడు. ఆకుటిచానికి 'శాంతి' అని పేరు పెట్టుకుని, తన నొడ్డోలు, బేర్, వో బల్ల, కున్నీ, రెండు పొడుగాడి నేలమట్టం బల్లలపైన పక్కా, అందులో వేయించు కున్నాడు. అందులో వంటిగా వుంటూ, భోజనానికి, కబుర్లకీ అనంతా చారిగా రింటికడుతూ కాలం వెళ్ళుచువుంటేవాడు.

ఒకరాత్రి భోజనంచేసి నొడ్డో చెయ్యి కడుక్కుంటూంటే రాజమ్మ గారికి తేలుకుట్టింది. ఆచెంబు గిరవాటెట్టి 'బాబోయి మండ్రగబ్బ'ని కేకేసి వంటింట్లో పడుకుని ఏడవడం సాగించింది.

మాడలుకాసే కుర్రాడు పిలవగానే నిధి తన లాంతరు చేక్కు తీసుకు చక్కాచచ్చాడు. ఈలోగా అనంతాచారిగారి నొడ్డంతా దీపం తీసుకుని వెదికి, అసలు తేలే లేదు, ఏగండుచీమో, దానికింత కొడవేసుకుని భార్యని కేకలేస్తున్నాడు. రాజమ్మగారు, మొగుణ్ణి కరుకుకుని భోరుని ఏడవడం సాగించింది. ఆమెచుట్టూ ఆరుగురు కుష్టాడు రంగడు, కాశ్యానుని, రాధ మూగి మాస్తున్నారు. హోల్లో నిధి నుంచుని, 'లోపలికి రమ్మంటారా?' అని అడిగాడు. రాజమ్మగారు, తెగపిచేసుకుని, నవ్వి 'దబ్బుని మందే నాయనా, మండ్రగబ్బ' అన్నది. నిధి వంటింట్లోకళ్ళి నెప్పి కనపడకుండా ఇంజక్షన్ నిచ్చాడు. ఈలోగా హనుమంతప్ప, మంత్రగాణ్ణి నీరుకొచ్చాడు. వాడు మంత్రంవేశాడు. రాజమ్మ తెల్లారగట్ట నాలుగింటి కాకా బాధపడుతూ మూలుగుతునే వుండి. అందరూ మెల్లి మెల్లిగా పక్కలమీద వారిగారు. అనంతాచాల్లగారు, మండువాలో ముసుగుతన్ని పడుకున్నారు. పిల్లలంకా పడుకున్నారు. నిధిసూత్రం, ఆవిడ పక్కనే సర్రక చదువుతూ, నోదారుతూ

రెల్లవాళ్ళూ జాగారం చేశాడు. మూడింటికి రహమాన్, తనో వేళ్లకుటుంబాన్ని, రోడ్డు పక్కన బండకింద సాయంత్రం మాశానన్నాడు. నిధి అతనితో యీవిషయం ఎవ్వరితోనూ చెప్పొద్దని, రహమాన్ తో కలిసివెళ్లి, వొప్పెద్ద చూడుతున్న తేలుని తీసుకొచ్చి, దొడ్లో రాజమ్మగారు చెయ్యి కడుక్కున్న చోటున పడేయించి, నాలుగింటికి దీపంతో దొడ్డంతా వెదికి తేలుని పట్టుకున్నట్లు అభినయించి, ఆతేలుని చంపి, రాజమ్మగారికి చూపించాడు. అది మండ్రగబ్బకాకపోయినా, ఆజాతిదే అని ఆవిడతో చెప్పాడు. దాన్ని చూసిం తర్వాత, ఆవిడ బాధంతా తగ్గి, మూలగడం మానేసి, నిధిని సెచ్చుకుని, భర్తని కాసేపు సోగి నిద్రపోయింది. ఐనుగంట లవుతోంది. నిధి దొడ్లో గేదెని పాలు పీతకదానికెక్కిాడు. అదిసరిగ్గా నిలబడటంలేదు. ఇంతలో 'నెప్పి తగ్గిందా అమ్మా' అంటూ కాశ్యాయని లేచింది. అమ్మ మాట్లాడలేదు. దొడ్లో నిధి గేదెతో పడుతున్న అవస్థచూసి, దొడ్లోకొచ్చి, గేదెని పలుపుతో పట్టుకుని నిలబెట్టింది, అతను పాలు పీలుకాడు. గబగదా వంటింతోకి పరుగెట్టి, కాశ్యాయని కుంపటి ముట్టించి, పాలుకాని, కాఫీ తయారుచేసింది. నిధి రాజమ్మగార్ని లేపాడు. ఆవిడ 'మొగుం కడుక్కుని, 'మానాయనే—ఎంత మంచి కాఫీ' అని నిధిని సెచ్చుకుంటూ, మళ్ళా నిద్రపోయింది. ఇది జరిగిం తర్వాత ఇంట్లో అందరి వైఖరి మారింది. అందరూ నిధిని ఎంతో ఆప్యాయంగా, వారింట్లో వాడిలా చూడటం మొదలెట్టారు.

నిధి, తన వెళ్ళివిషయం రాజమ్మగారిగో చెప్పక తప్పింది కాదు. ఆవిడ జాలిపడింది. తనువెళ్ళి తీసుకొస్తానని. బాళ్ళింట్లోనే కాపరం పెట్టొచ్చునని. ఇతను నవ్వివూరుకున్నాడు. అప్పడప్పుడు నిధి, అనంతాచార్లు గారితో కలిసి గ్రామ పర్యటనం చేశేవాడు. ఆచార్యుగారు, సభలలో ప్రసంగించేవాడు, రాష్ట్రపు పురాణ కాలక్షేపం చేశేవాడు. కొన్ని సభలలో నిధి కూడా వుపన్యసించేవాడు. వీరిని ఎంతోమంది గౌరవించేవారు. చాలా

మంచి స్నేహితులగూర్కారు. కొంతకాలం, వజ్రకరూర్లో వుచిత చికిత్స
లయం పెట్టించడానికి డబ్బు పోగు చెయ్యడంలో జరిగిపోయింది. రాజీయ
రంగంలో ప్రవేశించిన రాజభూషణం, ఆంధ్రరాష్ట్రం విషయం రాయల
సీమలో ప్రారంభేనే జట్టుతో వచ్చాడు. నిధి ఎక్కడున్నదీ వెలుసుకుని,
అక్కడి వచ్చాడు, రాజభూషణం. ఉదయం మొమ్మదిగంటలైంది.
అనంతచాల్లగారు ఏదో వూరొచ్చాడు. అతనితో రాజమ్మగారే మాట్లాడింది.
దూరంగావున్న పాకలో వుంటాడు అక్కడికి వెళ్ళిందని.

పాకలో నిధి, కాళ్ళు స్తంభానికి ఆనించి పడకకుప్పలో కూర్చు
న్నాడు. పక్కన బల్లమీద కూర్చుని కాత్యాయని మందుగ్లాసులు, అవీ
సద్దుతోంది. పక్కన రంగడు, గోనీగాడు తున్నాడు. రాజభూషణం
రాగానే కాత్యాయని వెళ్ళిపోయింది. అనంతచాల్లగారి కుటుంబం అందరి
లోకి బొత్తిగా ఎవరోనూ మాట్లాడనిపిల్ల, కాత్యాయని. ఇంట్లో ఎప్పుడూ
ఏదో పని చేస్తూనే వుంది గాని, చురుకుగా, శలాకీగావుండదు. చెళ్ళి
కారేదని బెంగ-నివాళ్ళమ్మ అంటే రెండు రోజులు ఎవ్వరికి కనబడకుండా,
వీడుస్తు కూర్చుంది. రాజమ్మగారిని మొగుడుకూకలేశాడు. నలుగు రావపిల్లల
లోకి, కాత్యాయని చక్కందనీ, మంచి మొగుడువొచ్చి, వాళ్ళయత్నం
లేకుండానే పెండ్లిచేసుకు పోతాడనీ, రాజమ్మగారి ప్రేర్యంమీద అనంత
చాల్లగారు, నివాహ యత్నాలు గట్టిగా చెయ్యడంలేదు. కాత్యాయని
లక్ష్మీదేవంత ఎటుపుకాదు, రాధంత నలుపుకాదు, మధ్యరికంచాయ. తల్లి
తండ్రులలోని, ఆకారాలని మనహాయించి, అందమైన లక్షణాలు కాత్యాయనిలోవున్నాయి, రాజమ్మగారి నల్లగామెరిసే పెద్దజుట్టూ, విశాలమైనగుండని
బుగ్గలూ, అనంతచాల్లగారి 'నిమిశిత' నేత్రాలూ, ఎట్టటి చిన్నినోరూ,—
అన్నీ వచ్చాయి. కాత్యాయనికి ప్రేమన్న, నోటి చివరిది, వూడింది. మాట్లాడి
నప్పుడు అదికనపడదు, నవ్వివచ్చును, కనిపిస్తుంది. కాని కాత్యాయని
ఎప్పుడో కాని నవ్వుదు. "ఈలోకంలో ఎందుకు పుట్టారా బాబూ" అను

కొన్నట్లు వీనంగా వుంటుంది. తండ్రి సంస్కృతం చెప్పాడు. లక్ష్మీదేవమ్మ గోరితే, వొక మేష్టర్ని పెట్టి హిందీ చెప్పించాడు. ఇప్పుడు వీలున్నప్పుడల్లా నిధి ఆసుని ఇంగ్లీషు నేర్పుతున్నాడు. కాత్యాయనికి సాగం చెప్పడం చాలాకష్టం. ప్రశ్నకి సమాధానం చెప్పడు. తెలిసిందా? అని అడిగితే తల వూపుతుంది.

ఇంట్లోనుంచి కప్పులో కాఫీ తీసుకొచ్చి బల్లమీద పెట్టింది. రంగస్థి కేకేసి చెవులో ఏవో చెప్పింది. రంగడువొచ్చి రాజభూషణాన్ని “ఏమండీ మీరు సజ్జగొట్టే తింటారా?” అని అడిగాడు.

“మరిగత్యంతరంలేదు, గుడ్డాల పిండిరప్ప-ఏవోవొకటి—” అంటూ నవ్వాడు రాజభూషణం. అక్కడున్న వారెవరూ యిందులోని స్వారస్యాన్ని గుర్తించినట్టులేదు. కాత్యాయని యింట్లోకెళ్ళి, రెండు సజ్జగొట్టెలు తీసుకొచ్చి, మళ్ళా పెళ్ళిపోయింది.

“ఐతే, భాయీ, యీలో తమ మూగదా ఏమిటి ఖర్చు” అని అడిగాడు రాజభూషణం.

“కాదు, కాదు సిగ్గు.”

“సో, అవివాహిత అన్నమాట. ఇంకే ఇక్కడ నీకన్ని ఏర్పాట్లు బాగున్నాయి కనుకనే. నాగరికతని వదిలేసి అశ్రమనాసంగో వున్నావు.”

“నువ్వూ అదేదం నాకిష్టంలేదు రాజా! ఇక్కడ మాత్రం నాగరికత లేనా? వీరుమాత్రం మనుషులుకారా?”

“ఇక్కడ వుండి, వీళ్ళవుప్పు తింటున్నావు కాబట్టి, నువ్వల్లా వెనకేసుగుని రావడం సమంజసమే—కాని, యిది నాగరికత అనుకోవడం ఆత్మవంచన. వీళ్ళకి వో సంస్కారమా, వో భాష, వొకళలా—వెనక కృష్ణ దేవరాయల టైమ్లో గొప్పగా బ్రతికామన్న డాబులు తప్ప, వీళ్ళుచిజంగా అడివి మనుషులే. నువ్వెల్లా వుండగలుగు తున్నావో ఆశ్చర్యమే” అన్నాడు రాజా.

“ఇప్పుడేగా, కాశ్యపుని చూసి తిలోత్తమ అన్నావు. ఇంతలో అడివిమనిషై పోయిందా?” అన్నాడు నిధి : వ్యూహా—

“అడివిలో అడివి పుష్పం పొందొచ్చుగా—”

“నీకు రాసులసీమ పై అట్లాంటి అభిప్రాయం వున్నప్పుడు, ఇక్కడ ప్రచారం చెయ్యడం ఎందుకు?”

“ఏదో పందిమం నోనూ కలిసి వొచ్చాను. కాని, నాకు నిజంగా నమ్మకంలేదు. మేం సగ్గారు వాళ్ళతో కలవం మొర్రో అంటున్నారా కాని నా అభిప్రాయం, వాళ్ళుకలవకుండా వేరేవుంటేనే మంచిది. మనతోకలిస్తే వాళ్ళని మనతో సమానంగా చెయ్యాలంటే, మూడు పుష్కరాలేనా పడుతుంది.—”

“పోనీ, వాళ్ళని నీతో సమానంగా చేసింతర్వాతనే, ఆంధ్రరాష్ట్రం కావాలను. చిన్నితమ్ముడు చువు కోలేడు కాబట్టి, అస్తిలో నాడికి వాటిని వొద్దనా నీవాదన!”

“ఆంధ్ర రాష్ట్రం కొస్తేగాని యీ ఆశయాలు నెరవేరవు—అనేగా యీగంధగోళం అంకాను.” అన్నాడు రాజా.

“ఈ ఆశయాలు నెరవేరకపోతే రాష్ట్రం రాదు; రాష్ట్రం రాక పోతే యీ ఆశయాలు నెరవేరవు — ఎలాగో? ముందు రాష్ట్రం కావాలని నీవాదం; ముందు యీ ఆశయం కొనసాగాలని నాసంకల్పం.”

“ఏతే దీనికి నువ్వుచేసే కృషి ఏమిటో తెలుసుకోవొచ్చా. ప్రక్కన ఇన్ స్పిరేషన్ వుంది గాబట్టి, నువ్వు కృషి చేస్తే చెయ్యనూ వొచ్చు.” అని రాజభూషణం బిగ్గరగా నవ్వాడు.

“తమ ‘పనియిది’ అనుకోకుండా, నిశ్చయంగా పనిచేసే వాళ్ళవల్లే, ప్రపంచం అసలు కదలుతోంది.—దానిమీద అట్లావుంచి నువు కాశ్యపుని వుద్దేశించి అలాహేళని చెయ్యడం నాకిష్టంలేదు—”

“హేళనకాదు, నేను నిజంగా అంటున్నాను. ఇన్ స్పిరేషన్ లేక

పోతే నువ్వు పనిచెయ్యలేవు—ఉంటే చప్పడుకాకుండా, నువ్వన్నట్లు నిశ్చబ్దంగా' చేశేస్తావు— నువ్వీల విషయంలో నువ్వుచేసిన కృషి....”

“ఫూల్—నోరముయ—” అంటూనిధి స్తంభాని కాసించిన కాళ్ళ నుదించి, బలహీనంగా లేచి నుంచున్నాడు.

“ఏం కొడతావా ఏమిటి —?” అంటూ రాజా వొకడుగు వెనక్కి వేశాడు.

“ఈ ధోరణిలో మార్గ్లాడితే తప్పుకుండా కొడతాను—”

“అవును. నిజం చెబితే ఎవరు సహిస్తారు? కాని స్నేహితుణ్ణి కాబట్టి చెబుతున్నాను. నిన్ను గురించిన యాధ్యం నువ్వు తెలుసుకోవడం అవసరమేనా—నీకు వివాహం జరిగిందన్న సంతతి యిక్కడి వాళ్ళకు తెలుసా?”

“తెలుసు”

“నువ్వీల, నాగుమణి, కోమలి— అమృతం—ఇందిర, యిప్పుడు కార్యాయని—”

“గెట్ జాట్ పో, వెళ్ళిపో—”

“వెళ్ళిపోతాను. సత్యాన్ని నువ్వు దాచలేవు—”

“పో—”

“సత్యం ప్రపంచానికి నోరిస్సి చాటుతుంది. ప్రపంచం నమ్మకపోతే, తనే నీపీక పిసుకుతుంది.” అంటూ, రాజా, తొందరగా నడిచి వెళ్ళి పోయాడు. నిధి, నీరసంతోమూలుగుతూ కుర్చీలో వాలిపోయాడు.

మలేరియా వ్యాధినించి, కొంచెం తేరుకుంటున్న మనిషిని, యీ ఘట్టం కదిపేసింది. తల పగిలిపోతుంది. అద్దంలో తన మొహం చూసుకున్నాడు. దటంగా గడ్డం పెరిగివుంది; చేసుకోడానికి నోపికలేను. తోక చుక్కలా రాజభూషణం తన కొత్తప్రపంచంలో కొచ్చి నిశ్చలత్వాన్ని నాశనంచేశాడు. ఏవేనో, జ్ఞాపకాలు. మెదడు అనేది లేకుండా వుంటే బాగుండును లేకపోతే, మెదడు నెత్తిమీద వొక డిప్పుగాగ వుండి వుంటే

దాన్ని బైటకిలాగివుఫ్మని వూది, దుమ్మునుట్రు తుడిచి, బాగుచేసి, మళ్లా తగిలించవొచ్చు కదా! వర్తమానం తప్ప, భావికాలం, భవిష్యత్తు వుండ కూడదు మనిషికి. ఆ రెండూ వర్తమానాన్ని నిరంతరం హత్యచేస్తూంటాయి. భావికాలం తీర్పు చెబుతుంది; భవిష్యత్తు శిక్షిస్తుంది. ఆ రెంటిని గురించి, చింతించి, కృశించి, కల్యాణమే, మనిషి వర్తమానంలో ఆత్మహత్య చేసు కుంటాడు.

అట్లా గంటలు గంటలు పడుకొని, కళ్లు తెరిచాడు. ఆకులు, గడ్డి గాలికిలేచి అతని మొహాన పడుతున్నాయి. మేఘాలు గొర్రెలు మందలా పడమటి ఆకాశంలో సూర్యాశ్మిని మేస్తున్నాయి. గడ్డి బయలులాంటి రశ్మి కరిగిపోతోంది. కొండలపై మొండి బండలు కదులున్నట్లున్నాయి. భూమి తపస్సుకి మెచ్చుకుని ఆకాశం సంతసించి వర్షిస్తుంది. రాళ్లమధ్యపడే చినుకులు, మామూలు వర్షమే. బంగారపు తునకలుకావు; మధువుకాదు; క్షీరంకాదు కాపరిలా సూర్యుడు, కిరణాల కజ్జలని మేఘాలమధ్య రూడి స్తున్నాడు. పక్కకి తిరిగి చూశాడు. కాత్యాయని, ఆపీ యివీ సద్దుతోంది.

“అబ్బో, పెద్దనినుకులు.” అంది, స్రవ్యతని సంబోధిస్తూ.

“వానలో తడవొద్దు, నువ్వుయింటికి వెళ్లు,” అన్నాడు నిధి.

“చలి—జబ్బుచేస్తుంది. లోపలికి రండి” అంది.

“ఫరవాలేదు—హాయిగావుంది ప్రాణం.”

“శాలువా తీసుకు రానా?”

“ఓహో”

కాత్యాయని, శువ్వాలు నెత్తిన కప్పుకుని గబగబా లోపలికెళ్ళింది. రంగడు ఫ్లాస్క్ తీసుకొచ్చి గ్లాసులో కాఫీ పోసి యిచ్చాడు.

“అమ్మ రమ్మంటోంది”

“ఫరవాలేదు. యిక్కడ బాగుందనిచెప్ప”

వర్షం రాళ్లమధ్య యినికిలో చారలు చేసుకొని, చిన్నికాలవలా

పాకచుట్టూ పాకుతోంది.

“నా కో పడవచేసి పెట్టయా?” అన్నాడు రంగడు.

పత్రక కాగితం చించి, రెండు పెద్దపడవలు చేశాడు నిధి. రంగడు వాటిని నీళ్ళలో వేసేశాడు. అవి కొంతమూరం జారి బెడ్డలమధ్య యిరుక్కున్నాయి. వర్షం నిలిచి పోయింది. మేఘాలు వేగంగా విడిపోయాయి. నీళ్ళలో స్నానానికి దిగి చలిక తట్టుకోలేక చేతులునిప్పి కదిలించినట్లు, నూర్యుడి కిరణాలు మారంగా వ్యాపిస్తున్నాయి. కావ్యయిని యింట్లోంచి వచ్చి వో కవరు అతనికిచ్చింది. చించి చదివాడు. అది జగన్నాథం వ్రాసింది. అందులో వొకటే విశేషంవుంది. అమృతానికి ఆగో మాసంట.

దశావిధిలేచి తొందరగా పడమటి వైపుకు నడవడం మొదలెట్టాడు. సూర్యాస్తమయానికి యింకా రెండుగంటలు పడుకుండే. వర్షం కెలవగానే తలంటు. పోసుకున్నట్లు, నూర్యుడు పవిత్రంగా ప్రకాశిస్తున్నాడు. ఆ కాంతిలో శరీరాన్ని తడపి, ఎండబెడితే, పాపంతొలిగిపోయి పవిత్రం అవుతుంది. శరీరం పర్ణాంగుపైన, కాలిబాట సన్నగిలి రాళ్ళలో అంతర్ధానమైంది. గుట్టల నీడలు చల్లగా నిశ్చలంగా పడుతున్నాయి. ఇసుక కాళ్ళకింద చలితో వాణికిపోతోంది. పిచ్చిమొక్కలన్నీ సంతోషంతో సామ్మసివి పోయాయి. పక్షులు జాతినీతిని తిరస్కరించి నూర్యునివైపు జంటలుగా లేచి పోతున్నాయి. వేడికోసం తపిస్తూ, రాళ్లు కూడా పడమటి దిక్కులో దగ్గరగా జరుగుతున్నట్లున్నాయి. గిలిగింతలతో విడిపోయి, యిసుక మాయమైంది—కాళ్ళకింద. రాళ్లు నవ్వుగాయి; గడ్డి నిద్రలోళ్ళాసూ కదులుంది; గుట్టలు, రాళ్లు, పక్షులు, పురుగులు—అన్నీ నూర్యుడికేసి ప్రయాణం.

గంట నడిచాడు. కాళ్లు తేలిపోతున్నాయి; గుండెలు బరువెక్కిాయి. సగం ఆరిన నల్లగాయిమీద కూర్చున్నాడు. మూరంనుంచి పసుపుపచ్చగా కనిపించింది. దగ్గర నుంచి చూస్తే అది నల్లరాయ్. డోరుని, జిల్లాని, రాష్ట్రాన్ని, దేశాన్ని వదిలి పోవోవచ్చు; కాని తన శరీరంలోంచి ఎట్లా పారిపోగలడు?

జగన్నాథం వ్రాసినపుత్తరం మళ్ళా చదువు కున్నాడు. ఆరో మాసంట కారణం అతనేనని అతనిభయం. అమృతం ఏం చేస్తుంది! అమృతం భర్త అమృతాన్ని కంకిస్తాడా? భర్తవిడిచి వెడితే అమృతం ఏమవుతుంది? రాజభూషణం ఏమంటాడు? సత్యం తనమాట ఎవరూ వివరపోతే, తనే అతని పీక నులుముతుంది—అన్నాడు. తనపీకతనే నులుముకున్నట్లు జరిగింది. అతను ఏలూరునుంచి వొచ్చి వినుమాసారేగా అయింది. అమృతానికి యిష్టం ఆరోమాసంట. సరిగ్గా ఎన్నోమాసమో ఎవరు నిర్ణయించగలరు? అమృతం అబద్ధం ఆడిందేమో, సత్యం ఎట్లా తెలుస్తుంది. అమృతానికి తన ద్వారా సంకానం కలగకపోతే, ఏమీ ప్రమాదంలేదు; సత్యం తన నోట్లోనే గుడ్డలు కుక్కుకుని చస్తుంది. అంతేనా నీతి? మంచితనం అంటే పట్టుబడని చెడ్డ తనమేనా?

తనుచేసిన పని మంచిదో చెడ్డదో నిర్ణయించుకోడం ఎంతకష్టం. ఆ కార్యానికి ఫలితం చూపి ప్రకృతే విలువ కడుతుంది; సంఘం దాన్ని ఆధారంచేసుకుని నిర్ధారణచేస్తుంది. ఐతే తన అభిప్రాయం ఏమిటి? ఆ పరిస్థితులలో, ఆవృత్తులు, అట్లా చెయ్యకతప్పదు. ఏ యిద్దరు వ్యక్తులేనా, ఆపరిస్థితులలో అట్లాచేసి తీరుతారు 'అహం' 'వ్యక్తిత్వం' 'స్వార్థం' 'నేను' అనే చైతన్యం—అన్నిటినీ వాశనం చేసే మహత్తర అనుభవం. దానికి అంతం విన వ్యక్తులు, దేవతలూ, మహాబుఘలూ కావొచ్చు. కాని మానవులుకాలేరు. 'మానవత్వం' మంచిదే. అదొక్కటే మంచేమోకూడా! దానిఫలితంతో నిమిత్తం ఎందుకు? కాని సంఘానికి ఫలితాలు కావాలి. చిహ్నాలు, బహిర్గత చిహ్నాలు, కావాలి. మానవత్వం వున్నవాడు, ఆ కృత్యాన్ని సమర్థించ గలడు; అదిలేనివాడి విమర్శకి విలువేలేదు. ఆ విధంగా అది 'మంచే' అని నిర్ణయించు కున్నాడు. సానుభూతి, శ్రేష్ఠ నిర్మలమైన ఆనందం—యివి మహాజ్వలమైన విలువలు. వీటిని ఆ అనుభవం యివ్వగలిగింది యిద్దరి వ్యక్తులకు. ఈ విలువలని మానవులందరూ సాధించగలిగినప్పుడు, ప్రపంచం స్వస్థ

తుల్యం. మానవత్వం లేని మనుషుల క్షేమంకోసం సంఘం ప్రతిపాదించిన 'వివాహం' మొదలైన సంస్థలపై తిరుగుబాటుచేసి, తమ మానవత్వాన్ని ప్రకటించినప్పుడు, సాధించలేనివారు, సాధించినవారిపై తీర్పుచేప్పి, శిక్ష విధించడం, సమంజసమే. శిక్షార్హులసంఖ్య అతిస్వల్పం. యుగానికి యిద్దరో ముగ్గురో; దేశానికి యిద్దరో ముగ్గురో. తనుచేసిన పని తనకి నచ్చాలి; మంచి దని స్థిరపరచుకోవాలి; అదిముఖ్యంగాని, యితరులు కళ్ళవ్వారాచూసి విలువకట్టి, వొక కార్యాన్ని ఖండించడం, నైతిక పిగికితనం. దున్నీతిపరుడు తన్ను తాను విమర్శిస్తాడు.

కాని యీ ఆలోచనలు నిధికి శాంతిని యివ్వడంలేదు. ఇవన్నీ తన ప్రవర్తనని సమర్థించడం కోసం, తార్కికజ్ఞానాన్ని, భాషని, భావాలని వ్యభిచరింప చెయ్యడంలా తోస్తోంది. "చెడిపోవడం ఆధునికులు తెలుసు కున్నారనుకోవడం పొరపాటు. అది అనాదినుంచి వుంటున్నదే; కాని దాన్ని సమర్థించి, వీలైతే బహిరంగంగా సెచ్చుకోవడం, ఆధునికం; నేటి నాగరికత" అన్న రాధాకృష్ణన్ వాక్యాలు స్మరణకొచ్చాయి. బుద్ధిచిత్ర మైంది. మనం మంచిదనుకున్నా సమర్థించేటందుకు, ఎన్నో కారణాలు వెదికి పెడుతుంది. మనప్రవర్తనకి మనపుద్రేకాలుకారణం. పుద్రేకాలు శరీరాన్నుంచి జనిస్తాయి; ఇంతకీమంచిచెడ్డల నిర్ణయంకూడా శరీరమేచేసేస్తుంది. బుద్ధి, మరో ప్రపంచం కోపుగయించిన సూర్యుడిలా వృధాగా చూస్తూ గూర్చుంటుంది.

తనలోంచి తాను పారిపోలేదు తను, తన శరీరంలోనే హాయిగా కాపరం వుండాలంటే మంచిగాలి, వెలుతురు, చోటు వుండాలి. ఇవి లేకపోతే శరీరంతో వుండలేదు. ఇవిలేనివాడి, కిటికీలు మూతలుపడతాయి; మెదడుబూజుపడుతుంది. స్వప్నంలో బంధించబడిన అడవిమృగాలై నా వాంఛలు గర్జిస్తాయి; విషసర్పాలు విషంకక్కుతాయి. ఎంతకాలం యిట్లా వుండటం. మరణమే శరణ్యం.

నువ్వు నీశరీరంతో వాదించలేవు. వేదాంతం తర్కం, నీతి—వీటికో

సంఘాన్ని మెప్పించలేవు. ప్రపంచాన్ని నీవెప్పుడు తిప్పకొలేవు; నువ్వు ప్రపంచం వేపు తిరగలేవు. నీమరణమే శరణ్యం “అప్రమత్తుంగా అతని కళ్ళ మ్మట నీళ్ళు కారుతున్నాయి. ఎన్నో జ్ఞాపకాల కారుణ్యాన్ని భరించలేని నేత్రాలు, కన్నీటిని వదిలేశాయి. భవిష్యత్తులేని భావికాలం దాచలేక పోయిన కన్నీరు ప్రతి బిందువూ నల్లరాతిమీద పడివిడిపోతోంది. అమృతం హృదయం ఆబిందువులతో భగ్నమైపోతోంది, మృత్యువుకూడా అంత మొందించలేని బాధ.

దూరంగా కాత్యాయని, రంగడు, గొల్ల బాయిప్ప తనకేసి రానడం చూశాడు. సూర్యరశ్మికి ఎఱ్ఱగా మెరసిపోతున్న ఎఱ్ఱచీరలో కాత్యాయని, కిరణంలాగుంది. కాలి బొటనవ్రేలితో నేలని గీస్తూ కూర్చున్నాడు నిధి. ఏదో గట్టిగా తగిలింది. బొటనవ్రేలితో యిసికని లోతుగా కలకడం మొదలెట్టాడు. ఏదో ఎఱ్ఱగా కనిపించింది. రంగడు రానేవచ్చాడు. గుట్టప్రక్కన మొగ్గలేస్తున్నాడు.

“నాన్న మిమ్మల్ని యింటికిరమ్మన్నాడు.” అన్నది కాత్యాయని.

“నాకోసం యింతసూరం నడిచి వచ్చావా?” కాత్యాయని ఏమీ మాట్లాడలేదు.

“అదేమిటి?” అంటూ అతని పాదాలకింద మట్టిని ప్రక్కకితోసి ఎఱ్ఱగా కనిపిస్తున్న రాయిని పెల్లగించడం మొదలెట్టింది. కొంచెం ఆపవచ్చు రేఖలున్న ఎఱ్ఱటి రాయి; చుట్టూ పెద్దరాయి; శ్రమపడి యిద్దరూదాన్ని పైకితీశారు. సూర్యుడుకిందికి జారిపోయాడు; కడపారి కిరణాలు, రాతివెలుగుని, కాత్యాయని గడ్డంకింద మెరిపించాయి. చిన్న రక్తం గడ్డకట్టిన గాయంలా, కాత్యాయని గడ్డం ఎఱ్ఱగా తళుక్కు మంది. సూర్యుడు వేట విరమించి అంబులను, పాదిలో దోపుకున్నట్టు, కిరణాలు మాయమయ్యాయి.

“ఏమిటికీ—?” వింతగా మాసింది కాత్యాయని రాయికేసిచూస్తూ.

“కాత్యాయని” అన్నాడు నిధి. ఆ బలహీనమైన నవ్వును ప్రశ్న

తప్ప ఎవ్వరూ గమనించలేదు. రాళ్ళసీమ కూడా సవ్యగలదు అనుకుంటూ, నిధి, యింటికి మరలాదు రాయిని తీసుకుని. కాశ్యాయని, రంగడు, భాయప్ప, వెనకాల బైలుదేరారు.

కాత్యాయని సంతతి

ఎనిమిదిమాసాలు గడిచినై. ఎనిమిది మాసాలలో న్యాయంపల్లి, న్యాయపురంగా మారింది. బొంబాయినుంచి వజ్రాల వర్తకుడు హీరులాల్ వచ్చి, 'కాత్యాయనికి' విలువకట్టాడు 'కాత్యాయని' తేత ఎఱుపురంగుల వజ్రం తాగా పండిపోయిన పెద్ద ఎఱుపు టామాటో పండులా గుంటుంది. లోపల ఆకుపచ్చ తీగలు మెరుస్తాయి. సంస్థాసమయంలో, పాచినీళ్లలో కనుపించే ఎఱుపు మేఘంలో నీడలాంటి కాంతిగలది. బెల్జియమ్ దొర లియూక్ బ్లామర్సీ దాన్ని కోసి పదునట్టి, వజ్రంగా తయారుచేశాడు; ముప్పైతొమ్మిది కారట్ల బరువుకట్టాడు. న్యాయపురంలో 'కాత్యాయని' తొమ్మిది కోజులుంది. దాన్ని చూడ్డానికి ఎందరో జనం వచ్చి పోతుండేవారు. ఆ జనం కోసం దుకాణాలు తేచాయి. మోటార్లమీదా, బండ్లమీదా తీర్థ ప్రజలూ, వచ్చిపోతున్నారు. ఇదివరకు ఆచుట్టు ప్రక్కల దొరికిన వజ్రాలను గురించి కథలు చెప్పుకున్నాను; అక్కడి పత్రికలు ప్రాచీన వజ్రాల చరిత్రల్ని ప్రచురించాయి. తరవాత హీరాల్లాల్ 'కాత్యాయని' కొనుక్కుని, తనతో బొంబాయి తీసుకుపోయాడు. దానివెలలో మూడోవంతు దయానిధి గవర్నమెంటుకి యిచ్చివేశాడు. అక్కడ వజ్రాల గని తవ్వించాలనీ, దానికి

కావల్సిన సహాయం చెయ్యాలనీ, ప్రభుత్వానికి విన్నపంచేశాడు. ఆ జిల్లా లలో ధనికులు కొందరు ధనసహాయం చెయ్యడానికి అంగీకరించారు. బొంబాయి నుంచి ఇంజనీర్లు వచ్చి, ఆస్థలాల్ని పరిశీలించి, వజ్రాలులభ్య మయ్యే ఆవరణ ప్రణాళిక తయారుచేశారు. మూడు మాసాలలో గనికి కావల్సిన పరికరాలు పైదేశాల నుంచి వచ్చాయి. చుట్టుప్రక్కల బీదజనానికి పని దొరికింది. నాలుగొందలమంది కూలి పనిచేస్తున్నారు. వాళ్ళకి కొంచెం దూరంలో గుడిసెలు కట్టడం జరిగింది. మెకానిక్కులు, ఇంజనీర్లు వోయిరవై మంది అక్కడే పనికి కుదిరారు. అన్ని పనులూ అనంతాచారిగారే స్వయంగా చూసుకుంటున్నారు. ఆయన యింటికి డాబావేశారు; చుట్టూ గోడ పెట్టారు. ఇదివరకు నిధికోసం ఏర్పాటుచేసిన 'శాంతి' షేరుగల పాక దగ్గర లోనే, నిధికోసం వొక భవనం నిర్మాణం అయింది. ఆధునిక కట్టడపు పద్ధతులలో ప్రావీణ్యం పొందిన నిర్మాతలు దాన్ని సిద్ధంచేశారు. చుట్టూ చెట్లమొక్కలు పాతారు. ముందు, మధ్యగా వొక ఫౌంటెన్ కట్టారు కాని, అందులోంచి నీరురాదు. పెద్దలోపైన నూరులు త్రవ్వి, రిజర్వాయిర్లు సిద్ధం చేస్తే కాని, నీటివసతి లేదన్నారు. చెలువు త్రవ్వడం ప్రారంభమైంది. ఈలోగా మైసూరు నుంచి శిల్పి ఛాయప్ప, వచ్చి, నిధి తల్లిది, తాతి విగ్రహం వొకటి తయారుచేసి, ఫౌంటెన్ మధ్యలో ప్రతిష్ఠించాడు. అక్కడి కట్టడాలలో చూడదగింది, ఆశిల్పం వొక్కటే నన్నారు. నిశ్చింతగా గోజులు గడిచి పోతున్నాయి. రాయలసీమలో రాష్ట్రతప్ప మనుషులు లేరను తున్న నిధి, తన అభిప్రాయం మార్చుకోవలసి వచ్చింది. ఎండలో రాళ్ళల్లా పనిచేస్తున్న ఆ మనుషుల్ని చూస్తుంటే నిధికి ఎంతో ఆనందంగా వుండేది. నల్లగా కండలు తిరిగి, ఎండలో చమట్లు కారుస్తూ, నీళ్ళల్లా ముంచిన నల్ల రాళ్ళల్లా మెరిసే శరీరాలతో—ఆ మనుషులు నిజంగా మనుషులేనా? అసలు 'మానవత్వం' ఎందులోవుంది? ప్రాణికదలికలోనా? బండపనిలోనా? కదలకుండా మెదలకుండా, విశ్వాన్ని తిలకించడంలోనా? మానవుడి భావ

లోనా? సృష్టిలోనా? అతనికి తెలిసిందికాదు, తెలుసుకునేందుకు అతనికి వ్యవధిలేదు. నిరర్థకమైన ఆలోచనలతో కలం, జీతం వృథా చెయ్యకుండా వుండడమే మానవత్వమేమో అనుకుంటుండగా, రాజమ్మగారు, అట్టహాసంగా గొడుగేసుకుని, కూలీలని గదమాయించటం దృశ్యంమాశాడు. వెనకాలే అనంతాచార్యుగారొచ్చి, భార్యని కూకలేశారు. ఎందుకో ఏం లాభం, అవిడ కర్జాగావుండి, అందరిమీదా అధికారం చెలాయద్దాం అనుకుంటూ వుంటుంది, —ఇంతలో భర్త చక్కావొచ్చి, పరాచికావాడో, కాస్తకోపంగా మందలించో, ఆవిణ్ణినిన్ను చుచ్చుతాడు. నిధికి నన్నొచ్చింది. వాళ్లని ఎంతటి నిర్మలమైన మనస్సులు. ఆరేసిన తెల్లబట్ట లాంటివి వాళ్ల మెదడు. అనుకున్నదానికి అన్నదానికీ ఆలోచనకీ, మాటకీ, చేతకీ బట్టమీద తడికివున్నంతటి సంపూర్ణమైన అన్వయంవుంది. మే స్త్రీ మాయపుచెట్టి నవ్వు మీరాలవెనక మరుగుపడింది. ఆ మనుషులుకూడా నవ్వగలరనుకున్న తర్వాత నిధి మనస్సు మరింత నిశ్చింతగా తయారైంది.

గనితాలూకు పనులన్నీ ఆచారిగారే చూస్తున్నారు. నిధి తను స్వయంగా చేసుకోవల్సిన పనులు బోలెడున్నాయి. అక్కడ వొక పెద్ద డిస్పెన్సరీ, రోగులకోసం గదులూ, కట్టడం పని అతనిది. నలుగురు నర్సులని, నలుగురు కంప్లెండ్లనీ నియమించాడు. అక్కడకి కష్టపడి రాగలిగిన రోగులకి వుచితంగా చికిత్సనీర్పాటుంది. రాజమ్మగారి సలహామీద, అక్కడ వొక బడికూడా పెట్టింగాడు. ఓనమాల దగ్గరనుంచీ నేర్చుకునేటందుకు యిష్టపడ్డ నిరక్షరాస్యులున్నారు. ముగ్గురు మాప్టర్లు నియమించబడ్డారు. ఆచారిగారి రెండోవాడు, శేషుకూడా రాత్రిశిక్షకుడు మేష్టరే. అనంతాచారిగారి పురాణ కాలక్షేపం వుండనే వుంది.

అందరిలోకీ తీరిక లేకుండా వున్నది నారయ్య. ఆ నాడే అమృతంగారి వూరునుంచి తిరిగి వచ్చాడు.

“ఇవి మీకు భద్రంగా యిమ్మన్నారండి” అని తీసుకొచ్చిన చెబుకు

గడలు, తేనె పానకం, భద్రంగా మూల గదిలో వుంచాడు. నిధి, నారయ్య ద్వారా అమృతానికి యివ్వవల్సిన మూడొందలూ పంపేశాడు

“డబ్బు తీసుకుందా?” అని అడిగాడు.

“ఎండుకు తీసుకోరండి — డబ్బుచేదా? ఆవిడమొగుడు తీసుకున్నాడండి —”

“కాంతారావు, అతని పేరు, మొగుడనకూడదు, నారయ్య. భర్త”

“మొత్తానికి మొగుడే కదంటండి —”

“ఏమన్నాడు?”

“తీసుకుని, ‘సరేలే’ అన్నారండి?”

“అమృతం ఏమీ అనలేదా?”

“ఏమంటుందండి. ఆవిడ మంచంమీదనుంచి దిగరండి — లేస్తామోస్తామో పురుడు కామోల్సు. కానాసేపు నన్ను గుర్తుపట్టలేదగిడి — యీ బట్టలూ వేషం చూసి కామందనుకున్నారండి —” అంటూ నారయ్య బోసిగా నవ్వి, తన తెల్లటి బట్టలకేసి గర్వంగా చూసుకున్నాడు.

“ఈపంచి ఆరిచ్చిందేనండి. ఇదిగోనండి వుత్తరం.” అని నారయ్య, వుత్తరం యిచ్చాడు. నిధికి బోలేడు సందేహాలొచ్చాయి. అవి, నారయ్యని అడగాలో, అడగ కూడనో తెలిసిందికాదు. ఆవుత్తరం అమృతం ఎవ్వరూ చూడనప్పుడు రాసి, యిచ్చిందా, తన విషయం మాట్లాడేటప్పుడు, యింకా ఎవరేనా వున్నారా మొనలైనవి.

“ఏం నారయ్య, అక్కడనుంచి ఎప్పుడు బైలుచేరావు?”

“తెల్లారగట్లు.”

“ఉత్తరంకూడా అప్పుడే యిచ్చిందా?”

“క్రితం రాత్రేనండి.”

“ఎప్పుడు రాసిందో?”

“నాకేం తెలుసుద్దండి?”

“ఇంకా ఏమన్నారు?”

“ఏమీ అనలేదండి — ఇక్కడ వూసులు సెప్పమన్నారుండి. ఎందుకో, ఆవిడా, మొగు కూడా తెగనవ్వలండి—”

“ఎందుకో?”

“ఏటో నాకు మాచెడ్డతట్టుగా రేసుకొచ్చిందండి”

“చాలా హుషారుగా వున్నారామా?”

“ఉత్తారేనండి — ఓ, మీగడ్లు, జున్నులు, ఎన్నపూసులు, ఆరి కీంటండి,—”

“నాతో ఏమన్నా చెప్పమందా?”

“ఆరేమీ సెప్పలేదుగానండి, అత్తగారు కావోసు, వొకముసీరామె, మిమ్మల్ని ఆళ్లవూరికి రమ్మన్నారుండి. అద్దగదిగో,—చూడ, ఇంట్లో కొర బడతావుంది—” అంటూ నారయ్య కట్టతీసుకుని వీధులో కెళ్ళాడు. దయానిధి, మేడమిది గదిలో కెళ్ళి, బల్లదగ్గర కూర్చుని, ఉత్తరం చదవ వడం మొదలెట్టాడు. ఉత్తరం చదవబోతున్నానుగాదా అన్న ఆలోచన ఎంతో సంతోషం యిచ్చింది. బల్లమీద అతనితల్లిపోటోగ్రాఫు ఎదురు కుండా, కనిపిస్తోంది. దాన్ని కనపడకుండా, అవతలికు తిప్పవేశాడు.

“నారయ్య అన్నీ చెప్పాడు. నువ్వుంత వాచనై నందుకు, మా అందుకే ఆనందంగావున్నది. ఏదో అమాయకుడ వనుకున్నాను—రూపాయణాపైసలుతో సహా, నీకు లెక్కలుబాగానే జ్ఞాపకం వుంటాయే, దబ్బుతిప్ప పంపించి వేశావు,— యిహానింతటితో మాజోలి అక్కలేదనా? ఎప్పుడైనా మావూరు రాగలవా రెండు నెలలు పోయ్యాక — ? ఐనా నువ్వెందు కొస్తావులే, మాజోటి చీదలిండ్లకి ? ఎప్పుడో మేమే వస్తాము, — జగన్నాథం పండు పాసయ్యాడు—పై చెదువు చదవనంటున్నాడు, వారం రోజుల్లోరావాలి. ఎప్పుడేనా వుత్తరం ముక్క వ్రాస్తావుండు.”

అదీ వుత్తరం. అతను పూహించుకున్న అమృతం ఆవుత్తరంలో ఎక్కడా

లేదు. అతనికి తెలిసిన అమృతంకూడా అందులోలేదు. డబ్బుపంప కుండా వుంటే బాగుండునేమో. ఆడబ్బునివయం, భర్తకి తెలిసివ్వకుండా వుంచా లనుకుందేమో, రెండు నెలలుగడిచాక రమ్మంది ఎందుకో? ఆలోగా పిల్లాడు పుడతాడు కాదోలు. పిల్లాడనిఎవరు చెప్పగలరు, పిల్లకాకూడదు? 'మేము' "మాకు" అంటుంది కాని, "నేను" అనడేం? తనకి లేనిపోని సంశయాలు కాని, యీవుత్తరం ఏకాంతగా వున్నప్పుడు రాసిందికాదేమో. అవును, తప్ప కుండా అదే కారణం. ఎల్లాగైనా స్త్రీలు చాలా తెలివైనవాళ్లు. ఎదురుకుండా చూశాడు. తల్లిఫాటో గ్రాఫు తనకేసి చూస్తోంది — ఎవరు కదిపారు. చెప్పా! ప్రక్కకి తిరిగాడు, — కాత్యాయని.

“నువ్వేనా దీన్ని కదిపింది?”

బొసన్నట్లుగా తలపంకించి, నవ్వుడానికి యత్నించిందికాత్యాయని.

“ఎవరో వచ్చారు” అన్నది — ప్రపంచానికి కొక సందేశం చెప్పి నట్లుగా.

“ఎవరు?”

“ఏమో.”

కాసేపు నిదానించి—

“యువర్ చైప్” అంది ఇంగ్లీషులో. తనమాటకి తనకే నవ్వొచ్చింది. ప్రయత్నం లేకుండానే శబ్దచేస్తూనవ్వింది. ఊడిపోయిన పన్ను రాసేలేదు. నిధి లేచాడు. ఆమె గబగబా కిందకి పరుగెత్తుకు పోయింది. అతను లేచి మెట్లుదిగుతున్నాడు తొందరగా. చివరి మెట్టుమీద కూర్చునివుంది కోమలి.

అతన్ని చూసి మెట్టుమీదనిలబడి, నమస్కారం చేసింది. అతను అల్లాగే నిలబడిపోయి మాట్లాడలేకపోయాడు. కోమలిలో అతను చూసినమార్పు ప్రపంచంలోని అనుభవాని, కొక కొలతబద్ధ. గతాన్ని శరీరం అంతలా ముసు గులా కప్పకుంది. చాయతగ్గింది. మనిషి ఎత్తుగా, లావుగా అయిపోయింది. ముడినిబట్టి, ఒడపాడుగ్గా లేదని చెప్పవచ్చు. నడుం పెడల్పునుబట్టి అధునిక

నాగరికత వైశాల్యం తెలుసుకోవచ్చు. సహజమైన ప్రకృతిలోని చెట్లను కొట్టించేసి, మొక్కలు, గడ్డి, పీకించేసి, ఎవరో కాళ్ళానాలు నిర్మించినట్లుగా వుంది. సరస్సులు, నూనెకందకాలు, పుష్పాలు, పనివాండ్రు టీ కప్పులు, ముళ్లు, కార్మికుల సమ్మెలు, కొండలు, మిల్లు యజమానుల దురంతాలు, మేసూలు, ఫాక్టరీల పొగ, పక్షులు, తుమ్మెదలు, కీటకాలు, ఏమయ్యాయో, రోద, వాసన—? మెరుగుపురుగు ఎలక్ట్రిటీదీపాలు ఈ మార్పు పరిమాణానికి కోమలి బహిర్గత చిహ్నం. ఆమె చూపులో ఆనాటి చాండల్యం యీవాడు లేదు. ప్రపంచాన్ని చూసివిసిగిపోయిన, నిశ్చలత్వంతో కళ్ళు మెరుస్తున్నాయి. కనురెప్పలు, దృష్టి యితరుల కంట పడకుండా, జైలుకడ్డీలుగా కాపాడేస్తున్నాయి. అత్తరు తయారుకోసం, ఏనాడో రసాన్ని, అండాన్ని పండి, పారేకిన గులాబిపుష్పం, ఆనోరు.

“ఇల్లారా” అని సంజ్ఞ చేశాడు, అతను మెట్లపైకి నడుస్తూ.

కోమలి నవ్వింది—నూర్యోదయంలో వెలవెలపోతున్న నక్షత్రాల లాంటి పళ్లని ప్రదర్శిస్తూ, మేడమీద గదిలోకొచ్చి, గుమ్మం మీద కూర్చుంది. “ఇల్లా, యిల్లా” అని నో సోఫాకేసి చూపించాడు. గనంతా నివ్వెరపడి చూస్తోంది.

“స్నానంచేసేవరకూ కనపడకుండా వుండాలనుకున్నా” అన్నది.

“ఏం?”

“రైలుపోగ నిద్రలేచు; ఒళ్ళంకా ఎల్లాగో—అసయ్యంగావుంది—”

“నీళ్ళు పెట్టించనా—?” అంటూ లేచి వెళ్ళాడు. ఈలోగా, కాత్యాయని, కాఫీకప్పు, ఫలహారం తీసుకొచ్చింది. కోమలి ఆసుకేసి పరీక్షగా చూసింది.

“నీ పేరు చెప్పనా?” అంది; కాత్యాయని నీరసంగా నవ్వింది. ఇంతలో నిధి వచ్చాడు.

“ఇందిర అనుకుంటున్నా వేమిటి?”

“_____”

“కాత్యాయని. అనంతాచార్యుని, యీశ్వర. వారి మూసో అమ్మాయి.

“చెప్పమ్మా, నీ పేరేమిటి?” అంది కాత్యాయని వుద్దేశించి.

“కాత్యాయనీ దేవి—”

“అబ్బో, —తమాషా పేరే. —నా పేరు అడగవేం?

కాత్యాయని అమాయకత్వాన్ని నవ్వులో దాచేసింది.

“అబ్బో, ఎంత సిగ్గు! వెళ్ళమే దాకానే యిదంతా” అంది కోమలి, మనస్ఫూర్తిగా నవ్వుతూ. స్నానానికని, కాత్యాయని కోమల్ని కిందకి తీసుకువెళ్ళింది. కోమలి బెడ్డింగ్, లెదర్ బాక్స్, నారయ్య పైకితీసుకొచ్చి, గదిలో పెట్టాడు. అందులో వో సోఫా, మంచం, రెండు కుర్చీలు వేశాడు.

“ఎవరండి ఆ వొచ్చింది?” అని అడిగాడు.

“మాళ్ళేమా నవ్వు?” అన్నాడు నిధి.

“ఆడామేనంట. నే నూళ్ళా.”

“చూస్తావుగా.”

అని నిధిబైటకి వెళ్ళిపోయాడు. కోమల్ని గురించి, అనంతాచార్య గారితో చెప్పాలని సంకల్పం. ఏం చెప్పాలో, ఎట్లా చెప్పాలో ఆలోచించాలి. నిజంగా ఏం చెప్పాలో అతనికి తెలీదంతేను. అసలు కోమలి ఎవరు? అన్న ప్రశ్నకి యదార్థమైన సమాధానం లేదు. సంఘంలో తమ స్థానాన్ని బట్టి, కోమల్ని చూస్తే, అందరికీ తలోవిధంగా తోస్తుంది. కోమల్ని వో గాజు బీగువాలా నిలబెట్టి, కింద “నేనెచ్చి?” అని రాసిన కాగితం అంటించి, చూసినవాని నిర్ణయించమంటే ఏం జరుగుతుంది. జ్యోతిష్కుడు చూస్తాడు “ఈమె చాలా కష్టాలుపడింది; నాలుగు పెద్ద గండాలు తప్పాయి. ఈజాతుకు రాలికి ఘుండుముందు మంచి రోజులొస్తాయి. భర్తవల్ల ఎన్నో చిక్కులు అనుభవించినా, స్నేహితుల సహాయంవల్ల అన్నీ సర్దుకుంటాయి. ఈ జాతుకు రాలికి సంతాన మొగలేదు.”

కోమలి, అతనికి జాతకురాలైంది.

జీవశాస్త్రజ్ఞుడు చూసి, ఈ ప్రాణి యితర ప్రాణులను సృష్టించలేక పోయింది. సహజమైన మాతృత్వాన్ని తృణీకరించింది, కాబట్టి, యీ రకం స్త్రీకి సంఘంలో తావులేదు. సృష్టికోసం ప్రకృతి తనకిచ్చిన సౌందర్యాన్ని, స్వార్థకోసం వుపయోగించుకుంది. ఈ జీవికి ఆయుధం శీలం కాదు. శీలం అనే ఆయుధం, స్త్రీలకి పురుషులే సమర్పించారు. వారికి స్వతఃలేదు; దాన్ని కొందరు బాగా గుట్టుగా వాడుకోటం నేర్చుకుంటారు. ఈజీవికి యీ అసహజమైన ఆయుధంతో నిమిత్తం లేకపోయింది; ప్రకృతిఈసుకుసౌందర్యం యిచ్చింది. సెదడూ యిచ్చింది; దానినట్లే యీజీవి నిరుపయోగమైంది. నేర్చుకోవల్సిన పాఠం;—తెసివైన స్త్రీలకు సౌందర్యం కూడా వుండటం సంఘ పురోగమనానికి అనర్థం.”

ఒక వైద్యుడు చూసి: “ఈరోగి, తన ఆరోగ్యం విషయం ఆలోచించుకోలేదు. శరీరం మొత్తంగా అంతా మళ్ళా మరమ్మత్తుచెయ్యాలి. బ్లడ్ టెస్టులు చెయ్యాలి; మైనర్ ఆపరేషన్ చేస్తేగాని, పిల్లలవిషయం చెప్పలేం వైటనిక్ బి. డి. ఎ. (కాంప్లెక్స్) అన్నీ తక్కువే. Obesity is symptomatic of disturbed metabolism - Regular meals only once in the day గాంధీగారి మందే; మరి గత్యంతరం లేదు. X Ray రిపోర్టురావాలి; jungled nerves ఆల్ ట్రావైరెట్ తిరఫీ అవసరం యీ రోగికి.”

ఇద్దరు సంఘసంస్కర్తలు చూసి ఏమనుకుంటారు? —ఒకడు “సంఘంలో న్యాయంగా నీతిగా సంసారం చేసుకుని సుఖపడే అవకాశం వుండి కూడా, యీ వ్యక్తి, యీవృత్తి చేసుకుని, చివరికి యీ స్థితికొచ్చింది. సంసార సౌఖ్యానికీ, సంఘ జీవనానికి, యీ వృత్తి ఎట్లాంటి అంతరాయమో మరో నిదర్శనం యీమేలోవుంది.”

మరివొకడు, “పోదూ, మన చెప్పావ్ శ్రీరంగ నీతులు, అసలు

వివాహం అనేదే చట్టబద్ధమైన వ్యభిచారం. అసలిది లేకపోతే, 'వివాహం' అనబడే సంస్థ నిలబడదు. సంసారంలోంచి శలవు తీసుకోకపోతే, ఎవడు బ్రతక గలడు? బ్రతకగలిగినా, దానికేం విలువవుంటుంది? కార్యనిర్వహణకు పూనుకోని మంచితనం వృధా. ఎంతోమంది యువకుల దుర్భర జీవితాల లోకి యీమే కాంతికోణాలని ప్రసరింప చేసింది. అవి స్మరించుకొని జీవిస్తున్న పురుషులు ఎందరోవున్నారు ఆంధ్రదేశంలో. నిజానికి మనం యీవిడ రాతి విగ్రహం చెక్కించి, పార్కులో పెట్టాలి——”

ఒక కవి——; “ఆనాడు చీకట్లను భేదించిన యీ నేత్రాలు, యీనాడు, సంఘ చీకట్లో అంశత్వం పొందాయా? సౌందర్యం, యవ్వనాన్ని శాశ్వతంగా వుంచుకుంటే నేను గొంతెత్తి పాడను; పచ్చమబ్బులో మసగగా మెదిలిన మెరుపు శాంతుల ఎఱ్ఱనీడలు కదిలిన యీ నేత్రవ్యయం, కన్నీటిని తేనె బిందువులుగా వర్షించి, మధుర స్వప్నంలో శిలగాస్థిరత్వం పొందిననాడు, ఎలుగెత్తి పాడనులే, నేను. అడ్డు పెట్టరులే, యీ కన్నీటి ధారకి...”

ఇంకా ఎంధరెందరో?—

“స్త్రీకి, పురుషుడితోపాటు సమాన హక్కులుండాలి; వుంటాయి; ప్రజాస్వామ్యంలో యీమెకికూడా రాజ్యాంగ నిధానం నడిపేభారం వుంటుంది. జీవించేటందుకు యీమెకు హక్కులున్నాయి. భావం, హక్కు, ఆర్థిక స్వాతంత్ర్యం—మీవోటు నాకిప్పించండి——”

“నే కోరినప్పుడు మీరు ఇన్సూర్ చేసివుంటే ఎంత బాగుండును! Destitute woman's Policy. యీపాటికి Mature అవునా!——”

“ఈ ముద్దాయి...”

“కొందరు ప్రేక్షకులు——”

“చదువరి అభిప్రాయం ఏమిటో”

Libido, ఇంకాస్థిరత్వం పొందలేదు Repressions are rendered impotent unless they achieve finality through the unconscious - In this case the balance between the unconscious and conscious plans of activity - moral and physical - has been disturbed to the detriment of general phychosis.

ఇట్లాంటి కోమలి తనకేమాతుందని చెప్పగలడు! బాల్య స్నేహం అనొచ్చు. ఇంతకీ అవతల వ్యక్తుల వైఖరినిబట్టి, సమయానుకూలంగా ఏదో సమాధానం యివ్వొచ్చు అనుకుని దయానిధి తన బంగళాకి తిరిగి వచ్చే శాడు. స్నానంచేసి కొత్తచీర కట్టుకున్న కోమల్ని గదిలో చూశాడు. ఎడంపక్క పాపిడికి దిగువగా నుదుటిమీద మచ్చను చూశాడు; యిది వరకులేనిది, ఇదివరకటి. కోమల్ని యీమె ముందు ఊహించుకోలేక పోతున్నాడు. ఆనాటిది విప్పకునే టండుకు వికాసం వొదిలేసిన మొగ్గ, యీనాడది వ్యూహరంగా వొంగిపోయిన పుష్పం. అక్కలపురుగులు, పక్షులు, పుష్పాన్ని ఆస్వాదించిన గుర్తు నుదుటిమీద మచ్చ. ఈ వుపమానాన్ని మనస్సులోనించి నెట్టివేశాడు.

“ఎక్కడనుంచి రావటం?”

“నన్నా—” పరధ్యాన్నంగా మాట్లాడుతోంది కోమలి. — “నేనా? అడివిలోంచి.” శ్రీ వేదవిన గ్రంథాలయము

“అంటే?”

తేలపోయింది. (కృష్ణా జిల్లా.)

“ఇప్పుడు నామనస్సు నిశ్చింతగా వుంది ఇక్కడ హాయిగా వుంది ఏమీ అడగకండి—”

“పోనీ ఏ వూళ్ళో అడివి?”

“వల్లకాట్లో అడివి—వీట్లో అడివి—”

“వీట్లో చేపలున్నాయా?”

“అబ్బో—చేపలు మాట మీకింకా జ్ఞాపకం వుందే—నేను చాలా

మారిపోయి, అసహ్యంగా విపర్యాసాన్ని కదూ” అంది అద్దంలో చూసుకుంటూ.

“మీరు ఏమీ అసలే మాట్లాడు—”

“నేనిక్కడున్నానని నీకెట్లా తెలుసు?” అని అడిగాడు.

“అబ్బో, ఆమాత్రం తెలుసుకోలేక పోతానా ఏమిటి? పేపర్లలో పడింది— అక్కడంతా చెప్పుకుంటుంటే—మీరు గొప్పవోరమ్యురుగా—”

“అందుకని దబ్బుని తెలిసిందంటావా?”

“చూశారా,—ఇంకా చిన్నప్పటి మాట్లు పోనిచ్చుకున్నారు కాదు. మీరు ఎప్పుడు, ఎక్కడ ఎల్లావుండేదీ అంతా నాకు వయసమే. ఉత్తరాలు వ్రాశానా? ఇంకా మీరే మర్చిపోయారు నన్ను. అవునైతే, నే నెందుకు జ్ఞాపకంవుంటాను. ఉత్తరానికి జవాబువ్రాశారా? ఎప్పటికప్పుడు వొద్దామని వుండేది. కాని, ఏమంటారో అని భయం.—”

“నీ కెందుకు అంత దయ నామీద?”

“ఎందుకో? చిత్రం రాత్రంతా మిమ్మల్ని గురించి ఆలోచించేదాన్ని. నిద్రట్టదు. ఊరి కలలు. ఒక్కసారొచ్చి కనబడిపోయారుకారు, చూశావా, అనుకునేదాన్ని.....”

“నాకు నువ్వెందుకు జ్ఞాపకంవుండాలి?”

“ఏమో! ఓస్. నాకు మీమీదంటే, మీకు నామీదండదేమిటి?”

“నీకు నామీద ఏముంది?”

“అబ్బో చాలా చిలిపివారే ఏమో అనుకున్నాను. అవునుగాని, ఆ రాత్రివొచ్చి, నన్ను చూసి వెళ్లిపోయారంటగా, నన్ను లేపలేదేం? మొద్దు నిద్ర నేనూ,—లేపితే వెళ్ళిచేసుకోమని గీక్కుతింటానని భయం కాదూ మీకు? నాకెప్పుడు ఆ గొడవేలేదు,—అంతా అమ్మ చంపుకు తినేది—” అని జ్ఞాపకంచేసుకుంటున్నట్లుగా నవ్వింది కోమలి.

“మీ అమ్మ ఎక్కడుంది?”

“మా అమ్మకూడా జ్ఞాపకంవుండే—ఉంది, ఎక్కడో చస్తావుంది,—

దబ్బు పీకులాట్లు--దానికదే రంధి”

“నేకు లేనట్లు మహా” అన్నాడు.

“అట్లా గంటే నాకు కోపం వస్తుంది. నాకు ఉచ్చేయము? ఎవళ్ళ కోసమని--అంతా అమ్మకేగా”

మధ్యలో నిధి అందుకున్నాడు.

“అమ్మమీద అంత ఆపేక్ష వున్నానవు, యిప్పుడు అమ్మని విడిచి పెట్టి, యిట్లా ఎందుకొచ్చావు?” అని సమాధానం కోసం ఎదురు చూస్తున్నాడు.

“మీ కోసమనే” అని మూతి ముందుకుచాచి, కళ్ళు పెద్దవిచేసి, గారాంగా అన్నది.

“ఓస్, ఎన్నడూ లేంది, యిప్పుడెట్లా వచ్చిందో?”

“నాకు మొదటినుంచి వుండేది,--కాని ఎట్లా చెప్పాలో తెలిసేది కాదు. చిన్నతనం:--రాత్రుల్లు నిద్రే పట్టేదికాదు-- అస్తమానూ కలలో మీరే. మీరూ నేనూ, కాలవొడ్డున కూర్చుని చేపలు పడుతున్నాంట-- నన్ను మీరు కాలవలో గెంటారట--చీరకొంగు గిరవాటేసి, బైటకి లాగండని మొత్తుకున్నాట--” ధ్యానంతో, కళ్ళు దూరంగా చూస్తూ అంటోంది.

“ఇంకా ఎవరైవన్న నాకోసం వదిలి వచ్చావో!” క్షువాక్యంతో కోమలి సోఫాలోంచి లేచి అతని వర్గరగా వెళ్ళి కళ్ళల్లోకి కోపంగా చూసి, అటూ యిటూ పచార్లుచేసి, మగ్నా వచ్చి కూర్చుంది

“వెనక యిట్లాగే అన్నారు-- నేను మగ్నా ఏనో అన్నాను, తెంప కాదు కోట్టారు,--” అని అరచేత్తో, చెక్కిళ్లు సద్దుమిడి. హాల్లో ఎరకో మసలు పన్నట్లు అలజడైంది. కోమలి గది తలుపులు చేరేసింది.

“నేను మహాపతివ్రతని మీకో చెప్పడంతే స.” “నువ్వు చెప్పవక్కర్లేదు. అయినీ లేనినీ నీ వాలకమే చెప్తుంది.” అని నిధి గది తలుపులు తెరిచాడు.

“నిజం చెబితే మొగాళ్ళు సహించలేరు”

“పాపం అనుభవమీద తెలుసుకున్నావు.” మూరంగా వున్న నారయ్యను సంబోధించి— “చూడు నారయ్యా, మేస్త్రీ పెట్టేకల్, వొచ్చాడా? ఐదుగంటలకి అతన్నీ, ఛాయప్ప శెట్టిని యిక్కడికి తీసుకురా, — తప్పు రేపు ప్రారంభించాలి—”

“ఎవరండి, మాట్లు?” అంటూ నారయ్య లోపలికొచ్చి తొంగి చూశాడు.

“కోమలి”

“అబ్బో యీ సెగారు మళ్ళా యిక్కడి కొచ్చిందే, వోవ ఎవడు సెప్పాడూ అంట.—”

“ఏం నారయ్యా, బాగున్నావా?”

“ఏదో నీలాగే నేనూ వున్నా—ఎక్కడ వుంటుంటం?” అని అడిగాడు.

“ఎక్కడేమిటి,—నాకు కొంపా గోడా—”

“నాటకాలు తొక్కడం అయిందేమిటి?”

“ఏం మాట్లు నారయ్యా,—నే పెద్దదాన్నయ్యాను, తెలుసా? పెనకటి కోమల్ను నుకుంటున్నావా?”

“ఎన్నేళ్ళొస్తే నేం, ఆడపాకిళ్ళేమవుతాయి—” “ఇంటికొచ్చిన వాళ్ళని, యిల్లాగేటండీ మర్యాద చెయ్యడం, ఎంత భాగ్యవంతులైతే మాత్రం?” అని నిధిని సంబోధించింది. నారయ్య అందుకున్నాడు.

“ఇప్పుడు నిన్నే వరేమన్నారే ఎట్టిదానా—పాతూసులాడాను” అంటూ వెళ్ళిపోయాడు, నారయ్య. నిధికూడా తలుపుదగ్గరగా మూసి, హాల్లోకి నడచాడు. కోమలి మొహాన్ని చేతుల మధ్య దాచుకుని, సోఫాలో పడుకుని, నిశ్శబ్దంగా ఏడుపు సాగించింది.

ఆరోజూ, మొన్నాడుకూడా అనంతచారిగారింట్లో జనం వొక్క

కొక్కరే వొచ్చి కోమల్ని వింతగాచూసి పోతున్నారు. నిధిభార్య కాదని తెలియగానే రాజమ్మగారికి కూడా, చూడాలని బుద్ధిపుట్టి కాత్యాయన్ని తీసుకుని చక్కావొచ్చింది. సాయంత్రం ఐదు గంటలు దాటింది. కోమలి స్నానం చేసి, తల్లో పూలు అమర్చుకుంటూ డాబామీదకొచ్చి, మట్టుపక్కలంతా చూస్తోంది. దూరంగా కొండ వెనక దిగుతూ నూర్యుడు కోమలి మొహాన్ని ప్రమాదంగా వెలిగించి, మాయమయ్యాడు. కడసారి కిరణం, ఆసు తల పెండుకల అలలలోంచి. వొడ్డుకు చేరుకుని వెళ్లిపోయింది. దూరంగా డిస్పెన్సరీదగ్గర నడుస్తున్న నిధినిచూసింది. షికారుగా ఆ వెంపుకి నడుద్దా మనుకుంటోంది. ఇంతలో రాజమ్మగారు డాబామీదికే వొచ్చింది.

“రండి, రండి” అంది కోమలి. ‘నిట్టిని’ కేకేసి, పైకి రెండు కుగ్గీలు తీసుకు రమ్మంది. రాజమ్మగారు వొద్దంది—“నాకీ కుగ్గీలు సరిపోవు— హాయిగా కిందే బాగుంటుంది” తరవాత ఏం మాట్లాడాలో ఎవరికీ తెలీదంతా.

“మీ అమ్మాయి కాత్యాయని చాలా మంచిపిల్ల—నా కష్టసుఖాలు కనుక్కుంటోంది. —ఇల్లా రా అమ్మా,—జడేశేదా?—వుండు పూలెడ కాను” అని కోమలి కాత్యాయన్ని దగ్గర తీసుకుంది. కాత్యాయనిముందు, కోమలి విత్తుగా, తీవిగావుంది; రాజమ్మగారిముందు, సన్నంగా నాజూకుగావుంది. ఈ రెండూ కోమలికి కొంత చనువిచ్చాయి.

“అద్దం దువ్వెనా తీసుకొస్తా, జడేస్తారా?” అంటూ కాత్యాయని మెట్లు దిగింది.

“నీతో మీవాల్లెవరూ రాలేవా? వొక్కదానవు ఎల్లా ప్రయాణం చేశావమ్మా—”

“నాకు నావాల్లెవరూ లేరండి—

“ఏం? మీ అమ్మా నాన్నారేరు? నీ విషయం నిధి మాతో ఎప్పుడూ చెప్పలేదే—వైగా తన కన్నరూ బంధువులు లేరంటాడు—?” అని

సమాధానంకోసం ఎదురు చూసింది.

“ఎందుకులేకండి? బోలెడు మందున్నారు. వాళ్ళకి ఆయనంటే గిట్టవండీ.”

“ఏం?”

“వాళ్ళకీ వాళ్ళకీ ఏమోవున్నాయి, నాకు బాగా తెలవదు.”

“నీ కెండాంటి చుట్టకం?”

“నాకా?” కోమలి అటూయటూ చూసి, తలకాయ వొంచుకుంది. చివరికి తెగించి చెప్పింది.

“నన్ను, ఆయన పెండ్లి చేసుకుంటానన్నారండి?”

“అతనికి పెండ్లాం వుండగానే?”

“ఇప్పుడు కాదు, పెండ్లికాక పూర్వం అనేకారు. మేం కులం తక్కువవాళ్ళం అని, చేసుకోలేదు. అత్తారి, యాయనకీ చెడిపోయిందిగా.”

“మరి నీకు అయిందా. వెళ్ళి.”

“నేను చేసుకోలా, ఈయనకోసం--”

రాజమ్మగారు అర్థం చేసుకుంది. ఇంతలో కాత్యాయనోచ్చింది అద్దం దుడ్వనా తీసుకుని. అప్పటికప్పుడే చీకట్లు కమ్ముకున్నాయి. నిర్మల మైన ఆకాశంలో చుక్కలు నిర్మయంగా పొడుస్తున్నాయి. కాత్యాయని జడవిప్పింది. కోమలి దువ్వుతోంది. రాజమ్మగారు పొద్దోయింది వెడతానని లేచింది.

“ఈపూట మాయింట్లో భోజనం చేద్దాం, రండి” అన్నది, కాత్యాయని.

“అయ్యో,--మర్యాదలన్నీ తెలుసే నీకు.-- నీకు మంచి మొగు డొచ్చాక, నీ యింటికొచ్చి తింటారే” అంది కోమలి.

“అట్లాగైతే నే వెళ్ళిపోతానంటే.”

రాజమ్మగారు, కూతుర్ని లేవదీసింది. ఇద్దరూ మెట్లు దిగారు.

“మీరు రండి” అంది కోమలి, కాత్యాయని.

“కాసేపుండి వస్తారే.”

ఇద్దరూ వెళ్ళిపోయారు. కోమలి, చిట్టిని కేకేసి, దాబామిదికి వొక చాప తెప్పించి వేయించి, పడుకుంది. జడని మెలితిప్పి, దాన్ని దిండుగా పెట్టుకుంది.

ఎవరో వచ్చిన చప్పుడైంది.

“ఎవరు?”

“నేనే.”

కోమలి కూర్చుంది. పమిటి గాలికె జారి, చాపమీద పగిలివుంది.

“ఇట్లా కూర్చోండి.” అని చాపని దులిపింది.

దయానిధి స్నానంచేసి వొచ్చాడు, తలని తువ్వాలతో. తుడుచు కుంటూ.

“దువ్వెన యిలా యియ్యి” అన్నాడు.

అందిచ్చింది. అతను దువ్వకుంటూ మెట్లు దిగడం మొదలెట్టాడు. స్నానంచేసిన సుబ్బవాసన గాలిలో తుణం మెదిలింది.

“ఇక్కడ కూర్చుని దువ్వకోరామా?” అంది కోమలి. అతనేమీ సమాధానం చెప్పలేదు; మెట్లుదిగి వెళ్ళిపోయాడు.

మూడు నిమిషాలు గడిచింది. కోమలికూడా మెట్లు దిగింది.

*

*

*

దయానిధి కిందిగదిలో సోఫాలో కూర్చుని ఎదురుకుండా అద్దంలో మొహం చూసుకుని తలదువ్వకుంటున్నాడు. కోమలి వెనకాలే నిశ్శబ్దంగా వచ్చి, ‘చిట్టి’ కలిపిన కాఫీ, కప్పులోపోసి తీసుకొచ్చింది.

“ఇదుగో కాఫీ.”

అతను వెనక్కి తిరిగి చూశాడు. పెట్రోమాక్స్ దీపం వెలుగులో

కోమలి మొహం తళుక్కున మెరిసింది. అప్రయత్నంగా అతని 'మనస్సులో' ఆరాటం బయలుదేరింది. పశ్చాత్తాపంతో దీనత్వం అలవరచుకున్న ఆమె శ్రేణులు, అనుభవంతో పరిపూర్ణత తెచ్చుకున్న ఆమె నిండు అవయవాలు, అతన్ని పాత సౌందర్యపు చిహ్నాల స్మరణ, వొత్తిడిచే వూపివేశాయి. ఇది వరకు అతను చూడని వాక కొత్త తీవి, ప్రపంచం పిచ్చిని చూసి వెక్కిరించకుండా నవ్వుగల నిశ్చల బౌద్ధార్యం చివరికి యదార్థమైన ప్రాచీన స్వప్నంలా గోచరించింది.

“మరి:నువ్వో?”

“నేను అస్తమాను కాఫీ తాగను; తాగితే వొళ్ళొస్తుందటగా!” అని తన పాదాలకేసి చూసుకుని ‘మీకు తెలుసు’ నన్నట్లుగా నవ్వింది.

“వొస్తేనేం! వయస్సు మళ్ళినకొద్ది ఎన్నో మార్పులొస్తుంటాయి. ఆ మార్పులని మనం అంగీకరిస్తాం—” ఇంకా అతని వాక్యం పూర్తి కాకుండానే—

“మరి మీరు మార్లేదే?”

“ఎందుకు మార్లేదు? చూడు, కళ్ళకిందగీతలు. పగలుమాస్తే కనబడతాయి,—తెల్ల వెండ్రుకలు—ఎప్పుడూ లెక్కపెట్టలేదు—”

“నిజంగా యిప్పుడే మీరు ఎంతో బాగున్నారు.”

“నీకు నాలో కనిపించిన బాగు నీమనస్సులో వున్నదేకాని నాలోది కాదు.”

“అబ్బో, వేదాంతం మాట్లాడుతున్నారే.” అంటూ రేచి అతనికి కప్పు అందిచ్చింది. “ఏదీ ఎన్ని నెరసిన వెండ్రుకలున్నాయో లెక్కపెట్టనివ్వండి” అని పెట్రోమాక్స్ లైట్ ఎత్తుగా బల్బమీదపెట్టి, అతని జుట్టుని నిమరడం మొదలెట్టింది. ఆమె చేతిని తన చేతితో పట్టుకుని కిందికి దించి వేశాడు; దించిన చేతిని అరచేతిలో పరిచి, మెత్తగా అదిమి పరీక్షగా చూశాడు.

“ఏం ముట్టుకోకూడదా?” అని అడిగింది. అతని చేతిని గట్టిగా నొక్కింది. అతను చెయ్యి వొదిలేశాడు.

“ఆరోజుల్లో రాత్రిపగలు నాకోసం తపించి పోయ్యేవారు, యిప్పు డిలాగై పోయారేం? దగ్గరుంటే తప్ప, దూరంగా వెడితే మొగాళ్ళు మారిపోతారు.”

“దగ్గరున్నప్పుడు కూడా దగాచేసే శక్తి వొక్క ఆదాళ్ళదే కాబోలు!” అన్నాడు.

“నేను మిమ్మల్ని ఏం దగా చేశాను?”

“నీకే తెలుసు”

“అబ్బ, ఎంత నొప్పించే మాటలంటారండీ—” అంటూ మూతి వొంకర జేసి, వెనక్కి జరిగి, అతని కళ్ళల్లోకి లోతుగా చూసింది.

“నేనేంచేశేది? అప్పుడు నాకు ప్రేమంటే ఏమీ తెలిసేది కాదు. మిమ్మల్ని చూస్తూ కూర్చుంటే చిత్రంగావుండేది. మీరు నాతో మాట్లాడే వారేకారు, — నాకేం తెలుసు.—నన్ను మీరు ఎందుకు పెండ్లి చేసుకోలేదు? ఇప్పుడంతా తల్చుకుంటే, ఏమిటోలాగా, భయమేస్తుంది—”

“ఇప్పుడంతా తెలిసిపోయిందా?”

“ఓ, నాకు తెలుసు ప్రపంచం ఎల్లాంటిదో; ప్రేమంటే ఏమిటో నామనస్సులో ఏముంకో మీకెట్లా తెలుస్తుంది?” తలవొంచి, దిగులుగా అతనికేసి చూసింది. అప్రయత్నంగా చేత్తో, జడని విప్పుకుంటోంది.

“ప్రేమంటే ఎల్లాంటిదో చెప్పు” అన్నాడు, కొంచెం నవ్వుతూ. “నాకు చెప్పడం తెలీదు. అనొకలాగుంటుంది. మీరు, వెనక అనొకలాగ చూసేవారే— ఎప్పుడూ మీరూ నేనూ కలిసి వుండాలనిపిస్తుంది. మీరు నాదగ్గరగా వుంటే చాలు, యింకేమీ వొద్దు. మీరు లేకుంటే నే బ్రతక దలనా? అమ్మా—” అని తలని అతని బుజంమీద ఆనించి కళ్ళుమూసు గుంది. కోమలి అతని చెయ్యిమీద గడ్డం ఆనించి సోఫామీద ప్రక్కకి తిరిగి

వారిగాడు. కిరసనాయిలు తక్కువై, పెట్రోమాక్స్ దీపం సన్నగిల్లుతోంది. దాని 'షేడ్' మీద పురుగులు కొట్టుకొంటున్న చప్పుడు తప్ప అంకా నిశ్శబ్దంగా వుంది. కోమలి కళ్ళలోంచి, కన్నీరు చుక్క అతని ఎడమ మోచెయ్యి మీద పడింది—బాధతో వేడిగా తొణికిస కన్నీరు. అతను ఆ సె మొహాన్ని తన బుజంమీదనుంచి తొలగించి, లేచి, 'చిట్టి' అని కేకేస్తూ, పెట్రోమాక్స్ దీపం తీసుకుని ముందుఘోల్లోకి నడిచివెళ్ళాడు.

*

*

*

వారం గడిచింది. ఇంటి పనులన్నీ కోమలి చూసుకుంటోంది; వంట కూడా తనే స్వయంగా చేస్తోంది. దినచర్య యధావిధిగా జరిగిపోతోంది. భోజనానికి తప్ప, నిధి పగల్గూ పనులలోనే బైట తిరగడానికి సరిపోతోంది. రాత్రుళ్ళు, తనూ, నారయ్యా కింద నరండాలో పడుకుంటారు. కోమలి పైన తనగదిలోనే పడుకుంటుంది; మెట్లముందు చిట్టగాడి పక్కవుంటుంది. అప్పుడప్పుడు కాత్యాయని, రంగడు, కోమలికి సాయంగా పడుకుంటారు. కోమలికి పగలు పొద్దు పోయేదికాదు. గవ్వలు, పచ్చీలు, వైకుంఠసాళి వీట్లతో కొన్ని రోజులు కాలక్షేపం చేశేవారు. తరవాత కోమలి రెండు, రొట్టెలు తెప్పించి వడకడం ప్రారంభించింది.

ఓసారి, అనంతాచారిగారింట్లో జరిగిన నాటకంగా కోమలి తనకి తెలుసుకుంటా నానొకటింది. రాజమ్మగారి కోర్కెప్రకారం, నిధి, కోమలితో కలిసి, ఆచారిగారింటికి భోజనాని కెళ్ళారు. రాజమ్మగారు, కోమలి కోర్కె దానికీ బైట ఆకులో వొడ్డించి, మిగతనాళ్ళకి హాల్లో పేటలు వేసింది. తనని కీసనంగా చూడ్డానికే భోజనానికి పిలవడం అనుకుని, కోమలి విడిగా భోజనం చెయ్యనని వెళ్ళిపోయింది. అనంతాచారిగారు, రాజమ్మగారు వాదిం: న్నారు. ఆఫరికి రాజీ పడింది. ఈ వొక్కసారేనా, అందరూ కలిసి కూర్చోవాలని నిర్ణయం జరిగి, నిధిని వెళ్ళి కోమలిని పిలువడం జరిగింది.

న్నారు. కోమలి చరచరా వేళ్ళి నిధి తల్లి విగ్రహం ముందు, శాంతి గట్టు మీద కూర్చుంది. అక్కడికొచ్చాడు దయానిధి.

“అందరం కలిసి తిందాం,—రా” అని ఆహ్వానించాడు. కోమలి కళ్లు వడ్డన్ని బిగపెట్టి నిటుపుకున్న నల్లమేఘాలూ ప్రమాదంగా మోస్తున్నాయి,

“నేనిక్కడ వుండటం యిష్టంలేకపోతే, వెళ్ళిపోమ్మనండి, వెళ్ళి పోతాను—అంతేకాని, యిట్లా మీ స్నేహితులతో చెప్పించి పరాధవిం చిక్కలేదు.” అంది.

“నేను వాళ్ళతో నిన్ను భోజనానికి పిలిపించి పరాధవిం చండని చెప్పిననా నీవూహ?” అని అడిగాడు.

“లేకపోతే వాళ్ళెందుకూ నన్ను పిలవడం? నా తమాషా అంతా తెలుసుకుని యాగీచేద్దామనేగా—”

“వాళ్ళ కెందు కుంటుంది నీమీదపగ?”

“మీకే తెలియాలి. మీ లోటుపాట్లు తెలుసుకుని, మిమ్మల్ని లోకువ కడుతున్నారు వాళ్లు. నన్నుమీరే గౌరవం చెయ్యండే, వాళ్ళెందుకు చేస్తారు? వారూ, మీరూ కలిసి అన్యోన్యంగా వుండకుండా మధ్య నే నెందుకు వెళ్ళిపోతారెండి—” అంటూ కోమలి చీర కొంగుతో మొహాన్ని కప్పేసుకుంది.

“వాళ్ళెంత మంచివాళ్ళో నీకేం తెలుసు! బ్రాహ్మణ కుటుంబాలలో ఆచారం నీకుకొస్తా, దేశంఅంతా చూసినదానవు! పీళ్ళింకా నయం, నచ్చ చెబితే సరేనంటారు నిన్నుతీసుకు రమ్మన్నారుగా, లే—అందరం కలిసి తిందాం.”

“మీరెళ్ళీ తినండి—నాకీపూట ఆకలిగాలేదు”

“కోపం వచ్చిందా!”

“నాకు కోపంవస్తే, ఎవరికిలేక్క—”

“నేను బాధపడటం నీకిష్టమా?”

“_____”

“మాట్లాడవు?”

చీరకొంగు దించి, మసగగా నవ్వింది కోమలి

“ఏం?”

“అమ్మో మీరు బాధపడితే నేచచ్చిపోనూ,” అంటూ గుండెమీద విడువేస్తూ పరుచుకుంది.

“మర్నాటి తే శీచిరా—”

“లేవతీండి—” అని అతని రెండుచేతులూ దగ్గరగా లాక్కుని, మెడవేనక్కివేసి, శరీరాన్ని వ్రాపి లేచి నిలబడింది. కోమలి లేవగానే, రెండు చేతులూ వొదిలేసి దులుపుకున్నాడు. కరీం సాహెబు, కాత్యాయని, దీపం పుచ్చుకొని వచ్చారు.

“మా అమ్మ రమ్మంటుంది.” అంది కాత్యాయని

“వొస్తున్నాం” అన్నాడు నిధి.

భోజనాలు నిశ్శబ్దంగా జరిగిపోయాయి.

ఇది జరిగింతర్వాత, కోమలి బాహ్యప్రపంచంలో కొంచెం వుత్సాహం చూపుతూ, గని తవ్వేచోటికీ, హాస్పిటల్ వేపుకీ సికారుగా వెళ్ళి, అవన్నీ చూస్తూ, తనూ ఏదో పనిచేస్తూవుండేది సాహసించి. మొదట్లో అందరికీ కోమలి వింతగా తోచింది—ఎడారిలో మోటారులాగా అడవిలో నూటువ్వక్తిలాగా. తరవాత, ఆ వాతావరణంలో వొక ముఖ్యమైన అలంకారంలాగా కలిసిపోయింది కోమలి. ముఖ్యంగా హాస్పిటల్ వాతావరణంలో కోమలి బాగా అతికిపోయింది. రోజూ నిధితో కలిసి, రోగులందరినీ చూసేది. టెంపరేచర్ పరీక్ష చేసేది. ‘చార్ట్’లో గుర్తులు పెట్టేది; రోగులని నవ్వింది; సంతోష పెట్టడానికి యత్నాలు చేశేది. వాళ్ళ కష్ట సుఖాలన్నీ ఆదరంతో విసేది. వాళ్ళకోసం వొక రీడింగ్ రూమ్, బోలెడు ప్రతికలూ

ఏర్పాటైంది. అందులోకి గ్రామఫోన్ తెప్పించింది.

తనే స్వయంగా, పత్రికలూ, పుస్తకాలు చదివి వినిపించేది. ప్రతిరోగి మంచందగ్గరా, వో 'ఫ్లవర్ వేజ్' పెట్టించి వాటిల్లో పూలూ తనే పెట్టేది ప్రతిరోజూ. అప్పుడప్పుడు పొరుగుాళ్ళనుంచి జనంవచ్చి, యీ దయానిధి ఆశ్రమాన్ని చూసిపోతుండేవారు. విరాళాలియ్య సంకల్పించినవారికోసం వోడబ్బి ఏర్పాటు చేశారు. అభిప్రాయాలకోసం 'విజిటర్స్ బుక్కు' కూడా పెట్టించారు.

ఆనాడు అదివారం, సాయంత్రం నాలుగైంది. నిధి పనిమీద బళ్ళారి వెళ్ళి రెండు రోజులైంది. ఆసాయంత్రం రావాలి, పనివాండ్రకి శెలవు రోజు. వాళ్ళంతా ఆరాత్రి జంగంకథ పెట్టించడానికి యేర్పాట్లలో వున్నారు. అన్నీ వొక్కసారి తణిఫ్ చేసి రావాలన్న సంగతి జ్ఞాపకం వచ్చి, కోమలి అప్పుడే నిద్రనుంచి లేచి, మొరూం కడుక్కుని కొత్తబట్టలేసుకుని, టీతాగి, షికారుకి బైలుదేరపోతుంటే, 'చిట్టి'గాడు 'ఎవరోవొచ్చారండి' అన్నాడు. గబగబా కోమలి మెట్లుదిగింది. వరండాలో కుర్చీమీద కూర్చున్నాడు రాజభూషణం. అతన్నిచూసి తెల్లబోయి, ఆప్రయత్నంగా వో అడుగు వెనక్కిసి నిలిచిపోయి, "ఎవరికోసం?" అనిపలక రించింది.

అతను ఆమెకేసి పరీక్షగా చూస్తున్నాడు.

"ఆయన పూజ్యోలేరు. తరవాత రండి." అంది.

"నీకిక్కడోళ్ళూ, తిండి సరిపడ్డాయన్నమాట. — బంతి పువ్వులా. వున్నావు, — వితే నేను ఆయన కోసమే వొచ్చానని ఎంక నుకున్నావు?" అన్నాడు రాజభూషణం.

"అవేం మాటలు?"

"ఏం తప్పా?"

"ఇక్కడి కెందుకొచ్చావు?" అనికోమలి మెట్లమీద కూర్చుని చేతులు నలుపుకుంటోంది.

“నాన్నే హితుడు కోసం వచ్చాను. నీకోసం కాదులే.”

“నాకోసం వస్తే ఏం జరుగుతుందో జ్ఞాపకం వుండే వుంటుందిలే,”

“ఇప్పుడు కొట్టిస్తావా ఏమిటి నన్ను? కాసేపు క్రాస్ ఎక్స్ ప్రిమిసేషన్ నన్ను చెయ్యనీ. అక్కడ రాజాగారి దీపం ఆరింది కాబట్టి యిల్లావచ్చావా? దీపం ఎక్కడుంటే పురుగులు అక్కడికి చేరుకుంటాయన్నాడు వేమన్న,”

“దీపం వొక్కటే కాదు బురదలోనూ వుంటాయి దోమలు.”

“చివ్రోతరానికి టోపీలుదించి చప్పట్లు కొడుతున్నాం.” అని రాజ భూషణం చప్పట్లుకొట్టాడు. కోమలి చప్పట్లుకొట్టి “నిట్టి”ని కేకేళి ఆచారి గారి శేషుని, కాశ్యాయన్ని తను దబ్బుని రమ్మంటున్నానని తీసుకురమ్మని పంపింది.

“నిజంగా తన్నిస్తావా ఏమిటి, అందర్ని రమ్మంటున్నావు?”

“గుమ్మడి కాయల దొంగవు నువ్వుకాబట్టి అల్లా అనుకున్నావు.—”

“ఈ ఎడారిలో వాయసిన్ లా కనిపించావు గాని యీ ప్రాణి నాలుక మీద వో టీచుక్క పోద్దా,—”

లోపలికెళ్ళి, టీకప్పు తీసుకొచ్చి యిచ్చింది కోమలి. అతను తాగుతూ అన్నాడు — “బైబిలై కాశ్యాయనన్నావు,—వెనకనే చూసిన కాశ్యాయనన్న మాట. మీనిధిగారి ప్రాణన్నే హితు రాలు. అతని హృదయ వీణకి తీగ క్లియోపాట్రా **To the fallen Antony.**”

“మీకెట్లా తెలుసు ఆ అమ్మాయి?”

“నేను సమాధానం చెప్పను. ఐతే, కోమలీ ఎరళ్లు-ఎన్ని మాటలన్నా వొక్కటి మాత్రం సత్యం. ఆంధ్రదేశంలో నీ అంతటి అందమైన స్త్రీని నేనింత వరకూ చూశ్చేను. ఫిలిం డైరెక్టరు ఆత్మ హత్యలు చేసుకోక పోవడం ఆశ్చర్యమే.”

“ఇట్లాంటి మాటలంటే నేవూరుకోను. ఇన్నేళ్ళొచ్చాయి, నీకెప్పుడొస్తుంది బాబి?”

“ఓసి పిచ్చిదానా, స్త్రీలపట్ల బుద్ధిని కోల్పోడంకంటే వేరేజ్ఞానోదయం ఎక్కడుందీ పురుషుడికి! Men can become wise only when they are fooled by women.”

“నువ్వింట్లాంటి మాట్లాటే వెళ్ళిపోతాను. నిధి గారిముందు నాగొడవ ఎత్తుకునూ.”

“ఎత్తుకుండా వుంటాను ఏమిస్తావ్ ఒక్కరాత్రి నీతోగడపనిస్తావా?”

“ఛీ, పో, — దుర్మార్గుడా మీ స్నేహితుడు నిధిగారు, నన్ను ప్రేమించారు తెలుసా?”

“నిన్ను ఎవడు ప్రేమించలేదో చెప్పు?”

“నాకాయన తప్ప యింకెవ్వరూలేదు.”

“ఓహో, నీజీవిత గ్రంథంలో కొత్తప్రకరణం ప్రారంభించావన్నమాట. ఆంధ్రదేశం అంతా పంచుకున్న సౌందర్యంతో నాకుక్కడా కాస్తంత పడెయ్య కూడదా అని అడిగాను.”

“నేనట్లాంటి వృత్తి ఎప్పుడూ చెయ్యలేదు. తెలుసా—అదే పెట్టుకుంటే లక్షలు గణిస్తును. నువ్వు బలవంతంచేస్తే ఏం జరిగిందో అప్పడే మరిచి పోయావా—”

మరిచిపోలేదు కాబట్టే వొచ్చాననుకో — నేను మీ నిధిగారితో అవన్నీ చెబుతా నని భయపడ్దొద్దు.” అన్నాడతడు.

“చెప్పేటందుకు ఏమున్నయ్? పాతవన్నీ వూహించుకుని బాధపడ తారేమోనని భయం నాకు, అంతే.”

“అవున్లే. అతని పాతగొడవలు నీకు తెలీనట్లుగా, నటిస్తూవుండాలి. ఉందనుకుంటే వుంటే; లేదనుకుంటే లేదు.—ఏమంటావ్?” అని, కన్ను మెదిపాడు, రాజభూషణం.

“నేను మనోకడి భార్యనై వుంటే నన్నిల్లాలోకువ కడుదువా?”

“సరే, ఆమాటకొస్తే, నాకూ భార్యలేదు, — వీటివొడ్డున యిల్లు

కడదావంటే, యిక్కడ వీరూలేదు” అని మరోసారి రెట్టు ముట్టించాడు.

“అంతలోనే తమాషాకంటున్నాను కోమలీ—నున్నేమీ అనుకోకు.”

“తమాషాచేస్తే వీం చేస్తానో తెలుసుగా నీకు”

“ఏముంది, గిల్లుతావ్, చక్కుతావు—లేక కరుస్తావ్. ఆవిధంగానైనా, సినిమాలో విల్లన్ లానిన్ను తాకడం జరుగుతుందిగా, అందుకనే సినిమాలో, హీరోకంటే, విలన్ వేషం కోసం జనం ఎగబడతారు.—”

ఇంతలోనే, కాత్యాయని, యితన్ని చూసి ఫయపడి, నిలబడిపోయింది. కోమలి, ఆమెదగ్గరగా వెళ్ళి భుజంమీద చెయ్యివేసింది.

“ఇప్పుడే వస్తాం” అంటూ, ఇద్దరూ వెళ్ళిపోయారు. రాజభూషణం, వొక్కడూ, బట్టలూ అవీ సర్దుకుని, పేపర్ చదువుతూ కూర్చున్నాడు. కాసేపు చదివి, తోచక బైటకొచ్చాడు. అటుయిటూ పనాగ్లు చేస్తున్నాడు. దూరంగా వస్తున్న నిధిని చూసి, ఎరురెల్లాడు. ఇద్దరూ కలుసుకుని మళ్ళా యింటి కొచ్చారు.

“ఎలక్షన్లోస్తున్నాయి—కాన్ వాసింగ్ కి బైలుదేరాను. అంటే వుత్తచేతులతో రాలేదులే. టామం నిధికి విరాగాలు తీసుకునే వొచ్చాను—నువ్వుసహాయం చెయ్యాలి.” అన్నాడు రాజభూషణం, అతనికో సెగరెట్టు యిస్తూ. నేను కాల్చినన్నట్టుగా సంజ్ఞచేసి, కోటు విప్పి, కూర్చున్నాడు, దయానిధి.

“నీకీ జిల్లాలంటే యిష్టంలేదుగా, ఎందుకొచ్చావు?”

“రాజకీయాలకీ, నా యిష్టా యిష్టాలకీ సంబంధం ఏముంది. నా అభిప్రాయం మార్పు కోలేదు—వీళ్ళకి సంస్కారం లేదు, భాష లేదు, సారతస్వంలేదు, నాగోకతలేదు—”

“అంటే నువ్వు అనుకున్నట్టుగా వారికవి లేవు—అంటే నేను ఖండించను. మన జిల్లాలలో వుండే, కుళ్లు, దగాకోరుతనం, అసహనం, కుట్ర, డాబుసర్లు, సోమరితనం, పట్టింపులు, యిక్కడ లేవు. అని వుండడం నీవుద్దేశంలా

నాగరికత; లేకపోవడం వీరి నాగరికత—”

“అబ్బాయి, నువ్వువీళ్లమధ్యవుంటూ యిట్లాఅంటూ వుండకపోతే, తంతారని భయం పొప్పుని అంటున్న మాటలుగాని’ నీ ఆభిప్రాయాలకీ, నా ఆభిప్రాయాలకీ జేధంలేదు—”

“జేధం వుంది—నాకిదేనచ్చిందే గనకనే, నేనిక్కడే వుండిపోడానికి సంకల్పించాను—”

“ఉండిపోడానికి కారణాలు నాకు తెలియక పోలేదు”

“అంటే?”

“ఇక్కడుండే ఆదివాసులకి, నీ వెనకటి జీవితం తెలరదు కాబట్టి—”
యింకా నాక్యం పూర్తికాకుండానే నిధి అందుకున్నాడు.

“అవును... నా చుట్టుపక్కలవున్న వాతావరణంతో సమత్వం పొందటంలో తప్పేముంది?”

“ఏముంది, ఆవాతావరణం పాడవుతుంది” అని బిగ్గరగా నవ్వాడు. నిధికీ కోపం వచ్చినట్లుకళ్లమీదికి రెప్పలు చటుక్కున జారాయి.

“రాజా—నీకూ నాకూ వెనక యీ విషయంలో కలహం జరిగింది. నిన్ను వెళ్లి పొమ్మన్నాను. నామీద దయవల్చి వెళ్ళావు— సంతోషించాను. మళ్లాయిప్పుడు ఆమాట నానోటంట అనిపించడం భార్యంకాదు—

“నీ శ్రేయస్సు కోరే వాళ్లలో నేనూ వొకణ్ణి గనకనే, యిల్లా రావడం జరిగింది—చొక్క కోమలేకాను—”

“కోమలి సంగతి నీకెట్లా తెలుసు?” “నీలాగే పాత చుట్టం—”

“కోమలి?”

“ఏం? మహాపతివ్రత లనమంటావా?”

“నువ్వు?”

“ఏం? ఏకపత్నీ వ్రతుణ్ణి ఎలానూకాను—అసలు నాకుపన్నేలేదుగా—”

“నాతో చెప్పడంలో నీవుద్దేశం?”

“ఏముంది-శ్రేయస్కామిని కాబట్టి ‘జాగత్త’ అంటాను. ఎందరో మహానుభావులయ్యారు. నువ్వు ఆఖరు అసామీ కావడం యిష్టం లేదు నాకు.” అని రాజభూషణం లేచి, వెళ్ళడానికి సిద్ధమయ్యాడు. అతను ఎనిమిది గంటల రైలుకెళ్ళాల్సి. మళ్ళీ వారం రోజుల్లో వస్తానని ప్రయాణమయ్యాడు. బండికూడా వచ్చింది.

“కోమలితో నువ్వు మాట్లాడావా?”

“ఓ”

బండి కదిలింది.

దయానిధి స్నానాని కెళ్ళాడు; లాఫ్ట్, సైన తువ్వాలూ వేసుకుని, బైట వరండాలో కొచ్చాడు. సూర్యుడు కొండవెనక్కి జారాడు. ఏవోకంత చూడ్డంకోసం అన్నట్లు నల్లమేసూలు, పడమటి వెలుగు వెపుకి కదుల్తున్నాయి. చాపదెందుకున్న పడవలా, అన్ని వొస్తువుతూ తమ నీడలని లాగేసి, చీకటి స్వరూపాలని బైట పెట్టాయి. జేబులో కాగితాలు, వుత్తరాలు వోసారిచూసి, వాటిని వుండమట్టి అవతల గిరవాటెట్టి, తూర్పు వెంపుకి చరచరా నడిచివెళ్ళి పోయాడు.

దయానిధి వెళ్ళింది జీవితాన్ని స్పృశించడానికి. ఆ చీకట్లో, ఎక్కడో జీవిత రహస్యం దాగివుంటుంది-దాన్ని పట్టుకోవాలి. అతన్ని గురించి అతనికి అనుమానాలు, సందేహాలులేవు నేలమీద నడుస్తూ, అనుకోకుండా నీళ్ళల్లో దిగినట్లుగా వుంది. ఈత చేత నైతేకాని నీళ్ళల్లో దిగలేడు; దిగితేకాని ఈతరాయ; ఏమిటో వుపమానాలకి అర్థం ఏముంది? పోనీ, జీవితం వొక కుండ లాంటిది. కాలం, వ్యక్తులు అందరి చేతా, తనా చుక్కాపోయిస్తుంది; ఇంక వొక్కచుక్క పడితే కుండ నిండు కుంటుంది. ఆ సాయంత్రం, ఆవొక్క చుక్కా ఎవరో పోసినట్లుంది. నీళ్ళా? కుండా? ఏదీయవార్థం? చీకట్లోకాలకి కుండ పెంకు తగిలింది. అది సృశానమా? తూర్పు కొండవెనక చంద్రుడు, కొమ్మలమధ్యనుంచి కనబడే

ఎద్దు మూపులా కదుల్తున్నాడు. నీటికుండని మృత్యువు పగల కొడుతుంది. ఆ నేలమీద అన్నీ కుంఠ పెంతులే. ఎందరెందరో రాజులు రాణులు, విహారాలు చేసి, జీవించి నింపుకున్న కుండలని మృత్యువు తన్నీ ముక్కలు చేసింది. ఆ పెంతుల జీవితగాధ అది. ఏమిటో వృషమానాలకి అర్థంలేదు.

అనుమానం, ప్రశ్న, సంశయం, అసంతృప్తి, వాంఛ, ద్వేషం, రాగం, యివేవీ కుండలో నీటిని కదపని సమయం అది. రాశ్వమధ్య కూర్చున్నాడు. అన్నీ రాళ్ళు. రాళ్ళకింద మారిపోయిన నీటికుండలు, ఎండకిమాడి 'నిప్పునిప్పు' అని కేకలు వెయ్యవు; వానకి తడిసి 'చలిచలి' అని భాగగీతాలు పాడవు. చంద్రుణ్ణి చూసి గానం చెయ్యవు; వాటికేమీ అక్కర్లేదు; కాని అవి అక్కడ లేకపోతే ఏదీలేదు. అట్లాంటిది, అతని హృదయం. ఏడవాలని పించదు. నవ్వాలనిపించదు. అతనితో చేనికీ, ఎవ్వరికీ నిమిత్తంలేదు; కాని అతనక్కడలేకపోతే వొక శూన్యం ఏర్పడుతుంది. కాలం, స్థలం, పరిమాణం మార్పు, తను, ... అన్నీ ఏకమైన తాత్కాలిక యదార్థం... దాన్ని ఎవరు స్పృశించగలరు?

ఎవరో స్పృశించారు. కుండలో నీటిని ఏవరో కలికారు. బాధతో, కుండలోనికి సలాడింది. స్థలం, పరిమాణం మారింది; కాలం, గతులను వెతుక్కుంటోంది; మార్పు కొనసాగుతోంది; తను తనైపోయి పెనక్కితిరిగితే కోమలి.

“వొక్కదానవు చీకట్లో ఎందుకొచ్చావు?”

“మీరుండగా చీకటెందుకుంటుంది?”

“అసలేందు కొచ్చావు?”

“మీకోసం...” అతని బుజంమీద తన కుడిచేయ్యి ఆనించి అచేతి మీద తల ఆనించింది కోమలి. గాలికి చీరకొంగులేచి, అతని ముందు రెపరెప కొట్టుకుంటోంది. నూదిలో దారంలా అతని నడుంచుట్టూ చల్లటివేడి పెన వేసుకుంది! సౌందర్యం క్షణంలో బలిసి బరువెక్కి అతన్ని వూపుతోంది

కుండలోనీళ్ళు కిదులుతున్నాయి. అవి వొలికి పోకుండా నిలుపుకోవాలి. ఎవరి శరీరాన్నో ఎవరో ముట్టుకుంటుంటే తను దూరంగా వుండి వారించడం లాగుంది అతని పెనుగులాట.

“కోపమా?” అంది.

“.....”

“నే నేం చేశాను...?” గడ్డం పట్టుకుని ఆమె వెంట్రుక తిప్పుకుంది. అతను చూస్తూనే వున్నాడు కాని ఆమె కనిపించడంలేదు. మేఘాలలోంచి వొస్తున్న ధ్వనులలా, నిశ్శబ్దం నిట్టూర్చింది, కోమలి కంఠంలా. ప్రేమతో పగిలిన కంఠం అది. భావస్వరూపం తెలిక, హృదయం ధ్వనిస్తోంది. సముద్రం లోతులో జరిగిన చప్పుడు ఎవరో నక్షత్రమండలంలో విన్నట్లుగా వుంది.

“ఎందుకు కోపం?” ఏనో పిచ్చి ప్రశ్న అడిగాడు. సమాధానం కోరని పిచ్చి ప్రశ్న.

“నేను చెడ్డదాన్ని: మీతో బాగావుంటాను. అవన్నీ తలుచుకోకండి. నేనప్పుడు పట్టాలా. నాకు తెలికుండా అవన్నీ జరిగాయి. ఇప్పుడన్నీ తెలుసు నాకు. మీ దగ్గరే వుండనియ్యండి....లేకపోతే చచ్చిపోతాను...” చెఱువులో చేపలు కడిలిన పండుగం భావంలో అతని మొహాన్ని కార్చింది. పెరిగి, పెరిగి పెద్దదయి, విశ్వరూపం దాల్చిన ఆరెండు పెదవులూ అతన్ని కప్పివేసి, శూన్యం చేశాయి. ఆనోరు, తుంపరగా జనించి, నురుగు, కెరటమై, గుండమై, నీటిలోయలై, మహాసముద్రమై అతన్ని ముంచివేశింది. ఎందరి రక్తమో ప్రవహించి, ఆర్పివేస్తున్న మంటల రంగు పెదవులది. తరతరాలుగా ఎఱ్ఱబడి, భవిష్యత్తులో వాడిపోయిన రోజు పుష్పం ఆనోరు.

“మీరన్నీ మరిచిపోండి. జమీందారు గారి దగ్గరున్నప్పుడు ఆయన వొచ్చి నన్ను బలవంతం చేశాడు. మీన్నే హితుణ్ణే అన్నాడు. మీ దగ్గరకి తీసుకొస్తానన్నాడు. నేనువొప్పుకోలేదు. రక్తాను పారిపోయి జమీందారు

గాత్రో నేనుమంచిదాన్ని కాదనిచెప్పాడు. ఆయనకొట్టేవాడు, తన్నేవాడు. ఒకరోజున పెద్దదెబ్బలాట జరిగింది, మిమ్మల్ని గురించే. మిమ్మల్ని ప్రేమించానని చెప్పాడు. ఆయనకి కోపంవచ్చింది. ఆయన తన్నాడు నన్ను. సంచిలోంచి బైటకి తీసి ఆయన డబ్బు మొహాన్న కొట్టాను. ఆయన బూటుతీసి కొట్టాడు. నా వొళ్ళుమండింది. కొన్న నగలన్నీ బీరుగాలోంచి తీసి ఆయన మీద పడేశాను. మీదకొచ్చాడు జమింగారు..... పూలకొట్టి విసిరి కొట్టాను. నుదురు పగిలింది, చచ్చినాడికి. పారిపోయి మా అమ్మ దగ్గరకెళ్ళి పోయాను. అమ్మకీ నాకూ రోజూ దెబ్బలాట్టే - అట్లకాడుచ్చుకొని అమ్మ నెత్తినకొట్టింది లేచుక్కా వచ్చా మీ దగ్గరికి.

కోమలి చిత్రించిన భావానక దృశ్యాలని పూహించుకున్నాడు దయాసిద్ధి. అతనికి కోపంలేదు, యీర్ష్యలేదు. గమ్యాభినందనంలేని జలపాతంలా కారుణ్యం పొంగుతోంది. అతని హృదయంలో. ఎందరూ పంచుకోవడంవల్ల నే వస్తువులు, స్థిర వ్యాన్ని గోల్పోయి, నశింపవుతాయి. సౌదర్యం; ఆనందం, విచారం, - పంచుకోవడంవల్ల కృశిస్తాయి. భక్తులుకూడా మతాన్ని పంచుకుని దైవాన్ని కౌత్యచేశారా అనిపిస్తుంది. తన సర్వస్వమూ సంఘానికి పంచిపెట్టి తన నిజవ్యక్తిత్వాన్ని తెలుసుకున్నది కోమలి. ఎందరెందరో తమ పెదవులను పట్టినబూజును ఆమెకు రాసి చులుపుకున్నారు. ఎందరెందరి స్వప్నాలనో యదార్థంచేసి, తనలో యదార్థాన్ని రహస్యంగా స్వప్నంచేసుకుంది కోమలి. ఆ కృతమస్వేచ్ఛ జీవనంవొదిలేసి, మళ్ళా తనదాస్యం ఎందుకు అభిలషిస్తోంది. ఆమెకి ఏంకావాలి? పురుషుడి ద్వారాతప్ప, స్త్రీ తన స్వేచ్ఛ సాధించుకోలేదు కాబోలు. తన స్వేచ్ఛకోసం, అతన్ని బానిస చేస్తానంటోంది.

“నీకా జీవితంపైన అసహ్యం పుట్టిందికదా, మళ్ళా అదే నాదగ్గర కావాలంటావెందుకు?” అని ఆమె మొహాన్ని పక్కకి తొలిగించి, కళ్ళలోకి చూశాడు. ఎందరి పురుషుల రహస్య జీవితాలనో బంధించిన ఆమె

శిరోజాలు, గాలిలో ముళ్ళడ్డాయి. వుద్రేకంతో కళ్ళు మెరసి మూతలు పడ్డాయి.

“ఛఛా—నేను పోకిరిదాన్నిగాను—కాని నేను మిమ్మల్ని ఎంత ఎక్కువగా ప్రేమించానో, మీకు తెలియపర్చడం ఎట్లాగ!” అంది కోమలి.

“ప్రేమలో ఎక్కువ తక్కువలుండవు. నువ్వువొక వ్యక్తిని ప్రేమిస్తావు లేక ద్వేషిస్తావు అంతే”

“ఎట్లా చెప్పాలో నాకు తెలీదు. జ్ఞానం వచ్చక, ప్రేమంటే ఏమిటో తెలికాక, సాదంతా మీకిచ్చివేస్తే, నాప్రాణం స్థిరత పడుతుంది”

“ఇచ్చేటందుకు నీదగ్గర ఏముంది?”

“అంతా మీకోసమే అట్టేపెట్టుకున్నాను— నాకు మరి ఎవరితోనూ నిమిత్తంలేదు. మీకు నేనుతప్ప ఎవ్వరూ పనికిరాదు. నాకుతెలుసు, తెలుసు—” అంటూ అతని నడుం చుట్టూచేతులు కిగించి, అతని వొళ్ళో వాలిపోయి, సెదని చేతుల్తో బంధించి చంద్రుడి కీసి చూస్తూ ఏడ్చుసాగించింది.

“నీ శరీరంతోతప్ప నాకు నీతో పరిచయంలేదు. ఆశరీరం నీ కిప్పుడు లేదు. నాకు నువ్వుపరాయిదానవు. తెలుసా?”

“ఇదివొట్టిది—నేనెంత అందంగా వుండగలనో మీరు వూహించుకోలేరు. నాతో సంబంధం లేకుండానే నన్ను మీరుప్రేమిస్తారు. అంతే”

“అట్లాంటప్పడు సంబంధంతో యిప్పుడు ఆప్రేమని ఎందుకు పొడుచేసుకోవడం? మనం యిట్లాగే, పరాయివాళ్ళల్లా, అపరిచితులుగావుంటే ఎంత బాగుంటుంది—వూహించు” అని కిందికి వాలిపోయిన తలను, మైకితీసుకున్నాడు. కన్నీరు, అతని బొటనప్రేలిమిద ధారలాపడుతోంది.

ఏదేమిందుకు యింతకన్నీరు ఎక్కడ వాచుకుందో!

“మీరు నన్ను ప్రేమిస్తాననండి—ఇంకేమీ అడగను. నాజన్మ ధన్యం అవుతుంది. నేనీ సంతోషంలో చచ్చిపోతాను”

“చూడు కోమలి-నాకు ప్రేమంటే ఏమిటో యింతవరకూ తెలిసింది కాదు. అందలాగా, శరీరసాంఘనే ప్రేమనుకుని, నన్ను నేను దగా చేసుకోలేను ఇతరులు ఎవ్వోతోనూ, ఏ వొక్కోతోనూ పరానుకోలేనిది నా ప్రేమ. అదొక దృష్టి-జీవితం అంతటినీ, చుదీ మొదలూ, ముందు వెనకా; అన్నింటినీ దూరంగా చూసి అర్థంచేసుకునే ప్రపంచంనై వొక చూపు. నా ప్రతిమాటనీ, భావాన్నీ, చర్యనీ ఆదృష్టి పురిగొల్పుతుంది నీతో స్నేహంవల్ల ఆదృష్టి పోతుంది- నీ కేమన్నా అర్థమౌతోందా,-పోనీ నీ వుద్దేశంలా ప్రేమంటే ఏమిటి?”

“ఓయబ్బ, ఆమాత్రం అర్థంకాదు!-నాకన్నీ తెలుసు. మీగొక్కరూ ఎక్కడో సన్యాసిలాగ వుండిపోతానంటారు. దానివల్ల ఏమిటి ప్రయోజనం? ప్రేమంటే,-ఇద్దరూ, వొక్కరిలాగుండి, కలిసి సంతోషపడి, యితరులకి సహాయపడి, వారినికూడా సంతోష పెట్టడం. మరం వొకళ్ళకి వొకళ్లు తన్మయత కలిగించుకుంటాం. అప్పుడోధైర్యంగా, బలంగా, సరదాగా వుంటుంది. ఆ టైమ్మిల్లో ఎన్నో మంచి పనులు చేస్తాం.-చూశారా, నాకెంత బాగా తెలుసో-”

లేచి కూర్చుంది కోమలి.

“ఐనా ప్రేమంటే నాకేం తెలుసు? చూడండి, గుండెల్లా కొట్టు కుంటున్నాయో-శరీరం వేడిగా, మీకోసం-అసలదంతా ఎందుకు-?” అని అతని నోటిని తన పెదవులతో నొక్కేసింది.

“ఇదేనా ప్రేమంటే-ఈసరి ఎంత మందితో, ఎన్నిసార్లు చేశావో-”

“అది వేరు, యిది వేరు-అసలు మీరు మనిషే వేరుగా, వాళ్ళంతా పశువులు-మీరు దేవుడు-”

“దేవుణ్ణి పూజించాలికాని, ముద్దెట్టుకుంటారా?”

“ముందు ముద్దు, తరవాత పూజ-”

మీదికి ఎగబ్రాకుతున్న శరీరాన్ని, వెనక్కి నెట్టవేశాడు నిధి,

సముద్రప్రవాహానికి ఎదురేదే శక్తిగల శరీరం, వర్షించి కొండ శిఖరాన్ని కరిగించివేసే వేగంగల మేఘంలాంటి శరీరం; వికసించిన పువ్వున్న మల్లా మొగ్గని చెయ్యగల విశ్రాంతమైన శక్తిగల ఆ శరీరం, -యీ అల్పమైన ప్రేమ కోసం ప్రాకులాడి, నశింపవడం విషాదంగా తోచిందతనికి. ఆ సె నోటి మీద తన ఆరచేతిని నొక్కి-

“నొద్దు కోమలి—నా ప్రేమని పంచుకుని పాడుచెయ్యకు. నాకు మిగిలింది ప్రేమ వొక్కటే” అన్నాడు.

“నా కేమివాద్దు. వూరికే మీతో ఎప్పుడూ యిల్లా వుండనివ్వండి — సరేనా?”

“సరే—ఏదే యింకేమీ చెయ్యకూడదు నన్ను—” అంటూ అతను లేచాడు.

“కోపం రాదుకదా—మీకు ఎవరేనా వున్నారా?” అని అతని చెయ్యి పట్టుకుని లేచి నిలబడింది.

“ఉన్నట్లుగా వున్నానా?”

“ఏమీ—నాకేం తెలుసు మీ లోపల ఏముందో? నామీద యిష్టం లేకపోతే నేనల్లా అనుకోకూడదా?”

“నాకు ఎవరిమీ దేనావుంటే, నీకు నామీద పోతుందా?”

“పోదు. ‘అయ్యో, పాపం’ అనుకుని వూరుకుంటా. మమ్మల్ని వేధించుకుని తినను.”

“ఎవరున్నా లేకపోయినా, నాకు భార్యవుందిగా.”

“ఆ సె యిక్కడ కెందుకురాదు?”

“వొచ్చై, నువ్వు యిక్కడుంటానా?”

“ఎందుకుంకను? ఇద్దరం హాయిగా ఉక్క చెల్లెళ్ళలాగుంటాం.”

“నీ కందులో ఏం సుఖముంది?”

“మితో వుండటమే—”

ఇద్దరూ నడవటం సాగించారు. నిశ్శబ్దంగా. కోమలి, ముళ్ళపీ, గను
కుల్లి తప చున్నప్పుడు అతని బుజంపట్టుకుని నడుస్తోంది.

“ఇందిరకి నిన్ను వే వుంచుకున్నానని అనుమానం—నీకు తెలుసా?”
అని అడిగాడు.

“అయ్యో, ఖర్మ—నా గొడవే మీకక్కర్లేదు. చూశారా ప్రపంచం
ఎట్లాగనుకుంటుందో—నేను మీకోసం పిచ్చిదాన్నయిపాయ్యాను గాని,
ఎందుకురాదు అవిడ? మీ కిష్టంలేదా?”

“జబ్బుగా వుందిట! మామగారు తరం వ్రాశారు. నన్ను వొచ్చి
చూడమన్నారు”

“అయ్యో పాపం—ఏం జబ్బు? నేకూడా వచ్చేదా?”

“క్షయ. మామగారు, ‘రావ్ బహద్దూర్’ రాకుండానే టైరయ్యారు.
నన్ను పాతవన్నీ మరచిపోయి, క్షమించమని వ్రాశాడు. మొన్న మంతుల
నిమిత్తం వోవెయ్యి పంపించాను.”

“మనం వెళ్లి చూసాద్దామా—”

“నువ్వొస్తే, జబ్బయింకా యెక్కువవుతుందేమో?”

“పోనీలేండి—” మళ్ళా మట్లాడం మానేసింది.

“నన్ను ప్రేమించానంటావ్ — మాటిమాటికి కోపంవస్తే ఎట్లాగ?
ప్రేమించకుండా పరాయి దాన్లా వుంటే కోపాలూ, తాపాలూ, యీర్ష్యలూ
బాధలూ, ఏమీ వుండవు—”

“అవన్ని వుంటేనే, బాగుంటుంది నాకు. అవి లేకపోతే బైరాగినే
—బైరాగి బ్రతుకు నాకొద్దు.”

మళ్ళా నిశ్శబ్దం. దూరంగా మేడ వెన్నెలలో తెల్లమేఘంలా మెరుస్తోంది.

“ఏతే అమృతం గారక్క దున్నారు?” అని అడిగింది.

“అమృతం గారు—”

కోమలి నవ్వింది. —పడిపోబోతూ అతని బుజాన్ని గట్టిగా పట్టుకుంది.

“అబ్బో మీకింకా జ్ఞాపకంవుందే—నా కప్పుడు నోరుతిరిగేది కాదు బాగున్నారా?”

“నీదగ్గర ఆ యేదై రూపాయలూ, వొడ్డితో సహా వసూలు చెయ్యమంది.”

“అంటే—?”

“జ్ఞాపకంలేదు? ఆరాతివొచ్చి, నిన్ను నిద్ర లేపకుండా; దిండుకింద డబ్బెట్టి వొచ్చేశాను. ఆ డబ్బు, అమృతం దగ్గరుచ్చుకున్నదే—”

“ఆవిడ చాలామంచిది—ఆవిడ లేకపోతే, మీరునాదగ్గరకే వొచ్చేవారు కాదు—ఓహో? నల్లగావున్నా, మనిషి, భలేఎత్తుగా, గుండ్రంగా దర్జాగా వుంటుంది—”

“నీకు తెలుసా? అమృతానికి ఆడపిల్ల” అన్నాడు.

“నిజంగా? ఆవిడకే?”

“అవును, జగన్నాథం పుత్రరం వ్రాశాడు. కొవ్వూరులో, గోదావరి గొడ్డున, పాకేనుగుని, హాయిగా అశ్రమంలోలా వుంటున్నాడట. వొచ్చి చూడమన్నాడు.”

“అబ్బో-అప్పుడే, భలే చిలిపిపల్లరి చేశేవాడు. నన్ను చెడ్డోకి తోనేసి, చొక్కా తోడుక్కోడానికిచ్చాడు. ఏంచేస్తున్నాడు? పెళ్లయిందా?”

“లేను- కూలివాళ్ళకీ, బీదవాళ్ళకీ, వూరికే చదువు నేర్పుతున్నాడట. అదే ప్రయోగమంట.....”

“సుశీలగారు ఇచ్చి పోయిందటగా- పాపం”

“స్త్రీలని నమ్మకూడదు.”

“ఓయబ్బ- నాకు చెప్పకండి- మొగాళ్ళే వాళ్ళగొంతుకలుకోస్తారు. సల్లంగా కబుర్లుచెప్పి-వాళ్ళపని కానిచ్చుకున్న తర్వాత, యిదెల్లా సచ్చిందీ వాళ్ళకి పట్టను—”

“స్త్రీలకి ప్రేమించటంచేతకాదని గ్రహించుకుని, మొగాడు,

నివారికి వాళ్ళ సంపర్కం వొదులుకుంటాడు.....”

“ఎప్పుడు? అన్నీ ఐనాకనా? ఏకడుసో కాలావొస్తే వాళ్ళకే?”

“చెంపలే సగో-కట్లాంటి మాట్లాడొచ్చా?” అన్నాడు నిధి. కోమలి వేళిన ప్రశ్నతో, అమృతం అతని పూసలో కదిలి వ్యాపించింది.

“అవును. మీరనొచ్చా, అట్లాంటి మాటలు! అస్తమానం ఆడాళ్ళని తిట్టిపోసి, శాపనాథాలు బెట్టి మొగాళ్లకి, అస్తమానూ, ఆ డోళ్ళ సంపర్కమే కావాలి. స్త్రీలని తిట్టకం, మళ్లా స్త్రీలమట్టూ తిరగడం—”

“ఊ”—అని గర్జించి, మంజులిం నాడు నిధి. ఇంటికి చేరుకున్నారు. కోమలి గబగబా మెట్లెక్కి మేడమీది కళ్ళి పోయింది. దయానిధి, మండువాలో కుప్పలో కూర్చున్నాడు, “అమ్మ” విగ్రహం కేసిమాస్తూ. స్త్రీ బాతివైఅతనినమ్మకం పోయినందుకు, “అమ్మ” కారణం అనుకున్నాడు. తనం అపకారం చేస్తే, వారిసంతతి యిట్లాగేపోతుందని తెలుసుకోగలిగితే, ఏ స్త్రీ యేనా అపకారం చేస్తుందా! “అమ్మ”—స్త్రీ స్వానికి వొక చిహ్నం— ఆచిహ్నం, వొకనల్లటి తెరగా తన దృష్టిని మరుగుపరుస్తుంది. ఆతెర ఎక్స్సరే లాంటిది. బైటరక్తం, మాంసం, సెదదు, ఊహ, ఆదర్శం, భానం గల స్త్రీలున్నా, లోపల్నించి యితనికి కనబడేది. అస్థిపంజరమే. అతని అనుభవాలని, ఆత్మవంచన లేకుండా తరచి చూసుకుంటే, స్త్రీలని ఆదర్శవ్యక్తులుగా పరిగణించేటందుకు తగిన ఆధారాలు లేవు. ఏది రుదాద్ధం? తనఎక్స్సరే దృష్టా? బైటమాంసం, రక్తం మనుషులా?

“మా నన్నగారు భోజనాలైం తర్వాత రమ్మన్నారు.” పక్కా తింగిమాస్తే కాత్యాయని.

“ఎందుకు?”

“ఏమో— ఏవో పనుందట. ఎవరోవచ్చారు, బళ్ళారి నుంచి.”

“సరేలే. —అల్లాగే వొస్తానని చెప్పా—”

కాత్యాయని వెళ్ళబోతూ, నిలిచిపోయి—

“నాకు పాఠం చెప్పడం మానేశారు—”

“ఏం చెయ్యను తీరికలేదు— రేపుచెప్తాగా. వారం రోజుల్లో మేష్టరు వస్తోంది. నేను పాఠాలు మళ్ళీ పాఠ్యాను గుమా—” కాశ్యాయని అమాయకంగా నవ్వి వెళ్ళిపోయింది.

ఈలోగా వుత్తరాలకట్ట విప్పి చూసుకున్నాడు. అమృతం పిల్లకి అన్న ప్రాశనం. రమ్మని అహ్వనం. మరో పది సినిమాలలో నాట్యం వచ్చి, అనంతా చాన్లుగారు దబ్బుల రమ్మన్నారని చెప్పాడు. వెంటనే నిధి వాళ్ళింటికి వెళ్లి, అక్కడే భోజనంచేసి, వ్యవహారాలు మాట్లాడుకొని, తిరిగి యింటికొచ్చేటప్పటికి, రాత్రి, పదకొండు దాటింది, క్యాంపుకాట్ వరండాలో కీడ్చుకుని పడుకున్నాడు, నక్షత్రాల కేసిమాస్తూ. కనపడే నక్షత్రం, ఆస్థానంలోంచి కదిలి పోయినా, అక్కడే వున్నట్లు సురుస్తుంది. అంతటి విశాలమైన విశ్వంలో యీ అల్పదైన మానవుడికి యింత ఆశాంతి ఎందుకో—? లేక, విశ్వం అంతటి విశాలమైనది గ్రహించుకో దానికి మనసువుడే మనస్సు, ఊహ, యింకంత విశాల మైందిగా ఉండాలా!

అమృతం ఆకస్మికంగా అన్నప్రాశన! ఆతనికి భయమేసింది. పసిపాప, తన గుండెల్లో మెదిలి ఏడుస్తున్నట్లుగా వుంది. అనుమానంకో, భయంతో శరీరం సీక్కుపోతోంది. సృష్టి, తనరహస్యాన్ని భేదించమని, సవాల్ చేసింది. సంతానం ఇంతకులభమా? సృష్టికి, మనుషులు, రాగద్వేషాలతో, నిమిత్తం లేదు. లేక, వుందా? శ్రీ, వొక చెట్టులాంటిది: చూస్తోండగానే, ఎదిగి పోయి, మానులు చాచుకుని, ఆకులు, మొగ్గలు, ఫలాలు తెచ్చుకుంటుంది. ఆనీడలో ఎవడో యాత్రీకుడు నిలబడి, నేడ తీర్చుకుని, దాని శ్వాససీల్చి, ఆ ఫలాన్ని కొంకి, వొక్కసారి కదిపి పోతాడు. ఏదో చప్పుడవుతుంది, వెనక్కి తిరుగుతాడు. అప్పుడే పండు కిందికిరాలింది. అమృతాన్ని కదిపింది తనే-ఎట్లా తెలుస్తుంది- వెళ్లిచూస్తేగాని, ఆతనికి మతి పోయేటట్లుంది.

అలోచనలో సాదడు వేడెక్కి పోతోంది. ఏదోరెండు, మొత్తటి

చల్లటి చేతులు నుడిటి మీద వొత్తుకున్నాయి. వాటిని తొలిగించి పైకి చూశాడు.

“ఇందాక అట్లా అన్నందుకు కోపం వచ్చిందా?” అంది కోమలి. అతనేమీ మాట్లాడలేదు. పిల్లలనివయం కోమల్ని అడుగుదామనుకున్నాడు. కాని అప్రశ్నని దిగమింగేశాడు.

“ఇంకప్పుడూ అన్ను, క్షమించండి” అంటూ అతని కళ్లు మూసేసి, ఆకాశమంతా వ్యాపించిన నక్షత్రంలా తననోటిని, అతని నుడుటికి ఆనించింది. ఆసు చేతులని తొలిగించి వేశాడు.

“నేనింక మిమ్మల్ని వేధించరు. హాయిగా పడుకోండి...” అని లేచి వెళ్లిపోయింది కోమలి. నిధి వొంటిని నిద్రాదేని వరించింది. తపస్సు చేస్తున్న “ధయం” అనే వొక ఋషిని, ప్రశాంతం అనే కన్యక తన నాట్యంచేత, భంగపరిచింది. కను రెప్పలకి కట్టిన దారాలని, నిద్రాదేని నక్షత్రానికి ముడివేసింది.

మందువేసంగిలో, వీప్రిత్ ఇరవైమూర్తీ తేదీని ఆంధ్రరాష్ట్ర కు చేరారు కడపలో సభచేశారు. ఆసభకి, అనంకాచార్లు గారు, దయానిధిమూడూ వెళ్ళారు. దత్తమంగలం జిల్లానుండి, ఎందరో నాయకులు, పెద్దలు, సభ్యులు వస్తారు వారందరి పాఠశాల పాఠశాల అవసరమని ఆచారీగారి ప్రోత్సాహంమీద నిధి అక్కడికి రావడం జరిగింది. అతన్ని ఎలక్షన్ లో నిలబెట్టి, నెగ్గించి, పెద్దవాణ్ణి చెయ్యాలని ఆచారీగారి సంకల్పం. కాని అతనేమీ వుత్సాహం చూపడంలేదు. ఐనా వెళ్ళక తప్పిందికాదు.

సాయంత్రం ఐదుగంటలవుతోంది. రెండు మూడొంకలమంది జనం మూగారు. ఉపవ్యాసాలు ప్రారంభమయ్యాయి. మూడో వుపన్యాసకుడు రాజభూషణం. పదివాక్యాలు మాట్లాడింతర్వాత, జనంలో కలకలం బ్రాలు దేరింది.

“—ఈ జిల్లాలలో కొందరి మతం, ఆంధ్రరాష్ట్రం అక్కర్లేదనీ దాని

అవసరం వారికి కనబడలేదని, అసలు రాష్ట్రం ఏర్పడకుండా చెయ్యడానికి వారు కృషి చెయ్యడానికి అధ్యంతరం లేదనిపూడా. వారు అట్లా అనడంలో ఆశ్చర్యంలేదు. ఎందుకంటే, ఆంధ్రరాష్ట్రోద్యమం సర్కారుజిల్లాలలో బైలు దేరింది, ప్రతి వుద్యమంలోనూ, సారస్వతోద్యమం కానివ్వండి, మరేయితర నూతన వుద్యమం లేవడయ్యాల్సివచ్చినా, సర్కారు జిల్లావారే ముందంజ పేశేది. వారే మాగ్గదగ్గుకులు. రాజకీయ, ఆర్థిక, కళా, సాంఘిక అభ్యుదయానికి పునాది రాళ్ళువేసింది వారు. ఆంధ్రనాగరికతని భద్రపరచింది వారే. అంచేత వాళ్ళేదో బాగుపడి, గొప్పవాళ్ళయి పోతున్నారని, మిగత జిల్లాలవారు, అనూయబడి వెనక్కితగ్గి, వారి అభివృద్ధికి అంతరాయం కల్పించడంలో ఆశ్చర్యం లేదేమో. నాకీ జిల్లాలలో పరిచయం లేకపోలేదు. కారణా లేమైతే నేం, యిక్కడి ప్రజాసాంస్థితిలో వుంటున్న సంగతి అందరికీ తెలిసిందే. కట్టుకునేందుకు బట్టలేదు, తినేటందుకు తిండిలేదు; తిండి, బట్టా లభ్యం చేసుకొని, తీరికగా వుంటూ, ప్రాణానిలబెట్టుకునేందుకు వుపకరించని వాటిని సాధించటమే నాగరికత. అవే కళలు, మతం, శృంగారం, ఆధ్యాత్మిక విలువలు. తిండి, బట్టలేని యీ బీద ప్రజకి ఆ నాగరికత అలవడాలంటే. వారి యీర్ష్యలని, పట్టింపులనీ దిగమింగి, సర్కారు జిల్లాల వారితో ఏకమై రాష్ట్రం కోసం కృషి చెయ్యడమే కర్తవ్యం.”

కొందరు చప్పట్లు కొట్టారు. వాని మరికొందరు మందలించారు! మాటా మాటా అనుకున్నారు. గండ్రగోళమైంది. కొంచెం నేపటికీ అలజడి తగ్గింది. మళ్ళా మొదలెట్టాడు.

“—ఉదాహరణకి— నేను మొన్న నాఘవ శ్రేష్టిగాండ్లలో దిగాను. నాకు నవ్వొచ్చింది. ఆయిండ్లలో నాలుగు భావలేనా విన్నాను.

ఒకరు తెనుగు మాట్లాడతారు; వొకరు సంస్కృతం; మరి వొకరు కన్నడం.—అత్తగారు తమిళం మాట్లాడుతుందిట. నైజాం సరిహద్దుల దగ్గర వుండడం వల్ల కాబోలు, అందరికీ కొద్దో గొప్పో హిందీకూడా వచ్చే

వుంటుంది. వీరికి మాతృభాష లేదేమో అనిపిస్తుంది. ఒకపత్రికా సంపాదకుడు గాని, గొప్ప గాయకుడు గాని, చిత్రకారుడు గాని, కవిగాని, రాజకీయ వేత్తగాని, ప్రతిభాశాలి గాని, ఎవరైనా మనం ఎరుగుదుమా? వీరు తెలివి తక్కువ వారనను. తెలివి తేటలు బైటపడి, రాజించే, ఆర్థిక, సాంఘిక, పరిస్థితులు వీర్పడలేదు. అవి వీర్పడాలంటే మాత్రం కలవడమే సాధనం. మాత్రం కలవడం ప్రాధేయపడుతున్నామని బిగిస్తారేమో! ఎవరైనా ఎదేనా కోరితే, వారు చెట్టెక్కడం మానవ లక్షణం. ఆ పక్షంలో మేం భయపడి మా వుద్యమం విరిచిస్తామనీ, ఆంధ్రరాష్ట్ర రథం, కదల్దనీ కలలోకూడా భ్రమించనద్దని పన్నపం. వీరిని మినహాయించి, విగతవాత్సవే రాష్ట్రం సంపాదించుకొని తీరతాం—”

వాక్యం పూర్తికాకుండానే ప్రజలు అతన్ని ఆపుచెయ్యమని అల్లరి చేశారు. అతను చేసిన సవాల్, అక్కడి పెద్దలకికూడా కష్టంగాతోసింది. మధ్యలో వొకాయన నిలబడి “నాకు మాట్లాడే అవకాశం యివ్వండి” అని అధ్యక్షుణ్ణి కోరాడు. జనం చప్పట్లుకొట్టి అతన్ని వుపన్యాస వేదికమీదికి తీసికెళ్లి నిలబెట్టారు. వొకాయన లేచి ఆ వుపన్యాసకుణ్ణి పంచయం చేశాడు.

“వీరిపేరు తిప్పేస్వామి. వీరు కర్నూలు కౌముల సంస్థకి, కార్య దగ్ధిగా వుంటున్నారు. పనివాండ్ర కనీసపు వేతనాల ప్రణాళిక తయారు చేశారు. అంతకంటే వేరేచెప్ప నక్కరలేదు.” అని కూర్చున్నాడు. తిప్పే స్వామి యిట్లా ప్రారంభించాడు

“నేను యీ సాయంత్రం, మాట్లాడాలని వొద్దుండలేదు. ఇంతకు ముందు చెప్పి నాయన చాలా జోరుగా సాగిస్తుంటే బండికి బ్రేక్ వేస్తామనిపించి ది. ఆ ఛాన్సు ఇచ్చినందుకు అధ్యక్షుడికి నా కృతజ్ఞా పూర్వక వందనాలు.

మా సర్కారు మిత్రులు,— ఊమించండి,— సర్కారు జిల్లాల మిత్రులు యీ కరువు సమయంలో ఊమనిధిగా ఐదు వేలు రొక్కం యిచ్చిన

మాట వాస్తవం. దానికి వారికి మేం కృతజ్ఞులం. ఇట్లాంటి కరువు సంభవించ
దానికి మా తెలివి తక్కువతనమే కారణం అన్నట్లుగా వారు మాట్లాడటం,
విన్న, మీ అందరికీ నవ్వించిందంటే ఆశ్చర్యంలేదు, ఎంకంగారా! కలరా
జ్వేగులు, వుప్పెనలు, చరదలు, వానలుపడక పంటలు నాశనం కావడాలు-
యివన్నీ, సర్కారు జిల్లాలలోకూడా వుండటం అందరికీ తెలిసిందే. ఏతే
వారు మమ్మల్ని చూసి జాలిపడటం వారి ఎక్కువతనాన్ని చూపేడుతుంది
కాబోలు. వారికి సంభవించే యిక్కట్లని చూసి సంతోషించి జాలిపడు
తున్నా ననుకోకండి.

నాగరికతను గురించి వారేవో తెలిసిన్నారు; నేను అనాగరికుణ్ణి గనక
నాకది అర్థంకాలేననుకోండి. తిండి, బట్ట వున్నవాళ్ళకే యీనాగరికత
అనే జాడ్యం పడుతుందని వారి వుద్దేశం కాబోలు, వారి జిల్లాలలో జమీం
దార్లు తిండి బట్ట వున్నవారే. వారు నాగరికులా? కామ్రకులను, కర్షకులను
కవులకిచ్చిన వాళ్ళనీ పీడించి, వూటీ, సిల్లా బొంబాయిలలో క్రాగుడు,
జూదం, స్త్రీలలోత్పంత్ ఆడబ్బంతా తగలెయ్యకం నాగరి త? మహాను
భావులు గొప్పవాళ్ళు చాలామంది బీడవాళ్లేనని చరిత్ర చెదివిన వారికి
తెలుస్తుంది. బీడత్వమే వారి కృషికి కారణం అంటాను. పూర్వీకులు కష్టపడి
సంపాదించిన సంస్కారాన్ని నాగరికతని, తగలెయ్యకంలో ప్రనమస్థానం
సర్కారు వారిదే—కుమించండి — సర్కారు జిల్లాలవారిదే. నేను
మొన్న బేజవాడ రైల్వే స్టేషన్లో నాక హాస్యరచన గ్రంథంకొని చదివాను.
దాన్ని బట్టి అక్కడి జనం ఎట్లాంటివారో తెలుసుకొన్నాను. డబ్బుక్కులు,
—వారు దాన్ని కోతలంటారు — యీక్ష్య, సోమతనం, ఆరంభ
కూరత్వం, కుళ్ళు, దగా, మోసం, స్వార్థ పరత్వం —యివి వారి జాతీయ
లక్షణాలంటే, నామిత్రులు బాధపడతారు. ఆ గ్రంథం హాస్యరచనకాదు.
విషాదగీతం. అది చదువుకొని వారు ఏకరదానికి బదులు నవ్వుతున్నారంటే
నాకు ఏడవాలని పిస్తోంది.

ఈ జిల్లాలలో కవులు లేరట. మరీడింగ్ రూమ్ కిస్తే, నలభై పేజీల గ్రంథం వుంది. అందులో మాటలొంభైమంది కవుల పేర్లున్నాయి. చిత్రకారులు లేరట, కీర్తిశేషుడు వెంకట్రావు పేరు యీ చర్చలోకి దింపడం నాకిష్టంలేదు.

ఇక ఆంధ్రరాష్ట్రం మాట. మేం రాష్ట్రం వద్దనడంలేదు. మేం దానికి తగ్గం అన్నట్లుగా ఆ జిల్లాల వారు మాట్లాడ గారు ఎందుకో! మా ప్రాజెక్టులు ఫలించి, ఆర్థికంగా సమానత్వం తెచ్చుకున్న తర్వాత, రాష్ట్రం అవశ్యం తెచ్చుకుంటాం. ఈతరాని నాడిని అవతలాడ్డుకి తీసికెడదామంటే యిద్దరూ మునిగిపోతారు.

మా సర్కారు మిశ్రుడు—క్షమించండి—సర్కారు జిల్లాల మిశ్రుడు — రాఘవశ్రేష్టి గార్ని గురించి వ్యక్తిగతంగా మాట్లాడాడుగనక, ఆ మాక్కు నేను చలాయించు గుంటాను. ఇక్కడికి 90 మైళ్ళ దూరంలో న్యాయం పల్లి గ్రామంలో వొక సర్కారు వ్యక్తి వున్నాడు. ఆయన డాక్టర్. ఇక్కడికి పరీరుగా వచ్చాడు, రాళ్ళమీద వ్రజం దొరికింది. ఇప్పుడు లక్షాధికారయ్యాడు. వ్రజాల గని త్రవ్విస్తున్నాడు. హాస్పిటల్ పెట్టాడు. ఆ సినిసంపద మాదిగాక సర్కారు జిల్లాల వారిదా? రాఘవశ్రేష్టి గారింట్లో నాలుగుభాషలున్న విషయం మీరు విన్నారు. ఆ సర్కార్ డాక్టర్ కి.— క్షమించండి సర్కార్ జిల్లాల — డాక్టర్ కి నలుగురు భార్యలున్నారని వినికిడి—”

జనంలో గోలబైలుదేరింది. అధ్యక్షుడు ఆయన్ని నిలిపివేసి కూర్చో మన్నాడు. బలవంతంగా అందరూ ఆయన్న కిందికి దించి తీసుకుపోయారు. అక్కడ అమచ్చన రెండు గ్యాస్ లైట్లలో వొకటి అరిపోయింది. ఉపన్యాసకుల వేదిక దగ్గరది మాత్రం వెలుగుతూనే వుంది. ఇంతలో నిధిని వేదికి పైకి రమ్మనమని ఎవరో పిలిచారు. నిధికోసం, ఆచారిగారు అటూయిటూ చూశాడు. ఎక్కడా కనిపించలేదు. అప్పుడు అనంతాచారిగారు వొంట్లో

బాగుండలేదని అంచేత ఆ చున మాట్లాడే స్థితిలోలేదనీ సర్దిచెప్పి, స్లోకాలు, పుపమానాలు, గీతావాక్యాలు చదివి, సగ్కారు జిహ్వాబవాసీ, దత్తమంతలం వారికి విశ్వత వుండాలంటూ, పుపన్యసించి సభికులను రంజింప చేశారు.

దయానిధి వెంటనే కార్ణో యింటికి వచ్చేశాడు. రాత్రిపన్నెండు గంటలు కావొస్తోంది. నిశ్శబ్దంగా మేకమీదికి నడిచి వెళ్ళాడు. నారయ్య హాల్లో గుజ్జట్టి నిద్రపోతున్నాడు. 'చిట్టి' మందువాలో పడుకున్నాడు. పక్కగదిలో కోమలి పడుకుంది. సన్నగా దీపం వో మూల వుంది. కిటికీ లోంచి నిశ్శబ్దంగా, చల్లటివెన్నెల కోమలి మంచంమీద పడింది. మెడలో నగలు లేకపోవడంవల్ల ఆమె కంఠం గుండ్రంగా, మెత్తగా కనబడుతోంది. వెన్నెల యింద్ర జాలాన్నుండి తస్పించుకోవాలని, రహస్యమైన శ్వాశతో గొమ్ములు లుతుతో లేచిపడుకున్నాయి. వికసించడం మరిచిపోయిన ఎఱ్ఱ మందారం మొగ్గల్లా. కళ్ళు మూసుకున్నాయి. కోమలి అందం అనంతం; క్షణ క్షణానికీ, రోజురోజుకీ, యుగయుగానికీ, అభివృద్ధి పొందే సౌందర్యం అది. వయస్సు, చక్కదనంలాని చాంచల్యాన్ని తొలిగించి, మార్దవాన్నీ, గాభీర్యాన్నీ యిచ్చింది. జీవితంతో రాపిడి, యువ్వనంలా వుండే కుటిల త్యాన్ని తొలిగించి, వైరాగ్యాన్నిచ్చింది.

అతను ప్రక్కన సోఫాలో కూర్చున్నాడు. పర్వతం ఎక్కి, శిఖరం చేరుకున్నట్లుగా వుంది, ఆమె ప్రక్కన కూర్చోకం. వెన్నెల వాతావరణాన్ని కోమలి వునికి, ప్రశాంతంగా బంధించివేసింది. గోళం మరీ తిరగడు. అతనికి ఆమెని తాకాలని లేదు; మందారం రేకులని విప్పి వికసింప చేయాలని లేదు, ఆమెగతం వూహిస్తే భయమేస్తుంది. తిప్పేస్వాయి పుపన్యాసం ఆమె కంఠంలా వినబడుతోంది. ఎన్నో ముళ్లు, ఎన్నో కీటకాలు, ఆ కరీరాన్ని మైలపరిచాయి. —ఏమీ తెలివట్లు యిక్కడ ఆత్మనిద్ర పోతోంది. అతనిలో వొక కోరిక జనించింది;—ఆమె కంఠాన్ని తనరెండు చేతులతో పట్టుకుని, నులిమి, ఆ సుదలిపోని సౌందర్యంలా చంపి వెళ్ళాలని. అది

వొక వ్యసనం లాంటిది; వొక తృష్ణ; బడబాగ్ని. శిఖరంకూలి సముద్రాన్ని ఎండింపచేసే ప్రాచీన శక్తి అది. అతని కోర్కెలు, తీగని వాంఛలు, యదార్థంకాని కలలు, అనుసరించలేని ఆదర్శాలూ, అంశరంగిణిమూ—అన్నీ కోమలై నిద్రిస్తున్నాయి. ఆమెని సంపితే, హత్యకాదు; ఆత్మహత్య. ప్రపంచంలో మరీ 'చెడుగు' వుండదు. అమ్మలు, అచ్చుకాలు, దయానిధులు వుండని సంకోపమయి ప్రపంచం. ఆ సంకల్పంతో పెద్దపోరాటం సాగించాడు. అధోలోకంలోని కూర మృగాల వేట అది. బాల్యంలో బంధించబడ్డ జంతువులు సంకెళ్లు త్రెంచుకుని స్వేచ్ఛా విహారానికి గర్జిస్తున్నాయి. లోపల అధికారం, ఆఘాతం, చీకటిలోయ, మృగాల సంచారం, ఆ కాళంలో తలుపులు తెరుచుకున్నాయి. అతను చూసి, దిగివచ్చి మధ్య నిలబడి పెనుగులాడుతున్నాడు.

సోఫా మంచానికి దగ్గరగా లాగి కోమలికి అడుగు దూరంలో కూర్చున్నాడు. ఎవరో హృదయంలోని ఆలయపు తలుపు తెంచారు. కోమలిపై అతనికున్న ద్వేషం, చింపాలన్న కోర్కె, వెనక్కి ప్రయాణించేసి, బన్మస్తానం వెతుక్కుంటోంది. అమ్మపై ద్వేషంగా మారిన తన సహజప్రేమ వాటి జన్మ స్తానం ఆదృశ్యం నిజంగా జరిగిందా? లేకతను వ్రాహ్మించిందా? తనతండ్రి, తల్లిని పీక పినుగుతున్నట్లు, అతనెక్కడో, ఎప్పుడో చూశాడు. తన ఆదర్శాలని, అంగాన్ని, స్వస్థాలని ఎవరో పీకనులిమి చంపినదృశ్యం అది. అమ్మమాత్రం యదార్థం; జగత్తంతామాయ; ఆసత్యాన్ని ఎందుకో, పీకనులిమి హత్యచేశారు. హంతకుడు మృశ్యువాతపడ్డాడు. తను ఎవర్ని చంపడం? అందం, ఆదర్శం స్వప్నం అన్నీ అమ్మనిచూసి నేర్చుకున్న కోమలిస్తా తన చంపడం. ఆలయంలోగంటలు మ్రోగాయి. ఆశ్వనిలో తిప్పేస్తారు కడపటి వాక్యాలు గిరిగిరా తిరుగుతున్నాయి; తెర, చినిగి జారింది; ఆ కాళం అంశా వొకే తెరచిన తలుపు; మొగ్గలే లేవు. అన్నీ వికసించిన మందారాలే; వెన్నెల మేఘాల సంకెళ్లు విప్పుకుంది. వాతావరణం స్వాతంత్ర్యం తెచ్చుకుంది. కోమలి అతన్ని అధో

లోకాన్నుంచి విముక్తిచేసి, సత్య సామ్రాజ్యానికి రాణి అయింది. ఆమెను ముట్టుకో కూడదు.

మూలనున్న దీపం తెచ్చివెద్దదిచేసి, ఆమె మొహంపైపు చూశాడు.

అప్రయత్నంగా తన కుడిచెయ్యి అతని చెయ్యిమీద వేసింది.

“అబ్బో అంకా తెలుసు” అన్నట్లుగా నిద్రలో నవ్వుతోంది. క్షణం వెలుగు చూశాడు.

ఆమె కుడిచెయ్యి అతన్ని కోధిస్తోంది—అతని బుజంకోసం వుద్దేశంప బడిన ఆ అచెయ్యి దాని దగ్గరకే చేరుకుంది అప్రయత్నంగా; వొళ్లు విరిచి, గీర్వాణంగా సింహాసనంమీద కదిలి సాంకర్యాన్ని దిక్కులకు నెట్టి వేసింది రాణి. చెయ్యి వీపాన్ని కొట్టింది. దీపం కింగపడి చప్పుడైంది. తటా లునలేచి కూర్చుంది.

“మీరా!”

“ఎప్పుడొచ్చాను!”

“ఎందుకు లేలేదు—!”—వీర మనగ ప్రశ్నలు ఆవలిస్తూ అడిగి, అతన్ని మంచంమీదికి లాక్కుంది.

“కోమలి—నీకు తెలుసా, చిత్రం జరిగింది?” అని అడిగి, ఆమె చేతులని తొలిగించి, పాదాల దగ్గర కూర్చున్నాడు.

“ఏమిటి?”

“నాకు నలుగురు భార్యలున్నారని యిక్కడ మనుషులు చెప్పా కుంటున్నారు.”

“ఎందులో చిత్రం ఏముంది. అందరు మొగాళ్ళూ అంతేగా, చేతు కున్న పెళ్ళాలు కారనుకోండి, మొన్నరాజుగారు చెప్పింది.—ఇక్కడ చాలా మందికి యిద్దరు పెళ్ళాబుండటం మామూలేట. ఒక యింతేనా?” అని మొహం పక్కకితిప్పి తలగడ వేసి నవ్వింది.

“దాని అర్థం నీకు తెలుసా?”

“ఆ ఎంతరు పెళ్ళాంటేనే; ప్రేమించడం ఎప్పుడూ వొకరేగానే సంతేగా—”

“ఈ విషయం విన్నతర్వాత నీకు నామీద అసహ్యం వేయక—”

“వెయ్యలా-మిమ్మల్నింకా, యిదిగా ప్రేమిస్తున్నాను”

“నాకు నామీదే అసహ్యంవేస్తోంది. నా మనస్సు నిజంగా ఎల్లాంటివో తెలుసుకున్న వారెవ్వరూ నన్ను ప్రేమించరు.”

“నాకు తెలుసు-అందుకనే ప్రేమిస్తాను కూడా” అన్నది కోమలి.

అతను లేవబోయాడు.

“ఉండండి-గాజుపెంకులు తీస్తాను” అంటూ కోమలిలేచి, అతన్ని పక్కగా నడిపించి, యిద్దరూ బైటికి వచ్చారు. అతను గబగబా మెట్లెక్కి, పైదాబా మీదికి వెళ్లాడు. కోమలి కూడా వెనకాలే వెళ్ళింది. వారి రంజానీలు విసేందుకన్నట్లు వెన్నెల వారిదర్జీగా వచ్చి నిశాలంగా కొరిచాస్తోంది. చంద్రుడు మచ్చని మేఘంలా రహస్యంగా దాచుకున్నాడు.

“నాకు ప్రేమించబడే అర్హత పోయింది కోమలీ—”

“నేనీ బ్రతికివుండగా పోదు—” అని అతని బుజంమీద తలకాయ ఆనించింది. వేడి నిట్టూర్పు వెన్నెలలో చల్లబడింది. ఆమె కళ్ళలోకి చూస్తే విశ్వానికి అవతూర్పు కనిపిస్తోంది. అతను అంతలకి అడుగు వెయ్యలేదు.

“మనం స్నేహంగా వుండగూడదా?” అన్నాడు.

“ఉన్నాంగా—”

“ఇంతదగ్గరగా కాకుండా వుండలేమా?”

“ఇంతకంటే దగ్గరగా ఏవ్వూ వుండలేరు”

“శరీరాలులేని ఆత్మలమైతే ఎంత దూగుండును!” అన్నాడు

“ఆత్మలు విడివిడిగా వుంటాయి-వొక్క శరీరాలే దగ్గరగా కనిపి

వుంటే—”

“నీ కథలు చెప్పారు?”

“నేనూ చదువుతున్నాను భగవద్గీత”

“నీకర్థమేమోందా?”

“ఓ-అసలది నాలాంటివాళ్ళ కోసమే వ్రాశారు ఎవళ్ళో?”

“అంటే?”

“ఏమో నాకు తెలీదు. చదువుతున్నప్పుడు అదంతా నిజంగా వుంటుంది. పుస్తకం మూసేస్తే ఏమీ వుండదు”

“అట్లాంటుప్పుడు, నువ్వెందుకూ ప్రేమించడం?”

“ప్రేమ పవిత్రమైంది-”

“ఓస్”

“నాజం”

“మరి నామీద కోరికెందుకు?”

“అది మనస్సుకి-ఇది శరీరానికి-అదేనా మీరు కాబట్టి”

“అట్లావొద్దు-అసలు కోర్కెలేవొద్దు-ఇద్దరం యిల్లాగే స్నేహంగా వుండాలి ఏం? శరీరాల స్నేహం ద్వేషంగా మారుతుంది. ఆత్మలని చంపేస్తుంది-”

“అబ్బో-అంత అట్లాగ నేనుండలేను-”

“మరి ఆ అలవాటు వొదుల్చుకోవాలి. అదే యోగం, తపస్సు అంటే”

“కష్టంకాదు? ఎప్పుడూ, చచ్చిపోయ్యేవాకా అట్లాగే?”

“అవు”

“అమ్మో-వొక్కసారి కూడా వొద్దు-వొక్కసారి మళ్ళీ వొద్దు”

“అట్లా చేస్తే మనం అందర్లాగే ఐపోతాం.- అట్లా చెయ్యకపోదం లోనే వుంది అందం. జీవితం వింతగా వుంటుంది. బ్రతుకుమీద వినుకు పట్టకు. గొప్పగొప్ప పనులు చెయ్యొచ్చు-” అన్నాడు.

“అట్లాగతే మీరివరిలాగో వుంటారు. కొత్తగా వుంటారు” అన్నది.

“అట్లా వుంటేనే తమాషాగా వుంటుంది. చూడు. నీమొఖంతో నాకు పోచయం వుంది. కాని శరీరంతో లేదు. మనం రోజూ చూసే వాటిని, బాగా ఎరుగున్న వాటిని ఆదరంతో చూసి ప్రేమిస్తామా? అట్లా చెయ్యం. రోజూ వుండేదే-యింతేగా-అనుకుని అసహ్యించుకుంటాం. కాని, తెలిసిదాన్నీ, కొత్తగాన్నీ తెలుసుకుంగామని శోధిస్తాం-ఆ పరిశోధనే ప్రేమంటే. ప్రియుడు ప్రియురాలిని ఎంతవరకూ ప్రేమిస్తాడు? ఆమె పరిచయం దొరికి, భార్యగా చేసుకునే వరకూ-అంతే...తర్వాత, వాళ్లు మామూలు మొగుడు పెళ్ళాలలాగా కీచుడుకుంటారు. పిల్లలు పుడతారు. మళ్ళా పాళ్ళ శరీరాలు కొత్తవవుతాయి. వినా వాటిని సహించలేరు. ఆమె పిట్టాడిని ప్రేమిస్తుంది. అయ్యో నన్ను మరిచిపోయిందే అని మొగాడు వీడ్చి, ద్వేషిస్తాడు. అట్లాగే చిత్రకారుడు ఆంగాన్ని ప్రేమిస్తాడు. ఎంతవరకూ? అది తన రంగు ద్వారా, పటంలో లభ్యమయ్యేవరకూ, ఆంగాన్ని బంధించిన తర్వాత, అతను బాహ్య ప్రపంచానికి దాస్యం చేస్తాడు.

కవుల విషయం అంతే-‘సత్యాన్ని మాటలలో బంధిస్తారు. సత్యానికి దగ్గరగా రావడమే కవిత్వం’. భక్తుడు దైవాన్ని అన్వేషిస్తాడు. జీవితం అంతా వొక ఆనంతమైన అన్వేషణ, జీవిత రహస్యాన్ని శోధించడం, రహస్యం తెలుసుకున్న తర్వాత అన్వేషణ మానడు-అర్థంకాక అన్వేషణ మానేయడం జరుగుతుంది. అట్లాగే మనం వొకరికి వొకరు అర్థంకానంత వరకూ, శరీరాలు పోచయం కానంతవరకూ ప్రేమించుకుంటాం” అంటూ అతను మాట్లాడుతుంటే, ఆమె అతని కళ్ళల్లోకి నిశ్చింతగా చూస్తోంది. మెదడులో, మెదల్లం మరిచిపోయిన వూహలు వీడిస్తున్నాయి. నెదేడు గుండెలదగ్గరగా వెళ్ళినట్లయింది. కోమలికి అనొక వింత అనుభవం. కోమలి తన్మయతతో అతన్ని దిగింపేసి, నేలమీదికి కూలి, అతన్ని కిందికి లాగేసింది.

ఆమె పడుకుంది, అతని తొడపై, తల ఆనించి ఆకాశంకేసి చూస్తూ.

అసెలో మరి కోరికలేదు. ఊహని కలవరపెట్టే, క్రొత్త అనుమానాలే అన్నీ.

“ఎతే జీవిత రహస్యం అంటే ఏమిటి?” అని అడిగింది. అతనికి నవ్వాల్సింది.

“చూశావా, -నీచేత యీప్రశ్న అడిగించేటట్లు చెయ్యడమే జీవిత రహస్యం”

“పోండి-మీ దంకా వేశాకోశం-చెప్పకపోతే పోనిలెండి. నేనే కనుక్కుంటా-”

“తప్పకుండా-నిద్రపో-స్వప్నంలో కనబడుతుంది లే-” అని అతను కూడా వెన్ను వాలాడు.-

“నే కనుక్కున్నా-రహస్యం. మీరే-” అని మత్తుగానవ్వి నిద్రలో చూపు తెరిచింది- తెల్లారింది. సూర్యకిరణాలు చెవుల్లో గిలిగింతలెట్టి వారిని తేవగొట్టాయి.

ఆ కు లు రా ల డ ం

నెలగడచిం తర్వాత, ఇందిరకి జబ్బు తీవ్రరూపం దాల్చింది. నిధిని వెంటనే రమ్మనమని తెలిగ్రాం వొచ్చింది. శీతాకాలం, చలిరోజులవి. తెలిగ్రాం చూసుకుని దయానిధి మేడమిద గదిలోకొచ్చాడు. కోమలి రాట్నం వొడకుతూంది. అతను తొందరగా సామాన్లు సర్దుకున్నాడు.

“టపా చూసుకున్నారా? యిందాక, వొచ్చాయి—” అంటూ పుత్తరాలకట్ట అతనికిచ్చింది. అందులో వొకటి రిమాటిక్ సీనూ దగ్గరనుంచి. అందులో కొంతభాగం:

“నాకు నిన్ను చూడాలనుంది. నేను వొస్తాననడం, మళ్ళా రాలేక పోవడం, నీకూ నాకూ మోమూలైపోయింది. ఈసారి వొస్తున్నానని వ్రాస్తే నువ్వు నమ్మవేమో, గొల్లవాడు తోడేలు కథలా మదిరి. ఐనా హిందూదేశం యింత పెద్దది కావడం, భారతీయుల దౌర్భాగ్యం అనుకుంటా. దేశం వైశాల్యమే, యీదేశంయొక్క అభివృద్ధికి అంతరాయం అనుకుంటా. ఒక్క రోజు చూడక పోతే మూర్ఖుడు అస్తమించ డనుకునే బాల్యస్నేహితులు, నెలలు, సంవత్సరాలు, కలుసు గోకుండా, ఎవరి యిళ్ళల్లావాళ్లు లంఘించ

బడి, జీవితం ముగిస్తారేమో. చిన్నప్పుడు అం గా ప్రేమ, స్వేచ్ఛ, వెలుగు. రోజులు గడిచిన కొద్దీ వెలుగు సన్నగిల్లుతుంది. జైలు కడదీల నీడలు పొడుగవుతుంటాయి. బాల్యస్నేహాలు, శృంగారంతో కొట్టుకునే హృదయాలు, వొక్కటొక్కటే విడిపోయి, శారీరకతాయి, ఒక్కొక్కరే చెట్ల ఆకులనూదిగిరాలిపోతారు. జనసమూహంలోంచి, ఏకాంతంలోకి నడవడంలాంటిది. నావుద్యోగం, నాకుటుంబం, నాపిల్లలు; నాపూరు, నాదేశం, నామతం, -యీ “నా”లో మానవుడు బంధించబడతాడు. “నా”లేకుండా వుంటే ఎంత బాగుండును! ఇట్లాంటి వెన్నో నీతో మాట్లాడుకోవాలనుంది రేపు సాయంత్రం బండ్రికి వొస్తున్నానంటే నవ్వును నుమా”

ఆవుత్తరం చదువుకుని, సద్దిన వెట్టిని వొక మూలగా నెట్టివేసి, పోఫాలో కూర్చున్నాడు. కోమలి సోఫా వెనకాలకొచ్చి, అతని బుజం మీద చెయ్యివేసింది.

“నన్ను కూడా తీసుకెళ్ళరూ, ఇంజనీని చూస్తాను.” అన్నది!

“నేను వెళ్ళడంలేదు. రేపువొక స్నేహితుడొస్తున్నాడు.”

“ఎక్కువగా వుండితీగా. వెళ్ళికపోతే బాగుండదు. స్నేహితుడికి, రావొద్దని తెలిగ్రాం యివ్వండి.”

“ఐనా నేను వెళ్ళి చేసేదేముంది?”

“అదేమిటి అల్లాగంటారు. పెళ్ళాంకి ప్రాణంమీదికి వచ్చినా, వెళ్లి చూశేదని, విమ్మల్నే అంటారు—”

“ఇప్పుడనడం లేదు గినకనా—”

“పైగా నామూగాన్నుంచి అంటారు, తెలిసిందా—”

“నువ్వునాతో కూడా వస్తే, యింకా యేమవుతుంటారో ఆని భయం లేదు నీకు?”

“ఉందనుకోండి—నేను యిట్లాంటి వాటికి అలవాటు పడ్డదాన్ని, తెగించిన దాన్ని—”

“నేనూ అంతే—”

“నేనొచ్చి, ఆవిడకే సంరక్షణ చెయ్యాలని వుంది.”

“నిన్ను నన్ను చూస్తే, జబ్బు మాంత ఎక్కువయి అప్పుడే కళ్ళు మూస్తుంది. ఏస్త్రీ; మరో స్త్రీని హద్దించదు.”

“ఏం న్యూటలండవి—ఆవదాని మనస్సు మీకు బొత్తుగా తెలిదు. పోనీ మీరు లేపు వొద్దురు గాని, యిలాగా నేనూ, నారయ్య వెళ్ళి రామా—?”

ఇంతలో పెట్లమీద అడుగుల చప్పుడైంది. వివారుగారు పనివాళ్ళు, మేస్త్రీ నెట్టేకల్ తొందరగా లోపలికొచ్చి “యిట్లారండి” అని సంజ్ఞ చేశారు. దమానిధి, కోమలి, గబగబా పెట్టుకొని కిందికి వెళ్ళారు. ముందు వరండాలో నారయ్య చాపమీద పడుకున్నాడు. బుజాల మీద రెండు పెద్దగాయాలు, నెట్టిమీద చిన్నగాయం తగిలాయి. రక్తం కారుతోంది. తొందరగా బాగ్ తీసుకొచ్చి, నిధి చికిత్స చేస్తున్నాడు.

“సోమప్పగాడిపనండి” అన్నాడు మేస్త్రీ.

“ఏం?” అని అడిగింది కోమలి.

“మీరేం చెప్పక్కర్లే, మీపెట్లమీదకి మీరు పొండి—” అని నారయ్య మూలిగాడు.

“నారయ్య పెద్దంగా రెడ్డిమీద అరుస్తాడు. ఓసారి పనికాడ అంకి యిప్పమంటుండాడు నారయ్య, నేనుప్పేది లేంటుండాడురెడ్డి. ఆపటికి నారయ్య లెగిసిపోయిందాడు. రెడ్డి, సోమప్ప, నీదేంది, నువ్వోహులోడికని యిట్టి గదమాయించిపోయి. ఈడు, ఆళ్ళని అటేసి, తంకాననుండడు. అదిక్కా బోసు, తన్నుండోరు.”

కోమలికి యీకథ యేమి అర్థంకాలేదు. తెల్లవోయి నిద్రకేసి మాత్రా నిలబడింది, మరోపని వాడు సింగప్ప, చెప్పడం మొదలెట్టాడు

“ఈపీకులాట దుడ్డుకడొచ్చుండది అయ్యవారా, అయ్యవాడితో

సెప్పి, రెడ్డిబత్తెంబో బొట్టుతగ్గిస్తననుండడు నారయ్య. ఇది యనంగానే సోమప్పకి సివమెత్తింది, మారెమ్మ లేదండి స్వామే, - రెడ్డికో పరాచికాలాడు తుంది అని నారయ్యకి పట్ట లేదంజోయ్యవోరా. దాని జోలికి పోవద్దని, నారయ్య పెద్దగా అరిసి ఏరుచేసుండడు. నారయ్యకి మారెమ్మకియేందో వుందని రెడ్డి, తెగినాడు. మారెమ్మని, రెడ్డిని వొకాడనేవొద్దని యేరేయంగా తొవ్వండని, నారయ్య జోకాయించినోడు. మారెమ్మసోమప్పతో సెప్పకుంది. అది రెడ్డికి కన్నెర్ర. ఇద్దరూ యేకమై మెత్తగా తన్నుంజోరు—”

ఈకథకూడా కోమలికి పూర్తిగా అర్థంకాలేదు. వాళ్ళని కూకలేశాడు నలుగురు పని వాళ్ళు బాపిపాయ్యారు. గిరిగుప్పన్నమాత్రం మిగిలాడు. దీనంతటికి కారణం అతను చెప్పడం మొదలెట్టాడు.

“ఇదంతా అల్ల కర్నూలు స్వాముండడే, ఆడెక్కించిన బిస—”

“కర్నూలు స్వామివరు?” అన్నాడు నిధి.

“అడాయీడా, గుంపుల్లో ఎగడి ఏనో సెప్తుంటాడు. ఆమద్దినమీరు యీడలేరు సామీ. కర్నూల్లో మీటింగం చేసుండడు. ఏనోళ్ళని రమ్మని డబ్బుకేయిస్తే, నేపోయింటిని. అదు, దుడ్డుబాగా, యిస్తేగాని, పనుల్లో కళ్ళొద్దని, యినుకిచ్చిండ్తోడు. రెడ్డికి సివమెత్తింది. నారయ్య, దుడ్డుకోయిస్తా నంటుండడు అయ్యవోరితోచెప్పి. యీణ్ణి ఏస్కోవాలెహే అని సోమప్పతో సెప్పి, మారెమ్మ సాకుమీద బాగాతన్నుండరు.”

తన బాధ్యత తీరిపోయినట్లు, అతను కూడా వెళ్ళిపోయాడు. మూడు కథలు విన్నతరవాత నారయ్యని, వాళ్లు ఎందుకు కొట్టారో నిధికి భోధపడింది. నారయ్య మాట్లాడడం మానేశాడు. కట్టుకట్టింతర్వాత నిధి లోపలికి వచ్చేశాడు.

“మీకేమన్నా బోధపడిందా?” అని అడిగింది కోమలి.

“నారయ్య రెడ్డిమీద అధికారం చలాయించ బోయాడు. మారెమ్మ తో రెడ్డి సరసాలాడటం నారయ్యకి నచ్చలేదు, తిప్పేస్వామీ, పనివాండని

ఎక్కువ జీతాలకోసం సమ్మె చేయమని ప్రాత్యహించాడు. ఇవన్నీ కారణంగా, రెడ్డి, సోమప్ప కలిసి, నారయ్యకి పాతంచెప్పారు. ప్రజా ప్రభుత్వం “ఎట్లాగుంటుందో కాస్త రుచి చూపించారు.”

“ఏతే మీ రెళ్ళరూ?”

“ఎట్లా వెళ్ళను.”

మాట్లాడు కుంటుండగా ఇందిరకి మరీ తీవ్రంగా వుందని మరో టెలిగ్రాం వచ్చింది. తనే చూడ్డానికి వస్తున్నానని, ట్రైనివాసరావుక సభ టెలిగ్రాం యిచ్చి ప్రయాణం కట్టాడు, సాయంత్రం బండికి మర్యాదగా రెండు దాటింది. స్టేషన్ కి బండికోసం కబురు చెకాడు నిధి. ఈ లోగా అనంతా చార్లగారు చక్కావొచ్చాడు. ఆయన్ని చూడగానే కోమలి లోపల గదిలో కెళ్ళిపోయింది. తలుపు వెనక నిలబడి, వారి సంభాషణ వింటోంది.

“మొన్న దేవరకొండలో మళ్ళా గండ్రగోళమైంది విన్నావా?”
అన్నాడు అనంతా చార్లగారు.

“సూఛాయగా తెలిసింది”

“మళ్ళా మీ రాజభూషణమే అల్లరి పడ్డాడు. మీటింగు ముగిసి తర్వాత గుండప్ప గాంధీగో భోజనా లేర్పాటుయ్యాయి. అక్కడ పెద్దవాదం జరిగింది. గుండప్పగారికి యిద్దరు భార్యలు. ఇతను ఆయన్ని ఆక్షేపిస్తూ మాట్లాడుతున్నాడని అనుమానపడి, గుండప్ప, సర్కారు వాళ్ళకి నీతి, మర్యాద లేనని జాడించేశాడు. ఆఘర్షణలో నీపేరోచ్చింది. కోమలి పేరు కూడా ఎత్తివట్టు నాకు గుర్తు —”

“గుండప్పగారి ఫిర్యాదు ఎట్లాంటిది?”

“ఏముంది, — నీవో అనవసరపువుద్రేకాలు తెచ్చుకుని, మాట్లాడుతూ అనుకోదం, పెండ్లిలేకుండా పరాయి స్త్రీతోవుండటం కంటే, యిదిమీరుగే అంటాడు. భార్యని ఇతరులు అపహరించ కుండ కాపాడు కోడమే పెండ్లిని

రాజభూషణం అన్నాడు. దానిమీద ఆయన తేలిపోయాడు. కొట్టుకునేందుకు సిద్ధపడ్డారు. నేను అడ్డంపడి సద్దించాను. నన్నుమట్టుకు వదిలారనా?”

“ఏం?”

“ఏముంది, తుంటుర్లు కాత్యాయనికి పెండ్లికావడం కష్టం అంటాడు గుంపన్న. పోస్ట్ మాఅమ్మాయి విరాగిణిగానే వుంటుందిలే. నీకెందుకన్నాను. ఇంతకీరాజభూషణం, ఆరాత్రే, మాఎవళ్ళకీ కనబడకుండా వెళ్ళిపోయాడు, ఈ రెడ్లు, పాపా నారయ్యని చావదన్నారు మాశావా—”

“అవును, మరి, నారయ్యదే తప్పనుకుంటా.” అన్నాడు నిధి.

“ఏడిశారు వెధవలు. వొట్లు పొగల్లెక్కి, ఇద్దర్నీ పనిలోంచి తీసేయ్యాల్సిందే—” అన్నాడు ఆచారిగారు.

“దానివల్ల సమస్య పరిష్కారం కాదు. అంతకీ కారణం, ఏదో వుంటుంది. దాన్ని తొలిగించాలి. మీకేమన్నా తెలుస్తోందా—”

“నాకేమీ కనబడ్డంతేదు—”

“బాతి వైరం, సరిహద్దుల కొట్లాట, కీదలకీ ధనికులకీ, నిర్బంధరం జరిగే యుద్ధం. అర్థిక సమానత్వం వుంటేగాని, మానవుడు అందరినీ సమానంగా ప్రేమించడం నేర్చుకోడు—”

“సోషలిజమ్ రావాలనా నీవూహ?”

“నావూహ కాదు. దయాదాక్షిణ్యాలు. జౌదార్మ్యం, ప్రేమ— యిట్లాంటి విలువలకీ భౌతిక సంపదకీ అంతటి దగ్గర సంబంధం వుంది. వుత్తమ ధ్యాత్మిక జీవనం, అన్నింటినీ త్యజించి చీకూ చింతాలేని యోగికే సాధ్యం అవుతోంది గాని, కుటుంబీకుడు? సాధ్యపడటం లేదని మీకు తెలియంది క్కాదు, అందరూ యోగులు ఎల్లానూకాలేరు; కారు; కాకూడదు కూడానేమో! అంచేత, అందరికీ సమాన భౌతిక సంపదని సమకూర్చడం తప్ప, గత్యంతరం లేదనుకుంటూ, దాన్ని సోషలిజమ్ అనండి, మరొకటనండి.”

“అవన్నీ గాలిలో మేడలుకాని, జరిగేపనా, జరిగినా, మనిషికి కావల్సింది, తిండి, బట్ట, అంతేనా?”

“అంతే అనను. అవి లేందే, యింకేకీరావంటాను. అంతే. ప్రభుత్వం, ద్వీపాంతరవాస శిక్షలో వున్నవాళ్ళకి, తిండి బట్ట సమానంగా ఏర్పాటు చేస్తుంది, ప్రేమ, ఔదార్యం, ఆధ్యాత్మికచింతన వనంవాళ్ళల్లోచూడొచ్చు. ఉత్తమ గ్రంథాలు, శైళ్ళల్లో వ్రాయబడినవే - బట్టని విసజ్జించిన వ్యక్తి న్యూడిష్టు కాలనీలో మోక్షం పొందువాడేమో చెప్పలేను కాని, తిండిని విసజ్జించి మోక్షం పొందిన జీవిని ఎవ్వరూ చూడలేదు—”

అనంతాచార్యుగారు ఆలోచనలో పడ్డా, ఏదోప్రశ్న అడగడానికి సందేహిస్తున్న వాడికిమళ్ళీవున్నారు. రెండుమూడుసార్లు ఆ ప్రశ్ననోటిదాకా వొచ్చింది. వినా దిగమింగేశాడు. మరోప్రశ్న తెగించి అడిగేశాడు.

“పోనీ, మనిద్దరంకెళ్ళి నీ భార్యని తీసుకొద్దామా?”

“జబ్బుగా వుందట. ఇప్పుడే వెళుతున్నా, చూడ్డానికి. తప్పు, ఇరవై అడుగులేనా పూర్తయినట్లులేదు—”

“వారంలో అవుతుంది. పనివల్కు పల్చబడక పోతే.”

“గని తవ్వించడం కిరమిద్దామా అని వుంది.”

“ఇంకపరకూ వొచ్చి, యిప్పుడు మా నెయ్యడం ఎందుకు? ఆపను లన్నీ నేచూస్తారే. నువ్వెళ్ళి నింపాదిగావున్న తరవాత తీసుకురా.”

ఇం“లో, కోమలి గొట్టెముక్కలు పంచదార పళ్ళెంలావేసి, కప్పతో పాలు తీసుకొచ్చి, ఆచారిగారి ముందు బల్లమీద పెట్టింది. ఆమెని చూడ గానీ, ఆచారిగారు, కుర్చీలో కదిలాడు.

“నేనుకూడా వొస్తానంటున్నానండి—”

“ఇక్కడా వొక్కదానవు వుండనక్కర్లేదులే. మాయంట్లో వుండువు గాని.” అన్నాడు ఆచార్యుగారు.

‘నామూలాన. మీక్కుడా కష్టం ఎందుకు కలగాలి?’

“కష్టం ఏముంది?”

“కష్టం కాకపోతే, పోనీ, నింద. కాశ్యానునికి పెండ్లయితే, ఎవ్వరికీ బెంగవుండదు”

అచార్లుగారు. మాట్లాడలేదు పాలుకాగేసి వెళ్ళొస్తానంటూ, వెళ్ళి పోయాడు.

“పాపం నారయ్యని, నొదిలివెళ్ళా?” అన్నాడు నిధి.

“నేచూస్తాలెండి, ఏం భయంలేదు. డాక్టర్లు నర్సులు యింత మందున్నారగా.” అంది కోమలి. ఇంతలో బండి వచ్చింది. కోమలి పెట్టి బెడ్డింగు, బండిలో పెట్టింది. నిధి నారయ్య దగ్గర కెళ్ళాడు.

“సులువుగానే వ్రంటుంది. మీరెళ్ళిరండి. కోమల్ని తీసుకెళ్ళమో కండేం” అంటూ నీరసంగా అన్నాడు నారయ్య.

“లేదు వొక్కణ్ణి వెదుతున్నాను”

“సులు తగువంతా దాని మూలకంగానే వచ్చిందండి.”

“ఏం”

“ఆళ్ళ కూతలకే. గాని, ఆరెడ్డి, కోమల్ని గురించి ఏటేటో ఆనబోయాడు. మూతిమీద వొక్క టంటించాను. దాన్ని ఆళ్ళకాడికి యీళ్ళ కాడికీ పంపి, నేనూ, మీరూ డబ్బు గణిస్తున్నా మన్నారండి, తొస్తు కొడుకులు. నాకుసీదరేసి, వుతిగానండి. ఇట్లానేసినారు ముండాకొడుకులు. లెగనీండి మక్కలిరగ దంకాను”

“నారయ్యా! మన పండ్లికులు సర్వంగా లేనప్పుడు, లోకులు అనేకం అనుకుంటారు. అది నిజం కానప్పుడు, మనం కోపగించుకోటం చేనికీ? మంచితో చాళ్ళని జయించాలి గాని, పగసాధిస్తే, సర్వనాశనం అవుతుంది”

“ఈ నాకొడుకుల్తో మంచేటండి? ఏ ఎండకి, ఆకొడుగేనండి-”

“సరేలే-పడుకో-”

“ఏం భయంలేదు. ఎళ్ళిరండి”

నిధివెళ్ళి బండిలో కూర్చున్నాడు.

కోమలి నిలబడి, బండిలోకి వొంగి, అతని చేతులు పట్టుకుని, కళ్ళలోకి జాలిగా చూసింది.

“దయ్యని రావాలి”

“ఎన్నిరోజులవుతుందో, ఏం చెప్పగల్గు?”

“మిమ్మల్ని చూడకపోతే వుండలేను నేనూ వొచ్చేస్తా రేపో మాపో, కోపగించుకోకండేం”

“నారయ్యని వొదిలే-!”

“ముసిలాడిది దుక్క శరీరం, చావడు” అని నవ్వింది.

“వొచ్చేటప్పుడు, అమృతంగార్నీ, ఆవిడ తమ్ముడునీ, అందర్నీ తీసుకురండి-”

బండి కదిలింది. కోమలి పడబోయి, వెనక్కి తుళ్ళిపడి, బండి సందు తరిగేదాకా, చూస్తూ నిలబడింది. దూరంగా ఎఱ్ఱచీరలో, చిన్ని చుక్కలాగై, ఎండలో కలిసి, మెరిసి, మాయమైంది కోమలి.

*

*

*

స్టేషన్ కి ఎవ్వరూ రాలేదు. బండి దిగి మామగారింట్లో అడుగు పెట్టే టప్పుటికి సాయంత్రం నాలుగైంది. ఇంట్లో మమూల సందడిలేదు. పనిమనిషి మండువా వూడుస్తోంది; మధ్యలో నిలబడి “ఎరకోసమండి?” అని అడిగింది. నిధికి ఏం సమాధానం చెప్పాలో తెలిసిందికాదు. ఎరన్నీ వరసలెట్టి పిలవడం అలవాట్లేదు. బెడ్డింగు బల్లమీద పెట్టించి, అరుగుమీద పచార్లుచేసు న్నాడు. ఇంతలో ఏడేనిమిడేశ్శ వయస్సుగల కుష్మాడు, అతని దగ్గరగా వచ్చి “ఆ బల్లకింద నా బొంగరం యిరుక్కుంది తీసిపెట్టరూ” అన్నాడు.

“ఎవరమ్మా నువ్వు!”

“మాధవయ్యగా రబ్బాయిని. మీ రేవరు?”

“ఇందిర తమ్ముడివా?”

“ఉ- నా బొంగరం తియ్యరా.”

అబ్బాయి మొహాన్నిబట్టి ఇందిరని వూహింప యత్నిస్తున్నాడు నిధి. బల్లకిందికి పాకి, కట్టనో బొంగరాన్ని యివతలికి లాగాడు-దాంతో పాటు చచ్చిన ఎలకకూడా యివతలి కొచ్చింది.

“నే నెవరో ఎరగవు?”

“ఉహూ” అంటూ తలపంకించి, బొంగరంనో రోడ్డుమీదికి నడిచాడు కుట్టాడు.

“అయ్యగారు లోపలుండారు. రమ్మంటుండారండి” అన్నది పనిమనిషి. లోపలి గదిలో చాపమీద గోడకి జార్లపడి కూర్చున్నాడు మాధవయ్యగారు. మొహం చేసుల్లో దాచుకుని కాళ్ళమీద ఆనుకుని చతికిల బడ్డాడాయన. ఇతన్ని చూడగానే—

“ఆ,-ఎరరు-ఆ” అంటూ నివ్వెరపడి చూస్తూ, వొక్కసారి లేచి, ముందుకు గెంతి, ‘వొచ్చావా, ‘వొచ్చావా’ అంటూ నిధిని వెట్టిగా కాగలించుకుని, కళ్ళమ్మట నీళ్ళురాకుండా అతని భుజాన మొహం నొక్కి వుంచాడు.

“ఇ క నువ్వే బతికించాలి. మమ్మల్ని దేవుడు వీట్లోకి నెట్టేశాడు-” అంటూ కూలబడి, నిశ్శబ్దంగా బాధపడుతున్నాడాయన.

“ఇందిరేదీ?” అన్నాడు నిధి, మొహం అవతలికి తిప్పేసుకుని. బాధపడుతున్నవాళ్ళ మొహాలు చూడడానికి అలవాటుపడ్డా, అతనికి యివో వింత అనుభవం. ఈదృశ్యంలో అతనికి బాధ కనపడలేదు కాని, వొక అనాంతరాన్ని గొరిగిచేటుంగును. మరో అవాంతరాన్ని అహ్వనించినట్లుగా వుంది.

“నిన్ను, పోగొట్టుకున్నాను-శాస్తి జరిగింది-కర్మఫలం వూరికే పోతుందా?” ఏవేవో అంటూ మాధవయ్యగారు కూర్చున్నవాడు లేచి, తొట్టుపాటుతో పచ్చాల్లుచేస్తూ, పైన శువ్వాలు వేసుకుని, నిధిని తీసుకుని, బైటకి నడిగాడు. ఇద్దరూ నడవడం మొరలెట్టారు. నిధి, మాధవయ్యగార్ని

పరకాయించి చూశాడు. జీవితం ఆయన్ని ఎత్తుచుంచి, లోయలోకి గిర్రా
పెట్టింది. కాలం, ఆయన్ని మళ్ళా లేవదీసి, పైకి గిర్రాపెట్టింది. వివా
పైన వుండే అర్హత పోగొట్టుకున్న వ్యక్తికిమట్లే పడేపడే లోయలో
పడి, గాయాలు తగిలించుకున్న మనిషి. పైన రెండు
పళ్ళులేవు; కెండ్లుకలు బుర్రవేడికి తట్టుకోలేక పూడిపడ్డాయి. పూడ గానికి
వోపికగలేని తెల్ల వెంట్రుకలు, నెత్తినే ఆశ్రయించుకున్నాయి. చర్మం
ఎముకల్ని పట్టుకునే శక్తిలేక, జాతిపోయి నీళ్ళమగ్గ్య రాతిగుహలో జాతి
వ్రేళ్లాడే వృక్షజాలం మాదిరి, నిలబడి వుంది. శరీరంలోపల చూడొచ్చు
వినొచ్చు ననిపించేటట్లుగావుంది.

ఊరకతల చెరువుగట్టుకి చేరుకున్నారు. దూరంగాపాక, ముందు
పందిరి కనిపిస్తున్నాయి. ఊరు తగలదుకున్నట్లు, పాకవెనుక పడమటి
ఆకాశాన్ని చూడ్యడు కాలుస్తున్నాడు. దూరంగా ఆవులమంద కమల్తోంది.
పక్షులు వాటి నిస్సత్తురకి వెక్కిరించినట్లుగా, వెన్నంటి గుంపులుగాలేచి,
చెరువులో పడుకున్నాయి.

“ఊగో వుంచడానికి వీలేదన్నారు. ఏ జానిటోరి మమలోనూ భాళీ
లేదన్నారు, ఏంచెయ్యం, ఇక్కడవీగ్పాటు చేశాను.” అన్నాడు మాధవయ్య
గారు. పాకవెనుక, వొక ముసీబావిడ గిన్నెలు తోముతోంది.

“మా వొడికగారు. పాపం అనిడే రాత్రిపగలూ—”

మంచంపైన మిగిలిన ఇందిర పడుకునివుంది. పక్కనవున్న గ్రంథం
వెట్టె లాక్కుని మంచంప్రక్కన కూర్చున్నాడు దయానిధి. విక్రమంగా
నవ్వింది ఇందిర అస్తిపంజరం. ప్రక్కకి కదిలింది—చెయ్యి యిడతనికి
తీసింది—ఆ చక్కో శిశువు జన్మించిన ఆశ్చర్యం వుంది.

“కదలకు, —బెడ్ సోస్” అంటూ బైట నిలబడి మాధవయ్యగారు
అరుస్తున్నాడు.

అతనికేసి నిశ్చలుగా చూసింది ఇందిర. ఎరలో ఎక్కడికో లాగే

స్తున్న చూపులని, బలవంతంగా వొక్కసారిలాగి నిలబెట్టింది. అన్ని శక్తులూ, కంఠంలో వొక్కసారి పజ్వోల్లాయి. గుండెల్ని కాసేపు కొట్టుకోడం అపు చేసి, శబ్దరూపం దాల్చిన అంత్య శక్తుల ఆర్భాటం అది.

“వొచ్చారా—”

ముసలమ్మగారు యీదృశ్యం చూడలేక లోపలికెళ్ళి పడవటం సాగించింది.

“ఇక్కడ పోరేకారు నన్ను—నన్ను వొదిలి వెళ్ళకండేం—” అని వోపిగలేక ఇందిర కంపించింది.

దయానిధి మనస్సు, నిశ్చలంగావుంది. చుట్టూ శిశురాలుకరిగి, కనిలి పడిపోతున్నాయి. నదులు జన్మస్థానానికి ఎగబాటుకున్నాయి, నేలమీద పడిపోయిన ఆకులు పైకిలేచి చెట్లని కలుసుకున్నాయి. ఇంత అనిశ్చలమైన వాతావరణంలో తనొక్కడే స్థిరంగా, ప్రశాంతంగా, వున్నాడు. అతనిలో వుద్రేకంలేదు. బాధలేదు, దెంగలేదు, దిగులులేదు. ఇందిరతో కలిసి సూర్యోదయ సౌందర్యంలో ఆవులింద లేదతను; చందమామ చల్లటి ఆందంలో నిద్రలో ప్రేమతో కదలలేదతను, నక్షత్రాల కనుసన్నలకి కామంతో వొణకలేదతను. చల్లటి నీళ్ళ పులకంతలలో సామృత్తిల్లేదతను; గుండెలూ, గుండెలూ విశ్వగా నంతో మేళవించికలిసి కొట్టుకోలేదు. అన్ని నదులూ కలిసిపొయ్యే మహాసముద్రలాంటి ప్రేమ ప్రవాహంలో వారి రక్తాలు వేరువేరుగానే ప్రవహించాయి. సృష్టికోసం పెనుగులాడటం నేర్చుకుని అమాయకపు ప్రాణుల పిచ్చిప్రశాంతం అతన్ని ఆవరించింది. పాటలు, పద్యాలు, యజ్ఞాలు, యాగాలు, క్రతువులు, ప్రార్థనలు,—అన్ని చేసినా, చందమామ అంతకంటే ఎక్కువగా ప్రకాశించదు. గాలి అంతకంటే జోరుగా వీయదు; కర్రల సంస్కృత పెంచుకోవేదు సముద్రం; ప్రేమించదు మానవహృదయం. ముఖపడటం నేర్చుకోని వాళ్ళకి బాధపడటం చేతకాదు.

మళ్ళీ ఇందిరమాస్తున్న లోకంలో తలుపులు తెరుచుకున్నాయి;

కళ్ళు తెరిచిందా—!

“నన్ను ఎప్పుడూ వొదిలి వెళ్ళకండేం—” శరీరంలోంచి విడిపోయిన చెయ్యి అతని చేతిని ప్రమాదంగా స్పృశించింది. చేతి చర్మం తిరగేసినట్లుంది. ఇంకా యీ పెనుగుంట ఎందుకో! ఎవరికోసమో యీ గుండెలు కొట్టుకోడం, ఎందుకో! చక్కాలని పట్టుకొని పీక్కుతినడాలెందుకో! యీ లోకంలో మూసుగుని మరోలోకంలో తే చున్నా ఆమె నేత్రాకి యీ చీకటిలో దాగుడు మూతలెందుకో!

ఏమనాలి? ఏం చెయ్యాలి? అతనికి తెలడంలేదు. లేని బైటకి వొచ్చాడు. పడమటి ఆకాశం మంటలోపడి సూర్యుడు దగ్ధమై పోయాడు. నువ్వై మేఘాలు కొట్టుకుపోతున్నాయి. ప్రకృతి బాధతో చీకటైంది. పాక చుట్టూ పెనవేసుకుని గాలి మూలుగుతోంది. టెలిగ్రాఫ్ స్తంభంపై కాకి ఏకాంతంగా ఏడుస్తోంది. ఎవరికోసమో లోపన్నుంచి “నాన్నా” అని పెద్దకేక నబడింది. “మాడునాయనా” అంటూ మాధవయ్యగారు నిధిని లో పలికిగెంటాడు. “వెళ్లిపోతారా?” అని ఇందిర రెండుకళ్లని ప్రశ్నార్థకంగా త్రిప్పి, చూపులిలబెట్టి వేసింది. అది మృత్యువు జీవాన్ని అడిగిన ప్రశ్నని అతనికి తెలుసు. అతని చేతిని పట్టుకుని వూపింది. ఆపడవకి లంగరి అందా; ఏకకీ దాన్ని నిలబెట్టలేను. మత్స్యపురి స్పృశించాడు. జీనం యొక్క కడ సారి మాధుర్యం. అతని చేతుల్లో తన్నుకుూడింది. సృష్టి రహస్యాన్ని అతను ఊహించినట్లయింది. అతని శృంగారంలో ప్రాశాంతమైన వెలుగు వాహిని. సుఖదుఃఖాలని విస్మయించి, వుద్రేకాలకి అతనిమైన మహత్తర చైతన్యం అతన్ని వుత్తమ మానవుణ్ణిచేసింది.

లోపల ముసలమ్మ, బైట మాధవయ్యగారు, ప్రపంచానికి అర్థమయ్యే ఏడుపు సాగించారు. ఏడ్చుకో గాంభీర్యం, పరిపూర్ణతవుంది. దానికి అంత రాయం వుండకూడదు. మానవుణ్ణి జీవితానికి కట్టిపడేశేడి కన్నీరు. అది అంకాలున్నది కన్నీగొకటే. దానికి అత్యంతమయ్యాడు దయానిధి. మానవ

జీదితాన్ని కన్నీటి బిందువుగా మార్చి అరచేతిలో వుంచుకొని, దాన్ని పరీక్షగా
చూసి, కరిగించివేసే సమయం అది. ఆ కన్నీటి బిందువులో కలిసినవెన్నో
ప్రేమ వాహినలు; ఎన్నో నవ్వులలు; మనిషినీ మనిషినీ బంధించిన తుంప
రల గొలుసు. యవ్వనంలో వేరెక్కి, వాగ్ధ్యక్యం లో ముంచు గడ్డయ్యి, మృశువు
లో పరమార్థం పొందిన కన్నీటి బిందువుకి అర్థమే లేదా? లేదు. కన్నీటికి
అర్థంలేదన్న తలంపుకి కన్నీరుతప్ప, కన్నీటికి వేరే అర్థంలేదు.

కర్మకాండంబా తనే జరిపాడు. ఇందిర మహాయుద్ధా లన్నార; పుణ్యం చేసుకుని పునిస్త్రీచావు చచ్చిందన్నారు. పిల్లలు లేక పోవడం
మెరుగన్నారు పెద్దలు. ఆతన్ని మశూషెల్లిచేసే కోమన్నారు పెద్దలు. శవాన్ని
తగుల బెట్టి నడిచి వచ్చిన కాళ్ళతో పెండ్లి పీటమీద కూర్చోమన్నారు.
చితికి అగ్నిపుల్లసిన ఆచేత్తో, అగరొస్తులు ముట్టించ మన్నారు. ఆత్మశాంతి
కోసం అర్థలేని ధ్యాయాలు చేసిన ఆనోటితో గదిలో బాటసారి చెవులో
ప్రేమమంత్రం పఠించమన్నారు. ఈమనుషులు గోని బస్తామనుషులు. ఏబస్తా
ఖాళీగా వుండకూడదు; అంగులో పుష్పాలు వెయ్యాలి; లేకపోతే రాళ్లు
వెయ్యాలి; కట్టెలు వెయ్యాలి. ప్రతివాణ్ణీ ఆబస్తాలో దిగేసి, చెట్టు కొమ్మకి
వ్రేళ్ళాడ తీస్తారు.

విదువేలు కట్నం ఆన్నారు; పదివేలన్నారు; ఎవరి పీకకో తాడుకట్టి
నులప మన్నారు; అందుకు లండం విదువేలు — అందమైన, గుండని, మృదు
వైన అమాయకపు పీకలు. ఆతను రైలు ఎక్కేదాకా, అంటూనే వున్నారు.
ఆతన్ని సెండుక్లౌస్ లో కూర్చోబెట్టి, పక్కపెట్టెలో కొంత దూరంవరకూ
ప్రయాణం చేశారు పెద్దలు. వారిని తప్పించుకుని బైటపడ్డాడు స్టాల్ ఫారం
మీద ఆడాళ్ళ పీకలు చూసి భయపడ్డాడు. టికెట్ యిచ్చేసి, వొంటెద్దు
బండి కట్టించుకుని గోదావర్రోడ్డుకేసి పోసే మన్నాడు.

*

*

*

గోదావరి గట్టమ్మపే నాలుగుమైళ్ళు వెళ్ళింతర్వాత దయానిధి, జగ

న్నాధం ఆశ్రమానికి చేరుకున్నాడు. తొమ్మిది గంటలైంది. గట్టుకి పర్లాంగు దూరాన, పల్లంలా, ఒక పెద్దపూపాక, రెండు మాడు చిన్న గుడిసెలు వున్నాయి. ముందు రెండు పెద్ద చెట్లు చల్లటివర్షాన్ని వేస్తున్నాయి. వెనక గడ్డివామి, రెండు మాడావులు, దూడలు గంతులేస్తూ మేస్తున్నాయి. ఒడ్డున సగం నేలనైకి లాగిన పడన, కట్టి కట్టేళివుంది. నిధి బండిలోంచి తన బెడ్డింగు దించి, బండివాడికి డబ్బులిస్తుండగా, దూరంగా లోపల్నించి వొక సన్నటి పొడుగాటాయన పరుగెత్తుకుంటూ వచ్చాడు. మధ్యపాడిడి, పక్క లకి అణిచి దువ్వి న పొడుగాటి కండుకలు, సన్నగా ఎత్తుగా, లేచిన ముక్కు, కొంచెం బైటికి వొచ్చే కింది పెకవి, కెల్లటి వొదులు ఖద్దరు పైజమా, బొత్తాలు లేని కంటి మెక లాశ్చి, వైనరువ్వాలు, ఎడం చేతిలో పొట్టి కట్టి—ఆ వ్యక్తి జగన్నాధం.

“రుగావబా, రుగావబా—” అన్నాడు, పూర్తిగా బొంగురుకాని కంఠంతో యశ్వనంలోని అబలత్వం యింకా ఆ కంఠంలో వుంది.

నిధి వెనక్కి తిరిగాడు. జగన్నాధం రెండు చేతులూ, అతని నెడ చుట్టూవేసి, కాగలిండుకుని రుగావబా; కిళ్ళన్నా ఎ, కిళ్ళన్నామె...” అన్నాడు. అర్చిలా అమర్చబడ్డ నల్లటి కనుబొమ్మలు అతని కళ్ళకి వొక తీవ్రతనిచ్చాయి. ఆ తీవ్రత, పుడ్రేకంతో చలించింది.

“తమిళం నేర్చుకుంటున్నావా—” అన్నాడు నిధి.

“మాపాతళ్ళాలలో చేసినవారై శిష్యత్వం స్వీకరించి, వోనమాలగ్య సింహాచ్చు. లెక్ మై లెఫ్ - నా జీవితంలాగా, నా భావయుక్ గూడ తల క్రిందులైందని గ్రహించలేల, రుగావబా!” అన్నాడు. ఇద్దరూ కసిగా నవ్వు కున్నారు. అతని రెండు చేతులు పట్టుకుని కళ్ళల్లోకి చూశాడు నిధి. పక్కన నవ్వాడు.

“ఓస్ -మనమూ చెయ్యగలం” అంటూ జగన్నాధంకూడా పక్కన నవ్వాడు. అట్లా యిద్దరూ, నిలిపి, నిలిపి, నాలుగైదుసార్లు అర్థం లేకుండా

నవ్వుకున్నారు. బండివాడు వెల్లబోయి, పక్కన నవ్వి, ఎగ్జినిజుమేర్ చేసి, యీల వేసుకుంటూ, బండిని తోలుకుపోయాడు

“కట్టేసుకొచ్చావ్, కొడకావా ఏమిటి?” జగన్నాథం, చేతులూ కట్టనివైకెట్టి, దానికేసి చూస్తూ,

A dog hath a bone to lick

A girl hath a flower to pick

The king hath a bed to fall sick

But a Lord of the world, (అంటే జగన్నాథం) has only a stick. మనీయ జీవగట్ట—జ్ఞాపకంపురా, జీవము—కట్ట—అగమ సంది—The staff of my Life—

“ఏ కొంతకొంతల మడిసి గుంటిరి? ఏమీమదాగియుంటిరి — యిన్ని వాళ్ళు చెప్పండి.—” అని కట్టని చెంకుసాగ్ల గాలిలో విడిచాడు. జగన్నాథం తువ్వలుతో సాగామట్టి, జెడ్డింగ్ నెట్టికి నెట్టిగుని, “ఆర్యా స్వాగతం, సుస్వాగతం—తనీయ రాకచే, యక్కూజ్ బాన్ గ్రామర్,— మనీయగృహంబా, (ప్రూవ్స్ ఫర్ ది నేట్ ఆఫ్ టైమ్—పావనంబయ్యె—దయచే నుడు—లేదా,—ది గుడ్ ఫోర్ట్ ని డీవల్ ట్రెడిషన్—శ్రీశ్రీశ్రీ మహా, మహా, తక్ ఓం, ఓం, ఓం—శ్రీశ్రీశ్రీ, -బహుపరాక్—” అంటూ యిద్దరూ నడిచియింట్లోకి చేరుకున్నారు. యింకానలుగురు కుట్టాళ్ళు చెట్లక్రింద చాపలమీద కూర్చుని చూపుకుంటున్నారు. వాళ్ళు లోపలి కొచ్చారు. ఒకబ్బాయి నిమ్మరసం నీళ్ళట్లోపోసి, పంచదార కలిపి తీసు కొచ్చాడు. ఈలోగా జగన్నాథం తువ్వళ్ళు పుసుకొచ్చాడు.

‘స్నానంబాచింకామా?’

“ఓ, ఏతే నీ ఆశ్రమానికి ఏం పేరెట్టావ్—”

“ఈ ప్రణ్యభూమిని ఆశ్రమం అనడం, సాపమని గ్రహించండి స్వామీ. ప్రపంచంతో నిమిత్తంలేని వాకిడ తావులేదు.—టు యూస్

నారయ్యాన్ లేంగ్వేస్, ఫర్చేంక్ ! సంఘంలో వుండదల్సిన వారికి యిక్కడ మాగ్గంమాపుతాం. అజ్ఞానాంశకారంకారంలో వున్న సిరక్షరాస్యులకి, —ప్రబంధజైత్ర మహాత్మా—జ్ఞానం కరిగించి, వెలుగుచూపుతాం—”

“ఆ సంకల్పం వున్నవాడవు, పూర్వోవుండక, యీ నిర్జ్ఞాన ప్రదేశంలో ఎందుకు ?”

“అంతరాయం లేకుండా కార్యనిర్వాహణ కొనసాగించడానికి— ‘కాల వృష్ణం—ఇంతకీ బావగారు, మనలో మనమాట, పొట్టకూటికోసం, వువ్వో గంకోసం అడ్డమైన వాళ్ళ లెక్కుపట్టుగోటం నాకిష్టంలేను, నాతా కాదు. కొన్నాళ్ళు ఆ అవస్థల్ని పడ్డాను. ఎవరో మనకి వువ్వోగం యిచ్చేదేమిటి, మనమే యిద్దాం, అనుకుని, ఆకే ఆలోచించితే, బుద్ధి కెరటం వొచ్చింది. ఈ అజ్ఞానంగా పడ్డాను. bye the bye ‘అజ్ఞానం.’ అన్నది, మీరింతకుపూర్వం ‘ఆశ్రమం’ అని వ్యవహరించినారే,—దాని నామాంతరం —Why so, you may ask

ఒక్కరు చేరుకున్నారు. నీళ్ళనోళ్ళకి దిగారు. “అది మన జీతకాకి, నావ, గుకుమార డింగీ, సాయంకాల విహారానికి,—” అని జగన్నాథం, ఆపడవమీదకి ఎక్కి అంగుంించి, నీళ్ళనోకిమాకి, యీది స్నానంచేస్తున్నాడు.

ఒళ్ళు తుడుచుకుని, చెట్టుకింద కూర్చున్నారు.

“ఎతే బావగారు, ఇందిర పోయిందంటగా—”

“అవును.”

“జీవితం చిత్రమైంది ఈమడి. మనిషి అడుతగలకపోతే, జీవితం, మనుషులని అడవి పరిచింది గం చేశాంది.”

“అది పరమ్యురంకాదు. సమస్యలేమిటా చెప్పుడం, పరిష్కారం ఎట్లాగవుంటుంది ? సమస్య లెకపోడం, మృత్యువు చిహ్నం. అవుతే, జగన్నాథం, నాకు సింధూంకో కాపగడేసె యీదొచ్చింది. —”

“ఎవరి పెండ్లాంకో మహాత్మా? వుక్-నాసియన్ బోక్ — నాకు స్త్రీలు అభ్యంతరం — వాళ్ళకో నిమిత్తం కనపళ్ళేనండి — బొమ్మలతో మాదిరి, వాళ్ళతో ఆడుకోవాలనిస్తుంది. కాని, ఏవొక్కరితోనూ, ఫర్ ఆల్ టైమ్ వుండడం అంటే భయం, అంజి. — నావుద్దేశం — మొదటి మనిషికి, తోచక యిదవుతుంటే కాలక్షేపానికి, ‘స్త్రీ’ని సృష్టించు కున్నాడని నా అనుమానం-హోల్డేన్ కి వుత్తరం రాసి కనుక్కోవాలి.”

“నీకు వాంఛ,-

“Say, passion.”

“అదే-పోనీ- లేకు నీకూ?”

“ఏమీ పనీపంగు లేనివాడికవచ్చినను-చేసినా పనుంటే, అదో పెద్ద బాధకాదు-టేక్ మై లైఫ్ --- స్రాద్ధాన్నే లేస్తాను. గోదావరిలో గంట స్నానం చేస్తాను. స్వయంగా పాలు పితుకు నాను-తనవలె మొక్కలు, తోటా చూసుకుంటాను. అన్నం వొండుతాను-మధ్యాహ్నం, పత్రికా పఠన, ఉదరంగం, పాతాలు చెప్పడం-సాయంత్రం, తేల్చికైత తేయాకు-డింక్ ఇంజియన్ టీ-డెస్ బోట్ షెర్-రోయింగ్ ఎ గ్రేట్ ఎక్స్కర్సైజ్ -నైట్ సి, చెట్టుకింద, వో పాతిక మంది పోగవుతారు-పదింటివరకూ వాళ్ళకి చదువునేర్పడం-కానీ భర్తలేను రాజాబాంటి జీవితం-ఎవదగ్గరా దమ్మిడి పుచ్చుకోను. శిష్యబృందం వొకడు చింతపండు, మరొకడు మిరపకాయలు, ఇంటిదగ్గర నుంచి బియ్యంవొస్తాయి. ఆ, ఆవుమాకండి. శిష్యులిచ్చిందే-అసలు వాళ్ళే వొండి పెరగా మంటారు. బట్ ఫర్ మి ఎందుకు, ఐదే శ్లో, యిది పెద్ద యూనివర్సిటీ అవుతుంది. అప్పుడు మన దర్శనార్థం, మాత్రవ్యాజీ, గాంధీ చక్కావొస్తారు. జీవిత రహస్యం అదే—వీధి కోరకుండా వీవో పనిచేసుకుపోండి—ప్రపంచం మీ కాళ్ళముందు వాల్తుంది. ఏమన్నా అడిగారా, చెప్తున్నానుంది.—ప్రపంచం, వరల్డ్.”

పంటలమూయి, భోజనాలుచేరు. కాసేపు పడుకుని లేనారు

సాయంత్రం టీ గానీ, పడవ సికారు బైలుదేసానా. సాయంగా నదిలో నూర్మదు కోసా కి కాపలా వేస్తున్నాడు. గొట్టెల వందలా, మేఘాల నీటి, వందలనీళ్ళకోసం అన్నట్లు, నీటి అంచునాద శబ్దమూడాయి. నీటి, ప్రవాహం అలీలీసాయి ఆకాశాన్ని కైచిపెట్టును, నిశ్చలంగా నిలబడింది. రెల్లుగడ్డి వయ్యాంగా వింజామరేస్తోంది. పక్కలు భగంత్ గానం చేస్తున్నాయి. ప్రేమని అన్వేషిస్తున్న కెరకాలు రమణతయి పడుకుని, పడవని స్పృశిస్తున్నాయి. నది, నిద్రమంచి లేచి ఆవురించి, పడవకి గోవచ్చేస్తోంది.

“జ్జ్జ్జ్”

“మమ్మన్నీ మీరు సరే సుకోండి?”

“పోనీ నానీ—”

“ఇంకా టీదే బాగుంది-నానీ ఫర్ వాట్? బుర్ మదీయశరీరం-నానీ మదీయ ఆత్మ—”

“ఆల్ రైట్-ఇగన్నానా—”

దట్ ఈస్ ఇటర్ ప్రాసెక్ట్”

“ఐతే మీ అమృతం కూడా వుంటుంది?” అని నిధి నిశ్శబ్దం చెయ్యి నట్టి కలుకుతూ అడిగాడు.

తెలిసినంతవరకూ, ద్వంద్వాలనిద నడుస్తోంది. విద్యుత్ స్త్రోమం రెండు కాళ్లు, రెండు చేతులు, రెండు కళ్లు, నాసికాంధ్రక్ష గా-‘గా’ తరల తరలనున్నంతో లేచి శక్తిగారికి రాసి కనుక్కోవానీ, ఏర ఆహారిటీ ఆస్ అరసున్న”

“అరి కారోయ్-ఎవరి పోలికనీ?”

“అందంగా వుంటే అమృతాదే, ముద్దులు వే నాన్న పోలికా—”

“నీ వుద్దేశంలా—”

“కోతి జాతికి మనిషి జాతి వ్యత్యాసం మరోజాతి నుండే-ట ఆజాతి తప్పిస్తే, ప్రాచీన అస్తిసంజరాల సహకారం శాస్త్రజ్ఞులకు లభ్యం కాలేదు.

“నాకేమీ కోపంలేదు. ఐతే నేనొకటదుగుతాను చెప్పు.”

“శెలవియ్యండి—”

“నువ్విట్లా, చిత్రంగా మాట్లాడతా పెందుకు? స్వభావమా, తెచ్చి పెట్టుకున్నదా?”

“తెచ్చి పెట్టుకొనేది వీరీలేదు.”

“ఎప్పుడేనా, నువ్వు, నువ్వుగావుంటావా?”

“నేను నేనుగా వుండే అవసరం, పుస్తకాల్లో మనుషులకి తప్ప మామూలు లైఫ్లో మనుషులకి రాదు. వొస్తేవాళ్ళు చస్తారు”

“ఇప్పుడు మాట్లాడుతున్నట్లుగా, ఎప్పుడూ ఎందుకు మాట్లాడవు?”

“ఇట్లా మాట్లాడితే, ఎవ్వరూ లైక్ చెయ్యరు—”

“నీ సంభాషణంతా వొక నటనన్నమాట!”

“అసలు జీవితమే, నాటకరంగం; మనం అందరం పాత్రలం; సంభాషణ నటనెందుకు కాకూడదు? నటుడు, నటించడం మానేసి, తననిజస్వరూపం ప్రదర్శించి, గొడవలు మొనలెడితే, ప్రేక్షకులు ఏంచేస్తారని మీవ్రాసా? అందుకనే భర్త్యుగారి ఏమన్నాడంటే—! భర్త్యుగారి గాడి స్పెల్లింగ్ గాదండి—”

“ఇస్, మళ్లా మొదలుకొస్తున్నావు—”

“అయిన, హృదయ ద్వారంబుల్ మాసి, చిల్లు పడ్డ కోలువలె,— ఆర్ టు వేరీది సెటఫర్,—తల్లిపాలు తాగిన పాపవలె—వూర కుండును—”

“కీర్ ఆఫ్ కోమలి అన్నావుకనా, నీవుద్దేశం?”

“.....”

“చెప్పు, నిన్నే — అబ్బో, కోపంకాబోలు” మళ్ళా గుద్దకూ పడబెక్కి, వొడ్డుకు తోసుకొస్తున్నారు.

ఆరాత్రి, భోజనంచేసి, చెట్టుకింద మంచాలు వేసుకున్నారు. దయా నిధి అప్పు డన్నాడు.

“కోమలి నాతోవుంది— తెలుసా? అందుకనే కేర ఆఫ్ కోమలి అన్నావను కున్నాను.”

నే జీవిత రహస్యాన్ని ఛేదించే వరకూ మీరు నిద్రపోరను కుంటాను. కోమలి పేరెత్తారంటే, నేను నిష్కరణంగా పొయిట్రిలో దిగిపోతాను.

Where art thou roaming
O, Komali;
In the wastefull valley
Of poisoned honey,
In the arms of strong stupidity?

వంక్రప్పలో గిర్రో, భావకాత్వం మీద వ్యాసాలు దంచేస్తున్నానీ మగ్గ, ఆంధ్ర రాష్ట్రం వులు. కోమలి స్టాక్ గాఫ్ కింద పీల్చింకా సంతకాలు పెడితే సపోను.

“నిన్ను చూడాలి, తీసుకురచ్చుంది. నువ్వు నీళ్ళల్లోకి గెంటావుట— రానీ, తగిన శాస్తి చేస్తానంటోంది.”

“చప్ప నే ఆంధ్రరాష్ట్రం వొస్తుందని బెంగ కాబోలు—”

“అంటే?”

“ఏదో అన్నాను పోనిస్తురూ, చంపక—”

ఇంతలో, ఏ పదిమంది, ఇరువుకోడాని కొచ్చారు. వాళ్ళతో కలిసి జగన్నాథం యింట్లో కళ్ళిపోయాడు. తెల్లొంది. బండిరచ్చింది. నిధిప్రయాణం కట్టాడు.

“నువ్వు తప్పకుండా రావాలి సునూ!”

“తప్పకుండా వస్తాను— కోమలి కివి నామాటలుగా చెప్పండి,—

ఏవూర నున్న యున్, నీసల్లటి తలంపే, గాడ్పుని వడ గండ్లు సేయవా.

ఎవీ హోర్నోసిస్ట్రూ, బిలహారిలో, నాలుగున్నర,—

ఏ మందలో చేరినా,

ఏకాకినై, అలికి ముగ్ధుడౌను

నోసుకొని, నీ బ్రతుకు తెరువు,

నూకొ, వొగ్గూరమైన,—

అదే, యీ పూట రావడం లేదండి—ది రీసన్ యీజ్, సద్వంగా మొదలెట్టి, పాటూకి నిగాను—ఎనివే,—నీపావళి కొస్తాను—నూ అమ్మ తాన్ని చాలా, చాలా ఆస్కా నని చెప్పండి—” బండి దుంగంగా వెళ్ళి పోయింది.

దశానిధి అమృతంగారి పూరు చేరుకునేటప్పటికి సాయంత్రం ఐదు గంటలైంది. సామాన్లు ట్రేవెల్స్‌లో పెట్టిసి, వొక్కడూ, పూర్వోకి నాలుగు మైళ్ళు బండిదూర ప్రయాణం చేశాడు. బండి వొంతెన దగ్గర నిలిచింది. బండిగాడు, అమృతంగాంటి గుర్తులు చెప్పి వెళ్ళిపోయాడు. దశానిధి చీకటిపడే వరకూ పూర్వోకి వెళ్ళిదూచుకోలేదు. దుంగంగా కుడిచైపున పొగాలు కనిపిస్తున్నాయి. పొలాన్నించి అందరూ యిళ్ళ కొచ్చే సమయం అది. అమృతం ధర్త, కాంకారావు ఎదురుతాడేనూ ననిపించి, నిధి ఎరం వైపు చెలువుకేసి నడవడం సాగించాడు.

జగన్నాథం నర్వనప్పుడూ, తల తీప తూ దేవనప్పుడూ, అతనిలో ఎక్కడో అమృతం ఛాయలు కనిపించిపోయాయి, నిధికి గుర్తొచ్చింది. ఎక్కడూ చూడకుండా, అతనిక్కడూ, అమృతం కూర్చున్న ‘రహస్యంగా’ చూసి వెళ్ళాలని సంకల్పం. అందుకి వెళ్ళినట్లుగానే వెళ్ళి, బహిరంగంగా ఎందుకు చూడగూడదు, అని ప్రశ్నించుకుంటే సమాధానం లేదు. అందులో వొక నిగూఢమైన. రహస్యమైన ఆనందం వున్నట్లుంది. అది ఎవ్వరికోటీ చెప్పనో డానికి కట్టేనిది. ఇదిన్ని చూసి, అమృతం సిగ్గుతో తలవంచుకుంటుంది. పిచ్చి సంతోషంతో పోపోతుంది. “ఎందుకొచ్చావు నానా? నువ్వు శాశ్వతంగా నాదగ్గరే వుంటావు. నిన్ను పండుకున్న ఫలం చూచా, యీపిల్ల” అని, తొట్టిలో పిల్లకేసి చూపి, అంటుంది కావోలు ప్రపంచానికి అశ్చంకాని ఆనందంతో అమృతం మూగదై బాధపడుతుంది. ఆ అమృతం బాధని

వీకాంతంగా చూడాలి. ఆపిల్ల వీడ్పులో, అనాదినుంచీ మానవుడు రహస్యంగా పడిన తపన వివరించుతుంది. పుణ్యంలాగే పాపంకూడా అమరత పొందుతుంది కాబోలు. “నేనెన్నో?” అని ఆ పసిది వేసే ప్రశ్నకి ఏ వేదాంతి సమాధానం చెప్పగలడు, “ఆత్మ” “పరమాత్మ.” “విశ్వరూపం” “సృష్టి రహస్యం” “జీవాత్మ”—అంటారా! లేక—“అంశత్వం” “చీకటి” “అజ్ఞానం” “పశుత్వం” పోనీ, సాధారణ భాషలో “గోడ దూకడం” “తలుపుసండు” “ముసుగు” “మోసం” మంచంకింద”—అంటారా! “కారాగారం” “కోర్టురెడ్డు” “కళాత్మ” “వీడికాంతరవాసం” అంటారా! జన్మాంతరవాసం కాబోలు! తలుచుకుంటే కళాత్వం వస్తుంది.

“గుళ్లను, గోపురాలను, గులకరాళ్ళను—

ప్రేమ ప్రవాహం కరిగించిందీ—

రక్తమై, గట్టున చేరిందీ—

రాత్రంతా అడవిలో భవనించింది.

ఉదయాన వ్రాపిరికోసం, పసిదై వీడ్చింది.

ఇదే అనుభవాన్ని ఆధునిక కవి వీవిధంగా చెప్పగలడో!

కాళిదాసుకేం తెలుసు కావమ్మ సాగసు!

స్విచ్ నొక్కు, సెకండ్ హాకి పోదాం.

ఆమె ‘జ్యూలియట్’

అతను “మజ్ను”

నైసర్గీ, “ఫోలియస్, బెర్ జనీ”—

టాస్సీలో ‘సన్నటి నడుంక్లోజప్’

భవభూతికేం తెలుసు ఆ ప్లోర్ డ్లెడ్ సాంపు!

జుట్టంతా రేగింది, గ్రామఫోన్ పెట్టు వాట్సున్.

రాత్రి టోపీ వోవర్స్ బిగువైంది,

క్లియోపాట్రా లిసెన్స్ టిక్కి బదులు,

ఎంకి చొంగతో తృప్తిపడదాం !

ఈకుంతల 'కాసియో' కిచ్చిన కర్నీఫ్

బెరి బెరి బెర్నార్డ్ హాకి తెనీదు; బుచ్చమ్మ విడోడ్ జైట్ లో.

భర్త్యునికీ తెనీదు మా గాంధీ అన్నాడంటే.

పాలిటికల్ స్టంట్—పొమ్మన్నారు.”

ఈ భావాలు పూహలో తిప్పుకుంటూ నిధి చెలువుగట్టున కూర్చున్నాడు. అల్లు మెల్లిగా గట్టుమీద పూపిరి తీసుకుంటున్నాయి. మట్టిలో వేడిగాలి, పైకి వెళ్ళలేక భూమి నే ఆవంచుకుంది. పొడుపున్న చుక్కల ప్రతిబింబాలు, చెలువులో పడ్డాయి. ఎల్లనీళ్ళు తాగడానికొచ్చి, తామ రాకుల్ని కలికేశాయి. వాడు కాంతారావుగారి పోలేరాడు కాదు గదా! ఏనా తనకెందు కంతభయం? అమృతం వుండిగా, చమత్కారంగా ఏనో సద్ది చెప్పకపోతుందా. అందేత వీధిగుమ్మాన బహిరంగంగా వెళ్ళడం మంచిది. తను చాలా గొప్పవాడు, ధనికుడు,—అతన్ని ఎవరేమన గలరు. దుష్టుంటే ఫరవాలేదు. ఎన్నింటినేనా కప్పేస్తుందన్న వేమన పద్యం జ్ఞాపకం రావడంతో ఆకాశం నిర్మలంగావుంది; చంద్రుడుకూడా లేడు. నక్షత్రాలు ప్రకాశించి మెరుస్తున్నాయి. మేఘాలన్నీ పడమటి ఆకాశంలో స్నానానికి తోయినట్లు మాయమవ్వాయి. ఎక్కడో వోపక్షి, ‘నేనూ పిల్లలు, కర్రకి మేకుదిగేసి యినప చక్రాలని పోతున్నారు. జనం పల్చబడ్డారు. సంవడి తగ్గింది. అతనికి అన్నాంది. వొంటెన దగ్గర కిల్లి దుకాణం దగ్గరకొచ్చి, రెండరిటిపళ్ళుతీసి, సోడాతాగాడు. ఎనిమిది దాటుతోంది. అమృతంగారింటి సందులోకి చేరుకున్నాడు.

“అబ్బీ, కాంతారావుగారి యిల్లు, వీదీ—” అని అడిగాడు, గడ్డిమీపు తీసుకెడుతున్న ఆసామిని. “అమృతంగారిల్లు—?” ఆసామికాసేపు నిదానించి “అద్ద గదిగో,—ఆ మూలగా వున్న మేడేనండి... కామమ కాంత

యగార్జితేనాండి—” అని ఆ వ్యక్తి వెళ్ళిపోయాడు. అది విశాలమైనసంగు; అన్ని వ్యక్తుల యిద్దరు; పాతలు; సంగుగా అంగుస్తంభం వొంగివుంది. కాని వెలగకంటేదు; అక్కడం గా గానీ క్షలమే— ఎకరగా, పురుషుల పుష్ప మేకవుంది. అది అమృతంగారమేద.

ద గూనిధికి కీ ధిగుమ్మంగుంచి బహిరంగంగా వెళ్ళేవర్యం లేక పోయింది. ఇంటిముంగుమంచి నడికి కిధిచివకి చేరుకున్నాడు. అధిలోంచి అమృతం చెరువుమంచి నీళ్ళుంచి నీసుమని ఎక్కుకాళ్ళ నడింగో! కెకాల సంకులో కెళ్ళేటందుకు మరోకవలేదు. ఇంటిచుట్టూ పచ్చగోడ కాపగా కాసింది. గోడనిద గామకెందులు గుచ్చి వున్నాయి. — పం, ఏ నల్లటి రాకు సూరుకో అధికాత్ర గోడకాకి కొట్టో వున్నావు వూకతున్న అమృతాన్ని ఎక్కుగని పోకుండా, క గోలు? గోడకాట్టి కొట్టికెప్పుకి వెళ్ళాడు. తలుపుంది. తలుపు సందుంగుంచి లోపల కొట్టేంకా కనిపిస్తోంది. పెద్ద పెద్ద చెట్లు, మొక్కలు, చూరాకి వెళ్ళు. కాకు. గంగాశం మాతపక్షిం, బాదం చెట్టు—కెద్ద తలుపు సందే!

మనుషుల అకిడినాత్రం లేదు. ‘కీ’ యివ్వడం మరచిపోయాడు కాబోలు రిప్టేనాచీ, సాయంక్రం నాలుగింటికి నిలిచిపోయింది. లోపల భోజనాలు చేస్తుంటారు కాబోలు. కాంకారావు పొలాన్నాడు అమృతం గుల్లోకి వెళ్ళిందేమో! అంతగా అతన్ని చూసి అడిగితే, “యిదే కీ ధిగుమ్మం అనుకున్నాను” అంటాడు.

ఎవరో: “సామాన్యం?”

అతను: “కెళ్ళో వొదిలేశాను.”

ఎవరో: “ఎప్పుడేం కలుంది?”

అతను: “అంటే... అంటే...”

(కొద్ది) అమృతం: “వాన పుష్పం కెళ్ళో వొచ్చాడు అత్తయ్యా బావకి తిన్నగా యింటకొచ్చే అలవాట్లేదు. గోవూ ఆగుతూ, వింతలు

చూస్తూ నడిచివచ్చివుంటాడు—కాదు బావా”

ఎవరో: ఈ వూళ్ళో ఏం వింతలుంటాయో, నీది మనో స్వప్నం.

అమృతం: “మీకు తెదత్తయ్యా—బావకిప్రతిది వింతగా తోస్తుంది—తొట్టిలో మన పాపాయిలాగ, కాదు? అంటూపాపాయి బిగ్గ గిల్లుతుంది.

అప్రయత్నంగా అతనిచెయ్యి తలుపుమీద ఆనింది—తలుపు కిట్టుమని జరిగింది. తీసేవుందన్నమాట, గబుక్కున చెయ్యితీసేసి, తలుపునిదగ్గరగా మూశాడు. అమృతం వొడ్లోకిరాకుండా వుంటుందా? వచ్చినా, మూర్తాన్ని చీ అతను గుర్తుపట్టగలడా? అత్తగార్ని, అమ్మగారి పిలిస్తే, యింకేమన్నా వుందీ? వొడ్డిచాలా పెద్దది. కుడినెంపుర, గడ్డివామి కనబడుతోంది—దూడ పెద్దదైంది; పేడకంపు. ఏ అర్థరాత్రి అమృతాని? నిద్రపట్టక వసారాలోకొచ్చి, బాదంచెట్టుకింద కూర్చుని నక్షత్రాలకేసిమూర్తావుంటుంది. అతన్ని చూస్తుంది.

అమృతం? ఎవరది?

అతను: నేను.

అమృతం: బావా, నువ్వా—(ఏమిస్తుంది)

అతను: ఎందుకు ఏడ్చా?

అమృతం: బావా,—నీరు తెలుసు. మూరంజరిగింది. నీకగ్గరవుండే సాహసంలేదు; నిన్ను వొదిలివుండే గుండెకాదు. నేను బ్రతకనుబావా—

అతను: నన్ను మరచిపో అమృతం. అది చెప్పడానికే వచ్చాను.

అమృతం; నీలా సుబంధంగా మరచిపోలేదు బావా. మరచిపోయిన నాడు, యీ అమృతం విషంకామా! నిన్ను మరచి స్త్రీకొన్ని గోల్పోశానా—(ఎందుకెత్తిన కప్పుకుని. మల్లపూలు పూవదిసి పారేసి అతనిమీద అనికన్నీటితో తడిపేస్తూది.

అతను: ఎక్కడికి అమృతం?

అమృతం : నిశీధిలోకి —

అతను : నేను రానక్కరలేదా ?

అమృతం : జ్ఞాపకాలులేని, యీ మనుషులతో నాకు నిమిత్తంలేదు. ఎక్కడో గుండి రాయి చేసుకుని, సముద్రంలో కెరటాల మధ్య శిలగా మారతాను...బావా.

అతను : మరి నీ పాపాయి? ప్రపంచానిది. ఆపాప జ్ఞాపకాలేనా సంతతి—

అల్లా మాట్లాడుతుంది కాబోలు అమృతం. ఊహించుకుంటే అతనికి నవ్వొచ్చింది, భయమేసింది. స్త్రీలు ఎంత సాహసమేనా చేస్తారంటారు పెద్దలు. స్త్రీలు ప్రేమలేకుండానే, పిల్లల్ని కనగలరు; మహాయిల్లాలులూ కాగలరు; భ్యాతి గడించగలరు. చరిత్రలో అమరత గడించగలరు. వారేకనక నిజంగా ప్రేమించగలిగితే, యింకేమన్నావుందా? సంఘం తారుమారవుతుంది.

ప్రపంచం తలక్రిందు లవుతుంది. ఆకాశం నెత్తిమీద పడటం లాంటిది. దాన్ని వారించి మోసే పురుషుడు యీ జగత్తులో వున్నాడా! భారత స్త్రీ ప్రేమించక పోవడం- నిజంగా మంచికే. చరిత్రలో యుద్ధాలేనా తగ్గుతాయి. గాంధీగారు నిశ్చింతగా నిద్రపోవచ్చు.

ఎంతకాలం అతను అల్లానుంచోడం! ఎంతోసిగ్గుగానూ; చిన్నతనం గానూ వుంది. తనకెందుకు, చూడాలన్న వుబలాటం. అమృతానికి లేనిచింత తనకెందుకు? అదుగో, ఎవరో వసారాలోకొచ్చినట్లున్నారు. అదుగో ఆమెయే అమృతం. తలుపునెట్టి లోపలికొచ్చాడు. చేతులో విస్తర్భకట్ట దూరంగా గోడవలకి గిరవాటెట్టి, వెనక్కి తిరిగిచూసి, —“ఎవరు?”

అంటూ మెట్టుదిగి—

“బావా, దా, దా,—”

“ఉస్” అన్నాడతను, చూపుడువేలు నోటిమీదవుందుకుని “విగ్గరగా మాట్లాడకు—నేనొచ్చినట్లు యెవరికి.....” ఇంకా ఆతని వాక్యం పూర్తి

కాకుండానే అమృతం, సంతోషంతో నవ్వుతూ,— “బరే బావవే—యింట్లోకిరా, యిదేం చిత్రం. —అత్తయ్యా,—బావ వొచ్చాడు—” అని ఇంటి వైపుకి తిరిగి బిగ్గరగా కేకేసింది.

“బండి పొద్దుపోయింది. కాబోలు,— లోపలికి రా బావా—” అంటూ దొడ్డి తలుపులు మూసి, గడియెట్టింది. ఇంతలో అత్తగారు వసారలో కొచ్చింది.

“ఎవరవీ!— దీపమేనా పెట్టారు కారేమర్రా—” అన్నది.

“మా నిధి బావండ తయ్యా—రైలు ఆలస్యమైంది,—పాపం వీధిగుమ్మం తెల్సిందికాదు— రా బావా, మాఅమ్మాయిని చూద్దవుగాని—”

ముగ్గురు లోపలికెళ్ళారు.

“కాంతా రావుగారే?” అన్నాడు నిధి. “సరసయ్య మేష్టరింటికి పేకాటు కెళ్ళారు. —చూశావా మా యిల్లు. నీకేం, నువ్వు జమీందారయ్యావు, మేం కనిపిస్తామా— నీబంగాళా బాగుంటుందిటగా, నన్ను రీసు కెళ్ళి చూపించకూడదా ఏమిటి—?” అంటోంది అమృతం. స్నాక్ కలర్ చీర చిందరవందరగా కట్టుకుంది. చీర బిగించిన ముడికీ, చుక్కల జాకెట్టు కీ మధ్య కడుపుమడత దీపం వెలుగులో కనబడుతోంది.

అమృతం ఎదిగింది; పెద్ద ఆకిందాలాగుంది. జడంతావూడి చుట్టలు చుట్టలుగా మెడమీదనుంచి జారింది; మధ్య మధ్య, దుద్దుల రాళ్లు—తళుక్కున మెరుస్తున్నాయి.

“నా బంగాళాని నీ కవరు వర్నించారు?”

“ఓయబ్బ, —మేం ఎంత పల్లెటూళ్ళో వున్నా, మానీనీ ఆమాత్రం తెలియవా ఏమిటి? —చూశారా, అత్తయ్యా,—నేను చెపుతుండేదాన్నే— ఆబావ. చెలుగ్గలంటే మహాయిష్టం—”

“అల్లాగా — మావాడు నీదగ్గర కొస్తానంటూ ప్రయోగం కడుతుంటాడు. మంచివాడవు గనక అతడు పడేవాడవు గనక పాపం, జ్ఞాపకం

వంచకొని నువ్వే వొచ్చావు. అట్లావుండాల నాయనా చుట్టరికాలంటే -” అంటూ ఆడ దీపం బుడ్డితో వీదో సవిస్తూంది.

“నామనవరాల్ని చూద్దవుగాని యిల్లారా-”

“ఇల్లారాబావా -” అంది అమృతం.

ముగ్గురూ పక్క గదిలోకి నడిచారు. అమృతం దీపంవొత్తి పెద్దదిచేసి, తొట్టిలోకి చూపించింది. అందులో చిన్నపిల్ల, అమాయకంగా కళ్ళు మూసు గుని పడుకుంది. పిల్లనల్లగావుంది, మొహాన అక్కులుచుక్కవుంది; పొంతులు తిరిగిన లేతబుట్టు, నురుటిని కప్పేసింది. ఎవపోలితో అతనికి తెలియలేదు. అత్తగారూ, తనేస్వయంగా కన్నట్లు, గర్వంగాచూసి, పిల్లబుగ్గని తాకి-

“ఒసే, నడుగ్గాయి పిల్లకానా-బాబయ్యొచ్చాడే- వజ్రం దొరికిందే - ఆజమిందారు బాబయ్య - నిన్ను చూడాల నొచ్చాడు - బాబయ్యకి వజ్రం దొరికింది. మాకు నువ్వవొంకావు -”

ఆవి డెట్లాకనుక్కుందో!

“అత్తయ్యా, అచ్చంగా బావపోలిక కాదు?” అతని గుండెలు, దడదడ కొట్టుకుంటున్నాయి. ఇదేమిటి, యిల్లా నిశ్చయంగా అనేస్తుంది. అతన్ని కదిపి వేసిన మహత్తర అనుభవం: తనకి బరగనట్లుగానే, ప్రవర్తిస్తుంది అమృతం. వొంకాయల దేరం తెగింపకాక, కూరల మనిషిని పొమ్మన్నట్లు - అంత మలకన!

“మాడంగి-దానికళ్ళు, నోరు - అంకా బావపోలికే -” అన్నది, అమృతం. అతని కళ్ళలోకి, వయ్యారంగా చూస్తూ.

“పెద్దయితేగాని పోలికలు బైటపడవు. - బాబయ్యల పోలికలు తానుండా పోతాయామ,” అన్నది అమృతం అత్తగారు.

“ఎవ్వైతేంకో భోజనంచేసి. వొడ్డించు.” అంటూ అత్తగారు, వంటింట్లోకి నడిచింది.

“ఎల్లావుంది బావా, నీకూతురు?” అన్నది అమృతం. “నిజంగా

నాకూతురే?” అని అడగాలిని పించింది తనకి ధైర్యం తెచ్చుకుని. గొంతు సవంతు కున్నాడు. “ఐతే, అమృతం ...నన్నో అనుమానం బాధిస్తోంది...” అని మాటలు వెనుక్కుంటున్నాడు.

“నేనూ వారూ, మీవూ రెండుకు రాలేదనేనా? సరే. మంచివాడివే లే, - మమ్మల్ని రమ్మన్నావా ఏమిటి?” అని లోపలి కెళ్ళి, చెంబుతో నీళ్లు తువ్వాలి స్నానం పెట్టే, తీసుకొచ్చింది. ఇంతలో కాంతారా వచ్చాడు. అందరూ భోజనానికి కూర్చున్నారు. అమృతం, స్నానంచేసి పల్చటి తెల్లచీర, తెల్లజాకెటు తల్లూపూలు - సింగారించుకొని వడ్డన కొచ్చింది. ‘బావకి?’ ఏవేవి యిష్టమో కనుక్కుంటూ జాగ్రత్తగా వడ్డిస్తోంది.

“అన్నగారు రావడంకల్ల మాకుసిండి వంటలూ, పెరుగూ తగిలాయి” అన్నాడు కాంతారావు నవ్వుతూ.

“మీది మరీసోద్యం. ఎప్పుడూ పెరుగు మొహం ఎరగనట్లు చెబుతున్నారు బావ నిజం అనుకుంటాడు కూడాను” అన్నది అమృతం. అందరూ నవ్వుకున్నారు. ఇంతలో షిల్లయేడ్చింది. అమృతం లోపలికెళ్ళింది. భోజనాలయ్యాయి. అమృతం, తమలపాకులు చిలకలుకట్టి వక్కలు యాలకులు, వొక డబ్బీలోపోసి తీసుకొచ్చింది. నిధికి వీధి అరుగు మీద పక్క వేశారు. జగన్నాథం కబుర్లు, అనంతా చార్లుగారి కబుర్లు కాసేపు చెప్పుకున్నారు. ఇంతలో అమృతం కూడా భోజనంచేసి వచ్చింది కాంతారావు చుట్టముట్టించి, నీళ్లుతీసుకొని, అవతలి కెల్లాడు.

“అబ్బ చుట్టకంపు. చస్తాం” అంది అమృతం పెద్దయిదిగా. ఇందిర పోయినందుకు విచారం ప్రకటించింది. కాసేపు మానంలో పడ్డారు. యిద్దరూను.

“ఐతే బావా, కోమలి నీదగ్గరే వుంటుందిటగా.”

“అవును నీకెవరు చెప్పారు?”

“అమృతం తెలియండా వుంటుందా, నువ్వు మమ్మల్ని వించి

పోతావేమోగాని-”

“మీ ఆయనకి కూడా తెలుసా?” అన్నాడు.

“తెలిదను కుంటాను. నాతో ఆవిషయం ఎప్పుడూ అట్లేను”

“కోమల్ని పెండ్లిచేసు కుంటావా?”

“నీసలహా యేమిటి?” అని అడిగాడు.

“నాకేం తెలుస్తుంది-”

“అసలు నీకా సందేహం ఎందుకు కలిగింది?”

“చిన్నప్పటి స్నేహం-నీదగ్గరే వుంటోందంటే, -చేసుకుంటావేమో అనుకున్నాను.” అంది అమృతం, కళ్ళు కిందికి దించేసి.

“చేసుకో మంటావా?”

“ఏమో-”

“చేసుకోదగ్గ మనిషే నంటావా?”

“మనుషులు ఎప్పుడూ వొకేలాగుంటారా. ఇప్పుడేమన్నా కుదురుగా వుండేమో”

అతనికి నవ్వాల్సింది, అమృతం ఆమాట అనడం. అత్తగారు రాక వల్ల వారి సంభాషణ నిలిచిపోయింది. అమృతం అత్తగారు ఇందిర పుట్టింటి వారి పుట్టు పూర్వోత్తరాలు స్మరించడం మొదలెట్టి-“ఇందిరకి చెల్లెలుందిటగా చెళ్ళీదు కొచ్చిన పిల్లట-నువ్వు చేసుకోకూడదు నాయనా!” అన్నది ఆవిడ. “ఇంతకీ ఎవళ్ళెవళ్ళకీ రాసుందో” అనుకుంటూ, ‘నిద్రాస్తోంది’ అని తేచి లోపలికెళ్ళింది.

“నేను కూడా ఏమన్నా మారానా బావా?” అంది అమృతం.

“ఏమో నాకేం తెలుస్తుంది-”

“పోదూ, నీదంతా శిత్రం చెప్పకూడదా యేమిటి-కొంచం లావయ్యాను గదా” అంటూ తనవొంటికేసి చూసుకుంది. మంచి నీళ్ళకి మెట్లమీది

కూజాకోసం వొంగినప్పుడు జాకట్లోంచి, రొమ్ములు బరువుగా కదలడం, కనిపించింది.

“నువ్వనేది శరీరం మార్చా?” అన్నాడు నిధి పెదవి చప్పగిస్తూ.

“ఇంకేరకం మార్పుంటుందేమిటి, - అబ్బో, - నువ్వు బలే యిద్దైనవాడివే - నీకురావాలి ఆమార్పులన్నీ -”

“అంత కంగాడు పడతా వెండుకు అమృతం? ఇంతకి, నిన్నడగవల్సిన ప్రశ్న మర్చిపోయావు. అసలు నేనందుకే యిక్కడి కొచ్చాను”

“బావా, అడుగు - కాని, నువ్వు యేవో కొంపంతా మునిగేట్లు పుట్టిన పెద్దపమాదంగా మార్లాడతావు. ఏమిటిబాబూ, ఆసందేశం.”

“ఏతే మీ ఆమ్మాయి...” అతనికి వాక్యం పూర్తిచేసే అవకాశం లేక పోయింది. కాంతారావొచ్చాడు. కాసేపు వజ్రాల కబుర్లు చెప్పగున్నారు. “నాకు నిద్రొస్తోంది” అని అమృతం వయ్యారంగా ఆవులించింది.

“నీకు నిద్రొస్తేను వెళ్ళిపడుకో” అన్నాడు కాంతారావు.

“బావకీ నిద్రొస్తోంది - అదిగో కళ్ళు మూసుకు పోతుంటేనే - ” అన్నది అమృతం. పొవుగంటలో కాంతారావు, అమృతం లోపలి కెళ్ళారు. తలుపు గడియపడింది. దమానిధి పక్క సర్దుకొని పరున్నాడు.

“ఇంకా యేమన్నా కావాలా, బావా -” అంటూ అమృతం గడియ తీసి బైటకొచ్చింది.

“ఏమీ అక్కర్లేదు.”

“కావలస్తే లేవేం” అన్నది. గుమ్మంమీద చూస్తూ నిలబడింది అమృతం.

“చెప్ప, నీసందేశం ఏమిటో” అని అడిగింది రహస్యంగా - కాంతారావు యింతలో, “అబ్బ, నిద్రపట్టవం లేదండి, లోపల - మరో చుట్ట తగలేస్తాను.” అంటూ బైటకొచ్చి చుట్టముట్టించి, అరుగుమీద కూర్చున్నాడు.

“నే వెళ్ళి పడుకుంటూ - వొచ్చేటప్పడు, తలుపులు నెయ్యండి.” అని, భర్తతో చెప్పి, అమృతం తలుపులు జేరవేసి లోపల వెళ్ళింది.

నిధికి నిద్రపట్టేశింది. మళ్ళా అరగంటలో లేచాడు. ఇంట్లో గడియారం పాడైంది కాబోలు, అరుగంటలు కొట్టింది. అమృతం వో రాత్రవేళ బెటకి వొస్తుందని ఆతనినమ్మకం. అరగంటలు గంటలూ గడచిపోయాయి. ఆతనికి నిద్రపట్టలేదు. ఆ ప్రయత్నంగా ఆతని దృష్టి, తలుపుల మీదికి వెదుతోంది. అమృతాన్ని, భర్తగొస్తాలలో వూహించి బాధపడ్డాడు. తన కందుకో అంతబాధ! దూరంగా వున్నప్పడు, యెన్ని వూహించుకున్నా వాటిల్లో బాధలేదు. దగ్గరగా వున్నప్పడే! ఆరు గజాల దూరంలో అమృతం తన బరువైన సౌందర్యాన్ని భర్తకి వప్పించేసింది. ఆతని వునికి ఆనాడు యే మాత్రమూ కలవరి పరిచినట్లు లేదు. స్త్రీలుచిత్రం. వారు, లోనవుండే మనోహ్యధలు, అరగంటలు, తికమకలు, బెటకి ప్రకటించరు. లేక ఇవన్నీ, పురుషుడి ప్రత్యేకమైన బాధ్యాల? వాళ్ళకి వ్యక్తిత్వం వున్నట్లులేదు. శరీరాలపైన అభిమానం - యిది నాది “దీన్ని ఫలనావారికే వప్పగిస్తాను”. అన్న పట్టు దల వున్నట్లు కనుపించదు. ఎవరో వొకరు తమది కోరి అన్వేషించటంలో నేనా వారి శృప్తివుంట! ఏమిటో, తనుయిల్లా అనుకోడానికి ఆధారాలేమున్నాయి. కోమలి, యివన్నీ తప్పని ఋషువు చెయ్యడంలేదు! స్త్రీల? వ్యక్తిత్వం లేక పోతే, కోమలికి మాత్రం ఎల్లా వచ్చింది?

తలుపు చప్పుడైనట్లుని పించింది. లేచి మంచంమీద కూర్చున్నాడు. ఏమీలేదు, పక్కింట్లో తలుపులు కాదోలు. కోడికూసింది. ఆతను నీరసంతో కళ్ళుమూశాడు. తెల్లారిపోయింది. జనం అటూయిటూ తిరుగుతున్నారు. పొలేళ్ళ సందడి, పొచిమనిషి అరికిడీ, అమృతం అత్తగారు దగ్గుతో మార్గదండం, అమృతం యితన్ని లేపక. అన్నీ జరిగిపోయాయి.

“ఏం బావా, నిద్రబాగా పట్టిందా?” అని అడిగింది.

“అహ - ”

“మొహం అట్లా బరువుగా వుండేం” ఆ సె మొహంలోకి చూశాడు. కళ్ళకిందనలుగు, నిద్రలేని అలసటని చూపింది.

“కొత్త చోటికి వెడితే నిద్రట్టను కాదు!” అంది అమృతం ఆనాడు అమృతం అలిసి మంచంమీద పరుచు దృశ్యం జ్ఞాపకానికి కొచ్చింది. అతనికి నవ్వుచ్చింది. మనుషులు అనుకునే దానికీ, అన్నగానికీ యెక్కడా సమన్వయం వుండదు. సంభాషణం కా వొకనటన. ఊహిస్తే యిట్లావుంటుంది.

అమృతం : నీకు నిద్రలేనట్లుంది. చోటుకొత్త. (నన్ను గురించి ఆలోచించడం మూలాన)

అతను : బాగాపట్టింది. (అసలు కళ్లు మూయడం)

అమృతం : నాకు మొద్దు నిద్రకట్టింది. (తెల్లనాళ్లు నేనూ ఆ నా సరసాలు)

అతను : ఓస్, నేను నమ్మను. (నన్ను గురించి ఆలోచిస్తుంది కాబోలు)

అమృతం : ఫో, కొంటే, (ఏదెప్పుడునానా. నా బాధ ఎవరకీ అర్థంకాను)

అట్లా జరుగుతుంది సంభాషణ—లోపగాకటి, బైటగాకటి, నిజానికి చోటులేదు; సత్యానికి వ్యవధిలేదు. మొహం కడుక్కున్నాడు; కాఫీ తీసు కొచ్చింది. స్నానం అయింతర్వాత నిధి ప్రమాణం కట్టాడు. కాంతాచావు అన్నాడు.

“అన్నగారు, నేను సంతకమవున్నాను, నా బండిలోరండి, ట్రేవెల్ దగ్గర దిగబెడతాను.”

“పోనీ, బావా, వో నాలుగురోజులపాటు మా యింట్లో వుండ మాడదా యేమిటి—అట్లా గైతే, మేం మీ పూరు, రాము—మితే.” అన్నది.

“ఈసా కొచ్చినప్పుడు తప్పకుండా వుంటాను.” అన్నాడు

“మళ్ళా మళ్ళా మా పూరు వస్తావాయేమిటి—వీలీ పొరపాటున

వచ్చావుకాని”.

“పోనీ నువ్వు, మీ ఆయనా నాతో రాగూడదూ?” అన్నాడు నిధి.

“ఆకుమశ్శ హడావుడి తగ్గుతుంది నేలకోజుల్లో — అప్పడొస్తాం లెండి” అన్నాడు కాంతారావు.

“పగలు చూద్దావుగాని అమ్మాయిని, రా” అంది అమృతం. కాంతారావు, నిధి, గదిలోకి వెళ్ళారు.

“బావ పోలికంటుంటే కాదంటున్నాడంహోయ్.” అన్నది అమృతం. కాంతారావు, నీరసంగా నవ్వాడు. నిధి పిల్లకేసి పక్షగా చూశాడుగాని, ఎవరి పోలికో నిర్నయించలేకపోయాడు. అమృతం పోలిక తెలుస్తూనేవుంది. మిగతాసగం తనా, కాంతారావా? ఐదారేళ్ళు పోలేనేగాని బైటపడదు.

ఎడ్లబండి సిద్ధమైంది. కాంతారావు, దయానిధి అందులో కూర్చున్నారు. అమృతం పసుపుపచ్చ పట్టుచీర, పెద్ద కుంకుం బొట్టు, నల్లటిరవిక వేసుకుని మెట్లమీద నిలబడింది. నిట్టూర్పుతో ఆమె రొమ్ములులేచి పడుతున్నాయి. వాటిమధ్య చీర నాలుగు మడతలుపడి, నిండైన ఆకృతికొచ్చింది. ‘తెలుసు నన్నట్లు, అమృతం నవ్వింది. అత్తగారు పిల్లని ఎత్తుకొచ్చి కోడలి చేతికిచ్చింది, అమృతం పిల్లని ఎత్తుకుని, — “బాబయ్య వెళ్ళిపోతున్నాడు — గుడ్ మార్నింగ్ పెట్టు —” అని పిల్లచెయ్యి పూపించింది.

“గుడ్ మార్నింగుకాదు. గుడ్ బై అనాలి అని కాంతారావు సరి చేశాడు. —

“ఏదో వొకటిలెండి — బావకి ఏదన్నా కోపంరాదు. — మీరు మరీ నేర్చుకున్నారు. మాజిగునిచూసి —” అన్నది.

“జిగ్గుంటే, పూరుకున్నా! జగన్నాథం, అనాలి.” అన్నాడు నిధి. అందరూ నవ్వుకున్నారు.

“గుడ్ బై - చెల్లీ, ఆఫ్ క్రియేషన్” అన్నాడు నిధి, చెయ్యి పూసిస్తూ.

“అబ్బో, మా అమ్మాయిలో యింగ్లీషు మాట్లాడేస్తున్నావే. నువ్వే తీసుకెళ్ళి దానికి చదువు చెప్పించేయ్యి—”

“సరేరే, ఆ భూతానికి లోపలికి తీసుకెడుదూ” అని భర్త విసుక్కున్నాడు.

“అదేమిటండి.—మా దొరసాన్ని పట్టుకుని భూతకంఠారు. ఎప్పుడూ ఆయనకి, ఏవనాలో, ఏవనగూడనో—”

బండి కదిలింది.

“ఉత్తరంముక్క రాస్తోందే—” దూరంగా చెయ్యివూపుతోంది, పిల్లతో కలిసి.

“అదేమి మా వార్నడుగు—”

తరువాత మాటలు వినబడలేదు. బిందెలతో పెడుతున్న అమ్మలక్కలు, అమ్మతంకేసి వింతగా చూసి పెడుతున్నారు, కడపటి దృశ్యం. బండి మనుపు తిరిగింది.

II

చివరకు మిగిలేది!

ద్రుయానిధి యింటికి చేరుకునే టప్పటికి సాయంత్రం ఆరుగంటలైంది. అతని రాక తెలియగానే పోలీస్ మంది పనివాళ్ళు యింటి దగ్గర అతని చుట్టూ మూగారు. పనివాండ్లు సమ్మెచేసి రెండు రోజులనుంచి పనిలోకి రావడం మానేశారన్నవార్త చెప్పారు. క్రితం రోజునే వజ్రసుమార్లో పెద్ద సభ చేసి, అందులో సర్కారువారు వాంజిల్లాలాచ్చి చేస్తున్న అన్యాయాలన్నీ యాకరువు పెట్టి, వారికి సహకారం యివ్వకూడదని తీర్మానాలు చేశారు. దానిఫలితంగా పనివాళ్లు సమ్మెచేశారు. దీనికి కారణం ఎవ్వరూ చెప్పలేక పోతున్నారు. అనంతాచార్యుగారిని కూడా వెలివేసినట్లు చూస్తున్నారట. కొన్ని కారాజాలు తెలుస్తూనే వున్నాయి. నారయ్య రెడ్డికి చేసిన శాస్తి; కోమలి గదమాయించడం; అనంతాచార్యుగారు కోమల్ని వెనక్కికొచ్చి సమర్థించడం. నిధి అస్పృష్టమైన గతం, రాజభూషణం ఆ జిల్లాల అనాగరి కత్తిను గురించి చేసిన ప్రచారం—యివికొన్ని. గనికోసం పెట్టుబడి పెట్టిన ధనకులు, వాళ్ళా కుటుంబాదులకు పోవటంచూసి, యిదంతా యేదో దగా, ఇంద్ర బాణం అని శంకించి, డబ్బువిషయం చికాకు చెయ్యడం జరుగుతునే వుంది. హాస్పిటల్ కి సంబంధించిన వ్యక్తులు మాత్రం స్నేహభావం కోసే వున్నారు.

క్షీరప్పగారు ధనికుడు. ఆయనకి గనిలో వాటావుంది. ఆమధ్య జబ్బుచేసి, నిధి ఆరోగ్యమందరిలో చేరాడు. అసిస్టెంటు నాగేంద్రరావు ఇన్ శెక్షన్లు అదీ యిస్తూనే వున్నాడు. మాడుకోజుల క్రితం క్షీరప్పగారు చని పోయారు. ఆయనకి విషం ఎక్కించి చంపారని పుకారుపుట్టి కొంత అల్లరి జరిగింది. క్షీరప్పకి ఎక్కువగావుండి కలురంపి నవ్వుడు, అసిస్టెంటు వెంటనే రాకుండా నర్సు తాయారమ్మతో కాగ్లోషి కారెక్కాడని ఫిర్యాగు చేశారు. అసిస్టెంటు తిరిగివచ్చేలోపల, క్షీరప్ప కాలం చేశాడు, సమయానికి అక్కడ లేకపోవడం నెద్దఅపచారం అని, కోమలి అసిస్టెంటు మీద కేక లేసి, నిధికోచెప్పి వుద్యోగం వీయించి జేస్తానని చెదించిందట. అసిస్టెంట్ 'నీకేం చుక్కుంది, నువ్వెవతవి?' అని చెడామడా తీవ్రేడుట. కోమలి ఏమిచెయ్యలేక యేడుస్తూ కూర్చుంటు. ఆమెన్నాడు అసిస్టెంట్ "ఇనుగో ఫుండాకోర్ వుద్యోగానికి నారాజీనామా" అని కాగితం కోమలి మీద గిరాటెట్టి అడ్డం తగిలిన అనంతాచారిగారిని— "నీ కూతురికింక వెండ్లి కాదులే" అని, వెళ్ళిపోయాడుట. అతనుకూడా శత్రుపక్షంచేరి నిధి గతాన్ని గురించి యాగీ చెయ్యడం సాగించాట్ట. ఇన్ని జరిగాయి నిధి పూరెళ్ళిన వారంరోజుల్లోనూ.

నారయ్య గాయాలు నయమైనా, నీర్సంగా లేకనేనిస్థితిలోనే, వున్నాడు. అతన్ని చూడగానే అంత్యకాలం సమీపించిందని, నిధికి తెలిసి పోయింది. పనివాళ్ళు యిళ్ళకిపోయారు. నిధి స్నానంచేసి హాల్లోకి వచ్చాడు. నారయ్య పక్కన కాత్యాయని రంగడు, కూర్చుని వున్నారు.

“ఎట్లావుంది నారయ్య—”

“అట్లాగే వుందండి— నాలుగు రోజుల్లో నింపాదిగా వుంటుందండి.

మనకిజైలు సరిపడదు. లేనిచుక్కలా తిరగాలి, యాళ్ళ పొగుడ్లు అణచాల.”

“ఇంకా నీజోరు తగ్గలేదు—”

“ఆ రెడ్డిగార్లు ఆ పరుచెయ్యకపోతే నూడండి— ఏంటుచుకున్నారో

నా తథాకా.”

“తప్పు నారయ్యా—నువ్వు పెద్దవాడివి. నెమ్మది, వోయ్,—నేర్చుకోవాలి. మంచిమీద మనుషుల్ని బాగుచెయ్యాలి కాని, పగసాధించికాదు—”

“ఈనీతులు పశువులకాడ పని చెయ్యవంకీ—యీ బుల్లమ్మ వుసురోసు కుంటుండారు, నా యెడం గాళ్ళు—” అంటూ నారయ్య కాశ్యాయుని చూసి బోసిగానవ్వాడు.

“పడుకో, పడుకో—”

“మానాన్న వూర్నుంచి వచ్చారు.” అంది కాశ్యాయుని.

“రాత్రి భోజనంచేసి వస్తాను— పొద్దువుతోం. నువ్వింటికెళ్ళు.” అన్నాడు నిధి. కాశ్యాయుని మొహంలో, అమాయకత్వం, నిరుత్సాహంగా మారింది. అతనికేసి దిగులుగాచూసి వెళ్ళిపోయింది. కాశ్యాయుని చిక్కిపోయింది. ఏదో చెప్పరాని దిగులు—ఎవ్వరికీ అర్థంకాదు.

మేడమీది కెళ్ళి వుత్తరాలు చూసుకున్నాడు. అందులో వొకటి శ్రీనివాసరావు దగ్గరనుంచి, రెండో మహాసాగ్రామం ప్రారంభమైంది. భారత దేశంకూడా ఇంగ్లండుతో చేరి, యుద్ధం ప్రకటించింది. ప్రభుత్వానికి, కాంగ్రెసుతో పేరాలాడే టుండుకు వ్యవధిలేక కాంగ్రెసేని సంప్రదించకుండానే, దేశాన్ని యుద్ధ మేఘాలతో చీకటి చేశారు. ఏనుష్యోగం దొరికినా చాలురా భగవంతుడా అనుకొనే యువకులు వేలకివేలుగా యుద్ధంలో చేరిపోతున్నారు. గాంధీగారి మాట వినిపించుకోకుండా, యుద్ధానికి వెళ్ళిన యువకులలో శ్రీనివాసరావువొకడు—రిమాటిక్ సీమా హిట్లర్ మీదికి కత్తిమారడం, నిజంగా హాస్యాస్పదం. దేరాడూన్ లో ట్రైనింగు ముగిసిం తర్వాత, ఇరాక్ వెళుతున్నాట్ట. పాడుకుంటూ గంతులేస్తూ కోమలి చక్కావచ్చింది.

గాలికి కదిలిపోయిన చింతచెట్టు లాగున జుట్టంతా రేగింది. వాన వెలిసిం తర్వాత, ఆకులనుంచి నీళ్లబొట్లు రాలినట్లు, స్నానం చేసిన తడిచీరని వొంటికి పట్టించింది. నీటి చుక్కలు మేడమీది జడలోంచి పడుతున్నాయి.

సృష్టి రహస్యాన్ని కనుక్కున్న పరిణామమేమిట, కళ్లు సంతోషంతో మెరుస్తున్నాయి. కళ్లు బహిష్కరణ చేసిన ఆనందాన్ని పెదవులు దాచలేక పోతున్నాయి.

“ఏం కోమలి-చాలా హుషారుగా వున్నావు?”

“ఎందుకో చెప్పకో-చూశారా నాచొరపు-ఎందుకు చెప్పకోండి-” అంటూ చూపుకువేలు పెకితీసి కదిల్చింది.

“ఏమో!”

“ఓస్”, తెలిసట్టు మహా-కొంగ మీరు-కాసేపు నిదానించి, “అండి- ‘మీరు’-అని గౌరవంగా అనబడ్డకాదు మర్యాదగా పిలిస్తే ప్రేమలేనట్లు, వీరిబోధారంగా, ఎవళ్ళనో పరాయివాళ్ళతో మాట్లాడినట్లుంటుందండీ- ఎందుకూ-అవునా,-దయా మయా-”

“మారంగా-పరాయివాడనేగా-” అన్నాడు.

“అట్లాగంటే కోపం వస్తుంది — చెంపమీద కొట్టిబుద్ధేస్తుంది.— వుండండి, కసిగావుంది, హుషారుగా చంపేస్తున్నారు.” అని అతనిదగ్గర గావొచ్చి, బుగ్గని గట్టిగానలిసి, ఎడంచేత్తో లెంపకాయకొట్టి ముక్కుమొన పట్టుకుని వూరించింది.

“అగు, అగు—తెగించి, విప్లవంచేశేస్తున్నావు. హుషారుకి కారణం ఏమిటో—?” అన్నాడు.

“కారణమా ? నిజంగా చెప్పారా?”

“ఊస్”

“ఇది” గట్టిగా అతని నుదుటికి తవ్వెదపున్న తగిల్చింది.

“మనం అనుకున్నదంతా వారంకోజులలో మరిచిపోయావా?”

“లేదు. అదంతా గుండెల్లోవుంది. చూడండి-” అని అతని చేతిని

తీసుకుని, ఆ సె గొమ్మలమధ్య ఆనించింది.

“ఎప్పుడూ విచారంగా దిగులుగా వుండాలేమిటి—అప్పుడప్పుడు,

కులాసా, హుమార్ లేకపోతే ఏం బాగుంటుంది?” అని ఆతని మెడనిపై వేసుకుని, పూడిరి పీల్చుకుంటూ మొహాన్ని నొమ్ములతో కప్పివేసింది. ఆతను దూరంగా వెంటేశాడు.

“బాక్కారం, రాక్షసం ప్రారంభించా వేయిటి?”

“నాకీ వొక్కరోజూ లై సెన్స్.”

“ఏం కథ?”

ఆ ప్రశ్నకి సమాధానం ఏం చెప్పగలను? ఆకలి ఆమె కళ్ళల్లో గుడ్డలిప్పగుని గంతులేస్తున్నట్లుంది.

ఆమె పాదాలకింద, అనుభవం యిసిక కణాలుగా జారిపోతోంది. శరీరం చేస్తున్న దౌర్జన్యాలి, ఆదర్శం తప్పకోలేక, తుపానుగా కదిలి పోతున్న గడ్డిపోచగాగై, అతన్ని పట్టుకుంది. అతనికి లంకా.

“మల్ల మనం చచ్చిపోతాం— యీ నాలుగు రోజులేగా—”

“స్త్రీలకి జ్ఞాపకాలుండవు కాదా— ఎప్పటి కప్పుడు కొత్తే—”

అన్నాడు ఏదో స్మించుకుంటూ.

“నానా యింకెవ్వరూ వుండరు—మీకే తెలుస్తుంది.”

“మొగాడు జ్ఞాపకాలతో కాలక్షేపం చేస్తాడు—గతం, భవిష్యత్తు లేని, జీవితం, ఎంతబాగుంటుంది.—ఇల్లా, స్నేహితుల మాదిరి, వాంఛలు, అనుమానాలు, పిడింపులు లేకుండా వుండకూడదా? ప్రశాంతమైన నీటిని ఎండకు కలికివేస్తావు. నీ సౌందర్యాన్ని నాచేత హత్య చేయిస్తావు. తర్వాత నిన్ను త్యజిస్తాను. ఆ కుదూర అనుభవం మనోద్దు—” అన్నాడు నిధి. అతని వొళ్ళోతలకాయ పెట్టుకుని, ఏడవడం సాగించింది కోమలి. ఆశ, యగార్థం కావడంతోసం సాగిస్తున్న ఏడుపు, అది.

“ఈ శరీరాలు, వాళ్ళని చూసి వొక్కట అసహ్యించుకోడానికి వుపయోగిస్తాయి. సంపూర్ణమైన యావగిరి: శివుండా, ‘మృత్యువు’ అంటూ వుంది, సృష్టిలో. మృత్యువు లేకపోతే, యి సారాలు, —యీ సంఘటి

తాలు, దేశము కాదాలు, అంతర్జాతీయత, వొక్కచోటలో పరాపంచ
 లైపోతాయి. శక్తులు నశించిపోయిన శరీరం, అంత అసహ్యంగా వుంటుంది.
 —అందరి మనస్సులూ వొకటై, అందరి ఆత్మలువొకటై, ప్రపంచం ఏకమై
 పోవాలంటే, శరీరాలని త్యజించి దూరంగా, ఏకాంతంగా వుండాలి.—

“ఎందుకు అసలు ఏకం కావడం? ఆనందంలేని బ్రతుకు, ఎందుకు?
 మీరు చెప్పింది నిజమైతే అసలు, మగా, ఆడా, ఎందుకు? — తప్ప,
 అంతాతప్ప—భ్రమ—” అంటూ అతని మాకాశ్చర్యమీద కోపంతోగుద్దింది!
 కోమలి శరీరంలో చలిమంటవుంది. అందులోకి అతన్ని తోశేస్తోంది. జ్వాలలా
 ఆమె సౌందర్యం, అతన్ని చుట్టుకుంటోంది. తర్కం, జ్ఞానం, ముందు వెనుక
 చూపు,—వీటి ఆ మంటని చల్లార్చలేదు. ఆమె జడని అతనిచేతిలో పట్టుకుని
 మొహాన్నిపైకి లేవేసి చూశాడు. స్వార్థాస్తమమైన పశ్చిమ ఆకాశంలో
 మేఘంలా కళ్ళు ఎఱ్ఱగా అయ్యాయి. కళ్ళకింద నలుపు చీకటిలా, ఎర్రబ్రాకు
 తోంది. వొడ్డున పడ్డచేపలా, పెదవులు వొణికి పోతున్నాయి.

“నాకు తెలుసు—మీరింకెవరో ప్రేమిస్తున్నారు.” అన్నది.

“అది నీప్రేమకి అంతరాయం కాదుకదా? మన శత్రువులకీ యీ
 చందమామే పేన్నే లిస్తోందని, చందమామని సెచ్చుకోడం మానం”
 అన్నాడు.

“అమృతంగారా?”

అతనికి నవ్వొచ్చింది.

“ఇంకా—? వుండు, ఎక్కడో వచ్చినట్టుంది.—కాత్యాయని కాబోలు”

అన్నాడు.

“ఇంకా — కాత్యాయనా?”

నిధి, కోమల్ని వొక్క రెంపకాయకొట్టి, తోసేసిలేచాడు. కాత్యాయని
 యని తలుపులుతీసి, వాద్దరూపున్న, దృశ్యాన్నిచూసి, తలుపులుమూసి,
 వెళ్ళిపోయింది. నిధి బైటకి నడిచి మెట్లకింద ఆమెను కలుసుకున్నాడు.

“నారయ్య, మూల్లు ఎక్కువైంది, మానాన్నగారు వచ్చారు.”

ఇద్దరూ తొందరగా కిందికి వెళ్ళారు. నారయ్యకి జ్వరం ఎక్కువైంది. బాధపడుతున్నాడు. నిధి ఇంజక్షన్ యిచ్చాడు! నారయ్య మాత్రం పడుకున్నాడు గాని మాట్లాడలేక పోతున్నాడు. అనంతాచారిగారు, నిధిని దూరంగా వగండాలోకి తీసికెళ్ళాడు. అతను లేని వారం రోజుల్లోనూ జరిగిన అల్లర్లను గురించి చెబుతున్నాడు. సర్కారు జిల్లాలవారిపై, అక్కడ వారికి వుండే వైషమ్యాన్ని అరికట్టేటందుకు ఏదైనా మార్గం చూడాలన్నారు. ఒక సభ ఏర్పాటుచేసి, వారివుద్దేశాలు బైటపెట్టి, వాళ్ళని మంచిచేసుకోటానికి నిర్ణయించారు. వారి కోపానికి గురికావటానికి అతనుచేసిన తప్పు ఏమిటో నిధికి అర్థంకాలేదు. అతన్ని సర్కారు జిల్లాలవాడని అనడంకూడా న్యాయం కాదు; తను అక్కడ స్థిరపడిపోయాడు గనక, వారిలో వాడిలాగే ఎందుకు భావించాలో తెలియలేదని. ఈర్ష్య, అసహనం, అతని సంపదని చూశా? అతను వారికి చేస్తున్న వుపకారాన్ని చూశా? ‘వాడెవడోవచ్చి మన్ని బాగుచేశేది ఏమిటి? అనా? అనంతాచార్లుగారుకూడా సరియైన కారణం చెప్పలేక పోతున్నారు. స్వార్థం, జాతీయత కింద మారడం కాబోలు అన్నారాయన. ఇతరుల దృష్టిలో, వారి సమానత్వం ఋజువు చేసుకోడమో! ఆచారిగారు చదవమని వోవుత్తరం యిచ్చారు. నిధి చదువుకున్నాడు;

“.....యీ పరిస్థితులలో కాత్యాయనికి వేరే సంబంధం చూసుకోడం మంచిది. మీకు సంబంధాలు వెదుక్కునే అవసరంకూడా లేదనుకుంటాను—మీకు ఆపులు, యీ విషయాలలో ఆడుకునే వారు వుండనే వున్నారు. ఇందుచే మీకు కలిగిన చీకాకుకి చింతిస్తున్నాము. క్షమింప ప్రార్థన.....”

అది పబ్లిక్ ప్రాసిక్యూటర్ గా వుంటున్న ప్రభంజన మూర్తిగారు వ్రాసినలేఖ. మొదట్లో వారి కుర్రాడికి, కాత్యాయని చేసుకోడానికి వాప్పు

గుని, తరువాత వ్రాసిన వుత్తరం అది.

ఇట్లాంటి పరిస్థితులలో, నేనిక్కడనుంచి మరోచోటికి వెళ్ళిపోవడం మంచిది అనుకుంటాను” అన్నాడు నిధి.

“తెగినివాళ్ళు అనేకం అనుకుంటారు. మనకర్తవ్యం మనం మాన కూడదు. అట్లా భయపడి, యిలాకంటా ఎంతకాలం బ్రతకగలం? నువ్వెక్కడికీ వెళ్లడానికి వీల్లేదు.” అన్నాడాయన కచ్చితంగా.

“నాతో స్నేహంగావుండి, నన్ను ఆదరిస్తున్నారు కాబట్టి, నామీద వుండే యేవగింపంతా, మీమీదికి తిప్పినట్లు కనిపిస్తోంది. నామూలంగా మీకే యిబ్బందులు రావడం నాకిష్టంలేదు” అన్నాడు నిధి.

ఇంతలో కోమలి బుజాన తువ్వలువేసుగుని గబగబా వారిముందు నుంచి నడిచివెళ్ళింది. నిధి ఆమె వెళ్ళడం చూస్తూనే వున్నాడు. అనంతా చారిగారు మళ్ళా ప్రారంభించారు.

“నీకు నేను చెప్పదగ్గవాణ్ణికాను-అయినా, పెద్దవాణ్ణి గనక ఏమో సలహా యివ్వాలని పిస్తుంది.”

“తప్పకుండా”

“భార్య పోయింది-ఇంకా వయస్సులో వున్నవాడవు. బోలెడు కార్యాలు సాధించాలి. నువ్వు వట్లా వివాహం చేసుకోడం మంచిది” అన్నాడు, ఆచారిగారు. నిధికి భయంవేసింది, కొంపతీసి, కార్యాయన్ని చేసుకోమనడుకదా!

“నాకా వుద్దేశం పుట్టలేదు. ఆ ఆవసరం కూడా కనిపించలేదు” అన్నాడు నిధి.

“ఇట్లా పెండ్లి లేకుండా, వూరికే కలిసి వుండటం లోకులకి నచ్చదు”.

ఆచారిగారు కోమల్ని మనస్సులో పెట్టుకుని అన్న మాటలని, నిధికి తెలుస్తూనే వుంది.

“నిర్భంభ స్నేహంలో నాకంత సమ్మకంలేదు.”

“కావొచ్చు. కానిసంఘం హర్షించదు. సంఘానికి బహిష్కరణ చిహ్నాలు కావాలి”

“అల్లాంటి చిహ్నాలు వున్నప్పుడు కూడా సన్న సంఘం క్షమించింది కాదు. సంఘాన్ని గౌరవించే అవసరం నాకు కనపడలేదు. నురజించినవాని కూడా, సంఘం తిడుతూనే వుంటుంది. ఫలానా జిల్లా వాడివి-అని రాజీయంగా ద్వేషించింది సంఘం; ఫలానా తల్లి కొడుకువి-అని నైతికంగా హింసించింది సంఘం...” అంటూ అప్రయత్నంగా, ఫౌంటన్ లో అమర్చబడ్డ, తల్లి రాతివిగ్రహంకేసి చూశాడు నిధి. ఇవన్నీ ఆచారితో చెప్పుకున్నందుకు నిధి విచారించాడు. ఆచార్యగారు వోదారుస్తూ అతని బుజాన్ని తట్టాడు.

‘నారయ్యని చూసాస్తాను’ అని ఆచారిగారు లోపలి కళ్ళారు. నిధి తల్లివిగ్రహం దగ్గరికి వెళ్ళాడు. విగ్రహం కుడిచెయ్యి విరిగింది; మొహాన, పైనుంచి కిందవరకూ పెద్ద పగులుంది. ఎవరో అతని ఆయువు పట్టుమీద కొట్టిన దెబ్బ అని. ఆపని ఎవరు చేసింది?

గేటు దాటి ఆవతలకి నడిచాడు. ఎక్కడికో దూరంగా నడిచి వెళ్ళి పోతోంది కోమలి. కోపం వొచ్చింది కాబోలు. మళ్ళా తిరిగిరాదు? ఏదేనా ఆఘాయిత్యం చేస్తుందా? అటుకేసి నడవడం సాగించాడు. ఆకాశం నిర్మలంగా వుంది; చంద్రుడులేడు; మేఘాలలేవు; పువ్వుల దుప్పటి కప్పుకున్నట్లుంది భూమి; మందంగా వీస్తోంది గాలి; ఊరు, చెట్లు, పట్ట అన్నీ దాటాడు. “నీకు ఎవ్వారు లేరు, నాకు ఎవ్వారు లేరు” పాట జ్ఞాపకం వొచ్చింది. అవన్నీ తాటిచెట్లు. ఏకాంతాన్ని భంగం చెయ్యకుండా నిధి ఏర్పాటు చేసిన ఫారావాళ్ళల్లా, తాటిచెట్లు. ఫర్లాంగు దూరంలో వుంది కోమలి.

“కోమలి” అని కేక వేశాడు. అతని కంఠం అతనికే చిత్రంగా తోచింది. కొత్తగా ఎవరి కంఠంలాగో వినిపించింది. ‘జాగ్రత్త’ అంటూ భయంకరంగా తాటిచెట్లు ఆకులు గర్జించాయి. కీచురాయి కూత మానింది. అదిరినట్లుగా నక్షత్రాలు మినుకు మనడం మానుకున్నాయి. గాలిరాలేక నిట్టూరుస్తోంది. కోమలి వెనక్కి చూడమ; భూమి అనుకుని ఆకాశంలోకి నడుస్తున్నట్లుంది.

తొందరగా నడిచి ఆసు దగ్గరికి చేరుకున్నాడు. మట్టిలో రాళ్ళని తోసేసి, కూలబడి పోయింది కోమలి. అతను చతికిల బడ్డాడు. అతని వొళ్లో తువ్వలు కప్పి దానిమీద మొహం ఆనించి ఏడుస్తోంది-చల్లబడిన రక్తపు చుక్కలు.

“ఎందుకు?”

“.....”

“కోపమా-?”

“.....”

“చూడు మగి.”

“నాకోపం ఎందుకొచ్చారు.-మీరు వల్లిపొండి... నేను రాను-రాను.”

“ఉస్-ఉరుకో నక్షత్రాలు జడుసుకుంటాయి.”

“నిన్ను యింకెప్పుడూ కొట్టను. క్షమించు” అన్నాడు.

“నేను వొక్కసారి కొడతాను” అని, అతన్ని కోమలి మెత్తగా తెంపమీద కొట్టింది.

“తీరిందా అలక! ఏవేవో మనస్సుని బాధిస్తే, అకారణంగా, కోపం వొచ్చి, ఆవిధంగా బైట పడుతుంది” అన్నాడు నిధి.

“నన్ను క్షమించండి-కష్టపెట్టే మాటలు అన్నాను-అబద్ధం అని నాకు తెలిసుండి కూడా-”

“నీకూ నాకూ క్షమాపణ లేదు. కోమలి- మనంతట మనం కలుసు
గోలేం; సంఘం మనని విడదీయలేదు”

కోమలి కళ్లు పెద్దవిచేసి, మూతి సున్నాలాచుట్టి, ఆతని జుట్టులో
చేతులు పోనిచ్చి, కిందికి, నెట్టేసి, ఆతని కంఠం మీద తన బుగ్గని ఆనిం
చింది.

“ఇట్లాగే వుండి, గుక్కడే చచ్చిపోతాను” అంది కోమలి

“పొద్దువుతోంది, లే, వెడదాం. ఆకలెన్నడం లేదా?”

“నిన్ను కొరుక్కు తింటాను”

“ఇంకేంమిగిద్దు, మళ్ళా ఆకలేస్తే-

“మళ్ళా వెంటనే బాగుచేసేస్తా”

“చెడిపోయిన వొస్తువు బాగుపడటం లేదు సృష్టిలో. ఉన్నదానికి
విలువలేదు. అది ఎవ్వరికీ అక్కర్లేదు” అన్నాడు.

“ఎవళ్లకీ అక్కర్లేదు? దేవుడికి కూడా?”

“నువ్వు దేవుడివా?”

“ఓ-దేవతని-”

ఆమె శరీరం పొంగిపోయి, రాతిమీద భగ్నమైన కెరటం తుంపరల
లాగ విడిపోయింది. మనిషంతా జీవుడై, మృత్యువుని వెతుక్కుంటోంది.

“నేనేమీ చెయ్యను, -ఊరికే పడుకుంటాను” గుండెలు కొట్టుకోడం
వినిపిస్తోందతనికి. రక్తం ప్రాకులాట తెలుస్తోంది. నాశాలనృత్యం చూస్తు
న్నాడు. నక్షత్రాలు తీవ్రంగా మెరుస్తున్నాయి. తాటిచెట్లు, నిద్రనుంచి
లేచాయి; కీమరాయి సంగీతం ప్రారంభించింది. ప్రకృతి, స్వప్నంలోంచి
లేచింది—యదార్థాన్ని చూచి, జడుసుకుని కళ్లుమూసింది.

కోమలి ఆ అనుభవంతో మానసికంగా ఎదిగి పోయింది. జీవితంలో
సంపర్కం చాలించుకుని ఏకాంతంలో వాగ్ధక్యం పొందింది.

“చూశారా-మిమ్మల్ని ఏమీ చెయ్యలేదు. నాకామాత్రం తెలిదా?”

“ఇట్లా వుండగా, ఎవరేనా మన్ని చూస్తే ఏమీ జరగ లేదంటే నమ్ముతారా?”

“నమ్మరు. వాళ్లు ఎట్లాగా అనుకోడం మానరు గనక. మనం ఏమీ చెయ్యకుండా వుండడం ఎందు కనిపిస్తుంది నాకు,” అన్నది.

“అదే పొరబాటు, — నిజమైన ప్రేమ? మానవుడు నిర్మించిన సరికొద్దులుండవు. ఉంటే అది ప్రేమకాదు.”

“ఐతే మీరు నన్ను నిజంగా ప్రేమిస్తున్నారన్న మాటే — నాతో యిన్ని రోజులు ఎందుకు చెప్పలేదు? చెప్పితే వేధించుకు తినకబోదునుకదా —”

“ఒర్పిస్తే మిగలనిదీ ప్రేమొక్కటే —”

కానేపు నిశ్శబ్దంలో పడ్డారు — రెండు కెరటాలు కొట్టుకుని, సుడి గుండంలో కలుసు గున్నట్లు — కళ్లలోకి చూసుకోడం వెళ్లిగానవ్వుకోడం — అంతే వారి ప్రేమ. ఎన్నెన్నో కొత్తవి అవగాహన అవుతాయి. గతాల అస్తి పంజరాలు నశిస్తాయి; భవిష్యత్తు ముందుకి సాగి సూర్యమై పోతుంది. దూరాలు, లోతులు, శిఖరాలు, — అన్నింటికీ, ప్రతిచోటునుంచి, ప్రతిక్షణం న్నుంచీ, వారేకేంద్రమాతారు. ఊణం వెలుగుని చూశారు, ఉద్రేకానికి, ఊహకీ, ముందువెనకలకీ స్థలానికీ, కాలానికీ అత్యంతమైన జీవజ్ఞానం.

లేచి నడడం సాగించారు, చెయ్యి చెయ్యి పట్టుకుని — ఆనడక, కాలం చివరికి; స్థలం చివరికి; పరమావధిలేని అన్వేషణ; గమ్యస్థానం లేని యాత్ర. అవన్నీ భ్రమలు. ఊళ్ళోకి చేరుకున్నారు. నిశీధి దట్టమై, తన్ను చూసి తాను జడుసుకుని, నక్షత్రాలని కిందికి దించుకుంది. ఆ నాలుగు తాటిచెట్ల మధ్య నిలబడి; ఆకాశంకేసి చూస్తున్నారు. కోమలి చెట్టుకి జాగ్ర పడింది, అతని నడుంని తన చేతులతో బిగించి.

“ఆయాసంగా వుందా?”

“నాకేం ఆయాసం! అప్పుడే యింటి కొచ్చామని బెంగ.” అని నీర్సంగా నవ్వింది. ‘ఉజ్’ మని ఏమో చెప్పుడైంది. నిధి వెనక్కి తిరిగి

మాశాడు. తాటిచెట్టుకి వొక కత్తిఅతన్ని దూసుకుపోయి, గుచ్చుకుని, వ్రేళ్ళాడు తోంది. అటూ యిటూ మాశాడు. దూరంగా పొదలు; మరి దూరంగా గుడిశెలు, మనుషుల అలికిడిలేదు. కత్తిని బైటికిలాగి పరిశీలించాడు. అది కత్తికాదు; పొడుగాటిచావు — దానిమీద 'స' అన్న అక్షరం చెక్కబడి వుంది. ఆ చావు ఎవరిదో అతనికి తెలుసు.

“ఇదేమిటి?” అన్నది కోమలి. చావుని శీసుకుని చూసింది.

‘ఎవళ్ళో పొగరమోతు చచ్చినాళ్లు—’

‘పాపం ఎవరో మనిని మేలుకోమంటున్నారు’ అన్నాడతడు.

“అరెస్టు చేయాలిందే—యింక వూరుకో మాడదు” అన్నది.

“మనుషుల్ని, సంస్థల్ని, దేశాలని, అన్నింటినీ ఎదుర్కో వచ్చు; అన్నింటినీ జయించవచ్చు; అన్నిటినీ, వొక్క అకారణద్వేషాన్ని తప్ప.” అన్నాడు నిధి. మళ్ళా నవరదం సాగించారు.

“నువ్వు డాక్టర్ని డిస్మిస్ చేశావుటగా..”

“అవును రోగి మందులేక చస్తావుంటే, నాడికి నర్సుతోషి కాల్లే మిటి?”

అంది.

“అవును, మరి నారయ్య చస్తావుంటే, మనం షికారుకు రాలేము? అట్లాగే అతనూను.” అన్నాడు.

“మీరింత మంచివారు గనకనే, వాల్లింత నెత్తితోక్కు తున్నారు.”

“స్వచ్ఛంగా ‘మంచి’ అనేదిలేదు. ఎవళ్ళో ఒకళ్ళ కంటే ‘మంచి’ వుండొచ్చు.”

నడక తొందరగా సాగించారు. గనులు దగ్గరకి చేరుకున్నారు. కాని గనుల పల్లాలు, తవ్వలు, కనిపించడం లేదు. పెద్దగనులు మూడు రాళ్ళతో, మట్టితో పూడ్చబడి వున్నాయి.

“ఇదేమిటి?” అంది కోమలి.

“ప్రేమ; ఆరు నెలలు శీసుకున్న పనినిద్వేషం రెండు గంటలలో చేసింది”

అతనికి నవ్వాలో యేడవాలో తెలిసిందికాదు. మానవుడి ద్వేషం, క్రూరత్వం, పశుత్వం, యెల్లావుంటుందో చూడగలిగాడు. అతను ఆమానవ జాతికి చెందినవాడే. తనని తాను ఎల్లా ప్రేమించుకోగలడు? తనని తాను ప్రేమించుకోలేనివాడికి, యితరులని ప్రేమించే అర్హత ఎల్లా వుంటుంది?

ఇంటికి చేరుకున్నారు. 'అమ్మ' విగ్రహం చెయ్యివూడిపోయి, బీటుతో అల్లాగే వుంది. తలకాయ వూడివుంటుంది. దనుకున్నాడు. కాని అల్లాలేదు. హాల్లోకి చేరుకునేటప్పటికి, రెండు గంటలైంది. అరుగుమీద తువ్వాలతో దులుపుకుని పడుకున్నాడు. లోపల్నుంచి నారయ్య మూడుగు వివబడుతోంది. దూరంగా మూల 'చిట్టి' చాపమీద పడుకున్నాడు. దీపం తన్నుకున్నాడి, ఆగిపోయింది. కోమలి నిధి పక్కనే గోడని చేర్చబడి ప్రక్కన వొంగిపోయింది. ఆ యిద్దరూ తమతమ ఏకాంత భవనాలలో బంధించబడి, వొకన్నీ వొకరు నిద్రలో చూసుకుని, దగ్గర్నుండి కలుసుకోలేమే అని నిశ్చలంగా ఏడుస్తున్నారు.

ఆ సూర్యుడే వుదయించాడు. ఆ కిరణాలే వారి క్షేత్రాలని మాధుర్యంతో మత్తెక్కించి మేలుకొలిపాయి. చుట్టూ జనం పోగడ్డారు. రాత్రి జరిగిన దురండానికి కారకులైనరో అంచనాలువేస్తున్నారు. నేరారోపణ చేస్తున్నారు జిల్లా మేజిస్ట్రేట్ కూడావచ్చాడు. అసలుగనులేలేవనీ, 'నాటిపేరు చెప్పగుని, రాయలసీమ ప్రజలని మోసంజేసి, వొకసక్కరుజిల్లావ్యక్తి, యిష్టం వొచ్చినట్లు అమాయకపు ప్రజలపై అధికారం చూపుతున్నాడని, మేజిస్ట్రేట్ కి, ఆకాశరామన్న పేరిట పిటిషన్లు వస్తే నాటి నిజానిబాలు తెలుసుకుందామని, ఆ ప్రభుత్వోద్యోగి చక్కావచ్చాడు. ప్రణాళికలు పరిశీలించాడు; ఇంజనీర్లని పరామర్శించాడు. గమని వూడిపోయి వున్నాయి. ఫిర్యాదులు. విచారణ, శిక్షణ—సాక్షులు అంకా పూర్తయి, మేజిస్ట్రేట్ ప్రభుత్వంవారికి పంపడానికి రిపోర్ట్ తయారయ్యేటప్పటికి మధ్యాహ్నం రెండు గంటలైంది. మేజిస్ట్రేట్, ఆ పిటిషన్లలో యవార్థం లేదని, దయానిధి

తల పెట్టిన కార్యం న్యాయ బద్ధమైందని వ్రాశి పంపించాడు.

ఈ వార్త వజ్రకరూర్‌లో పొక్కింది. అక్కడ వొక పెద్ద సభ చేశారు. మేజిస్ట్రేట్ అనంతాచారిగారి స్నేహితుడనీ, ఆయన మొదట మాటాన ప్రభుత్వంవారు న్యాయంగా విచారించక, తగిన చర్య తీసుకోవడం మానివేశారనీ, వారు నిశ్చయించి, సభలో వుపన్యాసాలుచేసి, గవర్నరుగారి ద్వారకు వో 'డెప్యూటీషన్'ని నిర్ణయం చేసుకున్నారు. వారు గవర్నర్‌కి నివేదించుకోవలసిన హంశాలు.

(1) ఆంధ్రరాష్ట్రం విషయంలో, సర్కారు వారితో యేభించలేము.

(2) తమకి ప్రత్యేక రాష్ట్రం వుండాలి. అవి యివ్వలేని పక్షాన, ఆర్థిక జాతీయ సమానత్వం సమకూర్చే అవకాశాలు ప్రభుత్వం వెంటనే కలిగించాలి.

(3) ఇతర జిల్లాల వ్యక్తులకు, యీ జిల్లాలలో పాఠశాలానిక సావకాశాలుండగూడదు.

(4) ఉద్యోగం, కళాశాలలో 'స్టిప్పు'— వీటిల్లో యితర జిల్లాల వారికి ప్రవేశం వుండకూడదు.

ఈ తీర్మానాలు సమగ్రంగా లేవని, కొందరు పెద్దలు నిర్నయించి సమయోచితంగా, — “ప్రధాన స్థానం రాయలసీమ వారికే ఉండాలి, వారు లభించనప్పుడు యితర జిల్లాలవారిని తీసుకోవచ్చు” అన్న సవరణ చేశారు. కడపలో వొక కాలేజీ వెంటనే పెట్టాలి. దానికి ప్రిన్సిపాల్ గా, మళయాళీగాని, తమిళ సోదరుడుగాని, సర్కార్ జిల్లావ్యక్తిగాని, అవకూడదు, అని మరో తీర్మానం. ఆ సభలో అనంతాచారి గారూ, నిధికూడా వున్నారు.

ఇంకా నయం ప్రిన్సిపాల్ గా వుండేవాడు కనీసం మనిషైవుండాలని సంకల్పించి నందున, “సంతోషించ వచ్చిందే—” అన్నారు అనంతాచారు గారు అక్కడ వుపన్యసిస్తూ. అక్కడ జనానికి, యదివరకు ఆచారిగారి

పైన వున్న గౌరవం యిప్పుడులేదు. ఆయన ప్రసంగం ఎవరూ విశ్లేషితిలో లేరు.

సభముగిసింది—జనం పల్లబడ్డారు. చీకటి పడుతోంది. నిధి దూరంగా అరుగుమీద కూర్చున్న సరస్వతిగారి దగ్గర కబ్బాడు.

“ఈ చాకు మీ దేననుకుంటాను. మీవాల్సేనల్లేనా గమలదగ్గర పారేసు గోనుంటున్నారు.” అని చాకునితీసి సరస్వతిచ్చాడు.

సరస్వతి దానికేసి పరకాయించి చూశాడు.

“అవును నాదే,—మా తమ్ముడు, పారేసు గున్నాడేమో!” అని చాకును తీసుకున్నాడు.

నిధి, ఆచార్లుగారు యింటికి చేరుకున్నారు.

“ఇవాళ అందరం మా యింట్లో వుండగూడదా?” అన్నారు ఆచార్లు గారు. నిధి సరేనన్నాడు. కార్యాయన్ని పంపి. కోమల్ని ఆచారిగారింటికి తీసుకురమ్మన్నారు.

అనంతాచారిగారు కిథిలో మడతమంచం వాల్చుగుని కూర్చున్నారు. సరస్వతి, యిద్దరు పోలీసులూ వొచ్చి ఎదురుగా నిలబడ్డారు. తక్షణం ఆచారిగార్ని తీసుకు రమ్మనమని మేజిస్ట్రేట్ గారి దగ్గర మంచి ‘సమ్మన్’ వొచ్చింది.

“అంతకంటా? ఉదయం రాకూడదా?” అని అడిగారు ఆచార్లుగారు.

“ఇప్పుడే రమ్మన్నారు” ఆచారిగారు, యింట్లోకెళ్ళి. కోటు, కండువా వేసుకని, కట్టతీసుకొని, మళ్ళా వురయమే వస్తానని చెప్పి, కార్లో ఎక్కి వెళ్ళిపోయారు.

దయానిధి ఏమీ పాలుపోక, రోడ్డుమీద నడుస్తూ పోతున్నాడు. దూరంగా వొంతెన మీద కొందరు వ్యక్తులు కూర్చుని మాట్లాడు కోడం వినబడుతోంది అతనికి.

“ఆ నిజలింగప్పగారి కన్ను దానిమీద పడింది. దాన్నెప్పుడో తెలు

దీనుకుని కొట్టుక పోతాడు.”

“అయ్యవోరి పెళ్ళాం కాదంటగా—”

“ఆరమ్మ యిదేమాదిట— బల్లకట్టుగుని సంపాదించిన దుడ్డే—”

“అమ్మబుద్ధులే కొడుక్కి వొచ్చాయా—”

నిధికి, ప్రపంచం శృశాన భూమిగా కనబడు తోంది ఆచీకట్లో.
ఆ రొదలో.

అక్కడనుంచి వొచ్చేద్దామను కుంటున్నాడు. — కాని ఇంకా ఏం చెప్పగలగారోనన్న కుతూహలం వొదలడం లేదు. ప్రపంచంతో నిమిత్తం వొడులు కోలేమన్న స్వాధ్యం. మళ్ళా కంఠాలు వినిపిస్తున్నాయి.

“సర్కారోళ్లు అందరూ అంతేరా— ఆత్మకి ఆడోళ్ల భాగోతమే — ఆళ్ళుపోతేగాని శనివద్దు, మీ టింగులూ తీర్మానం అయిందిగా—”

నిధిని, స్వాధ్యం వాళ్లలోకి నెట్టివేస్తోంది. తను తన గౌరవం, తన ఆత్మ తన ఆదర్శాలు, తన జాతి, తన దేశం, తన ప్రపంచం — అన్నీ వొక్కసారి ప్రేరేపించి, శక్తిలాగై, రంగంలోకి నెట్టేశాయి. భయం, సిగ్గు, మొగమాటం, ఔదార్యం అన్నీ ఏమయ్యాయి!

“నేను నిజంగా మీకు చేసిన అపకార మేమిటో చెబుతారా, బ్రతి మాలుకుంటాను.” అన్నాడు గుంపులోకి వెళ్ళి, ఆవ్యక్తులు తెల్లబోయారు.

“మిమ్మల్నేమన్నాం—మేం వేరే మాట్లాడు గుంటున్నాం” అన్నాడు వాళ్ళలో పెద్దమనిషి.

“మీ రనుకునేవన్నీ నాక్కుడా అన్వయిస్తాయి. వాటిని అబద్ధం అని ఋజువు చేయలేను. నా తప్పు నాకు తెలియపరిస్తే, మహాపకారం చేసినట్లు,” అన్నాడు.

ఎవ్వరూ సమాధానం చెప్పరు.

“నేను సర్కారు జిల్లాలవాణ్ణా మీక్కోపం?”

సమాధానం లేదు.

“మాట్లాడ రేం?”

నిశ్శబ్దం.

ఎవరో సకిలించారు.

“అదే వితే, రేపు వుదయమే, నేను పెళ్ళి పోతున్నాను.—”

నిశ్శబ్దం.

“నాకు పెండ్లికారేదనా?— రేపుదయమే పెండ్లిచేసుకుంటాను.”

ఎవరో నవ్వారు.

“నవ్వులాట కాదు. మీరెవరో నాకు తెలీదు. అనేకుల మనస్సులలో వుంటున్న భావాలని మీరు బైటికి విఫలంగా వెళ్ళబుచ్చారు. మీ మధ్య నేను వుంటున్నాను గనుక, మీతో సమాధానపడటం నా విధి. మీ రేది కోరితే అది చేస్తాను, ఆస్పత్రి, గని, భవనం, స్కూలు, లైబ్రరీ,—అన్నీ మీకు వప్పగించేస్తాను.—”

“రాష్ట్రం” అన్నా రెవరో.

“నాకు రాష్ట్రం అక్కర్లేదు, మనందరం స్నేహంగా, కుఖంగా, వుండటం కావాలి. వొద్దని ప్రచారం చెయ్యమంటే నే చేస్తాను. మాట్లాడ రేం—”

అంతా నిశ్శబ్దంగా వుంది.

“ఎవరో మా అమ్మ విషయం ఎత్తారు మీలో. నే నేం చెయ్యను. —మా అమ్మ చచ్చి పోయింది.— చచ్చినవాళ్ళని, నే నేం చెయ్యను.” ఒక్కసారి, కళ్ళమ్మట నీళ్ళు తిరిగాయి; కంఠంపగిలి పోయింది. ఆపుగోలేక, నిధి బిగ్గరగా ఏడుస్తూ, ‘చచ్చిపోయింది’ అనుకుంటూ, పిచ్చివాడిలా నడిచి పోవేశాడు. దూరంగా ఎవరో ముక్కు చీదుకొని నిట్టూర్చారు.

ఆచారిగారింట్లో దీపం మసగ్గా కనబడుతోంది. అంతా చీకటి. ఇంక తనికి ఏడ్పు రావడంలేదు. కన్నీరంతా ఎండిపోయింది. స్మృతానలో ధూతాలతో ప్రసంగంచేసి వచ్చింతర్వాత, యింక గుండెటమీద భయరక్తాండ

వించలేదు. — బరువుని సముద్రం మింగేసి, శుంపరల్ని మొహాన కొట్టింది — ఆ బరువు, సముద్రంలోని వుప్పునంతా పీల్చేసింది. — కన్నీంక వుప్పుగా వుండదు.

‘రంగ’ డొచ్చాడు. “మరేమోనే, మా అమ్మ, — నిమంనో చెప్పు కొండి —” అని అతనిచెయ్యి పట్టుకుని లాగుకున్నాడు.

“ఏమిది?”

“చెలితే ఏమిస్తారు?”

“నేనివాళ చచ్చిపోగా ననుకో — పోయేలోగా నీ కడేనా కావాలంటే ఏం కోరతావు?”

“ఒక్క రూపాయి.”

“ఓస్” యింతేకదా — యిచ్చితే —”

“ఏమీ లేదు. అమ్మ భోజనానికి రమ్మంది.” అన్నాడు రంగడు.

“రూపాయిస్తాను. యెప్పుడూ ఏడవకేం, అన్నాడు నిగ్గి. రంగడు గంతులేస్తున్నాడు.

“అమ్మ చచ్చిపోయినా ఏడవకూడదు.” అన్నాడు నిగ్గి. ఇంటికి చేరుకున్నారు.

కోమలి వొచ్చింది. ఎన్నడూ లేంది, ఆరాగ్రీ నల్లచిర కట్టుకుంది. జాకెట్టు గంకు తెరవలేదు. తల్లీ గుబానీలు, మల్లెపూలు దగనం — అన్నీ ఎత్తుగా వెట్టుకుంది. రాణీ అత్తవారింటి కెడుతోన్నట్లుంది.

“పొద్దు పోయింది — ఎక్కడ తిరుగుతున్నారు? అన్నది.

“నారయ్య కెళ్లావుంది?”

“అల్లాగే వుంది మూల్గడంలేదు. కొడవలన్నీ వొదిలి పొయ్యారూ — అత నేమీ మూల్గడలేదు, భోజనాలుచేశారు. రాజమ్మగారు దిగులుగా వుంది. ఎవ్వరూ ఎక్కువ మూల్గడకుండానే భోజనాలు కానిచ్చారు.

దయానిధి, తువ్వలు బుజాన వేసుకుని వీధులో కొచ్చాడు.

“కోమల—” అని పిలిచాడు.

వచ్చింది.

“అలా నడుద్దామా?”

“ఓ”

రాజమ్మగారితో చెప్పి వచ్చింది. కాత్యాయని తనూ సి కాగూస్తానని బయలుదేరింది.

“బద్దమ్మ చీకట్లో—మేం సి కా రెళ్ళడం లేదు.” అన్నాడు.

“నీలెండి.” అంటూ కాత్యాయని కోపం ప్రకటించి లోపలికెళ్ళి
మొదలెట్టింది.

“దయింత దయ కలగిందేం, యివాళి?” అన్నది కోమలి.

—నాకు మనుషులన్నా, సంఘం అన్నా ఇంతవరకూ భయంగా
లేదు ఆ భయం పోయింది.”

“ఏదేమిటా కెందుకూ భయం?” అని, ఆతని చెయ్యిపట్టుకుంది;
కనుబొమ్మలు ఎగరేశింది. “ఏం జరిగిందేమిటి?” అని

అని చూశాను, —స్వశానంలో.”

మాట్లాడి, —నాకు భయం పుడకావుందీ.”

వా-మానవశూన్యతయంలో ద్వేషం ఎందుకుంటుందో కను

నామి దెంగుకుందో కూడానా?”

“కోమల—” అని—నిజం.”

అందుకో చెప్పండి.”

“మృతా?”

“ఓ”

“అలాగే నా—” అని తెనప్పడు, మానవుడు ద్వేషిస్తాడు.”

“అంటే?”

“ఏం కావాలో తెలిస్తే, ఆ వాస్తువుని ప్రేమించి, దాన్ని పొందటం కోసం యత్నిస్తాడు. అది తెలిసప్పుడు, హృదయంలో మిగిలేది ద్వేషం.”

“మీకు నేను కావాలని, మీకు తెలిదన్న మాటేగా?” అంటూ. తను వేసిన ప్రశ్న తెలివైందని నూచిస్తూ తనే నవ్వడం సాగించింది.

“కొందరికి ఏమీ అక్కర్లేదనుకోండి, వారి మాటేమిటి?”

“అక్కర్లేదని తెలుసుకుంటే కూడా ద్వేషం వుండదు.”

రాశ్యమీద కూర్చున్నారు. ఆకాశంలో చంద్రుడులేడు. వాణికిపోతోంది. నిధి తలని కోమలి తన వొళ్ళోపెట్టుకుంటూ పోయాడతను.

“మీకు వెలుగుకనబడితే, నాకు వెండుక కనబడినా కోమలి.

“అంటే.”

“పెట్టు స్వర్ణంపే, వొకకవరం దొరికింది. దాన్నోమిస్తూ పొడుగాటి వెండుక దొరికింది--నన్ను నేను కనుక్కున్నా.

“అదేమిటి?”

“నాదేగా,--సిదామకున్నారు--మనిషి నే వుంటా కావాలి?”

అది అమృతాంశని చెబుదారునుకున్నారు. కాని దాని జనం? సంతోషం యిచ్చిన భ్రమని తుంచెయ్యడం దేనికి?

“అది నీదనే నమ్మకం ఏమిటో?” అన్నాడు.

“నాకేంకావాలో నాకు తెలుసు. అంతేకాదు, మీకేం కూడా నాకు తెలుసు. అనుమానం వుంటేగా సందేహానికి ద్వేషంలేదు--”

అంటూ అతని తలని గట్టిగా అదిమి, తన దివ్యుని కరిగిల్పింది.

లు పెద్దవయి చెబుచుంటే కదిలినట్లు పెంత పాపము అతన్ని ఆనందము

“ఇంకలోతుకి దిగొద్దు - మునిగిపోతాం.” అన్నాడు నవ్వుతూ.

“హండి అట్లా కేళ్లే” అని అతన్ని గెంటేశింది - అని తన మట్టిలో
చెయ్యిపట్టుకుని లేవబోయాడు, లేనదేమిటా అతన్ని అడ్డొసేసింది.
అని కొట్టి బోయాడు. చక్కలి గింతలెట్టి, తప్పించుకుని పారి
1. తరుముకొంటూ వెంటబడ్డాడు.

‘నన్ను పట్టుకోలేరు -’

మొగ్గుకుంటూ యిద్దరూ యింటికి జేరుకున్నారు.

“ఈ వృత్తాంతాన్ని నానాటికి - చికిత్సించి అమ్మ.” అని ‘ఇంకా’
నీ తీసుకొచ్చి యిచ్చాడు. నిధికి నిశ్చయించి, బద్ధకంగా ఆచరించి
ందుకింద పెట్టుకుని పడుకున్నాడు. అందరూ నిద్రపోతున్నారు.
2. పదకొండు కొట్టింది.

నన్ను కూడా లేంది అనాడు వారికి వెంటనే నిద్రపట్టేశింది. ఎవరో
యేరో సద్దమం, తడమడం, తలుపులెయ్యడం - శబ్దాలు వివరము
న్నాయి మల్లానిశ్చయం. నిధికేగి చిత్రమైన కల - నను సూర్య
కి వెళ్ళిపోతున్నట్లు. సూర్యుడుగోంటి పెద్ద పెద్ద మంటల నాలు.
3. దగ్ధం చెయ్యడానికి లేస్తున్నట్లు; - ఆ దృశ్యం, భూమిలో చుక్క
కి, ‘అమ్మో’ అని ఏడుపులు సాగిస్తున్నట్లు. భయంతో పక్కకి
4. శాడు. కోమలి జడలో పూలు ఎత్తిగామంటలూ సాగిసిగోసు
కళ్ళు కైరిచి మాస్తున్నాడు. అది స్వప్నం కాదు; యగార్థమే - ఎవరో
5. పరు. పిల్లలఏడుపులు, మంటలు, చప్పుడు - ఆచారి గారిస్థ కాలి

6. పాక, - అంతా, తగులకుతోంది. జనం లోపలికి వెళ్ళి,
యవతలికి గిరవాటెడు తున్నారు. ఆ జ్వాలలోకి కోమలి మెనుపు
7. శ్చిపోయింది. చుట్టు పక్కల జనం పోగయి, నీళ్ళుపోసి ఆరు
8. ఆవులు, గూడలూ, ఏడుస్తూపోతున్నాయి. అతనూ లోపలికి
9. సామాన్లు బైటకి గిరవాటెడు తున్నారు. పిల్లలందరూ బైటకి
10. పరు. అతను మల్లా లోపలి కళ్ళాడు కోమలి కోసం, అన్ని

బావలలు కోమలై, అతన్ని చుట్టేశాయి అతను పిలిచాడు మంటలు సమాధానమిచ్చాయి—‘నిధి’ అని. మధ్య దూలం : పక్కనంచి ఎవరో గంటి వేశారు; దూలం పడింది. దానికి చీర, కోమలి చెయ్యి వున్నాయి. ఆదూలంతో పెనుగులా తలకిలాగి, బైటకొచ్చాడు. కోమలికి నుదిటిమీదా, చేతి : లాయి; మాటలేకుండా పడిపోయింది.

జీనాన్ని, సామాన్నీ, నిధి, తన భవనంలోకి కోమల్ని, స్తంభాని కానించిన బండిలో ఎక్కించి. యిద్దరూ ఆ బండిని ఇంటి వైపు లాక్కేశారు. ఆచారిగారి కుటుంబ మేడమీదికి చేరుకున్నారు. కోమలి వున్న బండిని, గేటుద ఆటూ యిటూ తిరుగుతున్నాడు. తప్పుకోసం తెప్పించిన య నాశనమై పోయాయి; గనులు పూడ్చబడ్డాయి. వజ్రం : సిరి, సంపదా, అంతా ఆహుతివంది. తనకున్న బంధనాలు : సంకెళ్ళు పూడిపడ్డాయి. తనిక స్వతంత్రుడు,— స్వేచ్ఛా బరువుతో పగలడం లేదు. బరువుగా నడిచి గేటు దగ్గరకొచ్చా :

ఏదో మిగిలింది.—అంతా నాశనంకా లేదు నై : చూశాడి విగ్రహం.—వరిగి పడిపోయింది—పాదాలుమాత్రం మిగిలాయి అనుకున్నాడు ఇప్పుడతనికి పరిపూర్ణ స్వతంత్రం. అయ్యోయి మిగిలిపోయిందే! అని ఏడవక్కలేదు.

నారయ్య, తిట్టుతో, దీవిస్తోలేవబోయాడు. అతన్ని : కోమలికి కట్టుకట్టి చికిత్సచేసి, నెత్తికింద దిండ్లుపెట్టి, యింత జ్ఞాపకంవొచ్చి గబగబా ఆచారిగారింటికి పరుగెత్తుకు పోయా : ముందు మంచాలు అల్లాగే వున్నాయి. పక్కదుప్పట్లు యివతలికి దిండ్లుపూడదీశాడు — వాటికింద, — రాత్రి చదవకుండా రెండు కవర్లు దొరికాయి. మంటల వెలుగు బోలేదుంది. మొదట చించి చదివాడు. . .

“అయ్యా, నేను, మీరు జ్ఞాపకం వుండే వుంటాను. వైకు రబ్బాయిని, మానాయన గారు, నెలక్రితం పక్షవాతంవల్ల, స్వగర్భం వ్రాముటకు చింతిస్తున్నాను. వారుచనిపోయేముందు, నాకోకవరు వప్పు

కానిని మీకు పంపమన్నారు. దుఃఖసముద్రములో మునిగి, నేను యిన్ని
కోజులూ ఆలస్యం చేసినందుకు క్షమిస్తారని తలుస్తాను. మాతండ్రి గారి
కోర్కె ప్రకారం, ఆకవరు యిప్పుడు వేరే పంపుతున్నాను. అంగినదీ,
లేనిదీ వెంటనే వ్రాయించ కోరతాను.

ఇట్లు
జనార్దనం

ఆ రెంకో కవరు చించాడు నిధి. అందులో వాళ్ళు తరం. మళ్ళాక
బుల్లికవరూ వున్నాయి. ఆవుత్తరం చదివాడు.

“దగూనిదీ, నువ్వుకొన్ని సంవత్సరాల క్రితం జీవితానికి అర్థం
ని ప్రశ్నించావు. అప్పుడు నీకు ఏసమాధానం చెప్పినానో గుర్తులేదు.
చెప్పివున్నా, అది నిజమైన సమాధానం అయివుండదు. ఇప్పుడు
నం నాకు దొరికింది. నువ్వు నాప్రియశిష్యుడవైనందున, ఆరగూస్యం
వెయ్యడం నావిధి. ఆప్రశ్నకి సమాధానం, యందులో పంపుతున్న
వర్లో వుంటుంది. అది నువ్వబ్బులువు చేసుకున్నదీ, లేనిదీ,
నేటంత వరకూ నేను జీవించి వుండను. వైరకృప అట్టిది.

ఇట్లు
వైకుంఠం

తృత్యో ఆచిన్నికవరు చించి చూశాడు. అందులో ఏమీలేదు. —
కవరు — జీవితాని కర్థం లేదన్నమాట!

కటబ అందం చూస్తూ, జనం నిలబడ్డారు. కొందరు ఆర్పడానికి
చేస్తూనే వున్నారు. నిధి తన మేడ వైపుకి నడిచి వెళ్ళి
కింద వరండాలో రాజమ్మగారు, పిల్లలు ఏవో తడుముతూ
వున్నారు.

“మీరందరూ పడుకోండి” అన్నాడు నిధి.

రాజమ్మగారు నిశ్శబ్దంగా ఏడ్చు సాగించింది.

“ఇదంతా నామూలాన జరిగింది” అన్నాడు.

ఆవిడ ఏమీ మాట్లాడలేదు. అరగంట గడిచింది. రాజమ్మగారు
నీన వూళ్ళో లేక పోవడంవల్ల యిల్లా జరిగింది” అంటూ, పిల్లల్ని
నీన వైకి నడిచింది.

నిధి, వొక వుత్తరం వ్రాసి, కిటికీలో పెట్టి గేటుదగ్గరి బండిదగ్గర కొచ్చాడు. కోమలి అతన్ని నీరసంగా పిలిచింది. ఆమెను బండిలోంచి దింపాడు. చేతికిమాత్రం బలమైన గాయం తగిలింది. ఆచేతిని తన బుజంమీద వేసుకుని, నిధి, కోమలి, మెట్లగా నడవడం సాగించారు.

“ఎక్కడికి యీ చీకట్లు?” అంది కోమలి, నవ్వుడానికి బాధపడుతూ.

“ఎక్కడికో తెలిస్తే, యికనేం—జీవిత నిరంతర యాత్ర—గమ్య స్థానం లేదు. నడవగలవా నువ్వు—?”

“ఓ.” అని మూతి సున్నాలూ చుట్టి, జుట్టు వెనక్కి తోసుకు ఆతని బాజాన్ని కిగించి పట్టుకుని తొందరగా నడవడం సాగించింది. మనుషులు, వెనకపడ్డారు. తాటిచెట్లు నిద్రగా లేచి, ఆవులించి, జాగి మళ్ళా పడుకున్నాయి—కాపలా కానేటందుకు వీనిలేక.

వెనక్కి తిరిగి చూశాడు. తీరాచేసి వాళ్ళు వొక ఫ్లాంగే దూరంగా, మేడముండు, గేటుదాటి ఎవరో యికతలికొచ్చి, తక్కువైనారు. వెనక ఎవరో నడిచి, ముందు నడిచేవారిని నిలిపి, మళ్ళా వెనక్కి వెళ్ళిపోయిన దృశ్యం చూశాడు నిధి. ఎవరో తెలిసింది.

రాళ్ళు, గుట్టలు, పొదలు, కాలిబాట ఆవలగట్టు, పుట్టలు దాటి కొండల దగ్గరికి చేరుకున్నారు.

అంతా చీకటి. కాలం ఎంతైందో ఎవరికీ తెలియదు. పైన అన్నీ నక్షత్రాలే. తన సిరి, సంపనా, ‘కాన్యాంబ’—అన్నీ తన ఆకాశాన ఆలంకరించాయి. —ఎవరికి అందికుండా—ఎవరు చెయ్యకుండా. వెనకా ముందూ, ఎడమ కుడి అంతటా చీకటి విశ్వమంతా. వాటిలో వొక చిన్న నక్షత్రం సుష్టిలా కిక్కిరించి వివ్యాపించింది అంతా తమదే—కాని చెయ్యి చూస్తే వీరీ అందమైన తమరివే కాని నోగిల్చిలిస్తే, వీరీ పలకదు.

కెందుకొండల మధ్యనుంచి నడిచి, అనంతలకి చేరుకున్నారు. లంటూ లేని అవతల నడిచినడిచి, నడిచినడిచి నడిచినడిచి—మళ్ళా డిక్కే జేరుకోటమా! అంతేనా వికాల ప్రపంచం! అదేనా అనంత ఇదా ఎడతెగని జీత రహస్యం!

కోమలి గడ్డిలో వాలిపోయింది.

“ఇక నేను నడకలేను బాబు—యిక్కడ పడుకుందాం.”

చీరకొంగు వుండకిందచుట్టి తలకింద వెట్టుకుని కోమలి పడుకుంది.

‘నిధిగారు’ అని బిగ్గరగా కేకవేసినట్లు వినిపించింది. కొండమధ్యనుంచి

వొచ్చిచూశాడు, దూరంగా ఎవరో కదులుతున్నట్లు కనిపించింది.

‘గోరూ’ అన్నది ఆ కంఠం. గబగబా వెనక్కి నడిచాడు.

నారయ్య పడిపోయాడు.

“నాపనై పోయిందండి—మీ కెందుకూ పనికిరాకుండా వున్నాను.

భద్రంగా వుండండి...మీరు...” నారయ్య మరీ కళ్లడు.

నిధి దూరంగా నడిచి కొండపక్క పెద్దదిమ్మమీద పడుకుని ఆకాశం

హస్తున్నాడు. ఆనాడు కాలవగట్టు, యీనాడు కొండలమధ్య—

ఆకాశం, అవే నక్షత్రాలు. తను ఎంతదూరం వొచ్చినట్లు! ఎంతసేపు

ట్లు! స్థలం, కాలం, తనూ—యీ మూడింటిలోనూ, ఏది యదార్థం.

డిమ్మిద పడివున్నది ఎవరు? చివరికిమిగిలిందేదీ?

తన జీవితం పాడు చేసుకున్న వ్యక్తి. యితరుల నేనా బాగుచేస్తామని

స్తే, అన్నీ పేచీలే, తన జీవితం బాగుచేసుకున్న వ్యక్తికి, యితరుల

అక్కర్లేదు. ఇతరులు బాగులేక పోతేనే, తను బాగుంటుంది అనేది

త్రోంది. అసలు మంచిచెడ్డల విలువలు నిగ్గుయించేది, యితరులు.

కంటే ఒకరు మంచి. కాని అసలు ‘మంచి’ అంటూ ఎక్కడాందీ!

పో వుండాలి. లేకపోతే, ‘కొంచెంమంచి’ “యింకా మంచి” ఎల్లా

యి! మంచికి కావల్సినది మూడు. ప్రేమా; ధనం; కీర్తి మొదటిది

రెండోది; చివరిది చివరలో; రెండోది ఎప్పుడూ కావల్సింది. రెండోది

మొదటిది; చివరిది; యిట్టే లభ్యమౌతాయి. అవాలి: కాని ఆలనికేం

లో అతనికి తెలిక. ఇప్పుడతనికి ఏమీ అక్కర్లేదు.

ప్రేమా!

నీరశించిన నరాలు, కాలేదుదురూ, ఎండిన నాలుకా. దానికోసం,

, స్నేహాలు, మనస్సులు కలబోసుకోటం; గుండెలు విడిబోటం;

లు, నాటకాలు.

మబ్బమేఘాలు, కెరకాల తుంపర; పువ్వు వికసించటం, సంధ్య

మంచులోనదీ, మేక అలుపు; పిల్లల ఆట, కుక్కవిశ్వాసం. పిల్ల
వేసంగివాన, మొక్క మొలిచిన వయ్యారం, ఎండిన ఆకు వై
దాహమేస్తే మంచినీళ్ళు త్రాగడం, — ప్రియురాలి లేతపెదవులు — అదా
ధనమా!

భవనాలు, కార్లు; బాంక్ ఫు స్తకాలు; రెండు కళ్ళమధ్య పరా
రోములబరువు; వేడిశ్వాసమధ్య వుక్కిరి బిక్కిరి కావడం. అంత
అధికారం; తనకి తనే దాస్యం. నలుగురు యువకులు, నాలుగు క
పారేళిన నిస్తళ్ళకోసం తన్నుకులాడుతుంటే, కారులో కళ్ళుమూ
చుకోవడం — తన జాగిలాన్ని నాళ్ళమీదికి యిసుక కలపడం — అదా
కీర్తా?

ఏమో, ఉపన్యాస వేదికలమీద మహానుభావుడు — వం
మృగం: గ్రంథాలలో గొప్పవాడు; పడగ్గదిలో జంతువు, రోడ్డుమీద
సేవకుడు; ఇంట్లో సర్వాధికారి; పదిమంది లోనూ మహాపురుషుడు; ఏకా
దౌర్భాగ్యుడు.

ఆతను జయించిన పరదేశాలన్నీ మహా రాజ్యాలయ్యాయి.
స్వదేశం స్మశానమైంది. అతన్ని ప్రేమించిన స్త్రీలందరూ రాణులు.
అతను ప్రేమించింది అడుక్కుతింటోంది. గడ్డిపోచ బంగారు కణిక
పిచ్చిపువ్వుమణి; మట్టి వెన్నెలయింది: కణికలు, మణులు వజ్రాలు.
మంటగలిశాయి. శరీరాన్ని ఎందరెందరో పంచుకున్నారు; కీర్తిని క
ప్రేమని వివంపోసి హత్య చేశారు, సౌందర్యం జుట్టు విప్పగునియవ
కాగలించుకుని. యేడ్చింది శాంతం 'అహాని' కేళి తలపగలగొట్టుకుంది;
పగ పొడిచింది. మతాన్ని విజ్ఞానశాస్త్రం వూడ్చేసింది. దైవాన్ని
యంలో బంధించారు. మంచితనం సింహాసనం యెక్కి ప్రాణం వి
మోహం నాగరికత నడుంని సాగేశింది. నాగరికత రోజూ కా
రెళ్ళ కిందా, విమానంలోంచి దూకుతూ, ఆత్మహత్య చేసుకుం
'మనం' ముక్కలై "నువ్వు" "నేనూ" అయి ఉత్తర దక్షిణాలకి ప్ర
చేసింది. వారూ, వీరూ, ఎవరో, కొందరు, వొకరు, మీరూ, ఎ
ఎమో! — "అందఱూ" మాత్రం లేరు.

అన్నీ ప్రశ్నలే — సమాధానంలేదు.

మనసు ఫౌండేషన్
పుస్తకాల పరిశీలనాపట్టిక

పుస్తకం సంఖ్య	TPLA108 B192
పుస్తకం పేరు	చివరకు మిగిలేది
తారీఖు	25/10/24
ముందు లభ్య	yes
వెనుక లభ్య	yes
మొత్తం పేజీలు	443
పెద్ద సైజు పేజీలు	NO
భాష పేజీలు	English
లేవి పేజీలు	273TO276
తయారు చేసినది	Nandini
పేజీలు విడదీసినది	thasini Nandini
స్కాన్ చేసినది	thasini
పరీక్ష చేసినది	RUKSANA
పేజీలు పరిశీలించినది	
లైండింగు చేసినది	
ప్యాకింగు చేసినది	
స్కాన్ చేయబడింది	
తప్పులు	NO
పరిస్థితి	good